Beasainen

Guda ondorena
La posguerra en Beasain

1937-1945

IV. Liburukia
Volumen IV

Jon Kortazar
Deustuko Unibertsitatean Historian lizentziaduna, 2007. urtetik historia eta arkeologiarekin zerikusia duten ikerketa-lanak burutzen dihardu Aranzadi Zientzia Elkarteko kide bezala. Honez gain, UNED-eko Ikerketa Historikorako Metodo eta Teknika Aurreratuak masterra ere eskuratu du.

Licenciado en Historia por la Universidad de Deusto, desarrolla trabajos de investigación histórica y arqueológica como miembro de la Sociedad de Ciencias Aranzadi desde el año 2007. Paralelamente ha completado su formación mediante la realización de un máster universitario en Métodos y Técnicas Avanzadas de Investigación Histórica (U.N.E.D.).

Babeslea
Patrocinador

Beasaingo Udala

BEASAIN: OROIMEN HISTORIKOA

Guda ondorena BEASAINen 1937-1945

La posguerra en Beasain (1937-1945)

Jon Kortazar Billelabeitia

Beasain 2018

aranzadi

zientzia elkartea

PROIEKTUAREN KOORDINAZIOA / COORDINADOR DEL PROYECTO
Mikel Edeso, Juantxo Agirre-Mauleon

IKERLARI KOLABORATZAILEAK / INVESTIGADORAS COLABORADORAS
Rebeca Martínez (Aranzadiko historialaria / Historiadora de Aranzadi - Archivo Militar de El Ferrol),
Cristina Martín, Marijose Hernández (Antropologia Fisikoko Saila / Departamento de Antropología Física - Aranzadi),
Anais Rodriguez (Artxiboa / Archivo - Aranzadi).

ESKERRAK / AGRADECIMIENTOS
Ikerketa lan honetan parte hartu duten herritar guztiei, bereziki Beasaingo oroimen historikoaren taldeari.

EUSKARAZKO EDIZIOAREN ARDURADUNA / RESPONSABLE DE LA EDICIÓN EN EUSKERA
Andoni Sarriegi

GAZTELANIAZKO EDIZIOAREN ARDURADUNA / RESPONSABLE DE LA EDICIÓN EN CASTELLANO
Karlos Almorza

ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA. Zorroagagaina 11. Donostia-San Sebastián 20014. Tfnoa.: 943466142. www. aranzadi.eus

Egilea/Autor
Jon Kortazar Billelabeitia

Itzulpena/Traducción
Saretik Hizkuntza Zerbitzuak, UZEI, Logika Itzulpenak.

Maketazioa/Maquetación
TamTam S.L.

Imprimatzen du/Imprime
Leitzaran Grafikak S.L.

ISBN 978-84-947343-3-5 (O.C.)
ISBN 978-84-947343-7-3 (4. libk - Vol. IV)
L.G. / D.L. SS 1120-2018

Aurkibidea

AURKEZPENA 07

1. GUDA ONDORENA BEASAINEN (1937-1945) 11

1.1. Sarrera 12
1.2. Beasaingo demografia eta ekonomia 13
1.3. Botere-guneak guda ondorengo Beasainen 15
1.3.a) Jose Luis Guridiren alkate-aldia. 19
1.3.a.I) Zerbitzuak 30
1.3.b) Martin Esnaola Elizegiren alkate-aldia 33
1.3.b.I) Zerbitzuak 38

1.4. Tropekiko jarrera agintarien aldetik 40
1.4.a) Militarren eta udal-agintarien arteko harremana 40
1.4.b) Francoren bisitaldia Beasaina 47

1.5. Errepresioa 48
1.5.a) Heriotzak 48
1.5.a.I) Epaiketarik gabe hildakoak 48
1.5.a.II) Epaiketa ostean fusilatutakoak 51
1.5.a.III) Aratz-Matxinbentako gerrilariaren heriotza 53
1.5.b) Epaituak, kartzelatuak eta langile-batailoietara eramandakoak 54
1.5.d) Erbestea 67
1.5.e) Umezurtzak eta errepresioaren oroimenaren desitxuraketa 68
1.5.f) Errepresio soziopolitikoa eta kontrol soziala 69
1.5.g) Errepresio soziopolitikoaren ondorioak: familien arteko harremanak eta biktimen oroitza 77
1.5.h) Lan-errepresioa 87
1.5.i) Gosea, errazionamendua eta estraperloa 96
1.5.j) Euskararen egoera 106

2. ERANSKINA (Zerrendak) 113

3. ERANSKINA (Lekukotzak) 155

4. ERANSKINA (Monumentua) 203

5. ITURRIAK ETA BIBLIOGRAFIA 383

Aurkezpena

Nafarroa etorbidea gerra ondoren. Ezkerretik hasita lehen etxea Barrendain da eta hurrengoa Urteaga hotela. Argazkia 1959koa da. (Argazkia: JZG, 21. or.)

Bi izaera batu zaizkit liburu honen hitzaurrea prestatzeko garaian: alde batetik, arlo forentseen ikerketan trebatutako profesionala izatea eta, bestetik, Beasaingo biztanle izatea. Jaio nintzenean, altxamendu militar frankista gertatu zenetik 21 urte igaro ziren, baina haren ondorioak oraindik ere oso agerikoak ziren Beasaingo eta Goierriko bizitzan.

Gure familiak beldurrez eta zuhurtziaz hitz egiten zuen gai haien inguruan. Elementu traumatikoa izan zen; guztiek hitz egiten zuten matxinatuak Beasainen nola sartu ziren, CAF nola militarizatu zuten, eta Beasainen zein ondoko herrian, Ordizian, dinamika kulturalak nola hautsi zituzten.

Honen moduko ikerketak duela urte asko egin behar ziren, batez ere sufrimenduak argitzeko eta biktimak aitortzeko lekukotza baliotsu ugari galdu delako.

Zalantzarik gabe, honako hau Beasaingo historia hobeto ulertzen eta hemen kontatutakoen moduko gertaerak berriro errepika ez daitezen espiritu kritikoa sortzen lagunduko digun ikerketa da.

Francisco Etxeberria Gabilondo
Antropologia Fisikoko zuzendaria
Aranzadi Zientzia Elkartea

GUDA ONDORENA BEASAINEN (1937-1945)

1.

Andre Maria Zeruratuaren parroki eliza, Erretore-etxea eta Seroretxea. (Argazkia: FL/MG, 157. or.)

Guda ondorena BEASAINen: (1937-1945)

1.1 Sarrera

Guda-garaian gertatutakoak ikertu eta gertaera horiek nolabait argitzen saiatu ondoren, orain, Beasainen guda ondorenean aginte berriak izandako jardunaz mintzatuko gara. Izan ere, aurreko kapituluetan argi utzi dugu altxatuak ez zirela ongi etorriak izan Beasainen, ez politikoki (herriaren gehiengoa ezkerrekoa baitzen, eta abertzaleek ere indar handi samarra baitzuten), ez eta militarki ere (borroka gogorra izan baitzen). Beraz, eskuindar altxatuen aldeko aginteak Beasainen, "okupazio-izaera" izan zuen, herritarren gehiengoa erregimen berriaren aurkakoa zen-eta.

Horrela, kapitulu honetan, gutxiengo garailearen agintearen eta gehiengo garaituaren (beraz, politikan eragiteko legezko biderik gabeko gehiengoaren) arteko harremanak nolakoak izan ziren argitzen saiatuko gara. Erregimenarentzat (edozein erregimenentzat) bere agintea "normaltasunaren" itxurarekin zilegiztatzea helburu izanik, Beasainen halakorik lortzea oso zaila izan zitzaien printzipioz. Euren agintearen inguruko herritarren "adostasuna" (adostasun pasiboa gehienetan, hots, kontra modu argian ez egitea) eta euren agintearekiko "jasangarritasuna" lortzeko estrategia ezberdinak aztertuko ditugu: bai indarraren bidez (bortxa, agintekeria), zein beste bide batzuen bidez (eguneroko zerbitzuak ematea).

Lehen arazoa periodizazio kronologikoa dugu. Izan ere, berez, 1936ko Guda 1939an bukatu zen eta azken borrokaldi gogorrak urte horren hasieran izan ziren. Beraz, ikerlan askotan frankismoaz, Estatu frankistaz eta bere egiturez eta horrek herritarrengan izan zituen ondorioez hitz egiten denean, 1939. urtea hartzen da erreferentzia moduan, izan ere, fronteko borroka militarrak bukatuta, 1936ko uztailean altxatu zirenek euren proiektu politikoa burutzeko aukera betea izan zutela ulertzen baita. Baina kontuan izanik altxatuak Beasainen 1936ko uztailaren 27an sartu zirela, 1936ko irail-urrietan Gipuzkoa osoa (Elgeta eta Eibar izan ezik) eta 1937an Hego Euskal Herri osoa kontrolatzen zutela, borroka-frontearen aldetik mehatxu gutxi izan zuen Beasaingo eskuindarren aginteak. Gainera kontuan hartu behar dugu "Francorena izango zen erregimena", bere behin betiko forma hartzen lagunduko zioten neurriak hartzen joan zela: 1936ko irailaren 29an Franco bera izan zen altxatuen zonaldeko "Estatu-zatian" Estatuburu izendatua, 1936ko bukaeran bere aldeko alderdien milizia paramilitarrak "aginte militar bateratu baten menpe" jarri zituen, hau da, altxatuen aldeko Armadaren mende eta 1937an falangistak eta karlistak bateratu egin zituen FET--JONS alderdi bakarrean. Gertakari horiek guztiak gertatu zirenerako, Beasainen jada altxatuen aldekoak ari ziren gobernatzen eta beren funtzionamendu-eredua inposatzen.

Zergatik hasi hori mugatzen 1937tik eta ez beste data batetik? Gure ustez, 1936ko azken hilabeteetan, Beasainen artean, aginte frankistaren egiteko nagusia errepresioa hedatzea izan zen (eta horretan militarrek indar handia izan zuten). Beraz, 1936an frankistek Beasainen izan zuten aginteak, artean lotura handia zuen 1936ko uztailaren 27tik 28ra gertatutako sarraskiarekin. Horregatik, nahiago izan dut hori aurreko kapituluan sailkatzea. Bestalde, kapituluaren beraren barne-mugarri bat ere ezarri dut, hain zuzen ere 1941. urtea; urte horretan alkatetzan aldaketa izan baitzen: Martin Esnaola Elizegik Jose Luis Guridi Aranburu ordeztu baitzuen.

Horrez gain, kontuan izan behar dugu, Beasainek eta bertako herritarrek beren egunerokotasunean, hainbat arazori aurre egin behar izan ziotela eta oso egoera gogorrean egin ere; izan ere, guda ondorengo urteetan gosea izan zen nagusi. Horrez

gain, kontuan hartu behar da, frankismoaren garaian aberastasunaren birbanaketa atzerakoia izan zela, eta horrek, herritar gehienei kaltea ekarri ziela. Are gehiago, frankismoak gizarte-mugikortasunaren "igogailua" zurrundu egin zuen eta herritar gehienek, euren egoera soziala hobetzeko aukerak moztuta ikusi zituzten.

Bestetik, ezin da ahaztu, herritar askok euren eguneroko hizkuntza, euskara, etxetik kanpo erabiltzeko aukera murriztua edo debekatua izan zutela; eta horrez gain hizkuntza horretan mintzatzea "konpondu beharreko akats" gisa ikusten zutela agintariek; herritar askorengan trauma handia sortu zuen (eta kasu batzuetan, zigor fisikoen eragile ere izan zen). Gure hizkuntzarentzat, Errepublika garaian hasitako berreskurapen geldoaren joera, errotik moztua izan zen, eta beraz, aurretik zegoen euskararen kontrako egoera areagotura itzuli zen. Hala ere, Monarkiaren gobernu ezberdinen euskararen kontrako jarrerak eta Francoren euskararen kontrako jarrerak (batez ere lehen urteetan, guk ikertu behar dugun tarte honetan) ezberdintasun bat izan zuten: lehenengoek ez zutela euskara erabat desagerrarazteko berezko helburu garbirik izan, baizik eta espainiera herritarrengan zabaltzekoa eta espainierak hegemonia soziala lortzekoa. Frankismoaren garaian ordea, espainiera "Inperioaren hizkuntza" bezala identifikatu zen, hots, proiektu politikoaren hizkuntza, eta Estatu totalitarioa izaki, herritar guztiek haren politikan parte hartzea eta proiektu politikoa Espainiako azken txokoraino eta azken herritarrarenganaino zabaltzea helburu zuenez, hizkuntzaren arloan ere nabaria izan zen asmo hori. Euskara ez zen soilik hezkuntzatik kanpo gelditu, helburua edozein tokitatik kanpo gelditzea izan zen. Arlo horretan ere, agintarien eta herritarren arteko harremana nolakoa izan zen ikusiko dugu. Izan ere, Beasaingo populazioaren parte euskaldun elebakarra (praktikoki), frankismoaren helburu horrentzako oztopo handia izan zen. Beste alde batetik, Beasaingo euskaldunek euren hizkuntzari eusteko erabili zituzten estrategietan ere sakonduko dugu.

Egoera horren aurrean, nola jardun zezaketen agintari eskuindarrek aurkakoa zuten populazio batekiko, euren errepresioa jasan zuten herritar askoz osatutako populazioarekiko, bere hizkuntza erabili ezin zuen populazioarekiko, horien (edo gutxienez ere batzuen) aldekotasuna edo gutxienez "neutraltasuna" lortzeko? Aurreko kapituluan azaldu ditugu halako estrategia batzuk, hain zuzen ere jaiak eta erritualak sortuz (batez ere gudari edo politikari lotuak). Jai eta ospakizun horiek guda ostean gailurra jo zuten, Franco Estatuburuak, Beasain, eta batez ere CAF fabrika, bisitatu zituenean. Baina argi dagoenez, pertsonak ez du soilik horretatik jaten, eta bestelako moduak ere erabili behar izan zituzten. Beasaingo egunerokotasunean nabari zitezkeen hobekuntzak nola kapitalizatzen saiatu ziren ikusiko dugu.

1.2 Beasaingo demografia eta ekonomia

Guda ondorenean Beasainen demografia jaitsi egin zen. Are gehiago, 1938ko errolda batek, Beasainek berez, 5.215 biztanle (2.294 emakumezko eta 2.921 gizonezko) eta legez, 5.350 biztanle (2.319 emakumezko eta 2.931 gizonezko) zituela dio[1]. 1938ko zergen errolda baten arabera, herrigunean 4.005 pertsona bizi ziren[2].

Datu baikor horiek ez zituen baieztatu 1940ko erroldak. Horren arabera, 1940ko urrian, Beasainen, 5.021 biztanle zeuden berez (horietatik 2.456 emakumezko eta 2.565 gizonezko) eta legez, 5.265 (horietatik 2.559 emakumezko eta 2.706 gizonezko)[3]. Baina Francoren erregimenean, "herritar" kontzeptua aldatu zenez, handik aurrera, "herritar" (*vecino*) eta "biztanle" (*domiciliado*) kontzeptuak ezarri ziren (lehena, adin nagusiko pertsonei erreserbatua zegoen). 1940ko abenduan, berez 4.986 biztanleko eta legez 5.231 biztanleko populazioa zuen Beasainek erroldaren arabera eta 1.466 auzokide emakumezko, 1.373 auzokide gizonezko, 1.141 "finkatutako biztanle" emakumezko eta 1.251 "finkatutako biztanle" gizonezko zeuden (gainera, Arangoiti ospitalean, 23 emakumezko eta 17 gizonezko zeuden)[4].

1943ko Hornikuntzaren Mapa Nazionalaren arabera, 1942an zehar, Beasainen, 78 pertsona jaio eta 57 pertsona hil ziren eta 46 ezkontza izan ziren. Datu horien arabera, Beasainen, beste erroldek ematen zutena baino pertsona gehiago bizi ziren: 5.541, 2.852 emakumezko eta 2.689 gizonezko.

1945eko erroldaren arabera, Beasainen 5.196 pertsona bizi ziren (legez 5.430), horietako 2.621 emakumezkoak izanik (legez 2.708) eta gizonezkoak 2.575 (legez 2.722). Legezko emakumezkoen populazioaren artean 1.566 "herritarrak" ziren eta beste 1.142 "biztanleak"; eta legezko gizonezko populazioaren artean, 1.476 "herritarrak" ziren, eta beste 1.246 "biztanleak"[5].

---

1 Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 01. dokumentu-sorta.
2 Beasaingo Udal Artxiboa. 1406. karpeta, 04. dokumentu-sorta.
3 Beasaingo Udal Artxiboa. 2065. karpeta, 01. dokumentu-sorta.
4 Beasaingo Udal Artxiboa. 2065. karpeta, 01. dokumentu-sorta.
5 Beasaingo Udal Artxiboa. 2065. karpeta, 04. dokumentu-sorta.

or.

Ikusten dugunaren arabera, 1940 eta 1944 artean Beasaingo populazioa nahiko egonkorra izan zen, gorabeherarik gabea, baina 1945ean igoera txiki bat antzematen da. Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsororen arabera, 1940 eta 1945 artean, Beasainen jaiotzak, heriotzak baino gehiago izan ziren urte guztietan: 1940an 95 jaiotza eta 52 heriotza, 1941ean 84 jaiotza eta 64 heriotza, 1942an 88 jaiotza eta 57 heriotza, 1943an 102 jaiotza eta 36 heriotza, 1944an 92 jaiotza eta 49 heriotza eta 1945ean 98 jaiotza eta 50 heriotza[6]. Beraz, datu horiek ontzat ematen baditugu, Beasainen populazioa pixkanaka-pixkanaka haziz joan zela ondorioztatzen dugu eta hazkunde natural hori etengo zuen emigrazio-dinamikarik ez zela izan, ez eta horri ekarpena egin ziezaiokeen inmigrazio-dinamikarik ere (II. Errepublika-garaian ez bezala).

Industriaren zabalkuntza, guda ondorenean nahiko gelditua egon zen. Hala ere, 1937ko urriaren 23an "Industrias Ormaiztegui" deitutako fabrika bati baimena ematea aztertzen hasi zen Udala[7]; hain zuzen ere Zuntzunegi Aseginolatza familiaren lurretan egitekoari; 540 metro karratu, 5.184 pezetan erosita[8]. 1938ko abenduaren 17an, Emilio Hunolt enpresariak (tinta-fabrikaren jabeak, Pablo Hunolt erreketearen eta geroago alkate izan zenaren aitak), egungo Gipuzkoa plazaren parean, orduan suhiltzaileen eraikina zegoen tokiaren ondoan (Arana kalearen amaieran), bere negozioa handitzeko instalazioa egitea eskatu zion Udalari. Udalaren erantzuna, sobrestantearen bidez, Hunoltek erosi nahi zuen eraikinak eta ondoko lursailek, guztira, 12.000 pezeta balio zituztela izan zen. Hala ere, badirudi akordio batera iritsi zirela eta 1939ko urtarrilaren 19an, Udalak, jakinarazi egin zuen Hunoltek bere esker-ona bidali ziola[9]. 1938ko abenduan halaber, Teodoro Erguinek Tren Konpainiari, bere tailerra handitzeko lursail bat eskatu zion eta Konpainiaren eta militarren erantzuna (orduan Tren Konpainia militarizatua baitzegoen) baiezkoa izan zen[10]. Bestetik, Udalak esan zion jabetza-aldaketaren eskritura-tasarik ez zuela ordainduko[11]. 1939ko abenduan *Industrial Ferretera* enpresak bere hedapena eskatu zuen Nafarroa etorbidean eta kasu horretan, Udalak 27,50 pezetako ordainketa egitea eskatu zion enpresari lanak egiten hasi aurretik[12]. 1940ko urrian, Kasimiro Saltsamendi izeneko pertsona batek Kale Nagusiko 25. zenbakian tailer mekaniko bat zabaltzeko baimena eskatu zion Udalari[13]. 1941eko urtarrilaren 25ean, Udalak, Manuel Treku Gorriaran eta Sebastian Lizarraga Goikoetxea deitutako bi pertsonari, Jose Migel Iturriotz kaleko 25. zenbakian produktu kimiko bat sortzeko baimena ematea erabaki zuen[14].

Beste fabrikei dagokienez, aurretik zeuden CAF eta Bernedo fabrikez gain, 1938an, egurraren arloko hiru enpresa zeuden Beasainen (*Esquisabel y Compañía, Esnaola y Apalategui* eta *Aseguinolaza y Compañía*), eta baita paper-fabrika bat ere, Emilio Alvarezena[15]. Gaseosa-fabrika bat ere bazegoen[16]. Egurraren arloko lehenak, *Esquisabel y Compañía* fabrikak ere, handitzeko proiektuak egin zituen, eta 1939ko otsailean, bere fabrika handitzeko aukera izateko, Udalari lursail bat eskatu zion[17]. 1939ko ekainean, *Esnaola y Compañía* enpresak ere zabalkunderako eskaera egin zuen eta Nekola baserrirako bidearen ondoko lursail bat eskatu zuen[18]. Abuztuaren 12an Udalak azken hedapen-eskaera horri baiezkoa eman zion[19]. 1939ko irailean Felix Aseginolatza izan zen Goierri kalean edo (espainieraz Calleja) deiturikoan, aroztegi bat jarri nahi izan zuena eta horretarako, berak ere, Udalari lursail bat uztea eskatu zion. Irailaren 23an, Udalak, lursail hori saltzeko erabakia hartu zuen eta hasierako prezioa "500 bat pezetan" ezarri zuen[20]. Guda ondorengo garai horretan *Manufacturas Olaran* deitutako fabrika ere egiten hasi ziren Beasainen. Olaranen fabrikak 1939ko irailean, bere fatxada berritzea eskatu zuen[21]. Eta bestetik, *Indar* fabrika, edo ofizialki, *Construcciones Electro-Mecánicas* fabrika ere 1940. urtean hasi zen lanean.

Garai horretan, Estatuaren babes-politikak batetik, eta gudak azpiegituren parte bat (adibidez tren-makinen %60) suntsitu izanak mesede egin zion CAFi eta kontratu berriak lortzeko aukera eman zion. Joera hori areagotu egin zen 1941ean RENFE Trenbideen Estatuko Konpainia sortu zenean eta 1943an trenbideak nazionalizatu zirenez, Estatuak enpresa pribatuei eskaerak

---

6 AZURMENDI DORRONTSORO, Jose Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días*. Donostiako Aurrezki Kutxa. Donostia, 1970, 33. or.
7 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
8 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
9 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
10 Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 42. dokumentua.
11 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
12 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
13 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
14 Beasaingo Udal Artxiboa. L0044 dokumentu-sorta. 1941. urteari dagozkien aktak.
15 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.
16 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.
17 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
18 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
19 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
20 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
21 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

egitea ahalbideratu zuen. Une hartan CAF zabalkuntza betean zegoen Elena Legorbururen arabera: 1940an Irunen zeuden tailer batzuek erosi zituen eta 1941ean Madrilen beste tailer batzuek zabaldu zituen[22].

1.3 Botere-guneak guda osteko Beasainen

Guda osteko Beasainen botere-gune nagusietako bat, noski, Udala izan zen. Udala, esan bezala, eskuindarren mende gelditu zen erabat, eta hori zela eta, Beasaingo bizitza politikoa eurek kontrolatzen zuten. Aurreko kapituluan argi utzi dugu zinegotzi gehienak karlistak zirela. Hori zela-eta, Udalak, Erreketeen Loinazko San Martinen konpainiarekin aktiboki kolaboratu zuela ere ikusi dugu. Hala ere, bazeuden salbuespen batzuk: adibidez, Pedro Arana Gaiztarro, 1922 eta 1923 artean alkate izan zena. Garai hartan, karlistak Beasainen gutxiengoa ziren, monarkiko liberalek ("alfontsotarrek") eta errepublikanoek osatzen zuten koalizioaren aurrean, beraz koalizio horren izenean gobernatu zuen Pedro Aranak. Esana dugu baita ere, bi alderdi horiek, burgesia industrial liberalaren defendatzaileak zirela eta, karlistek aldiz, gizarte tradizionala eta horri lotutako ekoizpen- eta ekonomia-harremanak defendatzen zituztela. Pedro Arana 1936an karlisten eskutik izan zen zinegotzi, baina bere ideia monarkiko-alfontsinoak ez zituen erabat ahaztu eta 1938ko abenduaren 17ko Osoko Bilkuran, Francok Alfontso XIII.a errege-ohiari espainiar herritartasuna eta bere jabetzak itzultzeko erabakia hartu zuela-eta, Beasaingo Udalak Franco zorion zezan mozio bat aurkeztu zuen. Mozioa aho batez onartua izan zen, baina esanguratsua da ekimena, karlista ez zen zinegotzi batena izatea[23]. Francok, bere idazkariaren bidez, Beasaingo Udalari zoriontze horregatik eskerrak eman zizkion, 1939ko urtarrilaren 19an Beasaingo Udalak jakinarazi zuen moduan[24]. Beasaingo Udalaren kolore politiko katolikoa ere argi gelditu zen 1939ko otsailaren 11n hartu zen erabaki baten bidez: Eusebio Aslak proposatu eta onartu egin zen Justizia Ministroa zoriontzeko telegrama bat bidaltzea, Erlijio-konfesio eta Erlijio-elkarteen Lege berriaren onarpena zela-eta[25].

Azken finean, hemen ikusten duguna da, Francoren erregimenean boterera igotzeko bi gakoren arteko lehia edo konbinazioa zegoela; hau da, aurreko eliteak boterera itzultzearen eta Estatu-kolpearekin bat egitearen edo gudan lortutako "merituak" lehenesteko arrazoien artekoa. Kontuan izan behar dugu beste Estatu totalitarioekin gertatu zenaren alderantzizko bidean, Espainian, alderdi bakarra (Falange Española Tradicionalista y de las JONS, 1937an Francok falangistak eta karlistak batuarazi ostean eratua[26]) "goitik" sortua izan zela, 1936ko Guda garaian; ez zen Italian edo Alemanian bezala aurretik sortutako alderdi faxista batek (jada bere ideologia eta bere militanteak definituak zituenak) boterea hartzerik gertatu[27], baizik eta alderdi faxista berak (Falangeak) gidatu ez zuen Estatu-kolpe militar batek eraman zuen boterera; eta horrez gain beste sektore batzuekin (karlistekin, adibidez) batuarazi zuen. Horrez gero, alderdi bakar berri horretan, sektore askok egin zuten bat, bai falangistek edo karlistek (hots, "aurretik" alderdi bateratu hori eratu zuten alderdietakoak izan zirenek) eta besterik gabe, alderdi berrira, hau da "Francoren alderdira", harena zelako gehitu zirenak; bestela esanda, euren klase-interesak zain zitzakeen erregimen baten alderdia zelako batu zirenak.

Horrekin batera, kontuan izan behar dugu, alderdi bakarrarena oso bide garrantzitsua izan zela pertsona berriak Estatuaren administrazioan, eta tokiko administrazioan ere, sartzeko.

Beasainen, ikusten dugun moduan, alderdi bakarrean militatzea meritu gisa zutenak, alderdi berrian "gutxiengoa zenaren" aldetik[28], hots, karlismotik, sartu ziren Udalean (Euskal Herrian eta Gipuzkoan, beste toki batzuekiko salbuespen moduan, karlismoa falangismoa baino garrantzitsuagoa zelako). Kasu honetan, Beasainen, "meritu politikoen" bidez Udalean sartutako zinegotzi gehienak ikusi dugun moduan karlistak izan ziren; horietatik, gehienak, "meritu politikoen" bidez Udalean sartutakoak

---

22 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1996, 130-131. or.

23 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

24 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

25 Justizia Ministerioak esker ona bidali zion trukean Beasaingo Udalari, honek martxoaren 4ko bilkuran jakinarazi zuenez. Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

26 Honi buruz gehiago; SAZ CAMPOS, Ismael: *Fascismo y franquismo.* Valentziako Unibertsitatea. Valentzia, 2004, 125-150. or.

27 SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996, 18. or.

28 Ez nago ados Sanchez Reciorekin berak, sortzen ari zen Estatu berrian militarren nagusigoaren aurrean, alde batetik falangistak eta bestetik "beste joerak" zeudela dioenean; hots, falangistak militarrekiko ezberdina zen proiektu propio bat (faxista kasu horretan) izan balute bezala, eta beste fakzioak (karlistak barne) "kontserbadoreak izateagatik (…), xehetasun batzuk kenduta, militarren esanetara aritzeko otzanagoak bailiratekeen" gisa. Karlistek euren proiektu politiko autonomoa zuten (eskuindarra eta horregatik frankismoak eratu zuen koalizioan sartzeko modukoa, falangistek bezala); nire ustez erregimenaren lehen urteetan militarren nagusigoa desafiatu ez bazuten, indar nahikorik ez zutelako izan zen. SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996, 39. or.

or.

(adibidez, Rufo Artolainen edo Frantzisko Ezkiagaren kasuak); baina izan ziren "meritu sozialen" bidez sartutakoak ere, aurreko elite bateko kide zirelako, adibidez Joxe Aranburu, Usurbe elkarteko kide zena.

Bestalde, karlisten gunetik at jarritako denak, "Meritu sozialengatik" boterera igotakoak izan zirela ondorioztatu behar dugu; baita Migel Cerrajeria falangista ere, aurretik negozio pribatu bat baitzuen. Kasu honetan, ez Beasainen, ez Goierrin (ez eta Gipuzkoan, Donostiatik kanpo); 1936ko uztailaren aurretik Falangearen antolakunderik ez egoteak, Cerrajeria alderdi horretan sartzeko (eta 1936-1937 artean Beasaingo Falangeko Buru izateko) arrazoiak, alderdiaren doktrina bera baino, "erregimenaren alderdia" izatean zetzatela pentsatzera eramaten naute[29]. Hau da, Cerrajeriaren aukera politiko horretan, praktikoki, bere aurreko estatus "soziala" bermatzeko aukera zegoela, "politika" ez zela pertsona horren kasuan igogailu bat izan, baizik eta aurretik izandako estatus soziala berresteko tresna bat. Kasu horretan sar ditzakegu halaber Pedro Arana Gaiztarro enpresaria (1922 eta 1923 artean alkate izandakoa) edo Jose Luis Guridi bera.

Beraz, Udal oso politizatua izan zen hasieratik bertatik Beasainen, norabide karlistan politizatua. Hori, Glicerio Sanchez Recio frankismoaren tokiko koadroen ikerlari nagusiak ezarri zuen ereduarekin partzialki bederen kontraesanean dago. Sanchez Recioren arabera[30], lehen urteetan, erregimenak bere tokiko koadroentzat bilatzen zuen profila "apolitikoa (hala ere eskuinaren barruan noski), ordenakoa, jabetzaduna (hots, egoera ekonomiko onekoa), eta eraginkorra" zen[31]. Beasainen, klase ikuspuntutik, gehienak, profil horrekin bat egiten zuten, baina kontuan izan beharra dago agian alkatearen eta Pedro Arana alkate-ohiaren salbuespenarekin, Udal oso politikoaz hitz egiten ari garela, bere 13 kideetatik 10ek aurreko militantzia karlista baitzuten (eta horiei Migel Cerrajeria gehituko diegu, izan ere, bere arrazoiak alde batera utzita, errealitatea baita altxatuek Beasainen sartu bezain laster Falangean izena eman zuela).

Beste alde batetik kontuan hartu behar dugu, Beasaingo Udalean, nolabaiteko "jarraikortasuna" izan zela; hau da, 1936an ezarritako zinegotziek 1949ra arte iraun zutela (1940an izandako zinegotzi baten heriotzaren eta beste hiru zinegotzien ezarritako "kuotarako" soberan zeudelako irten beharraren salbuespenekin); 1936 eta 1949 artean ez zen izendapen berririk egin. Hau da, Udal politizatu horrek indarrean jarraitu zuen 1949. urtera arte (Martin Esnaola alkate-postuan Migel Cerrajeriak ordeztu zuen). Sanchez Recioren marko teorikoari jarraituz, horrek bat egiten du 1939tik aurrera gertatu zen tokiko kargu frankisten "politizazioarekin"; halere, gure kasuan kontuan izan behar dugu Beasainen politizazio hori lehendik (lehen Udala izendatzetik bertatik) zetorrela. Gainera, kontuan hartu behar da Sanchez Recioren arabera tokiko karguen politizazioa azaltzeko arrazoi nagusia: "FET-JONSen ezarpena hedatzea alegia"[32]. Beasainen, karlistek, hasieratik bertatik egin zuten ezarpen hori.

Bai Beasaingo Udalaren eta baita Gipuzkoako herrialdeko agintarien kolore politiko karlista ere, oso markatua gelditu zen, 1938ko ekainean, hilaren 24an (Kristoren Bihotz Sakratuaren eguna, Elizak jarritako jaia), une hartan "Altxatuen Estatuaren" jaiegun ofiziala ez zena (falangisten presioagatik zalantzarik gabe; falangistak ez baitzeuden erlijioari paper politiko handia ematearen alde), Beasainen eta Gipuzkoan jaiegun bezala izendatzean[33]. Halako jaiegun bat izendatzea, altxatuen arteko hegemonia-jokoan falangisten kontrako edo haiekiko aparteko jarrera markatzea izan zen.

Karlismoaren barruan, botere-gune garrantzitsua izan zen erreketeen Loinazko San Martinen konpainia; izan ere, konpainia hartan borrokatu zuten pertsonek, eta batez ere agintaritzan egon zirenek, Beasaingo karlismoaren barruan izen handia izan baitzuten. Nabarmenena 1938. urtearen bukaeratik aurrera tertzioko buru (kapitain) izan zen Epifanio Argiñanok izan zuen.

Baina guda-garaian, tertzio hori herritik kanpo ibili zen eta orduan Beasainen bertan, ardura "militarrak" hartzen zituzten erakunde karlistak Errekete-laguntzailea, eta Guda Batzorde Karlista izan ziren. Lehenaren buru Santiago Muñoz izan zen, eta bigarrenaren buru Frantzisko Ezkiaga Berakoetxea zinegotzia (1937ko martxoan)[34]. Bestalde, erreketeen munduarekin lotuta, German Martin Olmedo

---

[29] Glicerio Sanchez Recioren arabera, alderdi bakarrean halako jende "ez-politizatua" sartu izanak, gerora zaildu egin zituen falangismoak Estatu frankista hegemonitzatzeko asmoak. SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996, 83-84. Eea 98. or.

[30] Kontuan izan behar da Sanchez Reciok bere analisia Espainiari begira egin duela, ez soilik Gipuzkoarako, beraz, "Udal politiko" gehienek (hots, profil politiko markatua zuten zinegotziek betetako Udalek) falangisten nagusigoa zuten Espainian, Beasainen eta Gipuzkoan zuten karlisten nagusigoa izan ordez.

[31] SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996, 37-38. or.

[32] SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996, 44-45. or.

[33] Beasaingo Udal Artxiboa. F008 karpeta, 01. dokumentu-sorta.

[34] Beasaingo Udal Artxiboa. 424D karpeta, 07 dokumentu-sorta.

aipatu behar dugu, "pelaioen" (ume karlisten) instruktore izan zena[35]. Alderdi Karlistari lotutako beste erakunde bat, Langileen Sindikatu Katolikoa zen, 1937ko martxoan Abundio Montejok gidatu zuena[36], baina sindikatu hori, laster, Sindikatu Bertikalean bat eginda agertu zen. 1938an Sindikatu Bertikal horren prentsa eta propaganda idazkari Beasainen, Antonio Hernando Villahoz izan zen[37].

Sindikatu Bertikalaren lehen hauteskundeak, Beasainen 1944an egin ziren eta hauek izan ziren aukeratutako ordezkariak: Nekazarien Anaitasunean edo Hermandadean (Beasaingo Nekazari Katolikoen Sindikatu-ohia bere esku hartu zuen Sindikatu Bertikalaren sekzio honek), sail ekonomikoan Jose Luis Garin zinegotzia izan zen bozkatuena, eta sail sozialean Joakin Gaitan de Aiala[38]. Metalaren arloan, sail ekonomikoan, "enpresa handien" (20 langile baino gehiagoko enpresen artean) ordezkari gisa Alberto Altolagirre izan zen aukeratua, eta "enpresa txikien" ordezkari gisa Jesus Lasa. Sail sozialean, administratiboen azpiatalean Joakin Carrion aukeratu zuten ordezkari, espezialisten azpiatalean Gregorio Lizarralde eta peoien azpiatalean Jose Elortza Carballo[39]. Bestetik, Ostalaritza sailean Frantzisko Azkarate aukeratu zuten; zuraren sailean Frantzisko Otaegi (azpiatal ekonomikoan), Gillermo Elortza eta Kristobal Etxaide (azpiatal sozialean); "Jarduera Anitzen Sailean" Antonio Gorrotxategi (azpiatal ekonomikoan), Mariano Lopez Martinez (azpiatal sozialean, teknikoa), Anjel Ugarte (azpiatal sozialean, administratiboa), Eujenio Ugarte (azpiatal sozialean, espezialista) eta Santiago Muñoz (azpiatala sozialean, esku-langilea); ile-apaindegien sailean Migel Zia; eta merkatarien sailean Jose Urialde (azpiatal ekonomikoan), Anjel Ugarte (azpiatal sozialean, administratiboa), Joakin Lopetegi (azpiatal sozialean, espezialista) eta Jose Gaztañaga (azpiatal sozialean, esku-langilea)[40].

Hala ere, kontuan izan behar dugu 1937ko apiriletik aurrera, Franco jeneralaren aginduz, Alderdi Karlista (ofizialki, *Comunión Tradicionalista* deitzen zena), Falangearekin batu zela, *Falange Española Tradicionalista y de las JONS* alderdia sortuz (eta beraz, ordura arteko karlisten autonomia propioa galduz). Beasainen, Falangeko burua, Migel Cerrajeria Tiffe zinegotzia izan zen, berez, guda aurretik falangista izan ez zena, alderdi faxistaren gorakadarekin batera alderdi horretan sartu zena (aurreko kapituluan aipatu dugu sektore burgesetakoek, gudan Francorekin klase-interesak tarteko kokatu zirenek, Falangea botere-alderdi bihurtzerakoan alderdi faxistan izena ematearen gertakaria, Espainian nahiko orokorra izan zena). Falangeak (alderdi bakar bihurtuak), bere botere esparrua ere eraiki nahi izan zuen, adibidez, 1938ko apirilean, Gipuzkoako Falangeko propaganda-buruak ehun kartel bidali zituen Beasaina, falangisten eta karlisten arteko alderdi-fusioaren urteurrena ospatzeko (fusio hori falangisten onurarako izan zen)[41]. 1938ko uztailean, FET-JONSeko beste karguen barruan, Beasaingo idazkari gisa Seberiano Garijo Sesma (karlismotik zetorren gizon bat, bere anaia Endrike erreketeekin borrokan hil zen), administratzaile bezala Martin Aranburu (karlismotik zetorren beste pertsona bat), gazteriaren eta milizien arduradun gisa Jose Herrera, prentsa eta propagandaren arduradun gisa Antonio Hernando, zuzenbide eta justiziaren arduradun gisa Jose Beriztain (Udal-idazkaria), Sindikatu Bertikalaren arduradun gisa Migel Cerrajeria Tiffe bera, Emakumeen Sailaren buru Resurrekzion Urrestarazu (dokumentu horrek "Eltzoren alarguna" zekarren, baina 1938ko ekaineko beste dokumentu bati esker badakigu nor zen Falangeko Emakumeen Sailaren buru zenaren izena[42]), Erietxeen arduradun gisa Josefa Sagarminaga eta Auxilio Social[43] delako sailaren buru Blanka Salazar[44]. Horrez gain, 1938ko ekaineko beste dokumentu batean, Falangeko Emakumeen Atalaren idazkari Maria Niebes Sierra zela eta diruzain Nikasia Sagarminaga zela dakar[45]. 1938ko abuztuan, Beasaingo Falangean aldaketa bat izan zen; abuztuaren 6an, Frantzisko Ezkiaga Falangeko buru izendatua izan baitzen[46]. Ezkiaga, guda-garaian Guda Batzorde Karlistaren buru izan zen, beraz, karlismoak praktikan ordurako Beasaingo instituzio denak kontrolatzen zituen (beste gauza bat da praktikan karlismoa, bere indarra galtzen joatea edota "Estatua hegemonizatzeko ahalmena" galdu zuen lehen alderdia izatea eta Beasainen –eta Gipuzkoan– izan zuen kontrol hori politikoki ia hutsaren hurrengoa izatea, "gorako eraginik" gabea alegia). Horrek parte handi batean azal dezake karlismotik zetozen gizonak urte luzeetan Beasaingo politikan nagusi izatea: Guridik 1941ean kargua utzi zuenetik 1966an Pablo Hunolt errekete-ohiak utzi zuen arte, Beasaingo alkateak karlistak izan ziren, 1949 eta 1954 urteen arteko Migel Cerrajeriaren agintaldiaren salbuespenarekin. Hurrengo urteetan, FET-

[35] Beasaingo Udal Artxiboa. 424D karpeta, 07 dokumentu-sorta.
[36] Beasaingo Udal Artxiboa. 424D karpeta, 07 dokumentu-sorta.
[37] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 22 dokumentu-sorta.
[38] Zinegotzi bat eta lurjabe bat Sindikatu Bertikaleko Nekazarien arloko ordezkari izatea oso adierazgarria da sindikatu horren izaera adierazteko.
[39] Beasaingo Udal Artxiboa. A033 karpeta, 01 dokumentu-sorta.
[40] Beasaingo Udal Artxiboa. A033 karpeta, 01. dokumentu-sorta.
[41] Beasaingo Udal Artxiboa. F008 karpeta, 01. dokumentu-sorta.
[42] 1938ko ekaineko dokumentu horren signatura Beasaingo Udal Artxiboa. A034 karpeta, 07. dokumentu-sorta da.
[43] *Auxilio Social* izeneko sailak laguntza soziala kudeatzen zuen (batez ere Jantoki Sozialak) eta Falangearen saila zen.
[44] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.
[45] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 59. dokumentu-sorta.
[46] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

or.

JONSeko Tokiko Buruzagitza gehiago aldatu zen, 1941eko urrian Falangeko buru Frantzisko Untzueta zinegotzia (karlismotik zetorren beste gizon bat) baitzen[47], eta idazkaria, 1942an, Ebaristo Herrera Gorrotxategi[48].

Beste kargu garrantzitsu bat, Falangeko Informazio Zerbitzuko buruarena zen eta kargudun horrek, Alderdiarentzat, zinegotzien eta kargu publikoen inguruko (ea benetan "erregimenaren aldekoak" ziren egiaztatzen zuen edo leialtasun-maila neurtzen zuen) edo herritarren inguruko informazioa biltzen zuen. Goierrin, 1940ko urrian FET-JONSen Informazio Zerbitzuaren arduraduna Eduardo Egaña Garikano zen[49].

Horrez gain, Falangearen milizietako eskuadra-buruen artean, 1939an, honako hauek aurkitzen ditugu: Ernesto Poignon, Migel Garin, Gregorio Cerrajeria, Nikolas Ondarrestu, Emilio Poignon, Jose Herrera, Manuel Iturriotz, Eduardo Cortijo, Viktor Saez, Inozentzio Agirre, Felipe Casasempere eta Joan Otalora[50]. Ikusten dugun moduan, horietako batzuk, adibidez, 1934-1936 arteko Udal "errepublikano" eskuindarraren parte izan ziren. Beste batzuk, eskuindar familia ezagunetako kideak ziren. Horra beraz, Beasaingo kasuan, nahiko argi azaltzen zaigun Guda Zibilaren aurreko elite kontserbadorearen eta Falangearen arteko jarraikortasuna. Hori ez zen kasu isolatua izan eta kontuan izan behar dugu Falange alderdia berez, oso ahula izan zela eta ez zuela bere kabuz Estatua hegemonizatzeko indarrik izan. Antonio Cazorlak esaten digun moduan, "alderdi berrian sartutakoak, kasu askotan, edo politikan berriak izan ziren, edo antzinako kontserbadore oportunistak eta jauntxoak izan ziren"; hau da, euren boterea finkatzeko tresna berri gisa alderdi bakarra ontzat hartu zutenak[51].

Falangeak bazuen halaber gazteen erakunde bat "Geziak" (*Flechas, gazteleraz*), umeei instrukzio paramilitarra ematen ziena. Umeek eta gazteek alkandora urdinarekin instrukzio paramilitarrak egin behar izaten zituzten; hori ia-derrigorrezkoa izan zen[52]. Patxi Lasa Imatzen arabera "bertara joaten ez baginen, eraman egiten gintuzten", eta beraren arabera, Eskola Nazionaleko irakasleek bertan politikako klaseak ematen zituzten[53]. Eleuterio Aiestaren arabera, eskolan bertan "laguntzen" zuten "Gezietan" izena ematen: "eskolan, Falangearen uniformea, alkandora urdina eta uhalak ematen zizkiguten"[54]. Antselmo Ruizek ere gogoratzen du halako instrukzio paramilitarra egin behar izate hori: "Behin Azpeitira eraman gintuzten, eta beste behin Arrasatera"[55].

Udal-epaitegian, Udaleko bake-epailea Alberto Sorondo zen (Errepublika garaian, Viktor Bernedo alkate-ohi sozialistaren fabrikan errepresentante izan zena), eta haren idazkari, Joan Mari Barrena, errepresioa zela-eta postua uztera behartua izan ondoren, Dabid Perez izan zen idazkari[56]. Udal-fiskala Frantzisko Azkarate izan zen[57]. Bestetik, Udaltzaingoaren buru Meltxor Garcia jarri zuten[58].

Udalaren gainetik, Beasainen bazegoen Beasaingo komandante militarra ere eta, esan bezala, ordena publikoaren arloan garrantzi handia zuen kargua izan zen. Komandante militarrak Nafarroa etorbideko 31. zenbakian hartu zuen aterpe, bigarren solairuan. Etxe horretako altzariak Udalak ordaindu zituen, alkateak 1938ko apirilaren 23an sinatu zuen dokumentu baten arabera[59]. Joxe Manuel Azurmendiren arabera (gogora dezagun Udaletxean lan egiten zuela Joxe Manuelek idazkaritzako laguntzaile bezala), pertsona horren boterea izugarria zen: "Militarrek alkateak baino gehiago agintzen zuten garai hartan"[60].

Udalaren arabera funtzionatzen zuen beste botere-gune "ez-formal" baina oso eraginkorra, batez ere gose-garaietan, Alondegia izan zen. 1938ko uztailean, alondegiaren arduraduna Frantzisko Eltzo Urrestaratzu zen[61].

Azkenik, botere-egitura "paralelo" bezala, Usurbe Elkartea dugu. Elkarte pribatua zen baina herriko jende boteretsu asko biltzen zen han. 1940an elkarte horrek 35 kide zituen,[62]. Aitor Garmendiaren ustez, "Han Udaleko jendea biltzen zen eta

---

47 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 09. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 2362. karpeta, 05. dokumentu-sorta.

48 Beasaingo Udal Artxiboa. 2362. karpeta, 05. dokumentu-sorta.

49 Beasaingo Udal Artxiboa. 424B karpeta, 16. dokumentu-sorta.

50 Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 61. dokumentu-sorta. Iturria Udalak CAFi bidalitako dokumentu bat da eta, bertan, pertsona horiek lanera ez agertzeko arrazoia, hain zuzen ere milizien eskuadretako buru izatea aipatzen du zurigarri gisa.

51 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 97. or.

52 Joxe Apalategi Etxeberriari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

53 Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

54 Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

55 Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.

56 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.

57 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.

58 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.

59 Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 58. dokumentu-sorta.

60 Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-09-10ean.

61 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta.

62 Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati). 3405. karpeta, 045. espedientea.

eragin handia zuen erakunde hark"[63]. 1940an, Usurbe Elkarteko lehendakari Pedro Arana Gaiztarro alkateordea izan zen, eta lehendakari-ordea ...Pedro Azarola Gorrotxategi ezkertiar zinegotzi-ohia, idazkari Martin Aranburu (baina ez Udaleko arielen arloan laguntzaile zen Martin Aranburu Urteaga, Jose Aranburu zinegotziaren anaia Martin Aranburu Aranburu baizik), Diruzaina Joan Martinez, eta bokalak, Migel Cerrajeria zinegotzi-ohia eta Gregorio Lasa Altuna ezkerreko zinegotzi-ohia. Pedro Aranaren heriotzaren ondoren, lehendakari-postua Pedro Azarolak hartu zuen (1941eko maiatzaren 1eko dokumentu batean agertzen da hori)[64]. Beste bazkideen artean, Udalean zeuden pertsona asko aurkitzen ditugu, adibidez Jose Luis Guridi alkatea, Jose Aranburu, Jerman Zaballos eta Restituto Urteaga zinegotziak, Leonardo Zuntzunegi enpresaria eta lursailen jabea, Serafin Arana enpresaria eta zinegotzi-ohia, Joan Iguain kontratista, Frantzisko Otaegi suhiltzaileen burua edo Feliziano Arizmendi sobrestantea. Baina ikusten dugun bezala, ezkerreko pertsonak ere egon ziren elkarte horretan, eta horietako bi zuzendaritzan. Hori azaltzeko bi faktore ulertu behar ditugu, alde batetik, klase-elkarte bat izatea (ideologikoa baino gehiago; hots, erdi-mailako jendea bereganatzea helburu zuen elkartea), eta bestetik, 1931-1936 bitartean ezkerrekoak izan ziren alderdi batzuetako, oro har, erdi--mailako klaseetan indarra zuten alderdi batzuetako (alderdi errepublikanoetako) pertsona batzuek, euren klase-identitateagatik erregimen berrira moldatzeko modua ikusi zutenak[65]. Adibidez, Falangearen Informazio Zerbitzuaren Gipuzkoako ordezkaritzak 1941eko urrian Gregorio Lasa Altunaz eginiko txostenean "(Guda Zibilean) jardunik ez zuela izan zioen" eta Pedro Azarola Gorrotxategiz "aurretik eskuindarra izan zela eta orain FET-JONSeko kide gehitua" da[66]. Beste hiru kideez, Martin Aranburuz "FET-JONSeko kidea da" esaten du, Joan Martinez Perezez berdina eta gainera "iritzi ona dugu", eta Migel Cerrajeriaz hori bera[67]. Haatik, sozialki, pixkanaka, gudako lehen urteak pasatuta, elkartea zabalduz joan zen, adibidez Aitor Garmendia Goitia bera sartu zen bazkide: "Ni izan nintzen, ingeniari edo mediku edo halakorik izan gabe sartu zen lehenetakoa", beraz, elkartearen baitan nolabaiteko klase-zabalkundea gertatu zela ondorioztatzen dugu. Garmendiaren arabera "ni Udaleko zinegotzi izan zen bati esker, Jose Aranbururi esker sartu nintzen. Oso pertsona ona zen hura"[68].

Herriko elkarte guztiak, hemendik aurrera erregimenaren aldekoek kontrolatuak, edo behintzat, erregimenaren kontra ez zegoen jendeak kontrolatuak izan ziren. Adibidez, Herri Elkarte Kooperatiboan (2. kapituluan esan nezala, kontsumo-kooperatiba baten antzekoa zen), eskuineko pertsonek hartu zuten zuzendaritza. 1939ko martxoaren 1ean eginiko batzarrean aukeratutako zuzendaritza-batzordean; lehendakari Kruz Arizmendi, lehendakari-orde Florentzio Argiñano, kontatzaile Kruz Gomez, idazkari Jose Maria Txurruka, Ordiziako ordezkari moduan Jose Aristrain eta Galo Huguet, Beasaingo ordezkari moduan Martzial Agirre eta Paskual Lopez, Lazkaoko ordezkari moduan Leandro Larrañaga eta Felix Gonzalez, Ataungo ordezkari moduan Eujenio Zaldua eta Ormaiztegiko ordezkari moduan Joan Baztarrika zeuden[69]. Loinatz abesbatzan ere eskuindarrak izan ziren nagusi, adibidez, 1942ko urrian lehendakari Inozentzio Agirre Pagola aurkitzen dugu, 1934 eta 1936 arteko Udal eskuindarreko zinegotzi izan zena[70].

1.3.a) Jose Luis Guridiren alkate-aldia

Jose Luis Guridi 1936ko uztailaren 29tik 1941eko otsailera arte egon zen alkate-karguan, gudako urteetan eta guda osteko lehen urteetan. Gudaren osteko lehen urteak batez ere goseak eta estraperloak markatutako urteak izan ziren. Horrez gain, kontuan izan behar dugu 1937ko uztailaren 7tik aurrera Gipuzkoak (eta Bizkaiak) bere Hitzarmen Ekonomikoa, eta beraz, bere zergak biltzeko gaitasuna galdu zuela, Estatua are gehiago zentralizatuz[71].

Guridiren alkatetzan, kontuan izan behar da kasu batzuetan zinegotziek eurek ere apatia handia erakusten zutela plenoetara agertzeko orduan. Adibidez, 1938ko urtarrilaren 8ko Osoko Bilkurara soilik Guridi alkatea eta Eusebio Asla zinegotzia azaldu

---

63 Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

64 Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati). 3405 karpeta, 045 espedientea.

65 Esan beharra dago, eskuineko errepublikanoak, oro har, Francoren alde jarri zirela Herri Frontearen aurrean, kasu honetan klase-interesen lehenespena gertatu zen: 1934-1935 artean Gobernuko presidente izan zen Alejandro Lerrouxen eta bere alderdiko, Alderdi Errepublikano Erradikaleko kide askoren jarrera dugu. Beasainera ekarriz, Migel Cerrajeriaren kasua dugu, hasiera batean errepublikanoa zena (eskuineko Udalaren parte izan zen 1934 eta 1936 artean), eta are nabarmenagoa Arana Gaiztarro anaiena (Serafin Arana 1931n ezkerreko kide bezala aurkeztu zen Udal-hauteskundeetara postua irabazita; Pedro Arana Gaiztarro 1920 eta 1922 artean alkate izan zen "Liberalen eta errepublikanoen" arteko koalizio batean, gero Udal frankistako zinegotzi izan zen).

66 Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati). 3405 karpeta, 045 espedientea.

67 Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati). 3405. karpeta, 045. espedientea.

68 Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

69 Beasaingo Udal Artxiboa. 254. karpeta, 06. dokumentu-sorta.

70 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

71 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 12. dokumentu-sorta.

or.

ziren[72]. Urtarrilaren 22ko Udal-bilkuran soilik hiru zinegotzi egon ziren: aipatutako biak eta Martin Esnaola[73]. Hurrengo plenoetan asistentziak gora egin bazuen ere, asko jota sei edo zazpi zinegotzi artean biltzen ziren, gutxi gorabehera Udal-taldea osatzen zutenen erdiak[74]. 1940ko uztailaren 11n, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak, Beasaingo Udalean zinegotzi gehiegi zeudela-eta, Restituto Urteaga Otegi, Martin Esnaola Elizegi eta Jose Mendia Lasa Udaletik kanpo uztea erabaki zuen, "euren lanerako gogoa" eskertu ondoren[75]. Hori hala izanik, uztailaren 11ko Udal-bilkuran, Udal-batzorde batzuen aldaketa egitea erabaki zuen Udalak, kargurik gabe gelditu ziren hiruen postuak betetzeko. 1940ko uztailaren 11tik aurrera, Ogasun-batzordea Guridi alkateak, Frantzisko Untzuetak eta Jerman Zaballosek osatu zuten; Azpiegitura eta Uren batzordea Frantzisko Untzuetak, Frantzisko Ezkiagak eta Jose Luis Garinek; eta Hornikuntza eta Azokena Migel Cerrajeriak, Jose Luis Garinek eta Jerman Zaballosek.[76]. Bestetik, 1940ko irailean eta urrian, Jose Luis Guridi alkatea eszedentzian egon zen. Agian horixe, alkatetzatik kanpoko lana, izan zen, 1941ean kargua uzteko izan zen arrazoia[77].

1936. urte-bukaerako egoera dramatikoak, jarraitu egin zuen 1937an. Are gehiago, Udalak laguntza gehiago ematea zaila ikusi zuen "baliabiderik ez zuela-eta", urtarrilaren 28an aitortu zuen bezala. Hori zela-eta, "Ongintzako behin-behineko batzordea" sortu behar izan zuen Udalak[78]. Hala ere, Gipuzkoako Gobernadore Zibilaren ekimenez, Beasaingo erakunde karlistak eta falangistak "plater bakarraren aldeko bilketa" egin behar izan zuten, gosearen aurkako neurri gisa. Beasaingo Udalak, Gobernadoreak ezarri zuen "plater bakarra" biltzeko zailtasunak ere izan zituen, urtarrilaren 28ko Udal-bilkuran aipatu bezala[79] (Rosario Larreak gogoratzen du: "garai haietan plazan jana ematen ziguten eta umezurtzoi (bere aita Joan Andres Otaegi altxatuek, Beasainen sartzerakoan hil egin zuten) esne-botila bat ere bai"[80]. Hala ere, 1937ko otsailaren 18an Beasaingo Udalak Malagako gosea arintzeko sei patata-zaku eta babarrun-zaku bat bidaltzea erabaki zuen[81]. Otsailaren 25ean erabaki hori berretsi egin zuen. Baina beste alde batetik, Beasaingo Udala, parte handi batean beste pertsona batzuen karitatearen mende zegoen, adibidez, uztailaren 25ean, Amurrioko Markesak, Beasaingo Umeen Jantoki Soziala bisitatu ondoren, umeentzako 200 bota-pare ematea erabaki zuen[82]. Irailaren 11n, Beasaingo *Auxilio Social* taldeko arduradunak jada ohartarazi zuen Beasaingo jantoki sozialen egoera oso txarra zela eta Udalak esku-hartze handiagoa izan behar zuela[83]. Beraz oso zaila da halako egoeran, Beasainen gosea pasatzen ari zenean, bildutakoaren parte bat beste hiri batera bidaltzea, baina kontuan izanik orduan Beasain armadak okupatuta zegoela (eta Malagaren konkista, sarraskiz bada ere, altxatuentzat oso garrantzitsua izan zela), erabaki horren atzean Udalaz gaindiko arrazoi politikoa izan zela ondorioztatu behar dugu, agian Beasaingo Udaletik kanpoko erakundeek (Armadak akaso?) harrarazitako erabakia izan zen.

Guridiren garaian, 1936ko abenduaren 18an, Udal-kartzelan preso zeudenak eta beasaindarrak ez zirenak mantentzea Komandantziaren esku uztea adostu zuen Udalak[84]. Hala ere, Armadak Beasaingo Udalari, "Beasain askatzeko" kostuen fakturaren barne pasatu zion "presoak mantentzearen gastua", 1938ko abendura bitartean 10.498 pezetakoa izan zena[85].

Udalak hartutako erabakien artean hurrengoa ere nabarmendu nahi dugu: Antonio Agirre arkitektoari (ez zen Udal-arkitektoa, arkitekto pribatua baizik, garai hartan Beasainek ez baitzuen udal-arkitektorik) eskatu zion, Kale Nagusiko 23. eta 25. zenbakidun etxeak (Katarain familiarena bata, eta Joxe Bixente Iraola alkate-ohiarena bestea) bota eta berregiteko txostena egin zezala. Noski, Udalak ez zuen esan etxe horiek zergatik izan ziren suntsituak baina, jakin badakigu, guda betean suntsituak izan zirela: Beasainen tropa frankistek egindako bonbaketen ondorioz hain zuzen ere[86]. Otsailaren 11n, Udalaren Bilkuran irakurri zen,

---

72 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
73 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
74 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
75 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
76 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
77 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
78 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
79 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
80 Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Rosario Larreari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2012-04-14an.
81 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta. Apirilaren 22an Beasaingo Udalak jakinarazi zuen, Malagako alkatearen esker oneko telegrama bat jaso zuela.
82 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
83 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
84 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
85 Beasaingo Udal Artxiboa. A034 karpeta, 07. dokumentu-sorta.
86 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta; eta IRAOLA, Jose Vicente: "Informe de Jose Vicente Iraola" in BARANDIARAN, Jose Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (351-353. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005, 351. or.

Katarain alde zegoela baldin-eta lanaren kostua Udalak bere gain hartzen baldin bazuen[87]. Iraolaren etxea, ordea, 1940ko urrian artean berritu gabe zegoen, izan ere, 1940ko urriaren 14ko Osoko Bilkuran Zaballos zinegotziak esan zuen, "erreta zegoen moduagatik, bertatik pasatzen zirenentzat arriskutsua izan zitekeela"[88]. 1940ko urriaren 26an, Udalak, sobrestanteari, Iraolari bere etxeko hesia botatzeko agindua eman ziezaion agintzea adostu zuen[89]. Arazo horrek are gehiago jarraitu zuen eta, 1941eko martxoan (jada alkate Martin Esnaola zela), Udalak, bilkura batean, Frantzisko Untzuetaren proposamenez, Iraolari etxe horretako balkoiak botatzea agindu zion, antza denez, Iraolak ez zuen-eta bere etxean berritze-lanak egiteko modurik. Udal-bilkurak erabaki zuenez, Iraolak hamabost egunen buruan balkoi horiek botatzen ez bazituen, Udalak botako zituen eta obraren kostua ordainaraziko zion Iraolari[90]. Oso egoera larria eta mingarria zen, Udalak ez baitzuen aitortzen eurak agintean jarri zituzten tropek suntsitu zutela etxe hura eta momentu hartan kalean zebiltzanentzako arriskutsu bihurtzen zuten kalteak eragin zituztela. 1940ko azaroaren 16an, Kale Nagusiko 25. zenbakian, Jose Maria Gorrotxategi izeneko herritar batek "etxe bat egiteko baimena eskatu" zuela jakinarazi zuen Udalak "aurrekoa sute batean suntsitu zela-eta" (sute hori 1936ko uztailaren 27an frankistek bonbardatzean sortua izan zen)[91]. Etxe horiek tropa frankistek suntsitu zituztela, lehen aldiz Frantzisko Untzueta zinegotziak onartu zuen 1942ko ekainaren 19ko bilkuran (jada Martin Esnaola alkate zela), baina zeharka egin zuen aipamena: "indar nazional loriatsuak herrian sartzerakoan, sute baten ondorioz, hiru etxe suntsitu ziren (aditz inpertsonalarekin esateak atentzioa deitzen du) (…) horietako bat berreraikita dago (Gorrotxategirena ziurrenik) eta, beste biak, Katarainena eta Iraolarena "eraiki gabe daude, berriz eraikitzeko esan bazaie ere"[92].

Elizari dagokionez, Florentzio Aspe erretoreak Udalari luzatu zion moduan eta Udalak 1937ko otsailaren 11ko Osoko Bilkuran jakinarazi zuen bezala, "Udalak eta elizak aurreko urteetan etendako harremana" berreskuratzea erabaki zuten. Hala, Udalaren Arangoitiko Egoitzarentzat 200 pezeta eman zituen Florentzio Aspek. Asperen eta Udal frankisten arteko harremana oso estua izan zen. Jakin denez, apirilaren 16an, Florentzio Aspe Beasaingo erretoreak, Migel Conde Armadako apaizari, Udalak harentzako emandako mila pezeta eman zizkion[93]. Orduan diru-kopuru hori handia zen; eta horrek ulertarazten du Aspe erretorearen eta Udal--agintari berrien arteko sintonia handia zela. Are gehiago 1938ko urtarrilaren 22an, Martin Esnaola zinegotziaren proposamenez,

Florentzio Aspe erdian, Mariaren Alabak emakumezko talde erlijiosoarekin batera, 1944ko garizuman. (Argazkia: JZG, 53. or.)

[87] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[88] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[89] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[90] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[91] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[92] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[93] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

or.

Udalak, mila pezeta haiek "gudako gastu" gisa jartzea erabaki zuenean[94]. Gainera, 1939ko azaroaren 4ko Udal-bilkuran, Udalak, Asperen ekimenez, Arangoiti Ongintza Etxerako beste apaiz bat ekartzeko dirua (urteko 1.500 pezeta) jartzea onartu zuen[95]. 1941eko otsailaren 22an, Udalak, Elizari 1.000 pezetako subentzioa eman zion, obrak egiteko[96]. Urte horretako irailean (jada alkate Martin Esnaola zela), Beasaingo Udalak Loinazko San Martin jaio zen etxea konpontzeko 2.000 pezeta eman zituen[97].

Florentzio Aspek, aurreko kapituluan esan bezala, guda ondorenean Eliza erregimen berriarekin lerrokatzen egin zuen lana. Guda ondorengo urteetako Eliza, ideologikoki oso markatua egon zen. Aspek, behin sermoi batean ihes egin zutenengatik *"Joan dira, ez dira itzuliko!" ("¡Ya se fueron no volverán!")* esan omen zuen[98]. Beste batean, ordea, *"Satalinen* (sic; Stalinen) ikasleak" ("Discípulos de *Satalín"*) deitu omen zituen Francoren kontra ari zirenak[99]. Asperen eta herriaren parte baten arteko harremanak tentsio handikoak izan bide ziren, izan ere, erregimenaren aurkakoak (bai kartzeletatik edo langile batailoietatik itzultzean) elizkizunetara joaten zirenean, Lazkaoko beneditarren komentura edo Ezkiaga auzoko kaperara joaten ziren, bai meza entzutera eta are gehiago aitortzera[100]. Haietako bat Bernabe Aierdi Beobide jeltzalea zen, bere iloba Ane Barandiaranek esana duenaren arabera[101]. Kontuan izan behar da II. Errepublikaren garaian, Aierdi Beobide Elizarekiko oso gertuko pertsona izan zela, batekoz beste jeltzalea baino gehiago, eta Florentzio Aspe behin baino gehiagotan defendatu zuela (berak insistitu zuen batzokiaren bedeinkapena Aspek egin zezan, Alfontso Ibaibarriagak Lazkaoko beneditarrak ekarri nahi zituenean)[102]. Horrek erakusten du Aspek Beasaingo fededunen sektore handi batean ireki zuen lubakiaren tamaina. Hala ere, hori ez zen soilik Beasainen eta Asperekin gertatu eta, Ordizian ere, antzeko zerbait gertatu zen, Jabier Garcia Bergararen arabera: "guda ondoren jende askok mezatara joateari utzi egin zion; esaterako, nire Ordiziako familiak, gure aitak eta bere anaiek"[103]. Jose Maria San Martinek ere

CAFeko kaperako apaiz Pedro Jimeno auzoko neska batzuekin, 1945ean. Garai hartan besaindar asko joaten ziren CAFeko kaperara mezatara, Jimeno apaizaren jarrera hurbila zela-eta. (Argazkia: FL/MG, 145. or.)

94 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

95 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

96 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.

97 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.

98 Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an.

99 Paulino Aranbururi eskertzen diot datu hau. Testigantza hau ez dago grabatuta.

100 Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an; eta Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

101 Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

102 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

103 Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

bere aitak "Elizara joateari utzi" ziola kontatu digu, ez baitzuten bere anaia (Saturnino San Martin) hiltzerik barkatu"[104]. Elizaren eta fededunen arteko zatiketa horren berri eman digu adibidez, Aitor Garmendiak: "Elizan denetako jendea zegoen, baina batzuen aurrean hitz egiteko beldur pixka bat bagenuen"[105]. Garai hartako Elizak ere, izaera are kontserbadoreagorako bira egin zuen: Jose Maria Bujandaren arabera "garai hartan, neskak alde batean eta mutilak bestean jarrarazten gintuzten"[106].

Elizaren presentzia asko handitu zen Beasainen urte horietan, Jesus Lopez Gallegok (ezkerreko familia batetik datorrena bera) nahiko testigantza argigarria ematen digu horretaz: "Erlijioa oso presente zegoen gudaren ondoren. Gure familia, erlijiosoa izan gabe, igandero mezatara joaten zen eta baita prozesioetara eta abarretara ere"[107]. Joan Ramon Imatzek ere esan digu "garai hartan Elizara joatea behartu egiten zutela"[108]. Jose Maria San Martinek, zeinaren aitak Elizara joateari utzi zion, semea (bera) behartu egiten omen zuen joatera. Horrek erakusten du zer nolako presio-giroa zegoen: "nik ez nuen ulertzen aitak zergatik behartzen ninduen ni, bera ez bazihoan. Berak zioen ez zuela barkatzen bere anaia hil izana"[109]. 1936ko Guda-garaia kanpoan igaro zutenentzat harrigarri samarra zen hori eta hala kontatzen digu urte asko Sobietar Batasunean pasatu zituen Rosa Larrañagak: "Gu han (SESBn), marxismo-leninismoan, ateismoan, hezi gintuzten. Hona itzultzean (1956an), zenbait gauzek atentzioa deitu ziguten, mezatara joan behar horrek, adibidez"[110].

Beasaingo Udalak, 1937ko apirilaren 10ean, 1936an urte horretarako aurkeztu zuen aurrekontua emendatzea erabaki zuen eta 214.875,50 pezetan utzi[111]. Udala bera ere ez zegoen herritarrak baino askoz hobeto, diruz nahiko estu baitzebilen. 1938ko martxoaren 12an, Frantzisko Untzueta zinegotziak, Udal-zorra murrizteko, %5eko interesean jaulkitako bonuen interesak %4ra jaisteko kudeaketak egiten hastea proposatu zuen. Hala ere, Migel Cerrajeriak esan zuen, "aurretik" (hau da, 1934-1936 urteen

Loinatz bigarreneko prozesioa. Eliza, guda ondoko urteetan, botere politiko eta sozialaren guneetako bat bilakatu zen. Argazkian Udal-banda Pedro Jose Iguain zuzendari duela. (Argazkia: Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok utzia)

[104] Jose Maria San Martin Osinalderi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.
[105] Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.
[106] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an.
[107] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.
[108] Joan Ramon Imatz Crespori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.
[109] Jose Maria San Martin Osinalderi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.
[110] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.
[111] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

or.

Loinatz bigarreneko prozesioa. Irudi eta estandarte askorekin egin ohi zen. (Argazkia: Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok utzia)

Erreketeen Loinazko San Martinen konpainia San Martinen meza-erdiko unean belaun bakarra belaunikatuta, 1938ko edo 1939ko Loinatz bigarrenean.
(Argazkia: Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok utzia)

Loinatz bigarrenean Loinazko San Martindik prozesioa abiatzen. Errekete konpainia eta agintari militarrak nabarmen bistan.
(Argazkia: Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok utzia)

arteko Manuel Perezen alkate-aldian), halako kudeaketa bat egiten saiatu zela Udala, eta ez zuela egiterik izan, eta zailago ikusten zuela "orain" (1938an), bi seihileko abonuen ordainketa atzeratua izanda[112]. 1938ko martxoaren 24ko Udal-bilkuran, Frantzisko Untzueta zinegotziak zera jakinarazi zuen, Aurrezki Kutxako zuzendariarekin egon zela zorra kitatzeko formulez hitz egiten. Kudeaketa horren ostean, Beasaingo Udalak, 37.500 pezetako kreditu berri bat eskatu zuen. Jose Beriztain Zubiaga idazkariak martxoaren 25ean sinatu zuen dokumentu baten arabera, Udalek Gipuzkoako Aurrezki Kutxari, beren aurrekontuaren seirena eska ziezaioketen kreditutan. Beriztainen arabera, 37.500 pezetek ez zuten aurrekontuaren seirena osatzen[113]. 1938ko uztailaren 30ean sinatutako memoria baten arabera, Beasaingo Udalak, 945.000 pezetako zorra zuela esan zuen, eta zor guztia Aurrezki Kutxaren krediduena edo obligazioena zela (ez funtzionarioekiko obligazioena). Beasaingo Udalak oso modu baikorrean ikusten zuen bere egoera eta, memoria horretan, aurrekontua betetzen ari zela zioen "beti ere parean geldituz, edo soberakin txiki bat izanez", eta "egoera guztiz lasaia ez bada ere, ordainketak hilaren barruan egiten dira" adierazi zuen. Bestetik, zerbitzu guztiak egoera onean zeudela esan zuen, oso modu baikorrean, baina, ikusi dugun bezala, Beasainen populazioaren parte handi bat gosea pasatzen ari zen[114]. Kreditu horiengatik 1939rako aurrekontua handitu egin zen eta 1939ko urtarrilaren 19an Udal-bilkurak jakinarazi zuen bezala, 280.852,54 pezetako aurrekontura iritsi zen (ordura arteko handienera)[115].

Baina ikusi dugun moduan, Beasaingo egoera ekonomikoa ez zen aipatutako 1938ko uztailaren 30eko memoria horrek dioen bezain baikorra. Alde batetik, kontuan izan behar dugu Beasainen gosea zegoela eta jantoki sozialetako zerbitzuan CAFek nahiko laguntza ematen zuela. Bestetik, CAFek berak, 1939ko otsailaren 14an, 1939ko aurrekontua emendatzen lagundu zion Beasaingo Udalari; 25.000 pezeta emanez, eta "behar balitz" 35.000 pezetara iristeko konpromisoa hartuz (egoeraren arabera, 1939ko abenduan beste 10.000 pezeta horiek ordaintzeko hitz eman zion CAFek Udalari)[116]. Hala bada, Beasaingo Udalak

[112] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[113] Beasaingo Udal Artxiboa. F008 karpeta, 01. dokumentu-sorta.

[114] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 43. dokumentua.

[115] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta. Aurrekontu honen goraldian, zerikusi txiki bat izan zuen Serafin Arana zinegotzi-ohiak Udalari egin zion dohaintzak, gudan hil zen bere seme Gonzaloren 2.500 bat pezeta eman baitzizkion Udalari 1938ko urrian. Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[116] Beasaingo Udal Artxiboa. A086 karpeta, 23. dokumentu-sorta.

or.

eta CAFek, Udalaren krisia "industriaren krisiak eragin zuela" arrazoituz justifikatu zuten. Baina hurrengo urteetan ere CAFek Beasaingo Udalaren aurrekontuak emendatzen jarraitu zuen, eta 1942an adibidez, 8.750 pezeta eman zizkion[117].

Garai hartan langileen soldatek, erlatiboki behera egin zuten, izan ere, prezioen gorakadarekin konparatuta, soldatak bere hartan izoztu ziren eta (gainera Adar bakoitzeko Sindikatu Bertikalak –non enpresariak nagusi ziren- erabakitzen zuen soldatak noiz igo. Enpresa jakin batean ezinezkoa zen soldatak igotzea –hori dela-eta enpresa askok "gehigarrien" bidez konpentsatzea erabaki zuten). Beasaingo kasuan, gainera, CAFek ere zailtasunak izaten zituen ordaintzeko eta 1937ko maiatzaren 8an Udalari esan zion zaila zitzaiola asteko lana larunbatetan ordaintzea eta hurrengo astearteetan ordaindu behar izaten zuela (Udalak aurretik, 1937ko apirilaren 19an CAFi eskaera egin zion ordainketak berriz ere larunbatetan egin zitzan[118]). CAFek, apirilaren 23an Udalari, banketxeen aurrean bitartekaritza-lana egin zezala eskatu zion, CAFi krediduak lortzea errazteko eta hala soldatak larunbatetan ordaindu ahal izateko (CAFen zuzendaritzak banketxeak aipatu zituen oztopo nagusi moduan)[119].

Izan ere, orduan soldatak erabakitzeko modua askoz ere hierarkikoagoa zen. Soldatak Adar Bakoitzeko Sindikatu Bertikalak erabakitzen zituen, eta hori enpresariek kontrolatua zuten (legearen arabera, soldaten gaineko eskuduntza Lan Ministerioaren esku zegoen). Errepublika-garaian jarritako langileen defentsarako tresnak, adibidez "arartekaritza mistoak" desagertu egin ziren, eta jada, dena, Estatuaren Lan Ministerioaren eta bere mende zegoen Sindikatu Bertikalaren bidez kontrolatuta zegoen[120]. Beraz, fabrika bakoitzeko lan-errebindikazioetarako bidea, erabat moztuta ageri zen: Gipuzkoako Sindikatu Bertikalaren lehen zirkularrak esaten zuen bezala "bukatu da klase-borroka (…) langileak eta ugazabak elkar tiranizatzen zebiltzan aroa (…) langileek eta ugazabek euren artean produkzio nazionalaren obra eraikitzen kolaboratu behar dute" (beraz, klase-borrokan, langileak eta ugazabak, biak indar-kokapen parekideetatik abiatuko balira bezala eta biek botere eta ardura berbera izango balute bezala hitz egiten du Sindikatu Bertikalak)[121]. Sindikatu Bertikalak berak esan zuen bere asmoa "lan-arloan diziplina ezartzea" zela. Langileek zuten elkarrizketarako bide bakarra, 1944an (Sindikatu Bertikalean kidetza derrigorrezkoa egin eta bi urte beranduago) sortu zen "Bitartekari Sindikalarena" (*Enlace Sindical*) izan zen[122]. Horrez gain, kontuan hartu behar dugu, askotan, Sindikatu Bertikalak langileen kaleratzea errazten zuela, adibidez, 1938an enpresariei "askapen-datatik" (hots, Francoren armadaren konkista-datatik), plantillan zeuden "zigortzeko moduko langileen" zerrenda pasatzeko hiru hilabete ematen zituela komunikatu zuen[123].

Sistema erabat hierarkiko hartan, pentsatzekoa da Sindikatu Bertikalak zuen erabakimena handia zela, askotan Gobernuaren erabakien bozeramaile baitzen. Horren adibide dugu gure eskualdean gertatutakoa; Beasainen eta Goierriren kasuan, garrantzizkoa izan zen Sindikatu Bertikalaren adar siderometalurgikoak erabakitakoa: 20 bat kilometro inguruan, enpresa siderometalurgiko handieneko soldatak zonalde horretako enpresa txikiagoetarako erreferentzia izatea[124]. CAFek, 1939an 1.400 langile zituen[125]. Hala ere, Beasaingo Sindikatu Bertikala ez zegoen ados Gipuzkoako Sindikatu Bertikalak ezarritako soldaten irizpideekin eta Udalak Gipuzkoako Sindikatu Bertikalari 1939ko urtarrilaren 5ean bidali zion gutun batean, Udalak aipatutako arrazoien artean, zera zioen: Gipuzkoako Sindikatu Bertikalak erabilitako lan-banaketaren irizpideak jarraitzeak, Beasain "industrializatu" gisa jota, industria berriak Beasainen jartzea zaildu egingo zuela (Ordiziaren mesedetan),[126]. Ikusten dugun bezala, erregimen berriaren hierarkizazioa erabatekoa zen, baita lan-arloan ere.

Emaitza, langileen inguruko baldintzak okertzea izan zen, bai soldaten arloan, eta baita lan-baldintzen arloan ere, jada ikusi dugun bezala. Azken arlo horren inguruan esan, erregimenak 48 orduko lan-astera itzultzea ekarri zuela[127].

Soldatekiko berriz, Francoren erregimenak hartu zuen lehen erabakietako bat (Sindikatu Bertikalaren onarpenarekin, hori izan baitzen erregimenaren lan-arloko mintzakide bakarra), soldatak izoztea izan zen: 1939ko soldatak 1936an zeudenen egoerara jaitsi

---

117 Beasaingo Udal Artxiboa. A086 karpeta, 23. dokumentu-sorta.

118 Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 21. dokumentu-sorta.

119 Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 21. dokumentu-sorta.; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

120 MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

121 Beasaingo Udal Artxiboa. 2367. karpeta, 07. dokumentu-sorta.

122 MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

123 MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

124 Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 53. dokumentu-sorta.

125 Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 53. dokumentu-sorta.

126 Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 53. dokumentu-sorta.

127 MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

zituzten; gudan gertatutako prezioen igoerak (kontuan izan behar da guda-garaiak eskasia-garaiak direla, beraz prezioek gora egin ohi dutela) ezertarako kontuan hartu gabe. Molinero eta Ysas irakasleen arabera, horrek %25 eta %30 arteko jaitsiera praktikoa ekarri zuen[128]. Modu hierarkikoan erabakitako soldata horien konstante bat izan zen garai hartan soldaten igoera prezioen igoeraren azpitik ibiltzea eta langileen egoera erabat okertu zuen. Enpresa askok benetako langile-dramak ekiditeko, igoerak "gehigarrien" bidez (seme-alabak izateagatik, familiako seme bakarra izateagatik, umezurtza izateagatik) estali behar izan zituzten. Hala ere, gehigarriak kontuan hartuta ere, soldatak ikaragarri jaitsi ziren: Sabadellgo Merkataritza Ganbararen (beraz, ez erregimenaren kontrakoen) txosten baten arabera, 1940.eko hamarkadaren bukaeran, langile baten eroste-ahalmena 1936an zenaren %65ekoa zen. Datu horiek, erregimenaren aldeko ekonomistek ere baieztatu zituzten eta, 1940an, Ekonomiako Kontseilu Nazionalarentzat Higinio Paris ekonomialariak idatzitako txosten baten arabera, "enplegatuen eta langileen bizitza-maila, guda-hasieran zenaren %70a baino txikiagoa da (…) populazioaren %80 dago egoera horretan, beste %20a ez, horiek inoiz baino hobeto bizi dira"[129].

Trenbideko langileen egoera (Beasainen garrantzia zuen beste industria bat aipatzearren) ere ez zen askoz hobea izan. 1941ean sortu zen RENFE konpainiak langileak oso gaizki tratatzen zituen, soldatak oso txarrak ziren: egunean 10,50 pezeta 1940ko hamarkadan (aurreko garai errepublikanoan, soldatak itxurazkoak ziren), eta arauak hain gogorrak ziren, ezen lan-istripuen kasuan, ikerketa-garaiaren aldian, langileak kartzelan itxaron behar izaten zuen emaitza[130].

Francoren politika ekonomikoa, esan bezala, erabat interbentzionista izan zen garai horretan. Egia esan, diktadoreak, Espainia espainiar baliabideekin industrializatzeko politika jarraitu zuen, beti ere, irizpide ideologikoak (gehienak falangismoaren arlokoak) erabiliz. Politika horren nolabaiteko zutarria, 1941ean sortutako Industria Institutu Nazionala (*Instituto Nacional de Industria*) izan zen. Institutu hori, Italia faxistan sortutako beste erakunde batean (IRI) inspiratua izan zen[131]. INIren sorkuntza, ekonomiaren kontzeptu militarista batetik gidatua izan zen, izan ere, ez da halabeharra, diktadura militarrak erakunde horren buruzagitzan militarrak jartzea. Horietako bat izan zen Joan Antonio Suances, 1945etik 1951ra Merkataritza Ministro izan zena. Beste bat, Luis Alarcon de Lastra 1939an Merkataritza Ministro izendatua izan zena. Erakunde horren mende egon zen halaber Atzerriko Moneten Institutu Ekonomikoa (hau da, kanpoko dibisen trukaketa, gordetzea eta arautzea markatzen zuena), beraz, kontuan hartu behar dugu INIren mende zegoela Espainiaren kanpo-merkataritza.

Berez, INIren helburuak, teoria aldetik, bi izan ziren; alde batetik Espainiaren industrializazioa azkartzea, eta, bestetik, espainiar kapitalismo autoktono bat ezartzea. Hala ere, bi helburuak ere ez zituen lortu. Industrialtzearen inguruan, kontuan hartu behar da, batez ere INIk sortutako enpresak, askotan, enpresa pribatuek porrot egindako sektoreetan, edota haiek aurre egin ezin zioten erronketan zentratzen zirela. Hau da, INI ez zen kapital pribatua ordeztera zetorren plan baten parte, kapital hori indartzeko plan baten parte baizik. Hala esan zuen Demetrio Carceller ministroak: "INIk enpresa pribatuari handiegi geratzen zaizkion lanak soilik hartuko ditu"[132].

Industrialtze-proiektu ezberdinak hasi zituen INIk, baina haietako gehienek ez zituzten bete euren aurreikuspenak. Izan ere, INIren ekimenez sortu ziren ENCASO, REPSOL, ENDESA, FEFASA, Bazan edo Elcano bezalako enpresak (azken hori izan zen errentagarria izan zen apurretako bat)[133]. Hala ere, kontuan hartu behar da, autarkiaren politikak, nahi ala ez, enpresa horietako askorentzat inputen (tarteko ondasunen) merkatua itxi egin zuela, eta hori zela-eta, autarkiaren osotasunezko helburuak ez ziren bete, batez ere, INI beraren aldetik. Bestetik, jarrita zeuden enpresek, askotan elektrizitate-etendurak izan zituzten, industria-hazkundea ezinezko eginez.

Hala ere, horrek ez du esan nahi langile-klaseen aldeko politika egin zuenik erregimen berriak, are gehiago, errepublika--garaiko sistema baino askoz ere ondasun-banaketaren aurkakoagoa izan zen. Lehenik eta behin, esan beharra dago

---

[128] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[129] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[130] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 136. or.

[131] Honetan badago eztabaida bat, ea autarkia hori Espainia eredu faxistarantz eramateko bidea zen ala ez. Historiagile gehienek hori diote, baina badago kontrako iritzia duenik ere, adibidez, Ricardo Chueca, eta beraren arabera, espainiar autarkia, lehenik eta behin guda-osteko egoerari emandako erantzuna izan zen, nahiz eta gerora, erregimenak hura aldatzeko borondaterik ez izan eta aukera nazionalista gisa saldu. CHUECA, Ricardo: *El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS*. CIS. Madril, 1983, 85-89 orr. Bestetik, Ismael Saz irakasle valentziarraren arabera, autarkia ez zen beste herrialdeetan egin zen bezala "Mobilizazio faxista" batekin lagundu, beraz ez zuen balio izan populazioa modu faxistan ideologizatzeko. SAZ, Ismael: *Fascismo y franquismo*. Valentziako Unibertsitatea (PUV). Valentzia, 2004.

[132] LORENZO ESPINOSA, Jose Maria: *Dictadura y dividendo. El discreto negocio de la burguesía vasca. (1937-1950)*. Deustuko Unibertsitatea. Bilbo, 1989, 31. orr.

[133] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Sintesis. Madril, 2001, 127.-131. or.

or.

interbentzionismo-mota hori arautzailea izan zela, aktiboa edo ekintzailea baino gehiago[134]. Hau da, interbentzionismo mota horrek ez zuen bilatzen orduan indarrean zegoen ordena ekonomikoa aldatzea, baizik eta arauen bidez jada indarrean zeuden enpresak "babestea", eta lehia ugaltzeko aukera zailtzea. Beraz, praktikoki, erregimen frankista "interbentzionista", XIX. mendeko kapital pribatuak nahi izan zuena izan zen, hau da, lehia murriztu eta kapitalaren hedapenerako traba guztiak askatu. Horren adibide bat, zerga-sistema izan zen, Europako atzerakoienetakoa izan baitzen. Zergen bidez, Espainiak bere errenta nazionalaren %14 jasotzen zuen, Britainia Handiak %33 jasotzen zuen bitartean[135]. Historiagile batzuk, Borja De Riquer katalana kasu, Espainian zegoen "paradisu fiskalaz" hitz egitera iritsi dira[136]. Hala ere, dena ez zen erregimenaren politika ekonomikoa, izan ere, Espainiako zerga-bilketa sistema "zaharkitu, desegoki eta bidegabeak" ere ardura izan zuen. Egile horren arabera, Espainiako zerga-sistemak errentaren ordez gastua presionatzen zuen[137]. Beraz, hain diru-sarrera gutxiko sistema batekin, praktikoki Estatuak ez zuen batere dirurik berak aurreikusitako proiektuak aurrera eramateko. Horrekin batera, hurrengo lerroetan ikusiko dugun moduan, Espainian errenta poltsiko pribatuetatik oligarkiaren eskuetara lekualdatu zen.

Interbentzionismo-politika horrek, izan bazuen salbuespen bat: banketxeena. Banketxeentzat, erregimen berria sekulako pagotxa izan zen, besteak beste, pignorazio automatikoa (hau da, zergak indargabetzea edota trukatzea) baimendu zitzaielako Espainiako Banketxearen bitartez[138]. Neurri hori, hasiera batean, kalean zegoen diru-bolumen handia (kontuan izan behar da 1936-1939 bitartean Espainian bi Estatu izan zirela eta bakoitzak bere dirua jaulkitzen zuela) erretiratzeko eta hala inflazioa geldiarazteko zela esanez justifikatu zuen (baina era berean, gudan zehar ateratako diru errepublikanoa legez kanpo utzi zuen[139]). Hala ere, horrek, beste alde batetik Espainiako Banketxeak diru-bolumen likido handia izatera behartu zuen, zergen pignorazioari aurre egiteko, eta horrek, inflazio-tentsio handia sortu zuen. Azkenean, banketxeak garaile atera ziren, 1936 eta 1946 artean, euren errentagarritasuna %20,9 igo baitzen[140]. Datu hori, orain arte ikusi dugunarekin, hots, erregimen berriaren mende errentak oligarkiaren eta burgesiaren eskuetan kontzentratzearekin, erabat koherentea da. Banketxeen aldeko politika horrek beste urrats bat eman zuen 1946an, Banketxeak Arautzeko Legea sortu zenean. Lege horrek, Banketxe Kontseilu Gorena sortu zuen eta banketxe pribatuen ordezkariek sortua izan zen. Horrek esan nahi du, finantza-jarduera arautzeari buruzko aktibitate oro, "banketxe aristokrazia"[141] baten eskuetan gelditu zela. Are gehiago, banketxe berriak sortzea debekatzen zuen legea izan zen. Beste alde batetik, jakin beharra dago Espainiako Banketxea ez zela 1962. urtera arte nazionalizatu[142].

Emaitza bezala, frankismoaren lehen hamarkadetan Espainiaren emaitza ekonomikoak ezin txarragoak izan ziren. Hala, Bigarren Mundu Gudatik atera ziren herrialdeetako asko[143], bai Europa Mendebaldekoak, zein Marshall Planaren laguntzarik izan ez zuten Europa Ekialdekoak, Espainia baino azkarrago hazi ziren. Adibidez, 1940.eko hamarkadan, Espainiaren hazkunde-adierazlea %1,1ekoa izan zen, eta Alemaniako Errepublika Demokratikoa bezalako herrialde suntsitu batena %2,6koa (Grezia bezalako herrialde desindustrializatu batek, garai horretan, %2ko hazkunde-adierazlea izan zuen)[144]. Ekonomialari batzuek kalkulatu duten moduan, 1940.eko hamarkadan, Espainiaren ekoizpen-gaitasuna %15-20 artean txikitu zen.

Lan-harremanen arloari dagokionez. Sindikatu Bertikala, praktikoki langileen antolakunde autonomoaren heriotzaren adierazle bazen ere, tresna asistentzial bezala "Lan Sindikalak" martxan jarri zituen eta, horrela, Francoren erregimenaren aldeko

---

[134] TORTELLA, Gabriel: *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX*. Alianza. Madril, 1994.

[135] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Sintesis. Madril, 2001, 59. or.

[136] DE RIQUER I PERMANYER, Borja: *La dictadura de Franco*. Crítica eta Marcial Pons argitaletxeak. Sabadell (Bartzelona), 2010, 259. or.

[137] FUENTES QUINTANA, E.: "Los principios de reparto de la carga tributaria en España" in *Revista de Derecho Financiero y de Hacienda Pública*, 41. zk. (161.-298. or.)

[138] LORENZO ESPINOSA, Jose Maria: *Dictadura y dividendo. El discreto negocio de la burguesía vasca. (1937-1950)*. Deustuko Unibertsitatea. Bilbo, 1989, 41. or.; eta BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio.: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Sintesis. Madril, 2001. Azken ekonomialari hauen arabera, soldatak %25 murriztu ziren aro horretan.

[139] Honen atzean, "kaletik dirua ateratzeaz gain" hainbat arrazoi egon zitezkeen; adibidez Errepublikaren zilegitasuna ezeztatzea, populazio errepublikanoa zigortzea, edo zor publikoaren parte bat (Errepublikak Guda Zibilean eragindakoa) ez aintzatestea. Ordiziako memoria historikoari buruzko lanean, badago testigantza bat horri buruzkoa: gudan lehenik Bizkaian, gero Kantabrian eta gero Bartzelonan ibili zen Maria Luisa Niñoren arabera: "Itzuli ginenean ez genuen bost pezetarik ere, diru gorriak ez baitzuen batere balio. Gose ederra pasatu genuen". ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 238. eta 139. or.

[140] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio.: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Sintesis. Madril, 2001.

[141] MOYA, Carlos: *El poder económico en España (1939-1970). Un análisis sociológico*. Madril. 1975, 104. or.

[142] Banketxeen gaineko informazio gehiago: GARCIA RUIZ, Jose Luis: "Los arreglos interbancarios del franquismo" in *Revista de Historia Económica*, 2. zk. (264.-285. or.), 2002.

[143] Javier Tusellen arabera, industria-suntsipenaren inguruan Espainia Guda Zibiletik atera zen moduak zerikusi handiagoa izan zuen Europako gudetan borrokatu zuten herrialdeetan Lehen Mundu Gudaren ondorengo egoerarekin, Bigarren Mundu Gudaren ondorengoarekin baino. TUSELL, Javier: *Manual de Historia de España. 6. Siglo XX*. Historia 16. Madril, 1990.

[144] CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madril, 2000, 74. or.

propaganda-tresna bikain bihurtu zen. Izan ere, hobekuntzarik ez zegoen garai batean (eta are lortzeko ikuspegiak ere urriak ziren garaian), halako zerbait "sindikatuei", hots "erregimenari" esker lortzea; atxikimendua eragiteko modu bat izan zen. Halako lanak "Etxebizitzen Lan Sindikala" (*Obra Sindical del Hogar*), "Hezkuntzako eta Atsedeneko Lan Sindikala" (*Obra Sindical Educación y Descanso*), "Prebisio Sozialerako Lan Sindikala" (*Obra Sindical de Previsión Social*) eta gaixotasunak artatzeko zen "Uztailaren 18ko Lan Sindikala" (*Obra Sindical 18 de Julio*) izan ziren. Hala ere, Lan Sindikal horiek, erregimenaren populismo sozialerako tresna izan ziren arren, ("erregimena txiroez kezkatzen da") esan beharra dago finantzaketa oso urrikoak eta irismen ia ezinezkoak izan zirela, hau da, oso jende gutxirengana iritsi zirela eta ez zirela miseria-errealitate masiboa iraultzeko gai izan[145].

Gai honekin bukatzeko esan, Francoren erregimenak, arlo sozialeko politikaren inguruan oso ondo eraiki zuen mito bat ere izan zela: gizarte-segurantzarena. Praktikoki, gizarte-segurantza hori, aurretik jada bazeuden bi Lan Sindikalen (Uztailaren 18koaren, eta Prebisio Sozialekoaren) batuketa izan zen. Horrenbestez, Sindikatuetako kide guztiak eta euren familiak, Gaixotasunentzako Derrigorrezko Aseguruarekin babestuta gelditu ziren. Hala ere, Aseguru horrek, soilik Sindikatuan izena emanda zeuden langileak eta beren familiak babesten zituen eta sindikatu horrek zuen antolaketa eskasa eta osasun-sarearen hedapen kaxkarra kontuan izanik, praktikan populazioaren gutxiengo bat soilik babestu zuen: 1944an populazioaren %25, eta 1949an populazioaren %30[146]. Bestetik, esan beharra dago ere, prebisio soziala ez zela izan erregimenaren asmakuntza, haren "kezka soziala" frogatuko zukeena, izan ere, aurretik Espainian ere, izan baitziren asegurantza-planak eta etxeak: lehen segurantza publikorako legea 1900eko Lan Istripuen Legea izan zen, 1908an Prebisiorako Institutua sortu zen, 1919an Erretiro Legea eta 1929an Amatasunaren Asegurua[147]. Bestalde, II. Errepublikaren garaian, prebisio sozialaren hazkunde handia gertatu zen, 1932an Istripuen Derrigorrezko Asegurua sortzetik hasi eta Konstituzioan "segurtasun sozialerako eskubidea" aintzatesteraino. Aurretik zeuden asegurantza legeak garatu eta haiek bateratzen ere saiatu ziren[148]. 1936ko uztaileko Lege batek, Segurtasun Sozialaren Ikuskaritza garatzea aipatzen du eta industria ezberdinetan lanak eragindako istripuak identifikatzeko eta haien inguruan epaitzeko eskuduntza zuen[149].

Beraz, ikusi dugun bezala, Francoren erregimenaren aurretik bazegoen jada langileen segurantzarako kezka Espainian, eta are gehiago, Errepublika-garaian aseguruak bateratzeko eta unibertsalizatzeko urratsa ere emana zen, baina proiektu horrek frankismoan, atzerapena izan zuen[150]. Francoren erregimenaren garaian, esan bezala, 1942an onartu eta 1944an ezarri zen Gaixotasunentzako Derrigorrezko Asegurua, baina esan bezala, horrek langile industrialak soilik babesten zituen, ez garai hartan Europarako Estatu gehienetan proiektuan zegoen, eta 1940.eko hamarkada-bukaeran ezarriko zen, Ongizate Estatuak bermatzen zuen unibertsaltasuna. Gainera, Estatuaren ekarpena oso txikia zen eta batez ere aseguratuek (langileek) finantzatutako sistema izan zen. Jeronia Pon adituaren arabera: "segurantza unibertsal bat baino gehiago izan zen lan-kotizazio sistema bat,"[151]. Bestalde, 1940.eko hamarkadan egindako lehen "gizarte segurantzaren" lege hori, geroago lege berrien bidez "bete" behar izan zen, adibidez, 1963ko Gizarte Segurantzaren Oinarrien Legearekin[152]. Hala ere, kontuan izan behar da gizarte-segurantzaren unibertsaltasuna

---

[145] LANERO TABOAS, Daniel: "Las "Políticas sociales" del franquismo: Las obras sindicales" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (127.-142. or.), Comares. Granada, 2013, 130.-133. or.

[146] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217.-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

[147] Hala ere, aseguru-plan horiek Europako beste Estatuekiko atzerapenarekin ezarri ziren eta kasu askotan aseguru pribatuak, edo enpresaren aseguruak (adibidez, kasu horietan lehenetakoa izan zelako, 1922an Tolosako Papelera Española enpresak ezarritakoa) izan ziren babes bakarrak. PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217.-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

[148] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217.-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

[149] QUINTERO LIMA, Maria Gema: "La Seguridad Social en España. Evolución histórica". Iturri honetan aurki daiteke: http://ocw.uc3m.es/derecho-social-e-internacional-privado/derecho-de-la-seguridad-social/lecturas/evolucionhistorica.pdf

[150] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217.-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

[151] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217.-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010. Ponsen arabera, gainera, Estatuaren aldetik zegoen finantzazio eskasa ikusita, estatuak asegurantza horren kudeaketa partzialki agerrarazi egin zuen, "Uztailaren 18ko Lan Sindikalak" enpresa pribatuekin eginiko adostasunen bidez.

[152] QUINTERO LIMA, Maria Gema: "La Seguridad Social en España. Evolución histórica". Iturri honetan aurki daiteke: http://ocw.uc3m.es/derecho-social-e-internacional-privado/derecho-de-la-seguridad-social/lecturas/evolucionhistorica.pdf Egile honen arabera, Francoren garaian gainera Lan Mutualitate ezberdinak sortu ahala, gizarte-segurantzaren problematika zaildu egin zen, Gizarte Segurantza Unibertsalaren izpirituaren kontra joz, eta gainera finantzaketa gabezia eraginez. Horrek, gerora 1963ko Gizarte Segurantzaren Oinarrien Legea zaildu egin zuen.

or.

(Gizarte Segurantza eta bestelako mutualitate edota ongintza-planak bereizten dituena) Espainian ez zela lortu 1980ko hamarkada iritsi arte. Bestalde, Francoren erregimenean ezarritako beste akats batzuk, horren finantzaketa eskasa (langileen aldetik finantzatzen zen batik bat; ez Estatuaren aldetik) eta hori inflazioarekin eta bizitza-kostuarekin bat ez etortzea izan ziren.

Beraz, ikusi dugun moduan, Francoren erregimenak, praktikan ekarri zuena, beheko klaseen ekonomia okerragotzea izan zen. Hau batez ere bi arrazoirengatik gertatu zen; alde batetik erregimena babesten zuten klase sozialak, hain zuzen ere herri-klase apalen errebindikazioen kontrakoak zirelako (erregimenak, azken finean, klase apalek babestutako Herri Frontearen politiken aurka egitea leit-motiv gisa hartu zuen Estatu-kolpea izan zuen abiapuntu), eta bestetik, erregimenak berak programatutako politika asko, bai ustelkeriagatik edo bai neurriz kanpoko aurreikuspenak egiteagatik, porrota izan zirelako. Ondorio bezala, 1940ko erregimena, "ekonomia-arloan erregimenak kanpoko presioekiko autonomiarik handiena izan zuena, hau da, berez frankistena izan zena"[153], azken bi mendeetan maila sozialen arteko tartea gehien handitu zuena izan zen.

Beste gauza bat izan zen udal-langileen egoera eta hori Udalak erabakitzen zuen. Beasaingo Udalak, 1937ko urtarrilaren 28an, idazkari-laguntzaile Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsororen soldata hileko 75 pezetara igotzea erabaki zuen[154] (1938ko abuztuaren 6an, 50 pezetako igoera izan zuen Azurmendik[155]). 1937ko maiatzaren 8an, Udalak, Udal-praktikante bat eta Astigarretarako beste praktikante bat kontratatzea erabaki zuen, bakoitzari urtean 1.500 pezetako soldata emanez[156]. Horrez gain, 1937ko abuztuan, Udal-langile batzuek (Ignazio Irastortzak, Agustin Cachok, Esteban Peñagarikanok, Joan Ziak, Meltxor Garciak, Martin Aranburuk eta Jose Kerexetak) soldatak igotzea eskatu zioten Udalari, "Bizitza asko garestitu da-eta". Hala ere, 1937ko abuztuaren 26an Udalak esan zuen ezinezkoa zela soldata horiek igotzea[157]. Bestetik, Nekazarien Sindikatu Katolikoak, 1939ko uztailaren 13an baserri-guneetarako beste zaintzaile bat kontratatzea proposatu zuen (Sindikatu horrek eta Udalak erdibana ordainduko zutena), "zaintza gutxi zegoela-eta, egurra, fruituak eta abar eramaten zituztelako"[158]. Nolanahi ere, Udal-langileek, 1939ko abenduan, Asla zinegotziaren proposamen bat ontzat emanda, Gabonetan ordain-sari bat izan zuten[159] (1940ko abenduaren 28an ere, Aslak, aparteko paga bera ordaintzea proposatu zuen, baina kasu honetan, beste zinegotziek iritziak eman ondoren, paga-erdia ordaintzea adostu zuten[160]). 1941etik aurrera, Udal-bandakoei ere, 1936an ordaintzeari utzitako gehigarria ordaintzen hasi zen Udala (1940ko azaroaren 15ean Bandarako batzordeak hartu zuen erabaki hura eta azaroaren 16ko bilkuran Udalak berretsi), bandakoek 1940ko urrian eskatu ondoren[161]. Bilkura horretan bertan, kale-garbitzaileek, udaltzainek eta abere-hiltzaileak ere soldatak igotzea eskatu zuten[162].

Lan-istripuen inguruan emandako okerrerako biraketaren adibide bat dugu honako hau: 1937ko ekainaren 3ko Osoko Bilkuran Felipe Ibarbia izeneko langile batek, Udalarentzat jaietan lanean zebilela izandako lan-istripua zela-eta, baja-egunak ordaintzeko eskatu zion Udalari, eta Udalak, galdutako jaietako egun bakoitzeko soldataren hiru laurdenak soilik emango zizkiola erantzun zion. Udalak, Eusebio Asla zinegotziaren ahotik "oraingo legeria 1931ko legeriaren ezberdina da" esan zuen, eta beraz, kasu hori Gipuzkoako Laneko Ordezkaritzak erabaki behar zuela[163]. Ekainaren 26an Udalak jakinarazi zuen Felipe Ibarbiaren auzi hori "Gobernazio-batzordera" eraman zuela[164]. Azkenean, Udalak 52 pezetako kalte-ordaina eman zion Ibarbiari[165].

1.3.a.I) Zerbitzuak

1938ko Udal-memorian dagoenaren arabera, Beasaingo Udalak "herriko ume guztiei behar den moduko hezkuntza emateko moduko eskola-lokalak daude herrian" (memoria horrek ez du aipatzen eskolara ez joatearen arazoa). Hala ere segituan esaten du Eskola Nazionalak ez daudela "funtzionamendu osoan", eta haur-eskola "suspentsioan dagoela" eta

---

[153] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Sintesis. Madril, 2001, 11. or. Egile hauen arabera, 1950eko hamarkadaren osteko politika ekonomikoaren aldaketa, erregimenaren beraren aukera autonomoa baino gehiago izan zen kanpoko presioen edota egoeraren baldintzek sortutako korrontearen emaitza.

[154] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[155] Igoera hori Frantzisko Untzueta zinegotziak proposatu zuen. Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[156] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[157] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 12. dokumentu-sorta.

[158] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 501. karpeta, 33. dokumentu-sorta.

[159] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[160] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[161] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A087 karpeta, 15. dokumentu-sorta.

[162] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[163] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[164] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[165] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

"Karitateko mojek hartu dutela" (eskola horiek Martina Maiz kalekoak ziren). 1936ko irailean zer-nolako inaugurazioa egin zen kontuan hartuta, eskola horiek, publikoak izatetik –hasierako Errepublika-garaiko proiektuaren arabera– erlijiosoak izatera pasatzea, irakasle-faltaren aurrean konponbide praktikoa ematea baino gehiago, Udalaren aldetik hautaketa ideologikoa egin zelakoan gaude). Beasainek zituen lau auzoetatik hirutan ere eskolak zeudela dakar memoriak (Astigarretan, Arriaranen eta Aratz-Matxinbentan; Garinen falta zen eta memoria horrek hara irakasle bat bidaltzea eskatzen zuen[166]). Hiru eskola pribatu zeudela ere aipatzen du memoriak: bi erlijioso eta CAFen eskola[167] (azken horrek 1937-1938 ikasturtean 46 ikasle zituen matrikulatuta, ikasturtea 41ek bukatu bazuten ere[168]).

Heziketaren inguruan, arazo bat umeak eskolara ez joatea zen. Garai hartan, ume askok eskolara joateari utzi egin zion; izan ere, 1937ko maiatzaren 20an, Eusebio Aslak proposatu zuen Udal-bando baten bidez ohartaraztea eskolara ez joatea debekatuta zegoela, eta eskola-orduetan kalean ikusten ziren umeen kontrako zigorrak jartzea ere iradoki zuen. Aslaren proposamen horren atzean arazo handi bat zegoen, hau da eskola-abstinentzia handiaren errealitatea[169]. Izan ere, ume asko adibidez hiltegian lanean ari ziren (ziur aski, familia-beharrek eraginda), 1937ko maiatzaren 20 horretan bertan, Aslak berak hiltegian 14 urtetik beherako umeek lan egitea debekatzen zuen mozio bat aurkeztu baitzuen[170]. Udalak bi proposamenak onartu egin zituen. 1941eko martxoaren 15ean, Frantzisko Untzueta zinegotziak berriz esan zuen, ume asko ez zirela eskolara joaten "hornikuntza-jeneroen ilaran daudenaren aitzakiarekin". Untzuetak proposatu zuen konponbidea, udaltzaingoak ume horiek salatzea, eskolara eramatea eta gurasoei isuna jartzea izan zen[171]; baina horrek ez zuen ezkutatzen Beasainen une hartan bizi zen arazoa: umeak eskolara joaten ez baziren eta horren ordez hornikuntza-jeneroen ilaran bazeuden, Beasainen gose-egoera garbia zegoen eta horregatik gertatzen zen[172]. Hori izan zen Udalak eskolara joaten ez ziren (edo ezin zuten) umeen gurasoak presionatzeko erabili zuen modua, errazionamendu-txartela kentzearekin mehatxatzea. Horren adibidea dugu 1941eko abenduaren 23an, Udalak, Hilario Escobarri bost pezetako isuna jartzea bere alaba Edita Escobar eskolara joaten ez zelako eta "hutsegite horien errepikapena gertatuz gero familia osoari errazionamendu-txartela kentzearekin zigortuko dugu" ohartaraziz mehatxatu zituen Escobartarrak[173]. Horrek orduko Beasaingo bizi-baldintzen inguruan oso argazki argigarria ematen du. Alabaina, hala ere arazoa ez zen bukatu eta, adibidez, 1942ko maiatzean zehar, mutilen eskola publikoan, 34 mutikok 10 asistentzia-falta baino gehiago egin zituzten eta horietatik 14k, 19 falta egin zituzten (praktikoki maiatzeko hilean ez ziren joan eskolara)[174].

Eskola-sarean zegoen eskaintza-falta argiagoa zen auzoetan: 1937ko azaroaren 2an Jose Luis Guridi alkateak ohartarazi zion Donostiako Hezkuntza Ikuskaritzaren bulegoari, Aratz-Matxinbentako auzo-eskolan "duela urtebetez geroztik irakaslerik ez dago"[175] (Jose Garcia Zapicok 1937ko azaroaren 23an hango irakasle izateari utzi zion)[176].

Baina Aratz-Matxinbentako eskolak edo Garingoak baino arazo handiagoak eman zituen, Beasainen bertako umeen eskola publikoak. 1939ko apirilaren 27an, Udal-bilkuran irakurri zenez, eskola horren "egoera anormala" zela-eta, Gipuzkoako Lehen Hezkuntzako Sail Administratiboko buruak, eskola horren jarraipenaren komenigarritasuna bera ere, auzitan jarri zuen. Horretan, Beasaingo Udal frankista bat etorri zen, izan ere, eskola publiko hori "Fronte Popularraren garaian" zabaldu zela esaten baitzuten, "jada bazegoen Karitateko mojek zuzendutako Haurren Eskolari aurre egiteko". "Hala ere, talde bakoitzean 10-15 ume soilik zeuden, gurasoek beren umeek erlijiodun eskola izatea nahi zutelako". Halako kasuan ikus dezakegu Beasaingo eskuindarren Udalak nahiago zuela eskola publiko hori desagertzea. Haurren eskola publikoa irekitzearen "gaitzaren" ardura, *Izquierda Republicana* alderdiaren eta Alderdi Sozialistaren bizkar jartzen zuen Jose Luis Guridik zuzendutako Udal-taldeak[177]. 1939ko maiatzaren 22an, Guridik gutun bat bidali zion Gipuzkoako Hezkuntzako Ikuskatzaile-buruari, Haurren Eskola Publikoa guztiz

[166] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 43. dokumentua.

[167] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 43. dokumentua.

[168] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 38. dokumentu-sorta.

[169] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[170] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[171] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 04. dokumentu-sorta.

[172] Oro har, hau arazo orokortua zen Francoren erregimenean, 1940-41 ikasturtean. Alfabetatze Batzorde Nazionalaren arabera, eskola-adinean zeuden umeen %46,9 soilik joaten zen eskolara. CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 160. or.

[173] Beasaingo Udal Artxiboa. 249. karpeta, 29. dokumentu-sorta. Kontrol-sistema hori, populazioaren gosearekin jokatzea alegia, nahiko arrunta zen frankismoaren pean, Migel Anjel Del Arcoren arabera, 1951ko Udal-hauteskundeetan, botoa ematera joaten ez zirenak txartela kentzearekin mehatxatu zituen erregimenak hedabideen bidez. DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241.-258. or.), 2006, 252. or.

[174] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 62. dokumentu-sorta.

[175] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[176] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 25. dokumentu-sorta.

[177] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 64. dokumentu-sorta.

or.

kentzea eskatuz[178]. Erabaki horrek Udalaren Lehen Hezkuntzako batzordearen (eta bere bozeramaile Eusebio Aslaren) babesa ere bazuen[179]. Eskolen arazoa ez zen soilik Beasaingo arazoa izan, frankismopean bizi zen gizarte osoarena baino; erregimenak eskola publikorako inbertsioa ikaragarri jaitsiarazi baitzuen: 1931n Estatuaren defentsarako aurrekontua hezkuntza-aurrekontua baino 2,5 aldiz handiagoa bazen, 1941ean 8,5 aldiz handiagoa zen, eta 1955ean (Guda Zibila hasi eta ia hogei urtera), 4,5 aldiz handiagoa[180]. Horrek erakusten du Estatuarentzat hezkuntzak ez zuela inongo lehentasunik.

Hala ere, aurreko kapituluan aipatu izan dugun moduan, irakasle batzuk (hiru gizonezkok eta bi emakumezkok) Beasaindik ihes egin zutela-eta, irakaskuntzako postu batzuek hutsik zeuden[181]. Horietako bi, 1937ko martxoaren 31n bete ziren behin--behinean, Luisa Alonso Frias eta Martin Calvo Sanabria, arrasatearrak biak, behin-behineko irakasle izendatu zituztenean[182]. Antzeko erregimenean izendatu zuten irakasle, 1937ko abenduaren 1ean, Florentino Cillan Apalategi[183] (1940an Gipuzkoako Hezkuntza Ikuskaritzari erantzunez, Beasaingo Udalak "Antonio Cillan" (sic) izeneko pertsona bat "jada Beasainen" maisu bezala ez zegoela, eta bere ordezko gisa Teresa Aguado Baza zegoela komunikatu zuen. Ez dakigu Antonio Cillan hori beste pertsona bat den ala Florentino Cillan aipatzean egindako akatsa den)[184]. Garai hartan, eta hau hezkuntzaren atzerakadaz hitz egiten digun beste datu bat da, eskolako maisu-maistrak oso gaizki ordainduta zeuden eta datu ofizialen arabera, euren eroste-ahalmena 1936an zenaren %20koa besterik ez zen[185].

Hezkuntzarekin jarraituz, Beasainen liburutegien "garbiketa" ere egin zen. Gipuzkoako eta Bizkaiko Gobernadore Zibilak agindu zuen herri guztietan horretarako Batzorde bat eratu behar zela. Jose Maria Arellano Gobernadorearen arabera, Batzorde horren lana "atzeguardian gera daitezkeen iraultzaren haziak" ezabatzea zen, "Armada Espainia salbatzeko egiten ari den lana alferrikakoa izan ez dadin"[186]. Arellanok 1937ko otsailaren 1ean Udal guztietara bidali zuen gutunean dio, "irakaskuntza, Estatuarengandik aparte, baina horren baliabideak profitatuz" bizi izan dela "hitzaren askatasunaren izenean gorrotoa zabalduz"; eta gainera, bereak ez ziren ideiak, "txanpon intelektual faltsu" bezala jotzen zituen[187]. Gobernadorearen agindua izan zen beraz, Udalerri guztietan Alkateak, apaiz batek eta irakasle batek osatutako batzordeak eratzea "Liburutegi publikoetan, eskola publiko zein pribatuetan, erositakoak edota dohaintzaz hartutakoak diren liburuak" aztertzeko eta "Erromako Kongregazioaren Ofizio Santuaren indexean[188] daudenak (…), han egon ez arren moral katolikoaren aurkakoak direnak (…), sozialismoaren, komunismoaren, anarkismoaren edo masoitzaren propaganda egiten dutenak (…) edo aberriaren batasunari erasotzen diotenak" kentzeko helburuarekin[189]. Batzorde hori, Guridi alkateak, Florentzio Aspe erretoreak, eta Alvaro Garcia maisuak osatu zuten, 1937ko otsailaren 5ean[190]. Ez dakigu zein liburu bota edo kendu zituzten, baina jakin badakigu, "egindako lanaren" berri eman ziotela Arellanori, hala eskatzen baitzuen hark bere aginduan[191].

Hori ez zen hezkuntzaren politizazioaren adibide bakarra izan. Izan ere, 1937ko irailean, ikasturte berria hastearekin batera, Gipuzkoako Gobernu Zibilaren Hezkuntzako sailetik galdetegi bat bidali zitzaien Udal guztiei; galdetegi horretan irakasleen egoeraz galdetzeaz gain, ikasturte-hasierako ekitaldiak izaera erlijiosorik izan ote zuen galdetzen zen[192]. Beasaingo Udalak erantzun zuen, ikasturtea hasteko meza eman zela eta Florentzio Aspe erretoreak berak eman zuela[193].

Ordena publikoari dagokionez, gudak iraun zuen artean behintzat, armadak eta alderdi eskuindarren milizia ezberdinek Beasaingo udaltzainen lanari gain hartu zioten. Adibidez, 1937ko apirilaren 10eko Udalaren Osoko Bilkuraren bidez jakin badakigu, CAF fabrika militarizatuta zegoela, gudarako eskuzko bonbak egiten zituztela eta falangistek zaintza-guardia egiten

178 Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 64. dokumentu-sorta.
179 Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 64. dokumentu-sorta.
180 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975. Alianza. Madril, 2016, 158. or.
181 Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 06. dokumentu-sorta.
182 Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 43. dokumentu-sorta.
183 Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 01. dokumentu-sorta. Jeronimo Velamazan berari urtarrilaren 19an jakinarazi zion Udalak bere izendapena: Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 24. dokumentu-sorta.
184 Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
185 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 161. or.
186 Beasaingo Udal Artxiboa. 65. karpeta, 42. dokumentua.
187 Beasaingo Udal Artxiboa. 65. karpeta, 42. dokumentua.
188 Ofizio Santuaren Indexa, Eliza Katolikoak baztertzeko gomendatzen zituen liburuen zerrenda zen.
189 Beasaingo Udal Artxiboa. 65. karpeta, 42. dokumentua.
190 Beasaingo Udal Artxiboa. 65. karpeta, 42. dokumentua.
191 Beasaingo Udal Artxiboa. 65. karpeta, 42. dokumentua.
192 Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 53. dokumentu-sorta.
193 Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 53. dokumentu-sorta.

zutela bertan[194]. Apirilaren 16an, Migel Cerrajeria zinegotzi eta Falangeko buruak esan zuen lan hori falangistek komandante militarrak hala eskatuta egiten zutela[195]. Gainera, egun horretan bertan, Udalak han guardia egiten zuten falangistei moduren batean ordaintzea ere adostu zuen; beraz, horrek erakusten du egoera okupazio militarrekoa izan zela, zerbitzu publiko bat militarrek ezartzen baitzuten euren beharrak asetzeko (eskuzko bonben produkzioa babesteko) eta horren kostua Udalari pasatzen zioten.

Beasaingo Guardia Zibilaren kuartela hutsik zegoen 1936ko uztailaren amaieratik, orduko Guardia Zibilak Errepublikaren alde borrokatu eta hil zituztelako. 1937ko abuztuaren 14an CAF enpresari konponketak egiteko eskaera egitea erabaki zuen Beasaingo Udalak berriz irekitzeko asmoak zeudela-eta (1938ko uztaileko dokumentu batean, 1937ko uztailean gertatutako Anjel Melgosa Markinaren heriotzari buruzkoan, Jose Beriztain Udal-idazkariak esan zuen "garai hartan herri honetan ez zegoen indar publiko hori"[196]). Hala ere, 1937an Udal frankistak, Guardia Zibila berriz Beasainen izateko borondatea erakutsi zuen (egia baita gorputz horretako gehienak altxatuen alde atera zirela, eta beste alde batetik, ideologikoki eskuineko tradizioei lotutako gorputza zela). Hura berrezartzeko ere, Udalak CAFi laguntza eskatu zion (gogora dezagun, lehen kapituluan esan bezala, Beasaina Guardia Zibila ekartzea CAFen ekimena izan zela)[197]. Irailaren 11n Udalak Gobernu Zibilari kuartela ireki eta Guardia Zibilak ahalik azkarren berriro jartzea eskatu zion[198]. Irailaren 25ean Udalak, Frantzisko Untzueta zinegotziaren proposamena onartuta, Gobernu Zibilera gai horri buruz hitz egiteko batzorde bat bidaltzea adostu zuen eta batzorde horretako partaide izan ziren Guridi alkatea, Untzueta eta Frantzisko Ezkiaga bera[199]. 1940ko abenduan, Beasaingo Udalaren erroldaren arabera, bost guardia zibil zeuden Beasainen (Errepublikaren garaian zazpi ziren)[200]. Postuko komandante berria, Beasaingo atxilotuen kontrako kausetan Guardia Zibilak egindako txostenetan agertzen den sinadurak erakusten duen bezala, Jeronimo Paul zen.

Azkenik, Beasaingo osasun publikoa ere mintzagai dugu. 1937ko apirilaren 3an, medikuak apirilaren 1ean eman zuen agindu baten arabera, Beasaingo Udaleko Osoko Bilkurak jakinarazi zuen Beasaingo eskola guztiak itxita gelditzen zirela, astanafarreria zela-eta (medikuaren arabera, 1937ko apirilaren 1erako jada bi ume gaixorik zeuden)[201]. 1938ko abenduan, Udalak, Gipuzkoako Hezkuntzako Ikuskaritzari, Arriaranen difteria kasu bat izan zela jakinarazi zion eta azaroaren 22an ume bat hil zen (Gipuzkoako Hezkuntzako Ikuskaritzak Astigarretan kasuren bat izan zela ere esan zuen, baina Udalak ukatu egin zuen hori). Udalak Ikuskaritzak proposatutako edo iradokitako eskolen behin-behineko itxierari ezezkoa eman zion, Arriaranen difteria kasuak "isolatuak" izan zirela esan baitzuen, ez "izurritea", Ikuskaritzak esan zuen bezala[202].

1.3.b) Martin Esnaola Elizegiren alkate-aldia

Jose Luis Guridi, lehen esan dugun bezala, 1940ko urte-bukaeratik eszedentzian zegoen eta bere postua alkateordeek, Migel Cerrajeriak (gehienetan) edo kasuren batean, Frantzisko Ezkiagak betetzen zuten. Eszedentzia hori, Guridiren arabera, bere lan-aferak zirela-eta (obra-kontratista zen) hartu zuen. Alkatetza 1941eko martxoan utzi zuen. Arrazoi ofizialik aktetan edota dokumentuetan ageri ez bada ere, 1941eko abuztuan bere lurretan jada pabilioi industrial bat egiteko proiektua hasi zuela jakin badakigunez[203], pentsatzekoa da, bere negozioen eta alkate-postuaren denbora-bateraezintasuna izan zela kargua uzteko arrazoi nagusia.

Martxoaren 29an osatu zen Udal berria eta buru Martin Esnaola Elizegi jarri zuten. Martin Esnaola 1936ko uztailean zinegotzi izendatua izan zen, baina 1940ko uztailaren 11n Udala utzi egin behar izan zuen, izan ere, agintarien ustez, ordura arte Beasaingo Udala 12 pertsonez osatuta zegoen eta[204], neurriz gaineko kopurua zenez, hiruk, tartean Esnaolak berak, kargua utzi behar izan zuten. Udal berriko beste zortzi zinegotziak, Migel Cerrajeria, Eusebio Asla, Frantzisko Ezkiaga, Rufo Artolain, Jose Aranburu, Jose Luis Garin, Jerman Zaballos eta Frantzisko Untzueta izan ziren; denak aurreko Udal-taldekoak; beraz jarraipena

[194] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 09. dokumentu-sorta.
[195] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[196] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 2439-39 kausa, Anjel Melgosa Markinaren heriotzari dagokiona.
[197] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[198] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 23 dokumentu-sorta.
[199] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 23 dokumentu-sorta.
[200] Beasaingo Udal Artxiboa. 2065 karpeta, 01 dokumentu-sorta.
[201] Beasaingo Udal Artxiboa. 252 karpeta, 20 dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 23 dokumentu-sorta.
[202] Beasaingo Udal Artxiboa. 252 karpeta, 19 dokumentu-sorta.
[203] Beasaingo Udal Artxiboa. 065 karpeta, 36 dokumentu-sorta.
[204] 1936an hamahiru kidek osatzen zuten Udal-taldea; baina gogora ezazue egun batzuk lehenago Pedro Arana Gaiztarro hil egin zela.

or.

erabatekoa izan zen. Aurreko Udal-taldetik falta zirenak, dimititutako Jose Luis Guridi, hildako Pedro Arana Gaiztarro, eta 1940an kargua uztera behartuak izan ziren Restituto Urteaga Otegi eta Jose Mendia Lasa izan ziren[205].

Martin Esnaolak kargua 1941eko martxoan hartu zuen eta zortzi urte egin zituen bertan, 1949ra arte. Guk, lan honetan, 1945. urtera arteko epea soilik aztertuko dugu, esan dugunez. Hasiera batean, alkatea eta zinegotziak aipatzen ziren, baina 1942ko martxoaren 20ko aktaren bidez jakin badakigu, egun horretan dagoeneko Migel Cerrajeria Tiffe alkateorde zela, eta 1942ko martxoaren 6ko aktaren arabera, beste alkateorde bat Frantzisko Ezkiaga zela[206]. Hala ere, aldaketa nabarmen bat gertatu zen Guridiren sasoiarekiko, garai honetan zinegotziak askoz ere gehiago joaten ziren bileretara. Bilera batean bederatzitik sei pertsona baino gutxiago egotea arraroa izan zen (halako bilerak ere izan ziren arren), normalena zazpi edo zortzi egotea izan zen.

Berez, Udal horrek karlista izaten jarraitzen zuen, zinegotzi gehienak, aurreko kapituluan zein aurreko orrialdeetan esan bezala ideologia horretakoak baitziren. Baina hala ere, 1936ko Udalarekiko ezberdintasun nabarmen bat bazuen udal berriak, 1936an erregimenaren homogeneotasun ideologikoa ez zen hain handia, eta tokiko boteredunek, eskuineko fakzio ezberdinak ordezkatzen zituzten eta nolabaiteko "norbere politika ideologikoa" egiteko tarte txiki bat bazuten. 1937tik aurrera (batez ere 1937ko apirilean Francok Falangea eta Karlistak batuz alderdi bakarra sortu ondoren), erregimenaren homogeneotasuna geroz eta handiagoa izan zen, eta gainera, karlismoa ez zen izan erregimena osatzen zuten amalgama edo koalizio horretan osagai nagusia. Gipuzkoan (eta Hego Euskal Herriko beste herrialdeetan) karlismotik zetozen militanteek zenbait ardura-kargu izan bazituzten ere, jada erregimenean eragin handiagoa izateko edo erregimena karlismora gerturatzeko itxaropenak galdu egin zituzten eta 1941ean falangismoa zen itxuraz, erregimenaren parterik hegemonikoena.

Udal berriak, hala ere, zenbait ekintza sinboliko egin zituen; adibidez, 1941eko uztailaren 23an, Azpeitiko Loiolako santutegian abuztuaren 1ean egin zen Jesuiten aldeko omenaldian parte hartu zuen, eta bertara, Udal-taldea herriko banderarekin, Udal-bandarekin eta danbolin-joleekin eramatea adostu zuen[207]. Herriko agintari zibilak halako ospakizun erlijioso batera eramatea, karlismoaren puntu kardinal batekin, hots, politikaren izaera konfesionalarekin bat zetorren erabat. Konfesionaltasunaren barruan, jakina, herriko santu Loinazko San Martinek toki berezia zuen: 1942ko irailaren 4an, Frantzisko Ezkiaga alkateordeak zineman San Martinen bizitzari buruzko *Odol japoniarra* filmaren emanaldiari "erakusketa-zerga" ez kobratzea edo, hobeto esanda, (zergak kobratzea derrigorra baitzen), Udalak zerga horren kostu-kopurua enpresariari itzultzea proposatu zuen[208]. Halako formula erabili zuten baita ere Loinaz abesbatzak FET-JONSen egoitzan (Batzoki okupatuan, egungo Kale Nagusian) abestu zuen kontzertu bat zergetatik at gera zedin[209]. Udal berriak kolore erlijiosoa erakusteko aukera gehiago ere izan zituen, adibidez 1943ko maiatzaren 16an, Martin Esnaola alkatea Oñatira joan zen Arantzazuko Amaren aldeko jai batean Beasaingo Udalaren ordezkari gisa parte hartzeko; eta horri jarraiki ekainaren 4ko Udal-bilkuran irailaren 9a (Arantzazuko Ama Birjinaren eguna) jaiegun dekretatu zuen[210]. Beasaingo Udal horren zorroztasun katolikoa argi gelditu zen 1945eko apirilaren 14an egindako bilkura batean, non Francisco Ezquiaga alkateordeak eta Rufo Artolain zinegotziak protesta bat adierazi zuten Beasaingo Kirol Elkarteak ospatutako dantzaldi batean izan zen "Moraltasun falta" zela-eta[211].

Udal-kideen karlismoa gora-behera, Udal berria erregimenarekin erabat konprometitua egon zen. Adibidez, 1941ean Gipuzkoako Gobernadore Zibilak Gipuzkoako herrietan dantzaldi publikoak debekatu zituenean, Martin Esnaolak, 1941eko apirilaren 19rako, FET-JONSen sorreraren urteurren-jairako ("Bateratzearen Jaia"), Bandaren dantzaldia egitea baimendu zuen[212]. Berdin gertatu zen 1941eko urriaren 1ean, "Kaudilloaren festa" ospatu behar zen egunean[213]. 1942ko urriaren 30ean, erregimenaren beste sinbolo bat ohoratu zuen Beasaingo Udalak: "gurutzada nazionalaren aurreneko martiria", edo propaganda frankistaren arabera, "Altxamendu Nazionala" justifikatzeko erabilitako Jose Calvo Sotelo politikariaren heriotza. Frantzisko Untzuetaren proposamen bati jarraiki, Udalak bere batzar-aretoan Calvo Soteloren argazkia jarri baitzuen[214].

Politikaren eragina beste arlo batzuetan ere antzeman zen. Kale-garbitzaileen posturako zegoen hutsunea betetzeko bi pertsona aurkeztu ziren: Jose Zia eta Gillermo Kerexeta Aranburu, baina lehenaren eskaera bertan behera utzi zuen Udalak "behar

[205] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 21 dokumentu-sorta.
[206] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 19 dokumentu-sorta.
[207] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[208] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
[209] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
[210] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[211] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena). Dantzaldia Gobernadore Zibilak baimendua izan zen.
[212] Beasaingo Udal Artxiboa. 518. karpeta, 25. dokumentu-sorta.
[213] Beasaingo Udal Artxiboa. 518. karpeta, 25. dokumentu-sorta
[214] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

zuen dokumentazioa" aurkeztu ez zuelako. Ziari falta zitzaion dokumentua, "Mugimendu Nazionalarekiko atxikimendua frogatuko zuen FET-JONSen ziurtagiria" zen. Beraz, horrek argi erakusten du funtzionaritzaren parte izateko zer-nolako baldintzapen politikoak zeuden[215]. Postu hori beraz, Kerexetarentzat izan zen. Bake-epaitegiari dagokionez, 1943ko irailaren 23an hasi zen epaitegi horretarako postu berrietarako enplegatuak aukeratzeko prozedura; eta bai epaile nagusi zein ordezko epaile-posturako hiruna izangai aurkeztu ziren. Tolosako epaitegiko idazkariak azaldu zuen, hautagaiak "ezin zitezkeela Fronte Popularrari babesa eman zioten alderdi edo sindikatuetako kide-ohiak izan", eta gomendagarria zela gudan zauritutakoak izatea[216].

1937an euren joera politikoa zela-eta botatako funtzionario batzuk ere (gero azalduko dugu sakonago enplegatu horien kasua), itzultzeko asmoa izan zuten, eta halako postuen zabaltze-aukerak baliatzen saiatu ziren, Udalean izan zuten postua berriro berreskuratzeko. Kandelario Aranburu Muxika idazkaritzako ofizialak, 1941eko azaroaren 11n[217], bere kaleratzearen kontrako errekurtso bat aurkeztua zuela gogorarazi zion Udalari, beraz, errekurtsoa aurkeztua zuelarik, bere kargua "kargu huts" bezala ezin zela hartu esan zuen Aranburuk (Gobernazio Ministerioak 1939ko irailaren 30ean hori esan zuela gogorarazi zuen: "Udalek kargutik kendu edo kaleratutako funtzionarioen postuak ezin dira postu huts bezala hartu kaleratze hori behin betikoa ez denean (…) hau da, kaleratutako funtzionarioek kaleratzea onartu duten arte edota eurek jarritako errekurtsoak atzera bota diren arte")[218]. Hala ere, 1942ko martxoaren 3an, Martin Esnaola alkateak Aranburu Muxikari erantzun zion esanez: "zure idatzia ez dugu kontuan hartuko"[219]. 1941eko irailaren 26an[220], 1937ko martxoan kaleratua izan zen Antonia Bares abere-hiltegiko tripa-garbitzaileak, 1937ko otsaileko eta 1937ko martxoko soldata zor ziola esan zion Udalari (Baresek hilero 200 pezeta kobratzen zituen). 1942ko otsailaren 16an, Martin Esnaola alkateak Bares Tolosari bere eskaerari uko eginez erantzun zion, "1937ko urtarrilaren 12an zu lanpostu horretatik kentzeko erabakia hartu zelako" eta "urtarrilaren 13n komunikatu zitzaizulako", beraz Esnaolaren arabera, Baresek ez zuen 1937ko otsaileko eta martxoko soldata kobratzeko eskubiderik[221].

Beasaingo aurrekontua egoera txarrean zegoela esan dugu lehen. 1941ean Beasaingo Udal-ekonomia kalte zezakeen erabaki bat hartu zuen Gipuzkoako Ogasun Ordezkariak: Gipuzkoako Osasun Institutuari, bai uztailaren lehen hamabostekoan, zein urriko lehen hamabostekoan, aurrekontuaren %1 eman behar zitzaion; eta horrez gain, uztaileko lehen hamabostekoan aurrekontuaren %0,5 eman behar izan zitzaion Tuberkulosiaren Kontrako Partzuergoari[222]. Horrez gain, 1943ko irailaren 17ko bilkuran, Udalak, Gipuzkoako Ogasunaren Ordezkaritzak, "pertsona juridikoen gaineko zerga bereziak" zirela-eta, Udalak hari 15.967,46 pezeta ordaindu behar zizkiola jakinarazi zion[223]. 1944ko txosten baten arabera, Udalak 1943ko likidazioa egin gabe zuenez, "ezin da Udalaren egoera zein den jakin" adierazi zuen[224].

1944an, Emiliano Garmendia Lekuona Tokiko Administrazioaren Kontuhartzailearen aldetik beste kolpe bat etorri zitzaion Beasaingo Udalari; ustelkeriaren itzala hain zuzen. Izan ere, parte-hartze batzuk eta zerga batzuk zirela-eta, kobratzeko eskubidea izanagatik ere, Udalak, 1937an eta 1940an jaso zituen 16.974 pezeta sarreren zerrendan idatzi gabe zituela esan zuen (Udalaren esaldia "ez dira Udalaren diru-sarreren zerrendan ageri" izan zen)[225]. Baina hori ez zen kasu bakarra izan: 1944ko irailaren 11n, Garmendiak idatzi zuen txostenean, horrez gain 1939 eta 1942 artean Gipuzkoako Aldundiak eskola ezberdinetarako subentzioetan eman zituen 22.165 pezeta ere sarreren zerrendan idatzi gabe zeudela esan zuen. 1943an, ordea, Gipuzkoako Aldundiak Arangoiti Ongintza Etxean zeuden gaixoen egonaldien subentzio moduan 7.917 pezeta Udalak sarreretan idatzi gabe utzi zituela zioen Garmendia Lekuonaren txostenak[226]. Garmendia Lekuonaren arabera, diru-funtsen desbideraketa horren erruduna Jose Beriztain Zubiaga idazkaria izan zen. Hori bi arrazoirengatik izan zitekeen: bata, bai Guridiren zein Esnaolaren Udal-taldeetan bera idazkari-karguan egon zelako zerikusia izatea (azken finean kontu guztiak idazkariaren eskuetatik pasatu behar baitzuten), eta bestea, beste errudunen bat edo batzuek estaltzeko modua izatea, Beriztain, 1944ko maiatzaren 21ean hil baitzen[227].

---

[215] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[216] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 14. dokumentu-sorta.
[217] Beasaingo Udalari gutun hori idatzi zionean, Kandelario Aranburu Muxika jada Oiartzunen bizi zen.
[218] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 11. dokumentu-sorta.
[219] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 11. dokumentu-sorta.
[220] Beasaingo Udalari gutun hori idatzi zionean, Antonia Bares Tolosa jada Donostian bizi zen.
[221] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 26. dokumentu-sorta.
[222] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[223] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[224] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 52. dokumentu-sorta.
[225] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[226] Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.
[227] Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

or.

Horren aurrean, Beasaingo Udaleko Ogasun-batzordeak; Frantzisko Ezkiaga alkateordeak eta Frantzisko Untzueta eta Jerman Zaballos zinegotziek osatutakoak aztertu zuen gaia eta, batzordearen arabera, 39.139 pezeta izan zen desbideratutako kopurua, Emiliano Garmendiak esana baino pixka bat gutxiago. Hala ere esan zuten Aldundiak zuzenean Udaleko kontuetatik pasatu gabe Beasaingo Ongintza Etxeari emandako dirua, "subentzio" bezala hartzearen aldekoak zirela, izan ere, nahiz eta diru hori zuzenean Udaletik ez pasatu, bestelako kasuan Udalak aurre egin beharko ziokeen gastu bat arintzeko balio zuela[228]. Guztira, Ezkiaga, Untzueta eta Zaballosen arabera, 42.331 pezeta itzuli behar zitzaizkion Udalari eta horiek itzultzeko bidea epaile instruktore baten esku uztea gomendatu zuten[229]. Epaile instruktore, Zaballos zinegotzia izendatu zuen udalak 1944ko maiatzaren 26ko bilkuran[230]. Zaballosek 1945eko uztailaren 19an eman zuen bere epaia, eta itzultzeko kopurua 41.557 pezetakoa zela ebatzi zuen eta errudun bakarra Jose Beriztain Zubiaga idazkari-ohia (jada hila) zela adierazi zuen. Hala ere Beriztain "hila zegoenez" eta "ondasunik ez zeukanez", salaketa kriminalera jotzea ezinezkoa zela ikusten zuen Zaballosek[231]. Beraz, Zaballosen ebazpenaren ondorioz, Udala, Zaballosek estimatutako 41.557 pezeta horiek erreklamatu ezinik gelditu zen eta hori dugu ondoriorik garbiena. Dena dela, zalantzarako tarte handia uzten du Zaballosek bere erabakian, bai errudun bakartzat hildako pertsona bat jarrita (beraz bere burua defenditu ezin zuena), eta bai ondorioak hain argiak izanda (41.557 mila pezetako lapurreta), hain azkar "kasua itxita".

Eszeptizismo pixka bat erakutsi zuena alkatea izan zen, 1944ko abuztuaren 19an, Azkoitiko eta Azpeitiko epaitegietan Jose Beriztainek edo haren ondorengoek izan zitzaketen jabegoak aztertzea agindu baitzuen (eta baita Bergarako epaitegian ere, baina kasu horretan epaitegiaren erantzuna soilik dugu, ez alkatearen eskaera)[232]. Horrez gain, Gipuzkoako Aldundiko kontuhartzaileari 1943an eta 1944an Beasaingo Ongintza Etxerako emandako subentzioen zerrenda bat eskatu zion; eta Gipuzkoako Aurrezki Kutxako zuzendariari bertan aurrezki-kartilarik ba al zuen galdetu. Kutxak ezezkoarekin erantzun zion 1944ko irailaren 23an). Beriztainek Debarroan jabetza handiak zituen, adibidez, Abaro baserria (eta haren ondoko lurrak) Bergaran, Mutrikun Leizobe deitutako gaztainadia, Madariaga deitutako sagastia, Erlapat deitutako lursail bat, eta beste lursail bat[233]. Lur horiek, bere aita Isidro Beriztain Andonegirengandik oinordetzan jaso zituen[234]. Horrez gain, Mutrikuko Udaleko idazkariaren arabera, Mutrikun Luis Beriztain deitutako baten oinordekoek (Jose Beriztain ere tartean zela) lau hiri-lursail zituzten Mutrikun, 1944ko abuztuaren 23an esan zuenaren arabera[235].

Alkateak Jose Beriztainen anaia ere deitu zuen harekin gauzak argitzeko, nahiz eta hark, Gasteiztik 1944ko abuztuaren 29an uko egin etortzeari eta "Nire hildako anaiak bere legezko ordezkariak baditu eta (…) haiekin tratatzea egokiagoa litzateke" erantzun[236].

1945ean beste saiakera batekin hasi zen Udala. Udalak, 1945eko maiatzaren 26an, 42.000 pezetan estimatu zuen Udalak jaso ez zuen kopurua. Kasu horretan, Jerman Zaballos zinegotzia izendatu zuen udalak instruktore kopuru horren itzuleraren alde borrokatzeko[237]. Uztailaren 21eko bilkuran eman zituen argitara Zaballosek bere ondorioak: 41.557,95 pezetara heltzen zen iruzurra (beraz, aurreko akordio batekiko, 42.000tik gora ezartzen zuenarekiko, desadostasuna erakutsi zuen): 4.000 Arte eta Lanbide Eskolara joan behar zutenak, 16.974 Estatuan Beasaingo Udalak zituen parte-hartze ezberdinenak, 7.917 Aldundiak Ongintza Etxerako eman zuena, 9.474 Beasaingo Udalak kaudimen-falta zuela-eta Aldundiak Ongintza Etxerako eman zuen laguntzarenak, eta 3.192 probintziako kontribuzioenak. Zaballosen arabera "errudun bakarra Jose Beriztain Zubiaga idazkaria zen" (horretan ez zuen aurreko ondorioekiko desadostasunik adierazten). Hala ere, pertsona hori hila zenez, eta harekiko erantzulerik ez zegoenez, zigorra bertan behera gelditzen zela esan zuen Zaballosek. Udalak Zaballosen ondorioak ontzat eman zituen, eta eginbide berririk ez zabaltzea erabaki zuen[238]. Erabaki hori arraroa izan zen, izan ere, Martin Esnaola alkateak egiaztatu egin baitzuen Beriztainek Bergaran eta Mutrikun zenbait jabetza higiezin bazituela.

Ustelkeria ez zen Beasaingo berezitasuna izan, eta areago, erregimen berriaren marka izan zen, batez ere, elikagaien inguruan gertatu zenarekin: jeneroen falta izugarria zegoen eta merkatu beltzean, hori bai, prezio handiagoetan, nahi beste topa zitekeen. Hori ezin zen gertatu sisteman ondo kokatutako pertsonen laguntzarik gabe[239].

---

228 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

229 Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

230 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

231 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

232 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

233 Azpeitiko Udalak, ordea, 1944ko irailaren 16an esan zuenez, Luis Beriztainek ez zuen inongo jabetzarik Azpeitian.

234 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

235 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

236 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

237 Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

238 Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

239 MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001. Egile hauek azaltzen dutenez, erregimenaren aldeko analista ekonomikoak ere ustelkeriaz jabetzen ziren.

1941eko ekainean, Udalak 1940ko egoeraren laburpen bat egin behar izan zuen. Datu horren arabera, Beasaingo Udalak 303,54 pezetako soberakinarekin itxi zuen 1940. urtea (256.305,64 pezetako diru-sarrerak izan ondoren, 1942ko abuztuan, 1940ko soberakinen datu hori 400 pezetara handitu zuen Udalak[240]), baina bestalde 948.000 pezetako zorra zuen (hau da, orduan Beasaingo edozein obra kostatzen zena baino askoz ere kopuru handiagoa). 1944an, zor hori 1.248.000 pezetara igo zen[241]. Udalak 903.300 pezeta balio zuten lursailak ere bazituen, bai herrian bertan (gehienak) eta baita landagunean ere; eta beste ondasunetan, 600.000 pezetako balioa zuten ondasunak ere bazituen[242]. Hala, 1941. urtearen bukaeran 1942rako egin zuen aurrekontua 325.453,54 pezetakoa izan zen[243] (1942ko maiatzeko dokumentu batek dio, krediduetan, Beasaingo Udalak 747.500 pezeta mailegutan hartuak zituela eta horien interesak 29.900 pezeta jotzen zutela urtean[244]). Baina 1943ko otsailaren 12ko bilkuran jakinarazi zenez, benetan jasotakoa eta gastatutakoa ez zen hori izan; gastuak 330.945,72 pezetakoak izan baitziren eta diru-sarrerak 331.942,84 pezetakoak (beraz, 987,12 pezetako soberakina izan zuen)[245]. 1942ko abenduaren 15ean, 1943rako argitaratu zen aurrekontua, 369.906,50 pezetakoa izan zen[246]. 1943ko abenduaren 19an, Beasaingo Udalak 215.257,82 pezetako soberakina zuela esan zuen[247]. 1944ko aurrekontua asko handitu zen, batez ere gastuak asko handitu zirelako: 471.989,55 pezetako aurrekontua izan zuen Udalak. Hala ere, 1944ko urriaren 18an kontuhartzaileak sinatu zuen txosten batean, aurreko soberakin horiek, likidazioa egin gabeko kontuetatik zetozenez (beraren arabera 1943ko ekitaldia likidatu gabe zegoen) ez ziren benetakoak[248]. Hurrengo beste txosten baten arabera, 1944an, 1943ko likidaziotik 5.000 bat pezeta zituen Udalak ordaintzeke[249]. 1945eko martxoan, Udalak, 20.000 pezetako soberakina iragarri zuen, artean likidatzeke 112.485 pezeta zituen arren. Krediduaren soberakinak eta "ohiz kanpoko diru-sarrerak" kontuan izanda, guztira 132.635 pezeta jotzen zuten[250]. Likidazio horrek, urteetako arazoak ekarri zizkion Beasaingo Udalari eta 1959an ere beste txosten bat egin behar izan zuen[251]. Baina aurreko zorra (eta Beriztainek utzitako zuloa), Beasaingo aurrekontuan koadratzeko, zailtasun handiak izan zituen, adibidez, 1945eko urriaren 6ko bilkuran, udalak, eskatu zuen kreditu batetik falta zitzaiona itzultzeko (5.571 pezeta), ohiko aurrekontutik transferitzea erabaki zuen; eta 1945eko abenduaren 22an, beste 4.440 transferitzea[252]. 1945eko azaroaren 10ean Udalak esan zuen 1941-1945 urteen arteko bosturtekoan, urteko aurrekontua 373.424,37 pezetakoa izan zela[253]. Joxe Manuel Dorrontsororen arabera, 1946ko aurrekontua 562.210,30 pezetakoa izan zen[254].

1942an ondasun higiezinen gaineko Udal-zergak asko handitu ziren 1936koekin konparatuz[255]. Martin Esnaolak 1941eko abenduan Gipuzkoako Aldundiari bidali zion dokumentu baten arabera, baso-lurren gaineko zergetan 23.907,56 ordaindu zituzten beasaindarrek (136.614,61 pezetako oinarri ezargarriaren arabera) eta abeltzaintzakoetan 6.685,72 pezeta (38.203 pezetako oinarri ezargarria izanda). Beraz, guztira, 30.593,08 pezeta, 174.817,61 pezetako oinarri ezargarria izanda. 1936an, ordea, betiere Esnaolaren datuen arabera, baso-lurretan 5.217,66 pezeta ordaintzen zuten (37.269 pezetako oinarri ezargarria izanda) eta abeltzaintzakoetan 9.872,90 pezeta (98.729 pezetako oinarri ezargarria izanda); beraz, guztira, 15.090,56 pezeta, 135.998 pezetako oinarri ezargarria izanda. Hau da, 1936an, zerga horiek %11 jotzen zuten, eta 1942an %17,5 (zergetan bildutakoa %102 handitu zen eta oinarri ezargarria %28,5)[256].

Kontsumoko zergen inguruan, 1942ko maiatzaren 1ean Ordiziako alkateak eta maiatzaren 29an Ordiziako, Lazkaoko, Ataungo, Zaldibiako eta Itsasondoko alkateek; CAFeko ekonomatoan saltzen ziren jeneroekiko Beasaingo Udalak zergak kobratzeko zuen moduaz kexua azaldu zuten (ekonomato horretan kontsumitzen zuten CAFeko langileak denak ez baitziren beasaindarrak, izan ere CAFek ez baitzituen eta ez ditu lurrak soilik Beasainen, eta bestetik, jeneroak ez baitzitzaizkien soilik

[240] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 14. dokumentu-sorta.
[241] Beasaingo Udal Artxiboa. A018 karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[242] Beasaingo Udal Artxiboa. 073. karpeta, 01. dokumentu-sorta.
[243] Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 47. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[244] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 14. dokumentu-sorta.
[245] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[246] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
[247] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[248] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 52. dokumentu-sorta.
[249] Beasaingo Udal Artxiboa. A018 karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[250] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[251] Beasaingo Udal Artxiboa. A017 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[252] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[253] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[254] AZURMENDI DORRONTSORO, Jose Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días*. Donostiako Aurrezki Kutxa. Donostia, 1970, 70. or.
[255] Beasaingo Udal Artxiboa. A054 karpeta, 02. dokumentu-sorta.
[256] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

or.

ekoizle beasaindarrei erosten). Beasaingo Udalak esan zuen zergak Gipuzkoako arielen gainean ezarritako irizpideen arabera kobratzen zituela, beraz, ezin zuela kobratzeko modua aldatu. Afera horrek, Gipuzkoako goi-agintariak ere esku hartzea ekarri zuen: 1943ko abenduan, Udal ezberdinen arteko bilkura bat egin zen Gobernadore Zibilaren ekimenez eta Beasaingo, Ordiziako zein Lazkaoko Udalek hartu zuten parte[257]. Ekonomato horren gainean beste arazo bat ere agertu zen. 1943ko urriaren 8an, udalak, ekonomato horri "Udalaren egoera kontuan izanik (…) bere zergak ahal bezain azkarren likidatu ditzala" eskatu zion[258]. 1944ko abuztuaren 19an, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak bere erabakia eman zuen, CAFeko ekonomatoak, Beasaingo, Ordiziako, Lazkaoko, Ataungo, Olaberriko eta Itsasondoko Udalen artean, herri horietako herrikideak Ekonomatoko kide diren ehunekoaren heinean banatu behar du ordaindu beharreko zergen kopurua. Erabaki hori ez zen Beasaingo Udalaren gustukoa izan (azken finean CAFen ekonomatoa Beasainen baitzegoen)[259]. Hori zela-eta, esan dugun bezala, Beasaingo Udalak Madrilen abokatuak kontratatu zituen. Bestalde, 1945eko azaroaren 10ean, Beasaingo Udala, CAFen zuzendaritzarekin elkartu zen arazo horretaz hitz egiteko. CAFeko zuzendariaren arabera, Beasaingo Udalak, 50.000 pezetako aparteko diru-sarrera kobratu behar zuen[260]. Ekonomatoaren arazoa hain garrantzizkoa zen Udalarentzat, ezen Udalak, 1945eko azaroaren 17rako bilera berezi bat deitu zuela. Batzar horretan, Udalak, CAFeko zuzendariaren proposamena (50.000 pezetakoa) onartu egin zuen eta hein batean horrek, Beasaingo aurrekontuei haize pixka bat eman zien[261].

1.3.b.I) Zerbitzuak

Esnaolaren garaian, Udalaren ideologia kontuan hartuta (zinegotzi gehienak fededunak ziren), hezkuntza pribatu erlijiosoarekiko lehentasuna zutela argi ikusi zen; 1941eko irailaren 20an, Martin Esnaola alkateak, Loinazko San Martin Lasalletarren eskolari "ahal zen bezain laster" 2.000 pezetako laguntza emateko agindu zuen "subentzioa 1940an 1941erako kontuak onartu ostean (epez kanpo) eskatu bazen ere, jada kontuak itxita zeudenean". Subentzio hori, 1942ko irailaren 4an gauzatu zuen Udalak[262]. Hala ere, eskolak, publikoak edo erlijiosoak izan, erlijioaren ideologiarekin bat egitera behartuta zeuden. Halako adibide bat zera izan zen, Loinatz jaietan, Udaletik, eskola guztietako ikasleak, Loinazko San Martinen Basilikara egiten zen prozesioan parte hartzera behartzea[263].

Eskola edo eskolaz kanpoko ikastoki pribatu berriak ere sortu ziren garai horretan. 1942ko apirilaren 11n, Joan Izagirre Peñak, Jose Migel Iturriotz kaleko 1. zk.an "eskola-akademia" bat zabaldu zuen, Udalak horretarako baimena emanda. Izagirreren eskolak *"Colegio San Juan"* izena izan zuen"; eta lehen hezkuntza, kontabilitatea, mekanografia, takigrafia, merkataritza, hizkuntzak, "kultura orokorra", eta oposizioen prestakuntzarako gaiak ere irakatsi zituen[264]. 1945eko ekainean, Joan Izagirre Peñak eskola horren zuzendari-postuan jarraitzen zuen[265].

Osasunaren inguruan, Beasaingo herriarentzat oso erronka gogorra izan zen garai horretako goseak ekarritako gaixotasunen ugalmenari aurre egitea. Adibidez, 1942an tuberkulosiak jotako gaixoen kopurua asko hazi zen Beasainen. 1942ko abenduaren 23ko Udal-bilkuran eztabaidatu zenaren arabera, Beasaingo Ospitalea (Arangoiti egoitza) ez zegoen tuberkulosiz gaixotuak zirenak hartzeko prestatua, nahiz eta Beasainen halako gaixo asko egon[266]. Izan ere, 1942ko urtearen bukaeran, Beasaingo Ospitalearen egoera oso txarra zen. Abenduaren 23ko bilkuran Udalak jakinarazi zuen Ospitalerako aurrekontuan jarritako 30.000 pezeta (gehi pertsonalarentzako jarritako 3.600 pezeta) agian ez zirela nahikoa izango Ospitalea gainezka zegoela-eta (estutasun horrek erakusten du, Beasaingo gaixoen kopurua oso handia zela). Beasaingo Udalak esan zuen ezin ziola aurrekontua handitu Ospitaleari, baina hurrengo urtearen hasieran diru-bilketa bat antolatuko zuela Ospitalearen alde[267]. 1942ko abuztuko datuen arabera, Beasainen 56 "komertzio" (denda, saltoki) eta 45 tailer zeuden guztira[268]. Horrez gain, hiru kontsumo-kooperatiba zeuden Beasainen, Herri Elkarte Kooperatiboa (1920an sortutakoa), CAFeko ekonomatoa (1944ko martxoan handitu egin zen,

[257] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[258] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 .karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[259] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[260] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[261] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena). Beasaingo Udalaren azaroaren 17ko aktaren arabera, bilera horretan CAFek Beasainen 250 etxebizitza egiteko proiektuaz ere aritu ziren.
[262] Beasaingo Udal Artxiboa. 249. karpeta, 29. dokumentu-sorta.
[263] Beasaingo Udal Artxiboa. 249. karpeta, 34. dokumentu-sorta (1943ko adibidea).
[264] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 55. dokumentu-sorta.
[265] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 55. dokumentu-sorta.
[266] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
[267] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
[268] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 14. dokumentu-sorta.

harategi bat ere jarrita[269]) eta Bernedorena (azken biak 1941ean sortutakoak)[270]. Horrez gain, 1942ko urtarrilean, Beasainen, bost pertsona zeuden arraina saltzeko merkatu-postua zutenak[271]. Hala ere, Beasaingo saltokien inguruan eztabaida piztu zen 1942ko udan. Urte horretako uztailaren 19an, Gipuzkoako Lanaren Ikuskaritzak esan zuenez, Beasainen ez zen errespetatzen saltokiek igandetan eta jaiegunetan jai egiteko zuten betebeharra eta igande eta jaiegun batzuetan saltokiak zabalik egoten ziren. Horrez gain, Lan Ikuskaritzaren arabera, Beasaingo saltoki askok ez zuten ordutegia ere errespetatzen (legez, elikagaien saltokiek, goizez 8:30etik 13:30era arte zabaldu behar zuten, eta arratsaldez 17:00etatik 20:00ak arte; besteek goizez 9etatik 13ak arte, eta arratsaldez 16:00etatik 20:00ak arte)[272]. Ordutegi hori 1944ko abuztuan aldatu egin zen eta, ordutik aurrera, goizez 8:30etik 12:30era zabaldu behar zuten saltokiek, eta arratsaldez, 15:00etatik 20:00etara[273].

Erlijio-datuei dagokienez, 1942ko abuztuan, Tokiko Administrazioaren Institutuak bidalitako galdetegi bat erantzutearen inguruan, Beasainen 5 eliza, 5 kapera eta 2 baseliza eta, noski, Loinazko San Martinen basilika zeudela esaten du Udalak; guztira 10 apaiz zeuden (horiei 4 moja gehitu behar zaizkie, nesken eskola erlijiosoan irakasle bezala aritzen zirenak, eta baita 5 fraide ere, mutilen eskola pribatu erlijiosoan eskolak ematen zituztenak)

1944ko ekainean Udalak egindako beste zerrenda batean (Gipuzkoako Lan-Ikuskaritzaren Ordezkaritzari erantzunez); 37 "langiledun enpresa" kalkulatu zituen Udalak: *CAF, Bernedo, Construcciones Electromecánicas Indar, Construcciones GOM, Construcciones KMK, Construcciones Azpeitia, Tornilleria del Norte eta Fundiciones Echevarria,* mekanika- edota burdingintza-industrian; *Talleres Unzuaran, Luis Suarez, Fausto Perez eta Bernabe Ayerdi*[274] garaje edo mekanika-tailer txiki modukoak[275]; *Quifosa eta Emilio Hunolt e hijos* kimika-industriaren arloan; *Pablo Irizar* kamioien konponketa-garaje moduan; *Esquisabel y Compañía* eta *Oyarbide* y *Compañía* altzari-fabrikak; *Echaide y Compañía* eta *Juan Aramburu y Compañía* aroztegiak; *Manufacturas Olaran* larrugintzakoa; *Usurbe* gozoki-fabrika; *Irastorza y Bereciartua*, *Azkar* eta *Ifarra* garraio-enpresak; *Industrial Ferretera* eta *Martin Esnaola* (alkatearena) burdingintza-arlokoak. Gainerakoak, bestelako langileren bat zuten saltokiak ziren[276]: CAFeko Ekonomatoa, Herriko Ekonomatoa, Eustasio Aiestaranen iturgintza eta tresna elektrikoak saltzeko denda, Bautista Telleriaren ardo-salmentako denda, Dionisio Oiartzabalen farmazia edo botika eta zinema[277].

Enpresa pribatuko soldatei dagokienez, badugu *Construcciones Electro-mecánicas Indar* enpresaren 1942. urteko soldaten erreferentzia. Enpresa horretan, 1942ko apirilean, 7 langilek egiten zuten lan, 1942ko uztailean eta abuztuan 15 langilek, eta 1942ko irailean 17k[278]. Indarren, 1942ko apirilean, langile batek hilean 165 pezeta inguru kobratzen zituen (urtean 1.980 bat pezeta), eta 1942ko uztailetik aurrera, langile bakoitzak hilean 195 pezeta irabazten zituen, urtean 2.348 pezeta[279]. Enpresa horrek, 1942ko azaroan, adibidez, 22 langile zituen, eta guztira, 4.185,25 pezeta ordaindu zituen soldatetan azaro hartan, beraz, langile bakoitzak, 190 bat pezeta kobratzen zituen (hala ere plantilla-igoera zela-eta, kontuan izan behar da, agian langile batzuk sartu berriak zirela eta haiek gutxiago kobratuko zutela; horrek batez bestekoa jaitsi egiten du). 1943a, ordea, soldatentzat urte txarra izan zen enpresa horretan, jaitsi egin baitzituzten: 1943ko otsailean, jaitsiera bat nabarmentzen dugu, 3.048,95 pezeta ordaindu baitzizkien 18 langileri, beraz, 169 pezeta batez beste; eta 1943ko maiatzean, 14 langile zituela, enpresak 2.323,75 pezeta gastatu zituen: 165 pezeta langileko). 1943ko abuztuan, enpresak, 2.451,95 pezeta ordaindu zizkien 14 langileri: 175 pezeta bakoitzari batez beste (kontuan izan behar da enpresa horrek gainera %6 bat kentzen zuela familia--subsidioa ordaintzeko[280] eta beste %2 bat Sindikatu Bertikalaren kuotarena)[281].

Hala ere, datu askoz ere fidagarriagoak eta mailakatuagoak ditugu 1945. urtean[282]. *Construcciones Electro-Mecánicas Indar* berak, 1945eko irailaren 28an, 35 langile zituela esan zuen, horietatik 16 lehen mailako espezialistak, 19 bigarren mailako

[269] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 17. dokumentu-sorta.

[270] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 29. dokumentu-sorta. CAFen ekonomatoak lehenago enpresa horretako langileek sortu zuten "Langile Ekonomatoa" ordeztu zuen.

[271] Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 32. dokumentu-sorta.

[272] Beasaingo Udal Artxiboa. 3189. karpeta, 26. dokumentu-sorta.

[273] Beasaingo Udal Artxiboa. 2108. karpeta, 32. dokumentu-sorta.

[274] Mekanika-tailerra izateaz gain, gasolindegia ere bazen.

[275] Horrek ez du esan nahi Beasaingo tailer txiki bakarrak horiek zirenik, baizik eta langileak kontratatzen zituzten tailerrak horiek zirela.

[276] Noski, Beasainen saltoki gehiago bazeuden, baina hauek une hartan langileak kontratatzen zituztenak ziren.

[277] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

[278] Beasaingo Udal Artxiboa. 2362. karpeta, 02 dokumentu-sorta.

[279] Beasaingo Udal Artxiboa. 2362. karpeta, 02 dokumentu-sorta.

[280] 1944ko azaroaren 7an, enpresako jabeetako bati, Jesus Larrañaga Muxikari 550 pezetako zigorra ezarri zioten familia-subsidioa ordaintzerakoan irregulartasunak egin zituela-eta (Beasaingo Udal Artxiboa. 2367 karpeta, 05 dokumentu-sorta).

[281] Beasaingo Udal Artxiboa. 2065. karpeta, 04 dokumentu-sorta. 1943ko soldatak karpeta honetan daude, Beasaingo Udal Artxiboko 2362. karpetan, 02 dokumentu-sortan, egon ordez.

[282] Beasaingo Udal Artxiboa. 2367. karpeta, 06 dokumentu-sorta.

or.

espezialistak, 2 peoiak, 5 hirugarren mailako ofizialak, 1 bigarren mailako ofiziala eta beste bat (Jose Elortza Carballo) bulegaria. Peoiek egunean 14 pezeta kobratzen zuten, bigarren mailako espezialistek (antzinatasunaren arabera) egunean 12,32 eta 15,40 pezeta artean, lehen mailako espezialistek, egunean 13,44 eta 16,80 pezeta artean, hirugarren mailako ofizialek egunean 17,50 pezeta, bigarren mailako ofizialak (Manuel Muxika Urkizuk) egunean 19,75 pezeta, eta Jose Elortza Carballo bulegariak hilean 552 pezeta. Enpresako 35 langileetatik 7 emakumeak ziren. Hala ere, guztiak ez ziren finkoak *Indarren*, 1945eko abuztuko dokumentu baten arabera, 20 langile finko zeuden: (13 espezialista, 2 pintxe, 2 peoi, ikasle 1, ofizial 1 eta bulegari 1; 7 emakume eta 13 gizon). 1946ko otsailean, 24 langile finko zeuden enpresa horretan (14 espezialista, 2 peoi, pintxe 1, ikasle 1, lehen mailako 5 ofizial eta bulegari 1; 7 emakume eta 17 gizon)[283].

Elkarteei dagokienez, garai hartan, Beasaingo elkarteek askoz ere bizitza txikiagoa izan zuten, gudaren eragina eta errepresioa zela-eta (lehen aisialdi-elkarte batzuek ideia aurrerakoiak zituzten eta halako pertsonak bil zitezkeen haietan). Langileen aisialdirako elkarteek aldaketak jasan zituzten, Burdinbideko Langileen Elkartea itxi egin zuten, eta Beasaingo Joko Elkartea (ez dezagun ahaztu kirolak bultzatzen bazituen ere, hasieran ideia liberal edo errepublikanoak zituzten pertsonak batzeko izan zela) "Beasain Kirol Elkarte" bihurtu zen, soilik kiroletako jardunarekin. Azken hori ofizialki 1943ko apirilean, Pazkoa Igandean, inauguratu zen (beraz, guda aurreko Beasaingo Joko-kasino "gorriarekiko" nolabaiteko haustura islatu nahi izan zuen, "elkarte berri" bezala aurkeztuta). "Inaugurazio" horretan, Udal-bandak ere jo zuen[284]. Elkarte horrek, adibidez, futbol-taldea zuen eta urtero Loinatz jaietan txirrindularitza-proba ere antolatzen zuen (1943. urtean korrikako lasterketa bat ere antolatu zuen[285] eta 1945ean proba hori Gipuzkoako Txapelketa izan zen[286]), baina jada ez zen "elkarte soziala". Bere lehendakaria, 1944ko apirilean behintzat, Joan Aiestaran Puiana zen[287]. Hala eta guztiz ere, Beasain Kirol Elkartea, ez zen izan ohitura liberalen "susmoetatik" erabat aske: 1945eko apirilaren 14ko Udal-bilkuran, Frantzisko Ezkiaga eta Rufo Artolain zinegotziek, Udalaren aurrean protesta adierazi zuten Kirol Elkarteak antolatutako dantzaldi batean (Gobernadore Zibilaren baimena zuen hartarako), "moralaren kontrako" dantzak egin zirela-eta[288]. Esan beharra dago baita ere, Beasain Kirol Elkartearen futbol-taldeak, batez ere Frantzisko Eltzoren bidez, lan handia egin zuela joera ezberdineko beasaindarren arteko tirabirak baretzen eta herri-integrazioa bultzatzen, herritarren testigantza ezberdinek adierazten duten moduan[289]. 1941eko irailean, Gobernadore Zibilak, Beasaingo Familia Gurasoen Elkarte Katolikoa (*Asociación Católica de Padres de Familia*) desegin egin zuen, elkarte horrek bere legezko izaera ez zuela luzatu argudiatuta. Martin Esnaola alkateak, erabaki hori, besterik gabe onartu zuen[290]. Baina Beasainen, 1945. urtean, bazen Ekintza Katolikoa (Acción Católica) izeneko taldea, otsailaren 24ko Udal-bilkuran talde horrek Udalari, liburu erlijioso batzuk erosteko laguntza eskatu baitzion[291].

1.4. Tropekiko jarrera agintarien aldetik

1.4.a) Militarren eta udal-agintarien arteko harremana

Kapitulu honetan Gudako kontuak alde batera utzi nahi izan baditugu ere, kontuan izan behar dugu 1939ko apirilera arte guda-egoeran zegoen estatu baten parte izan zela Beasaingo Udala. Horrez gain, 1937ko apirilean Francok karlisten eta falangisten bateratzea (eta bateratzea baino gehiago, alderdi horiek militarren mende jartzea) ezarri arte, Gipuzkoan indar handia izan zuen Gipuzkoako Gudarako Batzorde Karlistak (praktikoki aginte paraleloa izan zen Gipuzkoan). Guda Batzordea zela kontuan izanik, bere lehen helburua gudarako hornikuntza bermatzea izan zen. Hori zela-eta, Beasaingo Udalari (gehiengo karlistak osatua), bere egunerokotasuna baldintzatu egin zion.

Adibidez, 1937ko urtarrilean, Beasaingo Udalak hala jaso zuen, alegia, Gipuzkoako Guda Batzorde Karlistak eskatu zuela Loinazko San Martin Errekete Konpainiaren alde dirua biltzeko antolatutako pilota-partidetan ikuskizunen gaineko zerga kentzea, partidu haiek "onurazkoak zirela-eta". Beasaingo Udalak hala erabaki behar izan zuen[292]; eta apirilaren 22an erabaki horren

[283] Beasaingo Udal Artxiboa. 2367. karpeta, 06. dokumentu-sorta.
[284] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[285] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[286] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[287] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 17. dokumentu-sorta.
[288] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[289] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an; eta Paulino Aranbururen testigantza. Testigantza hori ez dago grabatua.
[290] Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 15. dokumentu-sorta.
[291] Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).
[292] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

ildoan beste urrats bat eman zuen: erreketeen aldeko pilota-partida eta "ikuskizun" denak, zergetatik askeak izatea[293]. Bestetik, 1937ko azaroan, Loinazko San Martin Konpainiako erreketeen aldeko jaialdi bat ere antolatu zuen Beasaingo Udalak, kalejira, meza eta pilota- eta futbol-partidak egitarauaren parte izanez[294]. 1938ko martxoaren 24an, Oriamendi tertzioko buruak Beasaingo Udalari mantak bidaltzea eskertu zion[295]. Halako arretak ez ziren alferrik izan: 1938ko abenduaren 17an Udal-bilkuran irakurri zen moduan, Oriamendi tertzioaren kapitainak Beasaingo Udalari eskertu egin zion soldaduekiko "arreta", eta jarrera hori zela-eta Udala zoriondu egin zuen[296].

Udalak ere zenbait bisitaldi egin zizkion Loinazko San Martin Errekete Konpainiari. Haietako lehenaren berri otsailaren 11ko Osoko Bilkuran eman zuen Beasaingo Udalak; bisitaldiaz gain, 150 pezeta eman zizkion konpainiari[297]. Beste bat 1938ko apirilean egin zuen. Bigarren bisitaldi horren lekuko, Guridi alkateak orduko Loinazko San Martin Konpainiako kapitain Endrike Porrasi bidali zion telegrama bat ere badugu, non Beasaindik Lleidako Llimianarako (han baitzegoen Loinazko San Martin Konpainia) bidaiaren nondik-norakoak ere deskribatzen dituen[298]. Hirugarren berria 1938ko uztailaren 16an eman zuen Udalak eta Jose Mendia Lasa zinegotzia izan zen bisitaldia egin zutenetariko bat. Mendiak azaldu zuenez, Loinazko San Martin Konpainian borrokan zebiltzanek, 1938ko uztailaren 12an, Beasain altxatuek "askatu" (sic) zuteneko bigarren urteurreneko jaian, ahal izanez gero ordezkaritza baten bidez Beasainen presente egotea nahi zuten[299]; baina Joakin Amenabar orduko kapitainak esan zuen ezinezkoa zitzaiela[300]. Udalaren zorionak ez ziren soilik Loinazko San Martinen Konpainiako erreketeentzat izan, 1938ko azaroaren 8an, Alberto Ruiz Moriones Beasaingo plazako komandante izandakoarentzat ere izan ziren berriro zerbitzu militarrera itzuli zelako[301] (Alberto Ruiz Moriones, 1940ko uztailean, Gipuzkoako FET-JONSeko Milizien buru zen baina aurreko kapituluan esana dugu, batetik, 1936ko uztailaren 27 eta 28 artean gertatutako errepresio gogorra nolabait epeldu zuela, baina beste alde batetik, hurrengo egunetako errepresioaren arduradunetako bat izan zela, hurrengo egun horietan ere hilketak izan baitziren, gutxiago izan arren)[302].

Gudan zehar, Beasainek, bidegurutze eta pasabide izaki, artean tropen joan-etorriak ere izan zituen. 1936ko irailean bertan agertu ziren Beasainen Urola eta Deba ibarren kontrako erasoak egingo zituzten tropak. Tropa haien buru Solchaga zen, eta bi multzotan banatu zituen: alde batetik Iruretagoienaren mendeko tropak (Latorre eta Cayuela teniente-koronelekin) eta beste aldetik Los Arcosen mendeko taldea (Diez de Rivera, Perez Salas, Tejero eta Saleta ofizialekin)[303]. Perez Salasen tropak, Montejurra Errekete Tertzioa batez ere (Armada erregularraren mendiko 8. batailoiak lagunduta) Beasaindik Astigarretarantz eta Mandubiarantz abiatu zen eta irailaren 21ean Azkoitia eta Azpeitia hartu zituen, gero handik Soraluze eta Elgoibarrerantz egiteko[304]. 1937ko abenduaren 18an, Udalak jakinarazi zuen, Nafarroako 5. Brigadaren teniente-koronelak esker oneko telegrama bidali zuela "gure atseden-egonaldian zehar herritarren aldetik tratu ona jaso izanagatik"[305].

Bestetik, 1937. urtean zehar gutxienez, Beasaindik hegazkinak ere pasatu ziren. Jabier Garcia Bergara lekukoak badu horren berri: "Ordiziatik Bergararantz hegazkinak pasatzen ziren, altxatuei Bizkaiko frontea hausten laguntzeko. Oso baxu pasatzen ziren herrian, 20 bat metro gainetik edo"[306]. Udan badakigu asko pasatu zirela, 1937ko abuztuaren 21ean, Alberto Ruiz Moriones komandante militarrak Beasaingo Udalari eskatu baitzion "Beasainen gainetik pasatzen ziren hegazkin guztiak kontrolatzea, batez ere gauez pasatzen badira, eta zerbait erortzen uzten badute hura ikustea"[307].

Beasaingo Udalak, errekete beasaindar zaurituen erietxe-aldia ere ordaintzeari ekin zion. Adibidez, 1937ko apirilaren 17an, Felix Mendia Mendia eta Sebastian Zurututza Urkia, San Antonio Abad erietxean sartu zirela jakinarazi zen Beasaingo

[293] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[294] Beasaingo Udal Artxiboa. 3376. karpeta, 06. dokumentu-sorta.
[295] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[296] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[297] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[298] Beasaingo Udal Artxiboa. F008 karpeta, 01. dokumentu-sorta.
[299] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[300] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 14. dokumentu-sorta.
[301] Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 49. dokumentu-sorta.
[302] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[303] AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939).* La esfera de los libros. Madril, 2013, 173.-174. or.
[304] AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939).* La esfera de los libros. Madril, 2013, 235.-236. or.
[305] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[306] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).
[307] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 30. dokumentu-sorta.

or.

Udal-bilkuran. Bi erreketeen erietxe-aldia Udalak ordaindu zuen[308]. Horrek erakusten du Udalak Lonazko San Martin Errekete Konpainiarekin zuen harremana oso estua zela. Bana horiek ez ziren izan Beasaingo Udalak altxatuen tropei egin behar izan zizkien ordainketa bakarrak: 1938ko abendura arte, guztira 38.677,30 pezetako faktura pasatu zion Armadak Udalari, horietako 15.851 pezeta, "Beasain askatzeagatik" izan ziren, 13.327 "tropen atsedenaldiengatik" eta 10.498 "presoak mantentzeagatik"[309]. Udalak faktura horietako asko partikularrei ordaindu behar izan zizkien, Armadari zerbitzua eman ondoren, Udala gelditzen baitzen zorretan haiekin. Udalak ezin zuen hori dena berak bakarrik ordaindu, izan ere, jada 1938ko urtarrilean (hau da, artean aurreko zifretara, 1938ko abenduan eman zirenetara, heldu gabe zegoenean) CAFi laguntza eskatu zion "Beasaina destinatutako 15.000 Armadako gizonek egin zuten gastua, 30.000 pezeta baino handiagoa dena" ordaintzen laguntzeko[310]. Fakturen aferak zenbait gora-behera eragin zituen Beasaingo Udalaren eta herritarren artean, Udalak ez baitzituen soldaduen gastu guztiak ordaintzen, batez ere haiek Beasaindik kanpo bazeuden (beraz ondoriozta dezakegu, Beasaingo Udalaren aurrekontuarentzat karga handia izan zela soldadu haien gastu guztiei aurre egitea). Adibidez, martxoaren 4ko Udal-bilkuran, Beasaingo bi farmaziek, Sagarminagarenak eta Jauregirenak, Udalari, soldaduei eta erreketeei zegozkien faktura batzuk pasatu zizkiotela jakinarazi zen, baina Udalak esan zuenez "gastu horri aurre egitea ez zegokion Udalari (…) Jose Salsamendi erreketearen kasuan izan ezik, hark bizi duen familiako egoera behartsua da-eta"[311]. 1939ko maiatzaren 11n, Antonio Sagarminagaren alargunak (une horretan Sagarminaga farmaziaren jabe zenak)[312], soldadu haien zerbitzuengatik jaulkitako fakturak Udalak ordaindu behar zituela erreklamatu zuen, Udalak, gehiago ez zituela ordainduko jakinarazi ez omen ziolako. Udalak berriz, ukatu egin zuen halako fakturak ordaindu beharra bere ardura zenik, jada baldintza-aldaketa jakinarazita zegoela-eta[313].

Azkenik, Beasaingo Udalak altxatuen alde hildako soldaduei emandako tratua dugu. 1937ko urtarrilaren 7an, Simon Balerdi Albisu beasaindar soldadua hil ondoren, Beasaingo Udalak zera erabaki zuen: beasaindar soldaduen gorpuak Udalaren diruarekin Beasaina ekartzea (Udal-bilkura horretan Udalak Balerdiren aldeko elizkizuna antolatzea erabaki zuen, baina aurreko kapituluan esan dugun bezala, Balerdiren kasua ez zen halako kasuetan lehena izan)[314]. 1937ko apirilean, Justo Aguado Baza praktikantea eta erreketeetako alfereza hil zenean, bere gorpua hiletaren aurretik Beasainen desfilatuz erabili zuten eta Guridi alkateak berak esku hartu zuen hileta antolatzen[315]. Hala ere, Teruelgo frontean hil ziren Loinazko San Martin Konpainiako zazpi erreketeekin (horietako batzuk beasaindarrak ziren, baino ez denak), Beasaingo Udalak askoz ere harrera apalagoa izan zuen: 1938ko urtarrilaren 22an hartutako erabaki baten arabera, familiakoei dolumina ematera mugatu zen Udala[316]. 1938ko otsailaren 12an, Joan Rezusta Irastortza errekete beasaindarra hil zenean ere, Udala doluminak ematera mugatu zen[317]. Era bertsuan, 1938ko ekainaren 4an, Gontzalo Arana Altolagirre erreketea hil zenean, bere osaba Pedro Arana Gaiztarro zinegotzia zen[318]. Ez dakigu urte horretan zergatik gertatu zen hildako soldaduekiko omenaldien apaltze hori: agian 1938an, guda, guda-hasieran uste zutena baino askoz luzeagoa suertatzen ari zitzaielako eta heriotza-kopuru handia izan zitekeela aurreikusten hasi zirelako eta aurrekontuak gainezka egiteko beldurra zutelako edota 1938. urtearen hasieran Beasaingo Udalean nagusitzen ari zen hoztasun-giroagatik (Bilkuretara zinegotzi gutxi joaten ziren).

Hala ere, 1938ko erdialdera, berriz ere Udala altxatuen alde hildako soldaduen hiletetara berriz joaten hasi zen. Jarrera zahar-berrituaren lehen kasua, 1938ko ekainaren 18an, Iruñean izan zen, Beasaingo plazako komandante militar izandako Antonio Martinez Anozen (Teruelgo frontean hila) hileta dugu eta hileta hartara Beasaingo Udalaren ordezkaritza joan egin zen; kasu horretan hildakoaren kargua jo dezakegu jarrera berriaren "eragiletzat"[319], baina 1938ko uztailaren 2an, Joan Blas Albitsu erreketearen hiletan ere, Udalaren ordezkaritza bat izan zen[320], eta uztailaren 16an adierazi zuenez, baita Endrike Garijoren

[308] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta; Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 56. dokumentu-sorta.

[309] Beasaingo Udal Artxiboa. A034 karpeta, 07. dokumentu-sorta.

[310] Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 48. dokumentu-sorta.

[311] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[312] Izen horrekin aipatzen dute Udal-bikuraren aktan. (Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13 dokumentu-sorta).

[313] Udalak bere defentsan esan zuen Domingo Jaureguiren farmaziak, baldintza-aldaketaz jabetu zelako, Udalari jada ez zizkiola halako fakturak pasatzen. Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[314] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[315] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 09. dokumentu-sorta.

[316] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[317] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[318] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta. Gontzalo Arana Altolagirreren aita, Serafin Arana Gaiztarro zen (Pedro Arana zinegotziaren anaia), 1931n zinegotzi errepublikano aukeratua izan zena. 1934ko Udan dimititu ez zuen bakarra izan zen eta 1934ko abuztuaren eta urriaren artean jarduneko alkate ere bai. 1934ko urritik 1936ko otsailera bitartean Manuel Perez alkate eskuindarrarekin zinegotzi-sindiko ere izan zen.

[319] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[320] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

hiletara ere[321]. 1938ko abuztuaren 20an jakinarazi zuten Rufino Zufiaurre eta Jose Maria Agirrezabal –azken hori garindarra– erreketeak hil zirela; eta haien hileta "ohiko moduan egin zen" esaldi anbiguoarekin deskribatu zuen Udalak[322].

1939an, berriro ere hildako soldaduen alde adierazpen "apalak" egitera itzuli zen Udala: 1939ko urtarrilaren 19an, Pedro Zaldua Urkiola eta Jose Lahidalga Lopez erreketeak eta Damian Sarasola Etxabe soldadua hil zirenean, Udala, "familiari doluminak bidaltzera" mugatu zen[323]. Guda bukatu ondoren, 1939ko abuztuaren 22an, Beasaingo Udala, doluminak eman zizkion baita ere frontean hartutako gaixotasun baten ondorioz Cuencako erietxean hil zen Pedro Esnaola Arregi erreketearen familiari[324]. Esnaola Arregiren kasuan (Martin Esnaola zinegotziaren eta gero Alkate izango zenaren iloba bera), Udalak hileta antolatuko zuela esan zuen, "baina halako kasuetan" (hau da, frontetik at hildako pertsonentzat) salbuespena izango zela adierazi zuen, "azken finean, frontean gaixotu baitzen"[325].

Batzuetan halako omenaldiak Beasaingoak ez ziren soldaduen alde ere egin ziren, adibidez, Jabier Borja Arteaga lazkaotarraren alde (Arteaga, Lazkaoko Infantadoko Dukearen semea zen). Omenaldia egitea ekainaren 6an onartu zuen, beraz, pentsatzekoa da Arteaga ekainaren 5ean hil zela, Bizkaiko frontean. Arteagaren heriotza zela-eta Beasaingo Udalak ez-ohiko Bilkura bat deitu zuen puntu hori bakarrik tratatzeko, eta Bilkura horretan, Lazkaon egingo zen hiletan (ekainaren 6an bertan), Lazkaora Udal-ordezkaritza bat joatea proposatu zuen Udalak[326]. Baina Teruelgo frontean Infantadoko dukearen beste seme bat, Jaime Arteaga hil zenean, Beasaingo Udala familiari doluminak ematera mugatu zen. Ikusten dugun bezala, 1938tik aurrera gertatutako heriotzetan, haien aldeko omenaldien neurria jaisten hasi zen[327]. 1939ko urtarrilaren 19ko Udal-bilkuran, Joakin Amenabar Kortaxarena Loinazko San Martin Errekete Konpainiako kapitaina hil zenean, Udalak Jaime Arteagarekin egindako gauza bera egin zuen: familiari "sentimendua" helarazi[328]. Beste kasu esanguratsu bat, Beasaingo plazako komandante militar izandako Alberto Ruiz Moriones 1945ean hil zenean izan zen eta, Beasaingo Udalak, bere gorpuarekin desfilea antolatu zuen eta 1945eko uztailaren 6an bere alde egin zen mezatara herritarrak ere gonbidatu zituen[329].

Bestetik, altxatuen aldeko eskuineko zenbait pertsona ezaguni ere omenaldia egin zien Beasaingo Udalak. Aurreko atalean aipatua dugu, eta geroago ere aipatuko dugu zehatzago, 1937ko ekainaren 13an, Emilio Mola jeneralaren aldeko hileta antolatu zuela Udalak[330]. 1938ko azaroan, Udalak, Ramon Franco teniente-koronela (Frantzisko Francoren anaia) hil zela-eta, doluminak ematea erabaki zuen[331]. Jose Antonio Primo de Riverarekin berriz, hura hil eta bigarren urteurrena hurbiltzen ari zela, Elizan haren aldeko hileta-meza bat antolatu zuen Udalak[332]. Kasu horretan, Estatuak egiten zituen ospakizunak kontuan izanik, ospakizun horrek apala ematen du, baina ezin dugu ahaztu Beasaingo udalaren kide gehienak karlistak zirela, ez falangistak, eta falangisten eta karlisten arteko lehia politikoa altxatuen barnean ere, ezkutuan baina pil-pilean zegoela eta ospakizunetan ere hori nabaritu egiten zela[333]. 1939ko otsailean, Beasaingo Udalak Frantzisko Franco bera zoriondu zuen Bartzelona konkistatu zuela-eta, izan ere, 1939ko otsailaren 11ko Udal-bilkuran, Francoren idazkariak eskerrak emanez telegrama bat bidali zuela jakinarazi baitzuen Udalak[334]. Bestetik, 1939ko apirilean, Frantzisko Franco altxatuen Estatuburuari beste zoriontze-telegrama bat bidali zion Beasaingo Udalak, "gudan lortutako garaipena zela-eta"[335]. Askoz ere sona handiagoa izan zuen ordea, 1939ko azaroan, Jose Antonio Primo de Riveraren heriotzaren hirugarren urteurreneko ospakizunak. Egun horretarako, 1939ko azaroaren 20rako, Udal-agintariek, haren aldeko mezatara joatea, herriko milizien desfile militarra antolatzea, eta Eliza-atarian, Primo de Riveraren eta gudan Francoren alde hildako beasaindarren izenak zituen harrizko plaka bat jartzea erabaki zuten (Espainiako Estatuko herri guztietako Eliza atarietan jarri zirenen antzekoa, izenburuan *Caídos por Dios y por España* jartzen zuena)[336]. 1940ko maiatzaren 18an, Ana Arana Gaiztarrok (egun batzuk lehenago hil zen alkateorde Pedro Aranaren eta Serafin Arana

[321] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[322] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[323] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[324] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[325] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[326] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[327] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[328] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[329] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 60. dokumentu-sorta.
[330] Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 22. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 09. dokumentu-sorta.
[331] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[332] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[333] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[334] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[335] Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 62. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[336] Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 60. dokumentu-sorta.

or.

zinegotzi-ohiaren arrebak), Eliza-atarian gudan hildako beasaindarren izenak zituen plaka jartzea proposatu zuen gastuak bere gain hartuz eta Udalak onartu egin zuen[337]. Dirudienez, Udalak 1939an hartutako erabakia gauzatzeko ondo etorri zitzaion Ana Aranaren eskaintza. Plaka hori urte askotan zehar egon zen Eliza-atarian eta, urte askotan zehar, urtero, azaroaren 20an, Primo de Riveraren eta gudan Francoren alde hildakoen aldeko meza Elizan eman ondoren, errespontsua errezatzen zuten Eliza-atarian; eskola-umeak ere bertara joanarazten zituzten eta amaieran *Cara al Sol* kantatzen zuten. 1970.eko hamarkadan, lehergailu batek puskatu zuen plaka eta berriro ez zen halakorik jarri. Bestalde, 1940ko azaroaren 16an, udalak, hilerrian "eroritakoei" (altxatuen alde gudan hildakoei) monumentu bat egitea ere adostu zuen eta hura egiteko batzordeko kide izan ziren Guridi alkatea eta Cerrajeria eta Ezkiaga alkateordeak[338]. Halako plakak, jakina, Beasainen guda galdu zutenek ez zituzten ondo ikusten, ez eta plaka horietan agertzen ziren hildako batzuen familiek ere, batez ere "martiri" horiek, boluntarioak ez baizik eta bortxaz eramandakoak zirenean. Hala gertatu zen adibidez Jose Usabiaga Muxikaren kasuan, bera errekete behartuta eraman zuten gudara eta Bizkaiko frontean hil zen. Bere familiak ez zuen ondo ikusi erregimenak bera modu horretan omentzerik eta Arantza Ibaibarriagak dioen moduan "gure aitonari (Pedro Usabiaga, Joseren aitari) min handia ematen zioten halako omenaldiek"[339].

1940ko ekainaren 6an, Gipuzkoako Gobernadore Militarrak, hainbat beasaindar karlista, Armadako "ohorezko teniente" izendatu zituenaren jakinarazpena heldu zitzaiola jakinarazi zuen Udalak. Beasaindar horiek, Jose Intsausti Zufiaurre, Jose Martin Artzelus Amiano, Jose Antonio Peñagarikano Jauregi, Pedro Antonio Etxezarreta Gantzarain, Jose Antonio Sasian Lasa eta Joan Frantzisko Agirre ziren. Horiek izendatzeko ekitaldia, uztailaren 7an, Loinazko San Martinen basilikan egitekotan gelditu zen Udala konpainiaren bandera entregatzeko[340]. Ekitaldi horretara, Gipuzkoako FET-JONSeko milizien komandante eta Beasaingo plazako komandante-ohi zen Alberto Ruiz Moriones, Oriamendi tertzioko komandante zen Gimenez, Oriamendi Tertzioko apaiz zen Jesus Ruiz, Oriamendiko bigarren konpainiako (Izaskun Konpainiako) Carrere kapitaina, eta Oriamendi Tertzioko laugarren konpainiako (Loinazko San Martin Konpainiako) Dabid Gonzalez Romero gonbidatu zituen Udalak[341]. Ekitaldi horretarako Beasaingo Udalak, Tabako Konpainiako Donostiako ordezkaritzari puruak ere eskatu zizkion (aipatu dugu herrian zegoen egoera ekonomikoa nolakoa zen)[342]. Jesus Ruiz hura, 1944an hil zen, Burgosen apaiz zegoela; hildakoan, 1944ko apirilaren 28ko Udal-bilkuran Frantzisko Ezkiaga zinegotziak, Udalak Beasaingo parrokian bere alde emango zen mezatara joatea proposatu zuen eta Udalak onartu egin zuen (egun hartan herriko bandera parrokian jartzea ere erabaki zuen Udalak)[343]. Baina Armadaren presentzia ez zen soilik jai "politikoetara" mugatzen, askotan jai "zibiletara" ere zabaltzen zen (kontuan izanik Estatu berriaren oinarrietako bat Armada bera zela, Armadaren mugagabeko erakuste hori Estatuaren tresna ideologikoa izan zen). 1944an, dakigunez, Loinatz jaietan, San Martinen basilikarako prozesioan, Lazkaon zegoen Armadaren Artilleriako 20. Erregimenduak parte hartu zuen[344].

Banakako erreketeei egindakoak baino areago, kolektibo osoari eginiko omenaldiak ere izan ziren: 1938ko maiatzaren 7ko Udal-bilkuran, Beasaingo Udalak, Oriamendi tertzioko soldaduen emazteen kolektiboak Lasarteko Oriamendi mendian tertzioaren omenez eraikitzekoa zen monumentu baten lehen harria jartzeko ekitaldira gonbidatuta zeudela jakinarazi zuen eta bertara joateko asmoa azaldu zuen[345]. Bestalde, aurreko kapituluan jada aipatu dugu 1939ko Loinatz jaietan Beasaingo Udalak gogo berezia jarri zuela Loinazko San Martin Errekete Konpainia presente egon zedin eta baita lortu ere: Loinazko basilikara urtero egin ohi den prozesioan parte hartu eta omenezko herri-bazkaria egitea erabaki zuen. Horretarako, CAFi erreketeak Terueldik ekartzeko kamioiak eskatu zizkion. Ideia horren sustatzaileak Frantzisko Untzueta eta Frantzisko Ezkiaga zinegotziak izan ziren, hala proposatu baitzuten 1939ko apirilaren 17ko Udal-bilkuran[346]. Prozesio horretan eginiko argazkiak, Martin Esnaola zinegotziak 1939ko abenduan egin zuen proposamen bati jarraiki, Loinazko San Martin Errekete Konpainiako buru zen Epifanio Argiñanori ematea erabaki zuen Udalak[347]. Modu horretako azken omenaldia, 1950etik 1960rako hirigintza-zabalkundean egin

[337] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[338] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[339] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean. Arantza Ibaibarriagaren arabera "osaba Joxeren argazkia gure etxeko sukaldean urteetan eta urteetan egon zen, guk urtero ospatzen genuen Jose deuna". Horren bidez badirudi, familiak "memoriaren berreskuratze-prozesu" bat, arlo pribatuan bada ere, hasi nahi izan zuela.

[340] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[341] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 67. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

[342] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 67. dokumentu-sorta

[343] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 17. dokumentu-sorta.

[344] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 17. dokumentu-sorta.

[345] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[346] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[347] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta. Akta horretan, Argiñano, erreketeen buru izan arren, jada teniente bezala agertzen da, ez kapitain bezala.

zen kale bati "Tercio Oriamendi" jartzea izan zen (Loinazko San Martin Konpainia tertzio horretako parte izan zen)[348]. Gaur egun oraindik, frankismoaren ezaugarriak kentzeko lege eta dekretuak gorabehera, kale horrek "Oriamendi kalea" du izentzat[349].

Altxatuen aldeko soldaduen familiek, txiroak baziren, subsidio bat eskatzeko eskubidea ere izan zuten. 1937an, 25 soldaduren familiei eman zieten subsidio hori, nahiz eta 25 horietatik biren familiei ordaintzeari utzi (soldaduak etxera itzultzean) eta beste bi, berriz, Ramon Zabaleta Gerriko eta Bizente Lasa Mendia, garai hartarako jada hilak ziren[350]. Hala ere, subsidio hori ez zitzaien eman eskatu zuten guztiei, bost soldaduren familiei ukatu egin zitzaien (Joan Iraeta Goikoetxea, Jose Maria Mendizabal Etxezarreta, Atanasio Ezkai Arribas, Rufino Mora Risueño eta Justo Gotxikoa Fernandezen familiei), soldaduok, altxatuekin ibili aurretik gorriekin ibiliak izan zirelako[351]. 1938an beste bost familia subsidio hori jasotzen hasi ziren eta lauk jasotzeari utzi egin zioten (lau kasuetan ere familiakoren bat lanean hasi zelako). Horrenbestez, 26 familiek jasotzen zuten subsidioa 1938ko irailaren 10eko dokumentu baten arabera[352]. Urtebete geroago 19 familiek jasotzen zuten subsidio hori, nahiz eta batzuen kasuan (Adibidez Andres Txintxurretaren senide eskatzailearen kasuan), sei hilabete baino gehiago kobratzen aritzeagatik zerrendatik kendua izan[353]. Subsidio hori, zauritutako soldaduek ere jaso zezaketen, adibidez, 1941ean sei pertsona zeuden gudan altxatuen alde borrokatzean zaurituak izan zirenak eta subsidioa jasotzen ari zirenak. Tratamendua berdina izan zen Dibisio Urdinean borrokatu eta elbarritutako Jaime Lopez de Parizaren kasuan ere.

Horrez gain, Beasaingo Udalak berak, frontean zeuden tropa altxatuei laguntzeko zerga berezi bat ezarri zuen 1937ko ekainaren 14an (hala ere, bandoak duen itxurak, beste nonbaiten inprimatua eta hainbat herritan banatua izan zela ematen du). Zergak tabakoaren, ikuskizunen, tabernetako edarien, ostatuen eta perfumeen gain jarri ziren, eta %6 eta %10 artean kobratzen ziren[354]. Gainera, 1937ko uztailaren 31ko bando baten arabera, Beasaingo Udalak, diru-bilketa antolatu zuen armadarako dirua biltzeko[355]. Bestalde, 1937ko martxoan esan bezala, Jose Luis Guridi alkateak, 1937ko maiatzaren 13an, errazionamendutik herritarrei janariaren parte bat deskontatzea erabaki zuen, herrira bideratu behar zenaren zati bat frontera bideratzeko: astelehenak "postrerik gabeko egun" izendatu zituen, eta ostiralak "plater bakarreko egun"[356]. Ez zen izan Udala Francoren Armada diruz lagundu zuen erakunde beasaindar bakarra eta, CAFek adibidez, gudan zehar 356.887 pezeta bildu zituen Francoren armadarentzako (eta oro har, gudan Francoren armadak zituen beharren alde), enpresak 1939ko maiatzaren 27ko dokumentu batean adierazi zuenaren arabera[357].

Hirugarren kapituluan esan bezala, Beasaingo Udalak Beasainen okupazioa, "ospakizun-arrazoi" bezala hartu zuen; hori zela-eta, 1937ko uztailaren 15ean, 1937ko eta 1938ko uztailaren 27ak jaiegun bezala deklaratzea erabaki zuen[358]. Ospakizun horretan, Franco altxatuen burua, Moriones komandantea eta Nafarroako Aldundia zoriondu zituzten (bat indar erregularren ordezkari izateagatik eta bestea erreketeen ordezkari izateagatik). Aurkeztutako mozioak, uztailaren 27a "gure herriaren historian grabatutako eguna izatea nahi dugu" jartzen zuen, eta horretarako, uztailaren 27a urtero jaiegun moduan ospatzea, Beasaingo lantegiei egun hori jaieguna zela jakinaraztea, eta herritarrei balkoietan Espainiako bandera jartzeko "gonbita" egitea proposatu zuen[359]. Horrez gain, egun hori ospatzeko 10etan Elizan meza eman zen eta horren ondoren, Nafarroa Etorbidean (mozioaren arabera, "bertatik sartu ziren nafarrak (erreketeak) gure herria askatzera"), agintarien aurreko desfilea egin zen, eguna Arangoiti Ongintza Etxean egin zen herri-bazkari batekin bukatuz (Udal-bandak ere jai horretan parte hartu zuen)[360]. Lantegien aldetik, CAFek baiezkoa erantzun zion Udalak proposatutakoari, uztailaren 27an jai eginez eta "Aberriaren

[348] Mila Mendiak gogoratzen duenez: "ni txikitan joan nintzen kale horretara bizitzera. Une hartan uste nuen izen inozente bat zela, baina gero konturatu nintzen izen hori ez zela hain inozentea". Mila Mendia Aramendiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-02an.

[349] 1979an hautatutako lehenengo udal hautetsiak (Joan Lasa Jauregi alkate zela), kale-izenen berrizendapenak egin eta izenak euskaraz jarri zituen. Kale horren izena aldatzeko proposamenak izan ziren "Oriamendi" izena behin betiko kenduz, baina "izen-aldaketak endredoak zekartzala-eta", azkenean "Tercio de" hitzak kendu eta, "Oriamendi kalea" izena utzi zuten. Izendapen berriaren aldeko argudiorik errepikatuena "Oriamendi Gipuzkoako mendia dela" izan zen eta "Tercio" kontzeptua kenduta bere konnotazio militar-karlistak galdu egiten zituela. Hala ere, argudio zalantzagarria da, Oriamendi, Gipuzkoan dauden mendi guztien artean ez baita esangura bereziko mendia, beraz, izen hori mantentzea aurreko izenagatik da eta gaur egun, oraindik, frankismoko ikurrak kentzeko aginduak eta legeak ere izan arren, ikur frankistaren hondar hori hor dago Beasainen.

[350] Beasaingo Udal Artxiboa. A075 karpeta, 06. dokumentu-sorta.

[351] Beasaingo Udal Artxiboa. A075 karpeta, 06. dokumentu-sorta.

[352] Beasaingo Udal Artxiboa. A075 karpeta, 04. dokumentu-sorta. Ekaineko beste dokumentu baten arabera, 28 familiek jasotzen zuten subsidioa.

[353] Beasaingo Udal Artxiboa. A075 karpeta, 03. dokumentu-sorta. 1939ko apiriletik aurrera, guda jada bukatuta, zerrenda horren bitartez zaila zen borrokalari-ohiak eta haien sendikoak bereiztea, borrokalari-ohi asko jada herrian zeudelako eta laguntza eurek zuzenean eskatzen zutelako.

[354] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 34. dokumentu-sorta.

[355] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 35. dokumentu-sorta.

[356] Beasaingo Udal Artxiboa. A083 karpeta, 07. dokumentu-sorta.

[357] Beasaingo Udal Artxiboa. 525. karpeta, 46. dokumentu-sorta.

[358] Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 48. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[359] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[360] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 13. dokumentu-sorta.

or.

eta Armada Nazionalaren aldeko jai guztietan laguntzeko gogoa" erakutsi zuen[361]. Beasainen okupazioa, hurrengo urteetan ere ospatua izan zen.

Armadak ere, herritar batzuei euren ondasunak errekisatu zizkien, bere probetxurako. Adibidez kamioiak kendu zizkieten Antonio Gorrotxategi Garmendiari, Kandido Arratibel Etxeberriari eta Joan Goikoetxea Izagirreri (azken bi hauek ataundarrak ziren, baina Beasainen aurkeztu zuten kexua). Kamioiok, Donostian, armadaren autoen parkean zeuden, eta kamioien jabeek itzultzeko eskatu zuten, familia aurrera ateratzeko lanerako behar zituztela-eta[362]. Beste alde batetik, Martin Jauregi Etxezarretak 1936an txahal bat armadaren betebeharretarako hil behar izan zuela-eta, 335 pezetako kalte-ordaina eskatu zuen 1937ko urriaren 6an[363].

Tropekin zerikusi handirik izan ez bazuen ere, gudarekin zerikusia izan zuen gertakari bat, Beasaingo Udalak, 1937ko urtarrilaren 21ean gaitzetsi zuen, hain zuzen ere, hil haren 4an Bilbon izan zen Larrinaga kartzelako eskuindar presoen aurkako herritarren erasoa; eraso hartan, Jose Orueta, "Beasainen sustraiak zituena" hil baitzuten. Orueta CAFeko zuzendari izan zenaren semea zen.

Hala ere, altxatuen aldeko tropekiko Udalak beti erakutsi zuen jarrera hori, badirudi Beasaingo herritarrek ez zutela partekatzen, eta nolabait, "erresistentzia pasibora" ere emanak izan zirela. Adibidez, 1938ko uztailaren 1ean, Beasaingo Guardia Zibilaren komandante berriak esan zuen, tropek herrigunea zeharkatu behar zutenean, errepidean pasatzerakoan, herritarrak "batzuetan utzikeriagatik, eta besteetan asmo txarrez", geldi ibiltzen zirela, tropen abiada motelduz. Guardia Zibilaren komandanteak, halako herritarrentzat zigorrak jartzea eskatu zuen[364].

Baina Beasaingo Udal frankistak Estatu berriarekin zuen konpromisoa, 1936ko Gudaz harago ere joan zen. 1941eko irailaren 19an Dibisio Urdinarentzat 100 pezeta eman zituen Beasaingo Udalak[365], eta gainera, 1941eko azaroaren 19an, beste 150 pezeta ematea erabaki zuen[366]. Dibisio Urdineko soldaduak zeramatzan trena Beasaindik pasatzerakoan ere, Beasaingo Udal-bandak jo zuen eta horregatik Udalak Bandari 200 pezeta eman zizkion[367]. Beasainen ongi-etorria egin zitzaion Sobiet Batasunetik itzuli zen boluntario falangisten trenari (1942ko maiatzean; dokumentu ezberdinek, maiatzaren 13a larunbata eta maiatzaren 24a igandea aipatzen dituzte; goizez, iritsi zen trena Beasaina), baina ez zen izan herriak egindako bat-bateko ongi-etorria, baizik eta politikoki prestatutako ongi-etorria; hain zuzen ere, aurreko egunean, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak telefonema bat bidali zion Beasaingo alkateari, iritsiera-ordua jakinaraziz eta, horrez gain, "Ongi-etorri beroa prestatzeko (…) eta horretarako baliabide guztiak aktibatzeko" agindu zion (hor, eskoletako ume guztiak –eskola publikoetakoak, mutikoen eta neskatoen eskoletakoak– harrera egitera behartu zituzten eta bertara joateko agindu zieten)[368]. 1942an beste diru-bilketa bat izan zen, azaroan antolatua. Kasu horretan, Udalak dirua jarri zutenen zerrenda publiko egin zuen, beraz pentsatzen dugu, zeharka bada ere, dirua ematen ez zutenen edo emateko asmorik ez zutenen kontrako presio-neurria ere izan zela. Abenduan, diru-bilketa horretan 1.281,50 pezeta jaso zirela egin zen publiko. Gehien jarri zutenak, enpresariak izan ziren, QUIFOSAko jabe Pablo Hunolt Aranak 50 pezeta jarri zituen, Industrial Ferretera enpresak 100 pezeta, eta Bernedo-eneko fabrikak 200 pezeta. Halako dohaintza handiaren atzean (gogora dezagun Viktor Bernedo kartzelan preso zegoela), fabrika hori erregimen berriarekin "adiskidetzeko" edo behintzat "etsaigoa baretzeko" modu bezala ikus daiteke[369] (1943ko urtarrilaren 15ean Gipuzkoako Gobernari Zibilak galdetu egin zuen diru-bilketa hori egina zen ala ez eta Udalak baietz erantzun zion, beraz, horregatik ondoriozta dezakegu, Beasaingo Udalak, kasu horretan, Gipuzkoako agintariek baino "grina handiagoa" erakutsi zuela erregimenari laguntzeko[370]).

Dibisio Urdinarekin borrokatu zuten beasaindar batzuk ere izan ziren; guk lauren kasuak ezagutzen ditugu: Feliziano Torquemada[371], Jesus Arguiñano[372], Jose Estevez eta Jaime Lopez de Parizarenak[373] hain zuzen ere (bestalde, II. Mundu Gudari eta Alemania naziarekiko harremanei buruz, bitxikeria moduan, Jabier Garcia Bergarak kontatu diguna plazara dezakegu:

[361] Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 40. dokumentu-sorta.
[362] Beasaingo Udal Artxiboa. 080. karpeta, 12. dokumentu-sorta.
[363] Beasaingo Udal Artxiboa. 080. karpeta, 12. dokumentu-sorta.
[364] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 79. dokumentu-sorta.
[365] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[366] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[367] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 21 dokumentu-sorta.
[368] Beasaingo Udal Artxiboa. 3189 karpeta, 25 dokumentu-sorta.
[369] Beasaingo Udal Artxiboa. 063 karpeta, 18 dokumentu-sorta.
[370] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 18 dokumentu-sorta.
[371] Beasaingo Udal Artxiboa. 1171 karpeta, 01 dokumentu-sorta.
[372] Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.
[373] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 18 dokumentu-sorta; eta Joxe Etxeberria Apalategiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean. Joxe Apalategik Jesus Argiñano eta Jaime Lopez de Pariza aipatzen ditu.

alemaniarrak, Idiazabalen nonbait, Eitzagarate (Etzegarate) aldean, neurketak egiten ibili zirela[374]). Gainera, Lopez de Pariza zauritua izan zen, eta 1943an zehar, Udalari izter ortopediko bat erosteko laguntza eskatu zion. Horrek, bere familiaren eta Udalaren arteko eztabaida txiki bat sortu zuen, izan ere, Udalak, lehen une batean izter ortopedikoa erosteko 500 pezetarekin laguntzea erabaki zuen, baina Jaime Lopez de Parizaren aita Adolfo Lopez de Parizak laguntza hori ez zuen onartu, izan ere, Lopez de Parizaren arabera, Udalak ez zuen izter ortopediko hori osorik ordaindu nahi, eta Udalaren arabera, berriz, ordainketa hori ez zuen sekula hala egitea agindu.

Guda amaituta ere, Beasainen bertan "gudaren hondarrak" ikusten ziren. Horietako bat, Defentsa Pasiboa zen. Horrek argi uzten du erregimenaren militarizazioa, eta bake-garaian ere "badaezpadako gorputz zibil mobilizagarriak" antolatuta edukitzea. 1942an, Beasaingo Defentsa Pasiboko buru, Martin Esnaola alkatea zen, idazkaria Joan Urkola (Bernedo-eneko ingeniaria) eta zuzendaritzako kide iraunkorrak Frantzisko Untzueta (FET-JONSeko burua), Hilario Urteaga Otegi (medikua eta osasun-ikuskaria), Frantzisko Otaegi Ugarte, Gontzalo Arizmendi (aparejadorea), eta Jose Otegi Zatarain. Behin-behineko zuzendaritzaren parte izan ziren halaber, Rikardo Ardura Goñi (Sindikatu Bertikalekoa), Frantzisko Castro Yañez (CAFeko ingeniaria eta Morionesen suhia), Jose Maria Egoskozabal Frances (CAFeko ingeniaria), Mariano Lopez Martinez (Quifosako ingeniaria) eta Meltxor Garcia Josa (udaltzainburua)[375].

Defentsa Pasiboaren eginbeharra "gudarako baliagarri izan zitezkeen zeregin zibilak" aztertzea zen, adibidez, ezbeharren aurrean egin beharreko ebakuazioa. Gipuzkoako Gobernadoreak, Gipuzkoako "Defentsa Pasiborako Batzordearen" bidez, 1944ko maiatzaren 15a bezalako data berantiar batean jakinarazi zion Beasaingo alkateari "zonalde horretan babeslekuak eraikitzeko arduradun, Jose Antonio Elizalde Cordoba arkitektoa" izendatua zutela. Elizalde ekainaren 15ean etorri zen Beasaina "babeslekuak egiteko toki posibleak ikuskatzeko"[376]. Bestalde Defentsa Pasiboaren lana suteen aurkako planak (ebakuazioa eta prebentzioa) aurreikusten ere zentratzen zen, baina betiere ikuspuntu militar batetik: 1945eko azaroaren 1eko ebakuazio-gidoian, "hiri-populazioarekin" batera (Beasainen 4.000 pertsona kalkulatu zuten), populazio horretan "mobilizagarri" zirenen zenbatekoa ere kalkulatu zuten (%40 estimatu zuten) eta "industrian militar bihurgarri" zena ere bai (%20), beraz, gainerako %40a, 1.600 pertsona, ebakuatzeko kalkuluak egin ziren)[377].

Azpiatal honetan, azkeneko kapitulua Francoren alde borrokan hildako pertsonekin zer gertatu zen izango da. Haietako batzuk Beasainen hilobiratuak izan ziren, baina beste batzuk, ordea, borroka-frontean bertan (euren gorputzak aurkitu ezinik) gelditu ziren. Gorpu horiek ateratzea, Gipuzkoan, 1941eko urrian, debekatu egin zuen Donostiako fiskaltzak[378]. Iñaki Egaña historiagileak jakinarazi digunez, Beasainen hildakoetako bat, Justo Aguado Baza, Erorien Harana (*Valle de los Caídos*) delakora eraman zuten eta han ehortzita dagoke[379].

1.4.b) Francoren bisitaldia Beasaina

Francoren diktadura-garaian, tokiko agintari zein fakzio guztien artean, helburu bat zegoen: beren pertsonaiak "boterearen erdigunetik bertatik" goraipatuak eta aintzatetsiak izatea, eta hala, fakzioen edota tokiko agintarien artean, nolabaiteko "hegemonia" lortzea (fakzioei dagokienez, berekiko nolabaiteko mendekotasun hori Francok oso ondo baliatu zuen fakzio guztien autonomia deuseztatzeko). Izan ere, halako sistema hierarkiko batean, non boterearen baliabide eta herskari guztiak goitik behera antolatuak diren, "erdigunekoen aintzatespena lortzeak" berebiziko garrantzia zuen eta du.

Beasainen ere izan zen Francoren bisitaldia, 1939. urtean, haren trena bertatik pasatzea baino indartsuagoa izan zena. 1943ko irailaren 10ean, arratsaldean, Franco Beasaina etorri zen, CAF enpresak gonbidatuta (beraz, pentsatzekoa da enpresa horrek eragin handia zuela Espainiako ekonomian, eta zeharka, politikan). CAFek, harrera egitera, Beasaingo Udala gonbidatu zuen, eta honek, gainera, Udal-bandari, fabrikaren aurreko bidegurutzean arratsaldeko 4etatik aurrera jotzeko agindu zion (diktadorea lau eta erdietan iristea aurreikusita zegoen)[380]. Franco Iruñetik etorri zen Beasaina. Ikusten dugun moduan, tokiko agintari guztiak inplikatu ziren harrera horretan; eta esanguratsua bada ere, diktadorea Beasaina ez zuen Udalak ekarri, enpresa batek baino. Horrek argi eta garbi erakusten du Estatu berriaren izaera, praktikan kapital pribatu handiaren aldeko apustua egin baitzuen.

---

[374] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

[375] Beasaingo Udal Artxiboa. 2362. karpeta, 05. dokumentu-sorta.

[376] Beasaingo Udal Artxiboa. A020 karpeta, 01. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A020 karpeta, 02. dokumentu-sorta.

[377] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A020 karpeta, 02. dokumentu-sorta.

[378] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 86. dokumentu-sorta.

[379] Iñaki Egañari eskertzen diot datu hau.

[380] Beasaingo Udal Artxiboa. 3189. karpeta, 18. dokumentu-sorta.

Francoren autoa CAFeko sarrerara iristen 1943an. (Argazkia: Kutxaren *Gure Gipuzkoa* argazki-bildumakoa).

1.5 Errepresioa

1.5.a) Heriotzak

1.5.a.I) Epaiketarik gabe hildakoak

1936ko lehen aste eta hilabeteak pasatuta, Beasainen hil zuten jendearen kopuruak behera egin zuen baina hilketek jarraitu egin zuten, bai Beasainen eta baita Beasaindik kanpo ere. Aipatu dugunez Jose Maria Igartua Lastra Mutiloan eta Hilario Igartua Polo Iruñerako bidean hil zituzten. Beasaingo kartzelan egondako Gregorio Begue ere hil zuten, 1936ko irailean Iruñea inguruan, eta 1936ko urrian Viktoriano Oñatibia Donostian, Beasaindik eramanda. 1936ko azaroan, Getarian, Antonio Zubiaga hil zuten.

Hortik aurrera hildako denak, printzipioz, "sarraskiaren logika beasaindarretik" at hildako pertsonak dira, hau da, 1936ko uztailaren 27 eta 28 artean gertatu zen sarraskia eragin zuen amorruaren gurpila itxuraz pasatua zenean. Hemen, geroago hildako denak, 1936az geroztik hildakoak, "logika" horretatik kanpo ezartzen ditugu. Hamar hildako ditugu kasu horretan eta, horietako bost, inolako epaiketarik gabe hildakoak; beste bost epaiketa baten ondoren fusilatuak. Azken bost horietatik, hiru, gudan borrokan ari zirela atxilotutako beasaindarrak izan ziren, eta, beste bi, gudatik at preso hartu ondoren hildakoak.

Epaiketarik egin gabe hildakoak eta epaiketa egin ondoren hildakoak bereiztea, oso garrantzitsua dela deritzogu. Aurreko kapituluan esan bezala, prozedura honek, alde batetik hilketaren izaera aldatzen du: ez da berdina epaiketa baten ostean hiltzea, epaiketa horretan defentsarako bermeak oso eskasak edo ezdeusak izanda ere; heriotza-zigorra ofizialki ezarri eta jakinaraztea eta hildakoaren heriotza egiaztatuta eta erregistroan idatzita jartzea, hau da gutxieneko arauak jarraituta egitea, edota horrelako araurik gabe, hilketa guztiz arau eta ardura gabea egitea. Beraz, azken mota hori, tiroz hil arren, ez da fusilamendua, erailketa garbia baizik. Horrek ez du esan nahi fusilamendu "ofizialak", bortizkeria "urdinaren" (hots, altxatuen aldeko bortizkeriaren kasuan) legezkoak zirenik, izan ere, kontuan izan behar da, alde horrek, bere erakundeek eta bere lurraldearen gaineko "bortizkeriaren monopolioak" eta aginteak, legez kanpoko ekintza batean izan zuten abiapuntua: Herri-borondateak botoen bidez ezarritako Errepublikaren aurkako Estatu-kolpe batean. Beste alde batetik, badago beste ezberdintasun bat: ezberdintasun kronologikoa (nahiz eta beasaindarren kasuan guztiz ez bete: epaiketarik gabe hildako bostetik lauren heriotza-datak ezagutzen ditugu; eta lau horietatik bi, Domingo Martinez eta Joan Velazquez, hain zuzen, 1938an eta 1939an hil zituzten). Izan ere, 1937ko udaberrira arte, altxatuek, batez ere erailketak egiten zituzten euren etsaien kontra eta fusilamendu bidezko (hots, epaiketa

bidezko) heriotzak, 1937ko udaberriaren ostean hasi ziren egiten[381]. Hau, lehen esan dugun bezala, lehen hilabete horietan, altxatuen Estatu-alderdiak bortizkeria masiboaren bidez bere erregimenaren egonkortasuna finkatu nahi izan zuelako izan bide zen; hau da bortizkeria masiboa tresna politiko bezala erabiltzeagatik.

Izan ere, gudaren erretagoardian, batez ere gudako lehen hilabeteetan, errepresioa oso bortitza izan zen. Lehen hilabete haietan, errepresioak eragindako hildakoen kopurua, gudako fronteek eragindako hildakoen kopurua baino handiagoa izan zen[382]. Horrek badu bere logika, esaterako, historiagile batzuen arabera, Jabier Rodrigo Sanchezen arabera adibidez, errepresio hori argi eta garbi erregimen berriaren oinarri izan zen eta bata eta bestea bereiztezinak ziren. Hau da, 1936ko Guda eta, batez ere hemen gertatu zen errepresioa, erregimen berria egonkortzeko tresna izan zen, edota agian tresna baino gehiago, bere oinarrizko osagarria. Rodrigoren terminoak erabiltzearren "Francoren bortizkeria inbertsio bat izan zen (…) bere agintaldi osoan zehar mozkinak emango zizkiona (…) Ez zen bortizkeria irrazionala, arrazionala baizik, beharrizanei eta helburuei lotutakoa (…) Bortizkeria erregimenaren ohiko komunikazio-kanala izan zen."[383]. Eta aurrerago dioen moduan: "Bortizkeriaren helburua ez zen soilik atzeguardia kontrolatzea izan, harago zihoan (…) horrek bortizkeria ez zuen "alferrikako" bihurtzen, kontrakoa baizik (…) Bortizkeria ez baitzen orainaldirako tresna bat, etorkizunerakoa ere bazen"[384].

Lehen aipatu dugun Jabier Rodrigoren arabera, Francoren bortizkeriak erregimena beste diktadura totalitarioen artean (izan ere, 1940.eko hamarkadaren zati handi batean zehar, erregimen hori, totalitarioa izan zenaz ez dago zalantzarik) paradigmatiko egin zen, ez baitzen beste erregimen faxistarik izan bake-garaietan (hau da, 1939ko apiriletik aurrera) hainbeste bortizkeria erabili zuenik. Baina aldi berean, 1936ko Gudaren bidez boterera igo zen erregimen faxista, bakarra izan zen; beraz, errepresioaren jarraipen bat izan zen, 1936ko Gudan zehar eta hura bukatuta ere, erregimenaren ezartze-prozesutik bereiztezina izan zen[385].

Beraz, gudaren hasieran izan zen erretagoardiako errepresiorik bortitzena. Guk, Beasaingo kasu honetan, errepresio hori, uztailaren 27ko eta 28ko sarraskian kontzentratzen dela azpimarratzen dugu, baina horrek ez du esan nahi hor gelditu zenik. Bortizkeriak aurrera egin zuen, baita beasaindarren kontra ere. Esan bezala, hamar beasaindar hil zituzten 1937tik aurrera eta, horietako bost, epaiketarik gabe. Epaiketarik gabe hildako bostak, kronologikoki, hauek izan ziren: 1937ko urtarrilaren 26an hildako Jose Migel Muxika Esnaola (Beasain, 12 urte) Beasainen hila, 1937ko martxoaren 13an Jose Manuel Landa Elortza (Beasain, 19 urte) Iruñean hila, 1938ko apirilaren 5ean Domingo Martinez Sanchez (Erriberri, Nafarroa, 62 urte) Iruñean hila, 1939ko martxoaren 28an, Joan Velazquez Garcia (Cañizal, Zamora, 57 urte) Beasainen hila eta Fermin Odaturra, baina azken honen inguruko beste daturik ez dugu.

Horietako lehena, Jose Migel Muxika Esnaola, 12 urteko mutiko bat zen, beraz Beasainen eraildako pertsonarik gazteena (Miren Gordobil alde batera utziz, pertsona hori bi urterekin hil baitzen 1936ko uztailaren 24an, baina esan dugu gure ustez ez zela gudarekin zerikusia izan zuen pertsona izan, uztailaren 24an artean tropa altxatuak ez baitziren Beasaina iritsiak). Muxikaren inguruko daturik ez dugu aurkitu Beasaingo erroldan, baina heriotza-erregistroaren arabera, Beasaingo Arangoiti Ospitalean bizi zen. Erregistroaren arabera, 1937ko urtarrilaren 26an Beasaingo FET-JONSen egoitzan "garezurra hautsita" hil zen (Iñaki Egañak "jipoi bat jasota" hil zela bildu du), beraz, kasu hau, aurreko kapituluan aipatu dugun Jose Maria Igartua Lastraren kasuarekin batera, agintari frankistek euren ardura onartutako kasu apurrenetako bat izan zen[386]. Erregistroa hurrengo egunean, urtarrilaren 27an egin zen. Pedro Jose Iguain Telleria, Bandako zuzendaria eta Nikolas Rodrigo Barcenal deitutako pertsona bat lekuko zirela[387]. Jose Migel Muxikaren heriotza, nahiz eta Udal-epaitegiak publikoki adierazi FET-JONSen egoitzan gertatu zela (beraz eskandalagarria zatekeen), guk dakigunez ez zuen Beasaingo Falangean ondoriorik izan, Migel Cerrajeriak 1937. urte osoan zehar Tokiko Buru izaten jarraitu baitzuen beste urte eta erdi osatu arte.

---

[381] ESPINOSA MAESTRE, Francisco: *Guerra y represión en el Sur de España. Entre la historia y la memoria*. Valentziako Unibertsitatea. Valentzia, 2012, 34. or.

[382] BAHAMONDE, Antonio: *Un año con Queipo. Memorias de un nacionalista*. La Espuela de Plata, 2005; in RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 25. or.

[383] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 26-28. or.

[384] Alde batera utziko ditugu Vichyko erregimena eta Kroaziako Estatu Independentea (NDH) bezalako salbuespenak, horiek "kanpotik etorritako guda" batek (III. Reicheko Alemaniaren inbasioak hain zuzen) jarri baitzituen boterean, ez erkideen arteko guda batek (kasu horretan, guda mota hori, zilegitasunik gabeko erregimen horiek ezarri ostean etorri zen, Erresistentziaren ondorioz). Gure ustez, Francoren erregimenak NDHren erregimenarekin antzekotasun handiak izan arren (elementu faxisten eta nazional-katolikoen bilbaketa, liderren kultua, kanpo-potentziekiko mendekotasuna, bortizkeria masiboa), kontuan izan behar da kroaziar faxisten bortizkeria, eta beraz "nazioaren garbiketarako ahalegina" batez ere (nahiz eta ez bakarrik), etsai etnikoaren -Kroaziako serbiarren edota judutarren- aurka zuzendu zela; Francoren erregimenarena ordea, etsai ideologikoaren kontra –1936ko Gudan, hau da, erregimenaren zilegiztatze nagusian, etsai izan zirenen aurka-. Hori, bi erregimenen artean izandako auto-pertzepzio eta izaera ideologiko arloko ezberdintasun batzuen adierazgarri da.

[385] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 28. or.

[386] Beasaingo Bake Epaitegia. Erregistro Zibila, "Jose Miguel Mugica Esnaola"; eta EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria. (IV lib., La Guerra en Gipuzkoa)*. Aise liburuak. Andoain, 1999, 208. or.

[387] Beasaingo Bake Epaitegia. Erregistro Zibila, "Jose Miguel Mugica Esnaola".

or.

Hurrengo biak Jose Manuel Landa Elortza eta Domingo Martinez Sanchez izan ziren; gure datuen arabera, Iruñean hilak. Nafarroako hiriburura eraman zituztenez, pentsa daiteke euren heriotzak 1936ko irailaren 22an gertatutako Gregorio Begueren heriotzarekin eskema bera partekatu ahal izan zutela, hau da, Beasaindik Iruñera eraman zituztela han hiltzeko. Baina guk ez dugu daturik Landa Elortza eta Martinez Sanchez Beasaingo kartzelan egon zirenaz, 1937an eta 1938an Beasaingo kartzelan egon ziren pertsonen zerrendan ez dira agertzen[388]. Jose Manuel Landa, 1937ko martxoaren 12an fusilatua izan zen Iñaki Egañaren arabera[389]. Domingo Martinez, CAFeko idazkariaren inguruan, iluntasun handiagoa dago. Alde batetik, Iñaki Egañak ez du esaten Iruñean fusilatua izan zela besterik[390]. Bestetik, Euzko Deya egunkariak, 1937ko martxoaren 21eko Beasaini buruzko kronikan jada fusilatutzat ematen du[391], Eusko Jaurlaritzak ordea ez du datarik ematen. Datarik ez du ematen, baina bere lanbidea (CAFeko idazkaria) eta fusilatze-tokia (Iruñea), aipatzen ditu, 1939an Eusko Jaurlaritzak egindako *Euzkadi bajo el régimen de Franco* txostenaren *La represión en Guipúzcoa* azpi-txostenak[392].

Zerrenda horretako laugarrena, Joan Velazquez Garcia, Cañizalen jaiotako irundarra, Beasainen hil zuten, 1939ko martxoaren 28an. Erregistroaren arabera, Velazquez Garcia trenbideko langilea zen eta hori bera biltzen du Iñaki Egañak[393]. Antza denez, ez zen CAFeko enplegatua trenbideko langilea baizik, berez irundarra baitzen, bere kontrako guda-kontseiluan agertzen den moduan[394]. Erregistro Zibilaren arabera, goizeko 10etan hil zuten Joan Velazquez, eta arrazoia, erregistroaren arabera, Jose Migel Muxikaren heriotzaren bera zen: "garezurraren haustura": Horrek esan nahi du, ziurrenik, jipoi bat jasota hil zela Velazquez ere. Esan beharra dago hil aurretik, Velazquez, guda-kontseilu batek epaitua izan zela. Kontseilu hartan, Velazquez, ezkerraren aldeko boto-emailea zela eta Ipar Euskal Herrira alde egin zuela azaldu zuten, baina gero Iruna itzuli zela (eginbideak 1937ko azaroan hasi ziren). Hala ere, zenbait "aringarri" zirela-eta (Fronte Popularraren alde armekin ez zen ibili, bere fabrikan bala batzuk egiteko beruna urtzearen aurka agertu zen, eta eskuineko pertsona bat, Makario Etxauz defendatu zuen), 1938ko apirilaren 21ean bere aurkako kausa bukatzea erabaki zuen epaitegi militarrak, aske utziz[395]. Beraz, litekeena da heriotza honek nolabaiteko harreman politikoa izatea, heriotzaren kausa zehatza eta hiltzaileak nortzuk izan ziren demostratzerik izan ez badugu ere. Velazquez Garciaren heriotza hurrengo egunean izan zen erregistratua, 1939ko martxoaren 29an[396].

Fermin Odaturrari buruz dugun datu bakarra, Iñaki Egañak bere liburuan ematen diguna da. Egañaren ustez, Odaturra, Donostiako Banketxeko langilea zen, eta politikoki EAJko kidea. Bere ustez, lankide batek salatu zuen, inbidia tarteko, salatzailea banketxetik iruzur egiteagatik kanporatua izan baitzen. Egañaren arabera, Donostian fusilatu zuten Odaturra[397]. Ikusten dugunez, Odaturrari buruz Egañak ematen dituen datuak, beste batzuek Viktoriano Oñatibiari buruz ematen dituztenak dira (Bankuko langilea, jeltzalea, lankide batek –oñatiar bat batzuen arabera, Arregi abizenduna beste batzuen arabera– salatua…)[398]. Bestetik, Iñaki Egañak Viktoriano Oñatibiaz ematen duen datu bakarra fusilatzearen datua eta tokia da: 1936ko azaroaren 17a (Joxe Manuel Azurmendiren arabera, urriaren 23a izan zen data)[399].

Kasu zalantzagarria da, ordea, 1937ko ekainean hildako Anjel Melgosa Markina gaztearen heriotza errepresioa zela-eta hil izana. Beasaingo erregistroan, bere heriotza, 1937ko ekainaren 27an Donostian gertatu zela azaltzen da (hala ere, heriotza hori argitzeko kausan, lekuko batek, Alfontso Martosek, heriotza Beasainen izan zela deklaratu zuen). Iñaki Egañak, bere liburuan "1937ko ekainaren 28an Donostian fusilatua" izan zela diosku, baina datu hori okerra da[400]. Jose Luis Guridi alkateak, ekainaren 24an Donostiako San Antonio Abad erietxeko zuzendariari gutun bat bidali zion, esanez, mesedez har zezala "zauritu" hori, "auto batek jota" zaurituta baitago"[401]. Beste alde batetik, Ferrolgo Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarrean, Anjel

[388] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 63. dokumentu-sorta.

[389] EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria. (IV. lib., La Guerra en Gipuzkoa).* Aise liburuak. Andoain, 1999, 207. or.

[390] EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria. (IV. lib., La Guerra en Gipuzkoa).* Aise liburuak. Andoain, 1999, 207. or.

[391] *Euzko Deya,* 1937-03-21ekoa.

[392] *Euzkadi bajo el régimen de Franco: La represión en Guipúzcoa.* Eusko Jaurlaritzaren Artxiboa, Sancho de Beurko funtsa, 13. kutxa, 5. dokumentu-sorta, 5:1 zk.dun dokumentua.

[393] Beasaingo Bake Epaitegia. Erregistro Zibila, "Juan Velazquez Garcia"; eta EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria. (IV. lib., La Guerra en Gipuzkoa).* Aise liburuak. Andoain, 1999, 207. or.

[394] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 12827-38 kausa, Segundo Lozares Escolarri dagokiona.

[395] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 420-38 kausa, Joan Velazquez Garciari dagokiona.

[396] Beasaingo Bake-Epaitegia. Erregistro Zibila, "Juan Velazquez Garcia".

[397] EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria.* (IV lib., *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak. Andoain, 1999, 208. or.

[398] IRAOLA, Jose Vicente: "Informe de Jose Vicente Iraola" in BARANDIARAN, Jose Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (351-353. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005, 353. or.; Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-09-10an; eta Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[399] EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria.* (IV lib., *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak. Andoain, 1999, 207. or.

[400] EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria.* (IV lib., *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak. Andoain, 1999, 207. or.

[401] Beasaingo Udal Artxiboa. 545 karpeta, 56 dokumentu-sorta.

Melgosa Markinaren heriotzagatik zabaldutako diligentzien kausa gordeta dago, eta kausa horretan azaltzen da, ekainaren 24an Donostiako San Antonio Abad erietxean sartu zela, eta ekainaren 25ean hil zela. Ekainaren 27an Rikardo Cardenal Sanchez eta Felipe Pino Askartza medikuek, Melgosa Markinaren heriotza baieztatu zuten, bere lesioen zerrenda eginda eta auto batek zapaldua izan zela baieztatuz (beraz horrek Iñaki Egañaren hipotesia gezurtatu egiten du, ekainaren 28an fusilatua izan zela baitio)[402]. Irailean hasi ziren Melgosaren heriotza argitzeko eginbideak, Donostiako epaitegi batean. 1938ko abuztuaren 30ean, ikerketek emaitza eman zuten: Melgosaren heriotza eragin zuen autoak M-38.905 matrikula zuen, eta Artilleria Astuneko teniente batek gidatzen zuen. Teniente hori Jabier Maritxalar Bruguera zen, eta 1938ko urriaren 21ean, Sorian kapitain bezala zebilen (urriaren 21ean Donostiako Artilleria Astuneko unitatearen teniente-koronelak Donostiako 4. zk.dun Epaitegi Militarrari bidali zion dokumentuaren arabera; hala ere, Maritxalarrekin batera zihoan alfereza nor zen ez zegoen jakiterik). 1938ko urriaren 31n, Jabier Maritxalarren kontrako eginbideez gain, Beasaingo bi herritarrei buruzko eginbideak ere egin ziren, Isidoro Cuñado eta Eujenio Calvoren inguruan hain zuzen ere, horiek lekuko bezala agertuz (Cuñado eta Calvo, Melgosaren lagunak ziren, Melgosa autoak harrapatzerakoan berarekin zeudenak). 1938ko azaroaren 10ean, Maritxalarrek bere deklarazioan esan zuen berarekin batera zihoan alfereza, Alfontso Martos Zabalburu zela, eta heriotza Beasainen izan zela "ezkerrerako bihurgune batean (egungo Iturriotz kalean, planoak ere azaltzen dira) "errepidearen ondoan horma baten atzetik umeak bata bestearen atzetik korrika atera zirenean". Maritxalarren arabera, lehenik, Beasainen artatu zuten Melgosa, CAFen, baina hango medikuak Donostiara eramateko esan omen zien. 1938ko azaroaren 13an, Alfontso Martosek esan zuen heriotza Beasainen izan zela eta euren autoak orduko 40 kilometroko abiadura zeramala, ume batzuk korrika errepidera atera zirela "horma baten atzetik (…) beraz, errepidera agertu aurretik ezin izan genituen ikusi". Martosen arabera, Maritxalarrek autoa biratu zuen, "baina umeetako bat harrapatu zuen (…) hori saihesteko ahalegina egin zuen arren". Martosek gaineratu zuen segituan kamioi batean Melgosa Donostiako erietxera eraman zutela[403]. Isidoro Cuñadok eta Eujenio Calvok ere esan zuten, errepidera (Ezkiabaso aldetik) korrika atera zirela, autoa zetorrenaz konturatu gabe. Azkenean, 1938ko abenduaren 5ean Pedro Gual epaile instruktoreak gertatutakoa "zoritxarreko gertaera" izan zela ondorioztatu zuen eta Maritxalarrek ez zuela errurik esan zuen. Beraz, azkenean, Maritxalar zigorrik gabe gelditu zen[404].

Bai militarren zein Melgosarekin batera zeuden lagunen adierazpenek bat egiten dutenez, frogatutzat eman dezakegu gertaera hori istripua izan zela, ez erailketa. Nahiz eta onartu epaileek Melgosaren heriotza ekarri zuen autoz harrapatzea eta horren erantzule zen Jabier Maritxalar tenientea, "zena zelako" modu "leunegian" epaitu zutela pentsatzeko aukerarik badagoen (hipotesi bezala ari gara, halakorik ez baitugu frogatu); kasu hori ez zen erailketa izan.

1.5.a.II) Epaiketa ostean fusilatutakoak

Bost izan ziren Beasainen, guk dakigunez, epaiketa ostean hil zituzten pertsonak. Horietako hiruz jada mintzatu gara; frontean hil zituzten Lazaro Cebrian Blanco, Valerio Polo Carrascal eta Jose Ibarbia Untzueta. Bereziki krudela izan zen Valerio Poloren kasua, izan ere, bera epaitu eta exekutatu ostean, 1938an beste kausa bat zabaldu baitzioten. Horrez gain, frontetik kanpo beste bi beasaindar izan ziren epaiketa ostean hilak, hauek biak Felix Gaztañaga (1939an) eta Jesus Larrañaga (1942an) izan ziren.

Felix Gaztañaga Urrutia Tolosan bizi zen 1936an. Iñaki Egañak dioenez, "latorrigilea" zen lanbidez[405]. Ferrolgo Artxibo Militarean agertzen den kausaren arabera, "iturgina" zen, 26 urte zituen eta Gazteria Sozialistetako kidea zen (eskuindar lekuko batzuen arabera, "Gazteria Sozialistako burua" zen. 1934ko iraultzan Tolosan izan ziren gertakarien inguruan ere kondenatua izan zen. Bazuen anaia bat, Luis Gaztañaga, Tolosako Eusko Abertzale Ekintzako buru zena). Tolosan, 1936ko apirilean PSOEk, UGTk eta Gazteria Sozialistak, Tolosako Batzorde Iraultzailea sortu zuten eta, praktikoki, 1936ko uztail-abuztuetan Tolosako agintaritza izan zen Batzorde hori (Tolosako Herri Frontearen Batzordea, errepublikanoak, sozialistak eta abertzaleak biltzen zituena, ez zen guda hasi eta egun batzuk pasatu arte sortu). Mikel Errazkinen arabera, Batzorde Sozialista Iraultzaileak "Fronte Popularraren Batzordearen jarduera iradoki eta gidatzen zuen"; eta armak ere lortu zituen Tolosa defendatzeko, Guardia Zibilari berari ere aurre eginez[406]. Batzorde Sozialista Iraultzaile horrek agindu zuen Tolosan 200 eskuindar atxilotzea, Tolosako PSOEren Herriko Etxean sartuz lehenbizi, eta geroago, beste indarren adostasunez, kartzelara eramanez. Akusazioaren arabera,

[402] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 2439-39. kausa, Anjel Melgosa Markinaren heriotzari dagokiona.

[403] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 2439-39. kausa, Anjel Melgosa Markinaren heriotzari dagokiona.

[404] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 2439-39. kausa, Anjel Melgosa Markinaren heriotzari dagokiona.

[405] EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria.* (IV. lib., *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak. Andoain, 1999, 208. or.

[406] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 56-57. or.

or.

Felix Gaztañaga zen kartzela zaintzearen arduradunetako bat[407]. Gaztañagaren kontrako kausaren arabera, 1937ko urriaren 21ean izan zen atxilotua –Asturiasen– eta Santoñako kartzelan sartu zuten; 1938ko urtarrilean Bilboko Eskolapioen komentuko kartzelara pasatu zuten eta 1938ko urriaren 28an sartu zuten Donostiako Ondarretako presondegian. Bere aurkako epaiketa 1939ko urtarrilaren 20an hasi zen, Felipe Cubas artilleriako kapitaina epaile zela. Gaztañagari 1936ko uztailaren 31n Tolosako kartzelatik atxilotuta 13 karlista atera eta Donostiara eramaten parte hartzea[408], eta abuztuaren 5ean Tolosako preso eskuindar bati, Jabier Fernandez de Eskideri, fusilatzeko mehatxua egitea leporatu zioten. Akusazioaren arabera "frogatua" zegoen lekuko batek esandakoa: Gaztañaga Urrutiak bost minutu ematen zizkiola eskuindarrek armak non gordetzen zituzten esateko, bestela fusilatu egingo zuela esanez. Beste eskuindar preso batek, Eusebio Larretak, Gaztañaga "presondegiko buru" zela esan zuen[409]. Geroago, Felix Gaztañaga gudan ibili zen, Rusia batailoiaren parte zela, "Gijoneraino borrokatu zuen" eta han atxilotu zuten. Mikel Errazkinen ikerketa-lanaren arabera, ordea, heriotza horiek Batzorde Sozialista Iraultzaileko lehendakari Andres Subtilek eta idazkari Frantzisko Garcia Labidek agindu zituzten; ez Felix Gaztañagak. Errazkinen arabera, heriotza horiek, aurreko egunetan altxatuek Beasainen egindako sarraskiaren mendeku-dinamika batean ulertu behar dira, altxatuen sarraskiak, iraultzaileen aldetik "bat-bateko justizia" egitea (beraz, Estatu errepublikanoaren arauak errespetatu gabeko justizia) bultzatu zuten-eta[410]. Gaztañagarengana itzuliz, 1939ko maiatzaren 9an eman zen epaiaren arabera, heriotza-zigorrera kondenatu zuten, fiskalak 30 urteko kartzela-zigorra eskatu bazuen ere eta "epaituak erantzukizun pertsonal handia izan zuela adierazi zuten"[411]. 1939ko azaroaren 13an izan zen exekutatua, Donostian, eta Polloeko hilerrian identifikatu gabeko hobi batean lurperatua. Mikel Errazkinen arabera, Tolosako orduko behin-behineko alkate Rafael Ariztiak kommutazioa eskatu zion Francori, baina hark muzin egin zion heriotza-zigorra aldatzeari[412].

Jesus Larrañagaren exekuzioa 1942ko urtarrilean izan zen. Jose Antonio Egidoren arabera, 1936ko Gudaren bukaeran, "Espainiako Alderdi Komunista barnealdean antolatzeko ardura eman zioten". Egidoren arabera, Larrañaga azken hilabete horietan (PCEko zuzendari gehienak jada erbestera joanak ziren); "Alderdi Komunistako zuzendari nagusi izan zen praktikoki"[413]. 1939an, gudaren azken egunetan, Alacanteko portuan atxilotu zuten baina bere atxilotzaileek ez zuten bere identitatea ezagutu eta Albacete inguruko kontzentrazio eremu batean sartu zuten. Hala ere, susmoren bat bazuten faxistek, eta hori zela-eta, espioiak bidaltzen zituzten kontzentrazio-eremura presoz mozorrotuta, Larrañaga nor zen antzemateko[414].

Larrañagak erbesteko ibilaldi bat hasi zuen; Ipar Euskal Herrian, Dominikar Errepublikan (Dominikar Alderdi Komunista sortzen lagundu zuen) eta Kuban egon zen. Hala ere, 1941ean, Espainiar Estatuaren barnealdera itzultzeko agindua jaso zuen, Espainia barneko erakunde komunista birsortzeko egitekoarekin. Erabaki hori zehatz-mehatz nola hartu zuen, ez dakigu, kontuan izanik, guda ondorengo lehen urteetan Alderdi Komunista zuzendaritza-zentro bakar bat gabe, eta hierarkia argirik gabe gelditu zela. Egido Siguenzaren arabera, PCEren Latin Amerikarako arduradun Bizente Uribe Galdeanok (euskalduna hura ere) hartu zuen erabakia. Uriberen eta *Goierri*ren arteko harremanak txarrak omen ziren. Migel Amilibiaren arabera, Santiago Carrillo izan zen horren erantzulea. Bai Amilibiak berak zein Larrañagaren familiak, erabaki hori, halako zuzendari ezagun bat berriz Espainiara bidaltzea, Rosa Larrañagaren hitzetan, "hiltegira bideratzea" izan zen, "urte batzuk geroago Grimaurekin egin zuten moduan". Amilibiaren ustez erabaki horren atzean "Larrañaga paretik kentzea egon zen, Euskal Alderdi Komunista bat, PCEri federatua (Kataluniako PSUCen antzeko harreman mota izango zuena) sortzea ezinezko gerta zedin"[415].

Maiatzean Portugalera iritsi zen Larrañaga beste komunista talde batekin (tartean beste euskaldun bat zegoen, Imanol Asarta hernaniarra). Han Portugalgo Alderdi Komunistako militante baten etxean hartu zuten ostatu. Baina Espainiar Estatuan izan ziren erorketa batzuk medio, 1941eko urrian atxilotuak izan ziren eta Valença do Minho hiriko muga-pasabidean portugaldar poliziak DGSren eskuetan utzi zituen. Madrilgo Porlier kartzelan kartzelatu zituzten.

---

[407] Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 14346-38 kausa, Felix Gaztañaga Urrutiari dagokiona.

[408] Jabier Fernandez de Eskide, Eusebio Larreta eta Migel Lumbreras lekukoek, egun hartan eskuindar preso izandakoek, hori deklaratu zuten epaiketan.

[409] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 14346-38 kausa, Felix Gaztañaga Urrutiari dagokiona.

[410] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 57.-59. or.

[411] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 14346-38 kausa, Felix Gaztañaga Urrutiari dagokiona.

[412] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (II lib., *Listado de personas represaliadas y participantes durante la Guerra Civil*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 146. or.

[413] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 105. or.

[414] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an; eta EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 125.-126. or. Egidok Zapirain aipatzen du ihesari buruzko beste datu bat emateko: "Pixa egiten paratu zenaren itxurak egin zituen Larrañagak ihes egiteko".

[415] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an; eta EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 132. or.

1942ko urtarrilaren 19an, Aymar koronela buru zuen epaitegi militarrak Larrañaga, Asarta eta beste bost komunista heriotzara kondenatu zituen. Esan beharra dago, Larrañagaren inguruan izan ziren ikerketetan, epaitegi frankistak ez zuela frogatzerik izan hura 1936ko uztailaren bukaeran Donostian ezkertiarrek Ondarretako kartzelaren kontra egin zuten erasoa antolatzearen arduraduna izan zenik eta "susmagarri" soil moduan gelditu zitzaiela. Aipatu behar dugu halaber, epaiketa horretan Larrañagaren kontra deklaratu zutenetako bat Migel Ibañez de Opakua Lartzabal izan zela, infanteriako komandantea eta Beasainen altxatuek hil zuten Luis Ibañez de Opakuaren (mikeletea) anaia. Ibañez de Opakuak, Larrañagari Hondarribian bera eta Roldan izeneko almirante bat atxilotzea leporatu zion, baina hori ere ez zen frogatua izan[416]. Beraz, dirudienez, kasu honetan ere, fusilatzea erabat politikoa izan zen, akusatua politikari komunista moduan izan zen fusilatua, ez egindako delitu zehatzengatik. Urtarrilaren 21ean izan ziren exekutatutak Larrañaga eta bere bost burkideak (batek azken unean indultua jaso zuen).

Jesus Larrañagaren heriotza, SESBen zegoen bere familiari ez zitzaion behar bezala jakinarazi. Jose Antonio Egidoren arabera, PCEk *Goierri*en kartak ere ezkutatu egin zizkion familiari. Rosa Larrañaga eta Miren Atxaga oso kritiko agertu dira orduko PCEren zuzendaritzarekin "guk informazio bakarra Espainiako Alderdi Komunistaren aldetik jasotzen genuen, baina ez ziguten askorik ematen. Ez gintuzten ondo tratatu, baztertu egin gintuzten. Aitaren heriotza jakinarazi besterik ez ziguten egin". Agian hori izan daiteke Larrañagaren alabak eta Atxagak PCEn sekula militatu ez izanaren arrazoia: "gu komunistak izan gara beti, baina espainiar komunistekin sekula ez dugu tratu handiegirik izan, ez Errusian ginenean, ez hemen"[417].

Exekutatutakoen artean, bereziki krudela izan zen Valerio Poloren kasua, izan ere, bera epaitu eta exekutatu ostean, 1938an beste kausa bat zabaldu zioten. Kausa horren dokumentuetan agertzen da, 1938ko apirilaren 26an alkateak sinatu zuen txosten baten arabera "ez zekiela Valerio Poloren bizitokia zein zen". Kausa horrek bere bidea egin zuen (Santandertik Bilbora eraman zuten, eta 1938ko urrian, kausa Gipuzkoara aldatzeko akordioa ere hartu zuten epaitegiek), harik eta 1940ko uztailean errebeldian deklaratua izan zen arte[418]. Hori muturreko kasu bat izan zen, baina izan zen bigarren kasu bat ere, non jada hildako pertsona baten inguruko ikerketak egin ziren: Karlos Gonzalez Garzon Guardia Zibileko kaboaren edo kaporalaren inguruan (hau, Valerio Polo ez bezala, ez zen exekutatua izan, baizik eta gudan hil zen). Gonzalezen kasuan, Felipe Buenoren kausaren barruan, Ataungo Kaxetako zubia botatzerakoan zer-nolako zerikusia izan zuen jakin nahi izan zuten agintariek (agindua berak edo Ordiziako postuko buru zen Anjel Latorrek eman ote zuen, hain zuzen ere)[419].

1.5.a.III) Aratz-Matxinbentako gerrillariaren heriotza

Beasaingo historian orain arte ezezaguna edo ia ezezaguna den pasarte bat jakin izan dugu Xanti Lasa Aranbururen ahotik. Berak esanaren arabera, "gure baserri Endrioko beste bizitzakoek kontatu didate, orain eurak hilda daude". Lasa Aranbururen arabera, guda pasatu eta urte batzuetara (zoritxarrez ez du datarik adierazi), Aratz-Matxinbentan bere amonak, "aitaren amak, karlista zenak", bi gerrillari ikusi zituen, eta ordena publikoko indar armatuei parte eman zien (ez digu adierazi salaketa formala izan zen edo "jakinarazi" besterik ez zuen egin). Beraz, poliziak bi gerrillari horiek harrapatu eta Matxinbentan bertan hil zituen, "ez dakit zehazki non". Xanti Lasaren arabera, "hori ez da gozoa gure familiarentzat, baina esan eta jakin beharra dago Aratz-Matxinbentan hildako bi pertsona daudela". Gerrillari horiek ez ziren herrikoak, "asturiarrak-edo izango ziren"[420].

Guk honen inguruan aurkitu dugun gauza bakarra, 1938ko ekainaren 16an Beasaingo Bake Epaitegian dagoen ezezagun baten heriotzaren erregistroa da. Erregistro horren arabera, ezezagun hori, aurreko egunean, 1938ko ekainaren 15ean hil zen. Erregistroaren arabera, hildakoak 1,85 zentimetro neurtzen zituen eta "25 eta 30 urte artean zituenaren itxura" zuen. Dokumentuak dio "arratsaldeko lauetan", "herritik kanpo", "balek egindako zauriez" hil zela; eta Aratz-Matxinbentako hilerrian lurperatzea agintzen zuen (erregistroaren lekuko bakarra, orduko mediku titularra, Hilario Urteaga Otegi izan zen)[421]. Egia esan, deskribapenak (gizon gaztea), hiltzeko moduak (bortizki) eta lurperatze-tokiak (Aratz-Matxinbenta) bat egiten dute Xanti Lasa Aranburuk emandako testigantzarekin; baina hori ez da froga zehatz eta eztabaidaezina eta are gehiago, desadostasun bat ere badago: data horretan gizon bakarraren heriotza erregistratu zen eta Lasa Aranbururen testigantzak bi gerrillari aipatzen ditu[422].

---

[416] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 4135-42 kausa, Jesus Larrañaga Txurrukari dagokiona.

[417] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an; eta EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 134. eta 142. or.

[418] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 11946-38 kausa, Valerio Polo Carrascali dagokiona

[419] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 3088-38 kausa, Felipe Bueno Arizmendiri dagokiona.

[420] Xanti Lasa Aranburuari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[421] Beasaingo Bake-Epaitegia. Erregistro Zibila, 1938-06-16koa.

[422] Xanti Lasa Aranburuari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

or.

1.5.b) Epaituak, kartzelatuak eta langile-batailoietara eramandakoak

Halere, gudako errepresioa ez zen soilik heriotzetara mugatu. Kartzeletan, kontzentrazio-eremuetan, lan-batailoietan eta abar izandako pertsonen kopurua ere oso handia da. Jabier Rodrigoren arabera, *gudaren ondoren*, gutxienez 300.000 preso pasatu ziren kartzeletatik. Kontzentrazio-eremuetan guztira, 500.000 preso egon ziren; orotara 180 eremu eraiki ziren (180 horietatik 104 "egonkorrak" izan ziren)[423]. Halako eremuak zabaldu izanak erakusten du zeinen masiboa izan zen jazarpena Francoren Espainian.

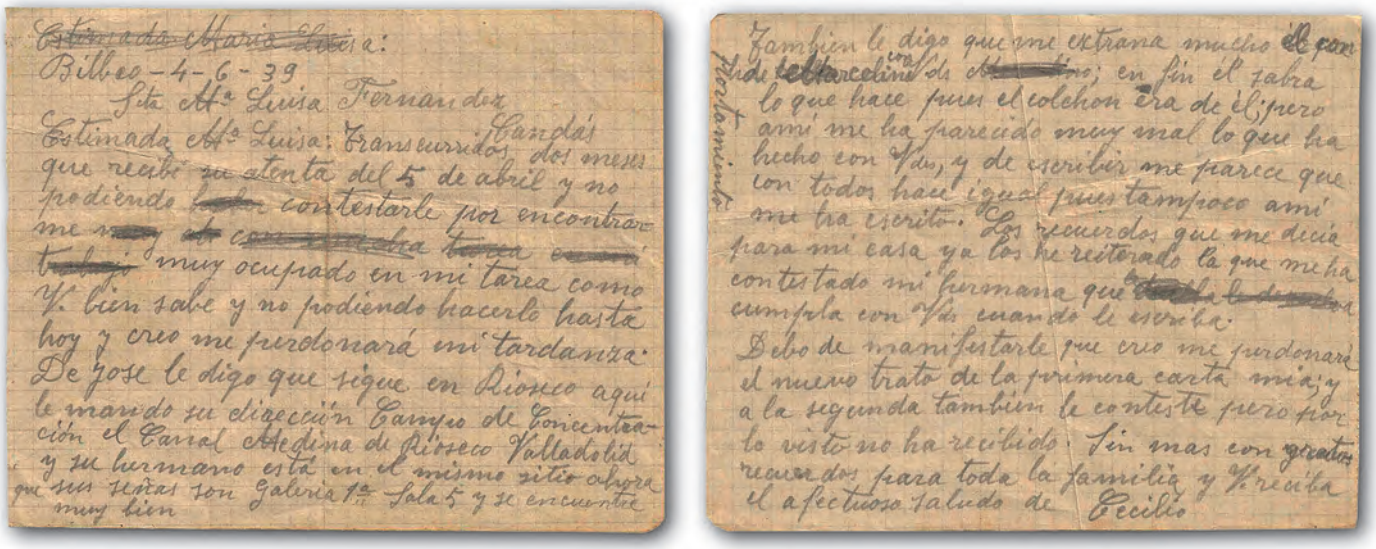
Bilbao-4-6-39
Sta Mª Luisa Fernandez
Estimada Mª Luisa: Transcurridos dos meses que recibí su atenta del 5 de abril y no pudiendo contestarle por encontrarme muy ocupado en mi tarea como V. bien sabe y no pudiendo hacerlo hasta hoy y creo me perdonará mi tardanza. De José le digo que sigue en Rioseco aquí le mando su dirección Campo de Concentración el Canal Medina de Rioseco Valladolid y su hermano está en el mismo sitio ahora que sus señas son Galería 1ª Sala 5 y se encuentra muy bien

También le digo que me extraña mucho el con[illegible] de Celarcedino de [illegible]; en fin el sabrá lo que hace pues el colchón era de él, pero ami me ha parecido muy mal lo que ha hecho con Vds, y de escribir me parece que con todos hace igual pues tampoco ami me ha escrito. Los recuerdos que me decía para mi casa ya los he reiterado la que me ha contestado mi hermana que [illegible] cumpla con Vds cuando le escriba.
Debo de manifestarle que creo me perdonará el nuevo trato de la primera carta mía; y a la segunda también le conteste pero por lo visto no ha recibido. Sin mas con gratos recuerdos para toda la familia y V. reciba el afectuoso saludo de Cecilio

Preso beasaindar batek, Zezilio Sarriegik, kartzelatik idatzitako gutuna (Asturiasen baserrian hartu zituzten familiako Maria Luisa Fernandezi).
(Gutuna: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Lehen aipatu dugu, 1936ko abuztu partean Beasaingo kartzelan sartu zituzten presoak, irail-urri aldera aske utzi zituztela (baina horietako bi, Gregorio Begue eta Viktoriano Oñatibia, fusilatu egin zituztela ere esan dugu). Hala ere, horrek ez du esan nahi Beasaingo Udal-kartzela hutsik geratu zenik. Izan ere, hurrengo urteetan ere presoz bete zen eta presoetako asko preso politikoak izan ziren. 1937 eta 1938 artean, herriko kartzelan 43 preso egon zirela baieztatzen digun dokumentu bat ere badugu gure eskuetan[424]. Horien artean Julian Onesimo (bere seme Ignazio eraila izan zen), Telesforo Gomez Artze sozialista ezaguna (1934ko greban parte hartu zuena) eta Endrike Zubizarreta Zabalo jeltzalea ditugu[425]. Preso horiek denak epailearen aurrean jarri zituzten, beraz, pentsatzekoa da euren kontra karguak izan zirela, frankistentzako epailearen aurrera eramateko modukoak (ez ziren izan soilik borroka bat zela-eta kartzelatuak; gerora guda-kontseilua egin baitzitzaien). 1939ko otsailean, Beasaingo alkateak sinatutako dokumentu baten arabera, 1936ko abuztuaren eta 1938ko azaroaren artean atxilotutako preso politikoen gastua, 11.023,05 pezetakoa izan zen[426]. Guridiren arabera, preso batzuek kartzelan zeudela lan egiten zuten.

Onesimo, 1938ko maiatzaren 6an sartu zuten Beasaingo kartzelan[427] eta 1938ko uztailaren 12an irten zen bertatik[428]; baina antza denez, aurretik ere hainbat aldiz izan zen atxilotua, "tropak Beasainen sartu zirenean ere bai" (orduko Falangeko buru Migel Cerrajeriak esan zuen Iruñera eramana ere izan zela, eta 1938ko sententzian ere hala azaltzen da, San Kristobalen ere egon zela[429]); beraz, pentsa dezakegu, hasierako hilabeteetan Beasaingo kartzelan izan zen 20 pertsonako talde harekin egon zela[430]. Julian Onesimoren kontrako guda-kontseiluaren arabera, 1937ko irailean atxilotu zutela kontuan hartuta, 1938ko abuztuan "behin-behineko espetxealdiaz" zigortua izan zen[431], eta 1938ko azaroaren 26an, Rafael Barrio Salamanca epaile militarrak urtebeteko kartzela-zigorra ezarri zion Onesimori. Puntu honetan datuak apur bat nahastu egiten dira: bere kontrako kausaren arabera, 1937tik atxilotuta egon zenez, eta "ezarritako zigorra betea zuenez", 1938ko abenduaren 3an askatua izan

[423] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 27. eta 112. or.
[424] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 63. dokumentu-sorta.
[425] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 63. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 74. dokumentu-sorta.
[426] Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 43. dokumentu-sorta.
[427] Beasaingo Udalaren arabera: Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 63. dokumentu-sorta.
[428] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 63. dokumentu-sorta.
[429] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Gipuzkoa 2458-38 kausa, Julian Onesimo Palaciosi dagokiona.
[430] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Gipuzkoa 2458-38 kausa, Julian Onesimo Palaciosi dagokiona.
[431] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Gipuzkoa 2458-38 kausa, Julian Onesimo Palaciosi dagokiona.

zen (kartzelako zuzendaritzak 1938ko abenduaren 3an Guardia Zibilari aske geratzear zegoen Julian Onesimo zaintzeko eskatu zion)[432]; baina bere biloba Ramon Perez Onesimoren arabera, bertan, Ondarretan, preso zegoela hil zen[433]. Julian Onesimoren kontrako kausan, pertsona hori 1939ko otsailaren 4an berriro Nikanor Porres epailearen aurrean agertu zela azaltzen da. Porresek bere aurkako behin betiko epaia jakinaraztera zihoala aipatu zion eta behin betiko askatasuna eman zion (dokumentuan, Julian Onesimo beraren sinadura azaltzen da)[434]. Beraz, litekeena da, geroago berriz ere atxilotua izatea (1939ko apirilean beste eginbide batzuek hasita agertzen da[435]), edo, kasu batzuetan gertatzen den moduan, "oroimenaren nahasketa" kasu batean aurkitu izana (guk ez dugu Julian Onesimoren kartzela-fitxarik aurkitu, atxilotua Ondarretan preso egon zen arren). Julian Onesimoren beste seme bat, Aurelio ere, Langileen Batailoietan ibili zen[436].

Hala ere, gehienetan, frontean atxilotu zituzten presoek pasatu zuten okerren eta horietako gehienek kartzela-zigor gogorrak jaso zituzten; asko, kontzentrazio-eremuetara edota lan-batailoietara bidaliak izan ziren. Izan ere, kontzentrazio-eremuen sarea, batez ere, gudan preso hartutako soldadu errepublikanoak atxilotuta edukitzeko muntatu zen; sare horren zabalkundea, batez ere 1937ko udan egin zen (nahiz eta lehenengo kontzentrazio-eremuak 1936an sortuak izan)[437]. Halako kasua da, esaterako, Anjel Ruiz de Apodakarena, zeina frontean atxilotu ondoren, Teruelgo probintziako Calamocha herrian zegoen kontzentrazio-eremura eraman zuten, "1940. urte inguruan atera zen handik"[438].

Lamata familiak ere halako kasu bat izan zuen. Familia horretako bi seme Tomas eta Frantzisko preso hartu zituzten, biak izan baitziren Eusko Gudarosteko kide. Frantzisko Lamata, Kantabrian izan zen atxilotua eta hainbat kartzelatan egon behar izan zuen: Kantabrian, Bilbon eta Cadizen. Familia horretako arreba baten, Luziaren, senarra, Timoteo Alonso ere, preso egina izan zen eta langile-batailoian ibili zen Asturiasen. Bera preso zegoela jaio zen haren semea, gure proiektu honetan lekuko izan den Jose Maria Alonso Lamata: "ez zioten seme jaioberria ikustera etortzen ere utzi, amak joan behar izan zuen Asturiasera hura ikustera"[439]. Antzeko kasu bat, gertatu zitzaien Alfontso Ibaibarriagari eta bere emazte Kristina Usabiagari. Lehena Kantabria eta Asturias artean harrapatu eta Santoñan preso zegoela, Kristina Usabiagak joan behar izan zuen haraino jaio berri zen Arantza Ibaibarriaga alabarekin[440].

Halako sufrikarioa pairatu zuen beste familia bat, Aranburu Aranburu familia izan zen, txistulariena. Familia hori, EAJko kide historiko Santiago Aranburu Otamendiren anaia batena zen (esan dugun moduan, Beasaingo kartzelan ere sartu zuten Santiago, altxatuek herria okupatu eta gutxira). Santiagoren Iloba haietako lauk "Endrikek, Luisek, Martinek eta orain gogoratzen ez dudan beste batek", abertzaleekin borrokatu zuten (bosgarren anaiak, Ramonek, "Txanbok", karlistekin borrokatu behar izan zuen). Santiagoren biloba Xanti Lasa Aranbururen arabera, laurek bukatu zuten Langile Batailoietan[441].

Gudariez gain, Eusko Jaurlaritzaren gerra-industriarako lan egin zutenak ere jazarriak eta atxilotuak izan ziren. Hori, besteren artean, Jose eta Zezilio Sarriegi Aldanondo anaien kasua izan zen, Bizkaitik Asturiasera industriarekin atzera eginda, Asturiasen atxilotuak izan ziren. Epaileak, "eskuineko bi pertsonen abalak" eskatu zizkieten beren buruak abalatzeko. Haiek jakitun ziren Jose Luis Guridi alkate zela. Orduan, bata Jose Luis Guridi eta bestea Santi-eneko Santiago Aranburu izendatu zituzten abalatzeko. Kasuaren epaileak "Guridi ezin da izan; atestatua berak sinatu du-eta" erantzun zien eta harrituta gelditu ziren. Proposatu zuten beste abalgilea Santiago Aramburu izan zen. Beasaindar horri Eusko Jaurlaritzaren kontrolpeko Bilbon zegoela, bi anaiek, Jose Ibarbiak lagunduta, ez zeukan nortasun-dokumentua lortzen lagundu zioten eta, hark, "esker onez", ziurtagiri bat sinatu zieten. Andoni Sarriegiren arabera, Zezilio Sarriegiren aurkako prozesuan, "akusazio faltsuak zeuden (…) sinatu zuen batek gero ez zegoela ziur, etab., esan baitzuen". Aranbururen agiriak arindu arren, Zezilio Sarriegi sei urte eta egun bateko kartzela-zigorraz zigortu zuten eta 30 hilabete egin zituen Bilbon, Larrinagan, gero Langile Batailoira, Zornotzara, bidali eta han beste hilabete batzuk egin zituen Estatuarentzako lanean, kobratu gabe. 1940ko azaroaren 29an irten zen behin-behineko askatasunarekin. Jose Sarriegi ordea, kartzela batetik bestera erabili zuten hilabete batzuez (Cardeñako San Pedroko kontzentrazio-eremuan ere egon zen) eta gero aske gelditu zen. Etxera itzultzean, ordea, beasaindar eskuindar batzuek bere kontrako salaketa berri bat prestatu zuten eta Ondarretako kartzelan beste 6 bat hilabetez egon ondoren, epaitu eta libre atera zen[442].

---

[432] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Gipuzkoa 2458-38 kausa, Julian Onesimo Palaciosi dagokiona.
[433] Ramon Perez Onesimori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.
[434] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Gipuzkoa 2458-38 kausa, Julian Onesimo Palaciosi dagokiona.
[435] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Gipuzkoa 2458-38 kausa, Julian Onesimo Palaciosi dagokiona.
[436] Ramon Perez Onesimori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.
[437] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 112. or.
[438] Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.
[439] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Angel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.
[440] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.
[441] Xanti Lasa Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.
[442] Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an.

or.

TRIBUNAL PERMANENTE DE JUSTICIA MILITAR
DE
GUIPÚZCOA

DON ANTONIO USANDIZAGA MARTINEZ, TENIENTE PROVISIONAL DE INFANTERIA, SECRETARIO RELATOR DE ESTE CONSEJO DE GUERRA.

CERTIFICO: Que el procesado en sumarisimo de urgencia nº **Sin Nº JOSE SARRIEGUI ALDANONDO** ha sido puesto en libertad.

Y para que conste y surta los efectos oportunos expido el presente en San Sebastian a **once de Mayo de mil novecientos cuarenta.**

Tribunal Permanente de Justicia Militar de Guipúzcoa

Antonio Usandizaga

Jose Sarriegi, Donostiako bigarren epaiketaren ondoren, behin betiko aske gelditu zela dioen agiria. (Agiria: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Bestetik, Roman Unanue medikua, Beasainen egon zena ere, heriotzara kondenatu zuten, bere alaba Sara Unanue Lobetok esan digunaren arabera. “Por nacionalista, separatista y gran propagandista” kondenatu zuten[443].

Beste alde batetik, baditugu zenbait kasu, txostenak bata bestearen aurka ibilitakoak. Horietako bat izan zen Rafael Poloren kasua. Bere alaba Alizia Poloren arabera “dokumentu askotan agertzen ez zenez, ezin genuen frogatu kartzelan bost urte baino gehiago egin zituela”[444]. Dokumentu ofizialen arabera, Rafael Polo 1940ko martxoaren 21ean (Donostiako Probintziako Espetxearen, hots Ondarretako Espetxearen arabera)[445] gelditu zen libre edo 1941eko martxoaren 26an, Bilboko Guda Entzutegiaren arabera)[446]; Bizkaiko Gobernu Militarrak 1941eko apirilaren 21ean bere kontrako akusazioak sobreseitzea erabaki zuen. Hor, agian, urte bateko dokumentu gabeko “kartzela-aldi estra” dugu, inon agertzen ez dena.

Kartzelara joandako beste batzuen kasuak ere baditugu. Aipatzekoa da Pedro Aiesta jeltzalearena, Bilbon atxilotua izan eta Logroñon kartzela-zigorra jasandakoa[447]. Gasteizen ordea, preso egon zirenen artean, Jesus Ibarbia Untzueta jeltzalea, Jose Ibarbia fusilatuaren anaia[448] eta Jose Maria Lozares Escolar ditugu. Azken honen kasuan, ELAko Beasaingo tokiko lehendakari izateagatik atxilotu zuten. Bere alaba Maria Pilar Lozares Sarasketaren arabera, “bera ehizera joan zen, eta itzultzerakoan, ELAko lehendakari egin zutela enteratu zen, berak jakin gabe”[449]. Hala ere, gure dokumentuen arabera, 1935eko urritik gutxienez, Jose Maria Lozares ELAko Beasaingo lehendakari zen[450]. Litekeena da, hasiera batean, Lozares lehendakari aukeratzean, halako inguruabarrek zerikusia izatea (kontuan izan behar da 1935eko urrian, 1934ko gertakariak zirela-eta, Beasaingo ELAko figura nagusia, Jose Ibarbia, kartzelan zegoela), baina 1935etik 1936ra postuan mantentzeak Lozaresen konpromisoa ere erakusten du. Lozares Gasteizen sartu zuten preso, bere alabak esaten digunaren arabera “bai, preso eduki zuten, eta gure amaren arabera, hasieran heriotza-zigorra jarri zioten eta gero konmutatu egin zioten”. Egunez, Alde Zaharrera joan behar izaten zuen lanera, “bi soldaduk eskoltatua. Aita lanera sartzen zenean, eskoltak Alde Zaharrean zehar ibiltzen ziren. Behin berandu zetozela-eta, aitak joan behar izan zuen euren bila, bestela istiluren batean sar zitezkeen”: Lozares Escolar, halere, ez zen hain bakarrik egon, bere emaztea Gasteizko jatetxe batean, “La Marina” jatetxean hasi zen lanean; “bertako jabeak preso politikoen emazteak kontratatzen baitzituen”. Bestalde, Maria Pilar Lozaresen arabera, abertzale batzuek, egunero janaria botatzen zioten ziegako leihora, eta fardela botatzerakoan keinu bat egiten zuten. Nire aitak sekula ere ez zien aurpegirik ikusi”[451].

Jose Maria Lozares Escolar beasaindarra, kartzela-zigorraz zigortua.
(Argazkia: Maria Pilar Lozares Sarasketak utzia)

[443] Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

[444] Alizia Polo eta Mikel Apaolatzari eginiko elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[445] Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati). 2782. karpeta, 050. espedientea.

[446] Aranzadi Zientzia Elkartearen Artxiboa. Rafael Polo Carrascali dagokion espedientea.

[447] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

[448] Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an; eta Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

[449] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

[450] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 57. dokumentua.

[451] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an. Maria Pilar Lozares Sarasketaren amaren familiaren aldean ere (familia hori andoaindarra zen), sufrimendu handia bizi izan zuten; osaba bat, Viktor Sarasketa Derion fusilatu zuten, torturatu ondoren. Beste bat, Sekundino, larri zauritua izan zen eta Santanderko erietxean zegoela, tropa frankistek erietxea asaltatu zuten. Ihes egiteko leihotik jauzi egin zuen, eta lurrean, zauritua zegoela, frankistek bertan erematatu zuten. Hirugarren anaia, Antonio gudan desagertu zen, eta laugarren anaia, Pedro, kartzelaz kartzela erabili zuten eta tuberkulosia gaixotasunaz kutsatu zen.

or.

Fronteetara, askotan, Beasaingo erreketeak joaten ziren errepublikaren aldekoak atxilotzera. Halako kasua izan zen, Inaxio Imatzena, zeina Epifanio Argiñanok eta "apaiz batek" lagunduta atxilotu zuten, Santoñan[452]. Antza denez, Joan Ramon Imatzen arabera, frankistak, Imatz fusilatzear egon ziren, "baina italiarrek haiek euren presoak zirela esan zuten eta horregatik ez zuten fusilatu".

Esan bezala, atxilotu gehienak, edo Beasaingo kartzelatik edo frontetik eraman zituzten kartzela frankistetara, kontzentrazio--eremuetara edota Langile Batailoietara. Hala ere, izan ziren salbuespen batzuk. Horietako bat, Viktor Bernedo alkate-ohiarena izan zen. Bilbon atxilotua zuten, baina bere adin nagusia zela-eta ez zen frontean ibili. Bernedori, atxilotua izan ondoren, heriotza-zigorra ezarri zioten, baina gero aldatu egin zioten bizi osoko kartzela-zigorragatik. Segovia eta Bilboko kartzeletan egon zen eta, 1944an, hil baino pixka bat lehenago, askatu egin zuten, jada oso gaixo zegoela. Hala kontatu digu Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok, orduan udaletxean lan egin zuenak: "Ez da egia Viktor Bernedo alkate-ohia kartzelan hil zutela. Nik neuk egin nuen bitartekaritza kartzelatik atera zezaten"[453].

Ondoko herriei dagokienez, Nikomedes Zurututza lazkaotarra, Beasainen sustraiak zituena, Santoñan atxilotua izan zen eta ondoren kontzentrazio-eremu batean ere egon zen[454]. Bestela, badugu gerora Beasainen sustraiak egin zituen Eduardo Gamarra donostiarraren kasua ere. Pertsona hori, Gipuzkoa konkistatu ostean, Katalunian errefuxiatu zen, ahalik eta 1938an Seu d'Urgell herrian alistatu zen arte. "Atxilotu zuten arte Pirinio inguruan ibili zen, Frantziako muga zaintzen. 1940an atera zen kartzelatik"[455].

Frankismoaren garaian, kartzelen egoera, oso gaitza izan zen. Gehienetan, kartzelak, kontzentrazio-eremuak bezalaxe (gero ikusiko dugun moduan), gainezka zeuden eta ez zuten inolako gutxieneko zerbitzurik ere. Kartzelak ere, arbitrarietatearen zonaldea ziren, han gehiegikeriak eta bidegabekeriak egunerokoak izan ziren; presoentzako zen janaria funtzionarioek desbideratzetik hasi eta jipoiak eman eta erailketa batzuk egiterainokoak (hori, gehienetan, kanpoko familiekiko informazioa oso txikia izaten zenean gertatzen zen). Batez ere emakumeak izaten ziren okerren pasatzen zutenak, askotan bortxaketak egiten ziren, edota euren umeak lapurtu egiten zizkieten (batzuetan, ama hil ostean)[456].

Presoen kopuruak, beste erakunde errepresiboekin gertatu zen bezala, 1939an jo zuen goia eta 270.719 preso izan ziren, Espainiako Estatitika Urtekariaren arabera. 1940an 233.373 ziren presoak, eta hortik aurrera jaisten joan ziren kopuruak: 1941ean 159.392 ziren. Hala ere, estatistika horiek ez dira oso zehatzak: ez dituzte guda ondoren sartutako presoak kontuan hartzen, soilik gudan zehar preso egindakoetatik artean kartzelan gelditzen zirenak zenbatzen dituzte; kartzeletan amekin zeuden umeak ere ez dituzte zenbatzen[457]. Gainera, Ricard Vinyesek esaten duen moduan, ez zuten emakumezko- eta gizonezko-kopururik bereizten; hau da, ez zen inolako estatistika fidagarririk egin[458].

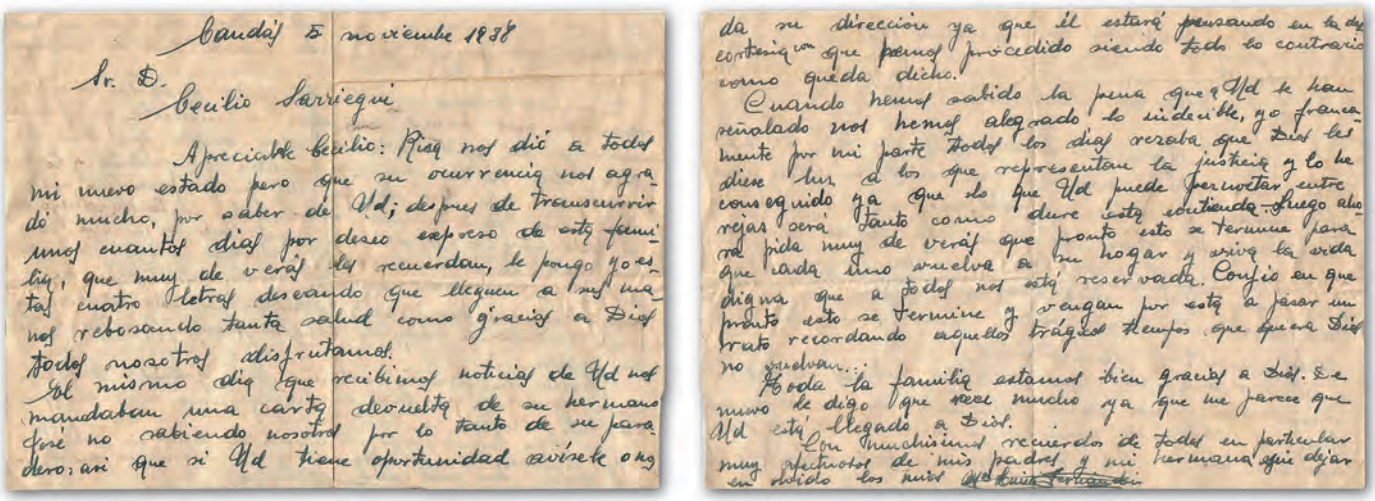
Bandaj 5 noviembre 1938

Sr. D. Cecilio Sarriegui

Apreciable Cecilio: Ricardo nos dió a todos mi nuevo estado pero que su ocurrencia nos agradó mucho, por saber de Ud; despues de transcurrir unos cuantos dias por deseo expreso de esta familia, que muy de veras les recuerdan, le pongo yo estas cuatro letras deseando que lleguen a sus manos rebosando tanta salud como gracias a Dios todos nosotros disfrutamos.

El mismo dia que recibimos noticias de Ud nos mandaban una carta devuelta de su hermano José no sabiendo nosotros por lo tanto de su paradero; asi que si Ud tiene oportunidad avísele o

da su direccion ya que él estará pensando en la de contestación que hemos procedido siendo todo lo contrario como queda dicho.

Cuando hemos sabido la pena que Ud le han señalado nos hemos alegrado lo indecible, yo francamente por mi parte todos los dias rezaba que Dios les diese luz a los que representan la justicia y lo he conseguido ya que lo que Ud puede permitar entre rejas será tanto como dure esta contienda luego alguna pida muy de veras que pronto esto se termina para que cada uno vuelva a su hogar y viva la vida digna que a todos nos está reservada. Confio en que pronto esto se termine y vengan por esta a pasar un rato recordando aquellos trágicos tiempos que quera Dios no vuelvan...

Toda la familia estamos bien gracias a Dios. De nuevo le digo que rece mucho ya que me parece que Ud está llegado a Dios.

Con muchisimos recuerdos de todos en particular muy afectuosos de mis padres y mi hermana que dejan en olvido los suyos ~~Ud Luis Fernandez~~

Asturiasko Maria Luisa Fernandezek preso zegoen Zezilio Sarriegiri idatzitako gutuna. (Gutuna: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

[452] Joan Ramon Imatz Crespori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[453] Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-09-10ean.

[454] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

[455] Amaia Gamarrari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-01ean.

[456] Kartzelen inguruko bibliografia: RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 161. eta hurrengo or.; VINYES, Ricard: *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco. Temas de Hoy*. Madril, 2002.

[457] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 165. or.

[458] VINYES, Ricard: Irredentas. *Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco*. Temas de Hoy. Madril, 2002.

Guztira, guk topatu dugunaren arabera, 95 beasaindar izan ziren guda-kontseiluetan epaituak. Gehienak, sozialistak ziren, Alderdi Sozialistan, UGTn edo bietan militatzen zutenak, edo horiekiko aldekotasuna izan zuten 95tik 38k. Gainera, beste hiru, zalantzarekin bada ere, talde horretan jar ditzakegu, 41 eginez. Hamazortzi *Izquierda Republicana*koak ziren, baina horietatik zazpik, alderdi errepublikanoarekin eta sindikatu sozialistarekin militantzia bikoitza zuten[459] (hemeretzigarren bat, Felipe Bueno Arizmendi "errepublikanoa" zen, baina afiliaziorik gabe). Horrez gain, beste bi pertsona "ezkerrekoak, definitu gabekoak" ziren; beraz, ezker erreformistaren esparruko kolore-doinu guztien artean, 62 beasaindar auzipetu aurkitzen ditugu. Hirugarren sektorea, abertzaleena dugu, eta EAJko edota ELAko 13 kidek eta aldekoa zen beste batek osatzen dute, 14 guztira. Ezker iraultzailearen bolumena, aldiz, oso txikia da: sei anarkista eta komunista bakarra (Jesus Larrañaga). Beste guztiak, afiliazio gabekoak, afiliazio ezezagunekoak, edo afiliazio definiturik gabekoak dira (adibidez, deklarazio eta txostenetan informazio kontraesankorra dago emanda).

Alfontso Ibaibarriagak Zezilio (Koikili) Sarriegiri kartzelara bidalitako postala. (Postala: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Gure datuen arabera, 10ek heriotza-zigorra jaso zuten eta, esan bezala, horietatik 5 exekutatuak izan ziren. Beste 5 ez zituzten exekutatu: Bonifazio Apalategi Zurututza, Viktor Bernedo Zubiaurre, Balentin Gomez Artze, Santiago Juanes Duque eta Antonio Lorenzo Sanchez[460]. Azken 5 horietatik, 2 sozialista (Viktor Bernedo eta Balentin Gomez), abertzale 1 (Bonifazio Apalategi), anarkista 1 (Antonio Lorenzo) eta UGT eta *Izquierda Republicana*ren arteko militantzia bikoitza zuen pertsona 1 (Santiago Juanes) aurkitzen ditugu. Viktor Bernedo izan ezik, beste laurak milizianoak edo gudariak izandakoak dira.

Bonifazio Apalategi, jeltzalea, Olaberrian jaioa zen, 1909an (28 urte zituen kondenatu zutenean) eta Beasainen bizi zen familiarekin Ugartemendin. Gudari alistatu aurretik, Beasainen armekin ibili zen, altxatuak bertan sar zitezen galarazten saiatuz. Altxatuak Beasainen sartzerakoan, Azkoitirako eta Azpeitirako norabidean egin zuen ihes eta, azken herri horretan, gudari gisa alistatu zen; bere lehen borroka Mandubiko frontean izan zen. Han zauritua izan zen, eta alta jasotzerakoan, Amaiur

[459] UGT soilik kontatuz (PSOEkoak bakarrik zirenak kanpoan utziz), 95etik 42 sindikatu horretako militanteak edo aldekoak zirela esan dezakegu.

[460] Beasainekin nolabaiteko lotura zuen Esteban Asensio Areitzaga ere heriotza zigorraz kondenatua izan zen, baina gero aldatu egin zioten..

or.

batailoian sartu zen, eta beste fronte batzuen artean, Bizkargikoan eta Otxandiokoan borrokatu zuen. Bilbo ebakuatzerakoan, Kantabriarantz egin zuen, eta Santoñan atxilotua izan zen 1937ko abuztuaren 26an. Epaiketako epaia 1937ko irailaren 21ean heldu zitzaion eta heriotzara kondenatu zuten. Hala ere, egun batzuen buruan, urriaren 4an, aldatu egin zioten zigorra eta 30 urteko kartzela-zigorra ezarri zioten. 1943ko martxoaren 4an beste aldaketa bat egin zioten eta murrizketa berriarekin sei urteko kartzela-zigorra ezarri[461].

Balentin Gomez Artze, sozialista, Ordizian jaio zen 1911n, beraz 26 urte zituen kondena jaso zuenean. Postari gisa egiten zuen lan. Aurretik, 1934ko iraultza zela-eta ere, epaitua eta kondenatua izan zen. Beasainen armak hartzeaz gain, Beasaingo Defentsa Batzordeko kide ere izan zen. Horrez gain, batzuek, Donostian, Loiolako kuarteletan gertatu ziren borroketan parte hartzeaz akusatu zuten. Altxatuek Beasain hartzerakoan, Azpeitirako bidea hartu zuen eta handik Hernanira joan zen eta, Hernanin ere, armekin guardia egin zuen herri hura defendatzeko. Armadako kide gisa alistatua izan zen, eta bera ere Kantabrian atxilotu zuten 1937ko abuztuan. Beasaina itzultzeko salbokonduktua eman zioten, baina heltzerakoan, 1937ko irailaren 9an, berriro atxilotua izan zen. Hasiera batean, 1938ko maiatzaren 26an heriotza-zigorra ezarri zioten, baina 1939ko urriaren 1ean, 30 urteko zigorraz aldatu zioten, eta 1943ko urtarrilaren 18an, ostera aldatu eta 14 urteko zigorra ezarri zioten. 1943ko maiatzaren 14an atera zen kartzelatik, behin-behineko askatasunarekin[462].

Santiago Juanes Duque, politikoki *Izquierda Republicana*ko kidea eta sindikalgintzan UGTko kidea ere, Defentsa Batzordeko kide izan zen. Valladolideko Trigueros del Valle herrian jaio zen eta 26 urte zituen atxilotua izan zenean. Mekaniko gisa egiten zuen lan eta UGTko kide zen, baina politikoki, sozialista izan ordez, *Izquierda Republicana* alderdikoa zen. Herriko zenbait lekuko eskuindarrek Beasaingo Defentsa Batzordeko kide gisa atxiloketa batzuk egiteko agintzea leporatu zioten, berak hori ez zela egia esan zuen arren. Gudan Rusia batailoiko kide izan zen eta 1937ko uztailaren 26an Santanderren atxilotua izan zen. Bere aurkako heriotza-epaia 1937ko urriaren 22an izan zen diktatua, baina epai hori 1939an berrikusia izan zen. Santoñako eta Ondarretako kartzeletan egon zen bere kartzela-aldian[463].

Eta zerrenda hori bukatzeko, Antonio Lorenzo Sanchez anarkista dugu. Antonio Lorenzok 21 urte zituen atxilotua izan zenean. Hala ere, horrek ez du esan nahi Beasaingo defentsan paper garrantzitsurik jokatu ez zuenik, izan ere, armen bila Eibarrera joan zenetako bat izan zen. Gipuzkoan, Donostian, Zarautzen eta Deban borrokatu zuen, eta geroago, Bilbon *Malatesta* batailoiko kide egin zen. Asturiasen ere borrokatu zuen, euskaldunek Asturiasera egindako espedizioan. 1937ko uztailaren 26an Santanderren atxilotua izan zen. Bere aurkako akusazioan, urte horretako urtarrilaren 4an Bilboko Larrinaga kartzelaren aurkako erasoan parte hartzea egotzi zioten, baina bera gai izan zen orduan gaixo zegoela eta etxean egon zela frogatzeko. 1937ko azaroaren 30ean eginiko epaiketan heriotza-zigorra ezarri zioten, baina 1939ko abenduaren 18an, epaia berrikusi ondoren, hasieran epaileak bere kausaren sobreseimendua diktatu zuen. Hala ere, auditorearen kontrako iritzia zela-eta, bere egoera lauso gelditu zen eta kartzelan jarraitu zuen 1942. urtera arte. Bere presoaldian Santoñako, Bilboko, Burgosko, Santanderko eta Donostiako kartzeletan egon zen[464].

Ezberdina eta tragikoagoa izan zen Viktor Bernedoren kasua. Aurreko kapituluan azaldu dugun bezala, Viktor Bernedo, heriotza-zigorra ere aldatu zioten arren, 1944ko urte-bukaeran soilik irten ahal izan zen, jada gaixotasuna oso garatua zuenean eta praktikoki etxean hiltzera iritsi zen. 74 urte zituen hil zenean.

Beste seiri bizi arteko kartzela-zigorra (30 urteko zigorraren baliokide zena) jarri zieten: Frantzisko Escot Kintanari, Eujenio Etura Berasategiri, Roman Iglesias De la Rocari, Frantzisko Lamata Huergori, Konstantino Maiz Maizi, eta Rufino Sarasola Lasari[465]. Talde horretan, bi sozialista zeuden (Frantzisko Lamata eta Roman Iglesias), bi abertzale (Konstantino Maiz eta Rufino Sarasola), errepublikano bat (Eujenio Etura, UGTn ere militantzia zuena) eta anarkista bat (Jose Escot). Aipatu beharra dago halako kondena izan zuela hasieran Ignazio Cortesek ere, Defentsa Batzordeko kideak, baina bere aurkako epaia, Donostian 1940ko uztailaren 13an eman zena, epaitegiko auditoreak leungarriak kontuan hartu ondoren, urte horretako abuztuaren 10ean sei urteko kartzelaldian utzi zuen[466].

---

[461] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Santander 29-37 kausa, Bonifazio Apalategi Zurututzari dagokiona.

[462] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 41-38 kausa, Balentin Gomez Artzeri dagokiona

[463] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 11988-38 kausa, Santiago Gomez Duque dagokiona.

[464] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Santander 172-37 kausa, Bizkaia 11895-38 kausa, eta Gipuzkoa 3468-40 kausa, Antonio Lorenzo Sanchezi dagozkionak.

[465] Bizi arteko zigorra jaso zuten halaber Olaztin bizi ziren, baina 1936ko uztailean Beasain defendatzen lagundu zuten Jesus Garcia Atuñedo eta Jose Garcia Atuñedo anaiek. Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia, Santander 268-38 kausa, Jose Garcia Atuñedori dagokiona.

[466] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 3044-40 kausa, Ignazio Cortes Ceballosi dagokiona

Zigor hori jaso zutenek kondena betetzeko egindako kartzelako egonaldia, bost urte ingurukoa izan zen (Jose Escoten kartzela-aldiaren bukaera jakiterik ez dugu izan; badakigu ordea, Santoñan atxilotua izan zela 1937ko abuztu-bukaeran, eta 1937ko irailaren 21ean jarri ziotela kondena[467]). Luzeena, gure datuen arabera, Frantzisko Lamatarena, izan zen, eta hura 1943ko abuztuaren 26an atera zen kartzelatik, 1943ko apirilaren 5ean zigorra berrikusia izan eta azkenean sei urtera zigortua izanda. Lamata Santoñan izan zen atxilotua, 1937ko abuztuaren 26an, eta urte horretako irailean eman zioten epaia[468]. Urtebete lehenago irten zen kartzelatik Eujenio Etura. Santanderren atxilotua izan zen lehenengo, baina Beasaina etortzeko salbokonduktu bat lortu zuen eta, herrira iristean, 1937ko irailaren 13an, berriro atxilotu zuten herrian. Eturari zigor-jaitsiera 1942ko otsailaren 25ean heldu zitzaion eta hamabi urteko zigorra ezarri zioten, baina hortik gutxira, apirilaren 23an aske gelditu zen[469]. 1937an epaia jasota, 1940an atera ziren Roman Iglesias, Konstantino Maiz eta Rufino Sarasola. Konstantino Maiz Bizkaian atxilotua izan zen, 1937ko ekainean eta bera izan zen hiru horietan epaia jasotzen lehena, 1937ko uztailaren 27an. 1940ko abuztuaren 31n atera zen kartzelatik, presoaldi arinarekin eta kondena 1943ko maiatzaren 10ean baliogabetu zioten[470]. Roman Iglesias eta Rufino Sarasola, biak, 1937ko abuztuaren 26an izan ziren atxilotuak: Santanderren lehena eta Santoñan bigarrena (Sarasola 1937ko irailaren 21ean kondenatu zuten[471] eta Iglesias 1937ko urriaren 7an). Biak 1940an irten ziren, baina oso modu ezberdinean, izan ere, Roman Iglesiasen kondena 1940ko urtarrilaren 4an baliogabetua izan zen, "delitu-zantzurik aurkitu ez zutelako"[472]. Rufino Sarasolarena, ordea, guztiz kontrako kasua izan zen. Santanderren eta Cadizen (Puerto de Santa Marian) igarotako kartzela-odisea baten ostean, familiak hura askatzeko ahalegin ekonomikoak egin ondoren, Roberto Begue Sarasolak esaten duen moduan "Beasaingo zenbait pertsona pisuduni; Aslari, Ezkiagari eta Untzuetari, dirua ordaindu behar izan zitzaien aldeko txostenen bat idatz zezaten"[473]; horren ondoren, kartzelatik ateratzea lortu zuen eta Nafarroako Lakuntzan jarri zen bizitzen. Beraz, ikusten dugun moduan, errepresioa, edo "errepresioaren inguruko kudeaketa" boterean zeuden pertsona batzuentzat diru-iturri ere izan zen; mesede baten trukeko ordainketa moduan edo xantaia moduan egiten bazen ere. Ordizian, antzeko kasu bat gertatu zen, Ramon Perez EAEko afiliatua kartzelan zegoela. Haren anaia bat (Francoren aldean borrokatu zuena) "portaera oneko ziurtagiriak" lortzen saiatu zen eta halakoa sinatu zuenetariko bat, Ordiziako FET-JONSeko Tokiko Buru Luzio Lekuona izan zen, baina baldintza bezala jarri zuen, Ramon Perezek, ebanista edo arotz onaren fama zuenak, bere aroztegian lan egin zezala[474]. Hori ez zen kasu guztiz isolatua izan eta Antonio Cazorlak kontatzen digun moduan, askotan jauntxoak izaten ziren (bai zuzeneko errepresioan, zein estraperloan), estatu-agintarien gainetik agin zezaketenak[475].

Rufino Sarasola. (Argazkia: Karlos Begue Aliendek utzia)

Hala ere, ez zen hor bukatu Rufino Sarasolaren sufrikarioa. Beasaina etortzen zen bakoitzean, "Beasaingo frankista batzuk, zigorra aldatzearren dirua jaso zutenak eta abar, osabaren

[467] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Santander 59-37 kausa, Jose Escot Kintanari dagokiona.

[468] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Santander 171-37 kausa, Frantzisko Lamata Huergori dagokiona.

[469] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 2110-38 kausa, Anjel Zufiaurre Caminori eta Eujenio Etura Berasategiri dagokiena.

[470] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 31-37 kausa, Konstantino Maiz Maizi dagokiona.

[471] Bere familiaren arabera, Rufino Sarasola ez zen izan bizi osoko kartzela-zigorraz kondenatua, baizik eta heriotza-zigorra ezarri zioten. Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[472] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 16440-39 kausa, Roman Iglesias De la Rosari dagokiona.

[473] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[474] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 198. eta 199. or.

[475] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madril, 2016.

or.

atzetik ibiltzen ziren, probokatzen eta abar"[476]. Egoera horrek bukaera tragikoa izan zuen eta 1948ko Loinatz jaietan: Roberto Begueri hitza emanda, "barraketara joan nintzen osaba Rufinorekin eta biok noriara igo ginen. Bat-batean osabak pertsona bat, Santiago Muñoz Novillo[477], ikusi zuen Guardia Zibileko tenientearekin batera", Sarasola atxilotzeko asmoz zebiltzanak, antza denez. "Osabak ikusi zituenean, noriatik behera bere burua bota zuen…, ni heltzen saiatu nintzen, eta bere zapata eskuan nuela gelditu nintzen"[478]. Beraz, Sarasola bere buruaz beste egitera bultzatua izan zen. Roberto Beguek kontatzen duen moduan, "Muñoz, guardia zibilari "hori mozkortuta egongo zuan" esaten entzun nion, eta haren erantzuna "hi hago isilik, hik ez duk ezer ikusi!" izan zen. Urte batzuk geroago berdina errepikatu zuen, osaba mozkorra zegoela, nire aurrean, taberna batean. Heldu egin behar izan zidaten, bestela botila buruan hautsiko nion"[479].

Zigor handi samarra -10 urtetik gorakoa- jarri zieten halaber, hamaika beasaindarri, tartean Seberiano Azpeitia Artzelus alkateorde-ohiari eta, Seberianok, 14 urte eta 8 hilabeteko zigorra izan zuen[480]. Hamaika pertsonako taldetxo horretan, gehienak sozialistak ziren (hiru Alderdi Sozialistan afiliatuak eta beste bietatik bat UGTko kide soilik). Hiru errepublikanoak ziren (bik UGTn ere militantzia zuten, hirugarrena Seberiano Azpeitia zen), beste bat abertzalea, eta beste bik ez zuten afiliazio politikorik. Bestetik, guda-kontseiluak jasandako beste hamalau beasaindarrek, tartean lehen aipatutako Ignazio Cortesek, hamar urtetik beherako kartzela zigorra jaso zuten (*Izquierda Republicana*ko seik –tartean UGTko militantzia ere bazuten bik-, hiru sozialistek, bi jeltzalek, afiliazio gabeko batek, eta afiliazioa jakiterik izan ez dugun beste bik).

Guda-kontseilua jaso zuten 95etatik, 35 aske geratu ziren; horien artean, errugabetuak, kausa sobreseitua izan zutenak, kausa artxibatua izan zutenak, eta epaiketara iritsi aurretik, fiskalak edo instruktoreak delitu-zantzurik aurkitu ez eta aske gelditutakoak kontatu ditugu. Hala ere, horrek ez du esan nahi kartzela-zigorrik jasan ez zutenik, izan ere, horietako gehienak, epaiketa aurretik kartzelan egon ziren (eta gehienetan instrukzio-aldiak urtebete edo bi irauten zuen eta presoa kartzelan egoten zen). Kasu batzuetan, gainera, nahiko luzea izan zitekeen aldi hori: adibidez Ignazio Andiak[481], lau urte pasatu zituen kartzelan, eta beste hainbeste Manuel Gorrotxategik[482]; eta hiruna urte Jabier Jauregik[483], Servando Paredesek[484], Rafael Polok[485]… eta abarrek. Bi urte pasatuta, behin-behineko askatasunarekin soilik irten ziren adibidez Joan Aranburu Bustintza[486] eta Juan Aranburu Irizar[487]. Prozesuaren geldotasuna argitzeko, badugu adibidez, Felipe Bueno Arizmendiren kasua, zeina 1937an atxilotua izan eta, agian kartzelatik lehenago irten ahal izan zuen arren, bere kausaren sobreseimendua ez zen 1944ko urtarrilaren 25a arte iritsi[488].

Guztira 127 beasaindar pasatu ziren kartzeletatik edo kontzentrazio-eremuetatik[489] (esan bezala 95 izan ziren guda-kontseilua izan zutenak, beraz, besteak, epairik eta epaiketa gabe, edo epaiketa zibila izanda eraman zituztela antzeman genezake). Hemengo soziologia politikoa eginez, guda-kausa jasan zutenen antzekoa denaz jabetuko gara: 127tatik, 50, UGTkoak edo PSOEkoak (militanteak edo aldeko joeradunak) dira. Beste hemeretzi *Izquierda Republicana*koak dira, horietatik bostek UGTn ere militantzia zuten[490]. Beste bederatzi, "ezkertiar" bezala definitzen dira, gehiago zehaztu gabe. Beraz, 127tatik, 78 ditugu ezker erreformistakoak direnak. Abertzaleen artean, 15 kontatu ditugu. Lau anarkista ere kontatu ditugu.

Kontzentrazio-eremuak gudaren hasieratik jarri ziren, atxiloketa masiboetan atxilotuak sartzeko, lehena Tetuango (Maroko) Mogote deitutako gunean zabaldu zen, 1936ko abuztuan (hil horretan, gune hartan, 36 preso hil zituzten, ihesaldi saiakera batengatik)[491]. Batzuen arabera, zalantzan jarri beharko litzateke halako kontzentrazio-eremuak hartakotzat hartzea (batez ere 1937an kontzentrazio-eremuen zentralizatze-erakundea sortu aurrekoak), baina Rodrigoren arabera "egon badagoen, irizpide-

[476] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[477] Santiago Muñoz hori errekete izandakoa zen. Frantzisko Ezkiaga zinegotzi eta Batzorde Txostengileko buruaren inprimategian egiten zuen lan. Muñoz izan zen, aurreko kapituluan esan bezala, erregimeneko manifestazioetara joaten ez zirenak "hil egin behar zirela" esan zuena.

[478] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[479] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[480] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 4215-42 kausa, Seberiano Azpeitia Artzelusi dagokiona.

[481] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 3418-40 kausa, Ignazio Andia Bonillari dagokiona.

[482] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 3079-39 kausa, Manuel Gorrotxategi Urrebazori dagokiona..

[483] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 3651-39 kausa Jabier Jauregi Biaini dagokiona.

[484] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Santander 172-37; Bizkaia 20883-39 eta Gipuzkoa 3546-40 kausak, Servando Paredes Barredori dagozkionak.

[485] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 15515-39 kausa, Rafael Polo Carrascali dagokiona.

[486] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 2309-40 kausa, Joan Aranburu Bustintzari dagokiona.

[487] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Bizkaia 2532-37 eta Gipuzkoa 16148-39 kausa, Joan Aranburu Irizarri dagokiona.

[488] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Gipuzkoa 3088-38 kausa, Felipe Bueno Arizmendiri dagokiona.

[489] Zerrenda honetan eta estatistika honetan, heriotza-zigorra jaso zuten 10ak ez ditugu kontatu.

[490] Guztira, 127tik 39 ditugu UGTkoak.

[491] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 69.-70. or.

-aniztasunaren" gainetik, hala direla esan beharra dugu; berak ematen duen definizioarekin, hots, "Estatuaren edo estatu paralelo baten unitate, administratibo errepresiboa, beharrizanen arabera moldagarria dena" definizioan sartzen delako; izan ere, Francoren eremuak Gudaren beharrizanetarako sortu ziren, eta horri erantzun zioten, eta hori hala gertatu zen 1937ko "instituzionalizatzearen" ondorengo eremuekin eta 1936an sortutako eremu "irregularrekin"[492]. Beraz, halako data oso goiztiar batean, kontzentrazio-eremu bat zabaldu behar izateak (kartzelak atxilotu-kopurua sartzeko txiki gelditu zirelako), errepresioa hasieratik oso masiboa izan zela adierazten du. Kontzentrazio-eremuak, lehen unean 1936ko Altxamenduaren eta Gudaren ondorioz sortutako "beharrei" lotuta bazeuden ere (atxilotutako soldadu errepublikanoak eta horiek babesten zituen populazio zibilaren parte bat sartzeko); laster handitu eta denboran luzatu zen horien egitekoa eta azken kontzentrazio-eremua, Miranda Ebrokoa, 1947an itxi zen[493].

Jabier Rodrigo ikerlariaren arabera, kontzentrazio-eremuen izaera, "behin-behinekoa eta prebentziozkoa izan zen"; hau da, beren helburua behin-behinekoa zen eta berez Guda bukatu arteko iraupena izan behar zuten (nahiz eta horren inguruan eztabaida ideologiko batzuk egon frankismoaren goi-hierarkien artean ere)[494] eta beste alde batetik, "prebentziozkoak" izan behar zuten, "iragate-prozesuan" zeuden presoak jasotzen zituztelako. Preso horiek, gehienetan militarrak (Armada errepublikanoko soldaduak) ziren, baina esan dugunez, pertsona zibilak ere bazeuden tartean; eta kasu batean zein bestean, justizia zibil edo militarretik pasatu gabeak ziren. Bestela esanda, inolako zigorrik ez zuten presoak izaten ziren, beraz teknikoki, legeriatik kanpo ezarritako espazioa izan zen (hori, kontuan hartu gabe Francoren Estatua berez legez kanpokoa zela, aurretik zetorren legeria demokratikoaren arma bidezko haustura zelako. Halere, altxatuen estatu paralelo horren "legeriatik" kanpo ere ezarri ziren kontzentrazio-eremuak)[495]. Kontuan izan behar da bertan zeudenak ez zirela "guda-presotzat" hartzen, baizik eta "Estatuaren kontrako matxinada" egin zuten edo lagundu zuten presotzat; hau da, 1929an Espainiak sinatu zuen Genevako Hitzarmenetik at gelditzen zen, eta irregulartasun-izaera are handiagoa zen[496]. Rodrigok oso definizio polita erabiltzen du hori azaltzeko: kontzentrazio-eremuak "linbo" bat ziren; bai presoaren zigor-ibilbidean tarteko eta ez behin betiko etapa zirelako, eta baita legez zehaztu gabeko eremua zirelako ere[497]. Kasu horretan, egile horrek beste lan batean aipatua duen moduan, gehiago izan ziren Francoren guda egiteko moduaren adierazle ("kosta ahala kosta guda irabaziko dugu", "espainiarren herena hil behar badugu ere"), gerora ezarriko zuen sistemaren edo sistema-proiektu ezberdinen adierazle baino[498]. Kontzentrazio eremuen, helburua, Jabier Rodrigoren arabera, presoak umiliatzea, haien potentzial politikoa (Francoren erregimenaren kontrakoa) ezabatzea; eta batez ere, preso haien lan-indarra (esklabo moduan) "Espainia berriaren" alde erabiltzea izan zen, hau da, preso haiek erabiltzea. Horregatik, Jabier Rodrigoren arabera, ezin da esan Espainiako kontzentrazio-eremuak nazien araberako garbiketa-eremuak bezalakoak izan zirenik, helburua ez baitzen aurkariak masiboki hiltzea (nahiz eta hilketak suertatu ziren Espainiako kontzentrazio-eremuetan ere, eta pentsatzekoa da, halako arbitrarietate eta legegabekeria-testuinguru batean, boteredunek -eremuetako agintariek- euren agintea nahieran erabiltzeko edozer gauza egin ahal izan zutela)[499].

Rodrigoren arabera, kontzentrazio-eremuen sarea, batez ere 1937tik aurrera hedatu zen, eta garai horretan, "Iparraldeko Frontea" (Gipuzkoa, Bizkaia, Kantabria eta Asturias) garaitu ondoren, altxatuen armadak preso asko egin zituelako, eta baita ere, lehen komentatu bezala, 1936ko "arauz kanpoko erabateko bortizkeriaren" fasea pasatuta, altxatuak, euren Estatua zentralizatuz eta "lege-itxurako erakundeez betetzen" ari zirelako, estrategia errepresibo berri baten beharra zuten[500]; gainera, Rodrigoren arabera, guda luzea izango zenaz orduan jabetu ziren (1936an artean epe laburreko garaipenaren esperantza zuten, Madrileranzko aurrerapena azkarra izan zelako). Baina 1936ko irailean Gipuzkoa eta Gaztela-Mantxa gehiena konkistatu ondoren, 1937ko otsailean Malaga konkistatu arte Armada frankistak ez zuen aurrerapenik izan. Agian gudaren bukaeraren inguruko pertzepzio horrek kontzentrazio-eremuak tresna sistematiko bezala erabiltzeaz "konbentzitu" zituen frankistak (guda

---

492 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 36. or.

493 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 112. or.

494 Jabier Rodrigo Sanchezen arabera, Europaren historia ikertuz, kontzentrazio-eremuen sistemaren jatorria, gehiago dago guda-testuinguruari lotuta (horren beharrizanetatik sortutako sistema bat zatekeen), sistema hori abian jartzen duen boterearen izaerari (totalitarioa ala ez) baino. Hau da, ez da soilik Estatu totalitarioek erabilitako sistema, baina bai gudan dauden "Estatuek edota estatu paraleloek" erabilitakoa (hau da, botere finko eta antolatu baten existentzia aurresuposatzen du, mugimendu gerrillariak edota subertsiboak kanpoan utziz). Beste gauza bat da sistemaren jarraipena, guda-testuingurutik at doana edo hura gainditzen duena. RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 22.-27. eta 29.-30. or.

495 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 112.-113. or.

496 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 57. or.

497 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 175-176. or. Kasu honetan, Jabier Rodrigok "linbo-egoera" horretan hirugarren arlo bat gehitzen du, "linbo historiografikoarena". Horrekin bat, historia-zientzian halako eremuen inguruko ezagutza txikiari egiten dio erreferentzia, alegia, Francoren gurari batekin bat datorrela salatzen du; diktadoreak berak ere eremu horien izantza ezkutatu egin nahi izan baitzuen.

498 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 31. or.

499 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 159. or.

500 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 27. or.

or.

luze batek kanpoan izan zezakeen oihartzuna ere kontuan hartzekoa zen-eta)[501]. Beste arrazoi bat, jakina, altxatuen para-estatuaren antolakuntzaren hobekuntza zatekeen: 1936an ez zegoen halako zentralizazio sistematiko bat egiteko baliabiderik (eta orduan bestetik, frankistek uste zuten aurrerapen azkar bat lortzeko hobe zela presoak zuzenean trumilka hiltzea), 1937an, frontea egonkortuta, ordea, bai[502]. Horren inguruan Gabriel Jacksonek beste ñabardura bat ezarri digu: geografiaren araberakoa, bere ustez, Penintsularen Iparraldean kontzentrazio-esparruak ugaldu egin ziren, Hegoaldean, berriz, errepresio hiltzaile masiboa (Jabier Rodrigok ikuspegi hau berresten du, esanez, errepresioa "arrazionalizatzearen" proposamenak Iparraldeko Frontean ari ziren agintariengandik etorri zirela. Rodrigoren hitzetan "1936an, Hegoaldean harrapatuak ziren presoentzat, kontzentrazio-eremu batean sartuak izatea agian "ongarria" zitekeen, arau orokorra presoa hiltzea zelako")[503].

Beraz, kontzentrazio-esparruetatik, gudan Errepublikaren zilegitasunaren alde borrokatzen ari zirela atxilotutako preso ia guztiak pasatu ziren, batez ere 1937ko uda-udazkenetan, Hego Euskal Herria, Kantabria eta Asturias beren esku erori zirenez geroztik. Halaber, pentsatzekoa da aurretik aipatutako 95eko beasaindarren kopuru hori (guk euren datuak topatu ditugu) baino kopuru askoz ere handiagoa pasatu izana halako esparruetatik (gudari edo miliziano ibilitakoak batez ere). Sare hori, 1937ko uztailean, orduan sortu zen Presoen Kontzentrazio Eremuen Ikuskaritzaren (*Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros*) mende gelditu zen[504]. Erakunde horren sorrerarekin batera, errepresioaren sistematizazioa etorri zen, Jabier Rodrigoren arabera[505]. Sistematizazio horrek, Rodrigoren arabera, Francoren eskuetan agintea kontzentratzen lagundu zuen[506]; eta baita kontzentrazio-eremuen kopurua eta bertako presoen kopurua handitzen ere: Rodrigoren kalkuluen arabera, erakunde hori sortu aurretik, 12.000 preso zeuden kontzentrazio-eremuetan[507].

Hala ere, esan beharra dago, errepresioaren sistematizatze horrek beste arazo batekin egin zuela topo, errepresioaren beraren neurriarekin. Hain handia izan zen Francoren (para-)estatuaren errepresio-grina, ezen kontzentrazio eremuek ezin izaten zutela irentsi "behin-behineko atxilotuen" (hala ziren sistemaren arabera) kopurua, eta egunez egun hazten eta hazten joan zen. Horregatik, esparru berriak sortu behar izan zituzten, aipatutako 180ko kopurura iristeraino. Lehengo lerrokadetan esan dugu kontzentrazio-eremuetan batez ere gudako presoak zeudela: beraz, Francoren Armadak konkista berriak egin ahala, lur horien inguruan sortzen ziren gehienetan kontzentrazio-esparruak. Horrek azaltzen du 1936ko lehen kontzentrazio-esparruak zergatik sortu ziren Espainiako Hegoaldean, eta sistematizazioarekin batera, 1937an zergatik sortu ziren Hego Euskal Herrian eta Espainiako Iparraldearen inguruan, hain justu Espainiaren Iparraldeko Frontea zeritzonean garaipena orduan lortu zutelako. 1938tik aurrera, Espainiako Ekialdean (Aragoin, Katalunian, Gaztela-Mantxan eta abar) sortu ziren esparru berriak. 1938ko datu batzuk eman besterik ez dago: Arabako Murgia herriko kontzentrazio-eremuak, bere gaitasunaren %253ko preso-kopurua hartu zuen eta Kantabriako Santoñakoak, bere gaitasunaren %233,33. Eremu gehienek, beren gaitasunaren %140 eta %230 arteko kopuruak hartu zituzten. Zifrak 1939an jo zuen goia eta urte hartan 277.103 preso egon ziren kontzentrazio-eremuetan, eta hori, Langile Batailoiak kontuan hartu gabe[508] -esan bezala, guztira 500.000 bat pasatu ziren halako esparruetatik-.

Lehen esan den moduan, Kontzentrazio-eremuak, berez "behin-behineko" guneak ziren. Hala ere, haietan preso zeudenak, hurrengo fase batera pasatu aurretik egoten ziren han. Hurrengo fase hori, Presoak Sailkatzeko Batzorde batek (esparru bakoitzean bat zegoen) markatzen zuen, presoa zein zen aztertu eta aldekoa "*afecto*" edo berreskuragarria baldin bazen, altxatuen Armadara bidaltzen zuten. Zalantzazkoa edo aurkakoa "*desafecto*" bazen, Langile Batailoi batera bidaltzen zuten, eta "krimen politikoak" (askotan, alderdi politiko batean edo sindikatu batean militatzea edo "behar ez zen" egunkaria irakurtzea izan zitekeen halako delitua) egindakoa bazen, justizia militarraren aurrera bidaltzen zuten (han urtetako kartzela edo exekuzioa jasotzen zituen zigortzat). Hala ere, sailkapen- eta ebakuazio-sistema horrek ere, huts egin zuen aurretik esandakoagatik: errepresio-bolumena irensteko gai izan ez zelako. 1939an preso-kopurua handitu ahala, askotan, presoak sailkapen-batzordetik pasatu gabe "ebakuatzen" zituzten langile-batailoietara, eremu berrietara, soldaduskako diziplina-batailoietara edo zigorra

[501] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 42.-43.; 47. eta 54. or.

[502] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 45.-47. or.

[503] JACKSON, Gabriel: *La república española y la Guerra Civil 1931-1939*. Critica. Bartzelona, 1967, 248. or.; RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 53. or.

[504] Jabier Rodrigoren arabera, erakunde hori 1934an Alemania nazian sortu zen Kontzentrazio Eremuen Ikuskaritzan (*Inspektion der Konzentrationslager*) inspiratua izan zitekeen. RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 81. or.

[505] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 117-118. or.

[506] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 68. or.

[507] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 82-83. or.

[508] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 125. or.

euren herrian betetzera[509]. Gainera, kontzentrazio-eremuak gune militarrak ziren, araudiaren arabera, presoek uniformea jantzi behar zuten han eta justizia militarra zegoen indarrean eremuaren barnean[510].

Jabier Rodrigoren arabera, 1938tik aurrera kontzentrazio-eremuetan baldintzak are gehiago okertu ziren, eta bertako agintarien aldetik, haien erabilera ideologiko-totalitarioa handitzen joan zen. Garai horretan, Jabier Rodrigoren arabera, zenbait eremutan, San Pedro Cardeñan esaterako (hainbat beasaindar preso bertan egon ziren) nazien Gestapoko agenteak agertu ziren. Baina datu horretaz harago, 1938an eta 1939an, agintari falangista batzuek, Ramon Serrano Suñerrek adibidez, kontzentrazio-eremuak etorkizunean falangistek zuten Estatu-proiektu totalitarioaren (zer esanik ez, Italia eta Alemania ispilu zituenaren) ernamuin bihurtu nahi izan zituen[511]; hau da, guda-beharrizanetatik harago zihoan erakundea izatea nahi zuen, presoekin Espainia osoan jarri nahi zuen sistema totalitarioaren ispilu eta osagarri izango zen proiektua burutu nahi izan zuen: bestela esanda, faxismoak helburu zuen "komunitate nazional harmoniko-hierarkikoa", nazioaren ideiarekin uztartua, eraikitzeko piezetako bat bihurtu nahi izan zituen esparruak, preso "etsaiak" "komunitate" horrentzat irabaziak sortzeko tresna gisa hartuta. Halere, azkenean beste kontzepzioa nagusitu zen, eremuak gudarako tresna funtzional gisa hartzearena (batez ere Gudaren bukaeran kontzentrazio-eremuek presoen kopuru handia zurgatu zutelako)[512] eta, esparruek, gudaren beharretarako gune izaten jarraitu zuten. Horren adibiderik garbiena zera da, esparruak 1936ko Gudarekin batera desagertzen hasi izana. Hala ere, halako proiektuek izan zuten nolabaiteko ondorio bat, eremuetan "hezkuntza politikoa" handitu egin zen: hau da, presoak ideologikoki "kausarentzat irabazteko ahaleginak" (hitzaldiak, erritual politikoak, ereserkiak abestea eta abar) ugaritu egin ziren[513]. Ikusten den bezala, 1936ko Guda bukatzearekin batera kontzentrazio-esparruak desagertzen hasi aurretik (1939an esparru gehienak itxi egin ziren eta Presoen Kontzentrazio Eremuen Ikuskaritza 1942an desagertu zen; esan bezala azken esparrua 1947an itxi zen), kontzentrazio-esparruek fase ezberdinak izan zituzten; errepresioaren marko orokorrarekin batera. Kontzentrazio-esparruen historia ezin da errepresio urdinaren markotik banandu: hasierako behin-behineko kontzentrazio-esparruak eta Serrano Suñerren kontzentrazio-esparru "ideologizatuak" kronologikoki trukaezinak dira, bakoitza errepresioaren estrategiaren fase batean murgiltzen zen (1936an lehentasuna Estatu-kolpe militarra finkatzea eta etsaiei –benetakoei, potentzialei, edo imajinatutakoei- beldurra eragitea zen; 1938an altxatuak guda irabazten ari zirela Estatuaren proiektua egikaritzen has zitezkeen).

Kontzentrazio-eremu guztiak ez ziren guztiz berdinak. Adibidez, 1938tik aurrera, altxatuen Estatuak, Brigada Internazionaletako kide guztiak San Pedro Cardeñan sartzea erabaki zuen eta hori propaganda bezala "atzerritarrentzako eremu" bezala publizitatu zuen (hala ere, ez zen guztiz egia esparru horretan atzerritarrak soilik zeudela)[514]. Eremu batzuk, Villaltakoa kasu, atzerritarren esku zeuden, kasu horretan italiar boluntario faxisten esku[515]. Bazeuden eremu probisionalak ere ("bizitza" laburrekoak) eta baita "egonkorrak" ere. Bazeuden baita presoak nahiko erregulartasunez hiltzen zituzten eremuak, adibidez Castuera[516] edo Albatera[517]. Hala ere, kontzentrazio-eremu guztietan, bizi-baldintza okerrak eta higiene-falta nabariak izan ziren (ur-falta, garbitasun-falta, eta abar…)[518].

Baina badugu beste aldaki bat ere gai horretan, hain zuzen ere langile-batailoietatik pasatutako presoena. Guztira 70 beasaindar pasatu ziren langile-batailoietatik: Deustun, Burgosko San Pedro Cardeñan, Burgosko Valdenocedan, Algecirasen… Ofizialki, langile-batailoietan egiten zen aldia, kartzela-aldiaren kondena arintzeko modu bat zen. Baina aginteak ere nolabaiteko jukutria krudelak erabiltzen zituen presoekin. Horietako nabarmenena, presoari kausa "sobreseitu" ostean, aske gelditu behar zuenean, "aske gelditu bai, baina langile-batailoi batean geraraztea" zen, "kausa behin betiko ebazten zen artean". Hamar beasaindar egon ziren modu horretan langile-batailoietara eramanak. Guda-kontseilua jasan zuten 23 beasaindar izan ziren guztira langile-batailoietara eramanak, beraz, beste 13, epaiaren aurretik (epaiaren zain) edo kartzela-zigorra jaso ondoren eramanak izan zirela ateratzen dugu. Beraz, kopuru handi bat, batere epairik gabe, "kondena erredimitzeko" ziren langile-batailoietan ibili zen.

---

[509] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 127. or.

[510] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 71. or.

[511] Hala ere, beste lan batean, Jabier Rodrigok, espainiar kontzentrazio-eremuen fase ezberdinen arteko bereizketan, 1938. urtea ez du mugarritzat hartua. Hauek ziratekeen faseak: 1936: hasiera; 1937-1939: zentralizatzea; 1939-1942: Gudaren jarraipena garbiketaren bidez; eta 1942-1947: mantenimendua eta itxiera. RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 36.-38. or.

[512] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 92.-93. or.

[513] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 32. or.; eta RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 122-125. or.

[514] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 88-91. eta 98-102. or. Javier Rodrigoren arabera, Errepublikarren alde aritu ziren brigadista atzerritarrek bai lortu zuten guda preso bezala izendatuak izatea (azken finean, beste Estatu baten herritarrak ziren), espainiar borrokalariek lortu ez zutelarik.

[515] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 111. or.

[516] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 101. or.

[517] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 158. or.

[518] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 97. or.

or.

Langile Batailoiak 1937ko maiatzean hasi ziren sortzen[519], eta 1942ra arte iraun zuten (izen horrekin; hala ere, horrek ez du esan nahi behartutako lana desagertu zenik, beste formula batzuk erabili ziren horrekin jarraitzeko). Langile Batailoietara, lehen esan bezala, preso asko kontzentrazio-eremuetatik eramanak izaten ziren (batailoi batzuk eremuetan bertan antolatu zituzten, San Pedro Cardeñan adibidez); halako gehienak, kontzentrazio-eremuetako sailkatze-batzordeek "*dudoso*" (zalantzazko) bezala markatuak izan ziren. Rodrigoren arabera, 1937an 30.000 bat preso eraman zituzten kontzentrazio-eremuetatik Langile Batailoietara. Hala ere zifra handituz joan zen eta 1938ko apirilean 40.000 ziren[520] eta 1939an 90.000 gisa horretako presoak. Guztira 101 Langile Batailoi izan ziren[521].

Kontuan izan behar da, kontzentrazio-eremuetara bidalitakoek ez zutela kontrako zigorrik euren gain, beraz handik zuzenean Langile Batailoietara bidalitakoak existitzen ez zen zigor bat "ordaintzen" aritu ziren, aurreko lerroetan esan bezala. Beraz, berriz ere legezkotasunik eza aurkitzen dugu hor, erakundeen mozorropean izan arren eta, preso horiei, zuzenean euren bizitzako urteak eta hilabeteak lapurtu zitzaizkien. Langile Batailoiak sortzeko, erregimen berriak ironia edo iseka izan zitekeen legezko trikimailu bat erabili zuen: 1937ko maiatzean, 281. dekretuaren bidez, presoei "lan egiteko eskubidea" eman zieten[522]. Langile Batailoi horiek sortzeko dekretuan bertan jarri zen haien sorrera "FET-JONS alderdiaren doktrina nazionalsindikalistaren arabera, espainiar guztiei zor zaien lan egiteko eskubidea preso gorriei ere eman behar zaielako". Baina praktikan, Langile Batailoien sorrerarekin eskuratu zutena, guda-ahaleginerako lanesku oso merkea edo esklaboa izan zen, ez inolako erredentzioa. Langile Batailoiak, kontzentrazio-eremuak bezala, 1936ko Gudak sortutako "larrialdiei" emandako irtenbide bat izan ziren: alde batetik Guda irabaztea eta bestetik errepresioaren bidez, ideologia edo pentsaera "arriskutsuak" ezabatzea. Hala, bataren eta bestearen erabateko jarraikortasuna edo bien txertaketa izan zen. Bestetik, atxilotua (galtzailea) umiliatuz, eta zigorra ordainaraziz, halako erredentzio batean sartu zen, hau da, "eurek suntsitutakoa berreraikitzera behartzen zituzten", edota beste modu batera esanda, Espainiaren aurkako bidetik Espainiarako bidea, sufrikarioz beteta, egiten zuten; hala, presoei "Benetako Espainia" Francorena zela erakusten zieten eta "benetako espainiar bezala bizitzeko hezten zituzten". Kontuan izan behar da berez han zeuden preso askok ez zutela zigor ofizialik eurengan eta eurek egindako huts bakarra Errepublikaren alde lerratzea izan zela; Rodrigoren hitzetan "Espainia suntsitzea" zen akusazioa eta ez hainbeste "berreraikitzen" edo eraikitzen ari ziren "errepidea, trenbidea edo herria suntsitu izana"[523]. Horrek guztiak noski, umiliazio-kuota oso altua zuen. Modu horretan, Langile Batailoiek hasieratik bazuten kontzentrazio-eremuetan 1938an ezarri zen ezaugarri hori: karga ideologikoa, langile atxilotua "berriro hezkuntza politikoa" eman beharreko subjektu bezala tratatzeko asmoa[524]. Gainera, Batailoi horietan, espioitza-zerbitzuak zeuden presoen inguruko informazioa lortzeko prest (ez da hain arraroa, bertan zigortuak zeudenak "Estatu berriaren" kontrakoak izateagatik zigortuta zeudela jakinda eta Batailoien –eta frankismoaren beste erakunde errepresiboen- helburuetako bat "mehatxu" ideologiko hori eta presoaren izaera politikoa suntsitzea zela jakinik)[525].

Langile Batailoiak, gehienetan, frontetik urrun jartzen zituzten lanean, han preso zeudenak Errepublikaren aldera pasa ez zitezen[526]. Eta jakina, modu guztietako lanak egiten zituzten (errepideak, gotorlekuak, eraikinak, meatzetako lana, basoak botatzea eta abar), miseriazko soldata baten truke. Jabier Rodrigoren arabera, 0,50 pezeta kobratzen zuten eguneko[527]. Esan bezala, Langile Batailoiak 1942an desagertu ziren, baina baziren beste sistema berri batzuk halako lanekin jarraitzeko, adibidez; Zigor Kolonia Militarizatuen Zerbitzua (*Servicio de Colonias Penitenciarias Militarizadas*), 1939an sortua; hark enpresei (askotan enpresa hori Estatua bera bazen ere) presoak kontratatzeko aukera ematen zien[528]; edo Eskualde Suntsituen Zuzendaritza Nagusiaren mende egindako behartutako lana.

Arlo horrekin bukatzeko; ezin dugu ahaztu Beasaingo Batzorde Txostengilearen lana zein izan zen. Batzorde horren buru, Frantzisko Ezkiagak jardun zuen eta, idazkari moduan, batzuetan Eusebio Asla eta besteetan Frantzisko Untzueta aritu ziren. Batzorde horrek, Beasaingo herritarrei buruzko txostenak egin zituen, adibidez, guda-kontseilua jasan zuten herritarrena, eta hala, haien etorkizunaren gain botere handia zuen. Pertsona horiek, batzuetan euren txostena epaiketaren instrukzioan

[519] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 69. or.
[520] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 117. or.
[521] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 116., 120., 125. eta 146. or.
[522] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 117. or.; eta RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 69. or.
[523] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 141-142. eta 147. or.
[524] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 145. or.
[525] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 110. or.
[526] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 143. or.
[527] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 146. or.
[528] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 172. or.

kontuan hartzea lortzen zuten (izan ere halako epaiketetan, akusatuak egin edo esandakoak baino pisu handiagoa zuen akusazioaren izaerak; hots, afiliazio politikoa, hauteskundeetako botoa, Beasainen izandako portaera politikoak –bere ideien alde nabarmendu zen ala ez, ekitaldi publikoetan parte hartu ohi zuen ala ez- bere izaera erlijiosoa, "portaera publikoa" eta abar) baina gehien-gehienetan txosten horiek alkateak idatzi eta sinatu beharreko txostenen oinarri izaten ziren (egia da, batzuetan alkateak, hasierako Batzorde txostengilearen txostena leundu egiten zuela). Hala ere pertsona horiek, ez zuten soilik guda-kontseiluetarako edo epaiketetarako jarduten, baizik eta edozein pertsona kartzelan egotera edo langile-batailoian aritzera zigortua zenean ere eskatzen zitzaien txostena; edo askotan, altxamenduarekiko eta erregimenarekiko inolako hutsik egin gabe ere, edozein epaitegik edozein pertsonaren txostena eska zezakeen. Adibidez, Irungo trenbideko agintaritza militarizatuak, Beasaingo trenbideko langile guztiei buruzko txostenak eskatu zituen. Gure datuen arabera, 442 beasaindar izan ziren eskrutinio horren mende jarriak. Batzorde horren txostenak askotan kontraesankorrak ere izan ziren eta, adibidez, Mikel Apaolatzak aipatzen du bere familiako Valerio Poloren kasuan, txosten batzuetan, Donostiara han borrokatzeko joan eta han borrokatzeaz akusatzen zutela, eta beste batzuetan, Beasainen, altxatuak sartzea galarazteko armekin jardun izana[529] (bi gauzak egitea ezinezkoa zen, egun berdinetan gertatu baitziren gertakariok). Bestetik, Roberto Beguek kontatu digunez, bere osaba Rufino Sarasolaren kasuan (dokumentuen arabera, bizi osoko kartzela-zigorra ezarri zioten[530], baina bere familiaren arabera, heriotza-zigorra ezarri zioten[531]) "Ezkiagari, Aslari eta Untzuetari diru-kopuru bat ordaindu behar izan zitzaien, aldeko txostena idatz zezaten. Hori ez zen berme judizial ofiziala izan"[532]. Rufino Sarasola 1940an atera zen kartzelatik eta Lakuntzan bizitzen jarri zen, baina ikusi dugun bezala, horrek ez zion Beasaingo zenbait pertsonaren aldetiko jazarpena bukatzea ekarri.

Egia esan, tokiko "indarren" parte-hartze errepresiboa ez zen izan soilik Beasaingo gertakaria. Jabier Rodrigo ikerlariak kontatzen digunez, kontzentrazio-eremuetan, askotan, "sailkatzen laguntzeko", presoaren herriko agintari frankisten edota erakundeen laguntza eskatzen zuten[533].

1.5.d) Erbestea

Izan ziren halaber, erbestera joan edo kanpoan errefuxiatu behar izan zuten beasaindarrak ere. Halako lehen errefuxiatu-oldea, 1936. urtearen bukaeran Gipuzkoatik Bizkaira joandakoa izan zen eta gipuzkoar errefuxiatu askok, Bizkaian topatu behar izan zuen aterpea; Amaia Gamarrak dioenez, "gipuzkoarrok orduan Bizkaian elkartasun handia jaso genuen"[534]. Pako Ruiz de Apodakaren familia izan zen horietako bat. Bere amaren familia (Galartzatarrak) "Gernika ondoko herri batean errefuxiatu ziren". Bere beste izeba batek Bakion errefuxiatu behar izan zuen "gorra zen eta frankistak Bakion sartzerakoan ez zuen entzun besoa altxatzeko agindua; horren ondorioz, besoa altxatu ez zuelako, hura fusilatzekotan egon ziren"[535].

Errefuxiatu asko Frantziar Estatura joan ziren. Horietako bat izan zen, adibidez, Jesus Lopez Gallego. Lopez Gallego, bere familiarekin, amarekin eta bi arrebekin lehendabizi Parisera joan zen "senitartekoak baikenituen (…) eta han Alderdi Komunistak jakinarazi zigun gure bi anaiak hil egin zirela". Gero Villefranche izeneko herri batean egon zen, errefuxiatuentzako kanpaleku batean. Eta handik Euzko Jaurlaritzak Katalunian errefuxiatuentzako zuen kanpaleku batera joan ziren, Lloret del Marrera, eta han egon ziren frankistak sartu ziren arte. Lopez Gallegoren arabera "Oso ondo egon ginen bi kanpalekuetan". Frankistak sartu zirenean, berriz, Frantziar Estatura joan behar izan zuten berriro, "kostaldeko herri batean, Portboutik gertu bizi zen komunista baten etxera joan ginen. Komunista asko pasatu ziren etxe hartatik". Jesus Lopezek, frankistak sartu zireneko ihesaldia nolakoa izan zen ere kontatu digu: "banuen lehengusina bat politikan oso sartua zegoena. Behin hark pistola bat botatzeko esan zidan. Nik, bota ordez, ezkutatu egin nuen; eta faxistak sartu zirenean galdetu egin zidan "zer egin duzu pistola harekin?". Nik non ezkutatu nuen adierazi nion, pistola hartu genuen eta kamioi bat errekisatu genuen alde egiteko". Lopez Gallegoren familiak, hildako anaiengatik pentsio bat kobratu zuen "Alderdi Komunistaren bitartekaritzari esker". Hego Euskal Herrira itzuli zirenean, komeriak izan zituzten, "mugan frankistek dirua kentzen baitzieten itzultzen ziren errefuxiatuei. Baina gure amak dirua ezkutatzea lortu zuen"[536].

---

[529] Alizia Polo eta Mikel Apaolatzari eginiko elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[530] Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra, Ferrol, Galizia. Santander 29-37 kausa, Rufino Sarasola Lasari dagokiona.

[531] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[532] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[533] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Siete Mares argitaletxea. Madril, 2003, 67. or.

[534] Amaia Gamarrari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-01ean.

[535] Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.

[536] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

or.

Beste ihes-puntu bat Venezuela izan zen. Hara joan zen, adibidez, Faustino Aranburu Muxika gudaria; bere arreba Milagros Aranburuk kontatzen duen moduan "urte asko pasatu genituen hartaz ezer jakin gabe[537]. Lazkaoko fraide beneditar bati esker egin genuen kontaktua". Bertara joan zen halaber, Alfontso Ibaibarriaga, 1949an, baina dirudienez joate hori emigrazio ekonomikoagatik izan zen, nahiz eta politikoki Beasaingo agintariek bera jazarri ere egiten zuten (kontzentrazio-eremu batean egon zen eta aske utzia izan zenean ere, Francok Gipuzkoa bisitatzen zuen bakoitzean atxilotu egiten zuten. Behin bere familian komentatu omen zuten "eskerrak aita aurten Venezuelan dagoen eta ez duten eramango"[538]). Ibaibarriaga 1950.eko hamarkadan itzuli zen Beasaina[539]. Venezuelan aterpea topatu zuen beste familia bat, Beasainen sustraiak dituen Miren Edurne Alegria Aierdirena izan zen eta beraren arabera "guda ostean, gurasoek Venezuelara joan behar izan zuten"[540]; bera han jaioa da (hala ere, badirudi, kasu honetan ere, politikak zerikusia izan zuela eta emigrazioa bi arrazoiengatik izan zela).

Izan ziren Sobietar Batasunera joandakoak ere; Jesus Larrañagaren alaba Rosa Larrañaga eta iloba Miren Atxaga, adibidez. Miren Atxagaren arabera "ez ginen batera joan Sobiet Batasunera, ni 1937an irten nintzen Sestaotik", eta Rosa Larrañaga beranduago irten zen, 1938an. Hango tratua "oso ona" izan zen, "oso tratu ona genuen bai hango zaintzaileekin eta bai beste umeekin. Arreta handia eskaini ziguten (…) errusieraz ere azkar ikasi genuen". Bi lehengusinak, 1941. urtera arte, II. Mundu Guda hasi arte, Leningradon (egun, San Petersburgo) egon ziren; baina guda hark banatu egin zituen; orduan kolonietako ume guztien lekualdaketa egin baitzen: Miren Atxaga, Volga eskualdeko Panukhino herrira eraman zuten, eta Rosa Larrañaga Uzbekistanera, Samarkanda ondoko Gogan herrira. Gudaren hasierak umeen bizitza-kalitatea asko okertu zuen "herrialde osoarena bezalaxe. Pentsa, frontean milioika soldadu hil zirela". Hala ere, guda bukatutakoan, Sobietar Batasunean jarraitu zuten eta han ikasi zuten "hango hezkuntza-sistema oso ona zen, ez zuen hemengoarekin zerikusirik (…) karrera ikasteko aukera ere izan zuten". Rosa Larrañagak tipografia ikasi zuen "eta gero Pravda egunkarian aritu nintzen lanean"; Miren Atxagak berriz, "bi karrera, Medikuntza eta Farmazia" egin zituen. "Itzuli ginenean, Arabako landagunean mediku izan nintzen eta 14 herritako pertsonak artatu behar izan nituen. Arabako lehen emakume medikua izan nintzen. SESBen ikasi izan ez banu, ez nuen aukera hori izango". Bi lehengusinak 1956an itzuli ziren Euskal Herrira, Soraluzera. "Estatu Espainiarreko lurra zapaldu orduko, CIAk galdeketa egin zigun Madrilen". Galdeketa horren ostean, gehiago ere etorri ziren; behin Gasteizen bizi zirela "Gasteizen bazegoen polizia ezagun bat, Apodaka. Sekulako galdeketak egiten zizkigun hark"[541].

1.5.e) Umezurtzak eta errepresioaren oroimenaren desitxuraketa

Bestalde, gudarekin lotuta edo horren ondorio izan zen Beasainen geldítutako umezurtz-kopurua. 1937ko urtarrilaren 18an, Beasainen "Umezurtzak Biltzeko Udal Batzordea" antolatu zen, Guridi alkatea, Aspe apaiza, Urteaga medikua eta Domingo Garcia irakaslea batzordekide zirela[542]. Batzorde hori, 1936ko abenduaren 30ean Francoren aldeko Estatuak emandako agindu baten ondoren sortu zen (Gipuzkoako aldizkari ofizialean 1937ko urtarrilaren 11n agertu zen agindua). Batzordearen helburua, umezurtzen zerrenda "ahalik eta lasterren osatzea" zen, hartara "Batzordearen helburuak bete daitezen (…) Gobernu Nazionalaren obra jarraituz". Hala ere, helburu horiek zeintzuk ziren lehen bilera horietan ez zituzten zehazten (umezurtzak eurentzako toki batera eramatea, elikatzea, edo familiakorik izanez gero, haiei laguntza ematea). Urtarrilaren 20an egindako zerrenda baten arabera, 25 "umezurtz txiro" kontatu zituzten Beasainen, denak "aitaren aldetik umezurtzak edo alargunen seme-alabak"; asko jota "oraingo gertaerak direla eta umezurtz geldítutakoak" zirela aipatu zuten behin. Hala ere ez zuten kontatu zergatik zeuden umezurtz: askoren aitak altxatuek hil zituztelako alegia[543]. Batzorde horrek, ume horiek Arangoiti Ongintza Etxeak (Ospitaleak) har zitzan proposatu zuen "une honetan, zaharren eta umeen artean, 25 pertsona ditu jasoak (…) eta gehiago jasotzeko gaitasuna ere izan badu-eta". Gainera, etxe horrentzako Udal-laguntzaren aurrekontua 10.000 pezetatik 15.000 pezetara handitzea proposatu zuten[544]. Beraz, ez zuten aurreikusi "ongintzako erakunde berriak sortzea". Arangoiti Ongintza Etxeko jantoki sozialak 90 umeri jaten ematen ziela esaten du Batzordearen dokumentu horrek, eta baita "gertaera horiek (guda eta errepresioa) direla-eta, gizon

[537] Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[538] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

[539] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean; eta Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[540] Edurne Alegria Aierdiri egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[541] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[542] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 02. dokumentu-sorta.

[543] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 02. dokumentu-sorta. Horien artean; Ramon Crespo Alustiza eta Gonzaleztarretako baten (Joan Gonzalez eta Luis Gonzalez izan ziren hilak) bost seme-alaba, Jose Luis Igartuaren lau seme-alaba (beste bi seme hil egin zizkieten), Gregorio Begueren eta Ebaristo Mendiaren hiruna, Joan Otaegi eta Pedro Larrearen bina eta Joan Migel Garmendiaren alaba bat aurkitzen ditugu.

[544] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 02. dokumentu-sorta.

askok herritik ihes egin dutenez, familia asko orain goseak jota" daudela ere[545]. 1938ko uztailaren 30eko txosten baten arabera, Arangoiti Ospitalearen zerbitzuak Aldundiaren kargu ziren eta eraikinaren mantenimendua Udalaren kargu[546].

"Errepresaliatu "gorrien" umezurtzen lehen aitortza, guk dakigunez, 1944an egin zen, Nikasia Azarola Gorrotxategik, Gregorio Begueren alargunak, bere seme-alaba Arturo Begue eta Maria Katalina Begue Azarola, Gipuzkoako umezurtzen Errolda Nazionalean sartzea eskatu zuenean. 1944ko martxoaren 20an, Gipuzkoako Gobernu Zibilak, bi umezurtz horiek onartu egin zituen erroldan "Gudaren eta Iraultzaren ondorioz umezurtz" gisa geldituak (ez zuten idatzi nork hil zuen Maria Catalina Begueren eta Arturo Begueren aita). 1944ko martxoaren 21ean bizirik zeuden Agripina Poloren lau seme-alabak, Jose Luis Igartua Polo, Jose Maria Igartua Polo, Maria Begoña Igartua Polo eta Pedro Igartua Polo izan ziren zerrenda horretan sartuak (ume horiei, aitaz gain, euren bi anaia hil zizkietela gogoratu behar dugu). Martxoaren 28an, Joana Alustiza Murgiondok (Ramon Crespo Igartzaren alargunak) eskatu zuen bere alaba Maria Dolores Crespo Alustiza eta seme Jose Maria Crespo Alustiza errolda horretan sar zitzaten. 1944ko ekainaren 15ean, Dolores Belasko Rey izeneko emakume batek (gudan hildako Emilio Zarate Seguinoren alargunak) bere alabak, Julia Zarate Belasko eta Maria Karmen Zarate Belasko ere erroldan sartzea eskatu zuen. 1944ko abuztuaren 5ean, Anjela Hernandez Fernandezen txanda izan zen eta bere alaba Josefa Gonzalez Hernandez ere umezurtz bezala onartua izan zedila eskatu zuen. 1944ko urriaren 11n, Josefa Mendizabal Elortza izeneko emakume batek bere bi seme Antonio Basurto Mendizabal eta Alejandro Basurto Mendizabal inskribatu zituen errolda horretan[547]. 1945ean Katalina Agirre zegamarrak (Beasainen eraildako Pedro Larrea Ormazabalen alargunak) bere alaba Maria Rosario Larrea Agirre eta seme Joan Larrea Agirre zerrenda horretan sar zitzaten eskatu zuen[548]. 1945eko ekainean, Frantziska Izagirre Ormazabal izeneko emakume batek, bere seme Tomas Perez Izagirre zerrenda horretan sartzea eskatu zuen[549]. Ekainean halaber, Encarnacion Garmendia Lasak (1937an, 19 urterekin Iruñean eraildako Jose Manuel Landa Elortzaren alarguna) bere seme-alaba Emilio Landa Garmendia eta Ana Maria Landa Garmendia zerrenda horretan sartzea eskatu zuen. 1936ko eta 1945eko dokumentu batzuen arabera, ume horiengatik hilean 75 eta 90 pezeta artean jasotzen zuten laguntza-kontzeptu gisa.

Errepresio politikoko beste ekintza bat, politikoki kontra zeuden pertsonak ekonomikoki zigortzea izan zen. Horixe gertatu zitzaion, adibidez, 1940ko uztailean Joan Alberdi Beldarrain harakinari. Harakin horri, zortzi egunez (uztailaren 29tik abuztuaren 5era) harategia ixteko eta 500 pezetako isuna ordaintzeko zigorra ezarri zioten "Gurutzada Santuan borrokatu zuen jendearekiko erakutsi zuen tratua zela-eta"[550].

Errepresio politikoaren atala ixteko, memoriaren "desitxuraketaz" ere hitz egin behar dugu. 1942ko maiatzean, Beasaingo Udalak sinatutako dokumentu baten arabera (Gipuzkoako Gobernari Zibilaren inkesta bati emandako erantzuna zen), "iraultza eta guda zirela-eta" Beasainen inor ez zela hil esan zuten; eta soilik "kanpainan" 32 beasaindar (denak altxatuen aldekoak) hil zirela dio dokumentuak, 14 "boluntarioak" eta 18 erregularrak. Beasainen altxatuek errepresioan 1936ko uztailaren 27an eta 28an hildakoak desagerrarazten saiatu zen Udala (eta gudan hildako gudari edo soldadu errepublikano beasaindarrak ere bai; baina larriagoa da herrian gertatu izan zirenak, ondo ezagunak zirenak, ahanztea)[551]. Horrez gain "Errepublikaren azken hauteskundeetan" (1936ko otsailekoetan, suposatzen dugu; nazionalistek 562 boto, "tradizionalistek eta eskuindarrek" 498 boto, eta "Marxistek eta errepublikanoek" 472 boto lortu zituztela dio Udalak dokumentu horretan. Ondo ezaguna da Beasainen hauteskunde horiek Fronte Popularrak irabazi zituela[552].

1.5.f) Errepresio soziopolitikoa eta kontrol soziala

Garai horietan, erregimen berriaren aldeko jaiek zekarten ifrentzua, jaiekin bat egiten ez zuten pertsonen "markaketa" egitea izan zen. Aurreko kapituluan aipatu dugu zer-nolako funtzioak betetzen zituzten jaiek: hain zuzen ere, haien eginkizunetako bat "espazio publikoaren" edota jendearen "ohitura-oroimenen" okupazioa egitea izan zen. Horrekin batera, jendeari erregimenaren

[545] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 02. dokumentu-sorta.

[546] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 43. dokumentua.

[547] Beasaingo Udal Artxiboa. A082 karpeta, 06. dokumentu-sorta.

[548] Beasaingo Udal Artxiboa. A076 karpeta, 06. dokumentu-sorta. Dokumentuan, okerbidez "Catalina Larrea Aguirre" jartzen du, baina Aguirre bere eraildako senarraren eta bere seme-alaben abizena zen, ez berea. IRIGORAS, Angel: *Herri zapalkuntzaren lekuko batzuk. 1936-2006 Lehen orain eta beti: Eskubide berdinak pertsona guztientzat*. Erroteta. Bizkaia, 2006, 100. or.

[549] Beasaingo Udal Artxiboa. A076 karpeta, 06. dokumentu-sorta. Gure zerrendetan ez da agertzen Perez abizeneko hildako beasaindarrik; agian gudaren ostean Beasaina bizitzera etorritako familiaren bat izan zitekeen.

[550] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 69. dokumentu-sorta.

[551] Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 47. dokumentu-sorta.

[552] Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 47. dokumentu-sorta.

or.

aldeko datetan, edota erregimenaren aldeko ospakizunetan *erregimenak nahi bezala* parte hartzeko "aukera" ematen zitzaion, edo iradokizuna egiten zitzaion; hots "armada zibil" bateko parte egiten zen herritarra (ez dezagun ahaztu erregimen totalitario batez ari garela). Horretaz aurreko kapituluan aritu gara eta, orain, beste arlo batez arituko gara: herritarrak parte hartzera behartzeko edo herritarren parte hartzea lortzeko neurriez eta parte hartzen ez zutenak markatzeko neurriez.

Eskoletan adibidez, bai eskola nazional publikoetan zein pribatuetan, eskola-eguna hasi aurretik Espainiako ereserkia jotzen zen eta ikasleek besoa altxatuta zutela (agur faxista eginez) abestu beharra zuten. Arau hori ez zen "sinbolikoa", ez eta eskolek "garaiko giroarekin bat eginez" "berariaz" hartutako erabakia ere, baizik eta Estatuak goitik behera ezarritako neurria zen. Horren lekuko dugu 1938ko abenduaren 13an Gipuzkoako Hezkuntza Ikuskaritzako Buruak herri guztietara bidalitako gutuna (baita Beasaina ere), "probintzia honetan, eskola nazional zein pribatu batzuetan bandera jaso eta jaisteko ekitaldia, ereserki nazionalaren kantuaz lagundua, behar den gorentasunez betetzeko agindua ez dela betetzen"; eta herri ezberdinetako alkateei esan zien zortzi egunen buruan esan behar zutela zein eskoletan ez zen ekitaldi hori "behar zen bezala" betetzen. Jose Luis Guridi alkatearen erantzunean, Beasainen eskola denetan (nazionaletan, pribatuetan zein auzoetakoetan) betebehar hori betetzen zela erantzun zion[553]. Eta hala zen, Pedro Maria Ibaibarriagaren arabera, "eskolan *Cara al Sol, Isabel y Fernando, Espíritu de Iberia* eta bestelako abestiak abestu behar izaten genituen"[554]. Maria Pilar Lozaresek ere hori berresten du[555]. Eskola pribatuetan ere betetzen zen jardun hori: Felipe Ibarbia Alustizak Lasalletarren eskolan *Cara al Sol* abestia kantatzen zutela baieztatu digu[556]. Irizar Aranburu ahizpek ere hala dioskue: "guri mojetan, eskolan sartzerakoan, ereserkiren bat abestuarazten ziguten"[557]. (Hori gogoan ez daukala dioen bakarra Patxi Lasa Imatz dugu. Patxik dio "eskolan ez ziguten *Cara al Sol* abestuarazten, baina bai Falangera eramaten, eta han bai abestu behar izaten genuela". Lasa Imatzen arabera, Eskola Nazionaletako maisuek Falangearen egoitzan "Politikako klaseak" ematen zituzten)[558]. Bestetik, Eleuterio Aiestaren arabera, eskolan bertan "alkandora urdina eta uhaleria (Falangeko

1941eko Beasaingo Karmeldarren eskolako neska-taldea. Beheko lerroan, eskuinetik hirugarrena Sara Unanue da. (Argazkia: Sara Unanue Lobetok utzia)

[553] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 26. dokumentu-sorta.

[554] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

[555] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

[556] Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.

[557] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

[558] Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean. Maria Pilar Lozaresek esan zuenaren arabera, "guk ez genekien hori zer zen ere". (Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an).

uniformea) ematen ziguten eta hura jantzi behar izaten genuen"[559]. Beraz, ez dakigu bete ezean zein zigor ezartzen zitzaion eskolari edota maisuei (Guridiren arabera, Beasainen agindua bete egiten baitzen), baina agindu horien betebeharraz ideia bat ematen du horrek. Eskoletan halako sinboloek zuten garrantziaren inguruko adibide bat ematen digu Udalak 1941eko martxoaren 15eko Osoko Bilkuran, Eskola Nazionaletan, bandera berriak jartzeko aginduz, lehengoak "gastatuta" omen zeudela-eta[560].

1939ko irailaren 10ean, Frantzisko Franco diktadorea Beasainen egon zen. Aurreko egun batean, irailaren 8an, Udalak, eskola guztiei (publikoei zein pribatuei), ume guztiak biltzeko eta aurretik esandako puntu batera eramateko agindua eman zien eta puntu horretan, diktadorea pasatzerakoan, haren aldeko leloak abestu behar zituzten. Irailaren 12an, neskak Italiako Atzerri Ministro zen Galeazzo Ciano txalotzera behartu zituzten[561] (Jabier Garcia Bergara lekukoaren arabera, Cianorekin batera, Francoren Kanpo Arazoetarako Ministroa, Ramon Serrano Suñer, pasatu zen Beasaindik)[562]. Halakorik ez zen gertatu Errepublika garaian, Errepublikako lehendakaria, Nizeto Alcala Zamora, etorri zenean. Orduan ere beasaindar asko bildu ziren, baina orduko Udalak ez zuen inor behartu bertara joatera, eta Alcala Zamoraren kolore politiko bertsukoa izanik ere, erakunde publiko bezala, ez zen ongi-etorriaren antolatzaile izan (Zentro Errepublikanoa izan zen).

Eskolako umeak soilik ez ziren izan askotan halako jaietan "parte-hartzera" bultzatu zituzten bakarrak. 1941eko irailaren 30ean, Martin Esnaola alkateak, idatzi baten bidez, hurrengo egunean ospatu behar zen "Kaudilloaren Festarako"; CAFeko langileak ere parte-hartzera "bultzatu" zituen eta oso modu bitxian: dantzaldia antolatu zuen eta "CAFen lanik egiten ez bazen, dantzaldia arratsaldez izango zen (…) CAFen lan eginez gero, dantzaldia gaueko 9etatik 11etara izango zen". Noski, hori CAFeko langileek "Kaudilloaren Festan" parte har zezaten aurreikusia zegoen[563] (ez zen lehenengo aldia CAFek erregimen frankistarekin lotutako ekitaldiren batean parte hartzen zuena, 1941eko uztailaren 18a ere ospatu zuen enpresak)[564].

Ikur batzuek erakustearen derrigortasuna ere ezarrita zegoen garai hartan. Emilio Molaren hileta 1937ko ekainaren 13an antolatu zen Beasainen. Aurreko kapituluan esan dugun moduan, Udalak milizien kontzentrazioa egin zuen hileta hori ohore handiz ospatzeko. Horrez gain, 10etatik aurrera Beasaingo denda guztiak itxita egon behar zutela agindu zuen Udalak (meza 11etan

Falangista eta errekete-talde bat Beasainen, botere berriaren ordezkariak. Atzean, Espainiako banderadun balkoia duen etxea, orduko alkate Jose Luis Guridirena. Guridi bera falangisten eta erreketeen erdian zutik. (Argazkia: FL/MG, 125. or.)

[559] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n).

[560] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta).

[561] Beasaingo Udal Artxiboa. 3255. karpeta, 47. dokumentu-sorta. Ez dakigu Cianoren kasuan zergatik behartu zituzten neskak bakarrik eta ez mutilak (aginduan ez du jartzen Cianori ongi etorri egitera mutilak behartu zituztenik).

[562] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

[563] Beasaingo Udal Artxiboa. 518. karpeta, 25. dokumentu-sorta

[564] Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

or.

hasi zen); eta Udaletxeko balkoian zegoen Espainiako banderari xingola beltza jarri zion[565]. Hala ere, oraingoan ospakizuna bera baino beste gauza bat zaigu interesgarriagoa: Udalak, ofizialki herritarrak hiletara joateko gonbidatu zituela, eta horrez gain, balkoietan Espainiako bandera jar zezaten agindu ziela[566]. Gauza bera egin zuten 1937ko uztailaren 27an Beasain altxatuek hartu zutela ospatzeko ezarri zuten egunean[567]. Hori baieztatzen duten herri-testigantzak ere baditugu, adibidez, Pako Ruiz de Apodakaren esanetan: "garai haietan gure amonak Espainiako bandera jarri behar izaten zuen, beldur handia zuen-eta"[568]. Eta halako desfileak eta abarrak nahiko maiz egiten ziren Eleuterio Aiestak esana duen moduan.

Jai ofizialetan Espainiako bandera leihoan edo balkoian ez jartzeak ondorioak ekar zitzakeen. Ez dakigu zer-nolako zigorrak izan ziren, edota soilik ohartarazpen bat izan zen, baina badakigu 1938ko ekainaren 14an, Emilio Mola hil zeneko urteurrena ospatu zen egunean, Espainiako bandera jarri ez zuten bizilagunen zerrenda bat egin zuela Udalak. Etxe gehienak, soilik atariko zenbakiaren eta oinaren arabera zerrendatzen ziren, baina tartean bazeuden etxe-izen batzuk ere[569]. Berdina gerta zitekeen desfile batean agur faxista egin ezean ere: Milagros Aranburu Muxikak gogoratzen du behin militar batzuek ume bati errieta egin ziotela pasatzean banderari agurrik egin ez ziolako[570]. Behin, Francoren bisitaldi batean, Eleuterio Aiestak kontatzen duenaren arabera, ume batek besoa ez zuela altxatu-eta, falangista batek erdaraz "eta hik zergatik ez duk besorik altxatu?" oihu egiten ziola kolpea eman zion buruan[571]. Aurreko kapituluan azaldua dugu halaber, Joan Andres Otaegi eraildakoaren alargunari, Bizenta Agirreri, ilea mozteko mehatxua egin ziotela tropei agur ez egiteagatik[572].

Espainiako ereserkiarekin eta ikur ofizialekin ere ezkutuko demak egoten ziren agintarien (edo haiek ordezkatzen zituzten sektoreen) eta herritar batzuen edota sektore neutroagoen artean. Adibidez, Elizan, herriko festetan edo urriaren 12an gertatzen ziren halakoak, Udaleko ordezkariek, Udala bertara joaten zenean, organistak Espainiako ereserkia jo zezatela nahi izaten zuten; eta jada 1950. eta 1960.eko hamarkadetan apaizen aldetik horren aurkako erresistentzia pixka bat jartzen hasi zen (Elizan politika "zibileko" elementuak sartzea zelako, baina benetako arrazoia Elizaren eta erregimenaren arteko erabateko identifikazioa jada lausotzen hasia zela). Ixabel Irizarrek aipatzen duenez, bere aita, Joan Migel Irizar, Loinatz abesbatzako zuzendari gisa, Guardia Zibilak, urriaren 12an urtero Espainiako ereserkia jotzera behartzen zuen, berak hala nahi ez bazuen ere[573]. Halakoak, herriko festetan ere gertatzen ziren, baita ere "Guda pasatu eta 30 urte beranduago ere", Aitor Garmendiaren esanetan. Garmendiaren arabera, mezerdikoan Espainiako ereserkia jo behar izaten zen, eta une batean, apaizak eta organistak uko egiten hasi ziren. Garmendiak esaten duenez, "orduan agintariak Udal-bandarekin etortzen hasi ziren, eta Banda kanpoan uzten zuten; mezerdia iristean, norbaitek barrutik ateak ireki eta Espainiako ereserkia jotzen zuten, barruan entzun zedin. Umekeria bat zen hori"[574]. Hori, Vatikanoko II. Kontzilioaren ondoren gertatu zen, Pablo Hunolt alkate eta On Segundo Dorrontsoro erretore zirela. Udala meza nagusira joan zen egun batean, organoarekin ez zuten ereserkirik jo mezerdian eta alkateak kontuak eskatu zizkion erretoreari. Erretoreak, Vatikanoko II. Kontzilioaren erabakiak eskuan izanik (1965ean amaitu zen Kontzilio hori), "orain arte jo da baina hemendik aurrera ez da joko" esan zion eta alkateak, horren ondorioz esan zuen "aktan jasota gera dadila, Espainiako ereserkia mezerdikoan jotzen ez den bitartean Udala ez dela joango elizara". Horren ondoren hasi ziren banda eraman eta kanpoan jotzen. San Martinen ere, Loinatz bigarreneko mezan banda militarrak urte askotan zehar jo zuen Espainiako ereserkia mezerdikoan.

1941eko abenduan ere antzeko adibide bat dugu. Abenduko lehen egunetan, Martin Esnaola alkateak, dendetan eta tabernetan, 1941eko abenduaren 10ean, ospatu beharreko Gazteriaren Frontearen (FET-JONSen gazteriaren) egunean erakunde horren entseina ez zeraman edonori, dendetan edo tabernetan sartzen ez uzteko agindua eman zuen[575].

Beste adibide bat 1942ko azaro-abenduetan izan genuen: Udalak Dibisio Urdinaren aldeko diru-bilketa herrikoia egiteko deia egin zuen, baina diru-emaileen zerrendak publiko egin zituen "aitormen" modura. Horren atzean, dirurik eman ez zutenei presio egiteko sistema zegoen. Diru-kopururik handiena eman zuena, 200 pezeta, Bernedoren fabrika izan zen, hain zuzen ere bere

[565] Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 22. dokumentu-sorta.
[566] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[567] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[568] Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.
[569] Beasaingo Udal Artxiboa. 2112. karpeta, 59. dokumentu-sorta.
[570] Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-05ean.
[571] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.
[572] Lourdes Martinez Otaegiri eta Pello Martinez Otaegiri egindako elkarrizketa. Ordizian, 2014-12-17an.
[573] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.
[574] Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.
[575] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 84. dokumentu-sorta.

Loinatz bigarreneko prozesioa 1944-05-22an. Guardia Zibilak eta militarrak begira. Banda militarra prozesioan. Eliza erregimenaren propagandaren subjektu zein objektu bihurtu zen urte haietan. (Argazkia: JZG, 17. or.)

or.

jabeetako bat, Beasainen alkate sozialista izan zena (militar altxatuek kargutik kendua) eta konmutatutako heriotza-zigorra pairatu zuen Viktor Bernedo izanda. Beraz, argi dago presio handia sortu zutela herritarrengan eta bereziki gerraren galtzaileengan[576].

Erregimen berriaren ikurrak adieraztea derrigorrezkoa bazen, eta agintariak ikur horiek aireratzeaz kezkatzen baziren ere, aurkakoez ere kezkatzen ziren, hau da, aurkakoek ikurrik edota kolorerik erakuts ez zezaten. Asmo jazartzaile horiekin kaltetuetako bat, Zeferino Azarola Beasaingo tabernaria izan zen. 1943ko abuztuaren 21ean, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak, Beasaingo alkateari, Azarolari bere tabernako "koloreak aldarazteko" agintzea eskatu zion, kolore haiek "modu txarrez interpretatuak" izan ez zitezen (koloreak berdea eta zuria ziren). Gainera, alkateak, 1943ko abuztuaren 25ean eman zuen lehen erantzunetik ulertzen da, Azarolak aurreko kartel bat ere aldatu behar izan zuela; eta hori, Gobernadorearentzat, "aurrekari bat zen", beste arrazoi bat Azarolaren tabernako koloreei zentzu ezkutu bat topatzeko. Alkateak azkenik esan zuen, Azarolaren tabernako koloreak "ezin dira nahita ere bandera nazionalistarenak (sic; ikurrinarenak) izan, kolore gorria falta delako" eta "ez dut uste berdea eta zuria asmo txarrez erabili dituenik", hala ere, "zentzu txarrik izan ez dadin, koloreak aldatzeko eskatuko diot" agindu zuen"[577].

Horrez gain, kontrako iritziak, edo erregimenaren kontrako iritzitzat ("bakea apurtzen zutenak") har zitezkeenak azaltzea erabat zigortua zegoen, iritzi horiek askotan, zeharo kontrakoak izan gabe, hau da, erregimena bera auzitan jarri gabe, kexa--izaerakoak edota atsekabezkoak soilik izanda ere. Teresa Irizarren arabera, bere aitari, Loinatz abesbatzako zuzendari izan zen Joan Migel Irizarri, behin 25 pezetako isuna jarri zioten bere anaia (Antonio Irizar, lazkaotarra) gudan hil zutela kontatzeagatik, salatari batek entzun eta parte eman zuelako[578].

Aurreko kapituluan jai ofizialak erregimen berriak nola eta zertarako ospatzen zituen azaldu dugu. Kapitulu honetan, jaiei buruzko beste arlo batez hitz egingo dugu: jai "zibilen" edo ez-politizatuen mugaketaz. Izan ere, garai hartako botereak, botere totalitarioa izaki, esan dugun moduan bizitzaren arlo guztiak kontrolatzeko beharra eta helburua zituen. Modu horretan, bere kontroletik kanpo joan zitezkeen herri-adierazpenak, "apolitikoak" izanda ere, galarazten edo gauza ez zitezen saiatzen zen. Jaiei dagokienez, dantzaldiak eta soinu-jotzeak, Beasaingo herrigunera mugatu zituen, auzoetan erabat debekatuz: hori erakusten du 1939ko abenduaren 23an Salbatore auzoko tabernako Joana Garmendia Aizpuruak igandetan eta jai-egunetan, arratsaldeko 3etatik 7etara Salbatoren soinu-jole batekin dantzaldiak egiteko baimena eskatu zuenean jasotako erantzunak. 1940ko urtarrilaren 23an erantzun zion Udalak: urtarrilaren 18ko Udal-bilkuran dantzaldiak eta soinu-jotze publikoak herrigunetik at ez baimentzeko erabakia hartu zuela[579]. 1941eko uztailaren 4an, eskaera berdina (Salbatoren dantza egin ahal izatea) ukatu zitzaion Fermin Aizpurua Mendizabal deitutako pertsona bati "lehenago bere emazteak (Joana Garmendia Aizpuruak dirudienez) eskatu zuela eta uko egin zitzaiola" argudiatuta[580].

Martin Esnaola alkateak, Arriarango auzoari dagokionez beste gorabehera batzuk ere izan zituen. Hasiera batean, 1941eko martxoaren 28an, Frantzisko Intsausti deitutako baten tabernan "baimenik gabeko mota guztietako dantzak" egiten zirela adierazi zuten[581]. Hala ere, apirilean, beste erabaki bat hartu zuten: igandeetan "tarteak errespetatuz" eta "otoitz egiteko orduak errespetatuz" soinua jotzeko baimena ematea; baina betiere "dantza libreak dantzatzeko, eta ez heldutako dantzak dantzatzeko" (hor, garai bateko karlismoaren kristautasun eta moralitate publikoaren inguruko ikuspegi hertsia zegoen). Apirilaren 26an Gobernadore Zibilak onartu egin zuen Udalaren erabakia[582].

Gipuzkoako Gobernu Zibila urrats bat harago joan zen 1940ko uztailaren 24an. Gipuzkoako herri batean (aginduan ez da esaten non) dantzaldi bat ospatzen ari zirela, kamioi batek, ospakizunean parte hartzen ari ziren pertsona batzuk zapaldu zituela-eta, dantzaldi guztiak (bai herriguneetan zein bentetan (erromeria-lekuetan)) debekatu egin zituen. Badirudi hasiera batean (agian Bandarekin izandako tirabirak zirela-eta, horiek baretzeko-edo) Beasainen hurrengo hilabetean ere dantzaldiak egin zirela, abuztuan Beasaingo Udalari berriz gogorarazi behar izan baitzion agindu hori. Beasaingo Udalak, abuztuaren 28an, Gipuzkoako Gobernadoreari bidalitako eskutitzean azaldu zion, dantzaldiak Loinatz jaietan soilik egin zirela, edo salbuespen bezala, uztailean eta abuztuan "Espainiako plazan" (egun Bideluze plaza) edo Nafarroa etorbidean, "errepidetik urruti dauden tokietan": Bestalde, "oso aparte dauden baserri batzuetan", igandeetan, "baserritarrek, euren kabuz, dantza egitera biltzeko

[576] Beasaingo Udal Artxiboa. 063. karpeta, 18. dokumentu-sorta.
[577] Beasaingo Udal Artxiboa. 3189. karpeta, 17. dokumentu-sorta.
[578] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.
[579] Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 47. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[580] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[581] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 75. dokumentu-sorta.
[582] Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 05. dokumentu-sorta.

ohitura dutela" dio (kasu horretan Udalak zerikusirik ez duela iradokitzen du alkateak)[583]. Gipuzkoako Gobernu Zibiletik agindu hori heldu baino pixka bat lehenago, 1940ko uztailaren 8an, Beasaingo Udalak, kontrol sozialerako beste neurri bat hartu zuen aisialdiaren arloan: gaueko 10etatik aurrera tabernetan abestea "edo hitz beltzak esatea" debekatu zuen "auzokideei enbarazu egiten ziela-eta"[584]. Jarritako arrazoia hori bazen ere, praktikan, herriaren bat-bateko adierazpide kolektiboak erraz zitzaketen "giro-baldintzak" ezabatzeko asmoa zegoen horren atzean. Salbuespenen artean, bazeuden jai "politikoetarako" eta zibiletarako" salbuespenak ere. Lehenen artean, 1941eko apirilaren 18an, hurrengo egunerako, apirilaren 19rako, Bateratzearen festa zela-eta (hau da, 1937ko apirilaren 19an falangistek eta karlistek alderdi bakarrean bat egin eta FET-JONS alderdi bakarraren sortzea ospatzen zen) dantzaldia egiteko baimena eman zen[585]; eta baita urriaren 1ean ere, "Kaudilloaren Festa" egin behar zen egunean dantzaldia egiteko baimena ere[586]. Bigarrenen artean, 1941eko azaroaren 19ko bilkuran, 1941eko azaroaren 22rako, Zezilia Deunaren (Musikako zaindariaren) egunerako, Udalak Bandari Loinazko San Martinen plazan jotzeko baimena eman zuen[587].

Dantzaldiekin eta halakoekin kontuz ibiltzeko aroa izan zen hura. 1941eko irailaren 30ean, Beasaingo Udalak, Joan Mendizabali 75 pezetako isuna jarri zion eta 50ekoa Gillermo Sarasolari, gauez errepidean bi aulki jarri zituztelako eta haiekin jolasean ibili zirelako. 1945eko maiatzaren 24an beste hiru zigor ezarri zituen "kaleko eskandalua" tarteko: Polo Iglesias, Luis Otegi eta Luziano Gonzalez 25na pezetako isunaz zigortu zituen maiatzaren 5ean "kalean eskandalua sortzearren"; arau-hauste beragatik Luis Uranga Larrañaga eta Felipe Garmendia Aiestaran 50na pezetako isunaz zigortuak izan ziren maiatzaren 21ean; eta Felix Garmendia ordiziarra 50 pezetako isunaz zigortua izan zen, apirilaren 30eko gauean goizeko 3etan kalean trikitixa jotzeagatik.

Dantzaldien kontrako neurriak 1942tik aurrera pixka bat arintzen hasi zirela ematen du eta 1942ko uztailaren 10eko Udal--bilkuran, Frantzisko Untzueta zinegotziak, Udal-bandak uztailetik urrira bitartean, Loinazko San Martinen plazan, Geltokiko plazan (egun Barrendain plaza) eta Espainiako plazan (egun Bideluze plaza) txandaka, ostegun eta jaiegunetan. Bandak musika jo zezan proposatu zuen eta Udal-taldeak onartu egin zuen (euria izanez gero, Merkatu plazan joko zukeen Bandak)[588]. 1942ko abuztuaren 14an, jada Salbatoreko Fermin Aizpuruari "eguraldi ona zen igandeetan" Salbatoren dantzaldiak egiteko baimena ere eman zitzaion[589] (hala ere, Aizpuruak dantzaldi bat bere lurretan egitea eskatu zuenean, Udalak irailaren 4an eskaera horri ezetza eman zion "herri eta auzoetako plazetatik at dantzaldiak egitearen kontra" zegoela argudiatuta)[590]. Dena dela, irekitze hori ez zen erabatekoa izan: 1942ko ekainean, Aizpuruak Arriaranen jotzeko baimena eskatu zuenean, ezezkoarekin erantzun zion Udalak[591].

Alde "gorri-separatistako" (hots, ezkertiarrak edo abertzaleak), "pertsona ezagunak" hiltzen zirenean, Gobernadore Zibilak, 1943ko martxoaren 9an idatzitako dokumentu batean, Udalei, Beasaingoari barne, "adi" egoteko esan zien, herrian zer eskela agertzen ziren edota zer elkarrizketa izaten ziren, edo herritarrek egun horietan keinu subertsiborik egiten ote zuten, etab., antzeman zezaten[592]. Kontrol soziala, beraz, halako muturreraino heltzen zen.

Bestetik, herrietatik irtetea are zailagoa zen eta salbokonduktu baten (mugitzeko baimenaren) beharra izaten zen. Salbokonduktu horiek ematea, askotan diru-iturri zen probintzia bakoitzeko Gobernu Zibilarentzat eta Udalentzat. 1939ko uztailaren 27an, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak Beasaingo Udalari (eta Gipuzkoako Udal guztiei) bidali zien idatzi batean, Gobernazio Ministerioak (egun, Barne Ministerioa), 1939ko uztailaren 27ko idatzi batean "kontzeptu horretan lortutako diru-sarrerak Gobernu Zibilari" jakinarazi behar zitzaizkiola" gogorarazi zien[593]. Gipuzkoako Gobernadore Zibilaren idatzi baten bidez, jakin badakigu, herritarrek salbokonduktuak formalki, inprimaki baten bidez eskatu behar zituztela, eta Udalak, eskatzaileen eta emandako salbokonduktuen zerrenda hilero bete eta Gobernu Zibilari bidali behar zizkiola. Horrela, Gobernu Zibilak eta beraren bidez, poliziak,

583 Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 65. dokumentu-sorta.

584 Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 68. dokumentu-sorta. Agustin Cacho kale-garbitzaileari eta Iganzio Irastortza gauzainari agindu zien Udalak zerbitzu hori betetzea.

585 Beasaingo Udal Artxiboa. 518. karpeta, 25. dokumentu-sorta

586 Beasaingo Udal Artxiboa. 518. karpeta, 25. dokumentu-sorta

587 Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 41. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta. Hau 1942an ere errepikatu zen (Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 40. dokumentu-sorta); eta baita 1943an (Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 39. dokumentu-sorta) eta 1944an ere (Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 38. dokumentu-sorta.).

588 Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 40. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

589 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

590 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

591 Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 60. dokumentu-sorta

592 Beasaingo Udal Artxiboa. 3189. karpeta, 16. dokumentu-sorta.

593 Beasaingo Udal Artxiboa. A083 karpeta, 08. dokumentu-sorta.

or.

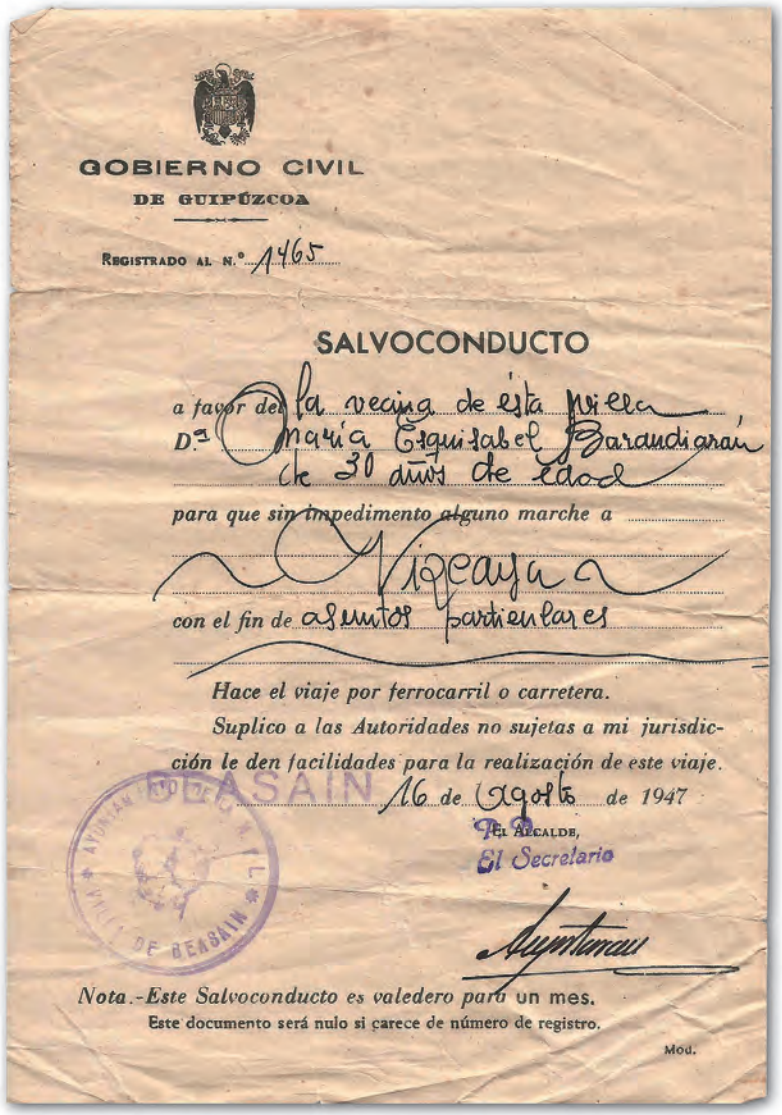

GOBIERNO CIVIL
DE GUIPÚZCOA

REGISTRADO AL N.º 1465

SALVOCONDUCTO

a favor de la vecina de esta villa
D.ª María Esquisabel Baranbiaran
de 30 años de edad
para que sin impedimento alguno marche a
Vizcaya
con el fin de asuntos particulares

Hace el viaje por ferrocarril o carretera.
Suplico a las Autoridades no sujetas a mi jurisdicción le den facilidades para la realización de este viaje.

BEASAIN 16 de Agosto de 1947

EL ALCALDE,
El Secretario

Nota.-Este Salvoconducto es valedero para un mes.
Este documento será nulo si carece de número de registro.

Mod.

Edozein irteeratan salbokonduktua eramatea beharrezkoa zen. Irudian Maria Dolores Eskisabeli Bilbora joateko baimena ematen zion salbokonduktua. (Agiria: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia).

jakin bazekiten nor zen herri bakoitzetik irten behar zuena (aukerarik baldin bazuten, askotan, tokiko agintari frankistek, salbokonduktua emateari uko egiten zioten). Salbokonduktua zinegotziren batek sinatu behar zuen, beraz, erregimeneko pertsonak ez zirenek askoz ere zailagoa zuten hori lortzea. Askotan, harreman pertsonala izateak lagun zezakeen horretan. Gehienetan Jose Aranburu eta Rufo Artolain zinegotziak ziren normalean herritarrei salbokonduktuak ematerakoan eskuzabalen aritu zirenak. Hau diosku adibidez, Eleuterio Aiestak: "Jose Aranburuk on handia egin zuen hemen, salbokonduktuak ematen eta abar"[594]. Jabier Garcia Bergara ere bat dator: "gehienetan, salbokonduktuak Jose Aranburuk edota Rufo Artolainek ematen zituzten"[595]. Joan Unanua Artolainek esaten duenez, biek sinatzen zituzten salbokonduktuak, "bat bakarrik sinatzen ausartzen ez zelako". Unanuaren arabera, "azkenean, aitonari (Rufo Artolaini) salbokonduktu horiek sinatzeko ahalmena kendu egin zioten. Botere hori ez zioten Udaletik kendu, kuarteletik baizik"[596]. Egia esan, halako jendea ezagutzea, zenbait pertsonarentzat, lagungarri izaten zen, frankismoa bezalako erregimen injustu eta arbitrario batean "lagun zezakeen norbait" topatzea zelako askotan estualdi batetik irteteko bide bakarra. Baina beste alde batetik, halako mekanismoak eta horiek zekartzaten pentsaerak, Antonio Cazorlak esaten digun moduan, "garai horietan pertsonek soilik familian edo "mesedean" izan zezaketen konfiantza; horiek izan baitziren soilik, aldi baterako bazen ere, sufrikarioa arindu zezaketen laguntzaile bakarrak (…) Lan bat lortzea, administrazio-izapide bat erraztea… askotan erregimenaren barneko pertsona egokia "ezagutzearen" mende zeuden. Eta "mesedea" jasotzearen ifrentzua, agian gehiago behar edo merezi zuen beste bat bere eskubiderik gabe uztea zen"[597].

Nor non zegoen kontrolatzea oso serio hartzen zuen erregimen berriak. Gipuzkoako Gobernu Zibileko Ordena Publikoko Idazkaritzak, Beasaingo Udalari, 1940ko maiatzaren 26an, Guda Zibilean zehar Beasaina bizitzera etorritako pertsonak zerrendatzea eskatu zion, haiek ere kontrolatu ahal izateko. Izan ere, 1936ko uztailaren 18an toki ezberdinetan bizi ziren pertsonen gaineko jarraipen osoa egin zuten (non lan egiten zuten, norekin bizi ziren eta abar)[598]. Guztira, Beasainen, egoera horretan zeuden 85 pertsona zerrendatu zituen Beasaingo Udalak 1940ko ekainaren 12an[599].

Tropen aldeko diru-bilketa ere aipatu dugu lehen. Hala ere, Estatuaren aldeko diru-bilketa "zibilak" ere egin ziren. Diru-bilketa horiek, modu "boluntarioan" antolatu arren (*Censo de Prestación Personal a favor del Estado* izena zuten gazteleraz), praktikan,

[594] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

[595] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an). Jabier Garcia Bergarak kontrako adibidea ere jartzen digu, adibidez, Udaleko kontuhartzaile Bautista Telleriak behin bere aitonari ez ziola salbokonduktorik eman nahi izan.

[596] Joan Unanua Artolaini egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-05ean.

[597] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madril, 2016, 21.-22. or.

[598] Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 51. dokumentu-sorta.

[599] Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 51. dokumentu-sorta.

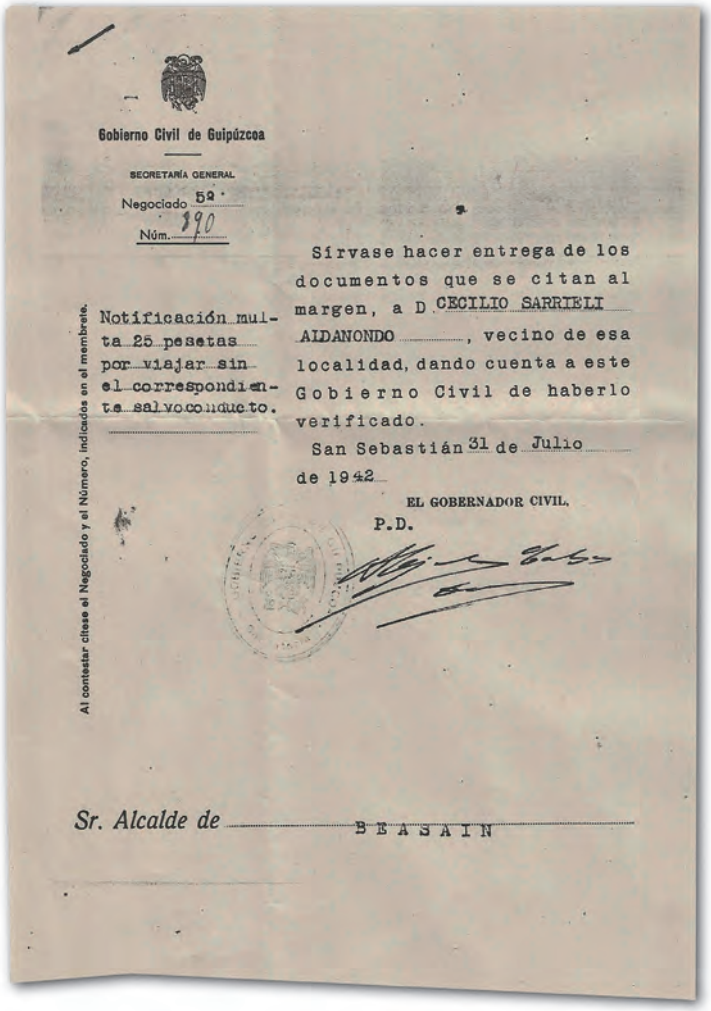

Gobierno Civil de Guipúzcoa

SECRETARÍA GENERAL

Negociado 52

Núm. 190

Sírvase hacer entrega de los documentos que se citan al margen, a D CECILIO SARRIELI ALDANONDO, vecino de esa localidad, dando cuenta a este Gobierno Civil de haberlo verificado.

San Sebastián 31 de Julio de 1942

EL GOBERNADOR CIVIL,
P.D.

Notificación multa 25 pesetas por viajar sin el correspondiente salvoconducto.

Al contestar cítese el Negociado y el Número, indicados en el membrete.

Sr. Alcalde de BEASAIN

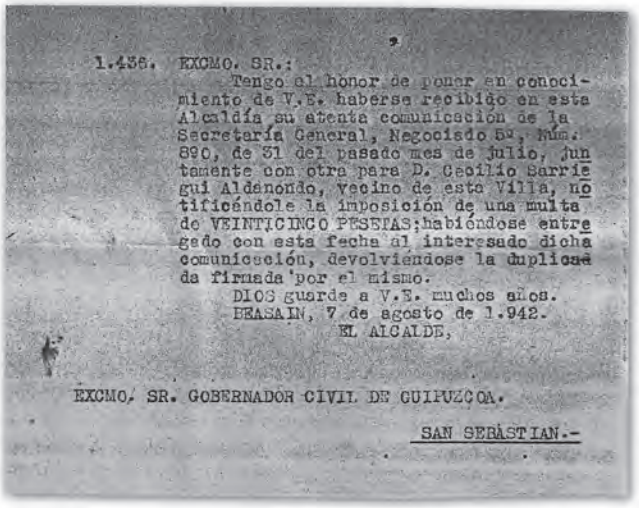

1.436. EXCMO. SR.:

Tengo el honor de poner en conocimiento de V.E. haberse recibido en esta Alcaldía su atenta comunicación de la Secretaría General, Negociado 52, Núm. 890, de 31 del pasado mes de julio, juntamente con otra para D. Cecilio Sarriegui Aldanondo, vecino de esta Villa, notificándole la imposición de una multa de VEINTICINCO PESETAS; habiéndose entregado con esta fecha al interesado dicha comunicación, devolviéndose la duplicada firmada por el mismo.

DIOS guarde a V.E. muchos años.
BEASAIN, 7 de agosto de 1.942.
EL ALCALDE,

EXCMO. SR. GOBERNADOR CIVIL DE GUIPUZCOA.

SAN SEBASTIAN.-

Salbokondukturik gabe herritik ateratzeak zigorra ekar zezakeen. Irudiotan, Zezilio Sarriegiri ezarritako zigorra, salbokondukturik gabe bidaiatzeagatik. (Agiriak: Andoni Sarriegi Eskisabelek utziak)

beharrezkoa zen, 1939ko abuztuaren 12an, Jose Luis Guridik sinatutako bandoan agertzen den bezala ("derrigorrezkoa" –*obligatorio*- hitza agertzen da). Prestazio horretan parte hartzeko, egun zehatz batean izena eman behar zuten "18 eta 50 urte arteko beasaindar gizonezkoek": abuztuaren 17 eta 18an CAFen lan egiten zutenek, 19an Bernedo-enean lan egiten zutenek, 20an Beasaingo baserritarrek, 21 eta 22an beste industrietan lan egiten zutenek, 23an Astigarretakoek eta Aratz-Matxinbentakoek eta 24an Arriarangoek eta Garingoek. Izenik ez ematea "50 eta 1.000 pezeta arteko zigorraz zigortuko" zela ohartarazi zuen bandoak[600].

1.5.g) Errepresio soziopolitikoaren ondorioak: familien arteko harremanak eta biktimen oroitza

Halako kontrol sozialak, garaituen familietan eragina izan zuen eta politikaren mundutik aterarazi egin zituen. Gehienak ez ziren politikan sartu, eta sartuta zeudenak, ahazten saiatu ziren. Izan ere, diktaduraren errepresio mota ezberdinen (zuzenekoak –heriotzak zein kartzelatzeak–, soziopolitikoak eta ekonomikoak) helburuetako bat populazioa politikatik aldentzea edo soilik beren politikan sartzea izan zen[601]. Hori ondo azaldu zuen oposizioko Unibertsitateko irakasle batek 1961ean (testigantza berantiarra izan arren oso ondo azaltzen du guda ondorenean orokortutako sentimendua): "Espainiarrei erregimena gustatzen zaien galdetuz gero, %80k ezetz erantzungo luke. Baina erregimen hori aldatu nahi duten galdetuz gero, %80k ere ezetz erantzungo luke"[602]. Antonio Cazorlak berak errepresaliatu baten ahotik jaso zuen moduan: "diktadura-garaian, ahaztea

[600] Beasaingo Udal Artxiboa. F010 karpeta, 01. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 249. karpeta, 30. dokumentu-sorta.

[601] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975.* Alianza Editorial. Madril, 2016, 20.-21. or.

[602] FUERTES MUÑOZ, Carlos: "La representación de las actitudes políticas de los españoles en la prensa extranjera (1960-1975) in DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (111.-126. or.), Comares. Granada, 2013, 121. or. Bildutako adierazpen horiek, irakasleak Belgikako egunkari bati egin zizkion (*Le Soir*, 1961-06-17koa).

or.

gogoratzea baino hobea zen"[603]. Adibidez, Jesus Lopez Gallegoren arabera, bere familian "ez zen politikaz hitzik egiten"[604]. Mila Mendiak dionaren arabera "berez nabaritzen genuen askatasun-falta (…) gure aitak beldur handia zuen"[605]. Joan Ramon Imatzen arabera ere hala zen: "gure amonek ez zuten gudari buruz hitzik ere egiten"[606]. Berdina esaten digu Pako Ruiz de Apodaka ordiziarrak: "Guda Zibila tabua zen, ez zen hartaz hitzik ere egiten. Agian zaharren artean bai, baina gazteen artean ez"[607] (agian zaharren artean hitz egiteko modu hori, izaera politiko bati baino gehiago zegoen bizitutako bizipenei lotuta). Jabier Garcia Bergarak, zeinaren aitak eta lau osabek[608] gudan borrokatu zuten, bere etxean giro bera zegoela esana du: "gure aitak ez zuen sekula Guda Zibilaz hitz egiten"[609]. Sara Alonso Lamatak ere berdina dio, baina kasu horretan, "auto-laguntzazko" arrazoiren bat atzean bazegoela iradokitzen du: "Ez, ez zen hitzik egiten. Egia da, agian horrek momenturen batean lagundu egin zuela egoera hartan aurrera egiten, gertatutakoa egundokoa izan baitzen"[610]. Beldurra, noski beste faktore bat izan zen; adibidez, Lozares familian gertatutakoa dugu horren adibide: Maria Pilar Lozaresek esaten duenez "amak aitaren dokumentu batzuk gordetzen zituen, kartzela aldikoak-edo. Ez zizkion inori ere ikusten uzten, beldurra-edo izango zuen. Nik behintzat paper haiek ez nituen ikusi. Aita (Jose Maria Lozares Escolar) hil zenean, amak paper haiek apurtu egin zituen. Dokumentu haiek puskatzea sekulako askapena izan zen amarentzat"[611].

Halako errepresio "sozialak" ekarri zuen beste ondorio bat ere, prestigio- eta desprestigio-harremana: izan ere, erakundeak herritarrekiko alde batera eginak zeuden eta beste aldea bitartean erabat erreprimituta zegoen. Horrek instituzioek baztertua bizitzea ere esan nahi zuen. Izan ere, guda galdu zuen aldea, erabat desprestigiatuta eta baztertuta egon zen; askotan mespretxuz edo bortxaz tratatzen zituzten. Alizia Polok esana duen moduan "orduko Udala ez zen gaur egungoaren modukoa, etorri eta eskaera bat egiteko"[612]. Andoni Sarriegik dio halako "agintekeria", elizan ezkontzeko momentura ere iritsi zela. Lehen aipatu dugun Florentzio Aspe erretoreak, bere aita eta ama (Zezilio Sarriegi eta Mª Dolores Eskisabel) ezkontzeko joatean, derrigorrez berak ezkondu nahi izan zituen; aitak hori ezin zuen jasan eta bestalde laguna zuen apaiz batek ezkontzea nahi zuen. Beraz, aitak gotzaindegira jo behar izan zuen eskubide horren berme-bila, eta gotzaindegitik emandako erantzunari esker lortu zuen nahi zuten apaizarekin ezkontzea eta Aspek ez zuen horren aurka egiterik izan. Sarriegik kontatua du halaber, bere amandreari (Joxepa Maria Aldanondori) beste apaiz batekin gertatua ere[613]. Beraz, Beasainen bi alde oso zehatz zeuden: "irabazleak" (erregimenaren aldekoak) eta "galtzaileak" (erregimenaren kontrakoak) eta bien arteko harremana nahiko pipertuta zegoen, azken hauek, "galtzaile" deitzen zien Estatu baten eta bere administrazioaren mendean bizi behar zutelako. Bestalde, "irabazleen" aldetik, askok "galtzaileekin tratatu behar izate hori" endredo bezala hartzen zuten (gogora dezagun Francoren altxamendu militarraren helburuetako bat "Errepublika eta haren ildoa ezabatzea" izan zela). Hala kontatu digu, adibidez, Isabel Peñagarikano Dorrontsorok: "Guda ostean ezinikusi handia zegoen Beasainen. Erregimenekoek eurak zuzenak zirela eta besteok okerrak ginela uste zuten"[614]. Antselmo Ruizek ere hala dio: "gudaren ondoren, gorrien emazteak eta seme-alabak oso gaizki tratatu zituzten hemen"[615]. Roberto Beguek ere hori berresten digu: "bai, gudaren ondoren bi aldeen artean oso tarte handia zegoen". Roberto Begueren arabera "frankistak herrian zehar probokatzen ibiltzen ziren"[616]. Xanti Lasak ere esan digu: "guda ondoren gure aitonak (Santiago Aramburu Otamendik) gutxiespena jaso zuen, abertzalea zen-eta"[617]. Mila Mendiak, bere aita zenak (Florentzio Mendiak, derrigortuta "irabazleekin" gudan ibili behar izan zuenak, eta bere aita Ebaristo Mendia altxatuek berek Beasainen hil ziotenak) nola pasatu behar izan zuen kontatu digu: "guda pasatu ondoren, aitona hil zutenekin

[603] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madril, 2016, 67. or.

[604] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[605] Mila Mendia Aramendiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-02an.

[606] Joan Ramon Imatz Crespori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[607] Alizia Polo eta Mikel Apaolatzari eginiko elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[608] Familia hau ordiziarra zen berez, Garcia Bergararen aita guda ostean ezkontzerakoan etorri zen Beasainera bizitzera.

[609] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

[610] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.

[611] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03ean.

[612] Alizia Polo eta Mikel Apaolatzari eginiko elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[613] Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an. Sarriegiren arabera, apaiz batek, On Pedro Mokoroak, gerra garaian, behin, bere amandreari (Joxepa Maria Aldanondori) aitortza bukatzean, bere semeez (Zezilio eta Jose Sarriegiz) non ziren edo zerbait ba al zekien galdetu zion eta hark ezer ez zekiela erantzun ondoren, esan zion: "haiek ere gogorra egin zuten gorriekin alde eginda". Eta, Sarriegiren amandreak, Joxepa Maria Aldanondok, hitzetik hortzera erantzun zion: "Jauna, haiek ez zuten gorriekin alde egin. Haiek, hemen, lanean zebiltzan eta bakean bizi ziren, baina, hilko ez bazituzten ihes egin behar izan zuten, Jesukristok Herodesengandik Egiptora ihes egin behar izan zuen bezalaxe". Kasu horretan iheslarien erruduntasuna bilatzen zuen apaizak, legez ezarritakoaren aurka armaz altxatu eta herritarrak eraso zituztenen aipamenik ere egin gabe.

[614] Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

[615] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.

[616] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[617] Xanti Lasa Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

itxurak egiten ibili behar izaten zuen gure familiak". Mendiak zehazki pertsona bat aipatzen du: "Epifanio Argiñano gure aitarekin asko sartzen zen"[618].

Milagros Aranburuk ere esaten du: "Epifanio Argiñano eta Eusebio Asla gaiztoak ziren, Guridi alkatea baino gaiztoagoak"[619]. Pertsona horrengan insistitu zuten Ibarbia familiakoek ere: "Argiñanotarrak gurekin gaizki portatu ziren (…) Beste bat Santiago Muñoz izan zen, Ezkiagaren inprimategian lan egiten zuena. Horrek, frankisten manifestazioetara joaten ez zena hil beharra zegoela esaten zuen"[620]. Jabier Garcia Bergarak irabazleen aldekoen nolabaiteko inpunitate-sentimendua salatzen du: "guda bukatu ondoren, Rafael Oiarbide izeneko harakin bat gauero pasatzen zen Zaldizurreta baserriaren ondotik (baserri horretakoak jeltzaleak ziren) abertzaleen aurkako abestiak abestuz"[621]. Antzeko pentsaera zuten Lamata familian ere (eraildako Viktoria Huergo Toferen familian), Anjel Lamata Villahozek kontatzen duen moduan: "gudaren ondoren, Beasainen denok genekien nor zen "gureetakoa" eta nor zen "haietakoa"; nor zen "ezkerrekoa" eta nor "eskuinekoa""[622]. Amaia Gamarrak ere dio: "gudaren ondoren, pertsona batzuek, ez dut aipatuko izenik, gure amari bizitza zail egin zioten"[623]. Zenbait kasutan, adin txikikoengana ere iristen zen bi aldeetakoen talka hori: Jabier Garcia Bergarak kontatzen du "normalean erregimenaren aldeko familia bateko seme batek jo egin ohi ninduen"[624].

Umeen arteko borrokek islatzen zuten tentsio politikoaz, Garcia Bergaraz gain, Antselmo Ruizek ere ematen digu horren berri: "Ostegun arratsaldeetan, eskolan jai genuenez, umeok Senperera, futbol-zelaira joaten ginen. Behin "pelaioak" (guda aurretik karlisten gazteei deitzen zieten hala, guda ondoren FET-JONSeko gazteei, ofizialki *Flechas* ("Geziak") deitu zirenei) aurkitu genituen han instrukzioa egiten eta borroka bat izan zen"[625]. Ezkerreko familietako beasaindarrek Beasaindik kanpo ere jasan behar izaten zituzten halako isekak eta irainak; adibidez, Ramon Perez Onesimok kontatzen duenez: "ni soldaduskan postutik aldarazi ninduten, "gorrien familiakoa" nintzelako"[626].

Are gehiago, Beasaindik kanpo, errekete batzuek Beasainen egindakoaz harrotu egiten ziren. Hori izan zen adibidez, Timoteo Alonso eta Luzia Lamata bikoteak Nafarroako San Adrian herrian (Timoteo Alonso kartzelatik irten ondoren San Adrianen bizi izan ziren urte batzuez) bizitako egoera bat. Behin soroan ari zirela, auzokide batek, "zuek Beasaingoak zarete, ezta?" eta beasaindarrek baietz erantzun zioten. Halakoan auzokideak "guk han emakume bat hil genuen" esan zuen (Viktoria Huergo Tofe, Luzia Lamataren ama hil zuten). Zur eta lur geratu ziren. Euren ondorengoek esaten duten moduan, "ez dakit auzokideak, hil zuten emakume hori Luzia Lamataren ama zela bazekienik ere, baina ez dugu uste gure gurasoek auzokide horren hitzak gogoratzen zituztenik ere"[627].

Ondoko herrietan, gauza bera gertatzen zen, adibidez Ordizian. Pako Ruiz de Apodakak esana duen bezala: "Ordizian gerra ondoren, gizaseme denek zekiten nor zein aldetakoa zen"[628]. Yolanda Beguek ere Ordiziari buruz gauza bera dio: "Nire amari (Tomasa Redondori) txistua botatzen zioten eskuindarrek Ordizian". Hala ere gauza dramatikoago bat ikusi zuen, Tomasaren neba, Fausto Redondo, Asturiasen Goierriko erreketeek frontean eraila (ikus aurreko kapitulua) izan zenaren eraztun bat erakutsi zuten taberna batean Ordiziako eskuindarrek "guda-trofeoa bailitzan"[629]. Baita Olaberrian ere; Bujanda Olaran neba-arreben arabera: "Guri bizitza oso zail egin ziguten erregimenaren aldekoek Olaberrian"[630]. Horrez gain, legearen erabilera alderdikoia egiten zela salatzen du Yolanda Beguek: "Nire amonak denda bat zuen, eta legez beharrezkoa zen prezioak erakustea. Behin txarteltxo bat erori zitzaiola-eta, salaketa jaso zuen eta 3.000 pezetako isuna jarri zioten amonari. Ez genuen ordaindu nahi, baina amona kartzelan sartu zuten eta azkenean ordaindu egin behar izan genuen. Etxezarreta deitutako Ordiziako gizon batek 1.000 pezeta eman zizkigun"[631]. Ordizian giroa askoz ere okerragoa izan zitekeen Beasainen baino, Tomasa Redondok berak Ordiziako memoria historikoa ikertu duen taldeari esan zion bezala "gu, Ordiziako neskak, Beasaina joaten ginen mutilekin

[618] Mila Mendia Aramendiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-02an.
[619] Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.
[620] Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.
[621] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).
[622] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.
[623] Amaia Gamarrari egindako elkarrizketa. Beasainen 2014-08-01ean. Gamarrak ordea, Untzueta familia aipatzen du salbuespen gisa.
[624] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).
[625] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.
[626] Ramon Perez Onesimori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.
[627] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.
[628] Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.
[629] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.
[630] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an.
[631] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

dantzatzera; Ordiziako mutilak aberatsak (irabazleen aldekoak) ziren, eta ez zuten neska pobreekin (galtzaileen alabekin) dantzatu nahi izaten"[632]. Familia horretaz aparte, Ordiziako beste familia ezagun batzuekiko ere halako herra egon zen, adibidez, Iturriotz familiaren kontrakoa (Patxi Iturriotz, Patxi Zabale, Ordiziako alkate izan zen guda aurretik EAJren partetik). Bere alaba Miren Iturriotz Jauregiren arabera, guda-garaian desfileak egiten zituzten "frankistek herriren bat hartzen zuten bakoitzean. Urdaneta kaletik pasatzean herriko eskuindar batzuek gure etxera etxafuegoak botatzen zituzten eta guk leihatilak itxi behar izaten genituen"[633]. Halakoak pairatu behar izan zituen beste familia bat Niño-Alonso familia izan zen: "Ez genuen ezer eta gainera kalean barre egiten ziguten *gorriak* eta *errusiarrak* deituz"[634]. Goierritik kanpo ere, halako ezinikusi-giroa nagusitu zen Gipuzkoan, adibidez Azpeitian, hango herritar Begoña Errastiren arabera, espioia deitzea edota erregimenaren kontrakoei salaketen bidez eta abarrez bizitza zailtzea oso normala izan zen. Herri horretan beste bi pertsonak, Kontxi eta Miren Odriozola Uzkudun ahizpek, abertzaleen familia batean hazitakoek, guda ondoren abertzaleek eta karlistek euren artean hitzik ez zutela egiten esaten zuten "umeen artean ondo konpontzen ginen arren"[635].

Olaberrian, "FET-JONSeko herriko burua "*jefe local*" eta Alustiza apaiza aipatzen dituzte jazartzaile gisa; baina, oro har, orokorra izan zela esaten dute, adibidez, Olaberrian, taberna eduki zutenean "gaueko 11etatik aurrera irekita edukitzea debekatuta zegoen, baina erregimenaren aldekoak gaueko 11ak zertxobait gutxitan etortzen ziren, guri irekita edukiarazteko eta horrela guk gero isuna jasotzeko" (ikusten den moduan eskema hori, hau da, isunen inguruko araua kontrako ideologia zuten herritarrak propio zigortzeko erabiltzea, Ordizian bezalaxe erabiltzen zuten). Sara Bujandaren arabera "nik Jaunartzea goizeko zazpietan egin behar izan nuen, beste umeengandik aparte, fusilatu baten alaba nintzelako". Jose Maria Bujandaren arabera "Beasainen tratua hobea izan zen, hemen nahiko ondo tratatu gintuzten"[636]. Ane Barandiaran Erauskinek Lazkaoz ere irudi bera ematen digu: "Lazkaon bi aldeen artean gorroto handia egon zen"[637].

Iritzi horren kontrako salbuespenak ere bazeuden. Bide horretan Eleuterio Aiesta Kristobalenaren iritzia ere badugu. Beraren arabera, "gudaren ondoren, harremanak normalak izan ziren, ez zen tirabira pertsonal handirik bizi izan"[638]. Beste kasu batzuetan, Aiestak berak bortizkeria-eszena askoren berri eman digu, eskolan, desfile militarretan, eta abar; beraz ondorioztatzen dugu, beraren arabera, "eremu formaletan" (hau da, bortizkeria erabil zezakeena "paper ofizialean" zegoenean; desfileko militarra/herritarra, polizia/herritarra, irakaslea/ikaslea) izaten zela dio batez ere bortizkeria hori, hau da erregimenaren aldekoa edo funtzionarioa "zegokion paperean" zegoenean, ez hainbeste, herritarren arteko harreman "ez-formaletan". Aiestaren testigantza gutxieneko iritzi bat den arren, hori garrantzitsua da jabe gaitezen. Halako beste iritzi bat Arantza Ugarte Azkaraterena da; beraren arabera "ez zen pike handirik egon, baina aitari (Zesareo Ugarte medikuari) plaza kendu zioten"[639]. Xanti Lasa Aranburuk, bere aitona Santiago Aramburuk "gutxiespena" jaso zuela dioskun arren, bere familian, beste batzuek, gudari joandako familiakoek "errepresalia handirik ez zuten izan, izan ere, euren anaia batek, Ramon Modesto Aranburuk, "Txanbok", erreketeekin gudara joan behar izan baitzuen"[640].

Urteak pasatu ahala, "galtzaileetako batzuek" nolabaiteko ospea lortu zuten arren, gehienen kasuan hesi hori, "galtzaile" izanarena, mantendu egin zen. Halakoaren adibide ona ematen digu Ixabel Irizarrek, familia abertzale batetik zetozela kontuan izanda, bere aita Joan Migel Irizar, Loinatz abesbatzako zuzendaria (baina gudari jeltzale batzuen anaia, eta ikusi dugunez, bera ere isunaz zigortua) izanik: "gure aitak nolabaiteko ospea bazuenez (agintariek eta erregimenaren aldekoek) errespetatu egiten gintuzten, hori bai, nor bere lekuan egonda"[641].

"Galtzaile" izateak, aginte-organo ezberdinen aldetik nolabaiteko bortxa jarraikia jasotzea ere bazekarren, hau da, agintariek "markatutako" pertsonei emandako tratua behin eta berriz bortxazkoa izatea. Batez ere ideologikoki aktiboak izanaren gaineko ustea euren gain zuten pertsonek sufritu behar izan zuten halako "etengabeko bortizkeria". Horietako bat, Inaxio Imatz izan zen,

---

[632] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 150. eta 153. or.

[633] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 137. or.

[634] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 238. eta 239. or.

[635] BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib., *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016, 187. eta 192.-194. or.

[636] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an.

[637] Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[638] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

[639] Arantza Ugarte Alustizari eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[640] Xanti Lasa Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[641] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

bere biloba Joan Ramon Imatzek kontatzen duen moduan, "Franco Donostiara etortzen zen bakoitzean, aitona Inaxio kartzelara sartzen zuten egun batzuetarako"[642]. Halako beste bat Pablo Aguado anarkista zen (ordiziarra izatez, baina guda ondoren Beasainen bizitzen jarri zena). Andoni Sarriegik dioskunez, Beasainen, "jeltzaleen artean, Donostian edo Gipuzkoan ospakizun handiren bat edo inguruan bestelako gertakariren bat izaten zen bakoitzean, beti, Jesus Ibarbia, Alfontso Ibaibarriaga eta Zezilio Sarriegi (bere aita) Guardia Zibilen kuartelera deitzen zituzten; 1966. urtera arte behintzat (azkenekoz urte horretan Segurako euskal jaien ondoren)"[643]. Francoren bisitaldiez gainera, bazeuden halaber kuartelera "arrunta zena baino maiztasun handiagoz" deitzen zituztenak: Antselmo Garmendia kasu. Aitor Garmendiaren arabera "edozein aitzakiarekin deitzen zuten kuartelera, edozein baimen eskatuta, eta bizpahiru orduz izaten zuten han". Garmendia Goitiaren arabera, bere aitak kontatuta, "halako bisitaldietan ez zuten jotzen baina mespretxu handiz tratatzen zuten"[644]. Beasainen bertan, badakigu eraildako Ignazio Onesimo Matuteren anaia Aurelio Onesimo ere kartzelara eramaten zutela Franco Donostiara etortzen zen bakoitzean[645]. Xanti Lasak ere kontatzen du "Franco etortzen zen bakoitzean, Beasaingo batzuk kartzelara eramaten zituztela"[646]. Beste kasu bat, Joxe Aierdi zarauztarrarena izan zen, Bernabe Aierdiren familiakoa zen eta Ondarretako kartzelara eraman ohi zuten.[647] Xabier Aierdik kontatu digunaren arabera, Joxe Aierdi, aske utzi ondoren ere, "Franco Donostiara zetorren bakoitzean kartzelan sartzen zuten"[648].

Kasu batzuetan, aske utzitako jendeak bigarren salaketa bat ere izan zuen. Andoni Sarriegik bere osaba Jose Sarriegiri gertatutakoa kontatu digu. Sarriegik dioenaren arabera, Jose Sarriegi aske utzi eta etxera etorri zenean, Beasainen, eskuindar batzuek "hori horrela utzi behar al duzue?" esaten hasi ziren, eta bigarren salaketa bat jarri zuten. Jose Sarriegi 1939ko abenduaren 11n atxilotu zuten berriro, sei hilabete pasatu zituen Ondarretako kartzelan salaketa horren erruz eta 1940ko maiatzean burutu zen epaiketan libre atera zen. Epaiketara Fermin Perez bakarrik azaldu zen arren, Andoni Sarriegik dioskunez "Sacristan deiturako guardia zibil batek osabari berari atxilotuta kuartelera eraman zutenean aitortu zionez, hura prestatu zutenak, Rufo Artolain eta Eujenio Lasa izan ziren, Florentzio Gallego, Silberio Oria gauzaina eta Fermin Perez lekukotzat erabiliz". Jose Sarriegik, aske gelditu ondoren, bi prestatzaileei aurre egin zien esanez, "nik zer egin dizuet zuei zuek niri hau egiteko?" eta haiek "Guk ezer ez! Guk ez diagu ezer egin!". Sarriegik orduan "Zuek bai, zuek. Nik badakit salaketa nortzuk prestatu zenuten eta nortzuk sinatu zuten!". Batek esan bide zion, "Bai, epaileak esango du" eta Jose Sarriegik: "Ez epaileak ez du esaten, baina jakin egiten da. Nirerik ez duzue jakin egin ez dudalako, baina egiten duenarena jakin egiten da". Andoniren arabera, hori entzuterakoan, prestatzaileek bizkarra eman eta alde egin zuten eta aurrerantzean ez ziren ausartu Jose Sarriegiri aurrez aurre begiratzen[649]. Jose Sarriegi ez zen izan aske gelditu ondoren bigarren zigor bat pairatu zuen bakarra. Alfontso Ibaibarriagari ere berdina gertatu zitzaion. Ibaibarriaga, bigarren atxiloketa hori jasateko, bere seme-alaben arabera, "ez dakigu nork salatu zuen herrian", (agian Jose Sarriegiren kasuarekin izan zezakeen antzik, biek oso harreman estua izan zuten-eta), "Langile Batailoian aritu zen, Zaragoza eta Cariñena artean trenbide bat egiten"[650].

Hala ere, gudaren eta guda-ondorenaren "kaleko bortizkeria sozial" horren adibiderik tragikoena, Rufino Sarasolarena dugu. Sarasola 1934an greban parte hartu eta 1935ean epaitu eta kartzelatua izan zen, gudan gudari ibili zen, hiru heriotza-kondena izan zituen, eta geroago, El Dueso eta Puerto de Santa Mariako kartzeletan egon zen; azkenean, libre geldituta, Lakuntzan (Nafarroan) jarri zen bizitzen. Hala ere, tarteka Beasaina etortzen zen. Herria bisitatzen zuenean, "frankisten aldetik probokazioak jasan behar izaten zituela" kontatu digu bere iloba Roberto Begue Sarasolak. Kontuan izan behar da gizon horrek aurretik hiru heriotza-kondena izan zituela eta beldurrez bizitzera behartuta zegoela; beraz, asmo txarreko pertsonen probokazioentzako jomuga erraza izan zen. Horietako azkena ondo gogoratzen du Roberto Beguek: "1948ko Beasaingo festak ziren eta noria batean geunden biok. Behera begiratu eta Guardia Zibileko teniente bat ikusi genuen, Santiago Muñozekin batera eta Muñozek gu seinalatzen gintuen. Nire osabak orduan, noria goian zegoela, bere burua bertatik bota zuen. Ni eusten saiatu nintzen eta eskuan bere zapata nuela gelditu nintzen. Osaba erortzerakoan hil zen. Gogoan dut baita Muñozek tenienteari esana: "hau

[642] Joan Ramon Imatz Crespori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[643] Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an. Ibaibarriagari buruz, Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

[644] Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

[645] Ramon Perez Onesimori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[646] Xanti Lasa Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean. Hala ere, Xanti Lasak diosku bere aitona, jeltzalea zena "ez zutela eramaten, baina beste batzuk bai".

[647] 1940. urtearen ondoren, bere seme Xabier Aierdi Aldasoro Beasaina etorri zen bizitzera. (Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an).

[648] Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[649] Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an.

[650] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

mozkortuta egongo zen" eta guardia zibilak erantzun: "hi hago isilik, hik ez duk ezer ikusi!""[651]. Kasu horretan ere, biktimak bere aurkako desprestigioa pairatu zuen, ez soilik momentu horretan Muñozek esan zuenagatik, baizik-eta "urte batzuen buruan ere hura errepikatzen" zuelako. Behin, taberna batean "hire osaba mozkorra zuan" esan zidan eta nik botila bat hartu nuen buruan hausteko eta eutsi egin behar izan zidaten"[652].

Garaituen familiek modu ezberdinez erantzun izan zioten egoera horri. Erreakzio ezberdinak izan ziren. Izan ere, egia da politikak gizarte bat osatzen zuela, baina herri osoaren gizartea –zeinaren zati etsai politikoak ere baziren– gizarte politikoaren alboan eta bera ukituz zegoen, tangente bat balitz bezala. Batzuek, nahiz eta argi izan zein aldetakoak ziren eta nola sufritu zuten, nolabait ere, bi aldeak ez gotortzera jo zuten; bai arrazoi "etikoak" ("ezin da arrangurarik izan soilik hura beste ideia batzuetakoa delako") edota "praktikoak" zirelako ("aurrera egin behar da"; batez ere kontuan izan behar da familia horiek galtzaileen familiak zirela, beraz oso zail zutela agintarien aldetik konpentsazioren bat edota aitormenen bat jasotzea). Adibidez, Anjel Lamata Villahozen kasuan; "guk argi genuen ezkerrekoak ginela, baina pike gabe hezi gintuzten, egia esan nik garaileen umeekin jokatzen nuen futbolean. Hala ere egia da ni 1945ean jaio nintzela" (beraz ez zituen guda ondorengo urterik latzenak bizi izan)[653]. Bere lehengusina Sara Alonso Lamataren arabera "agian gudari buruz gehiegi ez hitz egiteak, nolabait, egoerari aurre egiten lagundu zigun"[654]. Maria Pilar Lozaresek era hala zioen: "guri, familian, gizaki guztiak errespetatzen irakatsi ziguten, edozein alderditakoak baziren ere"[655]. Maria Rosario Ugarte Sukiak ere bat egiten du: "gu batere arrenkurarik gabe hezi gintuzten"[656].

Beste batzuek beste modu batean erantzun zioten, batez ere euren senitartekoen hiltzaileen aldetik probokazio ezberdinak jaso zituztenek. Adibidez, hori izan zen Bujanda Olaran familiaren kasua. Horiek, euren aita CAFen bahitu zuen taldearen buru zen Epifanio Argiñanori aurre egin zioten behin baino gehiagotan, batez ere Olaberritik Beasaina bizitzera etorri zirenean eta Beasainen taberna jarri zutenean. Hori baieztatzen digu Eleuterio Aiestak adibidez: "sekulako eztabaidak izaten zituen Bujanda familiaren tabernan, batez ere Sara Bujandarekin, horrek aurre egiten baitzion. Argiñanok noski dena ukatzen zuen, bere konpainian bortxaketarik ez zuela baimentzen ere esaten zuen, fusilamenduak saihestu egin zituela…"[657]. Gudan, frontean Asturiasen eraildako Teodomiro Gonzalezen alaba Pepi Gonzalez ere askotan oldartzen omen zitzaion Epifanio Argiñanori[658]. Beste kasu bat izan zen Zaldizurreta baserrian gertatu zena; han esan dugunez, egunero harakin karlista bat (Rafael Oiarbide) pasatzen zen abertzaleen kontrako abestiak kantatzen. Jabier Garcia Bergararen arabera "egunen batean, norbaitek jipoia eman zion Oiarbideri"[659]. Beasainen familiakoak izan dituen Edurne Alegria Aierdik honela kontatzen digu: "gure etxean oso garbi genuen Euskal Herrian guda bat izan zela eta gu euskaldunak ginela"[660]. Hala ere, kontutan izan behar da Alegria Aierdi Venezuelan jaiotakoa dela eta han ez zegoen noski Euskal Herrian zegoen presiorik.

Guda-bukaeran, horietako batzuk antza denez, egindakoaz damutu egin ziren. Horietako bat Epifanio Argiñano izan zen. Bere kasua paradigmatikoa da, izan ere, urteak pasatuta bere buruaz beste egin zuen, trenari bere burua botata[661]. Askotan sartzen omen zen Bujanda familiaren tabernara, lehen urteetan eztabaidatzera, azken urteetan aldiz, antza denez, barkamena eskatzera. Sara Bujandaren arabera "askotan etortzen zen, eta guk ezin genuen bota; hori bai, sukaldera pasatzen uztea ez zitzaigun bururatu ere egiten. Berak hori egiten zuen "Zuen amarekin egon nahi dut!", baina guk ez genion pasatzen uzten. Behin, Beasaingo festen bezperan gure tabernan egon zen, eta gero bere burua trenari bota zion. Gero jakin izan dugu bi etxe

[651] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[652] Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

[653] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.

[654] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.

[655] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

[656] Arantza Ugarte Azkarateri eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[657] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

[658] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

[659] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

[660] Edurne Alegria Aierdiri egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[661] Ikusten dugun bezala, elkarrizketatu gehienek oso modu ezberdinean ikusten zituzten alderdi berekoak izan arren "izaera ezberdinekoak" zirenak: alde batetik Argiñano edo Santiago Muñoz bezalako probokatzaileen" edo "gaizkileen"; eta bestetik "haien aldekoak izan arren jendea laguntzen saiatu ziren" Jose Aranburu edo Frantzisko Eltzo bezalakoen arteko bereizketa nabaria da. Kasu honetan, herritarrek garrantzia handiagoa ematen diote agintariaren izaera pertsonalari politikoari baino. Adibidez, Epifanio Argiñanok bere buruaz beste egitea behin baino gehiagotan aipatzea, moduren batean, pertsona horrekiko "zigor sinbolikoa" aipatzea izan daiteke. Ana Cabana ikerlariaren arabera, halako oroitzapenak sortzea, izuaren garaian, identitate politikoaren bidez ezinezkoa zenean "komunitatea babesteko" modu bat izan zitekeen. CABANA IGLESIA, Ana: "Sobrellevar la vida. Memoria de resistencia y resistencias de la memoria al franquismo" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura de Franco (1936-1977)* (97-108. or.), Comares. Granada, 2013, 100-104. or.

gehiagotan ere egon zela antzeko aldartean"[662]. Testigantza gehienek diote hori gertatu baino lehenago barkamena eskatuz ibili zela. Ibaibarriaga Usabiaga neba-arreben arabera "azken urteetan gure gurasoen eta izeba-osaben inguruan ibiltzen zen barkamen eske (…) Behin osaba bati belauniko jarri zitzaion eta barkamena eskatu zion "zure familiari egindako minagatik"[663]. Arantza Ugarte Azkarateren arabera, bere aitarekin (Zesareo Ugarterekin) topo egiten zuen bakoitzean belauniko jarri eta barkamena eskatzen omen zion Argiñanok[664]. Kontzientziak gainezka eginda bere buruaz beste egin zuen beste bat, Ibarbia lehengusu-lehengusinen arabera, Santiago Muñoz izan zen, errekete izan zena eta Ezkiagaren inprimategian lan egiten zuena[665]. Ez dakigu zer izan zen Argiñanoren kontzientzia txarra piztu zuena, baina kontuan izan behar da erreketeen kapitain izan zela gudan zehar eta, Felipe Ibarbiaren arabera, "guda bukatu zenean CAFeko zuzendari izan behar zuela esaten ibili zen (…) azkenean postari eta CAFeko zaindari edo guarda bezala aritu zen"[666].

Hala ere askoz okerrago izan zuten guda galdu zutenek. Antonio Cazorla historiagile andaluziarrak esaten duen moduan, "ezkerraren alde egin zuten milioika pertsonek, euren ideiak, euren lexikoak, euren iraganak eta euren etorkizunerako itxaropenak, diktaduraren errealitate gogorrarekin bat egitera behartuta ikusi zituzten. Askatasunerako itxaropen osoa, bakean bizitzen uzteaz trukatzera behartuak izan ziren"[667].

Kasu batzuetan, egin ziren halako integrazio sozialerako saiakera batzuk ere, bi aldeen artean interes komunak edota "beasaindartasuna" nagusitzeko asmoekin. Horrela jarduteko, hainbat arrazoi izan zitezkeen: adibidez, errukia, edota errepresio bortitz eta orokortuarekiko nolabaiteko zalantzak adieraztea, edota erregimenaren propagandak jomugan jarritako kolektiboko ("gorri-separatisten") pertsona jakinen inguruan, kontsiderazio pertsonalak ("azken finean, hori pertsona ona da, ideia okerrekotakoa izan arren"), erregimenaren propagandak esandakoaren ("gorri-separatistak aberriaren kontrako arriskua dira") gainetik ezartzea. Jakina, horrek bazuen beste arrisku bat: integrazio hori "ahanzturaren" truke egitea, edo benetako azterketa kritiko bat ahaztuta egin izana, hau da "galtzaileari", integrazioa lortzeko, "guda ondo egina izan zela" edota "orain dugun agintea zuzena da" onarraraztea, praktikan bere ideiak edo bere arrazoi politikoak aurrera eramatea eragozten zuen erregimen bat onartu behar izatea. Ezin gara nahastu: izan ere, erregimen frankista, 1936ko Gudaren garaipenean oinarrituta zegoen erregimen bat izanagatik, "irabazleen" eta "galtzaileen" bikoiztasuna betikotzen zuen erregimena zen; beraz, "integrazio" hori, bi plano oso ezberdinetan zeuden subjektuen arteko integrazio desorekatua izan zen. Halaber, halako keinuek eragin sozial oso murritza izan zuten eta, eragin politikorik, ordea, bat ere ez. Halakoak aipatzen ditu adibidez, fusilatu baten (Joan Andres Otaegiren) biloba den Lourdes Martinez Otaegik: "Egia da Beasainen jende batek nire amona (Bixenta Agirre) lagundu zuela"[668].

Halako jarrera izan zuten erregimenaren aldeko pertsonen artean, askok Jose Aranburu zinegotzia edo Frantzisko Eltzo arielen arduradun zena aipatzen dituzte. Mila Mendiaren arabera, "Eltzok aita defendatu egin zuen askotan"[669]. Paulino Aranburuk dioenez[670], "Frantzisko Eltzo izan zen herria batzeko lan handia egin zuena, batez ere futbolaren bidez, futbol-taldearen bidez". Hori Roberto Beguek ere kontatu digu: "Eskuinaren aldetik, Pako Eltzo saiatu zen, futbola tarteko, bi aldeak elkarrengana hurbiltzen"[671]. Baten batek, Amaia Gamarrak kasu, Frantzisko Untzueta ere talde horretan sartu du, baina salbuespena da[672]. Bestalde, Joan Unanuak, bere aitona Rufo Artolain aipatzen du: "gure aitonak zenbait kudeaketa egin zituen jendea CAFen berriz sartu zedin"[673], iritzi horrekin beste batzuek oso ados ez badaude ere[674].

Batzuetan "galtzaileen" aldetik zetozen pertsonek ere, batez ere jarduteko posizio bat lortuz gero, eragin hori espazio berriak irabazteko erabil zezaketen. Halako kasua gertatu zen, gerra-ostean urte batzuk pasa ostean, nekazaritza-elkartearen

---

662 Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an. Sara Bujandaren arabera "horietako bat, ziur aski, Agripina Poloren etxea izan zen",

663 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

664 Arantza Ugarte Alustizari eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

665 Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.

666 Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.

667 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madril, 2016, 20.-21. or.

668 Lourdes Martinez Otaegiri eta Pello Martinez Otaegiri eginiko elkarrizketa. Ordizian, 2014-12-17an.

669 Mila Mendia Aramendiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-02an. Lehen esan dugu, Mila Mendiaren aita Florentzio Mendia askotan erregimenaren aldekoek mespretxatu egiten zutela kalean.

670 Paulino Aranbururen testigantza. Testigantza hori ez dago grabatuta.

671 Frantzisko Eltzo Urrestaratzu Realean atezain gisa jokatzera iritsi zen, 1930-31 denboraldian. Reala hirugarren gelditu zen denboraldi hartan.

672 Amaia Gamarrari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-01ean.

673 Joan Unanua Artolaini egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-05ean.

674 Adibidez, Patxi Lasa Imatzen, Andoni Sarriegiren eta Alfontso Ibaibarriaga Badiolaren testigantzak ditugu (Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean; Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an; eta Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia).

or.

1944ko legearen arabera eraberritu behar izan ziren Nekazaritzako Sindikatuak Hermandadeak eratuz. Gerra ondorengo Hermandadeko zuzendaritzatalde bat: goian ezkerretik eskuinera: Ugartemendiko Joan Apalategi, Loitzeneko Martin Sarriegi, Untsaingo Joan Bautista Gantzarain, Aranburugoiko Joan Lazkano eta Ugartemendialdekoko Frantzisko Imatz; eta behean ezkerretik eskuinera: Antzizarko Antselmo Garmendia, Usategiko Felipe Ibarbia, Zaldizurretako Andres Zufiaurre eta Zelaiederko Frantzisko Sarriegi. (Argazkia: Mari Karmen Ibarbiak utzia)

kooperatiban. Aitor Garmendiak esaten duen moduan "gure aitona nekazari-elkarteko buru izan zen, eta berak beti zioen, hara lanera joan behar zela, ez politikaz hitz egitera, politika atearen beste aldean utzi behar zela"[675] (beraz, bi aldeetako pertsonen artean ezberdintasunik egin gabe).

Erresistentzia-kasuak oso urriak izan ziren; izan ere kontuan hartu behar dugu errepresioaren helburuetako bat, jendea politikatik urruntzea izan zela. Eta helburu hori ondo bete zuen errepresioak, populazioaren zati handienak (bai Euskal Herrian, zein Espainian) 1960.eko hamarkadaren erdialdera arte, politika urrutitik ikustea lortu zuen, mesfidantzaz, ""kaltea soilik ekar zezakeen" zerbait bailitzan. Oposizio politiko aktiboan ari zirenak gutxiengoa ziren[676], bai Beasainen, zein Euskal Herrian, zein Espainian. Espainiako egoera orokorraren inguruan, Antonio Cazorlak berak esana da, "miseria-egoera orokorra bazen ere, langileek gehienetan ez zuten bilatzen erregimenarekin talka aurrez aurre egiterik, eta ez soilik Guda Zibilaren oroitzapenaren beldurra zela-eta (…) Orduko pertsona arrunt baten sentimenduak kontuan hartu behar dira (…) protestarako gutxieneko tresnak ez zeuden gizarte batean (…) Langile gehienentzat, helburu nagusia bizirautea eta beren familia babestea ziren (…) Horrek azaltzen du zergatik protesta gehienek ez zuten bilatzen erregimenarekin talka egiterik, baizik eta haren diskurtso moralari kontraesanak bilatzea".

Beste alde batetik, kontuan izan behar da erregimenak, hasieran erregimena etorkizunera begira "sendotzeko" (hots, jendeari politika egiteko tentazioa epe luze baterako kentzeko) egin zuen "bortizkeriaren aldeko inbertsioaz" gain[677], erregimenak "bakearen" inguruan egin zuen "propaganda-inbertsioa". Izan ere, jendea, jasandakoa jasanda, batez ere bake-gose zen. Gudak ekarri zuen errepresioa ahaztu nahi izan zuen. Horri lotuta, Bigarren Mundu Gudan ez sartzea erregimenarentzat propaganda-tresna handia izan zen; egia ez izan arren (Francok Bigarren Mundu Gudan Ardatzaren alde sartu nahi izan zuen eta horixe planteatu zion Hitlerri Hendaian), azkenean, frustrazio hori "Indargune bihurtu zuen", eta bakearen berme gisa

[675] Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

[676] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 71.-72. or.

[677] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Alianza argitaletxea. Madril, 2008, 111. or.

aurkezteko aukera eman zion, horrela erregimenaren etsaiak "bakearen etsai" gisa jarriz[678]. Bestalde, kontuan izan behar dugu Guda Zibila luzatu ahala, geroz eta jende gehiagorengan "buka dadila, edozelako emaitzarekin, baina buka dadila behingoz" zioen sentimendua nagusitzen hasi zela[679], eta diktadoreak ondo jakin zuen Guda Zibil berri batekiko beldur hori bere alde erabiltzen. Egia esan, Francoren bakea oso diskriminatzailea izan zen, baina jende askok ez zuen hori beste zerbaitegatik aldatzen saiatzeko adorerik, are gutxiago Guda Zibil berri baten prezioarekin.

Bazeuden halako kasu batzuk, baina gehienetan erresistentzia pasibo eta indibidualera mugatzen ziren; adibidez, irrati debekatuetako berriak entzuteko (Sara Unanueren arabera, "irrati bat izateko baimena eskatu beharra zegoen"[680]), edo II. Mundu Gudan alemaniarren porrotez poztea (poz hori sobera azaleratu gabe), edo pribatuan sendotze ideologikorako ekintza familiar pribatuak egitea. Jesus Lopez Gallegoren arabera, "fabrikan (CAFen) bazegoen maisu bat irrati txiki bat zuena eta handik berri klandestinoak entzuten zituen"[681]. Kasu hori bera zen Bernabe Aierdi jeltzalearena, bere iloba Xabier Aierdi Aldasorok kontatzen duenaren arabera; gainera, Aierdik salaketa bat ere izan zuen, Londres Irratia entzuten zuela-eta[682]. Beste batzuek, ordea, Pirenaica Irratia entzuten zuten, adibidez, Roman Unanueren familian[683]. Birsendotze ideologikoaren kasuei zegokienez; gehienetan, kasu pribatuak ziren; hala kontatzen digu adibidez, Pako Ruiz de Apodakak: "Gure etxean, eta oro har galtzaileen etxeetan, irratian Espainiako ereserkia jartzen zutenean, irratia itzali egiten genuen"[684]. II. Mundu Gudaren nondik-norakoek Beasaingo erregimenaren kontrako jendearengan izan zuen eraginari buruzko adibide bat Antselmo Ruizek eman digu: "Ni Bilbon soldaduska egiten nengoen. Gogoratzen dut AEBtako Armada Frantzian lurreratu zenaren berria irratian entzun genuenekoa; sekulako poza hartu genuen eta "Gutxi falta da! Gutxi falta da!" esaten genuen"[685]. Ixabel Irizarrek beste adibide bat eman digu: "Behin, lehengusuak bisitatzera Iparraldera, Donibane Lohizunera, joan ginen. Han Jose Antonio Agirre lehendakariaren hilobia bisitatu genuen"[686].

Erresistentzia politikoa, berriz, beranduago agertu zen. EAJri dagokionez, Ibaibarriagak berak egin izan zituen saiakera batzuk, baina bere hitzen arabera, askotan "bildu (…), isilpeko propaganda banatu (…) eta mendira joan" egiten zuten; beraz, gehiago zen "komunitatea mantentzeko" (isilpean behintzat) lana "eraso politikorako" (helburu batzuekin, estrategia zehatz batekin) egiteko baino. Guda ondoren, Miren Barandiaranen arabera, abertzale asko Pakoren fondan ibiltzen ziren, eta batzuetan Senpereko futbol-zelaian ere batzen ziren[687], Antonio Zubillagak hori baieztatzen du, baina Alai tabernan (Bujandatarrena) ere ibiltzen zirela dio eta "taberna horiek salaketa asko izaten zituzten"[688]. Ibaibarriagak dioenez, berak Goierriko jeltzale ezberdinen arteko lotura-lana ere egiten zuen: "Ordizian aldizkariak jasotzen nituen, Boni Apalategiren tabernan, Txindoki tabernan. Gero nik banatzen nituen: Lazkaoko Joana Izagirreri, Ataungo Markos Bidegorrietari, Idiazabalgo arotz bati eta abarri ematen nizkien". Garai haietako Beasaingo jeltzale batzuen izenak ere aipatzen dizkigu Ibaibarriagak: "Sarriegi anaiak, Joxe eta Zezilio; Ezkiatxiki baserriko hiru anaiak; Joxe, Rufino[689] eta Antonio Sarasola; (…) Boni Apalategi eta bere anaia Joan; Benito Muxika eta bere anaia Ramon… sail bat baginen" (Ibaibarriagak elkarrizketa horretan aipatzen ez badu ere, jeltzaleekin ibiltzen zen beste bat Jesus Ibarbia zen, gudan fusilatutako Jose Ibarbiaren anaia. Bestalde, elkarrizketa horretan Ibaibarriagarekin mintzakide izan zen Antonio Zubillaga ere talde horretan zegoen[690]. Antza denez herrian nahiko ezagunak ziren, "denok batera tabernan sartzen ginenean, Ezkiagak, Untzuetak eta horiek tragoa bukatu gabe alde egin behar izaten zuten". Igandeko dantzaldiak ere aprobetxatzen omen zituen Ibaibarriagak propaganda egiteko: "galtzetan sartzen nituen aldizkariak, eta dantza egiten hasterakoan, beti erortzen ziren lurrera bat edo bi"[691].

---

678 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016.

679 HERNANDEZ BURGOS, Claudio: "Mucho más que egoísmo y miedo: Las actitudes de los españoles durante la Guerra Civil (1936-1939)" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura de Franco (1936-1977)* (33-46. or.), Comares. Granada, 2013, 38. eta 46. or.

680 Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

681 Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

682 Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an. Horien iloba Miren Edurne Alegriaren arabera, "Beasainen, Bernabe Aierdiren etxean, isil-gordeka hitz egiten zen politikaz". (Edurne Alegria Aierdiri egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an).

683 Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

684 Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.

685 Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.

686 Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

687 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 110.-111. or.

688 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

689 Rufino Sarasola, aipatu dugunean, 1948an bere buruaz beste egitera bultzatua izan zela esan dugu. Beraz, pentsa genezake, jeltzaleak urte hori baino lehenago elkartzen hasiak zirela.

690 Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an.

691 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

or.

Hala ere, EAJk eta ELAk momentu puntual batzuetan izan zuten desafio zabalak egiteko modurik eta Miren Barandiaranek esaten digun bezala: 1947ko eta 1951ko grebek Beasainen ere oihartzuna izan zuten: 1947ko maiatzaren 1ekoak gutxiago, CAFen soilik izan baitzuen oihartzuna (erregimenak, erantzun bezala, ogia banatzeari utzi zion), baina 1951ekoak gehiago: bi eguneko greba izan zen (maiatzaren 23an eta 24an) eta Beasainen eragin handia izan zuen[692]. Hala ere, ez Barandiaranek ez Ibaibarriagak, ez dute esaten greba horiek Beasainen kanpoko giroaren errepika huts izan ziren edota grebetan, haiek antolatzen edo nolabaiteko papera jokatzen, beasaindarrik ibili zenik.

Alfontso Ibaibarriagak berak esan zuen "Franco hil zenean hasi zen hemen (Beasainen) gauza pixka bat mugitzen"; hau da, ordura arte ekintzak nahiko bakanak izan zirela ondorioztatzen dugu. Ibaibarriagak berak esan zuen halaber: "ordurako gazte abertzale asko ETAri begira zeuden"[693]. Hots, Ibaibarriagaren arabera, 1960.eko hamarkadan ezker abertzale berria indartsu sartu zen Beasainen.

Beste mugimendu batzuk ere antolatzen hasi ziren Beasainen, adibidez, Alderdi Komunista, Eduardo Gamarra donostiarrak berpiztu zuen Beasainen lanera etorri zenean (berpiztu edo aktibatu, II. Errepublika garaian presentzia handirik ez baitzuen izan gure herrian). Bere alaba Amaia Gamarrak kontatzen digun moduan "CAFen bazegoen Alderdi Komunistaren zelula bat". Zelula hori, 1940.eko hamarkadaren erdialdean edo bukaeran sortua izan behar zuen, ezen, Gamarraren arabera "gure aita 1945ean etorri zen Beasaina lanera (…) eta 1948an atxilotu egin zuten"[694]. Komunistek ere, batez ere propaganda-ekintzak egiten zituzten, adibidez "CAFerako bidean ikurrina bat eta bandera errepublikano bat jartzen zituzten". Eduardo Gamarra ere prestigio handiko pertsona zen Beasainen eta bere atxiloketa gertatu zenean, CAFen dirua bildu zen presoentzat. Are gehiago, Beasaingo bi pertsona garrantzitsuk, *Indar*eko jabe ziren Larrañagak eta Ormazabalek 10.000 pezetako bermea jarri zuten Gamarra baldintzapeko askatasunean kartzelatik atera zedin[695].

Bestalde, ezin izan dugu Beasainen guda ostean Errepublika garaian herrian garrantzitsuena izan zen Alderdi Sozialistaren oposizio-jarduerarik aurkitu baina ezin dezakegu esan egon ez zelako ez dugula aurkitu, guk arrastoa aurkitzerik izan ez dugulako baizik. Esan beharra dago, ordea, Gipuzkoan, Donostian eta Tolosan behintzat, izan zirela oposizioko mugimendu sozialistak. Jose Fernandez Irurita tolosarraren arabera "1940. edo 1941. urtean ni klandestinitatean sartu nintzen. Alderdi Sozialistaren eta UGTren batzorde bana sortu genituen (…) Atxilotuak izan ginen eta niri heriotza-zigorra ezarri zidaten; sei urte egin nituen kartzelan"[696]. Manuel Blazquezen arabera, Tolosan, bi kide sozialistak Zelestino Corcuerak eta Migel Gomezek, batez ere presoen familientzako dirua biltzen zuten[697]. Beraz, argi dago sozialistek Gipuzkoan beren antolaketa izan zutela guda-ondoren eta horrek nolabaiteko jarduera izan zutela adierazten du, baina ez dugu jakiterik izan jarduera hori Beasaina iritsi zen.

Beasainen guda-ondoren, jarduera mantentzeko gai ez izana (kasua hori izatekotan) izan daiteke, gerora, Francoren diktaduraren ondoren Beasainen PSOEk hegemonia galtzeko izandako arrazoietako bat. Hala ere, nire ustez arrazoi horri ez zaio erabateko pisurik eman behar, izan ere, Tolosan ikusi dugu jarduera mantentzeko gai izan zirela, eta herri horretan ere gero behera egin zuen PSOEren pisuak. Beste arrazoi bat, 1960.eko hamarkadaren ondoren izandako aldaketa soziologiko eta ideologikoa izan daiteke; baina hori ikertzea ez da lan honen xedea.

Hala ere, askotan, frankismoa bezalako giro despolitizatu batean, oposizioko alderdiak zailtasun handiak zituzten mobilizatzeko, bai kontrako errepresioagatik, eta baita, lehen esan bezala, errepresioak eta pobreziak populazioarengan izan zuten eraginagatik ere: hau da jendearen despolitizazioagatik. Antonio Cazorlak jasotzen duenez, Gipuzkoan, 1950ean, Alderdi Komunistak Koreako Gudaren inguruan eskuorri batzuk bota zituenean, jendeak jaso ere ez zituen egin, "Munduko Futbol Txapelketaz interesatuago zegoelako". Adibide hori oso argigarria da oposizioko politikak jendearengan pizten zuen interes eskasaren inguruan, ezen jende arrunta, politikagatik borrokatzera baino gehiago bere arazo pribatuak, askotxo zirenak, konpontzera emana zen[698].

---

692 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 111-112 or.

693 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imazek utzia.

694 Amaia Gamarrari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-01ean. Gamarraren arabera, Eduardo Gamarrarekin batera "lazkaotar bat ere atxilotu zuten".

695 Amaia Gamarrari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-01ean.

696 FERNANDEZ IRURITA, Jose: "Testimonio: Jose Fernandez Irurita" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, Jose Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (69.-92. or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991, 92. or.

697 BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel: "Primer centenario 1891-1991. Agrupación Socialista de Tolosa" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, Jose Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (11-20. or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991, 19. or.

698 FET-JONSeko Gipuzkoako Probintzia-buruzagitza: *Parte mensual de actividades, correspondiente al mes de junio de 1950*. Archivo General de la Administrari, Alcala de Henares, Presidencia sekzioa, 266 kutxa, 1950; in CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 104. or.

1.5.h) Lan-errepresioa

Aurreko kapituluan esan bezala, Udalak funtzionario ezkertiar edota abertzaleen kontrako jazarpena hasi zuen. 1936ko azaroan, Udalak lau funtzionario postutik kanpo utzi nahi izan zituen: Frantzisko Donazar Zabaleta gauzaina, Joan Aranburu Irizar arielen administratzailea, Kandelario Aranburu Muxika idazkaritzako ofiziala[699] eta Segundo Lozares Escolar udaltzaina[700]. Horien behin betiko kanporatzea 1937ko urtarrilaren 12an egin zen, izan ere, data horretan, Udal-bilkurak erabaki zuen, Gipuzkoako eta Bizkaiko Gobernadore Zibilaren agindu baten ostean kanporaketa hori behin betiko egitea[701]. Hori, 1936ko abenduaren 5ean Administrazioan garbiketa egitea ahalbideratzen zuen legeko dekretu batek babesten zuen erabakia izan zen eta dekretu horrek, "Mugimendu Nazionalaren kontrako langile guztiak zerbitzutik kentzea" agintzen zuen[702]. Beraz, hemen ere, erregimeneko agintariek, euren kideek ezarritako legeak ere (berez legez kanpokoak zirenak, zilegitasunik gabekoak ziren-eta), urratu edo behintzat interpretazioari dagokionez "behartu" egin zituzten, haien kanporatzea lege horren aurretik eginda. 1938ko ekaineko dokumentu baten arabera, Joan Aranbururen postuan, arielen arduradun Frantzisko Eltzo Urrestaratzu jarri zuten eta Kandelario Aranbururen postuan Antonio Aiestaran Irastortza[703]. Gainera, bosgarren funtzionario bat ere kaleratu zuten, kasu horretan herritik ihes egin ez zuena, Antonia Bares Tolosa Udal Abere-hiltegiko tripa-garbitzailea hain zuzen ere. Bares Tolosaren "delitua" ez zen ihes egin izana (ez baitzuen egin) baizik eta "joera erabat ezkertiarra" izatea eta "UGTko kidea" izatea[704]. Beraz kasu horretan, Beasaingo Udalak, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak ezarritako legeari beste urrats lotzaileago bat aplikatu zion, agindu horretan ezartzen ziren irizpideak hautsi ez zituen pertsona bat bere ideologia zela-eta kaleratuta.

Alta, Emilio Muñoz Novillo idazkaritzako laguntzailea, hori ere bere postua utzi zuena, Falangeko bolondres bezala aritzen zen eta ez zuten lanpostutik bota, baizik eta "suspentsioan" jarraitu zuen[705]. 1937ko urtarrilaren 21ean, Bandako danbolin-jole Viktoriano Telleria jarri zuen auzitan Beasaingo Udalak. Udalaren arabera, Telleria Idiazabalen bizi zenez gero, hango Udalari filiazioa eskatzea erabaki zuen[706]. Urtarrilaren 28an, Udal-bilkuran esan zen Idiazabalgo Udalak erantzun zuela eta Telleria gudaren aurretik abertzalea zela. Hori zela-eta, lanean, soldata etetea erabaki zuen Udalak[707]. Telleriak 1939ko urrian soilik lortu zuen bere postura itzultzea, zigortuta egon zen bi urteetako soldata jasotzeko eskubiderik gabe[708]. Viktoriano Telleriaren kasua argigarria izan zen eta beraren bitartez garbi ikusten da Udal berria bere garbiketa-saiakeretan hain urrun joan zela, ezen "pertsonala osorik garbitzeko", iraganeko militantziarengatik ere pertsona bat zigortzea erabaki zuela. Hau da, Udalak "galtzaileei", Udalari lotutako etorkizun profesionalean utzi zien tartea, oso txikia edo ezdeusa izan zen.

Udal frankistak are prozedura ankerragoa ere hasi zuen eta, otsailaren 25ean jakinarazi zuen bezala, "zortzi eguneko epea" ireki zuen "martxoaren 4ra artekoa, herritarrei, 108. Dekretuaren arabera, funtzionarioen inguruko salaketak jartzeko aukera emateko"[709]. Mekanismo horrek arrakasta izan zuen; bi salaketa izan baitziren: alde batetik Joan Zia izeneko kale-garbitzaile batek (askotan okerbidez "Jose Zia" bezala aipatua dena) Agustin Cacho kale-garbitzailearen kontra jarri zuen salaketa sozialista omen zelako. Bigarren salaketa larriagoa izan zen; lau zinegotzik sinatu baitzuten: Frantzisko Ezkiagak, Frantzisko Untzuetak, Martin Esnaolak eta Jerman Zaballosek. Salatua epaitegiko idazkari Joan Maria Barrena (Zentro Errepublikanoko kide izan zena, eta 1934an eskuina nagusi zen parlamentuari 1933ko gertaera batzuk zirela-eta monarkikoak amnistiatzearen kontrako protesta bat luzatu ziona), Esteban Peñagarikano aguazila edo udaltzaina (ezkerrekoa izatea leporatuta), Pedro Goena Urkia albaitaria (ezkerrekoa izatea eta Herri Fronteari botoa ematea leporatuta) eta Jose Antonio Aduritz abere-hiltzailea

---

[699] 1940an Udalak idazkaritzarako ofizial berri bat izendatzeko lehiaketa deitu zuenean, Kandelario Aranburu Muxikak errekurtso bat jarri zuen lehiaketa horren kontra. Hala ere, Udalak ez zion jaramonik egin (1940-10-14ko Udalaren Osoko Bilkura, Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta).

[700] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 11. dokumentu-sorta.

[701] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[702] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[703] Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 57. dokumentu-sorta.

[704] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta. Hala ere ez zuten kargutik kendu Jose Antonio Aduritz Isasa abere-hiltzailea, aurreko kapituluan azaldutako txosten baten arabera (1936ko azaroaren 24ko txostena); Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 11. dokumentu-sorta "independentea baina euskal abertzaleen aldeko joerakoa" zela azaltzen bazuen ere. Agian kargutik ez kentzeko arrazoia, berez inongo elkarte edota alderdiren kide ez izatea izan zen (Antonia Bares UGTko kidea zen). Laster ikusiko dugun bezala, ordea, salaketa bat jaso zuen bere aurka.

[705] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta. Guridik zuzendutako Udalak apirilaren 3an suspentsio hori kendu egin zion; aurreko Udalak kalean "Gora faxismoa!" oihukatzeagatik jarritako zigorra "bidegabekotzat" jo zuelako.

[706] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[707] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[708] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta. Honek, eta "euskal nazionalistekiko sinpatia izateak" –Udal frankistak esan bezala–, pentsarazten digu Viktoriano Telleria gogoz kontra joan zela gudara.

[709] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

or.

(EAEkoa izatea eta Herri Frontearen aldeko botoa ematea leporatuta; gogora dezagun urtarrileko bilkuran ez zutela bota, Antonia Bares Tolosa tripa-garbitzailea bezala), Agustin Cacho kale-garbitzailea (ezkertiarra izatea eta Herri Frontearen aldeko botoa eman izana leporatuta), Feliziano Arizmendi sobrestantea ("filiaziorik gabekoa" zela aitortu arren Herri Frontearen aldeko botoa eman izana leporatzen zioten) eta Pedro Jose Iguain bandako burua (abertzalea izatea leporatuta)[710].

Esan beharra dago 1936ko azaroaren 24an sinatutako beste txosten baten arabera, gizon horiek "filiaziorik gabekoak, baina erabat espainiar eskuinekotzat" definituak izan zirela (hau da, oro har, ezarritako erregimen berriarekin ados zeudela); Jose Antonio Aduritz Isasa izan ezik, zeina "abertzaleen aldeko joerakoa" zela esaten zen[711]. Oraingoan aldiz, horien aurkako salaketa egin zuten Udaleko zinegotzi batzuek eta, gainera, horien aurkako salaketa oso zehatzak eginez (botoa Herri Fronteari ematea eta alderdi jakin bateko kideak izatea). Hori, hiru hilabete eta aste batean egindako aldaketa izan zen, eta beraz, jakinda pertsona horiek ez zutela tarte horretan euren ideologia aldatu (gainera euren interes pertsonalen kontra arrisku pertsonala ekar ziezaiekeen edozein aldaketak), beraz, sinatzaileen iritzi ezberdintasunak soilik jo ditzakegu arrazoitzat. Azaroaren 24ko txostena, "Udalak" izenpetua zen, beraz, suposatzen dugu Jose Luis Guridi alkateak txosten hura egiten parte hartu zuela edo txosten hura ikuskatu zuela behintzat. Salaketa berri hori, beste alde batetik, lau zinegotziren partetik etorri zen eta lau zinegotziok karlista ezagunak ziren (Guridik profil "apolitikoagoa", "lausoagoa" edo "teknikoagoa" zuen, obra-kontratista baitzen). Azken salaketa horietan, agian pertsona "susmagarrien" kontra gogorrago jotzeko iritzia gailendu zen, aurreko txostenean, agian (hipotesi bezala soilik hitz egin genezake) Udalaren barneko egonkortasunari eta Udalaren funtzionamenduari lehentasuna eman ondoren[712]. Kasu horren inguruan, sei funtzionario salatuek deskargu-helegitea aurkeztu zuten eta helegite horiek 1937ko martxoaren 11ko Udal-bilkuran irakurri ziren[713]. Helegite horretan, salatutako funtzionario gehienek (Aduritzek, Arizmendik, Iguainek[714], Cachok, Goenak edo Peñagarikanok) inongo alderditan ez zeudela afiliatuta esan zuten[715], eta Aduritzek eta Arizmendik 1936ko otsailean eskuinari botoa eman ziotela (Peñagarikanok eta Barrenak ez zutela botorik eman esan zuten, eta Goenak eta Cachok boto zuria eman zutela)[716]. Iguainek ez zuen bere botoaren nolakotasunaren berririk eman[717].

Kasu horietan, prozedura berdina jarraitu zen; lehenik Udalaren martxoaren 4ko bilkuran (orduan bukatu zen salaketak jartzeko epea), Guridi alkateak eta Jose Beriztain Zubiaga idazkariak, espedientearen irekiera sinatu zuten eta, horren ostean, espedientea salatutako pertsonei bidali zieten, beren buruak defenda zitzaten (martxoaren 11 arteko epea zuten horretarako eta egun horretan Udalaren batzar bat egin zen espedienteak baloratzeko). Akusatuek deskargu-helegitea aurkeztu ostean, Udalak, martxoaren 13rako erabakia hartzeko beste Bilkura bat deitu zuen.

Euren deskargurako, akusatu gehienek inongo elkarteko kide izatea, edota 1936ko otsaileko hauteskundeetan eskuinaren aurkako hautagaitzen (Fronte Popularraren edo EAJren) aldeko bozka eman izana ukatu egin zuten. Hala egin zuten Feliziano Arizmendik (martxoaren 9an)[718], Jose Antonio Aduritzek (martxoaren 11n)[719], Agustin Cachok (martxoaren 11n)[720] eta Esteban Peñagarikanok (martxoaren 11n)[721]. Askoz ere bitxiagoa izan zen Pedro Jose Iguainen kasua. Honek bere defentsan hainbat lekuko aurkeztu zituen, tartean Jose Luis Guridi alkatea bera, berak zuzentzen zuen Udal-bandako musikari batzuk, horien artean salaketa sinatu zuen zinegotziren bat edo beste ere tartean zirela, Frantzisko Ezkiaga eta Martin Esnaola kasu[722]. Hor ikus daiteke erregimen frankistan tokiko boterea izan zuen jende baten joko bikoitza edo azpijokoa, alde batetik (ezkutuan)

[710] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[711] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 11. dokumentu-sorta. Dokumentu horretan Joan Maria Barrenaren inguruko definiziorik ez zen eman; dokumentu horretan Udal-langileak soilik zerrendatu ziren eta Barrena ez zen haietakoa.

[712] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[713] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[714] Pedro Jose Iguaini eta Feliziano Arizmendiri ez zieten kide izatea leporatu, baina ukatu egin zuten, euren politikotasuna azpimarratzeko.

[715] Ikusiko dugun moduan, Joan Maria Barrenak, salaketa hori ukatu ordez ñabartu egin zuen, Elkarte Errepublikanoko zuzendaritzako kide zela ukatu ezin zuenez, hura "alderdikoia ez zen elkartea" izan zela esanda.

[716] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta; Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 04. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 20. dokumentua eta Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 22. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 0424E karpeta, 20. dokumentua.

[717] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 07. dokumentua.

[718] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 08. dokumentua. Hala ere, Arizmendik onartu zuen "Lau hautagaietatik hiru eskuindarrei botoa eman banien ere, laugarrenari ez nion botoa eman, gustukoa ez nuelako; eta haren ordez Mariano Anso errepublikanoari eman nion botoa, gure eskualdearen interesen defendatzaile sutsua zelako".

[719] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424A karpeta, 02. dokumentua.

[720] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 22. dokumentua. Gogoratu behar dugu Agustin Cachok bi salaketa izan zituela bere kontra: bata Udalarena (Herri Frontearen aldeko botoa ematea eta ezkertiarra izatea) eta bestea lankide batena (Alderdi Sozialistako kide izatea).

[721] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424E karpeta, 20. dokumentua.

[722] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 07. dokumentua.

garbiketa-salaketa bat sinatu Udalean, eta bestetik, (publikoan) salatuaren alde jokatu. Ez dakigu zein izan daitekeen hala jokatzeko arrazoia, baina litekeena da pertsona horiek Pedro Jose Iguainen eurekiko menpekotasuna sortzea[723].

Euren inplikazio politikoak guztiz ukatzerik izan ez zutenak (nahiz eta 1936ko hauteskundeetan Herri Fronteari botoa eman izana ukatu) Pedro Goena eta Joan Maria Barrena izan ziren. Joan Maria Barrena Elkarte Errepublikanoko zuzendaritzako kide izan zen, eta berak esan zuenez, "Elkarte hori besterik gabe Errepublikanoa zenean izan zen hori, *Izquierda Republicana*rekin lerratu zenean, utzi egin nion". Bestalde, Alderdi Errepublikano Erradikalarekiko –Lerrouxen alderdiarekiko– aldekotasuna deklaratu zuen Barrenak (alderdi hori, nahiz eta errepublikanoa izan, eskuinarekin lerratu zen erabat 1933tik aurrera)[724]. Goenak, nahiz eta "espainolista eta euskal antinazionalista" zela esan eta "inongo elkarteko kide ez zela izan" esan; ezin izan zuen ukatu 1931ko Udal-hauteskundeetan ezkerraren interbentore izan zenik, baina hori "alkatetzarako hautagaia nire koinatu Jazinto Urteaga zelako egin nuen" adierazi zuen[725].

Martxoaren 13an, Erretoreari, Beasaingo Guda Batzorde Karlistari, Falangeari eta Komandante Militarrari (Alberto Ruiz Morionesi) salatutako guztiei buruzko txostenak eskatzea erabaki zuen Udalak (antza denez, Jose Luis Guridik Gipuzkoako eta Bizkaiko Gobernadore Zibilari eskatu zion aholkua, eta hark hala jokatzea aholkatu omen zion)[726]. Florentzio Aspe erretoreak ere txosten batzuk idatzi zituen, baina haiek erlijioaren gaira mugatu ziren. Ruiz Moriones komandante militarraren doinua nahiko ezberdina izan zen akusatuen arabera eta batzuen kasuan "barea" izan zen. Adibidez, Aduritzi buruz "nazionalisten aldekoa zela esaten da herrian, baina egia den gauza bakarra, eskuinari botoa eman ziola, eta gainera erlijio-eginkizunetan ondo betetzen dituena da"; esaten zuen[727]. Arizmendiz ordea "familia errepublikano zahar batean jaioa izaki, tradizio hori jarraitu zuela (…) baina ezertan nabarmendu gabe eta erlijio-eginkizunak betetzen zituela"[728]. Agustin Cachoz "ideia ezkertiarretakoa, baina nabarmendu gabekoa" eta "familiako aita ona zela, baina erlijio-kontuetan hotza" zela esaten zuen[729]; eta Pedro Jose Iguainez "abertzalea dela esan izan da, baina askotan Zirkulu Karlistatik pasatzen da (…) eta katoliko ona da"[730]. Barrenarekin eta Goenarekin, ordea, bestelako doinua erabili zuen. Lehenaz, "Elkarte Errepublikanoko zuzendaritzako parte izan da, erlijio-betebeharretan hotza eta moralki oso txarra, bere emaztearengandik bananduta dago eta beste batekin dabil" esan zuen[731]; eta bigarrenaz "beti izan da ezkertiarren aldekoa eta errepublikanoen aldeko boto-emailea, harroa bazen ere, ez nabarmentzea lortu zuen arren", baina "Armadaren betebeharrerako abere-hilketa lanetan, bere jarrera txarra izan zela zioen eta horregatik 5.000 pezetako isuna jaso zuela"[732]. Peñagarikanori buruzko txostena bi aldetakoa zen, alde batetik "jarrera moral ona" zuela esan zuen, baina bestetik "politikaz kezkarik ez bazuen ere, agintzen zuenaren alde botoa ematen zuenetakoa zela, baina azken hauteskundeetan eskuineko hautagaitzaren boto-papera hartzeari uko egin ziola"[733].

Hala ere, ez dugu Falangearen edota Guda Batzorde Karlistaren txostenen berririk. Ez dakigu zein zen arrazoia, baina kontuan izan behar dugu Guda Batzorde Karlistako lehendakaria Frantzisko Ezkiaga zinegotzia –salatzaileetako bat– zela, eta bestetik, Beasainen Falangeak berezko kiderik ia ez bazuen ere, une hartan (beste gauza bat izan zen, 1937ko apiriletik aurrera alderdi bakarrean karlistak eta falangekoak bildu ondoren, alderdi horretan sartu zen kide berrien kopurua, asko karlismotik sartu ziren), Falangeko burua Migel Cerrajeria Tiffe zinegotzia zela. Beraz, biak zinegotziak, eta agian, txostena egin baino lehenago Udaleko bilkuraren batean bertan egin zuten deklarazioa.

Azkenik, martxoaren 20an erabaki zuen Udalak zazpiekiko ebazpena, eta martxoaren 22an jakinarazi zien. Zazpietan zigortuenak Pedro Goena Urkia eta Joan Maria Barrena izan ziren. Lehena, 1900etik zuen lanpostutik[734] kaleratua izan zen; (Udalak "ezkerrekoa, errepublikanoen boto-emailea eta Armadarekiko bere lan profesionala gaizki betetzeagatik zigortua izan

[723] Pedro Jose Iguain herrian oso pertsona ezaguna zenez, hainbat lekuko "boteretsuk" bere alde egitea lortu zuen: alkateaz gain, Migel Cerrajeriak eta Jose Mendia zinegotziek (horiek ez zuten bere aurkako salaketarik sinatu), Joan Peñagarikano Olaberriko alkateak, Santiago Muñoz Errekete laguntzarako buruak edo German Martin Olmedo "pelaioen" (gazte karlisten) instruktoreak sinatu zuten bere alde.

[724] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 20. dokumentua. Barrenak gainera, esan zuen, "Batzorde Gorriak" (Beasaingo Defentsa Batzordeak), bere lanpostutik kendu egin zuela. Defentsa Batzordeak Udal-epaile moduan Joakin Etxeberria Muxika jarri zuen.

[725] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 04. dokumentua. Pedro Goena bere emazte Dominika Urteagaren bidez zegoen Jazinto Urteagarekin senidetua, azken bi horiek neba-arrebak baitziren.

[726] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta. Martxoaren 16an, adierazten den moduan, Pedro Jose Iguainek, espedientea irekitzeagatik, behin-behinekotasunez betetzen zuen idazkaritza-kargua utzi egin behar izan zuen.

[727] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424A karpeta, 02. dokumentua.

[728] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 08. dokumentua.

[729] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 22. dokumentua.

[730] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 07. dokumentua.

[731] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 20. dokumentua.

[732] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 04. dokumentua

[733] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424E karpeta, 20. dokumentua.

[734] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 21. dokumentua.

or.

zela" adierazi zuen)[735] eta bigarrenari (ez zen Udal-funtzionarioa) Udaletik jasotzen zuen aparteko paga kentzea erabaki zuen. Barrenaren kasuan, Udalak plus hori kentzea lana galtzeko erabakigarria izan zen, izan ere, 1938ko uztailean, Udal-epaitegiko behin-behineko idazkari moduan Daniel Perez ari zen (ez dugu horren data zehatzik eta gure iturria, Udaleko pertsonaren batek –agian Jose Beriztain Zubiaga idazkariak– eskuz idatzitako eskema bat da eta, eskema hori, Beasaingo kargu batzuk zerrendatzen dituena, badirudi Gipuzkoako eta Bizkaiko almanaka baten egileen eskaerei erantzun aurretik egindako zirriborroa dela)[736]. Bi kasuetan esan genezake, agian ezkerrarekin lotura "organikoa" izatea (txikia izan arren) ukatu ezin izanak, bere moralaren inguruko erlijio-kontsiderazioek eta Morionesen txosten erasokorrak, pisu handia izan zutela erabakian[737]. Gainera, Pedro Goenari, frontea hornitzeko abereak hiltzearen inguruko lan bat egitea ukatu izanak, kalte egin zion ziurrenik[738].

Beste funtzionarioen kasuan, Arizmendi hiru hilabeteko lan eta soldata gabe egotera zigortu zuten (nahiz eta martxoaren 22ko dokumentu batean alkateak "eskuineko errepublikanoa eta familiako aita bikain" bezala definitu[739]). Aduritz (hartaz Udalak, bere helegiteak "bere kontrako salaketak guztiz ez zituela deuseztatzen, batzokira joaten zela, baina "frogatu du azken hauteskundeetan eskuinaren aldeko botoa eman zuela" zioen[740]) eta Cacho bi hilabetez zigortu zuten (bere inguruan "Joan Ziaren salaketa zegoen Alderdi Sozialistakoa zela salatuz eta euren arteko liskarrengatik izan zela" ebatzi zuen Udalak; baina hala ere, zigortu egin zuen)[741], Iguain hilabete bateko zigorraz eta Peñagarikano bost eguneko zigorraz[742]. Kasu horretan, denei inolako elkarteren kide ez izateak lagundu egin zien. Beste interpretazio posible bat zatekeen salatuen kokapena zein zen jakitea. Izan ere, adibidez, Feliziano Arizmendiren kasuan, bere lana "espezializazio handikoa zen" (hau da, ordezteko zaila) eta bere lanagatik Guridi alkatearekin aurretik ere nolabaiteko harremana izango zuen. Bitxikeria gertatu zen Agustin Cachoren kasuan, Udalaren trakeskeria zela tarteko, bere kontrako zigorra hasieran eskatua baino arinagoa izan zen: Udalak bi hilabeteko soldata kentzeko zigorra erabaki zuen, baina berari bidalitako jakinarazpenean hilabete bakarreko zigorra azaltzen zen. Cachok ekainean maiatzeko hilabetea ordaindu ez ziotenean, kexua agertu zuen eta Udalak arrazoia eman besterik ez zuen izan, eta hilabete hori ordaindu egin zion[743]. Cachoren eta Joan Ziaren arteko ika-mikak ez ziren hor gelditu, izan ere, beranduago Ziak Cachoz alkatearen begikortasuna dela-eta jarri beharreko isunetatik libratu zela komentatu baitzuen[744].

1937ko apirilaren 22an, botatakoen aldaketen berri eman zuten. Antonia Bares tripa-garbitzailearen postua, behin-behinean Maria Luisa Herrerak hartu zuela ageri da Udal-bilkurako aktan (halere, 1940ko abuztuan Udalak tripa-garbitzailearen posturako beste lehiaketa baten deia egin zuen)[745], eta albaitari-postuari dagokionez, Pedro Goenaren tokia, Udal-albaitariaren postua, Albaitari Militarrak hartu zuen[746]. Hala ere, uztailaren 1ean, albaitari militarrak esan zuen postua utzi egin behar zuela, Armadarekiko betebeharrak (Armadaren aldeko abere-hilketa) bukatu zituela-eta; eta beraz, Beasaingo Udalari Ordiziako Udalarekin bat etortzea "aholkatu" omen zion[747]. Garai batean, Jose Riera egon zen albaitari-lanak egiten, bere herriko postua libratu zen arte (1939ko martxoaren 4an jakinarazi zuen udalak Rierak postua utzi behar zuela)[748]. 1939ko otsailaren 11n jakinarazi zuen Udalak Beasaingo udal-albaitariaren postua Eujenio Lekuona Imatz ordiziarrak lortu zuela (behin-behinekotasunean)[749] (hala ere, 1940ko martxoan, Gipuzkoako Abeltzaintza Zerbitzuko buruak, albaitari-ikuskari postua falta zela esan zion Beasaingo Udalari. Postu horrek, urtean 2.800 pezetako soldata izan behar zuen[750]. 1940ko irailaren 7an, albaitari-postua Manuel Oñatibia Aurela izeneko

[735] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424D karpeta, 04. dokumentua.

[736] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

[737] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 20. dokumentua. Gainera, Barrenarena izan zen Florentzio Aspek txostenik egin gabeko kasu bakarra, agian horrek bere Elizarekiko urruntasuna azaltzen du. Aspek Goenaren inguruan egin zuen txostena ere ez zen oso gozoa izan.

[738] Lanpostua galdu eta gutxira hil zen Pedro Goena Urkia, 1938ko ekainaren 4ko Udal Bilkuran jada bere alarguna zen Dominika Urteagaren idatzi bat irakurri baitzen, Urteagak Goenak Udalarentzako egindako lanarengatik pentsio bat eskatu zuen (maiatzaren 31n egin zuen idatzia). Udalak ekainaren 14an onartu egin zuen Dominika Urteagaren kalte-ordainaren eskaera. Izan ere, Urteagak bere helegitean esan zuen guda-kontseilu batean kondenatuak izan gabe, lanetik botatako funtzionarioek eskubide pasiboak gorde egiten zituztela. Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 21. dokumentua.

[739] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 08. dokumentua.

[740] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424A karpeta, 02. dokumentua.

[741] Beasaingo Udal Artxiboa. 0424B karpeta, 22. dokumentua.

[742] Isabel Peñagarikano alabak ere berretsi digu "espedientea ireki ziotela, baina gerora lanean berriz hartu zutela (Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an).

[743] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[744] Beasaingo Udal Artxiboa. F008 karpeta, 01. dokumentu-sorta.

[745] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta

[746] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 3186. karpeta, 57. dokumentu-sorta.

[747] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[748] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[749] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[750] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.

bati eman ziola jakinarazi zion Udalak Gipuzkoako Gobernu Zibilari, eta baita Lekuona berari ere. Dirudienez, ordezte hori egiteko Oñatibia funtzionarioa hartu zuten[751].

Beste alde batetik, altxatuen alde gudan ibilitakoek ere hainbat onura izan zituzten, baita lana izateko ere, adibidez "Gudan zauritua" izan zen Frantzisko Oiartzabal Alkaiaga aguazil edo udaltzain izendatu zuen Udalak 1938ko azaroaren 5ean[752]. Idazkari-laguntzaile lanetan, Kandelario Aranburu botata eta Emilio Muñoz Novillo gudan zela, Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro sartu zen, oso gazterik sartu gainera. Berak ematen digu arrazoia: "garai hartan, Beasainen gelditzen zirenen artean, bi hizkuntzetan, euskaraz eta erdaraz aritzeko pertsona apurrenetakoa nintzelako (…) Kontuan izan behar dugu Beasaingo populazioaren zati handi bat, baserritarrena batez ere, euskaldun elebakarra zela"[753] (nahiz eta orduko agintarien helburua erdara bultzatzea izan, populazioaren zati batekin hitz egiteko euskara ezinbestekoa zitzaien agintariei). Jakin badakigu ere, aldi batez, bi emakume, Adoracion Montejo eta Maria Kerexeta ibili zirela idazkari lanak egiten ere, 1938ko azaroaren 5eko Udal-bilkuran, 75na pezetako saria ematea adostu baitzuen Udalak[754]. Joan Maria Barrenaren postuan, hau da, Udal-epaitegiko idazkari moduan, David Perez agertzen da 1938ko uztailean Gipuzkoa eta Bizkaiko almanaka baterako Udaleko pertsona batek egindako zirriborro baten arabera[755]. Udalak garbiketa horri 1938ko uztailaren 30ean sinatutako memoria batean egin zion erreferentzia, baina kaleratuen artean, soilik Pedro Goena albaitaria eta Antonia Bares tripa-garbitzailea aipatuz (agian besteak, ihes egin zutenez gero, ez zituzten "garbitutzat" hartzen, baizik eta "berez lana galdutakotzat"; ihes egiteko zioak politikoak eta militarrak izan ziren arren)[756]. Memoria horretan azaltzen denez, "botatakoak ordezten dituztenak, plaza izan edo behin-behinekotasunean izan, Mugimendu Nazionalari erabat atxikiak dira"[757].

Funtzionario batzuk saiatu izan ziren, emaitzarik gabe saiatu ere, halako bidegabekeriei aurre egiten. Hori izan zen Kandelario Aranbururen eta Antonia Baresen kasua (biak 1941ean), nahiz eta bien eskaerak izaera ezberdinekoak izan. Baresek, Udalari 1937ko otsaileko eta martxoko ordainketak egitea eskatu zion, Udalak ez baitzizkion ordaindu[758]. Aranburuk, Gobernuaren aurrean bere kaleratzearen kontrako helegite bat aurkezteaz gain, Udalari gogorarazi zion helegite hori ezerezean gelditu arte, bere kargua ezin zitekeela "kargu huts" bezala hartu, beraz Udalak, ezin zuela bere kargurako inongo lehiaketa publikorik deitu, ez eta bere kargua jabetzan beste edonori eman[759]. Alferrik izan zen, bien helegiteak Udalak ukatu egin baitzituen (Kandelario Aranburuk beste errekurtso bat ere jarri zuen 1942an, baina Udalak hura ere ez zuen kontuan hartu[760]; eta baita Antonia Bares Tolosak ere, bi hilabete horiek eskatuz, 1941ko otsailean. Otsailaren 13an Udalak ordainketa ezeztatu egin zion, berriro[761]). Kandelario Aranbururen kasuak, nolabait, bide gehiago egin zuen, hasieran Udalak bere helegiteari ukoarekin erantzun arren, 1942ko martxoaren 6an Gobernazio Ministerioak arrazoia eman ziola jakinarazi baitzuen Udalak[762]. Horren ondorioz, Udalak 1939ko martxoaren 12ko Aginduaren arabera, Aranbururen garbiketa zuritu beharra zuen (garbiketarekin aurrera egitekotan). 1942ko martxoaren 20an Udalak bere kasua aztertzeko epaimahai bat izendatu zuen, Migel Cerrajeria Tiffe alkateordeak eta Eusebio Asla Lapart zinegotziak osatutakoa[763]. 1944ko uztailaren 21eko bilkuran, Aslak eta Cerrajeriak Aranbururen kontrako espedientea hasteko erabakia hartu zutela jakinarazi zuten. Alta, bien arteko ika-mika laster sortu zen, 1944ko uztailaren 29an, Eusebio Aslak, Migel Cerrajeriak espedientearen hasiera ez zuela sinatu nahi eta "bere betebeharrarekiko grina falta zuela salatu zuen"[764]. Kasu kuriosoa izan zen hori, alegia, errepresaliatu baten inguruan agintarien (beraz, jazarpena egitearen arduradunen) artean ika-mika sortzearena, jakina, errepresaliak aplikatzeko moduarekin zerikusia zuen sortu zen ika-mikak. 1944ko abuztuaren 19an, Beasaingo Udalak Kandelario Aranburu Muxika behin betiko kargutik kentzea erabaki zuen[765]; eta 1945eko urte-hasieran Gobernazio Ministerioak erabaki hori ontzat eman zuen[766].

---

751 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta

752 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

753 Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-09-10ean.

754 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

755 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 06. dokumentu-sorta. Dokumentu hori eskuz idatzitako zirriborroa da, agian Jose Beriztain idazkariak egindakoa.

756 Memoria horretan aipatzen dira halaber "zigor txikiak jaso zituzten funtzionarioak" (izenik aipatu gabe). Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 43. dokumentua.

757 Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 13. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 43. dokumentua.

758 Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 26. dokumentu-sorta.

759 Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 11. dokumentu-sorta.

760 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

761 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

762 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

763 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

764 Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

765 Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

766 Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

or.

Lanaren gaineko errepresioak eta garbiketak, berandu arte jarraitu zuten. 1943ko martxoaren 24ko Udal-bilkuran, Udalak, 1943ko martxoaren 6ko Gobernazio Ministerioaren aginduaz eztabaidatu zuen. Agindu horren arabera, 1936ko uztailaren aurretik zeuden Udal-idazkari, kontuhartzaile, diruzain edo musika-bandako zuzendariek, edota data horren ondoren data horren "aurretik lortutako merituak zirela-eta izendatutakoek" (hau da, kargua garbiketaren bidez edo arrazoi politikoen bidez lortu ez zutenek) lanpostu horiek beren jarrera politikoarekin zuritu beharra zuten. Horrek zuzenean mehatxatzen zituen Jose Beriztain Zubiaga idazkaria eta Bautista Telleria Aiestaran diruzaina. Udalaren jokabidea zera izan zen, 1937ko martxoan garbiketa hasi zuen (horren ondorioz Pedro Goena albaitaria kargutik kanporatua izan zen eta Joan Maria Barrenari, epaitegiko idazkari gisa, Udalaren plusa kendu zitzaion, kargua uztera behartuz, eta beste bost langileri bestelako zigorrak jarri zitzaizkien; gainera Antonia Bares Tolosa salaketarik gabe kanporatua izan zen, eta baita herritik ihes egin zuten beste lau langile ere) eta Beriztainen eta Telleriaren kontrako salaketarik ez zen izan, beraz "orduan, Mugimenduarekiko (Estatu-kolpearekiko) jarrera zalantzatia" izan zuten funtzionarioekiko soilik egin zen halako garbiketa. Gauzak hala, Udalak jada Beriztain eta Telleria "garbiketatik pasatutakotzat" izendatu zituen Udalak, beraz, postutik ez kentzea, izan zen bere erabakia[767]. Horrez gain, Telleriak, 1936ko uztailaren 19an "gorrien jazarpena zela-eta "herritik ihes egin behar izan zuela eta 1936ko abuztuaren 8an Beasaingo komandante militarrari bere atxikimendua erakutsi ziola esan zuen 1943ko martxoaren 15eko dokumentu batean. Beriztainek, 1936ko uztailaren 27an bertan (tropa altxatuak Beasainen sartu ziren egunean) "Mugimendu Nazionalarekiko atxikimendua erakutsi zuela" adierazi zuen egun berean sinatutako beste dokumentu batean. Biek "gaztetatik alderdi tradizionalistako kide" zirela esan zuten. Horrenbestez, Antonio Aiestaran Irastortza idazkaritzako ofizialak (eginkizun hori une hartan ezin zuen idazkariak, Jose Beriztainek, bete, berari buruzko afera zelako), ez bataren eta ez bestearen aurkako espedienterik ez zela zabaldu berretsi zuen, beraz, "garbiketa-prozesutik iragantzat" eman zituen biak[768]. Hala ere, 1944ko otsailean, Gobernadore Zibilak paper berriak eskatu zizkion Bautista Telleriari eta bere garbiketa-espedientea hamar egunen buruan entregatzen ez bazuen, Diruzainen Zerrenda Nazionaletik kendu egingo zutela ohartarazi zion. Garbiketa-espediente hori, Bautista Telleriaren erregimenarekiko atxikimendua azaltzen zena, Jose Beriztain Zubiagak idatzi eta sinatu zuen 1944ko martxoaren 3an; zehatz-mehatz, Telleriaren kontra aurretik espedienterik ez zela egin eta Telleria erregimenaren aldekoa zela esaten zuen espediente horrek[769].

Bestetik, kontuan izan behar da guda aurretik Beasainen mediku izan zen (eta gudan Armada Nazionalak bere alde mediku izatera eraman zuen) Zesareo Ugartek plaza galdu zuela. Ugarteren izenik ez da ageri gerra ondorengo plantilletan. Bere familian ere hala diote: "guda ondoren gure aitak plaza galdu zuen" dio bere alaba Arantza Ugarte Azkaratek[770].

Horrez gain, herritik joandakoek berriz lana aurkitzeko oso zail izan zuten, baita enpresa pribatuetan ere. Enpresa pribatuetan ere, erregimen frankistaren agintariek garbiketarako legeak ezarri zituzten, adibidez, 1936an, iritsi zen horietako bat eta haren arabera, Fronte Popularraren garaian (1936ko otsailaren 16tik aurrera) "sindikatuen inposizioz egindako langile-plantilla handitzeen ondorioz lanean sartutakoak" kaleratzea ahalbidetzen zuen (beraz, frankismoak hor ere langileen kontra egin zuen). Beste lege bat 1937ko abuztuaren 17koa izan zen eta enpresariak "Mugimendu Nazionalaren aurkakoak" kaleratzeko baimentzen zituen[771]. Adibidez, Milagros Aranburu Muxikak kontatu digu hori: "guda ondoren, lanpostu denak frankistentzat izan ziren, besteentzat ez zegoen ezer"[772]. Berdina esan digu Isabel Peñagarikanok: "Lanaren inguruan errepresio handia izan zen. Francoren kontra egin zutenak oso gaizki ibili ziren lana topatzeko. Batzuetan enpresak subentzionatu ere egiten zituzten langileak kanpotik ekartzeko"[773]. Izan ere, kontuan hartu behar da Sindikatu Bertikalak esaten zuena gora-behera, enpresa pribatuaren garbiketa-legeak enpresadunaren esku uzten zuela nor kaleratu eta nor ez, beraz, praktikan Sindikatu Bertikala horien tresna bilakatu zen. Pixkanaka-pixkanaka lanera sartzea lortu zuten, baina zailtasun askoren truke; hori esaten digu adibidez, Pako Ruiz de Apodakak: "*Azkenean*, gure aitak CAFen sartzea lortu zuen"[774]. Patxi Lasa Imatzek ere badiosku: "gure aita (Jose Luis Lasa Telleria), herrira itzuli zenean, baratzean lanean ari zela, CAFen lan egiten zuten Udaleko bi zinegotzi (…) Artolain eta beste bat[775], gerturatu zitzaizkion eta esan zioten "gorriekin ibili zaretenak CAFen sartzerik ez duzuela izango erabaki dugu". Berak erantzun zien "beno, nik topatuko dut lana non edo non". Egun batzuetara, CAFeko zuzendari zen Antonio Sierrak, bilera batean erabaki zuen, lehengo langileak,

[767] Beasaingo Udal Artxiboa. A089 karpeta, 16. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 18. dokumentu-sorta.

[768] Beasaingo Udal Artxiboa. A089 karpeta, 16. dokumentu-sorta. Alabaina, hortik gutxira, 1944ko maiatzaren 21ean, Jose Beriztain Zubiaga hil egin zen (Beasaingo Udal Artxiboa. L0045 akten liburua (1942-1946 arteko aktak jasotzen dituena).

[769] Beasaingo Udal Artxiboa. A089 karpeta, 16. dokumentu-sorta.

[770] Arantza Ugarte Azkarateri eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[771] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[772] Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[773] Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

[774] Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an

[775] Beste hori Eusebio Asla zen, ez baitago (Artolainez gain) orduan CAFen lan egiten zuen beste zinegotzirik.

R. nº 884.- 11385.
RED NACIONAL DE LOS FERROCARRILES ESPAÑOLES
ZONA NORTE
DIRECCIÓN
DEPURACION DE PERSONAL
MADRID

Madrid, a ..... de -5 DIC. 1941 ..... de 19.....

Sr. D. José Peñagaricano Sarriegui
Encendedor.- Tracción.

Muy Sr. mío: En virtud de las facultades que al efecto me han sido delegadas, pongo en su conocimiento que el Consejo de Administración de esta Red Nacional de FF. CC., vista la propuesta del Sr. Juez Instructor, aprobada por la Dirección, en el expediente incoado con arreglo a lo dispuesto en el artículo 3.º del Decreto de 1.º de Septiembre de 1939 y en el de 25 de Septiembre de 1941, ha acordado la readmisión de Vd. al servicio de la Red (Zona Norte), a partir de la fecha en que fué movilizado, como consecuencia de la aprobación favorable acordada por la Autoridad Militar, que queda confirmada y, por tanto, readmitido sin imposición de sanción alguna, visto el resultado de dicho expediente en relación con los antecedentes y conducta de usted.

De Vd. atento s. s. q. e. s. m.,

P. El Delegado para la Depuración,

1940. hamarkadako lehen urteetan, kaleratutako langile batzuk lanerako berriro onartzen hasi ziren. Irudian, Jose Peñagarikano Sarriegi berronartzeko karta.
(Argazkia: Frantziska Peñagarikano Dorrontsorok eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorok utzia)

gorriekin ibili izan arren, berriz ere lanera sartzea, berak esperientziadun langileak behar zituela-eta. Orduan gure aitak CAFen zinegotzi horiek topatu zituen eta "ikusten duzue, esan nizuen nik, lana non edo non topatuko nuela!" esan zien"[776]. Antzeko bertsioa eman zuen Alfontso Ibaibarriagak, Rufo Artolainek Jose Luis Lasari esan omen zionaz "ez zarete bat ere sartuko" (erdaraz egiten du aipua Ibaibarriagak, bai Lasa zein Artolain euskaldunak ziren arren; bestalde Ibaibarriagak ez du Patxi Lasak zeharka iradokitako Eusebio Asla aipatzen), beraz, Patxi Lasarena baieztatu egiten du; baina handik zortzi egunera, Antonio Sierrak "bareenak behintzat" lanera sartzeko eskatu zuen[777]. Ibaibarriagak dioenez "Orduan sartu ginen gu denok"; nahiz eta "Tolosako Guda Batzorde Karlistaren zigilua beharrezkoa izan"[778]. Xanti Lasa Aranburuk ere diosku bere aitona (Santiago Aranburu Otamendi, jeltzalea) "CAFen Sierrari esker sartu zen, Sierrak CAF ondo joateko esperientziadun langileak nahi zituen-eta"[779]. Hala ere, Ibaibarriagaren arabera, erregimenaren kontrakoak lanik gabe uzteko asmoaren "burmuina" ez zen Rufo Artolain izan, FET-JONSeko buru Migel Cerrajeria eta Guda Batzorde Karlistako buru Frantzisko Ezkiaga baizik. Azken horren ahoan jartzen du Ibaibarriagak "guda erabatekoa da ezta? Ba erabatekoa izan dadila!" esaldia[780]. Ez dator baieztapen horiekin bat Joan Unanua Artolain lekukoa eta, beraren arabera, "gure aitonak kudeaketak egin zituen CAFen jendea sar zedin"[781]. Maria Pilar Lozaresen aitak, Jose Maria Lozaresek, momentu batean CAFen sartzea lortu zuen "baina krisialdi bat izan zenean, kalera joaten lehenetakoa izan zen"[782]. Hori ez zen bakarrik gerra "gorrien alde" egin zutenekin gertatzen, guda ondoren, erregimenarekin konprometitzen ez

[776] Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[777] CAFen gertatutako egoera hori, enpresariak aginte politikoari aurre egitea eta "langileen alde" egitea, ez zen izan gertakari orokorra, ez eta Euskal Herrian ere. Adibidez, Antonio Cazorlak bildua duen moduan, 1953ko Bilboko greban, Euskalduna ontziolan, 2.000 langileetatik 1.900 bota egin zituzten eta gainera euren antzinatasun-eskubideak ere kendu egin zizkieten, berronartzea banan-banan eskatuaraziz. Bestetik, Cazorlak bere lanean dio "Euskal Herrian eta Katalunian badago mito bat, egiazkoa ez dena, eta esaten du bertako enpresariek langileak babestu egin zituztela Espainia frankistaren aurrean; egia esan, hango enpresariek ere, poltsikoa edo langile-mobilizaziorik eza lehenetsi zituzten euskal edo katalan aberriaren aurretik". Bat nator Cazorlarekin azken ondorio horretan (baita CAFen kasuan ere, azken finean Antonio Sierrak langileak berronartzeko erabakia hartu bazuen, behar zituelako eta negoziorako ona zuelako egin zuen, ez hainbeste langileekiko zuen sinpatiagatik); baina ez dut onartzen erabiltzen duen terminologia, nik ez baitut "mito" hori oinarritzat duen libururik ezagutzen (frankismoari buruzko historiografia abertzaleak, batez ere ezker abertzalekoak, enpresariak erregimenaren gaizkide bezala aurkeztu izan ditu). Cazorlaren terminologia are arranditsuago bihurtzen da "langile horien kontrako jardun gupidagabearen arduradunak konpainia euskaldun-euskaldunak (*vasquísimas*) izan ziren, ez Sindikatu Bertikal espainiarra" dioenean. Ez dut zalantzan jarriko Euskalduna konpainia euskal herritarra zenik, baina ez Cazorlak iradokitzen duen moduan: konpainia hura ez zegoen abertzaleen edo euskaltzaleen esku, burgesia handi espainolistaren (eta frankistaren) esku baizik. CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 145.-146. or.

[778] Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[779] Xanti Lasa Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[780] Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[781] Joan Unanua Artolaini egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-05ean.

[782] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

or.

zirenek, edo erregimenaren aurkako keinuren bat egin zutenek ere, zailtasunak izan zituzten. Antselmo Ruizi emango diogu hitza. "Behin Falangearen egoitzara eraman gintuzten eta han alkandora urdina eta txapel gorria eman zizkiguten. Gutako batek, Anjel Sanchezek, joateari uko egin zion, eta hark gero, lana topatzeko zailtasunak izan zituen"[783].

Ez zen hala gertatu guda altxatuen aldean egin zutenekin. 1939ko abuztuaren 38an, Beasaingo Udalak Osoko Bilkura deitu zuen, bi gairekin, horietako bat beren borrokalari-ohiak, *"ex-combatienteak"*, (altxatuen aldean borrokatu zutenak) birkokatzeko gaia izan zen. Frantzisko Untzuetak, "borrokalari-ohi" zirelako horiek berehala birkokatzea proposatu zuen; eta horretarako, hartu gabe zeuden bi gauzainen postuetan birkokatzeko, Esteban Peñagarikano Artazkotz aguazila edo udaltzaina eta Jose Kerexeta Gogortza kale-garbitzailea jubilatzea proposatu zuen[784]. Udalak proposamen horri baiezkoa eman zion, eta altxatuen alde guda egin zutenen zerrenda bat egitea adostu zuen, geroago lanpostu horiek onartuko zituzketen galdetzeko. Modu berean, Untzuetak, Udaletxean behin-behinekotasunez lanean ari ziren langile "borrokari-ohiak", Antonio Aiestaran Irastortza idazkaritzako ofiziala eta Frantzisko Eltzo Urrestaratzu arielen arduraduna, funtzionario egitea proposatu zuen. Hala ere, Udalak, batez ere idazkari zen Jose Beriztainen ahotik, Untzuetari esan zion Udalak ez zuela langileak funtzionario egiteko eskuduntzarik, asko jota ere behin-behineko soilik izendatu ahal zituela[785]. 1940ko otsailaren 3ko Udal-bilkuran irakurri zen Gipuzkoako "Borrokalari Ohien Probintziako Ordezkariak" Beasaingo Udalari, arkitekto- edo aparejadore-posturik ez zuenez, aparejadore postu batentzako deia egiteko egindako eskaera[786]. Halako adibide batek erakusten du garbi Francoren aldeko *"borrokari-ohiek"* zer-nolako boterea zuten administrazioaren gainean eta horrelako postu batzuk eurentzat gordetzea ez ezik, beren neurrira egindako postu berrien deiak egitea ere eskatzen baitzuten (nahiz eta otsailaren 18ko Udal-bilkuran, Beasaingo Udalak, halako plaza bat sortzeari uko egin)[787].

Izan ere, 1940ko abuztuaren 17an, Udalak, beste deialdi bat egin zuen, arielen arduraduna (Frantzisko Eltzo Urrestaratzu behin-behinekoa) eta idazkaritzako ofiziala (Antonio Aiestaran Irastortza behin-behinekoa) izendatzeko eta bakoitzak 3.000 pezeta kobratuko zituen. Bi postuak, gudan Francoren alde borroka egin zuten pertsonentzat gordeta egon behar zuten. Bestetik, kale-garbitzaileen, gauzainen eta udaltzainen "berrantolaketa" ere premiazkotzat ikusten zuen Udalak[788]. Aurreko idazkaritza-ofizialak, Kandelario Aranburu Muxikak, lehiaketa hori bertan behera uztea eskatu zuen, berak bere kaleratzearen aurkako helegitea jarria zuela-eta, baina alferrik, urriaren 14ko Osoko Bilkuran, Udalak esan zuen kaleratze hura guztiz legezkoa izan zela[789]. Eta ez hori bakarrik, 1940ko urriaren 24an Udalak jakinarazi zuen bezala, Gipuzkoako FET-JONSeko buruak, Udal-lanpostuetako hutsune guztiak betetzerakoan, postu horiek betetzeko kontratatutako langile berri denak alderdi bakarreko kideak izan zitezela agindu zuen[790]. Erabaki horrek Beasainen izan zuen eragina eta 1941eko uztailean, kale-garbitzaile posturako bi hautagaik euren eskaera aurkeztu zutenean, horietako bati, Jose Ziari, eskaera atzera bota zitzaion, FET-JONSek "erregimenarekiko atxikimendua adierazten zuen ziurtagiria" ez ziola sinatu-eta[791].

Lanaz gain, beste toki batzuetan ere bereizkeria jaso zuten herritik joan zirenek. 1937ko abenduaren 18an, Udalak, Udal-bandari jakinarazpen bat bidali zion "herri honetan falta direnak" bandan ez onartzeko esanez[792]. Jakina, neurri hori, guda zela-eta herritik alde egin zuten ezkertiarren eta abertzaleen kontrako neurria zen. Hiru egun beranduago, abenduaren 21ean, Jose Luis Guridi alkateak, Bandari zuzenean jakinarazi zion, Bandak ezin zituela altxatuak Beasainen sartzerakoan ihes egindakoak onartu, horiek lehenik Udalari eta alkateari baimena eskatzen ez bazioten[793]. Hala ere, hurrengo hilabeteetan, ezkertiarrek bandan sartzeko ahaleginak egin zituzten: 1938ko urtarrilaren 8an, Udaleko Bilkurara, Julio Juanes Duque izeneko pertsona batek urtarrilaren 3an idatzitako idatzia heldu zen, Bandan musikari bezala parte hartu nahi zuela esanez[794] (pertsona hau ezkerreko familia ezagun bateko kidea zen, UGTkoa, 1937ko urriaren 22an heriotza-zigorrera kondenatua). Urtarrilaren 22an Udalak, eskaera hori "oraingoz bertan behera" uztea erabaki zuen[795]. (Urtarrilaren 3an bertan, Anjel Serrano Varonak eskaera

[783] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.
[784] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[785] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.
[786] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[787] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[788] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[789] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[790] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 20. dokumentu-sorta.
[791] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.
[792] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.
[793] Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 44. dokumentu-sorta.
[794] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 07. dokumentu-sorta.
[795] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

berdina egin zuen[796]. Kasu honetan ez dakigu Udalak zer erabaki zuen). Hala ere, badirudi pertsona batzuk onartuak izan zirela, eta hori izan zela 1939ko abuztuan Udalak jarrera itxiagoa izateko arrazoia; Frantzisko Untzueta zinegotziak esan zuen bezala, Udal-bandan "Mugimendu Nazional loriatsua gertatu zenean herritik ihes egin zuten batzuk onartzen ari da Udal-banda" eta, bere ustez, hori ezin zen baimendu, beraz, hori ekiditeko neurri gogorragoak hartu behar ziren. Udalak, halako pertsona gehiago sartzea galaraztea proposatu zuen, eta aldi berean, "Bandako zuzendariari" (Pedro Jose Iguaini, 1937an zigortua izan zen berari) halako pertsonak ez onartzeko orduan zorroztasun handiagoz jokatzea eskatu zion[797].

Jakina denez, erregimen frankistaren helburuetako bat klase-borroka dekretuz ezabatzea izan zen eta hala langileek subjektu kolektibo gisa euren interesak defendatzeko modurik ez zuten izan. Frankismoaren lehen urteetan, Estatuak forma faxista ezagunak zituela, faxismoaren eredua jarraitu zuen hainbat arlotan eta, horietako bat, korporatibismoa izan zen; hau da "ekoizle" guztiak, euren ekoizpen-sektorearen (eta ez klasearen) alde antolarazi zituen, ekoizpen-adarretako "sindikatu bertikalean": frankismoaren sindikatu bertikalak (*Central Nacional-Sindicalista* deituak) langileak eta enpresariak batera biltzen zituen, azken horien onurarako; langileek berezkoak zituzten erakundeak (ordura arteko UGT, ELA edo CNT) legez kanpo utzita. Hala, lan-arloko aldarrikapenak eta grebak desagerraraztea bilatu zuen erregimenak. Baina asmoak asmo, lan-gatazkak murriztea eta langile-aldarrikapenak asko zailtzea lortu bazuen ere, ezin izan zuen guztiz galarazi langileak bat-batean euren interesen alde nola edo hala egiterik (noski, ez modu irekian, baina bai tokian tokiko bat-bateko protesten bidez); eta, beste alde batetik, erregimenak egiten zuen propaganda harmonizistak ez zuen errealitatean isladarik izan, langileen errenta murriztu egin zen-eta[798]. Beasainen ere badugu halako kasuren bat: 1937ko urtarrilaren 21ean egin zen Udal-Bilkuran jakinarazi zen, garbiketako langile batzuk ez zeudela pozik euren baldintzekin eta euren kontra jarritako zigor batzuekin, eta Udalak, Martin Esnaola zinegotzia "bitartekari" izendatu behar izan zuen haiekin hitz egiteko[799].

Horrez gain, 1937ko urtarrilaren 28an, Gipuzkoako eta Bizkaiko Gobernadore Zibilaren urtarrilaren 12ko agindu bati jarraituz, Beasaingo Udalak, Beasainen lan-kokapenerako oinarriak aurkeztu zituen. Kokapen-batzorde bat sortu zen, langabezian zeuden langileentzako lana topatzeko. Kokapen-batzorde horiek Lan Ministerioaren ekimenez sortu ziren (kokapen-bulego horiek lan-poltsak ordeztu behar zituzten, eta Lan Ministerio frankistaren arabera, "duinagoak" izan behar zuten; haien sortze--dekretua halako erretolika kristauz betea atera zen[800]) eta bertan izena emandako langile bakoitzari "kartilla" bat ematen zitzaion. Hala ere, nahiz eta "duintasuna" aipatu, Lan Ministerioaren oinarrietan "onenen" eta "txarrenen" bereizketa egiten zen. Beste alde batetik, langileari eskaintzen zitzaion lana txarra bazen ere, "Aberriarentzako zerbitzu" bezala hartzen zen, beraz, langileak onartu egin behar zuen ("bere herrian lan egin nahi izatea berarengandik atera behar dugu" aipatzen zen)[801]. Lan Ministerioaren argibide horietan, kokapen-bulegoak "Erregimen Nazional-Sindikalista" eraikitzeko pieza zirela esaten zen, beraz, Udal eta Aldundi guztiek halako bulegoak antolatzeko "berehalako premia" zutela[802].

Beasainen, Kokapen-batzorde horretan, alkatea, Frantzisko Ezkiaga zinegotzia (ugazaba zena, inprimategi bat zuen) eta Eusebio Asla zinegotzia (CAFeko enplegatua zena) izan ziren izendatuak, Martin Esnaolak proposatuta (Migel Cerrajeriak bertan falangista bat sartzea proposatu zuen, baina proposamen hori ukatua izan zen)[803]. Ordizian ordea, Luzio Lekuona zinegotzi eta Ordiziako Falangeko burua izan zen Kokapen-batzordearen buru. Beraz, ikusten dugun moduan, langabetuen kokapenerako batzordeetan ere erregimenarekin erabat identifikatutako pertsonak egon ziren eta horiek ziren langabeen zerrendan nor sartu eta nor ez erabakitzen zutenak (beraz, kontrol sozialerako eta diskriminazio politikorako atea zabalik zegoen)[804]. 1937ko martxoaren 15ean, Beasaingo eta Ordiziako Udalek (Ordizian batzordea, Felipe Imatz alkateak, Luzio Lekuona zinegotziak eta Indalezio Etxezortu idazkariak osatzen zuten) itun bat sinatu zuten CAF enpresarekin (Rikardo Ardura idazkariak, eta Antonio Bru CAFeko Sindikatu Bertikalaren buruak ordezkatua)[805] langile berriak kokatzeko. Itun horren arabera, Beasainek, kokatu behar ziren langileen lehen %10a jarri behar zuen; eta horrez gain, beste %90etik, %55 Beasain eta inguruarentzat izango

[796] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 19. dokumentu-sorta.

[797] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 13. dokumentu-sorta.

[798] Propaganda harmonizista horren zutabeetako bat "erregimenak lan-diziplinaren truke lanpostuaren ziurtasuna bermatzea" izan zen; baina ikusi dugunez ez zen egia, izan ere, enpresariak nahikoa zuen arrazoi politikoak argudiatzea lan-plantilla murrizteko eta, horrez gain, 1936ko otsailaren eta uztailaren artean egindako aurrerapen sozialak automatikoki deuseztatu zituen erregimenak. MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[799] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[800] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 78. dokumentu-sorta.

[801] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 78. dokumentu-sorta.

[802] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 78. dokumentu-sorta.

[803] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[804] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 120. or.

[805] Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 72. dokumentu-sorta.

or.

ziren (horren barruan %10 Lazkao eta Ataunentzat), beste %35 Ordizia eta bere zonaldearentzat izanik. Horrez gain, sektore bakoitzak langabeturik izan ezean, bere kuota ezin bete izanez gero, beste sektoreari lehentasuna ematea adostu zuten; eta Lazkaok eta Ataunek beren %10 hori bete ezinean, ehuneko horren soberakinarekiko lehentasuna Beasainek izango zuen[806]. Beasaingo Udalak CAFi bidali zion langabeen zerrenda baten arabera, 1938ko uztailean, 36 langile industrial zeuden Beasaingo langabetuen poltsan izena emanda[807]. Elena Legorbururen arabera, horren bidez, CAFek bertako jendearekiko "konpromisoa" erakutsi zuen. Legorbururen arabera, akordio hori sinatu zenean, 1938an, CAFen jada 1.172 pertsonak egiten zuten lan; 1936ko abuztuan, CAFek 1936ko uztailaren 18ko etenaren ondoren lanera itzuli zenean, 633 langile soilik izan zituen (hurrengo urtean, 1939an, kopurua berriro igo egin zen, 1.357 langile izan arte)[808].

Legorbururen arabera, alde batetik Francok, bere erregimenaren lehen urteetan, autarkia ezarri zuenez, Espainiako Estatuan egoitza zuten enpresei beste herrialdeetako enpresen lehia kendu zien, eta horrela, CAFek merkatu itxia izatea lortu zuen; baina beste alde batetik, kanpoko merkatua ixterakoan "inputak", hau da, tarteko objektuak lortzeko zaildu egin zitzaion egoera. Bestetik, ikusiko dugun bezala, lehen urteetan elektrizitate-etendurak behin eta berriz izaten ziren, CAFi (eta Beasaingo beste enpresei) kalteak ekarriz[809].

1.5.i) Gosea, errazionamendua eta estraperloa

Francoren erregimenaren lehen urteetan izan zen egoera beltzenetako bat, populazioaren bizi-kalitatea erortzea izan zen. Gudaren beharrek eta horren ondorio latz guztiek (uztak eta azpiegiturak suntsitzeak, baliabideak gudara destinatu behar izateak eta abarrek), bazuten ekoizpena jaistearekin zerikusia, baina erru nagusia Franco jeneralaren politika okerren bizkar jarri beharra dago. Batez ere, orduko elikadura- eta hornikuntza-politikek bi ondorio larri utzi zituzten: gosea larritzea eta merkatu beltza eta ustelkeria zabaltzea. Guda ondoko beasaindarren oroitzapen nagusia hura da: Beasainen zegoen gose handia.

Gosea guda ondoko Espainiako argazki petoa izan zen, ekonomiaren atzerakada eta errentaren birbanaketaren murrizketa oso modu larrian gertatu ziren, erregimenaren propagandak, "aurrerapen ekonomikoaren" mitoa –batez ere erregimenaren azken hamarkadako garapenkeriari lotutako irudia– gogotik zabaldu eta populazioaren parte bati, egungo garaira arte ere sinetsarazi dion arren, gaur egun arte erregimenak bere buruaz eraikitako mitorik arrakastatsuenetakoa bihurtuz[810]. Gudaren ondoko miseriaz irudi garbi bat emateko modu egokia da beste Estatuekin konparatzea: adibidez, Antonio Cazorlaren arabera, 1930ean Espainiako batez besteko errenta, Italiakoa baino %13 txikiagoa zen, 1950ean ordea, aldea %40ra handitu zen (eta Italiak mundu-guda pairatu zuen)[811]. Hala ere, egile beraren arabera, "erregimenak zorte handia izan zuen, guda osteko gosea nazioartean ez zen oso ezaguna izan Bigarren Mundu Gudarekin bat etorri zelako (…) Bestalde, erregimenaren propagandak hura ahantzarazi egin zuen: ez historia-liburuetan, ez eskoletan (…) ez zen aipatzen. Egungo espainiarrentzat ere tragedia hau edo bere benetako neurria, ezezaguna da"[812]. Cazorlak dioenez, 200.000 bat pertsona hil ziren gosea zela-eta[813]. Migel Anjel Del Arco ikerlariak, britainiar kontsulen dokumentazioan oinarrituta (*Foreign Office*ren barneko dokumentazioa, hau da, publiko egiteko idatzi ez zena, baizik eta Gobernuaren barne-azterketak egiteko; hots, objektibitate-fidagarritasun handia duen dokumentazioa da, ez baita arrazoi politikoak tarteko publikoari berariazko inpresioa emateko egina) antzeko ondorioetara heltzen da: "frankismo garaian, espainiar gehienek, XX. mendean artean ezagutu gabeko pairamenak jasan zituzten"[814]. Del Arcok, gosearen inguruan, lehen aipatu dugun Jabier Rodrigok bortizkeriaren inguruan ateratakoaren ("bortizkeria etorkizunerako inbertsio gisa") antzeko ondorioa atera zuen: "beheko klaseak bizirautera mugatzera kondenatu zirenetik, erregimenaren jarraipena bermatua zegoen. Horrela, lehen frankismoko baldintza sozioekonomiko txarrak, erregimenaren biziraupenerako baldintza bihurtu ziren"[815]. Lehen ere aipatu dugun

---

[806] "Beasainen ingurua" Lazkaok, Ataunek, Idiazabalek, Ormaiztegik eta Segurak osatzen zuten. "Ordiziaren ingurua", aldiz, Itsasondok, Legorretak, Zaldibiak, Aramak eta Altzagak. Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 21. dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 23. dokumentu-sorta.

[807] Beasaingo Udal Artxiboa. 2941. karpeta, 41. dokumentu-sorta.

[808] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 126. or.

[809] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 127-128. or.

[810] Carme Molinero eta Pere Ysas irakasleen arabera, mito horren iraupena azaltzeko, kontuan hartu behar da historiagileek orain arte arreta eskasa eskaini diotela arazo horri eta baita guda-osteko "egunerokotasuna" ikertzeari ere. MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[811] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 22. or.

[812] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 109. or.

[813] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 30. eta 113. or.

[814] DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241.-258. or.), 2006.

[815] DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 257.-258. or.

pasadizo bat errepikatuko dugu hemen, adierazgarria baita: erregimenak gosearekin "jokatu" egiten zuen, adibidez, 1951n "Udal--hauteskundeetan bozkatzera joaten ez zenari errazionamendu-txartela kentzearen" mehatxua egin zuenean[816]. Gosea, dudarik gabe, tragedia masiboa izan zen: esan bezala hildakoak ehunka milaka kontatu zirelako eta beste hainbat hilzorian gelditu zirelako[817]. 1940.eko hamarkadako gosearen ahanztura honetan oinarritzen da gaur egun, batez ere eskuinekoek, errepikatzen duten mitoan: "Francoren erregimenaren mirari ekonomikoan".

Egia esan, Francoren Espainiak, guda aurreko ekoizpen-maila lortzeko 1950.eko hamarkadari itxaron behar izan zion; Bigarren Mundu Guda pairatu zuten herriek (hura denboran hurbilagoa zen eta suntsiketa handiagoa eragin zuen), 1947-1948etan lortu zuten 1939ko ekoizpen-maila berrezartzea[818]. Are gehiago, gosea gehien sufritu zuten zonaldeetan, Espainiako hegoaldean (Andaluzian batik bat), 1950.eko hamarkadan, adierazle ekonomikoek hobera egin zuten garaian, artean populazioaren parte handi bat, gosea jasaten ari zen. Cazorlaren arabera, 1950ean, Andaluzian artean, 132.682 baserritar zeuden lurrik gabe, 1940an baino gehiago[819]. Gosea beste arlo batetik ikertu dute Jose Cañabate eta Jose Migel Martinez Carrion ikerlariek: garai horretako jendearen altuera txikitzearen datuetatik. Bi ikerlarien arabera, hazkundean izan ziren disfuntzionaltasunek, garai hartako azpinutrizioarekin izan zuten lotura: egia bada ere nekazaritza-guneetan berez hazkundea industria-guneetan baino txikiagoa izan ohi dela (batez ere osasun-sarearen garapen txikiagoagatik eta nutrizio txarragoagatik), frankismo-garaian joera hori handitu egin zen, batez ere nekazaritza-eskualdeetan (1950.eko hamarkadan, industria-guneetan berreskurapen apur bat antzeman zen baina nekazaritza-guneek artean goseak jarraitzen zuten; horrenbestez, bien arteko batez besteko garaieraren tartea handitu egin zen)[820].

Izan ere, Estatu berri hori erabat injustua izan zen beheko klaseentzako, baita nekazaritzarentzako ere. Nekazaritzan izan zituen emaitzak, industrian izanak bezalaxe, Fronte Popularraren aroarekin eta Errepublikarekin konparatuz, apalagoak izan ziren. Bestetik, lurren banaketari heldu gabe halako arazoa konpontzeko frankismoak erabili zuen beste politika bat "kolonizatze-politika" izan zen. Baina horretan ere, industriarekin gertatu zen bezala, plan asko arranditsuegiak izan ziren errealitatearentzako. Izan ere, 1939an sortutako Kolonizaziorako Institutu Nazionalak (*Instituto Nacional de Colonización*) 1950erako soilik 25.000 nekazari birkokatu zituen eta 1.000 etxebizitza berri baino gutxiago egin zituen. Institutu hori 149.000 bat hektareaz jabetu zen, baina horietako 24.400 soilik ziren ureztagarriak[821]. Konparaziorako, Fronte Popularraren bost hilabeteetan (1936ko otsailetik uztailera), 250.000 hektarea banatu ziren nekazarien artean[822]. Kontuan izan behar dugu, Errepublika-garaian Nekazaritzako Erreformaren aroan birbanatutako lurrak, frankismoak lurjabe pribatuen eskuetara itzuli zituela. 1938an, "itzultze" hori, edo nekazaritzako kontrarreforma hori gauzatzeko erakunde ofizial bat sortu zuen, Nekazaritza Berreskuratzeko Zerbitzua, baina egia esan, horrek izapideak burutu aurretik, erregimenak *manu militari* desjabetu zituen nekazariak: kalkulatzen denez, "itzulitako" 6,3 milioi hektareatatik, milioi eta erdi soilik itzuli ziren "legez", institutu horretako buru zen Anjel Zorrilla Dorrontsorok ere aitortu behar izan zuenez.[823]

Adibidez, Jesus Lopez Gallegok hala gogoratzen ditu gudaren ondoko urteak: "gose handia zegoen herrian"[824]. Peñagarikano Dorrontsoro ahizpek ere Beasainen gosea orokortua izan zela diote[825]. Arantza Ugarte Azkarateren arabera, "Guda osteko garaia, miseria handiko garaia izan zen"[826]. Antselmo Ruizek ere gauza bera esaten digu: "amek sekulako komeriak egin zituzten gu elikatzeko!"[827]. Jose Maria Alonso Lamatak eta Sara Alonso Lamatak, agian testigantzarik krudelena eman digute Beasainen izan zen goseaz, euren aitaren testigantza. Aita, Timoteo Alonso, Asturiasen zegoen Langile Batailoian preso, eta Alonso Lamata neba-arrebek kontatzen dutenaren arabera, hara joatea eskatu zion bere familiari, han gose gutxiago zegoela-eta[828].

---

816 DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 252. or.

817 Espainia bisitatu zuten atzerritarrek, Hegoaldea batez ere, "goseak jota hilzorian" topatutako jendeari buruzko berriak behin eta berriz ematen dituzte. Ikus DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 5. zk. (241.-258. or.), 2006.

818 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 116. or.

819 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 130. or.

820 CAÑABATE CABEZUELOS, Jose; eta MARTINEZ CARRION, Jose Miguel: "Crisis nutricional y pobreza bajo la dictadura franquista" in *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria* (aktak). Badajoz, 2013.

821 BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Síntesis. Madril, 2001, 104. or.

822 CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madril, 2000, 77. or.

823 BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin eta MIRANDA, Jose Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Sintesis. Madril, 2001, 99. or

824 Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

825 Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

826 Arantza Ugarte Azkarateri eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

827 Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.

828 Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.

or.

Beste batzuk, adibidez, Irizar Aranburu familiak, euren familian "gose-gosea baino estualdia izan zela" esaten dute (kontuan izan behar dugu Irizar Aranburu ahizpak guda ostean jaiotakoak direla, eta euren haurtzaroa ez zela hain zuzen guda osteko urteetakoa izan; hala ere, Irizar Aranburu ahizpek esaten dutenez, askotan euren gurasoek edo aiton-amonek "zuek benetako gosea zer den ez dakizue!" esan izan zieten)[829]. Normalean, gose gutxiago pasatzea ez zegoen hainbeste lotuta diru asko izateari, baizik eta jana eskuratzeko modua izateari, hots, familiak baserria izateari. Aitor Garmendiak hala esaten digu: "guk baserria genuenez, pixka bat hobeto pasatu genituen garai hartako komeriak"[830]. Milagros Aranburu Muxikak ere berdin diosku: "guk baserria genuen, beraz, baserritarrek elkarri laguntzen ziotenez, hainbesterako goserik ez genuen pasatu"[831]. Antzeko testigantza ematen digute Ibaibarriaga Usabiaga neba-arrebek: "gure aitonak bazituen lur batzuk Olaberrian, eta haiei esker zer edo zer lor genezakeen"[832]. Arantza Ibaibarriagak ere hala dio: "gu baino okerragoak pasatutakoak baziren Beasainen"[833]. Felipe Ibarbia Alustizak, aita Usategi baserrikoa zuenak ere hala esan digu: "gu estu ibili ginen, baina okerragoak pasatutakoak izan ziren"[834]. Mutiloan bizi zen Bernardina Aldasorok ere hori esaten digu "gure etxean irina egiten genuenez, ez genuen hainbesterako goserik pasatu, baina kalean bai, kalean gorriak ikusi zituzten"[835]. Halako iritzia du halaber Joan Unanua Artolainek ere eta bere aitona zinegotzia zen (beraz, agintean zeuden familiek, ere, nolabait, euren bizitza-kalitatearen jaitsiera izan zuten, nahiz eta, gero ikusiko dugun moduan, sistemak batez ere aldekoei mesede egin)[836]. Beste batzuek, adibidez CAFeko langileek, enpresa horren ekonomatoaren babesa zuten. Hori gertatzen zen Lamata familiako kide batzuekin, Anjel Lamata Villahozek esaten digun moduan, "gure aita (Frantzisko Lamata) CAFeko ekonomatorako kartilla bazuenez, gure familian ez zuten hainbesteko goserik pasatu urte haietan"[837]. Oro har, gose gorria pasatu, edo "estutasuna" izan, denak datoz bat bizitza-kalitatearen erorketa nabarmena eta orokortua izan zela. Gainera, batzuetan, gosea politikoki ere erabili zen, adibidez, hori esaten digute Martinez Otaegi neba-arrebek euren amari gertatzen zitzaionaz: "*Auxilio Social* taldearen jantoki sozialean, *Cara al Sol* abestera behartzen zituzten umeak. Gure ama, hura ez abesteko berandu iristen zen, eta orduan mehatxuak jasan behar izaten zituen"[838]. Joan Ramon Imaz Crespok ere testigantza hori baieztatu egin digu: "*Cara al Sol* abesten ez bazenuen, ez zenuen jantoki sozialean jaterik"[839]. Ordizian ere gauza bera gertatzen zen, Yolanda Redondoren arabera: "Nire ama, bere auzokide karlista batekin joaten zen *Auxilio Social*eko jantoki sozialera eta horri esker uzten zioten sartzen. Baina *Cara al Sol* abesten ez zuenez, ez zioten postrerik ematen eta iraindu egiten zuten"[840]. Jantokiko janaria ez omen zen oso ona, Rosario Larreak esaten duenaren arabera: "Han oso ondo ez genuen jaten, hangoa ezin zen jan ere egin"[841].

Auxilio Social erakundea aipatu dugunez, hitz batzuk esan beharrean gaude horri buruz. Erakunde hori, erregimen frankistak "Alemania nazian zegoen Neguko Laguntza taldea imitatuz" sortu zuen[842]. Erakunde hori, Falangeko Emakumeen Atalak (*Sección Femenina*) kudeatzen zuen eta, bere izenak esaten duen moduan, behartsuei "laguntzea" helburutzat zuenez, horretarako, batez ere eta bere ekintzen ikur gisa, jantoki sozialen sare bat zabaldu zuen, baina "bere baliabideak ia beti oso mugatuak ziren" eta emandako laguntza ez zen nahikoa izaten"[843].

Ekonomian izan zen interbentzionismoak, nekazaritzan bere jarraipena izan zuen, eta kasu horretan, batez ere, "kartillen sistema" eta "errekisen sistema" erabili ziren. Kontuan hartu behar da hori erregimenaren aukera politiko bat izan zela, eta ez kanpotik edota inguruabarrek ezarritako berehalako erantzun bat; nahiz eta frankismoak, askotan, egoera kaxkarra sistema horren hutsei baino gehiago kanpoko konspirazioei eta egoerei leporatu (nazioartean Espainiarekin salerosketarik ez egin nahia, Guda Zibila, etab.). Autarkiak, Miguel Angel Del Arcoren arabera, goiko klaseak babestu eta faboritismoa ugaldu zuen[844].

---

829 Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

830 Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

831 Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

832 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

833 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

834 Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.

835 Bernardina Aldasoro Ormazabali egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-10-30ean.

836 Joan Unanua Artolaini egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-05ean. Erregimenak beren aldekoak lehenesten zituenaz, adibidez; DEL ARCO BLANCO, Miguel Anjel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241.-258. or.), 2006, 246. or.

837 Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.

838 Lourdes Martinez Otaegiri eta Pello Martinez Otaegiri eginiko elkarrizketa. Ordizian, 2014-12-17an.

839 Joan Ramon Imatz Crespori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

840 Yolanda Begue Redondori eta Roberto Begue Sarasolari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-27an.

841 Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Rosario Larreari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2012-04-14an.

842 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 121. or.

843 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 121-123. or.

844 DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241.-258. or.), 2006, 243. or.

Garaiko interbentzionismo politikoaren arabera, Hornikuntza Batzorde ezberdinek ekoizleen uztaren parte bat jasotzen zuten (ekoizleek, zati txiki bat zuten euren salmentarako, gehienez 200 kilo gari urtean pertsonako eta beste 120 kilo gari urtean langileentzat; eta 36 kilo egoskari edo lekale urtean "nahiz eta Gariaren Zerbitzu Nazionaleko probintzia-ordezkariak kopuru horiek aldatu ahal izango dituen"[845]) eta gero izendatutakoa "sarean" jarri behar zuten (adibidez, 1943ko maiatzean Horniketa eta Garraiorako Batzordearen zirkular baten arabera, Beasaingo abeltzainek, deklaratutako behien %22 entregatu behar zizkioten salmenta bidez Estatuari eta salmenta horretarako behiak Udalak izendatutako tokiko batzorde batek aukeratzen zituen)[846].

Bestetik herritarrek errazionamendu-kartilla bat zuten, eta kartilla hori aurkeztuz saltokietan edo alondegietan elikagai-kopuru bat erosteko eskubidea zuten. Hasiera batean (sistema 1939an jarri zen indarrean), kartilla horiek kolektiboak ziren eta familiako bat banatzen zen, baina 1941etik aurrera, norbanakoen kartillak atera ziren (Gipuzkoako Hornikuntza Batzordeak 1941eko urriaren 29an eman zuen aldaketa markatzen zuen agindua)[847]. Norbanakoen kartilla horiek 1939ko errolda erabiliz egin ziren (beraz, edozein pertsonak, erroldatuta zegoen herrian jaso behar zuen bere errazionamenduko errazioa). Modu berean, norbanako bakoitzaren datu ezberdinekin fitxategi bat egitea proposatu zuen Gipuzkoako Hornikuntza Batzordeak, horrela, pertsona bakoitza kategoria ezberdin batean sailkatzeko. Errazionamenduan hiru kategoria ezberdin jarri zituzten eta, bakoitzean, kopuru ezberdina jasotzen zen. Hau da 1942ko irailaren 30ean Beasaingo herritarren sailkapena kategoriaren arabera:

ZENBAT PERTSONAKO UNITATEA	LEHEN KATEGORIA	BIGARREN KATEGORIA	HIRUGARREN KATEGORIA	GUZTIRA
Pertsona 1	1	12	20	33
2 pertsona	18	126	100	244
3 pertsona	33	180	330	543
4 pertsona	32	176	628	836
5 pertsona	25	195	855	1.075
6 pertsona	48	96	480	624
7 pertsona	35	35	546	616
8 pertsona	48	16	384	448
9 pertsona	36	36	198	270
10 pertsona		30	250	280
11 pertsona	11	11	165	187
12 pertsona			48	48
13 pertsona			26	26
14 pertsona			14	14

Iturria: Beasaingo Udal Artxiboa. A070 karpeta, 04. dokumentu-sorta[848].

Sailkapen hori, teorian, errentaren araberakoa zen: errenta gehien, edo familia-karga gutxien zutenak lehen kategorian sartzen zituzten eta jaki gutxiago ematen zieten kategoria horretako hornikuntzan. Baina praktikan, sailkapena ideologikoa izaten zen: adibidez, Francoren alde borrokatu zutenak eta euren familiak hirugarren kategorian (elikagai gehien jasotzen zuten kategorian) sartzen zituzten. Beasainen ere, pertsona batzuek hori baieztatu digute: sailkapena ideologikoa izaten zela; adibidez Xanti Lasa Aranburuk: "gure amaren familian, errazionamendua, guda irabazi zutenen familietan baino gutxiago jasotzen zuten"[849]. Jabier Garcia Bergararen arabera, "errazionamendua eraginen arabera izaten zen (…) erregimenaren aldeko batzuek onurak izaten zituzten"[850].

Pertsona askok kategoriaz aldatzeko bereak eta bi egiten zituen eta 1941eko azaroan, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak, 1941eko uztailaren 1etik aurrera emandako kategoria-aldaketak egitea debekatzera iritsi zen[851].

[845] Beasaingo Udal Artxiboa. A072. karpeta, 10. dokumentu-sorta.

[846] Beasaingo Udal Artxiboa. A070. karpeta, 05. dokumentu-sorta.

[847] Beasaingo Udal Artxiboa. A070 karpeta, 02. dokumentu-sorta.

[848] Nahiz eta dokumentu honek kategoria bakoitzean zeuden pertsonak "familiaka" edo "unitateka" sailkatu, azkenean, kartilla bakoitza pertsona batena zen (normalean familia bereko kideak denak kategoria berean egoten ziren). Hots, guztira 3 kideko familietako 330 pertsona bazeuden 3. kategorian, horrek esan nahi zuen hiru kideko 110 "familia" zeudela 3. kategorian.

[849] Xanti Lasa Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[850] Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

[851] Beasaingo Udal Artxiboa. A070 karpeta, 02. dokumentu-sorta.

or.

Hala ere, kartillaren bidezko sistema hori ez zen nahikoa izan behar guztiak betetzeko. Beasaingo testigantza ezberdinek hori dioskue, ematen ziren jeneroak gutxiegi zirela eta gainera nahiko garestiak eta askotan txarrak. Adibidez, Maria Karmen Ibarbia Sarriegik eta Felipe Ibarbia Alustizak esaten duten moduan, "ogia oso zorrotz errazionatua zegoen garai haietan"[852]. Pedro Maria Ibaibarriagak ere esaten du: "ogia Ataundik edo Lazkaotik merkatu beltzean ekarri behar zen, bestela bertan ez zegoen nahikorik"[853]. Milagros Aranburu Muxikaren arabera, "ogia oso errazionatua zegoen" eta "oso garestia zela" ere badio[854]. Rosario Larrearen arabera "ematen zuten ogia oso txarra zen"[855]. Jesus Lopez Gallegok beste oinarrizko jenero baten eskasia aipatzen du: olioarena hain zuzen ere[856]. Rosario Larrea ere bat dator horrekin: "olioa egiteko seboa eta koipea ematen zizkiguten. Garai hartan nik bila joan behar izaten nuen". Larrearen arabera, "garai hartan, arrautza frijituak jan zitzakeenari inbidia genion, hori luxua zen-eta"[857]. Halako iritzia dute arazo hori ikertu duten bi historiagilek, Molinerok eta Ysasek: "Hornikuntza Batzordeak sekula ez zuen banatu beharreko kopurua banatu"[858]. Batzuen arabera, eskasia horren arrazoiak, lehengaiak Francok Espainiako gudan aliatu izan zituen (eta Espainiak guda-ondorena bizi zuela eurak Bigarren Mundu Gudan borrokan ari ziren) Italiari eta Alemaniari lehengaiak esportatzean zetzan. Hala azaltzen du, adibidez, Ordiziako Txomin Eskisabelek: "hemengo guztia eramaten zuten Mundu Gerrarako eta hemen ez zuten ezer uzten. Etxeetan ez zegoen janaririk"[859].

Molinero eta Ysasen arabera, batez ere 1940a eta 1941a izan ziren hornikuntzaren urterik txarrenak[860]. Hori baieztatzen du halaber ordiziar batek ere, Pedro Balerdik: *"En el año cuareintaiuno* (sic; berrogeita batgarren urtean), hor izan zen urte bat edo urte eta erdi bat oso txarra eta gero pixka bat *mejorau* (sic; hobetu) zen, eta atzera *cuarentaicuatron* (sic; berrogeita lauan) edo hola, oso txarra berriz ere"[861]. Beste batek, Maritxu Etxeberriak hori berresten du: *"cuarenta y uno* (sic; berrogeita bat) eta *cuarenta y dos* (sic; berrogeita bi) urteak txarrak izan ziren eta orduan janariarekin gaizki ibili ginen"[862]. Antton Garcia ere bat dator horrekin: "1941ean ez zegoen ezer"[863].

Oso argigarria da Sara Unanue Lobetok emandako erantzuna, "gure aitak (Roman Unanue medikuak) ez zuen gaizki irabazten, baina ez zegoen janaririk, dirua non gastaturik ez zegoen. Gabiriara joan ginenean, han hobeto egon ginen, han jana bazegoelako, askotan han, aitak janetan kobratzen zuen"[864]. Unanuek, hala bizitzearen, eta beraz, diruaren "truke-balio praktikoaren" galeraz anekdota bat kontatu digu: behin, jada Gabirian bizi ginela, nire neba txikiak gurasoen diru bileteekin kutxa bat topatu zuen eta balkoitik behera botatzen hasi zen. Nebak ez zekien paper horiek zer ziren, izan ere, garai hartan, balio praktikoa asko galdua baitzuten (Sara Unanuek esaten du dirua bere horretan baino askoz gehiago baloratzen zela elikagaia)[865].

Kontsumoaz ari garela; datuek ez dute erregimena batere toki onean uzten: Cañabate eta Martinez Carrionen arabera, 1930ean batez besteko kalorien kontsumoa eguneko 2.760 kilokalorietakoa bazen, 1949an 2.300ekoa zen (eta hori jada gose-urteak pasatuta), 1930eko mailak berriro ez ziren lortu 1961a arte. Guda ostean, tokirik txiroenetan, eguneko 1.600 kilokaloria kontsumitzen ziren[866]. Jakina, azpikontsumo horrek gaixotasunak agertzea ekarri zuen[867]. Atzerriko diplomatikoak ere

---

[852] Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.

[853] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

[854] Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[855] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Rosario Larreari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2012-04-14an.

[856] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[857] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Rosario Larreari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2012-04-14an.

[858] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[859] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 147. or.

[860] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[861] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 128. or.

[862] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 137. or.

[863] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 224. or.

[864] Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

[865] Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

[866] CAÑABATE CABEZUELOS, Jose; eta MARTINEZ CARRION, Jose Miguel: "Crisis nutricional y pobreza bajo la dictadura franquista" in *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria* (aktak). Badajoz, 2013, 12. or.

[867] DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 253-256. or. Del Arcok gainera beste arlo bat azpimarratzen digu: gaixotasun horien aurkako erregimenaren erantzun-falta edota egoeraren aurreko axolagabekeria.

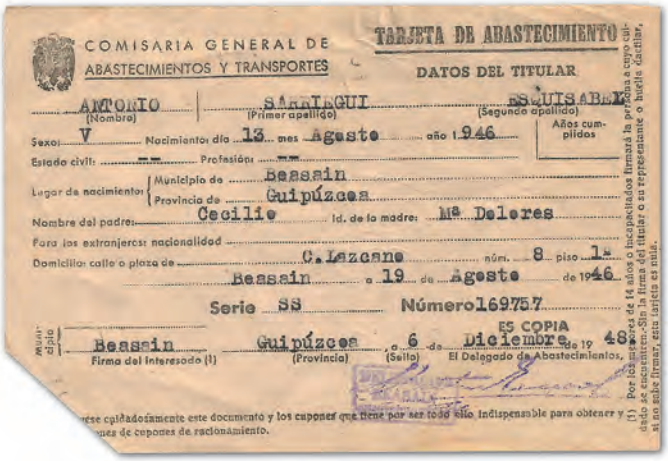
COMISARIA GENERAL DE ABASTECIMIENTOS Y TRANSPORTES
TARJETA DE ABASTECIMIENTO
DATOS DEL TITULAR
ANTONIO (Nombre) SARRIEGUI (Primer apellido) ESQUISABEL (Segundo apellido)
Sexo: V Nacimiento: día 13 mes Agosto año 1946 Años cumplidos
Estado civil: -- Profesión: --
Lugar de nacimiento: Municipio de Beasain Provincia de Guipúzcoa
Nombre del padre: Cecilio Id. de la madre: Mª Dolores
Para los extranjeros: nacionalidad
Domicilio: calle o plaza de C. Lazcano núm. 8 piso 1º
Beasain a 19 de Agosto de 1946
Serie SS Número 169757
Municipio Beasain Guipúzcoa a 6 de Diciembre de 1948
Firma del interesado (1) (Provincia) (Sello) El Delegado de Abastecimientos,
ES COPIA
(1) Por los menores de 14 años o incapacitados firmará la persona a cuyo cuidado se encuentren. Sin la firma del titular o su representante o huella dactilar, si no sabe firmar, esta tarjeta es nula.
...ese cuidadosamente este documento y los cupones que tiene por ser todo ello indispensable para obtener y ...nes de cupones de racionamiento.

COMISARIA GENERAL DE ABASTECIMIENTOS Y TRANSPORTES
TARJETA DE ABASTECIMIENTO
DATOS DEL TITULAR
MARIA Dolores (Nombre) ESQUISABEL (Primer apellido) BARANDI ARAN (Segundo apellido)
Sexo: H Nacimiento: día 18 mes Octubre año 1915 Años cumplidos 29
Estado civil: S. Profesión: Labores
Lugar de nacimiento: Municipio de Atáun Provincia de Guipúzcoa
Nombre del padre: Diego Id. de la madre: Josefa
Para los extranjeros: nacionalidad
Domicilio: calle o plaza de C. Lazcano núm. 8 piso 1º
Beasain a 1 de Enero de 1945
Serie SS Número 167111
Municipio Beasain Guipúzcoa a 6 de Diciembre de 1948
Firma del interesado (1) (Provincia) (Sello) El Delegado de Abastecimientos,
Mª Dolores Esquisabel
ES COPIA
(1) Por los menores de 14 años o incapacitados firmará la persona a cuyo cuidado se encuentren. Sin la firma del titular o su representante o huella dactilar, si no sabe firmar, esta tarjeta es nula.
...se cuidadosamente este documento y los cupones que tiene por ser todo ello indispensable para obtener y ...nes de cupones de racionamiento.

Garai hartan erabiltzen ziren hornikuntza-txartelen adibide bi, Andoni Sarriegirena (ezkerrean) eta Maria Dolores Eskisabelena (eskuinean), 1946koak.
(Agiriak: Andoni Sarriegi Eskisabelek utziak)

baziren horretaz jabetuak, 1948ko britainiar enbaxadaren kalkulu batzuen arabera, 1947an Espainiaren azpielikadura, egunean %15 eta %20 artekoa zen[868].

1943an kartilla berriak egiteko kanpaina hasi zen, alde batetik, bi urtetik beherako umeek kartilla bereziak izango zituztelako. Beste guztiei zegokienez, berriz, norbanakoen kartillak 1943ko maiatzaren 22rako jada banatze-bulegoetan egon behar zuten, eta herritarrek bertatik hartu beharko zituzten, maiatzaren 22tik 29ra. Aldi berean Hornikuntza Batzordeko ordezkariek, banaketa hori modu "ordenatuan" egiten ari zela zaindu behar zuten, zenbat kartilla zein bulegotan uzten ziren eta nori ematen zitzaizkien, eta bestelako datuak bilduz (banaketa-bulegoetako arduradunek, kartillak entregatu ondoren, hartzaileen datuak Hornikuntza Batzordeari eman behar zizkioten)- 1943ko ekainaren 26rako kartillak entregatzearen prozesu hori bukatuta egon behar zuen, ekainaren 28an kartilla horiek erabiltzen hasteko[869]. Bestetik, 1944an, 1945eko urtarrilaren 1etik aurrera indarrean jarri beharreko "hornikuntza-txartelak" ere prestatzen hasi ziren, norbanako bakoitzarentzat eta transferiezinak zirenak. Horiek, errazionamendu-kupoiekin batera, lehen azaldutako norbanakoen kartilla osatzen zuten. Txartel horiek ere saltokien bidez banatu ziren eta 1944ko urriaren 1etik aurrera, bakoitzak erroldatuta zegoen herriko saltokietan jaso behar zituen[870]. Halako eredu interbentzionista batek, ekoizpenaren eta salerosketaren gaineko kontrola zuen.

Sistema interbentzionista horrek porrot egin zuen: Antonio Cazorlaren arabera, sistema horren porrota ez zegoen berez errazionamenduan bertan (Bigarren Mundu Gudan hainbat Estatuk jarri zuten martxan halako sistema bat, eraginkortasun handiz aplikatuz eta arrakasta izanez), Espainian izan zen aplikazioan izan zen arazoa; batez ere, agintari frankistek garai hartako txiroekiko zuten axolagabekerian eta ustelkerian[871]. Migel Anjel Del Arcoren arabera, arrazoia, Francoren Estatuaren "arrazoi politikoan" zegoen; hots, Estatuak herritarrak elikatzea baino nahiago zuen bere politika autarkiko eta porrot egindakoarekin jarraitzea, nahiz eta herritarren egoera kaxkarraz jabetua izan. Del Arcok arrazoi "funtzionalista" bat ematen digu: "frankismoa, sortu zenerako sortu zen, klase aberatsen nagusigo sozial eta ekonomikoa indartzeko. "Klase-eraginkortasun" hori, oso altua izan zen"[872]. Antzera pentsatzen dute Carme Molinerok eta Pere Ysasek ere eta, horien arabera, "erregimenaren pertsonal politikoaren zati handi bat, batez ere tokiko agintariak, arazoaz jabetuak ziren". Hala ere, bi egile horien arabera, "arazo hori konpontzeko neurririk ez zen hartu, egoeraren erantzuleak, –adibidez soldata baxuak– erregimen frankistaren beste politika batzuen emaitza zirelako eta politika horiek erregimenak bere proiektuaren oinarritzat zituelako: jabeen nagusitasuna eta autarkia"[873]. Are gogorragoa da Michael Richards historialariaren epaia: beraren arabera, gosea nahita sortu zuen erregimenak, kontrakoa zen populazio bat otzantzeko[874]. Batera edo bestera, argi dagoena da populazioarentzat miseria gorriko urteak izan zirela eta miseria hori Estatuaren politikek eragin zutela.

---

[868] *Foreign Office,* PRO/FO371/73342 txostena (1948-03-08) in DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 251. or.

[869] Beasaingo Udal Artxiboa. A070 karpeta, 05. dokumentu-sorta.

[870] Beasaingo Udal Artxiboa. A070 karpeta, 06. dokumentu-sorta.

[871] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza. Madril, 2016, 113.-114. or.

[872] DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in P*asado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 5. zk. (241-258. or.), 2006, 256. or.

[873] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[874] RICHARDS, Michael: *Un tiempo de silencio. La guerra civil y la cultura de la represión en la España de Franco, 1936-1945*. Critica. Bartzelona, 1999.

or.

COMISARIA GENERAL DE ABASTECIMIENTOS Y TRANSPORTES

TARJETA DE ABASTECIMIENTO

DATOS DEL TITULAR

Mª ISABEL (Nombre) | PEÑAGARICANO (Primer apellido) | DORRONSORO (Segundo apellido)

Sexo: H. Nacimiento: día 1 mes Septiembre año 1933 | Años cumplidos 15

Estado civil: S. Profesión: escolar

Lugar de nacimiento: Municipio de Beasain; Provincia de Guipúzcoa

Nombre del padre: José Id. de la madre: Catalina

Para los extranjeros: nacionalidad

Domicilio: calle o plaza de Avda. de Navarra núm. piso 45

Beasain a 1 de Enero de 19

Serie SS Número 168867

Municipio Beasain Guipúzcoa a 6 de Diciembre de 19 48

Firma del interesado (1) (Provincia) (Sello) El Delegado de Abastecimientos,

ES COPIA

Consérvese cuidadosamente este documento y los cupones que tiene por ser todo ello indispensable para obtener y usar colecciones de cupones de racionamiento.

(1) Por los menores de 14 años o incapacitados firmará la persona a cuyo cuidado se encuentren.-Sin la huella dactilar, si no sabe firmar.

Beste hornikuntza-txartel bat. Kasu honetan Isabel Peñagarikanorena, 1948. urtekoa. (Agiria: Frantziska Peñagarikano Dorrontsorok eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorok utzia).

Udalak hornikuntza kontuetan izan zuen beste fronte bat, 1942ko maiatzean eta ekainean salatu bezala, CAFeko ekonomatoa izan zen, zergak ordaintzen ez zituelako eta zorrak likidatzen ez zituelako[875]. Fronte horrek irekita jarraitu zuen 1944an ere, izan ere, urte horretako otsailaren 11ko bilkuran, Udalak jakinarazi zuenez, fabrikak ez zien erantzunik ematen Udalak eginiko jakinarazpenei, beraz, Udala arazo horren aurrean gehiago tematu beharrean zegoen[876]. Ikusten dugun moduan, agintariek ekoizpen- eta salmenta-sistema erabat kontrolatu nahi zuten. 1941eko ekainaren 24an, adibidez, herriko Kontsumo Ekonomatoak berari saltzea zegokion kopurua handitzea eskatu zion Udalari "garen 224 bazkideetatik, 70i soilik eman baitiezaiekegu errazionamendua". Ekonomatoko arduradun zen Jose Aseginolatza Azurmendik argudiatzen zuenez, bazkide askok ekonomikoki ezin zuten ekonomatotik kanpo errazionamendurik ordaindu, beraz kupoa handitzea eskatzen zuen "gutxienez ere 125 bazkideri jana emateko moduan izan arte" (hau da, %66 bat handitzea). Aseginolatzak, "Kooperatiba Elkartea disolbatzeko zurrumurruak daudenez gero (…) zorigaitzeko gertakizun horren ondoren, elkarte horren kupoa Ekonomatora pasatzea proposatzen zuen", "elkarte hartako kide asko honetakoak ere badira-eta"[877]. Hala ere, uztailaren 7an, Udalak eskaera horri baiezkoa ematea ezinezkoa zela erantzun zion, "dagoeneko saltoki bakoitzarentzako kupoak ezarrita daudelako"[878].

Halako interbentzionismoak, askotan ekoizleek euren jeneroak non saltzerik ez izatea eta kontsumitzaileek jeneroak non erosterik ez izatea zekarren (dirua zuten kasuetan, izan ere soldatak, ikusi dugun bezala, erlatiboki asko jaitsi ziren). Iruzurra nahiko zabaldua zegoen Beasainen 1942an eta, herritar askok, kartilla guztiz arautua eta eguneratua izan arren, jakiak lortzerik ez zutela-eta kexua aurkeztu baitzuten. Egoera horren aurrean, Udalak, saltokietan kartilla aurkeztu gabe errazionamenduko jenerorik ez banatzeko, kartillako kupoiak saltzaileak berak ebakitzeko eta kartillarekin joaten zirenen eta eskatzen zituzten jeneroen zerrendak egiteko betebeharra zutela gogorarazi zien, eta halaber zerrenda, hori, errazionamendu-jeneroen banaketa egin eta hurrengo egunean entregatzeko[879].

Honen guztiaren ondorioz merkatu "beltzaren" agerpena dugu. Merkatu "beltzean" jarduteko arrazoiak ezberdinak izan ziren, kasu batzuetan ekoizle txikiek modu desesperatuan erosleak behar zituztelako, edota kontsumitzaileek jeneroak behar zituztelako (errazionamenduko kartillarekin iristen ez bazitzaizkien). Hori zela-eta bide "ez-arautuetan" ere salerosketak egiten ziren. Baina bazeuden baita ere euren jeneroak ezkutatu eta eskasia eraginda prezio handiagoan ezkutuan edo merkatu beltzean saltzeko

875 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
876 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 17. dokumentu-sorta.
877 Beasaingo Udal Artxiboa. 171. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
878 Beasaingo Udal Artxiboa. 171. karpeta, 19. dokumentu-sorta.
879 Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 33. dokumentu-sorta.

Garai haietan eskasia hain handia izan zen, ezen errazionamendu-txartelak edozertarako erabiltzen zirela. Irudian, Jose Sarriegi Aldanondoren erretzaile-txartela. (Agiriia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia).

(zaila da kalkulatzea zenbatean, hiriz hiri eta dataz data aldatu egiten baitziren; baina oro har, prezio ofizialak bikoiztu edo hirukoiztu egiten zituzten[880]) desbideratzen zituzten ekoizle handiak[881]. Hala ere, esan beharra dago merkatu beltza garai haietan beharrak sortutako zerbait izan zela eta, jende askok, baita Beasainen ere, jotzen zuela halako bideetara behar zuena lortzeko (kasu askotan eguneroko ogia adibidez). Praktikan, estraperloak, "beheko" jendearentzat bat-bateko irtenbidea esan nahi bazuen ere, luzera klase edukitzaileen aldeko errentak handitzea ekarri zuen[882]. Rafael Abellak bildu zuen testigantza baten arabera, enpresari batek honela esan zion merkatu beltzaz: "Hau Jainkoaren oparia da, Guda Zibilean sufritutakoak konpentsatzen dituena"[883].

Ikusi dugun bezala, estraperloan, bai beheko zein goiko klaseek parte hartu zutela esan beharra dugu. Kapitulu honetan hainbatetan aipatu dugun moduan, herritarren xede nagusia bizirautea izan zen eta, halako egoeran, ez ziren gutxi izan merkatu beltzera jo zutenak, baita Beasainen ere. Herritar askok merkatu beltzera joan behar izan zuten, errazionamenduan ez zituzten jeneroak bilatzera (bazegoen halaber, merkatu beltzera joan ordez, baserriko jeneroak ezkutatzen zituenik ere, adibidez Ordizian, Oianguren baserrian[884]. Tasa horiei izkin egiteko beste modu bat agintarien "konplizitatea" zen, adibidez, Azpeitiko Inaxia Bereziartuak kontatzen duenaren arabera, "Azpeitian bazegoen guardia zibil bat, oso ezaguna, etxe guztietan ardoa ematen ziotena, gero arazorik ez izateko[885]). Hainbat pertsonek baieztatu digute hori. Horietako bat, Pedro Maria Ibaibarriaga izan da, ezen bere familia ogia-bila Lazkaora eta Atauna (errotetara) joaten zela esan digu[886]. Beste batzuk urrutirago joaten ziren, adibidez, Jesus Lopez Gallegok gogoratzen du patata-bila Sakanara joaten zela, Lizarrustin gora (han Guardia Zibilaren kontrola egoten zen eta, askotan, jeneroak kendu egiten zituzten, baina Lopez Gallegoren arabera "Niri sekula ez zidaten ezer harrapatu")[887]. Rosario Larreak ere diosku, bere aita-ordeak (bere aita biologikoa, Juan Andres Otaegi Berasategi altxatuek Beasainen sartzerakoan hil zuten) Nafarroara patata-bila joan behar izaten zuela", "Beasainen ez baitzegoen batere"[888]. Patxi

[880] MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

[881] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975.* Alianza. Madril, 2016. Cazorlaren arabera, oso tipikoa zen "saltokietan jeneroak pilatzen zirenean, jendeak jenero horiek ezin erosi izana". Horrela ere, merkatu beltzera desbideratzea erraza zen, batez ere jenero batzuek banatzekoak baziren eta merkatarien eskuetan bukatzen bazuten. Ordizian, adibidez, Antton Garcia herritarrak dioenez, bertako denden jabe batzuek ("Goenagatarrek, aizto-dendako jabeek") "Andaluziatik olioa estraperloan ekartzen zuten". ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 224. or.

[882] DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 251. or.

[883] ABELLA, Rafael: *Por el Imperio hacia Dios*. Planeta. Bartzelona, 1978, 82 or.

[884] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 164. or.

[885] BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945 (I. lib., Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian)*. Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016, 183. or.

[886] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

[887] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[888] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Rosario Larreari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2012-04-14an.

or.

Lasa Imatzen aita ere Nafarroara joaten zen eta, berak kontatuaren arabera, "hamalau urterekin ni ere joaten hasi nintzen"[889]. Guztiek ez zuten zorterik izaten, izan ere agintariek eta ordena publikoko indarrek kanpotik ekartzen ziren jakiak kendu egiten zituzten. Hala kontatzen digute Peñagarikano Dorrontsoro ahizpek: "behin gure amak Nafarroatik janari-saski bat ekarri zuela-eta, Beasaingo eskuindar batek, Beasainen oso ezaguna zen batek, kendu egin zion". Ez dakigu pertsona horrek deklaratu ote zuen errekisatutako saskia edo bere onerako erabili ote zuen, halakoak ere gertatu ohi ziren-eta[890].

Estraperloa ingurko herrietan ere egiten zen, adibidez, Ordizian. Gainera, Ordiziak, merkatua handia zuen eta horrek ere aukerak ematen zizkion merkatu beltzeko jeneroak saltzeko, agintariak hainbat arau jartzen saiatzen ziren arren[891]. Ordiziar batzuek, adibidez Benito Arin, diotenez, Murumendira joaten zen patata ereitera[892] (Murumendi Beasain da, beraz, pentsatzekoa da beasaindar asko ere joaten zirela). Beste batzuek ere kontatzen dute Nafarroara joan izan zirela "patata- eta indaba- (babarrun) bila"[893], edo areago olio-bila[894], edo baita ere Legorretara eta Ikaztegietara[895]. Tolosan ere gosea pasatu zuten bertakoek eta han ere merkatu beltzera jo zuten. Han, Nafarroara joaten zen jende gehiena "babarrunen, pataten, olioaren eta bestelako premiazko beharrezko gauzen bila", Tomas Alonsok esaten duenez. Beste batek, Andres Gaztañagak "Estraperloa? Ahal zenarekin!" esaten du "Batzuk Nafarroara joaten ginen eta handik patatak, azenarioak eta abar ekartzen genituen"[896]. Kronologiari dagokionez, bat egiten dute 1941-1942 urteak okerrentzat jotzen: hango lekuko batek, Xabier Garikanok, esaten zuen bezala, "izua, hemen, gudarekin 1936an hasi zen, baina benetan txarrak, 1940., 1941. eta 1942. urteak izan ziren, oso gogorrak, e!"[897].

Udaletik ere izan ziren herritar batzuen aurkako salaketa batzuk. 1939an, Melchor Garcia Udaltzainburuak eta Martin Aramburu langileak, Tomasa Torres deitutako herritar arranduna salatu zuten, Beasaingo Alondegian Ormaiztegin saltzekoa zen arraina pisatzerakoan iruzur egin omen zuelako. Tomasa Torresen iruzur hori frogatu egin zen eta, Udalak, kasu horretan isun bat jarriz zigortu zuen: isuna zortzi pezetakoa izan zen, Torresek desbideratutakoak balio zuenaren boskoitza[898].

Janaria lortzeko beste modu bat mesedeak egitea izan zen. Hori kontatzen du adibidez, Antselmo Ruizek: "behin baserritar bati kotxea konpondu genion, eta hark esker onez haragia eman zigun"[899]. Hala ere, halako mesedeak egitea eta trukean jana lortzea noizbehinkakoa zen eta, jende gehienak, errazionamenduan ematen ez zenaz hornitzeko edo emandako jenero txarraren ordez hobea lortzeko, merkatu beltzera jo behar izaten zuen. Bitartekari batzuk aberastu egin ziren merkatu beltzaren kontura. Izan ere, garaiko politikaren logikaz kanpoko ezaugarri bat, finkatutako prezioen inkoherentzia zen; hots, askotan ekoizleak merkatariari saldu beharreko jeneroaren prezioa, merkatariak merkatuan saltzeko ezar zezakeena baino altuagoa izan zitekeen[900]. Horrela, nahiko arrunta zen pertsona askok merkatu beltzera jotzea, merkatariek eta haien atzetik edonork bertan jeneroak topa zitzakeelako. Merkatu ofizialean jeneroak ezin aurkitu ahal izate hori, Gipuzkoan ere gertatu zen, 1939an britainiar enbaxadoreak esan zuenez[901].

Hornikuntza eta Garraio Zerbitzuak ez zuen soilik ekoitzitakoa kontrolatzen, baizik eta prezioak ere finkatu egiten zituen (edo finkatzeko irizpideak eman). Beasainen, Udalak 1941eko irailean sinatutako dokumentu baten arabera, hauek ziren artikuluen "gehiegizko prezioak": Lekak, kiloa 1,50 pezeta; aza txikiak, kiloa 0,75 pezeta; aza ertainak, kiloa 1,15 pezeta; aza handiak,

---

[889] Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[890] Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an. Peñagarikano Dorrontsoro ahizpek ez zuten pertsona horren izenik eman nahi izan "Beasainen oso ezaguna izan zen-eta".

[891] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 122. or.

[892] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 124. or.

[893] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 128. or.

[894] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 143. eta 156. or. Hala ibiltzen zen ordiziar batek, Agustin Garcia Garciak (aita Benito Garcia gudan hil zioten) esan zuen "Etxarrira ez ginen joaten, han hil baitzintzaketen" (guda hasieran lau ordiziar hil zituzten Etxarri aldean). Ikusten den moduan, beldurrak artean jarraitu egiten zuen guda ostean.

[895] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 133. , 141., 160. eta 170. or.

[896] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 248. or.

[897] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 242. or.

[898] Beasaingo Udal Artxiboa. A119 karpeta, 24. dokumentu-sorta.

[899] Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek Antselmo Ruizi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-03-25ean.

[900] DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 245. or.

[901] *Foreign Office*, PRO/FO371/23168 txostena (1939-10-09), 85-92, or., in DEL ARCO BLANCO, Miguel Angel: "Morir de hambre. Autarquía escasez y enfermedad en al España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* 5. zk. (241-258. or.), 2006, 248. or.

kiloa 1,50 pezeta; kipula txikien dozena 2 pezeta; kipula handien kiloa 3 pezeta; letxuga txikia 0,25 pezeta, letxuga handia 0,40 pezeta; zerba-dozena 0,60 pezeta; eta tomate-kiloa pezeta 1[902]. Hornikuntza eta Garraiorako Tokiko Ordezkari gisa, 1945eko maiatzetik aurrera, Antonio Aiestaran Irastortza (Udaleko idazkaritza-ofiziala, eta une horretan idazkari kargua hutsik zegoenez, idazkari bezala aritzen zena), izan zen izendatua. Horrek, bere urteko soldata 7.000 pezetara igotzea ekarri zuen[903].

Iruzurra ez zen soilik "behetik" egiten, "goitik" ere egiten zen. 1941eko azaroan, Beasaingo Udalak, Hornikuntza Batzordeak errekisatutako jeneroak jasotzen zituzten saltokiei zerrenda bat egitea eta Udalari bidaltzea agindu zien, jeneroak parekidetasunez banatzen ez zirelako kexuak zeuden herrian-eta. Horrez gain, Untzueta eta Zaballos zinegotziak izendatu zituzten auzi hori ikertzeko asmoz[904]. Bilkura horretan bertan, Alondegiko arduradunari (hau da, Frantzisko Eltzo Urrestaratzuri) esnearen hornikuntzan hartzaileek aurkeztutako "mediku-ziurtagiriak" Udalari pasatzeko agindu zioten, Udalak azter zitzan[905].

Aurreko lerrokada horretan Udalak iruzurra ikertzeko neurri batzuk hartu zituela esan badugu ere, dirudienez, ez zuen beti hala jokatu eta, Beasainen bertan, estraperloaren eta merkatu beltzaren kontura aberastutako jendea izan zen. Jabier Garcia Bergarak dio "Beasainen, estraperloarekin jende batek dirua egin zuela"[906]. Arantza Ugarte Azkarate ere bat dator baieztapen horrekin[907]. Ibaibarriaga Usabiaga neba-arreben arabera, Jose Osinalde izeneko pertsona batek egin zuen dirua Beasainen[908]. Baina agian, horren aldeko baieztapenik zehatzena Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok ematen digu. Joxe Manuel Azurmendi orduan Udaleko langilea zen, idazkaritzako administrari laguntzailea hain zuzen ere, beraz, ondo ezagutzen zuen garai hartako tokiko erakundearen funtzionamendua. Beraren arabera, pertsonaren batzuk, euren kokapena baliatuz aberastu egin ziren; bera ez ordea: "garai hartan ez nuen ogi onik jan". "Aberasteko aukera" hori ez zuela probestu-eta, herrian baten batek "hi tuntuna haiz!" esan omen zion; beraz, hortik ondorioztatzen dugu erakundeetan ibili zen jendeak estraperloaren inguruan modu irregularrean etekina ateratzea praktika arrunta izan zela. Berak ere esaten digu halakoak ezagutu zituela, "ez dut izenik eman nahi, baina halakoak izan ziren"[909].

Bestalde ezin zen berdina izan zigortzeko modua: Estatuak "beheko estraperloa" gogor zigortzen zuen, ez hain gogor ordea "goikoa"[910] (Karlos Barcielaren arabera, Tasen Fiskaltzaren arauak hobeto betetzen zituzten nekazari txikiek, lurjabe handiek baino[911]). Egon ziren sareak kontuan hartuta, eta guda ondoko errepresioaren neurria kontuan hartuta (lehenago esan dugu 1939ko apirilaren 1etik aurrera, gutxienez 50.000 fusilatu kalkulatu izan direla), erregimenak soilik funtzionario bakar bat fusilatu zuen estraperloa zela-eta (eta gainera, kasu horretan ematen du benetako arrazoiak beste batzuk izan zirela[912]). Erregimenaren goi-mailako pertsonak (Jeneralak eta Gobernadore Zibilak barne, estraperloaren negozioetan sartuta agertzen ziren[913].

Beasaingo Udalak, errazionamenduan ematen zuenaren diru-sarreren parte bat, Estatuari eman behar izaten zion. 1940ko irailean Beasaingo Udalak sinatutako dokumentu baten arabera, 1940ko maiatzean, 3.035 pezeta entregatu zizkion kontzeptu horregatik Estatuari, ekainean 1.573, uztailean 3.382 eta abuztuan 2.569[914].

---

902 Beasaingo Udal Artxiboa. 3190. karpeta, 07. dokumentu-sorta.

903 Beasaingo Udal Artxiboa. 146. karpeta, 28. dokumentu-sorta.

904 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta. Antzekoa gertatzen zen Tolosan, garai horiek bizi izan zituen Kristina Arrutik kontatzen duenez: "Tolosan bizpahiru gizonek nahi beste olio zuten eta besteok errazionamendura joan behar izaten genuen eta, kartillan olioa tokatzen zitzaigula jarri arren, sekula ez zuten behar adina ematen". ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 245. or.

905 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 21. dokumentu-sorta.

906 Jabier Garcia Bergarari egindako elkarrizketa (bi zatitan: Beasainen, 2014-07-03an eta 2014-07-22an).

907 Arantza Ugarte Azkarateri eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

908 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

909 Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-09-10ean.

910 MARTI GOMEZ, Jose: *La España del Estraperlo*. Planeta. Bartzelona, 1995. 244-246. or.; eta CAZORLA SANCHEZ, Antonio: "La vuelta a la historia: caciquismo y franquismo" in *Historia Social* aldizkaria, 30 zk. (119-122. or.)

911 BARCIELA LOPEZ, Carlos: "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra, 1939-1953" in FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo* (192-205. or.). Tolosako adibide bat ematen digu Andres Gaztañagak: "Tolosan garai batean, guda ostean bi jatetxe ere bazeuden, baina guk (nekazari umilek), bakoitzak olio litro bina eman behar genuen". ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 2488. or.

912 Funtzionario hori, Jose Perez Cabo, antza denez, falangista erradikalen konspirazio batean sartua zegoen. CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madril, 2000, 86-87. or. Bestalde, Glicerio Sanchezen arabera, agintarien ustelkeriaren kontrako zigorrak askotan "alderdiaren interesei" zegozkienean egiten ziren (hau da, "ustela" politikoki apartatzea komeni zenean). SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996, 90-91. or.

913 BARCIELA LOPEZ, Carlos: "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra, 1939-1953" in FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo* (192-205. or.). Critica. Bartzelona, 1986, 192. or.; eta CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madril, 2000, 82-86. or.

914 Beasaingo Udal Artxiboa. 3186 karpeta, 50 dokumentu-sorta.

or.

1.5.j) Euskararen egoera

Zer esanik ez, gudaren ostean euskararen egoerak Beasainen okerrera egin zuen. Kasu honetan, Estatuaren politika izan zen, Espainian, ahal bezain laster, nazio homogeneo bat sortzea eta, horretarako, hizkuntza-homegeneotasuna ere ezartzea. Estatuaren agintariak politika horren aldeko politika ezarri zuten Hego Euskal Herrian, eta, nola ez? Gipuzkoan ere bai.

Halako "hizkuntza bakarraren politika" Frantzisko Francok berak, altxatuen zonaldeko Estatuburu izendatu eta hurrengo egunean (1936ko urriaren 1ean) irrati bidezko hitzaldi batean argi utzi zuen: "Eskualde bakoitzaren izaera errespetatua izango da, baina batasun nazionalak erabatekoa izan behar du: hizkuntza bakarra, espainiera, eta izaera bakarra, espainiarra"[915].

Gipuzkoan lehen unetik izan zen euskararen aurkako errepresioa, goi-aginteetatik bultzatutakoa. 1937ko maiatzean Alfontso Velarde Gobernadore Militarrak honako agindu hau eman zuen: "Gazteleraz hitz egin! Inorentzat ez da ezkutukoa Espainiako eskualde ezberdinen artean ezberdintasunak izan direla (…) baina nire betebeharra da une honetan elkarbizitzarako ezberdintasun horiek apaltzea (…) ama Espainiaren semeek, eskualde ezberdinetako anaiek, ama besarkatuz, amarekiko maitasuna ager dezaten. Maitasun horren frogarik handienetako bat (…) hizkuntza komuna erabiltzea da, batez ere gaztelera bezain hizkuntza ederra gurea denean"[916]. Hots, euskara *politizatu* egiten zen; Espainia berriaren kontrako elementu bihurtzen baitzen; agindu ofizial batean hori jasota zegoen. Gipuzkoako FET-JONSeko Propaganda Ordezkaritza ere olatu errepresibo honi batu zitzaion, 1937ko abenduan bidali zuen ohar baten bidez: "Gure Aberriarentzako (Espainiaz ari dira) duin izateko, gure lehen betebeharra, Espainia Berriaren balioetan heztea eta gauza denen gainetik patriotak izatea da. Beraz, arlo guztietan (…) osorik espainiar ditugun ohiturak goratu behar ditugu, eta batez ere, gure espainiar hizkuntza bikainaren edertasuna hedatu. Hori espainiar on ororentzat eta bere burua benetako patriotatzat duenarentzat, betebeharra da. Espainiarra bazara, hitz egin ezazu espainieraz. Espainiarra bazara, zure betebeharra espainiar guztiek hitz egiten duten moduan hitz egitea da"[917]. Ohar horren gogortasuna erabatekoa izan zen; alderdi bakarrak euskara bere "espainiar" izatearen kontzeptutik kanpo uzten zuen, beraz, Estatu berriarentzat oztopo edo anormaltasun bat bezala hartzen zen, hau da, ezabatu beharreko subjektu. Eta bestetik, euskaraz hitz egitea "patriota" izatearen kontzeptuarekin bateraezintzat jotzen zen; eta hori ez zen gauza makala altxatuak "espainiar patriotismoaren" izenean, eta "anti-Espainiaren aurkako borrokaren" izenean halako errepresioa gauzatzen ari ziren garaietan. Hala ere, eszeptikoentzat, "debeku" hitza garbi azaltzen da 1937ko maiatzaren 29an Donostiako Falangeko Tokiko Buruak bidali zuen zirkularrean: "Espainiera ez diren hizkuntzak eta dialektoak hitz egitearen *debekua* apurtzen duen oro salatua izango da"[918]. Hilabete bat lehenago, 1937ko apirilean, Donostiako "Guardia Zibikoak" (eskuindar hiritar bolondresez osatutako indar parapoliziala, Guda Zibilaren garaian altxatuek euren kontrolpeko hiri bakoitzean antolatu zutenaren antzekoa), "gobernadore militarraren aginduz, hiritarrek bide publikoan espainiera ez diren hizkuntzak eta hizkerak erabiltzeko debekua betearazteko zirkularra" atera zuen. Zirkular horrek Guardia Zibiko horiei hiritarren elkarrizketak zelatatzea (guardiak uniforme gabe jantzita zihoazela) agintzen zien, "*debeku* hori jakinarazita, espainiera ez zen beste hizkuntza batean hitz egiten tematzen ziren herritarrak salatzeko eta behar izanez gero, atxilotzeko"[919].

Izan ere, garai horretan, artikulu asko ateratzen ziren euskara doktrina falangistaren kontrakotzat jotzen zutenak. Jakina da, alderdi faxistaren asmoetako bat "Inperio espainiarra" birsortzea zela, "nazioaren indar guztia lan horretan jarriz". Beraz, "nazioaren batasun osoa" behar zen, indar guztiak lan horretan jartzeko. Gipuzkoan, komunikabide falangistetan (*Unidad* egunkarian, eta *Domingo* astekarian) maiz atera ziren euskararen kontrako artikuluak 1937an zehar: adibidez, 1937ko martxoaren 19an, *Unidad* egunkarian, "Inperioa egiteko denok espainiera hitz egin behar dugu" esaten zen[920], 1937ko apirilaren 13an, *La Voz de España* egunkarian zekarren artikulu batean, euskara "Inperioarentzat arriskutsu" bezala definitzen zen[921], eta 1937ko azaroaren 22an "Iraultza falangista iraintzen duen hizkuntzatzat" hartzen zen euskara[922]. Inperioa sortzea, Falangearen nagusitasun politikoa, bere proiektuaren hegemonia eta euskararen desagerpena; hirurak bat.

Horiez gain, erregimen berriaren lehen urte horietan, zenbait lege eta dekretu atera ziren euskararen erabileraren kontra. 1938ko maiatzaren 8an, euskarazko izen propioak euskaraz jartzearen kontrako debekua ezarri zen "sentimendu erregionalistaren

[915] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo. Donostia, 1998, 86-87. or.
[916] *Unidad*, 1937-04-15koa.
[917] *Diario Vasco*, 1937-12-22koa.
[918] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo. Donostia, 1998, 104-106. or.
[919] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo. Donostia, 1998, 93-95. or.
[920] *Unidad*, 1937-03-19koa.
[921] *La Voz de España*, 1937-04-13koa.
[922] *Unidad*, 1937-11-22koa. Halako arrtikuluen bilduma bat: TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo. Donostia, 1998.

muturreko goraipamen lizuntzat" jota. Izenok, "adibidez, Iñaki, Kepa eta Koldobika Aberriaren batasunaren kontrakoak dira" esaten zuen aginduak[923]. Bi aste geroago, maiatzaren 21ean, euskarazko titulu sozialak debekatu ziren, baita elkarteen estatutuak euskaraz idaztea eta batzarrak euskaraz egitea ere[924]. 1938ko abuztuaren 17an Erregistro Zibilean "gaztelera ez den beste hizkuntza edo hizkera batean egindako inskripzioak baliogabetzat" jo zituen lege batek[925]. 1939an, apirilaren 15ean, hotel eta ostatuen izenak euskaraz jartzea debekatu zuten[926]. 1940ko maiatzaren 17an denden eta merkataritza-jarduera ezberdinen izenak eta iragarkiak euskaraz jartzea galarazi zuten[927]. Eta azkenik, 1940ko maiatzaren 29an, industria-konpainien izenak eta markak espainieraz besteko hizkuntzetan ezartzea debekatu zuten[928].

Ikusten dugunez, euskararen erabilera debekatzeko legerik gehienak, lehen urteetan eman ziren, oldarraldi falangista arorik indartsuenean zegoenean. Hala ere, ez dugu pentsatu behar falangismoak erregimenaren barruan izan zuen gainbeherak, euskararekiko berehalako tolerantzia ekarri zuenik: adibidez, 1944ko notaritzako arautegian (1944-II-2ko dekretua, 1948. artikulua), eskriturak "soilik espainieraz" egin behar zirela agintzen da, eta 1945ean, itsasontziei euskarazko izena jartzea ere debekatu egin zuten (Industria eta Merkataritzaren Ministerioaren 1945-I-15eko agindua). 1945eko uztailaren 14an, Lehen Hezkuntzako Zuzendari Nagusi Romualdo Toledok, Udal-eskoletan "batez ere euskal eta katalan probintzietan" soilik espainieraz hitz egin behar zela agindu zuen[929].

Kontuan izan behar da, nolabait ere, Euskal Herriko eta batez ere Gipuzkoako hainbat herritan (Beasainen ere bai, nahiz eta kasurik esanguratsuena ez izan), populazioaren parte handi bat artean euskaldun elebakarra zela, beraz, ezinezkoa izan zuela erregimenak nahi zuen uniformizazioa nahi bezain azkar burutzea. Baina horrek ez du esan nahi erregimenaren euskara desagerrarazteko planak sistematikoak izan ez zirenik. Beasainen, adibidez, herriko erakunde denak erdalduntze-lanera emanak izan ziren. Horri gainera, euskarak pairatu zuen desprestigio-kanpaina bortitza gehitu behar zaio, kalean euskaraz egiten zuenari barre eta iseka egitea bezalako jarrerekin. Halakoak aipatzen dizkigu adibidez, Patxi Lasa Imatzek: "euskaraz egiten genuenoi askotan "*casero burro, no vale ni un duro*" ("baserritar astakiloa, durorik balio ez duena") esaten ziguten"[930]. Jesus Lopez Gallegok ere esaten digu: "kalean euskaraz egiten zuenari fraideek barre egiten zioten"[931]. Xabier Aierdik, Goierrin sustraiak zituen zarauztarrak, "askotan, jende artean euskaraz hitz egiten entzuten zizunak "*¡habla en cristiano!*" batekin erantzuten zizun!". Xabier Aierdiren arabera, "askok garai haietan "edukazio txarrekotzat" ere hartzen zuten euskaraz egitea eta atentzioa deitzeko indarrez sentitzen ziren"[932].

Andoni Sarriegik halako kasu batzuk bildu ditu Elizaren arloan. Adibidez, Eliza erdalduntzen joateko pertsona garrantzitsua izan zen Florentzio Aspe erretorea. Errepublika garaian, San Ignazio egun batean, sermoia hastean hala esan zuen: "Batzuek euskaraz egiten dudalako kritikatzen naute, beste batzuek ordea, erdaraz egiteagatik, nolanahi ere, nire ama-hizkuntzan egingo dut". Hori espainieraz esan eta espainieraz hasi zuen sermoia, nahiz eta bere ama-hizkuntza euskara izan. Une hartan, batez ere koruan zeuden gazteak hasita, euskaldun asko Elizatik irteten hasi ziren eta On Florentziok hizkuntza aldatu eta euskaraz egiteari ekin zion[933]. Altxatuak herrian sartu zirenez geroztik, Aspek espainieraz jardun zuen elizan eta oro har beste apaizek ere bai. Inoiz edo behin, dirua eskatu behar zutenean soilik egin ohi zituzten hitzen batzuk euskaraz, baina hori gerora. Hala ere kontuan hartu, mezak latinez ematen zirela garai hartan eta, espainieraz, sermoiak, meza-amaierako Agur Mariak, bederatziurrenak, hitzaldiak eta antzekoak egiten zirela. Asperen jarrera Elizaren goi-mailako agintariekin bat etorri zen arren, kontuan izan behar da apaiz guztiek ez zutela bat egiten elizaren goi-agintarien nahiekin. Sarriegiren arabera, 1943ko uztailaren 4ko meza berri batean, apaiz berriaren lagun batek, sermoia egin behar zuenak, euskaraz egitea debekatu ziotelako, hauxe esan zuen euskaraz sermoia hastean: "Jainkoak hala nahirik eta agintariek hala agindurik, erdaraz egin beharko dut" eta sermoia espainieraz egin zuen[934].

---

[923] BOE, 1938-05-08koa (564. zk., 7190. or.).

[924] BOE, 1938-05-21ekoa (577. zk., 7435.-7436. or.).

[925] BOE, 1938-08-17koa (48. zk., 750. or.).

[926] BOE, 1939-04-15ekoa (105. zk.).

[927] BOE, 1940-05-17koa (138. zk., 3370. or.).

[928] BOE, 1940-05-29koa (150. zk., 3643.-3645. or.).

[929] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo. Donostia, 1998, 160-161. or.

[930] Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[931] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[932] Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[933] SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Euskara Beasainen azken mendeetan" in SIADECO: *Euskara Beasainen* (7.-18. or.). Beasaingo Udaleko Euskara Zerbitzua. Beasain, 1990, 14. or.

[934] Andoni Sarriegi Eskisabeli egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-06an). Andoni Sarriegik guri kontatu digunez, gertaera hori etxean jaso zuen.

or.

Sarriegirena ez da testigantza bakarra, Arantza Ibaibarriagak ere esaten digu: "orduan, Elizan, erdaraz eta latinez egiten zen"[935]. Elizak halaber, umeak bataiatzerakoan, euskal izenak jartzeko zailtasunak jartzen zituen, adibidez, Roman Unanue medikuak bere bigarren umeari, Aitor izena onartzen ez ziotenez, "Oscar Aitor" izena jarri nahi izan zionean ere, oztopo handiak jarri zizkion apaizak (azkenean lortu zuen, agian Unanue prestigio eta maila handiko pertsona -medikua- zelako)[936]. Aitor Garmendiak ere antzeko pasarte bat kontatzen digu "niri *Aitor* izenetik *Viktor* izenera aldatu nahi izan zidaten behin baino gehiagotan"[937]. Elizaren inguruan, ondoko herrian, Ordizian, giroa pixka bat lasaiagoa izan zen, han apaizak "denetarik ziren, baina euskararen kontra-kontrakorik ez". Goierrin, apaizen artean euskaltzaleen gunea Lazkaoko beneditarrena izan zen[938].

Euskararen kontrako beste gune bat eskola izan zen. Egia esan, lehen ere esan dugu monarkia konstituzionalaren garaian ere erdalduntzeko tresna bihurtua izan zela eskola; baina gerra ondorengo garai horretan askoz ere indartsuagoa izan zen, erdalduntzeko lan hori. Eskola publikoan, noski, Errepublika garaian euskararen alde eman ziren urrats apurrak erabat ezabatuak izan ziren, izan ere, Estatuaren ideologia uniformizatzailearen tresna bihurtu baitzen eskola. Eskola publikoaren inguruko testigantza, adibidez, Maria Pilar Lozaresek ematen digu: "eskola publikoan ez zen euskararik egiten, eta mojetan ere, ez dut uste"[939]. Joan Ramon Imatzek ere berdina esaten du: "garai horretan guk ez genuen eskolan euskaraz ezer ere eman"[940]. Xabier Aierdiren arabera; "guk, Francoren aurretik, eskolan euskaraz egiten genuen, Franco agintean jarri ondoren, ordea, ez"[941].

Baina euskararen kontrako jarrera hori ez zen eskola publikora mugatzen, eskola pribatuan ere ikus zitezkeen halako jarrerak. Lasalletarren Loinazko San Martin ikastetxean, adibidez, Felipe Ibarbiaren arabera "euskaraz egiten bagenuen zigorra jasotzen genuen eta, bostetan irten ordez, zazpietan irteten ginen"[942]. Mila Mendiak ere esan digu "mojetan ez genuen euskaraz ezer ematen"[943]. Ondoko herrian, Ordizian, eskolako giroa ere nahiko antzekoa zen euskararekiko, han ere hezkuntza osoa erdaraz ematen baitzen[944].

Lehen urteetan, euskaraz hitz egiteagatik zigor fisikoak ere jasan behar izan zituzten ikasleek. Eleuterio Aiestak kontatu digunez, eskola publikoan, bere aurrean, euskaraz hitz bat egitearren jotzen zituzten ikasleak, baita eskolan hasterakoan erdaraz ez zekitenak ere. "Nik, zortea izan nuen, kalekoa nintzenez erdaraz banekien-eta. Baina baserrietatik-eta etortzen zirenek, normalean ez zekiten erdaraz, ez eta "sí" esaten ere, eta horiek ere jo egiten zituzten. Nik behin esan behar izan nion irakasleari: "Ez al zara konturatzen hauek erdaraz ez dakitela?""[945]. Antzeko egoera bat (zigor-fisikoei ez baizik isunei dagokiena) deskribatzen digu Jose Maria Bujanda Olaranek Olaberrian: "guk zortea genuen erdaraz jakiteagatik, libratzeko modua genuen"[946].

Hori bai, esan beharra dago, eskolan urteak pasatu ahala, euskarak erabat baztertuta jarraitzen bazuen ere, zigor fisikoak gutxitu egin zirela (batez ere 1950.eko hamarkadan sartu ondoren) baina isekek eta barreek berdin jarraitu zuten. Elkarrizketatu gazteenek, hau da, euren haurtzaroa eta, beraz, eskola-aroa gudaren ondoren egin zutenek, datu hori baieztatzen dute, euskararen bazterketa aipatuz, baina zigor fisikoez jada ez dute hitz egiten. Hori esan digute adibidez Ibaibarriaga Usabiaga neba-arrebek: "guk zigor fisikorik ez genuen ikusi"[947]. Irizar Aranburu ahizpek ere berdin dioskue: "guk, gure garaian, mojetan, ez genuen zigor handirik izaten, giroa erabat erdalduna zen arren. Hori bai, eskolara sartzean himnoren bat abestuarazten ziguten"[948].

Ondoko herri txikietan ere halakoxe errepresioa zegoen, adibidez, Olaberrian. Han, Bujanda Olaran neba-arreben arabera, giroa Beasaingo modukoa zen. Sara Bujandak esan digunez "sermoia erdaraz, meza erdaraz, eskola erdaraz, dena erdaraz!"

---

[935] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

[936] Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

[937] Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

[938] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 35. eta 91. or.

[939] Maria Pilar Lozaresi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

[940] Joan Ramon Imatz Crespori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

[941] Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[942] Felipe Ibarbia Alustizari eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.

[943] Mila Mendia Aramendiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-02an.

[944] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 33., 91.-92. eta 147. or.

[945] Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

[946] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an.

[947] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean. Hala ere, biek esan zigutenez "gure aiton-amonen garaian halako zigorrak izaten ziren. Gure amona Itsasokoa zen, eta han, euskaraz egiten zuenari zigor-eraztuna jartzen zitzaion orduan". Euren amonak, ziurrenik monarkia konstituzionalaren garaiak bizituko zituen, beraz argi dago, eskolan euskararen kontrako errepresioa Franco baino askoz lehenagokoa dela, nahiz eta Francok are larriago bihurtu zuen.

[948] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

1940.eko hamarkadan hasi zen Gabon egunez kalera kantari irteten Olentzeroren taldea. Garai hartako *Luistar* eta *Mariaren* alabetako gazteek osatua zen.
(Argazkia: Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorok utzia)

egiten zen[949]. Bere neba Jose Maria Bujanda Olaranen arabera, Olaberriko irakasle batek "Segoviatik etorri zen batek (…) euskaraz entzunez gero, eskolatik kanpora bidali eta hamar pezetako isuna jartzen zigun"[950]. Lazkaon, Ane Barandiaran Erauskinen arabera "etxean euskaraz egin arren, kalean erdara soilik entzuten zen"[951]. Mutiloan eta Zumarragan bizi izan zen Bernardina Aldasorok ere, zigorrak aipatu dizkigu: "Maisu-maistrek zigortu egiten gintuzten euskaraz aritzeagatik"[952].

Beste batzuen arabera, ordea, herri txikietan, agian zegoen euskaldun kopuruagatik, artean herritarren arteko bat-bateko elkarrizketa gehienak euskaraz izaten ziren herritarrak zeharo euskaldunak zirelako; eta horrek, euskaraz natural egitera bultzatzen zituen herritarrak, debekuei edo debekatzaileen asmoei zailtasunak jarriz. Hala azaltzen digute, adibidez, Sara Unanuek eta Bernardina Aldasorok. Lehenaren kasuan, Roman Unanue medikuaren alaba izaki, eta mediku hori 1942an Beasaindik Gabiriara lekualdatua izatean (Sara Unanuek sei urte zituenean), berak bere hitzekin dioenez: "Gabirian ikasi nuen euskaraz"[953]. Bernardina Aldasororen arabera, jaio zen herritik, Mutiloatik, gero bizi izan zen herrira, Zumarragara, joan zen eta, hala dio: "Mutiloan euskaraz hitz egin nezakeen, baina Zumarragan ez"[954].

Euskararen kontrako giro hori Gipuzkoa osoan orokorra izan zen. Ordizian bertan, adibidez, hango lekuko batek, Joxe Mari Agirre Zuloagak "zigorrak eta Guardia Zibilaren oztopoak" aipatzen ditu[955]. Hala, batzuetan, euskaltzaletasunaren kontrako zigorrek erregimenaren aldekoak ere kolpa zitzaketen; Hernanin adibidez, Antonio Zubeldia erreketea erakunde horretatik kanporatu egin zuten, jai batean *Gora euskaldunak! (¡Vivan los vascos!)* oihukatzeagatik[956]. Herri horretan ere gauza bitxia gertatu zen 1943an, hilerriko hobi baten ondoan, ehunka gorpu gordetzen zituen hobi komunaren ondoan hain zuzen, ikurrinaren

[949] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an.

[950] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-14an.

[951] Ane Barandiaran Erauskini eta Xabier Aierdi Aldasorori egindako elkarrizketa. Getarian, 2014-09-12an.

[952] Bernardina Aldasoro Ormazabali egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-10-30ean.

[953] Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.

[954] Bernardina Aldasoro Ormazabali egindako elkarrizketa. Beasainean, 2014-10-30ean.

[955] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 98. or.

[956] AIZPURU, Mikel (zuz.); APAOLAZA, Urko; GOMEZ, Jesus Mari; eta ODRIOZOLA, Jon: *1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak.* Alberdania eta Hernaniko Udala. Hernani, 2007, 244. or.

or.

koloreak zituen lore-koroa bat agertu zen eta ondoan *"Arerio maltzurrak zuek bazterrean utzi arren, eusko gogoan toki berezia daukazue"* hitzak agertu ziren. Hori zela-eta, agintariek hilerriko zaintzaile zen Joan Goia atxilotu egin zuten eta hitz horiek itzultzeko eskatu zioten. Goiak erantzun zien erregimen berriak erabakita euskaraz ikasteko eskolarik ez zegoenez, ez zekiela euskararik. Erantzun horrek bi urteko kartzela ekarri zion Goiari[957]. Azpeitia bezalako herri oso euskaldunera ere iritsi zen erdalduntze behartua: Inaxio Larrañaga herritarrak bertako memoria historikoaren proiektuan azaldu duenez, "Eskolan dena erdaraz izaten zen. Maristek *Guipúzcoa debe todo lo que es a España* leloa jarri zuten ikasgelan"[958]. Han ere, eskolan, eta abar, ikasgaiak eta dotrina erdaraz eman behar izan ziren[959]. Tolosaldean ere antzekoak gertatu ziren, bertan zegoen Joan Jose Usabiaga (Joan Iturralde) sakramentino beasaindarrak kontatzen duen moduan: "Tolosako elizetan jada ez da euskaraz predikurik egiten. Behin, frantziskotar batek euskaraz egin zuen 11 sinestunen aurrean eta soilik euskara kritikatzeko izan zen!"[960]. Mikel Errazkinen arabera, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak, 1937an, Tolosan Udal-arkitekto izateko lehiaketa publikoan jarritako euskara jakiteko derrigorrezko baldintza ezabatu egin zuen[961]. Tolosan, bertako herritarrak gehien hunkitu zituen kulturaren aurkako gertakaria, liburuak erretzea izan zen: etxeetatik, dendetatik eta liburutegietatik hartu zituzten liburuak (tartean asko euskarazkoak; Ixaka Lopez Mendizabal idazle eta politikari abertzalearen etxea erabat hustu zuten, adibidez) eta Plaza Zaharrean erre zituzten (erretako liburu guztiak ez ziren euskarazkoak, tartean liburu "laikoak" edo marxistak ere bazeuden; baina euskarazkoak ere erre zituzten eta kasu horretan hizkuntzarekiko herragatik –euskara liburuetan, "kultura-hizkuntza gisa", gazteleraren pare agertzearekiko herra- zegoelako)[962].

Euskal Herriko hiri handietan, arazoa askoz ere okerragoa zen, bai hiri handiek zuten garrantzi politikoa zela-eta Estatuaren ideologia askoz ere modu zorrotzagoan ezartzen zelako eta baita bertako euskaldun-kopurua ere urriagoa zenez, euskaldunentzako nolabaiteko "babes soziala" ere txikiagoa zelako. Gasteizen adibidez, Miren Atxagak eta Rosa Larrañaga, Sobietar Batasuneko erbestetik itzuli ondoren (beraz, 1950.eko hamarkadaren bukaeran edo 1960.eko hamarkadan) artean euskararen kontrako erasoak entzuten zituzten; Rosa Larrañagak dioenez, behin emakume karlista batek, bere amari "amatxo!" deitzen entzun zion eta "hemen ez da amatxorik, hemen *madre* esaten da!" oihu egin zion[963]. Rosa Larrañagak kontatu digu halaber, behin bere ama Gasteizko denda batetik bota egin zutela euskaraz aritzeagatik, "eta egun batzuetan etxetik irten gabe egon zela, beldurragatik"[964].

Hala ere, aurkitu dugu halako euskararen kontrako jarreran nolabaiteko salbuespen bat (ia-ia bitxikeriatzat jo dezakeguna): 1938ko azaroaren 26an, Tolosako eta Beasaingo Udalek, orduko Hezkuntza Ministroak, Hezkuntzako Institutu Nazionalean euskarazko katedra sortuko zuela esan zuela-eta, zoriontzeko erabakia hartu zuten[965]. Bistan da asmo horiek berehala tiraderan gorde zirela, eta ziurrenik euskararen irakaskuntza "ikerketarako objektu" bezala hartzetik planteatzen zela, ez "euskararen hedapena" edo "mantentzea" helburu zuen politikaren aldetik.

Zuzenean euskararen kontra ez, baina nolabait ere "euskal giroaren" kontrako jarreratzat har dezakegu (ez dakigu halakoetan euskaltzaleak edo abertzaleak biltzen zirelako ote zen) 1938ko maiatzaren 20an, Beasaingo komandante militarrak Beasainen eta bere inguruan idi-probak eta ahari-jokoak debekatu izana[966].

Emaitza bezala, euskara guztiz desagertu zen Beasaingo kaletik. Hori azaltzen diguten testigantza asko aurkitu ditugu;

---

[957] AIZPURU, Mikel (zuz.); APAOLAZA, Urko; GOMEZ, Jesus Mari; eta ODRIOZOLA, Jon: *1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak*. Alberdania eta Hernaniko Udala. Hernani, 2007, 263. or. Esan beharra dago koroa hori utzi zuena eta hitz horiek marraztu zituena Elbira Zipitria euskaltzale ezaguna izan zela.

[958] BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib., *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016, 190. or.

[959] BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945 (I. lib., Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016, 183. eta 198. or. Herritar batek, Inaxia Bereziartuak, dio: "nire anaia, Jaunartzea egin zezan, erdaraz ikastera behartu zuten, Jaunartzea erdaraz egin behar baitzen. Hala ere aitak, apaiz batekin, Don Lorentzorekin hitz egin zuen euskaraz egin zezan". Beraz, hemen ikusten den moduan, halako "harremanak" izatea, eta ahalegin pertsonala garrantzitsuak izan ziren, euskarak nola edo hala iraun zezan.

[960] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 290. or.

[961] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013, 290. or.

[962] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel eta SAIZAR AROSTEGI, Joxemi: *1936ko gerrako oroitzapenak Tolosaldean eta Leitzaldean*. Galtzaundi Euskara Taldea eta Tolosaldeko eta Leitzaldeko Hitza. Tolosa, 2008, 78. or. Erretze hori agindu zuena, Eladio Espartza lesakarra izan zen, *Diario de Navarra* egunkariaren zuzendariordea, eta geroago Arabako Gobernadore Zibil izendatua. Espartzak *Diario de Navarra*n idatzitako kronika batean (*Diario de Navarra*, 1936-08-12koa), "su garbitzaile" deitu zion liburuak erre zituen suari. Ironikoki, Espartza aurretik euskarazko lanak argitaratutakoa zen eta, diktaduran, Euskaltzain ere izan zen; horrek ez zion galarazi guda-garaian eta geroago ere euskara jomugan jartzerik.

[963] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[964] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[965] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 22. dokumentu-sorta.

[966] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 80. dokumentu-sorta.

ez soilik euskaldunenak, baizik eta beasaindar erdaldunak ere jabetu ziren euskararen kontrako errepresioaz, orain ikusiko dugun moduan. Ibaibarriaga Usabiaga neba-arrebek hori aipatzen digute: "Francoren garaian kalean euskaraz ez zen tutik ere egiten"[967]. Milagros Aranburu Muxikaren arabera, "orduan, kalean euskaraz hitz egitea erabat debekatua zegoen"[968]. Eta esan bezala, erdaraz aritzen zirenak ere jabetu ziren euskaldunek euren hizkuntzan aritzeko aukerarik ez zutela, adibidez, Jesus Lopez Gallego: "Euskara oso zapaldua zegoen. Nik banituen lagunak euskaldunak zirenak, baina kalean ez zitzaien bururatu ere egiten euskaraz hitzik egiterik"[969]. Frantziska Peñagarikano Dorrontsororen arabera, "guda ostean hemen ez zegoen euskaraz egiterik"[970].

Euskarak gainera, nolabaiteko desprestigio ideologikoa jaso zuen: hau da, guda galdu zutenekin, hots, erregimenaren etsai ideologikoekin, "aberriaren etsaiekin" identifikatua zen hizkuntza zen. Pello Martinez Otaegik dioen moduan "euskaraz egiten zutenak iraindu egiten zituzten "los rojos" (sic; "gorriak") deituz"[971]. Milagros Aranburu Muxikak dioenez "(guda ostean nagusitu zirenak) jende oso txarra zen, euskarari erabateko herra zioena"[972]. Isabel Peñagarikano Dorrontsororen arabera, "gure osabak beti esaten zuen, haiek (hau da, erregimenaren aldekoek, guda irabazi zutenek) guri euskaraz hasiz gero, guri zerbait eskatzeko izango zela"[973]; hots, jende horrek (agintariek, boterean zegoen jendeak edo "ospea" zuenak) ez zuen normalean euskaraz egiten, jatorriz euskaldunak izan arren. Aitor Gamendiak ere gauza berdina esan digu: "*Zenbait jenderekin* ez zegoen euskaraz egiterik"[974].

Beasainen ez dugu ezagutzen ikastola sortu aurretik, euskararen aldeko ekintza "antolaturik" (orduan, halako ekintzak klandestinoak izan behar zuten). Bai ordea Ordizian, han Alegiako fraide batek, "aita Jonek", euskarazko ezkutuko antzerki-talde bat antolatu zuen, Fernando Garate ordiziarrak kontatzen duenaren arabera[975].

Halako baldintzetan, euskararen babestoki bakarra etxea izan zen. Askok kontatu digute halako jarraipen bat izan zuela gure hizkuntzak etxeetan. Adibidez, Ibaibarriaga Usabiaga familiaren etxean, kontatu digutenez; "aitak beti esaten zuen, etxearen sarrera barrurantz igarotzerakoan, hizkuntza bakarra zegoela bertan: euskara. Kalean bakoitzak ahal zuena egin beharko zuela, baina etxean, euskaraz"[976]. Patxi Lasa Imatzen arabera, "orduan euskara etxeetan egiten zen, etxeetan bakarrik"[977]. Baina, noski, horrek bazuen nolabaiteko ifrentzua, izan ere, etxea euskararen babesleku bakar bilakatzeak, euskarari hiztun berriak lortzea galarazi egiten zion. Horrela kontatu digu Pako Ruiz de Apodaka ordiziarrak: "Euskaldunak ez ginen etxeetan, euskararekiko kontaktu guztia galdu genuen"[978]. Guraso euskaldunak eta seme-alaba erdaldunak bizi izan ziren etxe batzuetan, egun oso arraroa den konbinazioa (egun, hemen azaldu dugun kasua baino ohikoagoa da alderantzizko kasua, familia erdaldunetan euskaraz hazitako seme-alabak aurkitzea). Euskararen galera progresiboa familia euskaldunetan ere gertatu zen, Lourdes Martinez Otaegik esaten digun moduan: "gure etxean aiton-amonek euskaraz bazekiten, baina osaba-izebek jada ez"[979]. Hori gertatu zen oso abertzaleak ziren familietan ere, Irizar Aranburu familiaren etxean kasu. Ixabel Irizarrek dioskun moduan "gure etxean asko saiatzen ziren gurasoak guk euskaraz egin genezan, aita *Zeruko Argia* aldizkariaren harpidedun zen, Umandi gramatika ere erosi zuen, eta baita *Xabiertxo* ere"[980]. Hala ere, hori nonbait gutxiegi zen kanpotik zetorren uholde erdaltzaileari aurre egiteko eta hala esan digu bere ahizpa Teresa Irizarrek: "Etxekoa ez zen nahikoa euskarari eusteko eta gu pixkanaka erdi-galtzen hasi ginen. Gero, kontzientzia hartzearekin batera berreskuratu genuen"[981]. Halako batzuetan, guraso euskaldunek, batez ere familia antifrankistetan, nolabaiteko "etekin tristea" ateratzen zioten seme-alaben hizkuntza-galerari; Eleuterio Aiesta Kristobalenak kontatu digunez, "politikaz hitz egin behar zutenean, gurasoak euskaraz hasten ziren, guk ikasi ez eta ulertzen ez genuelako" (familia jeltzale batean hazitakoa da Aiesta Kristobalena)[982].

---

967 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

968 Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

969 Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

970 Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

971 Lourdes Martinez Otaegiri eta Pello Martinez Otaegiri eginiko elkarrizketa. Ordizian, 2014-12-17an.

972 Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

973 Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

974 Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.

975 GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 35. eta 91. or.

976 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.

977 Patxi Lasa Imatzi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

978 Pako Ruiz de Apodaka Galartzari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.

979 Lourdes Martinez Otaegiri eta Pello Martinez Otaegiri eginiko elkarrizketa. Ordizian, 2014-12-17an.

980 Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

981 Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

982 Eleuterio Aiesta Kristobalenari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

or.

Beraz, etxea zen euskararentzako babesgunerik nagusiena, bai Beasainen eta baita inguruko herrietan ere, adibidez, Ordizian. Garai hura bizi izan zuten Ordiziako euskaldunek ere aipatzen dute gurasoen jarrera (Beasainen Ibaibarriaga-Usabiaga edo Irizar-Aranburu familietan ikusi bezala) erabakigarria izan zitekeela[983]. Ordizian, gainera, bazegoen beste gune bat euskararen babesleku gisa funtziona zezakeena, eta ez soilik ordiziarrentzat, goierritar guztientzat baizik: Ordiziako feria. Izan ere, feria horrek jendearen arteko harreman-gune bezala funtzionatzen zuen (eta du), eta han saltzen zuten gehienak baserrikoak izateagatik (beraz, euskaldunak), harreman horiek euskaraz gertatzeko aukera handiagoa zegoen[984].

Hala ere, esan bezala, halako babesguneak ez ziren nahikoa Estatuaren politika oso bati aurre egiteko. Halako euskararen kontrako politikak Beasainen bertan ere euskara galzorian utzi zuten. Andoni Sarriegiren arabera, 1960.eko hamarkadan, euskara ia desagertze bidean zen Beasaingo kalean; 1966ko inkesta batek, Beasain bezalako herri batean, populazioaren %70ak erdaraz bakarrik zekienaren emaitza eman zuen, eta beste %14,6k "erdaraz ondo eta euskaraz gaizki". Euskara ondo zekitenak %15,4 bakarrik ziren eta euskaldun elebakarrak %0,5 besterik ez. Oso datu beltzak ziren euskararen iraupenerako, eta joera horrek aurrera segitu izan balu, 1975erako (diktadorearen heriotza-urtea eta trantsizioa hasi zen unerako), euskararen patua itzulezina izan zitekeen. Sarriegiren arabera, 1965ean ikastola sortzeak eta handik gutxira gaueskolako helduen euskalduntze-alfabetatze eskolak hasteak, lortu zuten Beasainen euskarari bizitasun apur bat ematea eta berreskuratze-bidean, pixka bat bederen, jartzea[985]. Ondoko herrian, Ordizian, antzeko zerbait gertatu zen, herri horretako euskararen bilakaera ikertzen duen liburuaren arabera, 1968an Jakintza Ikastola sortzean euskarari bultzada handia eman zitzaion[986].

[983] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 91-98. or.

[984] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 105. or.

[985] SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Euskara Beasainen azken mendeetan" in SIADECO: Euskara Beasainen (7-18. or.). Beasaingo Udaleko Euskara Zerbitzua. Beasain, 1990, 16.-17. or.

[986] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera. Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 33. or.

Eranskina
Zerrendak

2.

Eraildakoen oroitzapen-monumentua. (Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

FUSILATUAK ETA ERAILAK

BEASAINEN 1936-07-27/28ETAN MATXINATUTAKO MILITAR FAXISTEK ERAILDAKOEN ZERRENDA ETA DATUAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ADINA	HILDAKO EGUNA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Agurruza Martínez, Jaime	28	1936-07-28	Iruñea (Nafarroa).	Iruñea (Nafarroa).
02	Alvarez García, Angel	37	1936-07-28	Trobajo del Cerecedo (Leon).	Beasain
03	Alvarez Tellechea, Angel	45	1936-07-28	Cintruenigo (Naf.).	Beasain
04	Arámburu Irastorza, Blas	73	1936-07-28	Gaintza	Beasain
05	Arrizabalaga Ariztimuño, Pedro Martín	40	1936-07-28	Zegama	Beasain
06	Beñarán Garín, Alejo	54	1936-07-28	Urretxu	Beasain
07	Vergara Lozares, Marcelo	18	1936-07-28	Beasain	Beasain
08	Chocarro Martínez, Francisco	30	1936-07-28	Berbintzana (Naf.).	Beasain
09	Crespo Igarza, Ramón	40	1936-07-28	Villanueva de la Peña (Cantabria).	Beasain
10	Felipe Sánchez, Claro	32	1936-07-28	San Esteban de los Catos (Avila).	Beasain
11	García Díez, Domiciano	16	1936-07-28	Burgos	Beasain
12	García Hernández, Antonio		1936-07-28		Beasain
13	Garmendia Mendía, Juan Miguel	37	1936-07-28	Beasain	Beasain
14	González Farro, Juan		1936-07-28		Beasain
15	González Hernández, Luis	50	1936-07-28	Salamanca	Beasain
16	Huergo Tofé, Victoria	54	1936-07-28	Logroño (Errioxa).	Beasain
17	Ibáñez de Opacua Larzábal, Luis	33	1936-07-28	Irun	Beasain
18	Igartua Polo, Isidro	20	1936-07-27	Begoña (Bizkaia).	Beasain
19	Insausti Baztarrica, José Ignacio	34	1936-07-28	Beasain	Beasain
20	Insausti Berasategui, José Ignacio	72	1936-07-28	Olaberria	Beasain
21	Izaguirre Aldanondo, Andrés	32	1936-07-28	Barakaldo (Bizk.).	Beasain
22	Larrea Ormazábal, Pedro	46	1936-07-28	Zegama	Zegama
23	Mendía Zabalo, Evaristo	58	1936-07-28	Legazpi	Beasain
24	Miguel Merino, Teófilo	37	1936-07-28	Celadilla-Sotobrín (Burgos).	Beasain
25	Militar presoa[1]		1936-07-28		
26	Militar presoa[1]		1936-07-28		
27	Onésimo Matute, Ignacio	19	1936-07-28	Beasain	Beasain
28	Ormaechea Aroma, Ignacio	47	1936-07-28	Urbina (Araba).	Beasain
29	Otaegui Berasategui, Juan Andrés	39	1936-07-27	Zegama	Zegama
30	Recio Ruiz, Francisco	19	1936-07-28	Nueva Montaña (Cantabria).	
31	Ruiz de Apódaca Fz. de Ocáriz, Fco.	25	1936-07-28	Beasain	Beasain
32	San Martín Gibaja, Saturnino	22	1936-07-28	Beasain	Beasain
33	Soldadua[1]		1936-07-28		
34	Ugarte Aeta, Guillermo	58	1936-07-28	Oñati	Beasain
35	Uribe-Echevarría Bengoa, Víctor	64	1936-07-28	Aretxabaleta	Beasain

[1] Bi militar preso eta soldadu bat azaltzen dira Beasainen 1936-07-27/28etan fusilatutakoen zerrenda eta dokumentuetan, baina ez dira zehazten beren izenak. Hiru pertsona horien zantzuak eta arrastoak badauden arren, oraindik ez da lortu beren izenak eta jatorria jakitea.

ZALANTZAZKO KASUAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ADINA	HILDAKO EGUNA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Rodriguez Adeba, Julio	22		Castromonte (Valladolid).	Beasain

Julio Rodriguez Adebaren heriotza, 1948-07-12an (hamabi urte beranduago) erregistratuta dago Beasaingo Bake Epaitegiko Heriotzen Erregistroan, Tolosako Epaile batek emandako auto baten ondorioz. Bertan dionez, 1936-07-27an hil zen 22 urterekin *"gerraren ondorioz"*. 1914-06-28an jaioa zen. Gerraz idatzitako hainbat liburu eta argitalpenetan, Beasainen 1936-07-27/28etan fusilatuen artean azaltzen da. Hala ere, familiako batzuek diote ez zela fusilatuta hil, Teruelgo frontean baizik. Baina Teruelgo frontean hildakoa bere anaia Angel Rodriguez Adeba (1918ko maiatzean jaioa) izan zen, matxinatuen San Marcial erregimentukoa eta 1938-09-20an hila. Familiaren bertsioa sendotzen du 1937ko kinten deialdiko zerrendan Julio Rodriguez Adeba ere sartu izanak, bera deialdira agertu ez zenez "iheslari-espedienteari" hasiera eman baitzioten (Beasaingo Udal Artxiboa. 1169 karpeta, 01 dokumentu-sorta); beraz, agintariek Rodriguez Adeba bizirik zegoen pertsonatzat hartzen zuten. Heriotza erregistratzeko Epaileak emandako autoaz Tolosako Epaitegian galdetuta, ez dute erantzunik eman eta erretako eta desagertutako dokumentuak ere badirela etab. esanez utzi dute gaia. Beraz, pertsona honen kasua ez da erabat argitzerik izan eta, agian, ondorengo ikerketaren batean argitu beharko da.

Bestalde, identifikatu gabeko hiru pertsonen kasuak ere aurkitzen ditugu. 1936-08-13ko Bilboko *El Liberal* egunkariak, esan zuenez Herriko Etxearen parean emakume bat izan zen atxilotua eta eraila, aurreko zerrendan aipatutako Martzelo Bergara eta Saturnino San Martinekin batera. Horrez gain "Trenbideko langileen etxean" senar-emazte bi hil zituzten altxatuek. Bi kasuetan ere herri-testigantza bana dugu datu horien alde, baina hildako posibleak identifikatu gabe eta guztizko ziurtasunik gabe. Beraz, hiru kasu hauetan erailketarik frogatu ezin dugun arren, guztiz baztertzeko modurik ere ez dugu eta hiru erailketa gehiago egin ziren aukerari (edo zalantzari) bidea irekita utzi beharrean gaude.

1936-07-27TIK AURRERA EPAITU GABE ERAILDAKO BEASAINDARREN ZERRENDA ETA DATUAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ADINA	HILDAKO EGUNA	HILDAKO LEKUA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Begué Aguado, Gregorio	40	1936-09-22	Iruñeko San Cristobala bidean?.	Cintruenigo (Nafarroa).	Beasain
02	Igartua Lastra, Jose María (aita)[2]	45	1936-08-10	Mutiloa	Deustu (Bizk.).	Beasain
03	Igartua Polo, Hilario (semea)	22	1936-08-06	?	Areeta (Bizkaia).	Beasain
04	Landa Elorza, Jose Manuel	19	1937-03-13	Iruñea (Naf.).	Beasain	Beasain
05	Martínez Sánchez, Domingo	62	1938-04-05	Iruñea (Naf.).	Erriberri (Naf).	Beasain
06	Múgica Esnaola, José Miguel	12	1937-01-26	Beasain	Beasain	Beasain
07	Odaturra, Fermín			Donostia		Beasain
08	Oñativia Arámburu, Victoriano	57	1936-11-17	?	Beasain	Beasain
09	Velázquez García, Juan	57	1939-03-28	Beasain	Cañizal (Zamora).	Beasain
10	Zubiaga, Antonio		1936-11-17	Getaria	Beasain	Beasain

[2] Idatzizko zein ahozko zenbait iturrik, Jose Maria Igartua Lastraren erailketa 1936-07-29an kokatzen dute, baina beste iturri batzuk eta heriotzen erregistroa kontuan hartuta, 1936-08-10ean erail zutelakoa posibleago ikusten dugu.

1936-07-27TIK AURRERA EPAITU GABE ERAILDAKO EZ-BEASAINDARRAK, BEASAINEKIN ZERIKUSIA ZUTENAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ADINA	HILDAKO EGUNA	HILDAKO LEKUA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Balerdi, Victoriano		1938-08-13	Lazkao (Beasaindik bueltan).	Arrasate	Lazkao (Beasaingo CAFen mediku lana zuen).
02	Bujanda Martínez, Jesús		1936-08	Ataun (Beasainen bahitua).	Biana (Nafarroa).	Olaberria (Beasaingo CAFeko langilea).
03	Ezezaguna	25-30 artean	1938-06-15	Aratz-Matxinbenta (Beasain).	Asturias?	Asturias?

OHARRAK:
Beasaingo erregistroaren arabera, 1938ko ekainaren 16an, Aratz-Matxinbentan, pertsona ezezagun bat balaz hila izan zen. Herriko ahozko testigantza baten arabera (Xanti Lasa Aranburu); Aratz-Matxinbentan, salaketa bat zela medio poliziak bi gerrillari hil zituen. Kasu honetan, tokia bera izanik, agian bi testigantzak kasu berari buruzkoak direla pentsatzeko modua dago, hala ere, ezberdintasun bat dago: erregistroak hildako bakarra erregistratu zuen, eta Xanti Lasaren arabera, bi izan ziren hildakoak. Beraz, kasu hau ez dugu guztiz argitzerik izan.

1936-07-27TIK AURRERA EPAIKETA MILITARRA EGINDA FUSILATUTAKO BEASAINDARREN ZERRENDA ETA DATUAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ADINA	HILDAKO EGUNA	HILDAKO LEKUA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Cebrián Blanco, Lázaro	22	1937-12-16	Derio (Bizkaia).	Valdenebro de los Valles (Valladolid).	Beasain
02	Gaztañaga Urrutia, Félix	27	1939-11-13	Donostia	Beasain	Tolosa
03	Ibarbia Unzueta, José	28	1937-10-15	Santoña (Cantabria).	Beasain	Beasain
04	Larrañaga Churruca, Jesús	40	1942-01-21	Madril	Urretxu	Beasain
05	Polo Carrascal, Valerio	28	1938-03-26	Ciriego (Cantabria).	Villabuena del Puente (Zamora).	Beasain

1936KO ALTXAMENDUAREN ETA GERRAREN ONDORIOZ HILDAKO BEASAINDARRAK

ZK.	IZEN-DEITURAK	ADINA	HILDAKO EGUNA	HILDAKO LEKUA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Abásolo Gordóbil, Miren	2	1936-07-24	Beasain	Gasteiz	?
02	Alústiza Goitia, Juana Martina (ama)	57	1936-10-14	Beasain (Usategi baserria).	Beasain	Beasain
03	Lacarra Alústiza, Mª Ramona (alaba)	28	1936-10-14	Beasain (Usategi baserria).	Beasain	Beasain
04	Melgosa Marquina, Angel	15	1937-06-27	Donostia	Beasain	Beasain

GERRAN ERREPUBLIKARREN ALDEAN BORROKAN HILAK, BEASAINEN EDO BEASAINGOAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ADINA	HILDAKO EGUNA	BATAILOIA	HILDAKO LEKUA	JAIOTERRIA	BIZILEKUA
01	Ajuriaguerra Bergareche, Tomás	56	1937-04-26	Orden Público (Durango).	Durango (H. z.)		Beasain
02	Arias Garmendia, Jacinto	42	1936-07-27		Beasain	Eibar	Eibar
03	Arrieta Letamendi, Celestino		1937-06-13		Barakaldo (Osp.)		Beasain
04	Blanco Blanco, Julián	32	1937-06-13	Rusia	Ospitale zibilean	Valladolid	Beasain
05	Briz Arce, Fernando	21	1936-11-18	Milicias Populares.	Akondia	Beasain	Beasain

06	Díez Remiro, Fabriciano		1936		Moncloa (Madril).	Beasain	Beasain
07	García Luis, Faustino		1937-03-31	Stalin	Albertia		Beasain
08	Goicoechea Fernández, Felipe	27	1936-12-20		Akondia	Beasain	Beasain
09	González Alonso, Teodomiro[1]	38	1937-10-24	Ingenieros	Asturias	Leon	Beasain
10	González Garzón, Carlos	36	1936-VII-30	Guardia Zibila	Ordizia	Madrigal de las Altas Torres (Avila).	Beasain
11	González de Galdeano Ruiz de Azúa, Abdón	38	1936-10-26	Larrañaga	Asturias	Araia	Beasain
12	Gurtubai Iragüen, Pedro	28	1936-07-23		Beasain	Basauri	Basauri
13	Holgado Sánchez, Francisco	20	1937-03-31	Dragones	Aramaio	Bolueta	Beasain
14	Jiménez Pérez, Matías		1936-07-27		Beasain		Donostia
15	Cortázar Bengoa, Vicente	30	1936-07-25		Beasain	Eibar	Eibar
16	Cortázar Bengoa, Víctor	28	1936-07-25		Beasain	Eibar	Arantzazu
17	Cortázar Longarte, Vicente		1936-07-25		Beasain		Eibar
18	Lanciego Martínez, Marcelino	?	?		Asturias	?	Beasain
19	Lasa Echániz, Félix	20	1939-03-06		Cartagena	Beasain	Beasain
20	López Gallego, Eutimio		1937-04		Lemoa	Beasain	Beasain
21	López Gallego, Fabián	24	1937-03-07	Malatesta	Udala	Beasain	Beasain
22	López Gallego, Lorenzo		1937-05-10	Larrañaga	Euba	Beasain	Beasain
23	Rodríguez Adeba, Julio[2]	22			Teruel	Castromonte (Valladolid).	Beasain
24	Ruiz de Apódaca Fernández de Ocáriz, Luis		1937-05-11	ANV I	Bizkargi		Beasain
25	Santín López, Antonio	43	1936-07-26		Beasain		Bilbo
26	Soto Arizmendi, José	20	1937-04-07	Perezagua	Barazar		Beasain
27	Wangeneberg Apaolaza, Marcelino	22	1937-05-04	ANV I	Sollube		Beasain
28	Zabaleta Guerrico, Francisco	25	1936-12-17	Loiola	Urduña	Aretxabaleta	Beasain
29	Zaldúa Chinchurreta, José		1937-05-25	Amuategui		Beasain	Beasain
30	Zárate Seguino, Emilio		1937-04-01	Guda Komisaldegia.	Durango	Beasain	Beasain

[1] Zenbaiten arabera, Teodomiro Gonzalez Alonso frontean frankistek atxilotu ostean fusilatu egin zuten, beraz ez zatekeen borrokan hil; baina datu zehatzagorik ezean, ezin dugu hori baieztatu.

[2] Julio Rodriguez Adeba, bere familiaren arabera, Teruelgo frontean hil zen. Beasaingo heriotza-erregistroak eta orain arte argitaratutako zenbait lanek diote pertsona hau Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraila izan zela. Hala ere, familiak esandakoa, eta 1937ko kinten deialdian sartu izana kontuan izanik, azken datu hori ez dugu ziurtzat jotzen. Bestetik, ez dugu aurkitu Julio Rodriguez Adeba Teruelen errepublikanoen alde hil zela azaltzen duen idatzizko erregistrorik, baina familiaren testigantza kontuan hartzea erabaki dugu; zalantza txiki batekin bada ere (ikus "fusilatuak eta erailak" zerrenda).

GUDAN ERREPUBLIKARREN ALDE DESAGERTUTAKO BEASAINDARRA

-Lozares Escolar, Antonio

KARTZELAN EDO LANGILE-BATAILOIETAN ZIGORTUTA EGONDAKO BEASAINDARRAK

1) HERIOTZA-ZIGORRA EZARRI ETA KARTZELAN EGON ONDOREN BIZIRIK ATERATAKOAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	EPAITUTAKO TOKIA	DATA	ZIGORRA	ZIGOR-ALDAKETAREN DATA
01	Apalategui Zurutuza, Bonifacio	EAJ, Amaiurko kapitaina.	Santoña	1937-09-21	Heriotza-zigorra.	1939-02-04
02	Bernedo Zubiaurre, Víctor	Alkatea Sozialista.	Bilbo	1937-07-20	Heriotza-zigorra.	1937-07-30ean: 30 urte. 1943-01-04an: 12 urte. Segovian eta Bilbon 7 urte kartzelan 1944 arte.
03	Gómez Arce, Valentín	UGT sozialista.	Donostia	1938-05-28	Heriotza-zigorra.	1939-04-01. (30 urte) 1943-05-14an behin-behinean aske. 1951-11-21ean libre.
04	Juanes Duque, Santiago	UGT Ezker errep.	Santoña	1937-10-22	Heriotza-zigorra.	1937-12-15. 1939an berrikusia. 1944-02-11n libre.
05	Lorenzo Sánchez, Antonio	FAIko anarkista.	Santoña	1937-11-30	Heriotza-zigorra.	1941-12-11. 1941-12-22an libre.

2) HERIOTZA-ZIGORRA EZARRI ETA KARTZELAN EGON ONDOREN BIZIRIK ATERATAKOAK, BEASAINDARRAK IZAN GABE BEASAINEKIN ZERIKUSIA IZAN ZUTENAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	EPAITUTAKO TOKIA	DATA	ZIGORRA	ZIGOR-ALDAKETAREN DATA
01	Asensio Aréizaga, Esteban (donostiarra)	UGT edo Komunista (“Rusia” batailoiko arduradunetakoa).	Santoña	1937-12-06	Heriotza-zigorra.	1938-08-09: 30 urteko kartzela--zigorra. 1942-11-28: 6 urteko zigorra. 1943-04-27an kartzelatik irten, baina Iruñean mugatua.

3) KARTZELA-ZIGORRA JASANDAKOAK EDO KONTZENTRAZIO-EREMUAN EGONDAKOAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	EPAITUTAKO TOKIA	DATA	ZIGORRA	ZIGOR--ALDAKETAREN DATA
001	Abalia Urtázar, Guillermo	UGTkoa			Reinosan kobratu gabeko lanean.	Santoña
002	Aguirre Gallastegi, José [1]	Sozialista	Bilbo	1937-10-28	12 urte eta eguna.	?
003	Aguirre Gallastegi, Rosario	Ezkertiarra, dentista.	Donostia	1939-05-09	1941-01-11n irten (sobreseimendua).	Ondarreta? (Donostia).
004	Aguirre Goitia, Juan Bautista		Donostia	1945-07-29an atxilotua.	1945-08-09an libre.	Ondarreta (Donostia).
005	Alfonso Busquet, José	Maisua ezker errepublik.	Bilbo	1938-10-20	1939-09-08an irten (sobreseimendua).	Bilboko Eskolapioetako kartzela.
006	Alonso Portilla, Saturnino	Trenbideko peoia.	Donostia	1937-09-04	12 urte eta eguna.	Ondarreta? (Donostia).
007	Alvarez Alvarez, Higinio					Rota (Cádiz).
008	Alvargonzález Prendes, Ramón	Lagun ezkertiarrak.	Donostia	1939-04-28	2 urte eta eguna.	Ondarreta (Donostia).
009	Amiano Imaz, Martín	Karlista. CAFetik Madrilera lanera.	?	?	?	Alcala de Henares (Madril).
010	Andía Bonilla, Ignacio	CAFen automobilak blindatzen.	Donostia	1940-08-12	1941-09-15ean libre, sobreseimendua.	Valdenocedako kontzen.-eremua eta Ondarreta (Donostia).
011	Arámburu Bustinza, Juan	CNTkoa		1938-02-05ean atxilotu eta Ondarretara.	1938-06-28an Burgosera. (1941-I-13an irten, errugabea).	Ondarreta eta San Pedro Cardeñako kontzen.-eremua (Burgos).

012	Arámburu Echezarreta, José					Asturias
013	Arámburu Esnaola, Pedro	EAJkoa.	Donostia	1938-07-22	6 hilabete eta eguna.	Ondarreta (Donostia)
014	Arámburu Irízar, Juan	Ezker errepubl.	Bilbo	1938-07-28	1940-08-01ean irten, sobreseimendua.	Bilbon Eskolapioetan, Logroñon eta Ondarretan.
015	Arámburu Mugica, José Mª		?	?	?	Miranda
016	Arnáez Rodríguez, Justo	UGTkoa eta sozialista.	Bilbo	1937-08-26an atxilotua.	1939-05-05ean sententzia: sobreseimendua.	Santander?
017	Arnáez Rodríguez, Marcelo	UGTkoa eta sozialista.	Bilbo	1938-09-02	12 urte eta eguna.	San Simon kartzela.
018	Arnáez Rodríguez, Rufino	Ezkertiarra.	Donostia	?	?	Ondarreta (Donostia).
019	Arratíbel Zurutuza, Bernardino	Ataunen jaioa.	Bilbo	1938-03-03	12 urte eta eguna.	Logroño eta Puerto de Santa María (Cádiz).
020	Artigas Arín, Angel		Donostia	1937-09-15ean atxilotua.	1938-07-13an kausa erretiratua, delitu zantzurik atzeman ez zutelako. 1938-07-21ean libre.	Ondarreta (Donostia).
021	Ayerdi Beobide, Bernabé	EAJkoa.		1943	Kartzelan eta isunak.	Ondarreta (Donostia).
022	Ayesta Cristobalena, Cruz	Trenbideko langilea.		1943-09-23an atxilotua.	1943-10-17an libre.	Tolosa eta Ondarreta (Donostia).
023	Ayesta Iparraguirre, Pedro	Sozialista	Donostia	1951-04-24	?	Ondarreta (Donostia).
024	Azpeitia Arcelus, Plácido		?	1940-06-14an atxilotua.	1940-08-14an libre.	Ondarreta (Donostia).
025	Azpeitia Arcelus, Severiano	Ezker Errepublikanokoa.	Donostia	1943-VI-26	14 urte eta 8 hilabete.	Ondarreta
026	Bastida Jayo, Luis[1]	Falangean afiliatua.	Donostia	1940-05-23	?	?
027	Beotíbar Gaztelu, Antonio[1]		Donostia	1942-08-20	?	?
028	Bueno Arizmendi, Felipe	Ezker joerakoa.	Bilbo	1944-01-25. 1937-08-25ean atxilotua.	Sobreseimendua (1939an libre?).	Santander, Bilboko Eskolapioak eta Ondarreta (Donostia).
029	Camacho Fernández, Jesús	Beasaina deserriratua.				Alcala de Henares (Madril).
030	Casado Fragua, Donato	Geltokiko Faktorea. Kanpoan asko ibilia.	Bilbo, Donostia.	1939-03-19an atxilotua. 1943-03-10ean atxilotua.	1940-03-29an kausa erretiratua: Libre.	Burgos eta Ondarreta (Donostia).
031	Castrodeza Prieto, Eleuterio		Donostia	1939-05-26an atxilotua.	1940-03-30ean kausa erretiratua: libre.	Aranda de Duero (Burgos) eta Valdenoceda kontzen.-eremua.
032	Chapartegui Goenaga, Agustín	UGTkoa.	Donostia	(1937-08-26an atxilotua).	1940-03-04an kausa artxibatua: libre.	Murgiako kontzen.--eremua San Pedro Cardeñako (Burgos) kontzen.-eremua eta Ondarreta? (Donostia).
033	Cornejo Ruiz, Julián	UGTkoa.	Bilbo	?	?	Bilbo Reinosako ontziola?
034	Cortés Ceballos, Ignacio	Ezker errepubl. burua.	Donostia	1940-07-12	6 urte eta eguna.	Santanderko Tabacaleran, Ondarretan (Donostia) eta etxean zainduta.
035	Crespo Saiz, Adolfo	Irakaslea eta ezkertiarra (UGT?).	1936-09-16an atxilotua.	1937-02-09an hasi prozedura.	1937-03an errugabe deklaratua.	Ondarreta (Donostia).

or.

036	Díaz López, José Valdecillako ospitalean hil zen 1942-01-16an.	Trenbideko faktorea, Sozialista.	Donostia	1939-08-19	12 urte eta eguna. 1943-09-06an berrikusi eta 6 urte.	Cerileron (Gijon) eta Ondarretan (Donostia).
037	Donázar Zabalza, Francisco	Gauzaina, (Serenoa). Ezker errepublikanokoa.		1937-09-16an atxilotua.	1938-07-13an libre.	Bartzelona
038	Echevarría Martínez, Francisco		?	?	?	Madril
039	Echeverría Múgica, Joaquín	Bake-epaile ordezkoa. Ezker errep.	Donostia	1938-08-16	6 urte eta eguna. 1943-11-01ean zigorra berrikusia: 3 urte (libre).	Ondarreta (Donostia) (epaiketa aurretik etxean preso).
040	Echezábal Belózpide Ezequiel	Harrobiko zulogilea.	Donostia	1938-01-04an atxilotua.1938-08-05ean Tolosatik Donostiara (Ondarretara) eramana.	Urtebete	Ondarreta (Donostia).
041	Escobar Arnaiz, Hilario	Trenbideko makinista, ezkertiarra.		1938-02-05ean atxilotua.	1938-07-16an Burgosa eramana.	Ondarreta (Donostia) eta San Pedro Cardeñako kontzen.--eremua (Burgos).
042	Escot Quintana, José	CNTkoa.	Santoña	1937-09-27	Bizi osoko kartzela.	Dueso (Cantabria).
043	Etura Berasategui, Eugenio	Ezker errep. eta UGTkoa.	Donostia	1937-10-08an atxilotua. Berrikuspena: 1942-01-25ean.	30 urte. 12 urte eta eguna.	Dueso (Santoña), Ondarreta (Donostia) eta Carabanchel bajo (Madril) 1941-07-26tik.
044	Franco Losada, Francisco	CNTkoa.		1937-10-18an atxilotua.	1938-07-13an errugabetua: libre.	Beasaingo kartzela eta Ondarreta (Donostia).
045	Garbayo Larrain, Miguel	Sozialista	Bilbo	1940-01-15ean epaitua.	Sobreseimendua. Aske.	Iruñea
046	García Atuñedo, Jesús[1]		Santoña	1937-10-10ean atxilotua eta 1938-03-30ean epaitua.	30 urte.	Dueso (Santoña).
047	García Pastor, Segundo	Ezker Errepublikanokoa/ UGTkoa.	Donostia	1937-09-14an atxilotua eta 1939-03-31n epaitua.	Urte 1 eta 8 hilabete.	Beasaingo kartzela eta Zapatariko kartzela (Donostia).
048	García Pérez, Victorino	Ezker Errepublikanokoa/ UGTkoa.	Donostia	1939-03-04an atxilotua eta 1940-02-23an epaitua.	12 urte eta egun bat.	Beasaingo kartzela eta Ondarreta (Donostia).
049	García Segura, Restituto	Sozialista	Bilbo	1937-10-21ean atxilotua eta 1939-12-22an epaitua.	12 urte eta egun bat. 1940-09-21ean behin-behinean libre. 1946-10-20an libre.	Camposancos. Dueso (Santoña). San Pedro Cardeña kontzen.--eremua. Bilbo. Ondarreta (Donostia).
050	Garrido Iglesias, Indalecio	Ezkertiarra, UGTkoa.	Bilbo	1937-08an atxilotua.	1938-01-03an akusazioa erretiratua: libre irten.	Bilbo eta Santander.
051	Gaspar Calvo, Bernardo	UGTkoa.	Donostia eta Bilboko epaitegi militarrak.	1937-09-16an atxilotua.	1938-11-04an sobreseitua. Libre.	Beasain eta Ondarreta (Donostia).
052	Goena Urteaga, Luis		?	?	?	Madrileko presoen bilgunea.
053	Gómez Arce, Telesforo	Sozialista.	Donostia	1937-08-02an atxilotu eta 1938-11-27an Eskolapioetatik Ondarretara pasatua.	1942-04-09an epaitu 12 urte eta egun bat. Aldaketa gero (1940-01-25eko legea) 6 hilabete eta egun batera.	Eskolapioak (Bilbo). Ondarreta (Donostia).
054	González Calle, Angel[1]	Trenbideko langilea, abertzale joerakoa.		1938-12-12an atxilotua.	1939-09-05ean libre.	Ondarreta (Donostia) eta etxean zaindua.
055	Gorrochategui Urrebaso, Manuel	Ezker errepublikanokoa.	Santoña eta Donostia.	1937-09-22an atxilotua.	1941-01-30ean epaitua: Epaiketatik libre irtena urteak kartzelan eginda.	Dueso (Santoña), Tabacalera (Santander) eta Ondarreta (Donostia).

056	Guereñu Aizpeolea, Carlos	Ezker errepublikanokoa.	Bilbo	1938-05-04an berrazterketa.	Sobreseitua (langile batailoira).	Deustu (Bilbo).
057	Hernández Hernández, Jacobo			Atxilotua.	Zigorrik ez da agertu.	Santander
058	Holgado Sánchez, Francisco		Donostia	1937-10-28an atxilotua, 1938-01-13ko ebazpena.	Epaiketan libre.	Ondarreta (Donostia).
059	Hurtado de Mendoza Jiménez, Nicolás	Sozialista joerakoa eta UGTkoa.	Donostia	1938-05-01ean atxilotua eta 1938-12-21ean epaitua.	Epaiketan kontzentrazio--eremura.	Beasaingo kartzela, San Pedro Cardeñako kontzen.-eremua eta Ondarreta (Donostia).
060	Ibaibarriaga Badiola, Alfonso	EAJkoa eta ELAkoa.	Bilbo	1937-08-25an atxilotua.	1938-04-25an epaitua: Sobreseimendua (Langile-batailoietara).	Castro, Bilboko Eskolapietan, gero langile-batailoietan.
061	Ibarbia Unzueta, Jesús	EAJkoa eta ELAkoa.	Bilbo eta Gasteizko presoen berrikuspen--batzordea.	1937-08an atxilotua. 1938-01 10ean Bilboko kartzelatik Mirandako presoen bilgunera bidalia.	Akusazio erretiratua. Hainbat denbora atxilotuta egonda, 1940-07-09an libre, akusazioa erretiratua.	Bilbo. Gasteiz?. Miranda de Ebro kontzen.-eremua (Burgos).
062	Iglesias De la Rosa, Román	Ezkertiarra eta UGTkoa. Errekete sartua, errepublikanoetara pasatua.	Donostia	1937-08-26an atxilotua. 1939-03-03an Bilbotik Donostiara eramana. 1939-10-04an epaitua.	30 urte. 1940-05-14an berraztertu eta langile-batailoietara Mirandara.	Kantabria. Eskolapioak (Bilbo). Ondarreta (Donostia). Miranda de Ebro (Burgos).
063	Iraola Amundarain, Vicente	Abertzalea. Aitari iparraldera gutun batean idatzitakoagatik.	Donostia	1937-12-23an atxilotua eta 1939-05-26an epaitua.	4 urte eta egun bat. 1940-05-05ean behin-behinean libre.	Etxean preso eta gero Ondarretan (Donostia).
064	Irastorza, Juan[1]			1938 inguruan atxilotua.	1944-01-25ean epaitua: errugabetua kartzelan urteak pasa ondoren.	Ondarreta? (Donostia).
065	Irizar Zubeldia, Modesto		Donostiako Caja de Recluta.	Ihes egina.		Valentziako langile--batailoian.
066	Iturbe Alegre, Félix		?	?	?	San Juan de Mozarrifar (Zaragoza).
067	Jaúregui Biain, Javier	Abertzalea	Donostia	1937an atxilotua?	1940-06-07an langile-batailoitik kartzelara. 1940-07-06an libre.	San Pedro de Muzarrifar kontzen.--eremua Errenteriako langile-batailoia Los Barriosko langile-batailoitik Ondarretara (Donostia).
068	Lamata Huergo, Francisco	UGTkoa.	Santoña	1937-11-10	Bizi guztirako kartzela. 1943-04-15ean berrikusia: 6 urte.	Dueso (Santoña).
069	Lamata Huergo, Tomás	UGTkoa.		1937-09-09an atxilotua.		Santa Espinako (Valladolid) kontzen.--eremua.
070	Larrañaga Guereñu, Bernardo	Abertzalea.	Bilbo	1939-02-22an atxilotua.	1939-12-19tik askatasun zainduan. 1940-03-11n libre.	Bilbo
071	Larrea Azurmendi, Julián	UGTkoa ala CNTkoa?	Donostia	1937-08-26an atxilotua.	1939-08-28an libre: sobreseimendua.	Santoña. Medina del Rioseco. Zapatari (Donostia). Ondarreta. (Donostia).
072	Lasa Segurola, Pedro	Sozialista/UGT /Ezker errepublikanoa?	Donostia	1937-09-22an atxilotua.	1938-06-18an epaitua: 2 urte, 11 hilabete eta 10 egun.	Kantabria eta Ondarreta (Donostia).
073	López Gallego, Heliodoro	UGTkoa.	Bilbo	1937-06-22an atxilotua.	1938-03-16: sobreseimendua.	Iruñea

or.

074	López Martínez, Rufino			Errepublikano-etara pasatzen harrapatua.		Iruñea
075	Lorenzo Pérez, Nazario	Ezker errepublikanokoa.	Donostia	1938-02-05ean atxilotua.	1938-07-27an libre baina beste gauza batengatik Burgosa eramana.	Ondarreta (Donostia) eta San Pedro Cardeña (Burgos).
076	Lozares Escobar, José Mª	ELAko buruetakoa.	Gasteiz	1937-06-20an atxilotua.	1939-10-28an epaitu Epaitik libre irten zen (sobreseimendua).	Murgia kontzen.-eremua eta Gasteizko kartzela.
077	Lozares Escobar, Segundo	Ezker errepublikanoa.	Bilbo	1938-09-14	3 urte.	Bilbon?
078	Maeso Mardones, Enrique	Sozialista eta UGTkoa.	Donostia	1937-08-14an atxilotua.	1938-06-11ko ebazpena: kontzentrazio-eremura.	Santoña eta Ondarreta (Gipuzkoa). Miranda de Ebro kontzen.-eremua.
079	Maiz Maiz, Constantino	EAJkoa eta ELAkoa.	Bilbo	1937-07-14	Bizi osorako kartzela. Gero 30 urte. 1940-08-31tik kartzelaldi arindua.	Bilbo eta Iruñea. Iruñean 1937-10-17tik.
080	Margareto Gaspar, Julián	Sozialista eta UGTkoa.	Donostia eta Bilbo.	1937-10-21ean atxilotua. 1939-12-07an prozesua hasi.	1940-04-09an Ondarretara. 1940-06-08an langile-batailoietara (sobreseimendua).	Valdenocedako kontzen.-eremutik San Pedro Cardeñako kontzen.-eremura. Ondarreta (Donostia). Gero langile-batailoietara.
081	Martínez López, Benigno		Donostia	1938-02-05ean atxilotua.	1938-05-28tik aurrera Ondarretan preso. 1938-08-05ean epaia: urte bat.	Tolosa. Beasain. Ondarreta (Donostia).
082	Martínez Nograro, Vicente	CNTkoa.	Bilbo	1938-07-26an Bilbon epaiaren berrazterketa.	Sobreseimendua (langile-batailoietara).	Zaragozako kontzen.-eremua. Larrinaga (Bilbo). Gero langile-batailoietan.
083	Martínez Romeo, Julio	Sozialista/ UGTkoa.	Bilbo	1937-07-01ean atxilotua.	1939-09-15ean libre (sobreseimendua).	Bilbon preso.
084	Mateo Navazo, Aurelio	Ezker errepublikanokoa.	Salamanca. Donostian epaitu.	1937-09-23an atxilotu.	1937-12-21ean epaitu: Absolbitu eta langile-batailoietara.	Salamanca. San Pedro Cardeña kontzen.-eremua. Bilbo. Gero Donostian. Azkenik langile-batailoietan.
085	Melendo Gálvez, Francisco	Ezkertiarra.	?	?	?	Preso. Zaragozan?
086	Mendizábal Esnaola, Juan	Abertzalea.	Santoña	1953-06-08an preso sartua.	2 urte eta egun bat. 1954-01-17an libre behin-behinean.	Santoña. Gero Ondarreta (Donostia).
087	Merino Pérez, Constantino	UGTkoa.	Santoña	1937-12-06	12 urte eta egun bat. 1940-05-02an Valladolidera eramana. 1943-11-06an berrikusia: 6 urte.	Valladolid. Dueso (Santoña) eta Puerto Santa María (Cádiz).
088	Mozo Jiménez de Aberásturi, Alberto	Afiliaziorik gabea.	Santoña	1937-08an atxilotua.	1937-12-02an errugabetua.	Santoña
089	Nájera Leiba, Alfredo	Irakaslea. Ezker errepublikanokoa.	Donostia	1937-12-23	1938-07-13an errugabetua libre. 1943ko uztailean eginbideak Burgosen.	Larrinagan (Bilbo) eta Ondarretan? (Donostia).
090	Olave Loidi, Alfonso	Sozialista/ UGTkoa.	Bilbo	1937-08an atxilotua.	1938-09-15ean sobreseitua (langile-batailoira).	Santoña, Eskolapioak (Bilbo) eta Deustuko kontzen.-eremua.
091	Olea Fernández, Mariano	Sozialista/ UGTkoa.	Donostia?	1937-10-28an atxilotua.	1939-04-27an libre.	Beasain, San Pedro Cardeñako kontzen.-eremua eta Donostia.
092	Onésimo Palacios, Julián	Ezker errepublikanokoa.	Donostia	1937-08-17an atxilotua.	1938-11-26an epaitua; zigorra: urtebetekoa. (1938-12-03an libre).	Beasainen, Donostian eta San Cristobalen (Iruñea) preso.

093	Orive Echevarría, Jose Antonio (edo Urive Echevarría?)		?	1938-08-18an kartzelan sartua. Gero langile--batailoietan 1943-02-18ra arte.	6 urte eta egun bat.	Avila, Talavera eta Sevilla.
094	Oronoz Amigot, Faustino		Santoña	1937-11-23	20 urte. 1940-08-08an behin-behinean libre.	Dueso (Santoña) eta Puerto de Santa María (Cádiz).
095	Ortiz de Zárate Sabando, Juan	Sozialista	Bilbo	1940-01-11	1940-01-11n Mirandara langile--batailoietara.	Santoña, Eskolapioak (Bilbo), Murgiako kontzen.-eremua. eta Miranda de Ebro.
096	Ortiz de Zárate Sabando, Luis	Ezkertiarra	?	1937-06 inguruan atxilotua.	1937-08-20an epaitua: Iheslaria. Epaiketatik libre irten zen.	Bilbo
097	Ovejas Alvarez, Teofilo	UGT edo ELAkoa.	Bilbo	1937-06-27an atxilotua.	1938-04-07an epaitua: Epaiketatik libre irten zen.	Bilboko kartzelaren batean.
098	Palacios Ferrer, Manuel	Ezker Errepublikanokoa/ UGTkoa.	Donostia	1938-01-02an atxilotua. 1938-08-05ean epaitua.	2 urte.	Beasain, Tolosa, eta Ondarreta (Donostia).
099	Palacios Martínez, Felipe	UGTkoa	?	?	?	Miranda de Ebroko presoen bilgunean.
100	Paredes Barredo, Servando	UGTkoa.	Santoña eta Donostia.	1937-10-08an atxilotua. 1937-11-30ean epaitua. 1940-11-19an berrikusketa.	Bizi osorako kartzela. Berrikusketatik libre irten zen (errugabe).	Laredoko kontzen.--eremua, Dueso eta Tabacalera (Santander). Ondarreta (Donostia).
101	Peñagaricano Amundarain, Santiago	UGTkoa.	Donostia	1937-08-26an atxilotua.	1938-10-26an Burgostik akusazioak berretsi. 1939-12-31n Burgosa eramana.	Ondarreta (Donostia) San Pedro Cardeñako kontzen.-eremua (Burgos).
102	Pereira Calvo, Gaspar		Bilbo	?	?	Deuston preso.
103	Polo Carrascal, Rafael	Sozialista	Bilbo	1937-10-21ean atxilotua. 1940-03-14an epaitua.	Epaiketatik libre. 1941-02-10ean. (1940-03-18an kartzelaldi arinduan).	Bilbo, Ondarreta (Donostia), Beasainen kartzelaldi arindua.
104	Porcel Alvargonzález, María Belén		Donostia	1938-15-15an atxilotua.	1941-01-11n epaitua: aske (sobreseimendua). 1939-04an presoaldi arinduarekin irten zen.	Donostia (Ondarreta).
105	Rebollar Fernández, Pablo	UGTkoa.	Donostia	1937-09-13an atxilotua.	1938an abuztuan libre.	Beasaingo kartzelan, Ondarretan?
106	Rodríguez Antolín, Laureano	UGTkoa.	Bilbo	1937-08an atxilotua.	1938-11-11n Langile-batailoira.	Bilbon preso.
107	Royuela Cabañes, Román	Ezkertiarra	?	?	?	Santanderren preso.
108	Ruiz Cornejo, Julián				Reinosan lan derrigortuan.	Reinosako presoen bilgunean.
109	Ruiz Díez, Aristeo	UGTkoa.	Bilbo	1937-08-25ean atxilotua. 1938-08-07an prozedura hasi. 1939-12-07an epaitua.	1938-01-08tik aurrera prebentziozko kartzelaldia. 1939-07-07an langile-batailoira (1939-12-07an sobreseimendua, baina langile--bataloian jarraitu zuen).	Ondarretan, Medina del Rioseco kontzen.--eremuan eta San Pedro Cardeñako kontzen.-eremuan eta Facinasko (Algeciras) langile--batailoian.
110	Saldaña Aguirre, Jose Mª		Santoña	?	?	Santoñan preso.
111	Sánchez Begué, María Socorro	Sozialista/ UGTkoa.	Donostia	1937-09-10ean atxilotua. 1938-03-07an erietxean familia izanda. 1938-12-28an epaitua.	6 urte eta egun bat. 1940-08-02an behin-behineko askatasuna. 1944-08-21ean behin betiko askatasuna.	Ondarreta (Donostia).

or.

112	Sánchez García Gregorio	UGTkoa.	Bilbo	1937-08-26an atxilotua.	1939-02-09an epaitua: Langile--batailoietara (sobreseimendua).	Bilbon eta langile--batailoietan.
113	Sánchez Marcos, Vicente	Bernedo-enean lanean.			Lan militarizatuan arazoak izanda.	Ondarreta (Donostia).
114	Sanzo Urbón, Jesús	UGTkoa.	Santander	?	?	Santanderren preso.
115	Sarasola Lasa, Rufino	EAJkoa. Gudarien tenientea.	Santoña	1937-09-21ean epaitua eta 1937-09-27an epaia berretsia.	30 urte. 1938-08-11tik aurrera Cadizen. Etxera etorri ondoren ere pertsegitua.	Dueso (Santoña) eta Puerto de Santa María (Cádiz).
116	Sarasola, Múgica, José	Abertzalea	Donostia	1939-05-09an atxilotua.	1941-01-11an epaitua: behin--behinean libre.	Ondarreta? (Donostia).
117	Sarriegui Aldanondo, Cecilio	EAJkoa eta ELAkoa.	Bilbo	1937-10-21ean Asturiasen atxilotua. 1938-08-31n Bilbon epaitua.	6 urte eta egun bat. 31 hilabete kartzelan egon eta 1940-05-26tik Zornotzan lanean kobratu gabe 1940-11-29ra arte. Orduan behin-behineko askatasuna.	Avilés. Santoña. Bilbo. Zornotzako langile-batailoia.
118	Sarriegui Aldanondo, José	Abertzalea eta ELAkoa.	Bilbon eta Donostian epaitua.	1937-10-21ean Asturiasen atxilotua. 1938-07-14an Bilbon epaitua.	Bilbon sobreseitua. 34 egun Burgosen eta etxera. Herriko salaketengatik ostera 1939-12-11n Beasainen atxilotua. Donostian 1940-05-10ean epaitua eta libre irtena. Zaintzapean.	Asturias. Santoña. San Pedro Cardeñako langile--batailoia (Burgos) eta Ondarreta (Donostia).
119	Trigo, Pascual	Sozialista joerakoa	?	?	6 hilabetez preso.	San Cristobalen (Iruñea) preso.
120	Usabiaga Irazustabarrena, Juan José	Fraide sakramentinoa. Abertzale joerakoa.	Tolosan atxilotua.	Epaiketa gabe.		Ondarreta (Donostia) eta erbesteratua.
121	Valdivielso Ochoa, Juan	Gazteria sozialistakoa.	?	?	?	Gallurren, Zaragozan gerra-preso.
122	Vidal Domínguez, Dimas	Errepublikanoa eta UGTkoa.	?	?	?	Iruñean preso.
123	Vidal Martínez, Angel	Ezker errepublikanokoa eta UGTkoa.	?	?	?	Miranda de Ebroko bilgunean.
124	Zárate Velasco		?	?	?	Zaragozako kartzelan.
125	Zárate Velasco, Nicolasa	Sozialista, UGTkoa eta erizain aritua.	Donostia	1937-09-17an atxilotua.	Ihes egina. 1938-11-29an presoaldi arina. 1939-01-05ean epaiketatik libre.	Ondarreta (Donostia).
126	Zubizarreta Zabalo, Enrique	Abertzalea, gudaria?		1937-10-26an atxilotua.	1938-06-03an libre. 1938-08-03an txostena nahasmenduaz. 1938-09-30an kausa artxibatua.	Beasain, Ondarreta (Donostia), eta San Pedro Cardeñako (Burgos) kontzen.--eremua.
127	Zufiaurre Camino, Angel	ELAkoa.	Donostia	1937-09-13an atxilotua. 1938-10-08an epaitua.	15 urte. 1942-03-26an berrikusia: 6 urte. 1944-01-19an behin-behineko askatasuna eta 1944-01-25ean berrespena.	Ondarreta (Donostia) Bilboko Babcok--Wilcoxen lanean kobratu gabe.

OHARRAK:

Zerrenda honetan ez ditugu sartu heriotza-zigorra jaso zutenak (ez exekutatu zituztenak, ez gero kommutatua izan zutenak), horientzat zerrenda propioa egin baitugu.

(1) Ohar hau dutenak, beasaindarrak ez, baizik Beasainekin zerikusia izan zutenak dira.

4) LANGILE-BATAILOIETAN PRESO EGONAK ETA LAN DERRIGORTUETAN ARITUAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	EPAITUTAKO TOKIA	DATA	ZIGORRA	LAN-BATAILOIA
01	Aguirre Gallastegui, Jose*(1)	Sozialista	Bilbo	1937-10-28	12 urte.	Sevilla
02	Alonso Hernando, Mariano	UGTkoa.	?	?	?	Sondika eta León.
03	Apalategui Arámburu, Isidoro	Abertzalea eta ELAkoa. Gudaria.	?	?	?	Lugo de Llanera eta Madril.
04	Arámburu Arámburu, Martín		Bilbo			Bilbon?
05	Arámburu Bustinza, Juan*		Donostia	1941-01-13	Errugabea (aurretik langile--batailoietan).	Haron (epaiketa aurretik).
06	Arana, Jose Miguel		?	?	?	Madril
07	Arnaez Rodríguez, Justo*	UGTkoa eta sozialista.	Bilbo	1939-05-05	langile-batailoietan.	?
08	Arnaez Rodríguez, Rufino*	Sozialista	?	?	?	Gasteiz. 217. zk.
09	Capdequi Cantabrana, Julián		?	?	?	158. batailoian.
10	Cebrián Blanco, Germán	UGTkoa eta sozialista.				Sarria de Ter (Girona) (Falangekoa).
11	Cebrián Blanco, Epifanio		Bilbo			Bilbo
12	Chaves Sanz, Angel	UGTkoa.	Bilbo	?	?	Sondika
13	Colías Aguilar, Sarvelio		Bilbo	?	?	Sondika
14	Crespo Saiz, Adolfo*	UGT?	Donostia	1937-03-31	Sobreseimendua	Lasarteko aerodromoan (epaiketa aurretik).
15	De Pedro Larrañaga, Eusebio		?	?	?	Eerrenteria
16	Díez Alvarez, Emilio		?	?	?	Los Barrios (Cádiz).
17	Díez Santamaría, Emiliano		?	?	?	Villafranca del Penedés (Barcelona).
18	Fernández Esteban, Angel	UGTkoa.	?	?	San Cristobal kartzelan.	Salamanca
19	García García, José	Soldadua	Marokoko armada.			Castellongo langile-batailoian.
20	Goena Urteaga, Antonio		?	?	?	Benako (Kordoba) langile-batailoian.
21	Gómez González, Máximo		?	?	Gerra-presoa.	Reinosako tailerretan.
22	Gómez Rosales, Máximo	UGTkoa.	?	?	Gerra-presoa.	Reinosako tailerretan.
23	González Muñoz, Victoriano	UGTkoa eta sozialista.	?	?	?	Almendralejoko langile-batailoian.
24	Gorrochategui Bernedo, Manuel	Ezkertiarra			Iheslaria	Lugo de Llanerako langile-batailoian.
25	Guereñu Aizpeolea, Carlos*	Ezker errepublikanokoa.	Bilbo	1938-04-20	Sobreseimendua (langile-batailoira).	Valladolid
26	Hernández Gracia, Teodoro		?	?	?	Reusko langile batailoian.
27	Huerta Hernando, Julián	Ezkertiarra	?	?	?	Leskako langile-batailoian.
28	Hurtado Jiménez, Nicolás*	Sozialista joerakoa.	Donostia	1938-12-27	"Errugabetua" (langile-batailoira).	San Pedro Cardeñan (Burgos).
29	Ibaibarriaga Badiola, Alfonso*	EAJkoa.	Bilbo	1938-04-25	Sobreseimendua (langile-batailoira).	Castro-Urdiales (Kantabria).
30	Iglesias De la Roca, Román*	UGTkoa.	Donostia	1938-10-04	30 urte.	Miranda de Ebro (Burgos).
31	Iñurritegui Apaolaza José	Mikeletea	?	?	?	Miranda de Ebroko (Burgos) langile-bataloian.
32	Irizar Zubeldia, Modesto*		?	?		Valentziako langile--batailoian.
33	Jaúregui Biain, Javier*	Abertzalea	Bilbo	1940-11-28	Kausa artxibatua. Data horretan aske.	Errenteriako langile--batailoian.

or.

34	Jaúregui Munduate, Ambrosio	Langilea, lana utzia.	?	?	?	Zaragozako langile--batailoian.
35	Lamata Huergo, Tomás*	UGTkoa.	?	1937-03-26an atxilotua.	?	San Ildefonoson (Segovia) eta 17. batailoian.
36	Landa Elorza, Modesto	Abertzalea.	?	?	?	Labacollako langile--batailoian. Gero soldadu.
37	López Gallego, Heliodoro*	Ezkertiarra eta UGTkoa.	Bilbo	1937-06-22an Barakaldon entregatua.	1938-03-28an libre.	Arañones langile-batailoian (Huesca) eta Reinosan lanean.
38	Lozares Escolar, Jose María*	ELAkoa.	Gasteiz	1939-10-28	Sobreseimendua (aske).	Donostiako zapadoreetan (epaiketa aurretik).
39	Maiza Errazquin, Román				Militarrak atzetik soldadutzara eramateko.	Langile-batailoian Sarria de Terren (Girona).
40	Margareto Gaspar, Julián*	Sozialista.	Donostia	1940-06-25	Sobreseimendua (langile-batailoira).	Miranda de Ebro.
41	Margareto Pérez, Ignacio	Ezkertiarra eta UGTkoa.	?	?	?	Sondikako langile-batailoia (Bizkaia).
42	Martina, Eugenio		?	?	?	Errenteriako langile--batailoian.
43	Mateo Navazo, Aurelio*	Ezker errepublikano-koa.	Donostia	1938-12-31		San Pedro Cardeñan (Burgos).
44	Miguel Pérez, Gregorio	Ezkertiarra.	?	?	?	Figuerasko (Girona) langile-batailoian.
45	Odriozola Arámburu, Bernardino	Abertzalea.	?	?	?	Alba Realen 41. langile-batailoian.
46	Olave Loidi, Alfonso*	Sozialista/ UGTkoa.	Bilbo	1938-11-15	Sobreseimendua (langile-batailoira).	
47	Olea Fernández, Mariano*	Sozialista/ UGTkoa.	Burgos	1939-04-27	Aske utzia.	Deuston/Sevillako aerodromoan (epaiketaren aurretik).
48	Onésimo Matute, Severiano	Sozialista.	?	?	?	Castelloko langile--batailoian.
49	Ormazábal Berasategui, Julián	EAJren hurbilekoa.	Cuetako militarrak (Teruel).	?	Ihes egina. Gero, soldaduskan edo langile-batailoian.	Errenteriako langile--batailoian.
50	Ortiz de Zárate Sabando, Juan*	Sozialista.	Bilbo	1940-01-11	Langile--batailoietan	Miranda de Ebro (Burgos).
51	Palacios Martínez, Felipe					Miranda de Ebroko langile-batailoian.
52	Paredes Oñativia, Paulino			1936-07-27an atxilotua.	Bi arma entregatuta heriotzatik libratua.	Areñonesko (Huesca) langile-batailoian.
53	Pecoche Erice, Francisco	Sozialista.	?	?	?	Meatzetako 201. langile-batailoian.
54	Peñagaricano Amundarain, Santiago*	UGTkoa.	Donostia	1938-11-04	Lan-batailoietara.	San Pedro Cardeñan (Burgos).
55	Pérez Cuadrillero, Benito	UGTkoa.	?	?	?	Valentziako langile--batailoian.
56	Pérez Cuadrillero, Miguel		?	?	?	Artileriako arma-fabrikan Oviedon.
57	Pérez Cuadrillero, Vicente	UGTkoa.				51. langile-batailoian (Madril).
58	Rico Pascual, Ceferino		?	?	Iheslaria.	Canillasko (Madril) langile-batailoian.
59	Rodríguez Antolín, Laureano*		Bilbo	1938-11-11	Sobreseimendua (langile-batailoira).	
60	Ruiz Díez, Aristeo*	UGTkoa.	Donostia	1939-07-07	Langile-batailoietan.	Facinasen (Algeciras).

61	Sánchez Begué, Francisco	Sozialista eta UGTkoa.	?	?	?	Facinasko (Algeciras) langile-batailoian.
62	Sánchez García, Gregorio*			1939-02-09	Sobreseitua (langile-batailoira).	
63	Santidrián Alonso, Aureliano	Ezkertiarra.	?	?	?	Facinasko (Algeciras) langile-batailoian.
64	Santidrián Alonso, Víctor	Ezkertiarra.	Santander	?	1940an askatua.	Santanderren preso. Facinasko (Algeciras) langile-batailoian.
65	Sarriegui Aldanondo, Cecilio*	EAJkoa.	Bilbo	1938-08-31	6 urte.	Zornotzan.
66	Sarriegui Aldanondo, José*	Abertzalea.	Santoña	1938-07-14	Sobreseitua (langile-batailoira).	San Pedro Cardeñan (Burgos).
67	Uranga Larrañaga, Esteban	Abertzale joerakoa.	?	?	?	Guadalajarako lan--batailoian.
68	Urive-Echevarría, Jose Antonio*		?	1938-08-18?	6 urte.	Avila
69	Villahoz Tarrero, Angel	Ezkertiarra	?	?	?	Labacollako langile--batailoian. Bartzelonako garraioko espezialisten batailoi berezian.
70	Zufiaurre Camino, Angel*	ELAkoa.	Donostia	1937/10/18	15 urte.	Medina del Riosecon (Valladolid).

OHARRAK:
Preso batzuk aurreko zerrendan ere badaude, langile-batailoia sufritzeaz gain, kartzela-aldia ere sufritu baitzuten. Horiek, izenaren ondoan izartxoa (*) dute.

(1) Pertsona hau beasaindarra ez, baizik Beasainekin zerikusia izan zuena da.

5) ORAINGOZ BESTE BERRIRIK GABEKO IHESLARIAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	GERTAERA	BESTELAKOAK
01	Aguileta Unsain, Jose Agustín	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
02	Aguirre Guerra, Juan	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
03	Aguirre Iciar, Francisco	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
04	Aira Balbás, Pablo	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
05	Aizpúrua Ayerbe, Miguel	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
06	Alba González, Joaquín	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
07	Albisu Sarasola, José	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
08	Alias López, Sabino	Sozialista.	Ihes egina.	Udaleko txostena.
09	Alicante Lasa, Julián	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
10	Alonso Cabezón, Ignacio Federico	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
11	Alonso Valveni, Mariano	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
12	Alvarez de Eulate, Domingo	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
13	Amundarain Jaúregui, Miguel Ignacio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
14	Arámburu Aguirre, Elías	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
15	Arámburu Arámburu, Luis		Ihes egina.	Udaleko txostena.
16	Arámburu Azpeitia, Ignacio Esteban	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
17	Arámburu Múgica, Faustino	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
18	Arámburu Oyarzábal, Simón	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
19	Arratíbel Ugalde, José Manuel	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
20	Arrugaeta Rodríguez, Ricardo	Eskuindarra. Harakin-mutila.	Ihes egina.	Udaleko txostena. Melillako militarrek eskatua.
21	Asols Cura, Francisco Roberto	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
22	Ayerdi Barandiarán, José Ignacio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.

or.

23	Ayestarán Zurutuza, Ignacio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
24	Bajón Escudero, Gerardo	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
25	Bajón Escudero, Lucio	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
26	Barandiarán Leunda, Francisco	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
27	Barber Simón, Félix	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
28	Barrios Cid, Faustino	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
29	Baztarrica Lasa, Ignacio	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
30	Bengoechea Lecuona, Victoriano	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
31	Bujanda Martínez, Gregorio	13 urtekoa.	Ihes egina.	Udaleko txostena. Guardia zibilek eskatua.
32	Cacharro Cacharro, José	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
33	Cacho Aranda, Luis	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
34	Campos Avila, Felipe	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
35	Cano Rodríguez, Sandalio	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
36	Carracedo Ríos, Francisco	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
37	Castañeira Mora, Alejandro	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
38	Cía Arrarás, José	Abertzalea.	Ihes egina.	Udaleko txostena.
39	Cornejo Ruiz, Teodoro	UGTkoa.	Ihes egina.	Udaleko txostena.
40	Cortaberría Roteta, Jose Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
41	De la Peña Marcos, Aureliano	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
42	Díaz Salanova, Enrique	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
43	Díez Alvarez, Cecilio Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
44	Díez Palacios, Simón	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
45	Domínguez Carreño, Emilio	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
46	Domínguez Iturralde, Bonifacio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
47	Echeverría Martínez, Francisco	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
48	Escalante Treviño, Raimundo	UGTkoa.	Ihes egina.	Udaleko txostena.
49	Esnaola Sarriegui, Ignacio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
50	Fernández García, Angel	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
51	Fernández Rodríguez, José	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
52	Gainzarain Inchausti, Timoteo	Abertzalea.	Ihes egina.	Udaleko txostena.
53	Galilea San Miguel, Miguel Joaquín	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
54	Gamayo Garmendia, Cándido	Trenbideko makinista. Valentzian lanean jarduna.	Ihes egina.	Udaleko txostena, Irungo trenbideko agintaritza militarrak eskatua.
55	Gárate Aguirre, Guillermo	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
56	Garcés Cortijo, Joaquin	Irakaslea, ezkertiarra.	Ihes egina.	Udaleko txostena, Donostiako Gobernu Zibilak eskatua.
57	García García, Carlos	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
58	García García, Felix Isidoro	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
59	García Martínez, Jose María	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01
60	Garmendia Larrañaga, Pedro	Geltokiko burua, abertzale joerakoa eta UGTkoa.	Ihes egina.	Udaleko txostena, Madrileko trenbideko agintaritzak eskatua.
61	Garrido Velasco, Alberto Jesús	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
62	Goena Urteaga, Jesús	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
63	Goena Urteaga, Luis	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
64	González Calvo, Luis	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
65	González Galicia, Honorato	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
66	González Hernández, Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.

67	González Ríos, Angel	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
68	Gómez Terán, Enrique	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
69	Hernández Sánchez, Lorenzo	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
70	Holgado Mateo, Francisco	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
71	Huerta Hernando, Emilio	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
72	Huertas Rodríguez, Juan Mª	Postaria eta sozialista.	Iparraldera ihes egina.	Udaleko txostena. Istripuzko heriotza aipatzen da.
73	Ibáñez Elduayen, Jose María	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
74	Iñurrategui Ayestarán, Juan	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
75	Iraeta Goicoechea, José	Karabineroen sarjentua.	Iheslaria.	Udaleko txostena Eibarko Alkateak eskatua.
76	Irízar Zubeldia, Modesto	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
77	Irízar Zurutuza, Antonio María (Beasaindarra? Lazkaotarra?)	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
78	Iturriaga Abad, Antonio	Ezker errepublikanokoa eta trenbideko sindikatukoa.	Iheslaria.	Udaleko txostena.
79	Iturrioz, Teresa Consolación	Irakaslea eta ezkertiarra.	Iheslaria.	Udaleko txostena Gobernu Zibilak eskatua.
80	Iturrizar Otero, Jesús	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
81	Izaguirre Vicuña, José	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
82	Lamas Elorza, Higinio	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
83	Lamy Granados, José	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
84	Lamy Granados, Nicolás	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
85	Latorre Artázar, Félix Lázaro	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
86	Llanos De la F/Puente, José	Ezkertiarra.	Frantziara ihes egina eta gero Valentzian gidari ibilia.	Udaleko txostena.
87	Lluvia Rodríguez, Alejandro	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
88	López Bárcena, Manuel	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
89	López Gallego, Emiliano		Iheslaria.	Udaleko txostena.
90	López Gallego, Estanislao	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
91	López Lomas, Hilarión	CNTkoa.	Iheslaria.	Udaleko txostena.
92	López Rodríguez, Emilio	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
93	López de Ibarra Sáez de Arbina, Juan	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
94	Manso Iglesias, Manuel	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
95	Manso Martínez, Silvestre	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
96	Martín Aguilar, Florentino	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
97	Martín Aguilar, Mariano	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
98	Martínez Barrio, Pedro	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
99	Martínez Martínez, Teodoro	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
100	Martínez Nograro, Víctor	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
101	Martínez Villate, Fidel	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
102	Menaza Bermúdez, Alfredo	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
103	Mendiola Velasco, Agueda	Irakaslea, ezkertiarra eta marxista.	Iheslaria.	Udaleko txostena Gobernu Zibilak eskatua.
104	Miguel Pérez, Gregorio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
105	Miralles Fando, Félix	Mekanikoa, sozialista eta UGTkoa.	Iheslaria.	Udaleko txostena.

or.

106	Monreal Martínez, Agustín Isidro	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
107	Montiel Gómez, Procopio	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
108	Mozo Jiménez de Aberásturi, Néstor	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
109	Múgica Arrese, Benito	Abertzalea.	Iheslaria	Udaleko txostena.
110	Muñoz Arenas, Luis	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
111	Navascués Fernández, Saturnino	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
112	Nazábal Acharán, Ramón	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
113	Ocáriz Azaldegui, Juan		Soldadua. Baimenaren ondoren azaldu gabea.	Udaleko txostena Marokoko komandantzia militarrak eskatua.
114	Oria Amundarain, Jose María	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
115	Oronoz Amigot, Marino Ceferino	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
116	Ortiz de Zárate Sabando, Pablo	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
117	Palacios Martínez, Felipe Abdón	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
118	Pérez de Lazarraga, Fausto		Iheslaria.	Udaleko txostena.
119	Pérez López, Ramón	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
120	Pérez de Nanclares, Teodoro	UGTkoa.	Iheslaria.	Udaleko txostena.
121	Pérez Noriega, Angel	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
122	Pérez Noriega, Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
123	Plaza Caney, Eloy	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
124	Pintado Rafael, Emiliano	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
125	Rebollar Díaz, Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
126	Remiro Navarro, Ildefonso	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
127	Rodríguez Monge, Francisco	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
128	Rodríguez Unsain, Francisco	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
129	Ruano Martínez, José Félix	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
130	Ruiz Aguado, Ignacio	1939ko kintako errebisiotik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
131	Sáez Martínez, Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
132	Saiz Ramírez, José Timoteo	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
133	San Martín Gibaja, Faustino	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
134	Sánchez Goicoechea, José	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
135	Sastre Gómez, Andrés	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
136	Sinolas Carreño, Conrado	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
137	Solana Horcayo, Martín	Trenbideko makinista.	Iheslaria	Udaleko txostena Irungo trenbideko agintaritza militarrak eskatua.
138	Solares Treviño, Gregorio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
139	Solavarrieta Badiola, Luis	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
140	Soto Arizmendi, José	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
141	Toranzo Alonso, Tomás	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
142	Torres Begué, Andonio	UGTkoa.	Iheslaria.	Udaleko txostena.
143	Trecu Gorriarán, Manuel Daniel	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
144	Trincado Rodríguez, José	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
145	Turrientes Pérez, Rafael	Ezker errepublikarraren gazteriakoa.	Iheslaria.	Udaleko txostena.
146	Valdivielso Hernández, Martín Antonio	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
147	Valdivielso Ochoa, Pedro	Gazteria sozialistakoa.		Udaleko txostena.
148	(Del) Valle Hernández, Balbino	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.

149	Vegas Rodríguez, Angel Salvador	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
150	Velasco Velasco, Lucidio	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
151	Villahoz Tarrero, Angel	1937ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-01.
152	Yurrita Echeveste, Justo		Eibarren zegoen eta "Frantziara" ihes egin omen zuen.	Udaleko txostena, Madrileko Garraio-buruzagitzak eskatua.
153	Zabalo Lizarralde, Luis	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.
154	Zalama Llorente, Luis	1938ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1169-02.
155	Zárate Velasco, Emilio	1939ko kintatik ihes egina.	Ihes egina.	Beasaingo Udal Artxiboa 1170-01.

OHARRAK:
Iheslarien zerrenda honetan ager daitezke harrapatu ondoren zigorrak jasandakoak ere.

6) ZIGOR MODUAN DERRIGORTUTA ERREKETE IBILARAZIAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	GERTAERA	ZIGORRA	TOKIA
01	Arámburu Aguirre, Elías	ELAkoa eta gudaria.	Santanderren atxilotua.	Errekete derrigortuta.	Zaragoza
02	Unsain Amundarain, Antonio	Abertzalea. Gero Bilbon errekete sartua.	Iheslaria. Bartzelonan praktiketako zerbitzu militarra.	Errekete derrigortuta.	Udaleko txostena.

GUDA-EPAIKETA IZAN ZUTEN BEASAINDARRAK

1) 1936KO GUDA ZELA-ETA, GUDA-KONTSEILU MILITARREAN EPAITUTAKO BEASAINDARRAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ATXILOTZE--DATA	ATXILOTZE--TOKIA	EGOTZITAKO DELITUA	SENTENTZIA-DATA	ZIGORRA
01	Aguirre Gallastegui, Rosario	1939?	Beasain	Espioitza.	1939-05-09	Sobreseitua.
02	Alfonso Busquet, José	1938-10-05	Andoain		1939-11-08	Sobreseitua.
03	Alonso Portilla, Saturnino	1937-06-04	Beasain	Geltokian patruila eta Komentario antifrankistak (matxinada lagundu).	1937-09-04	12 urte.
04	Alvargonzález Prendes, Ramón	1938-06-10	Donostia	Komunismoaren alde oihukatu (matxinada).	1939-04-29	2 urte.
05	Andía Bonilla, Ignacio	1937-06-30	Galdames (Bizkaia).	Matxinada militarra (zubi bat bota).	1941-09-15	Sobreseitua.
06	Apalategui Zurutuza, Bonifacio	1937-08-26	Santoña (Kantabria).	Matxinada militarra.	1937-09-21	Heriotza--zigorra.
07	Arámburu Bustinza, Juan	1937-09-09	Beasain (Santanderretik pasaportatua).	"Lubakiak egitea".	1941-01-13	Errugabea.
08	Arámburu Esnaola, Pedro	1938-02-21	Beasain	Matxinada (insignia karlista bat kendu).	1938-07-22	6 hilabete.
09	Arámburu Irizar, Juan	1937-06-22	Barakaldo (Bizkaia).		1940-07-30	Sobreseitua.
10	Arnáez Rodríguez, Justo	1937-08-26	Santander		1939-05-05	Sobreseitua (L-B).
11	Arnaez Rodríguez, Marcelo	1937-08-26	Santander	"Matxinada laguntzea".	1938-09-05	12 urte.
12	Artigas Arín, Angel	1937-09-15	Beasain? (Santanderretik pasaportatua).		1938-07-13	Kausa erretiratua.
13	Azpeitia Arcelus, Severiano	1942-04-10	Gipuzkoa (Beasain?).	"Matxinada laguntzea".	1943-06-26	14 urte.
14	Bernedo Zubiaurre, Víctor	1937-07-19	Bilbo	Matxinada militarra.	1937-07-20	Heriotza--zigorra.
15	Bueno Arizmendi, Felipe	1937-08-25	Riaño (Kantabria).		1944-10-25	Sobreseitua.
16	Casado Fragua, Donato	1939-03-29	Xativa (Valentzia).		1940-03-29	Kausa erretiratua, errugabea.
17	Castrodeza Prieto, Eleuterio	1939ko apirila edo maiatza	Katalunia		1940-03-30	Kausa artxibatua.
18	Cebrián Blanco, Lázaro	1937-08-26?	Santander	Matxinada (larrigarriak).	1937-10-06	Heriotza-zigorra.
19	Chapartegui Goenaga, Agustín	1937-08-26	Santander (itsasoa).		1940-03-30	Artxibatua.
20	Cortés Ceballos, Ignacio	1937-10-30	Santoña	Matxinada laguntzea (aringarria).	1940-07-12	30 urte.
21	Crespo Saiz, Adolfo	1936-09-16	Beasain	Matxinada laguntzea.	1937-03-06	Errugabea (frogarik ez).
22	Díaz López, José	1937-10-23	Nava (Asturies).	Matxinada laguntzea.	1939-08-18	12 urte.
23	Donázar Zabalza, Francisco	1936-09-16	Beasain		1938-07-11	Errugabea (frogarik ez).
24	Echeverría Múgica, Joaquín	1938-06-11	Beasain	Matxinada laguntzea.	1938-07-26	6 urte.
25	Echezábal Belozpide, Ezequiel	1938-01-04	Beasain?	Matxinada laguntzea.	1938ko abuztua.	Urtebete.

	KOMMUTAZIO- EDO BERRIKUSKETA--DATA	KOMMUTAZIO EDO BERRIKUSKETA OSTEKO ZIGORRA	OSTEKO GERTAERAK// OHARRAK
			Aske
			Aske (aurretik 1937-08-26an Santanderren atxilotua).
	1941-10-06	6 urte.	Aske: 1943an? 1945an?.
	1939-10-29an behin-behinean aske.		1940-06-10ean behin betiko aske.
			1940ko maiatzetik presoaldi arindua. 1941eko irailean aske.
	1937-10-04	30 urte.	1943an aske?
	1939-05-04an behin-behinean aske.		1938ko abuztutik aurrera kontzentrazio-eremuetan egon zen.
			1938-09-7an aske (Aurretik Santanderren atxilotua).
	1939-06-22an behin-behinean aske.		1940ko uztailean behin betiko aske.
			1944-10-13an aske. Hasieran aske utzi behar zuten, auditoreak presionatu zuen.
	1940-06-05	3 urte.	1940an aske?
	1938-04-16an presoaldi arina Beasainen.		1938-07-22an aske.
			Ez dakigu.
	1) 1937-07-30 2) 1943-01-04	1) 30 urte. 2) 12 urte.	1944an aske (gutxira hila).
			Kausa bukatu baino lehen, aske.
			1940-03-29an aske.
	1939-11-12an (sententzia aurretik) presoaldi arina.		1940-03-30ean aske.
			1937-12-16an Derion exekutatua.
	1939-12-23an behin-behinean aske.		1941ean kausa berri bat, baina zigor berririk ez.
	1940-08-10 1940ko irailean behin-behinean aske.	6 urte.	1943-08-25
			1937-03-16 aske.
	1943-09-06	6 urte.	1942-01ean Valdecillako erietxean hila. 1943-11-14an aske.
			1938-07-22an aske.
	1943-09-11	3 urte.	1943an aske?
			1939-01-19an aske.

or.

26	Escot Quintana, José	1937ko abuztua?	Santoña (Kantabria).	Matxinada militarra.	1937-09-27	Bizi osoko kartzela--zigorra.	
27	Etura Berasategui, Eugenio	1936-09-13	Beasain (Santanderretik pasaportatua).	Matxinada militarra.	1937-10-08	30 urte.	
28	Franco Losada, Francisco	1937-10-18	Beasain (Santanderretik pasaportatua).		1938-07-13	Errugabea (frogarik gabe).	
29	Garbayo Larrain, Miguel				1940-01-05	Sobreseitua.	
30	García Pastor, Segundo	1936-09-14	Beasain (Santanderretik pasaportatua).	Matxinada laguntzea.	1939-03-31	Urtebete eta zortzi hilabete.	
31	García Pérez, Victorino	1939-03-04	Beasain	Matxinada laguntzea.	1940-02-23	12 urte.	
32	García Segura, Restituto	1937-10-21	Ribadesella (Asturies), itsasoan.		1939-12-22	12 urte.	
33	Garrido González, Inocencio	1937	Bilbo edo Santander.		1938-01-03	Errugabe (akusazioa erretiratua).	
34	Gaspar Calvo, Bernardo	1936-09-15	Beasain		1938-11-04	Sobreseitua.	
35	Gaztañaga Urrutia, Félix	1937-10-21	Gijon (Asturies), itsasoa.	Matxinada militarra (larrigarriak).	1939-05-03	Heriotza--zigorra.	
36	Gómez Arce, Telesforo	1937-08-02	Santander	Matxinada laguntzea.	1942-04-09	12 urte.	
37	Gómez Arce, Valentin	1937-09-06	Beasain (Santanderretik pasaportatua).	Matxinada militarra.	1938-05-26	Heriotza--zigorra.	
38	Gorrochategui Urrebazo, Manuel	1937-08-26	Santander	Matxinada laguntzea.	1937-08-30	Errugabea (frogarik ez).	
39	Guereñu Aizpeolea, Carlos	1937-06-19	Bilbo	Matxinada militarra.	1938-04-20	Sobreseitua (L-B).	
40	Hurtado Jiménez, Nicolás	1938-05-01	Beasain	Matxinada militarra.	1938-12-21	Errugabea (K-E).	
41	Ibaibarriaga Badiola, Alfonso	1937-08-25	Santander edo Laredo (Kantabria).	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1938-04-25	Sobreseitua (L-B).	
42	Ibarbia Unzueta, Jesús	1937ko abuztua	Santander?	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1940-07-08	Akusazioa erretiratua.	
43	Ibarbia Unzueta, José	1937ko abuztua	Santander	Matxinada militarra.	1937-09-07	Heriotza--zigorra.	
44	Iglesias De la Roca, Roman	1937-08-26	Santander	Matxinada militarra.	1939-10-04	30 urte.	
45	Iraola Amundarain, Vicente	1937-11-23	Beasain	"Irainak"	1939-05-26	4 urte.	
46	Jaúregui Biain, Javier	1937ko abuztua?	Laredo (erietxea) (Kantabria).		1940-11-28	Kausaren artxiboa.	
47	Juanes Duque, Santiago	1937-08-26	Santander	Matxinada militarra.	1937-10-22	Heriotza--zigorra.	
48	Lamata Huergo, Francisco	1937-08-26	Kantabria	Matxinada militarra.	1937-09-10	30 urte.	
49	Larrañaga Churruca, Jesús	1941eko azaroa	Tui (Galiza) Portugalek entregatua.		1942-01-14	Heriotza--zigorra.	
50	Larrañaga Guereñu, Bernardo	1937-08-26	Santoña (Kantabria).		1940-03-30	Kausa artxibatua.	
51	Larrea Azurmendi, Julián	1937-08-26	Santoña (Kantabria).	"Garrantzirik gabeko gertaerak".	1939-08-17	Sobreseitua.	
52	Lasa Segurola, Pedro	1937-08-26	Santander	Matxinada eta agintaritza usurpatzea.	1938-06-15	2 urte eta 11 hilabete.	

			Ez dakigu.
	1942-02-25	12 urte.	1942-06-23an baldintzapean aske.
			1938-07-22an aske.
			1940-01-15ean aske.
			1939-04-29an aske.
	1940-08-11	6 urte.	Ez dakigu
	1943-08-22	3 urte.	1940-05-05ean kausa bat artxibatu. Aske: 1940-09-21ean (behin-behinean).
			1938ko urtarrilean aske.
	1938-10-08an behin-behinean aske.		1938-10-08an behin-behinean aske.
			1939-11-13an exekutatua.
	Segituan.	6 urte.	Aske segituan, kondena ia betea baitzuen.
	1939-10-01	30 urte.	1943-05-14an behin-behinean aske. 1951-11-21ean behin betiko aske.
			Aske.
			1945ean osoko sobreseim.
			Ez dakigu noiz utzi zuten aske.
			1946-02-11n behin betiko askatasuna (behin-behinekoa ez dakigu noiz).
			1940ko uztailean aske (Artean Mirandako kontz.-eremuan).
			1937-10-15ean Santoñan exekutatua.
	1940-01-04an sobreseitua. (L-B).		1947an kausa artxibatua.
	1940-05-05ean behin-behinean libre.		1940-05-05ean behin-behinean libre.
	1940-07an behin-behinean aske.		1940ko azaroan edo abenduan aske.
	1937-12-15	30 urte.	1939an sobreseitua? 1944ko otsailean aske.
	1943-04-15	6 urte.	1943-08-26an aske.
			1942-02-06an Madrilen exekutatua.
	1939ko abenduan baldintzapean aske.		1940an aske.
			1939-10-04an aske.
	1943-09-06an (orduan kalean behar zuen).	Urte 1.	1940-08-31n aske?

or.

53	López Gallego, Heliodoro	1937-06-22	Barakaldo (Bizkaia).	"Garrantzirik gabeko gertakariak" (aringarriak).	1938-03-16	Sobreseitua.	
54	Lorenzo Sánchez, Antonio	1937-08-26	Santander	Matxinada militarra.	1937-09-30	Heriotza--zigorra.	
55	Lozares Escolar, José María	1937-06-20	Erandio/Algorta (Bizkaia).		1939-10-28	Sobreseitua.	
56	Lozares Escolar, Segundo	1937-08-25	Las Presas (Kantabria).	Matxinada laguntzea.	1938-09-14	3 urte.	
57	Maeso Mardones, Enrique	1937-09-14	Beasain (Santoñatik pasaportatua).	Matxinada militarra.	1938-06-11	Sobreseitua (K-E).	
58	Maiz Maiz, Constantino	1937ko ekaina?	Bizkaia	Matxinada militarra.	1938-08-27	30 urte.	
59	Margareto Gaspar, Julián	1937-10-21	Candas (Asturies).		1940-06-25	Sobreseitua (L-B).	
60	Martínez López, Benigno	1938-01-04	Beasain	Matxinada laguntzea.	1938-08-05	Urtebete.	
61	Martínez Nograro, Vicente	1937-06-16	Zaragoza	Matxinada militarra.	1938-07-26	Sobreseitua (L-B).	
62	Martínez Romeo, Julio	1937-07-01	Zalla (Bizkaia).	"Garrantzirik gabeko gertakariak.".	1939-09-15	Sobreseitua.	
63	Mateo Navazo, Aurelio	1937-09-23	Aldeatejada (Salamanca).	Matxinada militarra (aringarria).	1937-12-21	Errugabea (K-E edo L-B).	
64	Merino Pérez, Constantino	1937-08-26	Santoña (Kantabria).	Matxinada laguntzea.	1937-12-06	12 urte.	
65	Mozo Jiménez de Aberásturi, Alberto	1937ko abuztua?	Santoña (Kantabria).		1937-12-02	Errugabea (aurretik karguak erretiratua).	
66	Nájera Leiva, Alfredo	1937-12-23	Beasain	"Kontrako egunkariak irakurtzea".	1938-07-13	Sobreseitua.	
67	Olave Loidi, Alfonso	1937-08-25	Santoña (Kantabria).	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1938-09-15	Sobreseitua (L-B).	
68	Olea Fernández, Mariano	1938-02-28	Beasain (Gijondik pasaportatua).		1939-04-27	"Kausa bukatua".	
69	Onésimo Palacios, Julián	1937-09-19	Beasain	"Matxinada militarra proposatzea" (komentarioak).	1938-11-26	Urte 1.	
70	Oronoz Amigot, Faustino	1937ko abuztua?	Santoña (Kantabria).		1937-11-23	20 urte.	
71	Ortiz de Zárate Sabando, Juan	1937-08-26	Santoña (Kantabria).	"Ez dago deliturik".	1940-01-11	Kausa artxibatua (L-B).	
72	Ovejas Sánchez, Teófilo	1937-06-27	Balmaseda (Bizkaia).	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1938-04-07	Sobreseitua.	
73	Palacios Ferrer, Manuel	1938-01-02	Beasain	Matxinada laguntzea.	1938-08-05	2 urte.	
74	Paredes Barredo, Servando	1937-08-26	Laredo (Kantabria).	Matxinada militarra.	1937-07-28	Bizi osoko kartzela--zigorra.	
75	Peñagaricano Amundarain, Santiago	1937-08-26	Santoña (Kantabria).		1938-11-04	Langile--batailoira.	
76	Polo Carrascal, Rafael	1937-10-21	Nava (Asturies).	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1941-02-10	Errugabea.	
77	Polo Carrascal, Valerio[1]	1937-08-26	Santander	Matxinada militarra.	1937-09-12	Heriotza--zigorra.	
78	Porcel Alvargonzález, María Belén	1938-12-15	Beasain	Espiotza "estaltzea".	1941-01-11	Sobreseitua.	
79	Rebollar Fernández, Pablo	1937-09-13	Beasain (Santoñatik pasaportatua).		1938-08-09	Errugabea.	

			1938-06-14an aske.
	1941-12-11 (Berrikusketa).	Sobreseitua.	1942-10-04an behin betiko aske.
			1939-11-15ean aske.
	1944-01-05 (jada zigorra betea).	Urte bat.	1940an aske?
			1944an aske?
	1940-05-26	2 urte eta 6 hilabete.	1940-08-31n presoaldi arindua. 1943-05-10ean guztiz aske.
			Ez dakigu aske noiz utzi zuten.
			1939-01-19an kondena betea.
			1944-11-23an zaintzapean aske.
			1939ko irailean aske.
			Ez dakigu.
	1943-11-06	6 urte.	1943-09-08an aske.
			1937an aske.
			Bigarren kausa bat ireki zitzaion 1943an. 1944an hila?
			Kausa 1947an bukatu zen.
			1939ko apirilean aske.
			1938ko abenduan aske.
	1940-08-08an behin-behinean aske.		1940-08-08an behin-behinean aske.
	1939ko ekainean presoaldi arindua (15 egunero sinatu beharra), baina gero L-Bra.		Ez dakigu noiz gelditu zen aske.
			1944an kausa behin betiko bukatu zen.
			1939-10-06an aske baldintzapean. 1940-02-05ean guztiz aske.
	1940-11-19 (berrikusketa).	Errugabea.	1940ko abenduan edo 1941eko urtarrilean aske.
			Ez dakigu noiz gelditu zen aske.
	1940-03-18an presoaldi arindua.		1941eko urrian guztiz aske.
			1938-03-26an exekutatua.
	1939-04-28tik presoaldi arindua.		1941-01-11n erabat aske.
			1938an aske.

or.

80	Rodríguez Antolín, Laureano	1937ko abuztua?	Santander	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1938-11-11	Sobreseitua (L-B).	
81	Ruiz Díez, Aristeo	1937-08-25	Santoña (Kantabria).	Matxinada laguntzea.	1939-12-07	Sobreseitua (L-B).	
82	Sánchez Begué, María Socorro	1937-09-10	Santander	Matxinada militarrera deitzea.	1938-12-28	6 urte.	
83	Sánchez García, Gregorio	1937-08-26	Santander	"Garrantzirik gabeko gertakariak".	1939-02-09	Sobreseitua (L-B).	
84	Sarasola Lasa, Rufino	1937-08-26?	Santoña (Kantabria).	Matxinada militarra.	1937-09-21	Bizi osoko kartzela--zigorra.	
85	Sarasola Múgica, José		Beasain	"Espioitza estaltzea".	1941-01-11	Sobreseitua.	
86	Sarriegui Aldanondo, Cecilio	1937-10-21	Candas (Asturies).	Matxinada laguntzea (aringarriak).	1938-12-28	6 urte.	
87	Sarriegui Aldanondo, José	1) 1937-10-21 2) 1939-12-11	1) Candas (Asturies). 2) Beasain.	1) Matxinada militarra (larrigarriak). 2) Propaganda.	1) 1938-07-14 2) 1940-05-14	1) Sobreseitua (L-B) 2) Errugabea.	
88	Urive-Echevarría, José Antonio				1938-08-18?	6 urte.	
89	Zárate Velasco, Nicolasa	1937-09-13	Bilbo	Matxinada militarrera (pozoitzera) deitzea.	1939-01-05	Errugabea.	
90	Zubizarreta Zabalo, Enrique	1937-10-26	Beasain (Santoñatik pasaportatua).		1938-09-30	Kausa artxibatua.	
91	Zufiaurre Camino, Angel	1937-09-13	Beasain (aurretik Sopuertan atxilotua).	Matxinada militarra.	1938-10-08	15 urte.	

Zerrenda honetan aurkitzen diren pertsonak epaiketa militarra izan zuten pertsonak dira. Hemen agertzen diren asko beste zerrenda batzuetan ere agertzen dira, adibidez kartzelan egondakoen zerrendan edo langile-batailoietan ibilitakoen zerrendan. Hala ere, zerrenda honen bidez, guda-kontseilua izan zuten pertsona guztien nondik-norako juridikoa bildu nahi izan dugu. Kontuan izan behar dugu kondenatuta agertzen diren pertsonak ez dira kartzelan, langile-batailoietan eta kontzentrazio-eremuetan egondako beasaindar guztiak. Izan ere, "errugabe" edo "sobreseimenduaren ostean aske" izan zirenetako asko, atxiloketa- eta epaiketa-data artean halako zigor-instituzioetan egon ziren (kasu batzuetan atxiloketaren eta epaiketaren artean urteak igaro ziren). Beste pertsona asko epaiketarik gabe ere egon ziren atxiloaldian.

Zigor-instituzioetan egondakoen zerrenda ahalik eta osoena ikusteko, ikus "Kartzelan edo langile-batailoietan egondako beasaindarrak".

Hemen zerrendatuta dauden batzuk, "sobreseimendua" edota "errugabea" hitzen ostean "L-B" edo "K-E" oharrak dituzte. Kasu horietan, euren kausa sobreseitua izan ostean aske geratu ordez langile-batailoira (L-B) edo kontzentrazio-eremu batera (K-E) bidalitako pertsonak dira. Horrek, zigor-sistema frankistaren arbitrarietatearen adibide gisa balio digu: berez kondenarik ez zuten pertsona batzuen zigor-epealdia luzatzen zutela ikus dezakegu.

(1) Valerio Polo Carrascali, exekutatua izan ostean bigarren kausa bat zabaldu zitzaion, eta are gehiago, "errebeldian" deklaratu zuten. Bigarren kausa horretarako, ikus "Kausa hasia eta anulatua izan zuten beasaindarrak" izeneko zerrenda.

			Ez dakigu noiz gelditu zen aske.
			Ez dakigu noiz gelditu zen aske.
	Zigorra bitan berretsia (1940-08-02an behin-behinean aske).		1944-08-21ean aske. Kartzelan ama.
			1946an behin betiko aske.
			1940rako aske?
			1941eko urtarrilean aske.
	1940-07-23	2 urte eta erdi.	1940ko azaroan baldintzapean aske. 1943an kausa bukatua.
			1) 1938ko abuztuan aske. 2) 1940ko maiatzean aske.
			1943an aske?
	(1938-11-29tik presoaldi arinean).		1939ko urtarrilean aske.
			1938ko irailean aske.
	1942-03-24	6 urte.	1944-01-25ean kausa sobreseitua (behin-behinean aske).

2) BERE SENTENTZIA EZAGUTZEN EZ DUGUN KAUSA MILITARREAN EPAITUTAKO BEASAINDARRA

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ATXILOTZE--DATA	ATXILOTZE-TOKIA	KAUSAREN HASIERA--DATA	OHARRAK
01	Lamata Huergo, Tomás	1937-09-09	Beasain (Santoñatik pasaportatua).	1938-02-09	1938ko uztailean langile--batailoian zegoen.

3) KAUSA HASIA ETA ANULATUA IZAN ZUTEN BEASAINDARRAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	KAUSAREN HASIERA--DATA	KAUSAREN ANULAZIORAKO ARRAZOIA	OHARRAK
01	González Garzón, Carlos	1938-10-27	1937-07-30ean Ordizian borrokan hila.	
02	Holgado Sánchez, Francisco	1937-10-28	1938-01-04an kausa instrukziora itzulia.	1938ko urtarrilean aske.
03	Polo Carrascal, Valerio	1938-12-11	1938-03-26an exekutatua.	1940-07-30ean errebeldian deklaratua.
04	Usabiaga Irazustabarrena, Juan José	1937-05-17	Sententzia baino lehen erbesteratua.	Ipar Euskal Herrira erbesteratua (1937-05-31).

4) EPAITUA EZ IZAN ARREN, KAUSA MILITARRA BERE IZENEAN EDUKI ZUEN BEASAINDARRA

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	KASUAREN ARRAZOIA	EPAITUAREN IZENA	SENTENTZIA--DATA	SENTENTZIA
01	Melgosa Marquina, Angel	Kotxe batek harrapatuta hil zen. Kausa gidariaren kontrakoa da.	Marichalar Burgueda, Javier.	1939-09-21	Errugabetua (bere inprudentzia izan ez zelakoan).

5) EPAIKETA MILITARRA IZAN ZUTEN EZ-BEASAINDARRAK, BEASAINEKIN ZERIKUSIA IZAN ZUTENAK

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	ATXILOTZE--DATA	ATXILOTZE-TOKIA	SENTENTZIAREN DATA	SENTENTZIA
01	Aguirre Gallastegui, José			1937-10-28	12 urte.
02	Asensio Aréizaga, Esteban		Santander	1937-12-06	Heriotza-zigorra.
03	Bastida Jayo, Luis		Eibar?	1940-07-29	Kausa artxibatua.
04	Beotivar Gaztelu, Gregorio Antonio	1) 1938-11-07 2) 1939-11-23	1) Lleida 2) Donostia	1) 1939-09-22 2) 1940-09-15	1) Errugabea. 2) Errebeldian deklaratua (kausa suspenditua).
05	García Atuñedo, Jesús	1937ko abuztua?	Santander?	1938-03-30	30 urte.
06	García Atuñedo, José	1937ko abuztua.	Santoña (Kantabria).	1938-02-08	30 urte.
07	González Calle, Angel	1937-08-26	Santander (Itsasoa).	1939-08-18	Sobreseitua.
08	Igartua Lastra, Hilario	1937ko abuztua?	Santander	1937-12-09	Sobreseitua.
09	Irastorza Urdangarín, Juan	1938?		1944-01-25	Errugabea.
10	Velázquez García, Juan		Irun (Hendaiatik sartu zenean).	1938-04-12	Errugabea.

2012-11-10ean, Udaletxeko Batzar Aretoan fusilatuen familiartekoak harrera-ekitaldian. (Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

2012-11-10ean, dantzariak soka-dantza berezia oroigarriaren zimenduen aurrean zapiak utziz bukatzen. (Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

	KONMUTAZIO-DATA	ZIGORRA KONMUTATU ONDOREN	ASKE	BEASAINEKIN ZUTEN LOTURA
	1940-05-13	Urte bat (presoaldi arina).	1940-05-26an.	Bere arreba Beasainen bizi zen.
	1) 1938-08-09 2) 1942-11-28	1) 30 urte. 2) 6 urte.	1943-04-27an irten baina Iruñean demarkatua. 1943-11-02an erabateko askatasuna.	Beasainekin loturaren bat bazuen.
			1940-07-29an aske.	Garai batean (1937) Beasainen bizi izan zen.
	1940-03-21an behin--behineko askatasuna (ihes egin zuen).		1944an kausa guztiak bukatuta (Suitzan bizi zen).	Beasainen bizi izan zen 1933 arte.
			Ez dakigu noiz gelditu zen aske.	Beasainen borrokatu zuen altsasuarra.
	1943-05-18	4 urte.	1943ko maiatzean.	Beasainen borrokatu zuen altsasuarra.
			1939-09-05ean aske.	Bere emaztea beasaindarra zen.
			1937ko abenduan.	Bere familia beasaindarra zen (anaia eta bi iloba erailak izan ziren).
				Beasainen borrokatu zuen lazkaotarra.
			1938-04-25ean aske.	1939an Beasainen jipoi baten ondorioz hila (epaiketa egin zioten garaian ez zen Beasainen bizi).

ILE-MOZKETAREN ZIGORRA JASO ZUTEN EMAKUMEAK

Beasainen, 1936ko uztailaren 27an altxatuen tropak, nagusiki erreketeak eta militarrak sartu ostean, emakume batzuei zigor berezi bat jarri zieten: ilea moztea, eta horrela herrian zehar ibilaraziz lotsaraztea. Hala ere, zigor mota horren inguruan testifikatzen duten ahozko iturri asko eta idatzizko iturriak (*Euzko Deya*, 1937-03-21; La Voz, 1937-05-16) egon badaude ere, gehienek ez dituzte zehazten zigor hori jasotako emakume konkretuak; askok formula izengabeak, adibidez, “kale hartako emakumea”, “gure auzokidea”, edo kolektiboak, adibidez, “fusilatuen alargunak”; “ezkerreko emakumeak” eta abar erabiltzen dituzte. Izen konkretuak aipatu izan dituzten testigantzak gutxienekoak izan dira, eta denak ahozkoak. Hori dela-eta, zerrenda hau, izen konkretuez osatutakoa, litekeena da osatu gabea izatea.

-Alústiza Murguiondo, Juana
-Elícegui, Bernarda
-González Gaspar, Vicenta
-Igarzábal Zumalde, Emeteria
-Lamata (abizena soilik ezagutzen dugu)
-Manso, Inés
-“Migueleta” (ezizena soilik ezagutzen dugu)
-Sánchez, Joaquina
-Sarasola (abizena soilik ezagutzen dugu)
-Tolosa, Emilia

DESERRIRATUAK

BEASAINDIK KANPORA IRTENARAZITAKO PERTSONAK

1937ko martxoaren 21ean, igandez, Parisen argitaratzen zen Eusko Jaurlaritzaren *Euzko Deya* egunkariak, frantsesez idatzitako *A Beasain la persecution est a son comble artikuluan,* otsailaren 28an Beasaindik "64 emakume eta ume gure aldera iritsi" zirela esaten du. Artikulu horretan, erreketeek herritik irtenarazi zituztela esaten du, baina ez du argitzen 64 emakume eta euren seme-alabak ziren, edo guztira, emakume eta umeen arten 64 ziren. Guk, momentuz, 25 deserriratuen izenak topatu ditugu, norbaitek informazio gehiago badu, eskertuko genuke informazio hori jasotzea:

-Barber, Josefa
-Barber, Purificación
-Bernardo, Rosalía
-Busnadiego, María
-Busnadiego, Rosario
-Collado, Sabina
-Chinchurreta, Manuela
-Chinchurreta, Segunda
-Del Valle, Ascensión
-Deva, Aquilina
-Elorza, Catalina
-García Alvarez, Alejandra
-Gotor García, Nici
-Hernández, Angeles
-Hernández Marcos, Felisa
-Lasa Arámburu, Maria
-Lozano, Prudencia
-Martín, María
-Mateos, Isidora
-Mendizábal, Dolores
-Neguerela, Teresa
-Polo, Agripina
-Rigo Pascual, Zoilo
-San Miguel, Luisa
-Sánchez, Rosario
-Velasco, Dolores

HIRUGARREN HERRIALDEETAN HARTUTAKO UME BEASAINDARRAK:

Carrascal Ugalde, Angel	Britainia Handia.	Cadujac (Frantziar Estatua).	1937-05-23
Carrascal Ugalde, Julio	Britainia Handia.	Cadujac (Frantziar Estatua).	1937-05-23

LA ROSARIE ETXEAN ARTATUTAKO BEASAINDARRA:

-San José Revuelta, Cirilo

ESPAINIATIK BEASAINA DESERRIRATUA

ZK.	DEITURAK ETA IZENA	IZAERA	GERTAERA	DATA	ZIGORRA	TOKIA
01	Camacho Fernández, Jesús	Kanpokoa			Beasaina deserriratu.	Alcala de Henaresko kartzela (Madril).

BEASAINGO DEFENTSA BATZORDEKO KIDEAK

Pertsona hauek, 1936ko uztailaren 18 inguruan sortu eta tropa frankistak Beasainen sartzerakoan, 1936ko uztailaren 27an, desegindako Beasaingo Defentsa Batzordeko kide izan ziren. Zerrenda honen iturrietako bat, altxatuek Beasainen alkate jarri zuten Jose Luis Guridi Aranburuk egindako bi zerrenda dira. Guridi Aranburuk berak dio "gorrien antolakuntza-maila" ez zela oso handia, eta Batzordeko buruaren kargua izan ezik, beste erantzukizun pertsonalik ezin zezakeela atzeman. Eta antolamendu--maila baxua zela-eta, "batzorde horretako kideak nortzuk ziren jakitea ez zela oso erraza".

Alkatearen zerrenda horiek, Donostiako 4 zenbakidun Epaitegi Militarrak 1941eko urtarrilaren 13an egindako eskaera bati emandako erantzunak dira. Guridik bi zerrenda bidaltzen ditu, lehena 1941eko urtarrilaren 25ean eta bestea 1941eko ekainaren 24an.

Beste alde batetik, Beasaingo FET-JONSek eginiko zerrenda bat dugu, Batzordeko kideak ere zerrendatzen dituena (tartean lehendakaria, lehendakariordea eta Udal-epailea). Dokumentu horiek, Beasaingo hainbat kideren kontrako kausa militarretan erabili ziren.

Arduradun frankistek, aipatutako batzordea "batzorde iraultzaile" edo "batzorde gorri-separatista" gisa izendatzen dute. Batzorde horretako kideak ezkertiarrak zein nazionalistak izan ziren.

-Cortés Ceballos, Ignacio (batzordeko burua)

-Azpeitia Arcelus, Severiano (batzordeko lehendakari-ordea)

-Echeverría Múgica, Joaquín (batzordeak izendatutako Udal-epailea)

-Aguado Larriche, Doroteo

-Arámburu Irizar, Juan

-Arámburu Múgica, Candelario

-Arnáez Rodríguez, Justo

-Arnáez Rodriguez, Marcelo

-Ayerdi Beobide, Bernabé

-Chapartegui Goenaga, Agustín

-Garbayo Larrain, Miguel

-García Pérez, Restituto

-García Pérez, Victorino

-Gómez Arce, Telesforo

-Gómez Arce, Valentín

-González Alonso, Teodomiro

-Gorrochategui Urrebazo, Manuel

-Ibaibarriaga Badiola, Alfonso

-Juanes Duque, Santiago

-Larrañaga Guereñu, Bernardo

-Lozares Escolar, Segundo

-Maiz Maiz, Constantino

-Mateo Navazo, Aurelio

-Miralles Fando, José

-Sarriegui Aldanondo, Cecilio

-Verdugo Pérez, Manuel

Iturria: Epaitegi Militarrak eskatu eta alkateak eginda bidalitako bi zerrendak, Beasaingo Udal Artxiboan gordeta daude, 0525 karpetan, 36. paper-sortan.

Bestalde, bai zerrenda hau edota FET-JONSek eginiko zerrenda, Beasaingo kideen kontrako kausa militarretan agertzen dira, instrukzioko "froga" gisa. Kausa horiek, Galiziako Ferrol hirian Espainiako Ipar Mendebaldeko tarteko Artxibo Militarrean gordeta daude. Hain zuzen, hauek dira kausak:

- Gipuzkoa 4215-42 kausa, Severiano Azpeitia Arcelusi dagokiona.
- Gipuzkoa 2413-41 kausa, Agustín Chapartegui Goenagari dagokiona
- Gipuzkoa 3044-40 kausa, Ignacio Cortés Ceballosi dagokiona.
- Bizkaia 14527-38 kausa, Restituto García Segurari dagokiona
- Gipuzkoa 14922-39 kausa, Telesforo Gómez Arceri dagokiona.
- Gipuzkoa 3079-39 kausa, Manuel Gorrochategui Urrebazori dagokiona
- Gipuzkoa 15515-39 kausa, Rafael Polo Carrascali dagokiona.

BEASAINGO ERREPUBLIKA GARAIKO UDAL-AGINTARIAK

1931ko apirilaren 12an egindako hauteskundeak, baliogabetuak izan ziren CAFek ezkerreko zerrenda erretiratzeko presioa egin zuela argudiatuta. Beraz, 1931ko maiatzaren 31n hauteskunde berriak egin ziren.

Beasainek 1929ko zentsuaren arabera, 5.015 biztanle zituen eta 13 zinegotzi aukeratu behar zituen. Zinegotziak "zerrenda irekietan aukeratzen ziren" (hau da, pertsonak banaka aukeratzen ziren, ez zerrenda osoa), baina bi barruti zeuden: lehen barrutiak, "Udaletxekoak", 8 zinegotzi aukeratzen zituen (784 boto-emaile zituen) eta bigarrenak, "Eskoletakoak", 5 (433 boto-emaile zituen). Lehen barrutian gutxi gorabehera herrigunea sartzen zen, eta bigarrenean auzoak eta baserriak. Alkate-kargua ez zen boto bidez zuzenean aukeratzen, baizik eta zinegotziek aukeratzen zuten. Kontuan hartu behar da hauteskunde haietan 25 urtetik gorako gizonezkoek soilik eman zezaketela botoa.

PERTSONA	ZERRENDA	BARRUTIA	KARGUA	BOTO--KOPURUA	FILIAZIOA	KARGUGABETZE--DATA	BERREZARTZE--DATA
Urteaga Yurrita, Jacinto[1]	Ezkerra	2	Alkatea	72	Errepublikarra	1934-08-13	
Bernedo Zubiaurre, Víctor[2]	Ezkerra	1	Alkateordea	204	Sozialista	1934-08-25	1936-02-23
Ibarbia Urquia, Leoncio	Ezkerra	1	Alkateordea	206	Errepublikarra	1934-08-25	1936-02-23
Aguado Larriche, Doroteo	Ezkerra	1	Zinegotzia	193	Sozialista	1934-09-07	1936-02-23
Arana Gaiztarro, Serafín[3]	Ezkerra	2	Zinegotzia	72	Errepublikarra	1936-02-23	
Arbaizar Trepiana, Emiliano[4]	Ezkerra	1	Zinegotzia	201	Errepublikarra	1931-07-20	
Azarola Gorrochategui, Pedro	Ezkerra	2	Zinegotzia	72	Errepublikarra	1934-09-07	1936-02-23
Azpeitia Arcelus, Severiano[5]	Ezkerra	1	Zinegotzia	201	Errepublikarra	1934-09-07	1936-02-23
Carrascal Aguado, Dionisio[6]	Ezkerra	1	Zinegotzia	53	Sozialista	1932-06-09 1934-09-07	1936-02-27
Lasa Altuna, Gregorio	Ezkerra	1	Zinegotzia	208	Errepublikarra	1934-09-07	1936-02-23
Lasa Segurola, Pedro	Ezkerra	1	Zinegotzia	201	Sozialista	1934-09-07	1936-02-23
Sarriegui Sasiain, José Martín	Eskuina	2	Zinegotzia	50	"Katoliko independentea".	1934-09-07	1936-02-23
Urteaga Otegui, Restituto	Eskuina	2	Zinegotzia	50	"Katoliko independentea".	1934-09-07	1936-02-23

(1) Jacinto Urteaga alkatea 1934ko abuztuaren 12an atxilotua eta abuztuaren 13an kargugabetua izan zen. 1935ean, kargugabetuta zegoela, hil zen.
(2) Victor Bernedo 1931n alkateorde aukeratua izan zen. 1935ean Urteaga alkatea hil zenez, 1936ko otsailean Udala berriz indarrean jartzean, alkate-kargua hartu zuen.
(3) Serafin Arana Gaiztarro 1934an dimititu ez zuen zinegotzi bakarra izan zen. Abuztuaren 25ean eta hurrengo egunetan alkateordeek eta zinegotzi batzuek jarduneko alkate-karguari uko egin eta berak uko horien aurkako iritzia azaldu ostean, 1934ko abuztuaren 31n jarduneko alkate izendatua izan zen, eta kargu horretan 1934ko urriaren 31n Gobernadorearen aginduz Udal berria izendatu arte egon zen. 1936ko otsailaren 23an, 1931n aukeratutako Udala berriz indarrean jartzean, nonbait, parte ez hartzea erabaki zuen; beraz, teknikoki ez zen kargugabetua izan eta praktikoki data horretan zinegotzi izateari utzi zion.
(4) Emiliano Arbaizarrek 1931n dimititu egin zuen, Loinazko San Martinen Plaza izena, Errepublikaren Plaza izenaz aldatzeko bere proposamena beasaindarrek oso gaizki hartu zutelako. 1936ko otsailerako hilda zegoen, Udala berriz indarrean jarri zeneko osoko bilkuraren aktak hala dio (nahiz eta 1931n dimititu).
(5) Severiano Azpeitia, 1931n zinegotzi soil gisa aukeratua izan bazen ere, 1936ko otsailean lehengo Udal hautatua berrezartzerakoan, Urteaga alkatea jada hila zenez eta Bernedo alkateordeak alkate-kargua hartu zuenez, alkateorde izendatu zuten.
(6) Dionisio Carrascalek 1932ko ekainaren 9an dimititu egin nahi izan zuen, "osasun arrazoiengatik", baina Udalak ez zuen dimisio hori onartu. Hala ere, bere erabakiari eutsiz, Udalean ez parte hartzea erabaki zuen, nahiz eta ofizialki Udalaren parte izan (hori dela-eta bere dimisio ofiziala, besteena bezala, 1934ko irailaren 7an izan zen). 1934ko urrian langile-matxinadan gertatu ziren gertakariak zirela-eta, kartzelan sartu zuten. 1936an 1931ko Udala berriz indarrean jartzean, berak, artean Udalaren parte zenak, lau egun beranduago hartu zuen kargua, otsailaren 27an; izan ere, 1936ko otsailaren 23an Udala berriz indarrean jartzean, kartzelatik irten eta askatasuna berreskuratu berri baitzuen. Hala ere "berak bere buruari jarritako araua" zela-eta, otsailaren 27ko osoko bilkuran soilik hartu zuen parte.

Udal hori, 1934ko abuztuan, autonomiaren aldeko mugimenduan parte hartu zuenez, eta Gipuzkoako Udalen Batzarrerako ordezkariak bozkatzeko deia egin zuenez (1934ko abuztuaren 12an egin zen bozketa hori), Gobernadore Zibilaren aginduz kargugabetua izan zen. Gobernadore Zibilak abuztuaren 13an egin zuen ofizial Jacinto Urteaga Alkatearen kargugabetzea. Gertaeren inguruan bi bertsio daude: bata, Miren Barandiaran Contreras eta Jose Gabriel Zurbano Melero historialariek diotena: Alkatea Guardia Zibilak atxilotu egin zuela bozketaren ondoren (BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Zarautz, 1995; 84-85. or.; ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio*

prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936). (Beasaingo paperak bilduma, 3 zkia). Beasaingo Udalaren kultura--batzordea. Beasain, 1993; 134. or.). Bestea, garaiko prentsaren bertsioa dugu, zeinaren arabera, Guardia Zibilak Udalak bozketa egitean bertan egon eta txosten bat egin ondoren, Alkatea deklaratzera soilik deitua izan zen *(La Voz de Guipúzcoa,* 1934-08-14koa; eta *La Constancia,* 1934-08-14koa). Orduan, abuztuaren 25ean, hurrengo osoko bilkuran, kargua bi alkateordeei, Ibarbia eta Bernedori, eskaini zitzaien; hauek alkatearekiko elkartasunez dimititu egin zuten. Hurrengo egunetan jarduneko Alkate-kargua ateratako botoen ordenan eskaini zitzaien hurrengo zinegotziei: Gregorio Lasa Altunari, Severiano Azpeitia Arcelusi, Pedro Lasa Segurolari eta Doroteo Aguado Larricheri. Horietako inork ere ez zuen onartu alkate-kargua. Abuztuaren 31n, botoz hurrengoa zen Serafín Arana Gaiztarro zinegotziak (3) onartu egin zuen jarduneko alkate izatea. Hala ere ordea, irailaren 7an artean zinegotzi jarraitzen zuten guztiek (zortzik) dimititu egin zuten, nahiz eta abuztuaren 25etik aurrera ezaguna den jardunik ez egin, eta Serafín Arana Gaiztarro bakarrik gelditu zen karguan 1934ko urriaren 31n, Gobernadorearen aginduz, Udal berria osatu zen arte. 1931n aukeratutako Udal hori bera, 1936ko otsailaren 23an, Fronte Popularrak hauteskundeak irabazi ondoren, berriz indarrean jarri zuten. Udal hori, 1936ko uztailaren 28an, Errepublikaren aurka altxatutako Pablo Cayuela teniente-koronelak indarrez kargugabetu zuen.

1934ko abuztuan, Gobernadore Zibilak Jacinto Urteaga alkatea kargugabetu ondoren, eta alkatearekiko elkartasunez Udal-talde osoak (batek salbu) dimititu ondoren; 1934ko urrian Udal-talde berria izendatu zuen. Udal berri hori eskuineko pertsonez osatua zegoen, ezkerrekoek eta nazionalistek 1934ko Udalen mugimendu autonomistaren alde jokatu baitzuten. Udal horrek 1934ko urriaren 31n egin zuen bere lehen bilkura, eta lehengoetatik Serafín Arana Gaiztarrok soilik jarraitu zuen. Arana Gaiztarro, gainera, 1934ko abuztuaren 31tik Udal berri hori izendatu artean jarduneko alkate izan zen. Hauek izan ziren Udal-talde berria osatu zuten pertsonak:

-Pérez Vázquez, Manuel (alkatea)
-Imaz Nazábal, Constantino (alkateordea)
-Mendia Lasa, Jose (alkateordea)
-Arana Gaiztarro, Serafín (zinegotzi-sindikoa)
-Aguirre Pagola, Inocencio
-Amiano Azurmendi, Francisco
-Asla Lapart, Eusebio
-Cerrajería Tiffe, Miguel
-Irizar Viquendi, Juan
-Jaúregui Amiano, Juan
-Poignón Martín, Ernesto
-Tellería Ayestarán, Vicente
-Villaluenga Casasempere, Felipe

1935eko abenduaren 27ko Udalaren Osoko Bilkuran, Manuel Pérez alkateak, Constantino Imaz alkateordeak eta Inocencio Aguirre, Miguel Cerrajería, Juan Irizar, Ernesto Poignón eta Felipe Villaluenga zinegotziek dimititzeko asmoa erakutsi zuten. Hala ere, Serafín Arana zinegotzi-sindikoak eskatuta, "Gobernadore Zibilak euren dimisioa onartu arte" euren postuetan jarraituko zutela esan zuten. Hauteskunde berriak gertu zirela-eta, dimisioa ez zen gauzatu. Udal horrek, 1936ko otsailaren 23a arte, Fronte Popularrak 1931n aukeratutako Udala berriz indarrean jarri arte, iraun zuen.

1936ko otsailaren 23an, 1931ko Udal-taldea berriz indarrean jarri zen, aurretik aipatutako hiru salbuespenekin: Jacinto Urteaga alkate zena eta Emiliano Arbaizar zinegotzia hilak zeuden (azken horrek gainera 1931n dimititu egin zuen) eta Serafín Arana Gaiztarro zinegotziak ez zuen nonbait aldi berri honetan parte hartu nahi izan. Beraz, hau izan zen Udal-taldea:

-Bernedo Zubiaurre, Víctor (alkatea)
-Azpeitia Arcelus, Severiano (alkateordea)
-Lasa Altuna, Gregorio (alkateordea)
-Azarola Gorrochategui, Pedro (zinegotzi-sindikoa)[1]
-Aguado Larriche, Doroteo (zinegotzia)
-Carrascal Aguado, Dionisio (zinegotzia)[2]
-Ibarbia Urquía, Leoncio (zinegotzia)
-Lasa Segurola, Pedro (zinegotzia)
-Sarriegui Sasiain, José Martín (zinegotzia)
-Urteaga Otegui, Restituto (zinegotzia)

Udal-talde hau, 1936ko uztailaren 28an Pablo Cayuela teniente-koronelak kargugabetu zuen tropa militar altxatuek aurreko egunean Beasain hartu ostean.

[1] Udala berriz indarrean jartzean, 1936ko otsailaren 23an, Pedro Azarola Gorrochategui zinegotzi soil gisa agertzen da. Handik lau egunera, otsailaren 27an, zinegotzi-sindiko izendatu zuten.

[2] Dionisio Carrascal Aguado 1936ko otsailaren 23an kartzelatik irten berria zen, 1934ko gertakariak zirela bide. 1936ko otsailaren 27an, lau egun beranduago, parte hartu zuen Udal-bilkuran. Hala ere, 1932ko ekainaren 9an osasun-arazoak zirela medio, dimititzeko asmoa izan zuen, eta Udalak onartu ez zion arren, ez parte hartzea erabaki zuen; ofizialki 1934ko irailaren 9a arte, Udaleko zinegotzi izaten jarraitu zuen arren. 1936ko otsailaren 27ko Udal-bilkuran sinbolikoki parte hartu zuen.

1935EAN DONOSTIAN EPAITUTAKO GOIERRITARRAK

EL DIA egunkariaren kronika (1935-07-27koa; larunbata; 5. or.)
LA VOZ DE GUIPUZCOA egunkariaren kronika (1935-07-27koa; larunbata; 2. or.)
EL DIARIO VASCO egunkariaren kronika (1935-07-27koa; larunbata: 5. or.)
EL PUEBLO VASCO egunkariaren kronika (1935-07-27koa; larunbata; 4. or.)
LA CONSTANCIA egunkariaren kronika (1935-07-27koa; larunbata; 4. or.)

Epaiketa: 1935-07-26koa. Akusazioa: 1934ko urriko Asturiasko matxinada militarrari laguntzeko saiakera (Tentativa de ayuda a la rebelión militar), sabotaia, armak legez kanpo izatea, armak legez kanpo banatzea eta mehatxuak.

ZK.	IZEN--DEITURAK	BIZILEKUA	ESKATUTAKO ZIGORRA	EZARRITAKO ZIGORRA	DELITUA	IDEOLOGIA	DEFENTSA--ABOKATUA
01	Onésimo Matute, Severiano	Beasain	20 urte.	6 urte (presoaldi txikia; prisión menor).	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Lambea kapitaina.
02	Galarreta Maestre, Angel	Beasain	20 urte.	id. id.	Matxinada militarrari laguntzea.	Anarkista.	Morencos tenientea..
03	Menaza Bermúdez, Antonio	Beasain	20 urte.	2 urte.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Fermin Vega de Seoane.
04	Capa Mendizabal, Gumersindo	Ordizia	20 urte.	4 urte (presoaldi txikia; prisión menor).	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
05	Carrascal Aguado, Dionisio	Beasain	16 urte.	id. id.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Cuartero kapitaina.
06	Aguado Antolín, Pablo	Ordizia	16 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor)//4 hilabete.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Anarkista.	Lambea kapitaina.
07	Oronoz Amigot, Faustino	Beasain	16 urte.	2 urte.	Matxinada militarrari laguntzea.	Ezezaguna.	Cadena Iraizos kapitaina.
08	Fernández Fernández, Fidel [1]	Beasain	16 urte.	8 hilabete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Cadena Iraizos kapitaina.
09	Urbina Estadillo, Higinio	Beasain	16 urte.	id. id.	Matxinada militarrari laguntzea.	Abertzalea.	Cuartero kapitaina edo Cadena Iraizos kapitaina.
10	Noriega García, Agapito	Beasain	12 urte.	Urtebete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
11	Chinchurreta Balerdi, Alejandro	Ordizia	12 urte.	8 hilabete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
12	Calvillo López, Alvaro	Ordizia	12 urte.	libre absolbituta.	Errugabetua.	Sozialista.	Cuartero kapitaina.
13	Pascual Juarros, Basilio	Beasain?	12 urte.	8 hilabete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Ezezaguna.	Lambea kapitaina.
14	Diez Remiro, Fabriciano	Beasain	12 urte.	4 hilabete.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
15	Hernández Toves, Francisco	Beasain	12 urte.	Urtebete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Ezezaguna.	Lambea kapitaina.
16	Areta Aldasoro, Fidel	Ezezaguna	12 urte.	2 urte.	Matxinada militarrari laguntzea.	Ezezaguna.	Lambea kapitaina.
17	Ruiz de Apódaca Fernández de Ocáriz, Francisco	Beasain	12 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor).	Matxinada militarrari laguntzea.	Anarkista.	Cuartero kapitaina.

18	Zabaleta Guerrico, Francisco	Beasain	12 urte.	id. id.	Matxinada militarrari laguntzea.	Abertzalea.	German Maria Iñurrategui// Lambea kapitaina.
19	Rodríguez Picazo, Laureano	Beasain	12 urte.	Urtebete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
20	Zulaica Carames, Julio	Ezezaguna	12 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor).	Matxinada militarrari laguntzea.	Ezezaguna.	Lambea kapitaina.
21	Ibarbia Unzueta, José	Beasain	12 urte.	id. id.	Matxinada militarrari laguntzea.	Abertzalea.	German Maria Iñurrategui.
22	Maiz, José Miguel	Ordizia?	12 urte.	4 hilabete?.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Ezezaguna.	Lambea kapitaina.
23	Blanco Blanco, Julián	Beasain	12 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor)//4 hilabete.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Sozialista.	Lambea kapitaina.
24	Garbayo Rodríguez, Miguel	Beasain	12 urte.	id. id.//4 hilabete.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Sozialista.	Lambea kapitaina.
25	Polo Carrascal, Rafael	Beasain	12 urte.	Urtebete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
26	Sarasola Lasa, Rufino	Beasain	12 urte.	8 hilabete	Matxinada militarrari laguntzea.	Abertzalea.	German Maria Iñurrategui.
27	Gómez Arce, Telesforo	Beasain	12 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor)//4 hilabete.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Sozialista.	Lambea kapitaina.
28	Gómez Arce, Valentín	Beasain	12 urte.	8 hilabete//4 hilabete.[1]	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
29	López de Arbina Sanz de Ibarra, Juan Bernardo	Beasain	12 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor).	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.
30	Rodríguez Antolín, Francisco	Beasain	--	Urtebete.	Matxinada militarrari laguntzea.	Ezezaguna.	
31	Rodríguez Picazo, Isidoro	Beasain	12 urte.	6 hilabete eta egun bat (arrastatze handia; arresto mayor)//4 hilabete.[1]	Armak legez kanpo izatea.	Sozialista.	Lambea kapitaina.
32	López Rodriguez, Tiburcio	Beasain	12 urte.	id. id.	Matxinada militarrari laguntzea.	Sozialista.	Eustasio Amilibia.

Armak legez kanpo izatearen delitua 25 epaituri ezarri zitzaien, Guk horietako sei soilik zehaztu ahal izan ditugu (egunkarietan berez ez dago informaziorik). Bestalde, egindako kalteak ordainaraztea ezarri zitzaien, Ataungo harrobitik lapurtutako dinamitarena barne.

[1] 4 edo 6 hilabeteko zigorraren zalantza agertzen da batzuengan. Horiek, *El Pueblo Vasco*ren arabera, 4 hilabeteko zigorra izan zuten, eta *El Día*ren arabera, 6koa. Fabriziano Diezi dagokionez, bere kondena *El Pueblo Vasco*n soilik agertzen da, beste egunkariek ez dute aipatu ere egiten. Pentsatzekoa da Jose Migel Maizek ere lau hilabeteko kondena izango zuela, delitu bera egin zuen-eta, baina inon ez da bere zigorra agertzen.

1936KO GUDAN ALTXATUEN ALDE HILDAKO EDO DESAGERTUTAKO BEASAINDARRAK EDOTA BEASAINEKIN ZERIKUSIA ZUTENAK

1936KO GUDAN ALTXATUEN ALDE HILDAKO BEASAINDARRAK

ZK.	ABIZENAK ETA IZENA	ADINA	SORTERRIA	HERIOTZA-DATA	HERIOTZA-TOKIA	HERIOTZAREN ARRAZOIA	BATAILOIA	SIGNATURA
01	Aguado Baza, Justo	23 (1913-09-13)	Beasain	1937-03-31	Aretxabaleta	Zauriak.	San Martin de Loinaz. Erreketea (alfereza// pikete-burua).	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
02	Aguirregomezcorta Peñagaricano, Ignacio		Beasain	Litekeena, 1938-09 baino geroago.		Desagertua.		1169-02.
03	Aguirrezábal Lizarralde, José María	19 (1918-03-13)	Beasain	1938-05-04	Tortosa inguruan. Identifikatu gabe han lurperatua.	Martxoan ezkerreko besoan balaz zauritua.	Bailen-24 (infanteriakoa).	1169-01, 1169-02 eta 1170-01.
04	Albisu Aseguinolaza, Juan Blas	21	Beasain	1938-06-30	Teruel		San Martin de Loinaz. Erreketea edo 104 batailoi erregularrekoa (alfereza bietan).	1169-02 eta FPEV.
05	Arámburu Elícegui, José Ramón		Beasain	1937-07-14 baino lehenago.	Bizkaia (hasieran Zallan ehortiz zuten).		San Martin de Loinaz. Erreketea edo 104 batailoi erregularrekoa (alfereza bietan).	1169-02 eta FPEV.
06	Arámburu Mendizábal, Ignacio		Beasain	1938-04-04	Cinca ibaia (Huesca).		Falangeko 4. Bandera (Navarra).	1169-02.
07	Arámburu Nazábal, Isidro		Beasain	1939-01-05	Barbastroko erietxe militarrean.	Bala-zauria.	Numancia-6 (zalditeriakoa/ caballeria).	1169-01 eta 1169-02.
08	Arana Altolaguirre, Gonzalo[1]		Beasain	1938-05-28 (edo 29).			San Martin de Loinaz. Erreketea (behin-behineko alfereza metrailadoreetan).	1169-02 eta FPEV.
09	Arrugaeta Rodríguez, Secundino	21 (1916-08-09)	Beasain	1937-10-05	Valdecillako erietxe militarrean.	Bala-zauria sorbaldan.	Flandes-5 (mendikoa).	1169-01 eta 1169-02.
10	Balerdi Albisu, Simón		Beasain	1937-07-20			Flandes-5 (mendikoa).	1169-01 eta 1169-02.
11	Ceberio Jaúregui, Juan Bautista	21 (1916-06-24)	Ataun (Beasainen bizi zena)	1937-12-29			Erreketea?	1169-01.
12	Esnaola Arregui, Pedro	20 (1918-02-24)	Beasain	Litekeena, 1938-09 baino geroago.			San Martin de Loinaz. Erreketea.	1169-02 eta 1170-01.
13	Garijo Sesma, Enrique	27 (1910-09-27)	Beasain	1938-07-06	Kataluniako frontean?.		San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
14	Goena Urteaga, José		Beasain	Litekeena, 1938-07 baino lehenago.			Langileen batailoia (medikua). Agian artilleriaren 24 batailoian.	1169-02 eta 1170-01.
15	Iraola Jaúregui, Jose Joaquín	29 (1907-09-08)	Beasain	1937-04-22 (edo 11).	Bergarako erietxean (Aretxabaletan zauritua).	Lepoan zauritua (03-31, 04-01 erietxera).	San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-01, 1169-02 eta FPEV.
16	Lahidalga López de la Calle, José	17 (1919-04-21)	Beasain	1938-12-28	Lleida (Aurretik Iruñeko erietxean egon zen, bi oinak izoztu egin zitzaizkion-eta).	Bala lehergarri bat, aurpegian lehertuta.	San Martin de Loinaz. Erreketea.	0525-46, 1169-02 eta FPEV.
17	Landa Mendia, Francisco		Beasain	Litekeena, 1938-09-21a baino geroago (Tolosako ospitalean 1938-03-25an sartua).		Gaixotasunez.	Ceuta (artilleria).	1169-02 eta 1170-01.

18	Lasa Larrea, Vicente [2]	37 (1899-05-27)	Beasain	1937-04-26	Oñatiko erietxean (1937-04-24an Bizkaiko frontean zauritua).	Zauria sabelean.	San Ignacio. Erreketea.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
19	Lasa Odriozola, Félix		Beasain	Litekeena, 1938-09 baino geroago.	Cartagena?		Irakurtezina (Cartagena?).	1169-02.
20	Margareto Prieto, Juan		Beasain	Litekeena, 1938-09 baino geroago.			Numancia (zalditeriakoa/ caballería)-7 esplorazioa.	1169-02 eta 1170-01.
21	Mendia Mendia, Alberto	22 (1915-05-06)	Beasain	1938-01-10	Muela (Teruel).	Bala batek jo eta segituan hila.	San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
22	Muñoz Novillo, Cándido[3]		Beasain	?			Soldadua.	1170-02 eta 1170-01.
23	Muñoz Novillo, Emilio		Beasain	1938-03-28	Alcala La Real (Jaen).		Legioa, 2. Tertzioa 11. bandera.	1169-02.
24	Odriozola Aramburu, Juan		Beasain	Litekeena, 1938-07 eta 1938-09 artean.			America-23 (infanteriakoa).	1169-02.
25	Oyarbide Rezusta, Benito		Beasain	1938-07-28			Alhucemas/ Al-Hoceyma-5 (Maroko) edo artilleria astuna 3.	1169-02.
26	Rezusta Irastorza, Juan Luis		Beasain	1938-01-06	Teruel	Guda-zauriak.	America-23.	1169-02 eta 1170-01.
27	Rodríguez Adeba, Angel		Castromonte (Valladolid) (Beasainen bizi zen)	1938-09-01 edo 1938-09-20.	Javalambre (Teruel).		San Marcial, 22. batailoia 236. konpainia.	1169-01 (3547 argazkia) eta 1169-02.
28	Salsamendi Iraola, José	23 (1915-04-04)	Beasain	1938-07-06		Gaixotasunez (1938-09-29an ezgai deklaratua).	San Martin de Loinaz. Erreketea.	1169-02 eta FPEV.
29	Sarasola Echave, Damián		Beasain	1939-02		Gaixotasunez (litekeena).	America-23.	1169-02.
30	Urteaga Elzo, Javier[4]		Beasain	1937-05-04	Amorebieta-Etxano (Bizkaia).		San Martin de Loinaz. Erreketea edo Nafarroako 1. banderakoa.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
31	Usabiaga Múgica, José	22 (1915-01-02)	Beasain	1937-06-14 (edo 13).	Lemoa edo Galdakao (Bizkaia).		San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
32	Zabaleta Guerrico, Ramón		Beasain	1937-06-19	Huesca		Galicia-19 (infanteria).	1169-02 eta 1170-01.
33	Zaldua Urquiola, Pedro	20 (1918-02-05)	Beasain	1938-12-23	Katalunia		San Martin de Loinaz. Erreketea (kaboa/kaporala).	0543-48, 1169-02 eta 1170-01 eta FPEV.
34	Zufiaurre Jaúregui, Rufino		Beasain	1938-08-16			Flandes-5 (mendikoa).	1169-02.

OHARRAK:
Signatura gehienak Beasaingo Udal Artxiboko karpetei dagozkie, adibidez "1169-02", 1169 karpetako 02 paper-sortari dagokio. Beasaingo Udal Artxiboko 0525-46 signatura dutenak CAFeko langileak ziren.
FPEV signatura dutenak Fundacion Popular de Estudios Vascos erakundearen webgunekoak dira, non Gipuzkoako karlisten fitxak dauden. Lotura honetan aurki daitezke: http://www.fpev.es/index.php/fichas-de-la-junta-carlista

[1] Pertsona honen informazioa, FPEVek bildu du, baina Manuel Sanchez Vazquezi dagokion fitxan.
[2] Pertsona hau San Ignacio Errekete konpainia azpeitiarrekoa zen eta ez Beasaingo San Martin de Loinaz konpainiakoa, Aratz-Matxinbentakoa baitzen.
[3] Ez dugu pertsona honen inguruko beste informaziorik. 1170 karpetako 01 dokumentu-sortako dokumentu batean "hildako" gisa agertzen da, baina ez dakigu non, nola edo noiz hil zen, litekeena da gudan hil izana ere.
[4] Bai soldadu eta bai errekete gisa azaltzen da, baina ezin dugu zehaztu zeinetakoa izan zen, edo agian bietan ibili zen. Berari buruzko informazioa Martin Urteaga Eltzo anaiaren errekete fitxatik lortu dugu.

1936AN ALTXATUEN ALDE GUDAN DESAGERTUTAKO BEASAINDARRA

ZK.	ABIZENAK ETA IZENA	ADINA	SORTERRIA	HERIOTZA-DATA	HERIOTZA--TOKIA	HERIOTZAREN ARRAZOIA	BATAILOIA	SIGNATURA
01	González Martínez, Bonifacio [1]		Villaldemiro (Burgos)	(gertatzekotan 1936-10-01 aurretik).	Oiartzun		Guardia Zibila.	1169-01.

OHARRAK:
Signatura Beasaingo Udal Artxiboko karpetari dagokio, adibidez "1169-01", 1169 karpetako 01 paper-sortari dagokio.

[1] Pertsona hau desagertu egin zen, eta dirudienez hil ere bai; baina, azken gertaera hori ez dugu guztiz zehazterik izan.

1936KO GUDAN ALTXATUEN ALDE HILAK, BEASAINEKIN ZERIKUSIA ZUTENAK

ZK.	ABIZENAK ETA IZENA	ADINA	SORTERRIA	HERIOTZA--DATA	HERIOTZA--TOKIA	HERIOTZAREN ARRAZOIA	BATAILOIA	SIGNATURA
01	Amenábar Cortajarena, Joaquín	29 (1909-12-28)	Andoain (Legorretan bizi zena).	1938-12-28	Katalunia (Santa Maria Meya-Tremp ingurua).		San Martin de Loinaz. Erreketea (kapitaina).	0543-48, 1169-02, Arostegui eta FPEV.
02	Apaolaza Eleícegui, José		Donostia	1939-01-05	Kataluniako frontea (Artesa Segre ingurua).		San Martin de Loinaz. Erreketea (behin-behineko alfereza).	1169-02 eta Arostegui.
03	Aparicio Aldanondo, Miguel		Zumarraga	1937-03-31	Aretxabaleta?		San Martin de Loinaz. Erreketea (kaboa edo kaporala).	0543-48 eta 1169-02.
04	Arcarazo Areso, Andrés		Lazkao	1938-01-10	Teruelgo frontea.		San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-02.
05	Arteaga, Francisco de Borja		Lazkao? Madril?	1937-06-05	Bizkaia	Bala-zauria.	Zalditeria (alfereza) (Infantadoko dukearen semea).	Arostegui; 081-23 eta 1169-01.
06	Arteaga, Jaime		Lazkao? Madril?	1938-01	Teruelgo frontea.		Soldadua, erregularra. (Infantadoko dukearen semea)	081-22.
07	Ayerbe Zurutuza, Bernardo	28 (1909-11-28)	Ataun	1938-01-06	Teruel		San Martin de Loinaz. Erreketea (sarjentua).	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
08	César García, Manuel		Cádiz	1938-01-07			San Martin de Loinaz. Erreketea.	1169-02.
09	Elizondo Michelena, Alejandro		Elizondo (Nafarroa).	1938-01-09	Cellako erietxea.		San Martin de Loinaz. Erreketea.	1169-02.
10	Gabilondo Aguirregomezcorta, Antonio		Elgoibar	1938-01-01			San Martin de Loinaz. Erreketea.	1169-02.
11	Garmendia Apalategui, Francisco		Zaldibia	1939-01-13				0525-46.
12	Gimenez Porras, Enrique ("Jimenez" gisa ere agertzen da)[1]	36 (1902-01-02)	Palma (Mallorca).	1938-01-11	Teruelgo frontean.		San Martin de Loinaz. Erreketea (zalditeriako kapitaina).	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
13	Ibañez Orcajo ("Arcajo" edo "Areajo" gisa ere azaltzen da), Jesús[2]	42 (1894-07-08)	Burgos (Donostian bizi zena).	1937-04-06	Donostiako erietxean (Aretxabaletan zauritua).	1937-03-31n perirrektoan zauritua.	San Martin de Loinaz. Erreketea (kapitaina).	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
14	Insausti Usabiaga, José	19 (1918-03-14)	Lazkao	1938-01-09 (edo 3).	Zaragozako erietxean.	1938-01-02an Teruelen zauritua.	San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.
15	Izaguirre, Miguel		Ataun	1938-01	Santa Eulalia erietxea.	Larriki zauritua izan zen.	San Martin Loinaz Erreketea.	1169-01.
16	Izaguirre Alsema, Ezequiel	27-28 (1910ean jaioa)	Ataun	1938-01-12	Teruelgo frontean.	1938-01-07an zauritua.	San Martin de Loinaz. Erreketea.	0543-48, 1169-02 eta FPEV.

17	Jaúregui Beguiristain, Tomás		Ataun	1938-01-12	Teruelgo frontean.		San Martin de Loinaz. Erreketea (kaboa edo kaporala).	0543-48 eta 1169-02.
18	Larrañaga Irízar, Sabino		Lazkao	1938-12-30				0525-46.
19	López de Echezarreta Vélez de Mendizábal, Luis	19 edo 20 (1908)	Ordizia	1938-07-08			Bailen-24 Infanteriakoa erregimendua.	0525-46 eta Ordizia.
20	Murua Aizpúrua, Vicente	20 (1916-10-27)	Ordizia	1937-05-12	Durangoko frontean (333-A kota).	Bala batek jo eta segituan hila.	Urdaneta erreketea.	0525-46 FPEV eta Ordizia.
21	Murua Zurutuza, Francisco	20 (1916-12-10)	Lazkao	1937-07-03	Gasteizko erietxean.	Amorebietako frontean zauritua.	San Martin de Loinaz. Erreketea.	1169-02 eta FPEV.
22	Odriozola Munduate, Juan Antonio ("Jose Antonio" gisa ere agertzen da)		Olaberria	1937-12-31	Teruelgo frontean.		San Martin de Loinaz. Erreketea (alfereza).	0543-48, 1169-02.
23	Olangua Martínez, Auxencio	18 (1918 12-17)	Artazu (Nafarroa) (Ordizian bizi).	1937-06-14	Berrizko erietxean.	1937-06-13an Bizkaiko frontean sabelean zauritua.	Urdaneta erreketea.	0525-46 FPEV eta Ordizia.
24	Olano Iparraguirre, José		Lazkao	1938-04-04				0525-46.
25	Oyarzábal Olano, Ignacio		Olaberria	1936-10-04				0525-46.
26	Prado Alvarez, Manuel[3]		Novalto	1939-01-11	Kataluniako frontean.		San Martin de Loinaz. Erreketea (kaboa/ kaporala).	0543-48, 1169-02.
27	Rodríguez Carrajo, Nicanor		Galizia	1938-01-07			San Martin de Loinaz Erreketea (Bizkaiko tertziotik 1937ko abenduan pasatua).	1169-02 eta FPEV.
28	Sánchez Vázquez, Manuel	17 (1920-09-03)	Muskiz	1938-05-28 (edo 29an)			San Martin de Loinaz. Erreketea (Bizkaiko tertziotik 1937ko abenduan pasatua).	1169-02 eta FPEV.
29	Urdangarín Munduate, José Antonio[4]		Ataun	1937-06-03 (edo 04an)	Gasteizko erietxean.	Egun berean Amorebietako frontean toraxean zauritua.	San Martin de Loinaz. Erreketea (kaboa).	1169-02 eta FPEV.

OHARRAK:

Signatura gehienak Beasaingo Udal Artxiboko karpetei dagozkie, adibidez "1169-02", 1169 karpetako 02 paper-sortari dagokio. Beasaingo Udal Artxiboko 0525-46 signatura dutenak CAFeko langileak ziren.

"Ordizia" signatura dutenak Ordiziako Oroimen Historikoari buruzko liburuan azaltzen dira (ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014).

"Arostegui" signatura dutenen informazioa, Julio Arostegui historialariak erreketeei buruz eginiko liburuan azaltzen da (AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939).* La esfera de los libros Madril, 2013.).

FPEV signatura dutenak Fundacion Popular de Estudios Vascos erakundearen webgunekoak dira, non Gipuzkoako karlisten fitxak dauden. Lotura honetan aurki daitezke: http://www.fpev.es/index.php/fichas-de-la-junta-carlista

[1] Pertsona hau Beasainen hilobiratua izan zen beasaindarra ez izan arren.
[2] Pertsona honek Beasaingo erreketeak entrenatu zituen; gerra aurretik ere bai.
[3] Pertsona hau Beasainen hilobiratua izan zen beasaindarra ez izan arren.
[4] Pertsona honen izena, 1169-02 signaturako dokumentuan, okerbidez "Juan Francisco" jartzen du, "Jose Antonio"-ren ordez.

BEASAINGO UDAL-TALDE FRANKISTETAKO KIDEAK (1936-1945)

BEASAINGO LEHEN UDAL-TALDE FRANKISTA (1936-07-29)

Udal-talde hau 1936ko uztailaren 29an izendatu zuen Alberto Ruiz Moriones komandante militarrak (Pablo Cayuelaren albokoak). Dokumentuetan agertzen denez, lehen Udal-talde frankistak bere lehen osoko bilkura, 1936ko abuztuaren 16an egin zuen. Hauek izan ziren bildutako kideak:

-Guridi Arámburu, Jose Luis (alkatea)
-Cerrajería Tiffe, Miguel (alkateordea)
-Arana Gaiztarro, Pedro[1] (alkateordea)
-Urteaga Otegui, Restituto[2] (zinegotzi-sindikoa)
-Arámburu Arámburu, José (zinegotzia)
-Artolain Gaztañategui, Rufo (zinegotzia)
-Asla Lapart, Eusebio (zinegotzia)
-Esnaola Elícegui, Martín (zinegotzia)
-Ezquiaga Beracoechea, Francisco[3] (zinegotzia)
-Garín Insausti, José Luis (zinegotzia)
-Mendía Lasa, José (zinegotzia)
-Unzueta Jaúregui, Francisco (zinegotzia)
-Zaballos Imaz, Germán (zinegotzia)

Udal-talde honek 1941ko martxoaren 29a arte iraun zuen, orduan beste Udal-talde batez ordeztua izan baitzen. Aipatu beharra dago 1941ko otsailaren 8an Jose Luis Guridi Aramburu alkateak dimititu egin zuela eta Gobernadoreak martxoaren 29an beste Udal bat izendatu arte, behin-behineko alkate gisa Miguel Cerrajería Tiffe aritu zela. Miguel Cerrajeríak, behin-behineko kargu hori otsailaren 22an eginiko osoko bilkuran hartu zuen.

BEASAINGO BIGARREN UDAL-TALDE FRANKISTAKO KIDEAK (1941-03-29)

Udal-talde berri hau 1941eko martxoaren 29an izan zen izendatua. Ikusten den bezala, Udal-talde hau aurreko Udal-taldea osatzen zuten kideez osatua zegoen:

-Esnaola Elícegui, Martín (alkatea)
-Arámburu Arámburu, José (zinegotzia)
-Artolain Gaztañategui, Rufo (zinegotzia)
-Asla Lapart, Eusebio (zinegotzia)
-Cerrajería Tiffe, Miguel (zinegotzia)
-Ezquiaga Beracoechea, Francisco (zinegotzia)
-Garín Insausti, José Luis (zinegotzia)
-Unzueta Jaúregui, Francisco (zinegotzia)
-Zaballos Imaz, Germán (zinegotzia)

Gure informazioen arabera, gure ikerketak barnebiltzen duen epean, 1945 artekoan, ez zuen aldaketarik izan. 1949ko maiatzaren 1a arte iraun zuen nonbait, data horretan, alkate postuan Miguel Cerrajería Tiffek Martín Esnaola ordeztu baitzuen.

[1] Pedro Arana Gaiztarro 1940ko otsailaren 12an hil zen.
[2] Restituto Urteaga Otegui aurreko Udal-taldeko zinegotzi izan zen.
[3] Francisco Ezquiaga Beracoechea 1940ko apirilaren 6an alkateorde izendatu zuten, urte horretako otsailaren 12an hildako Pedro Arana Gaiztarro ordeztuz.

BEASAINGO UDALEKO BATZORDE TXOSTENGILEA

1936-07-29an Alberto Ruiz Morionesek (Komandante militarrak) izendatu zuen Udalak, batzorde txostengile bat sortu zuen agintari militar eta zibil frankistek herritarrez eskatutako informazioa emateko. Batzorde horrek egindako txostenak Jose Luis Guridi alkateari pasatzen zizkion, eta alkateak oniritzitakoa bidaltzen zuen eskatutako lekura.

Batzorde horretako kide izan ziren ondorengo zinegotziak:

-Francisco Ezquiaga Beracoechea, batzordeburu.

-Francisco Unzueta Jauregui batzordeko kide eta idazkari gehienetan.

-Eusebio Asla Lapart batzordeko kide eta idazkari batzuetan.

Ondo dokumentatuta dago hiru zinegotzi hauek batzorde txostengileko partaide izan zirela. Dokumentuetan ez da aurkitu beste zinegotzien izenik. Oraingoz, beraz, ez dakigu hiru zinegotzi horiez gain, beste zinegotziren batzuek batzorde horretan parte hartu zuten ala ez.

Zinegotzi horiek egindako eta sinatutako txostenak Beasaingo Udal Artxiboan aurki daitezke: A088 karpetaren 01 dokumentu-sortan, 073 karpetaren 23 dokumentu-sortan eta 1169 karpetaren 02 dokumentu-sortan.

Sinatutako txostenez gainera, garai bereko txosten ugari daude batzordeko kideek sinatu gabe; baina txostenen oinean, *"el presidente"* eta *"el secretario"* agertzen da ia denetan. Ulertu behar da sinatu gabe egon arren, batzordeko kargudunek alkateari pasatutako txostenak direla.

Oharra: Francisco Ezquiaga Beracoecheak, batzorde txostengileko buru izateaz gainera, Beasaingo Falangeko buru gisa sinatuak ditu A088 karpetaren 01 dokumentu-sortan eta 1169 karpetaren 02 dokumentu-sortan dauden txosten batzuk.

2012-11-10ean, fusilatuen familiartekoen eta herritarren segizioa udaletxetik monumentura bidean Nafarroa etorbidearen hasieran. (Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Fusilatuen familiartekoak eta herritarrak oroigarrian loreak jartzen 2014-07-27an.
(Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

ATXILOTUTAKO BEASAINDAR ESKUINDARRAK

GERRA-HASIERAN BEASAINEN PRESO EDUKITAKO ESKUINDARREN ZERRENDA

Estatu-kolpea eman zutenean, Beasainen, gobernuan zegoen Fronte Popularreko Udalak eta Beasaingo Defentsa Batzordeak, prebentzioagatik, beasaindar eskuindar batzuk atxilotzea erabaki zuen (haietako asko Zirkulu Tradizionalistako kideak ziren). Preso horiek Beasaingo Udaletxeko kartzelan eduki zituzten egun batzuez, eta uztailaren 27an Armada altxatua Beasainen sartu baino egun batzuk lehenago[1] askatu zituzten, Defentsa Batzordeko buru zen Ignacio Cortés Ceballosen bitartekaritza-lanari esker.

Zerrenda honen berri, Beasaingo lehenengo Udal frankistak 1940ko maiatzaren 25ean egindako dokumentu batek ematen digu.

-Aguado Baza, Justo (gero frontean hil zen)
-Arámburu Urteaga, Martín
-Arguiñano Arzoz, Epifanio
-Artolain Gaztañategui, Rufo
-Asla Lapart, Eusebio
-Chinchurreta Amundarain, Pablo (1940ko maiatzaren 25a baino lehen hila)
-Ezquiaga Beracoechea, Francisco
-Gallego Saez, Florencio
-Gaytan de Ayala Belarroa, Joaquín
-Hernando Villahoz, Antonio
-Inchausti Dorronsoro, Daniel (Bilbon bizi zen ataundarra, Ataunen atxilotua)
-Jaúregui Amiano, Juan
-Martín Olmedo, Germán
-Mateos Navazo, Ismael
-Mendía Lasa, José
-Montejo Zárate, Enrique
-Pérez Martínez, Fermín
-Quintas Fernández, Miguel (1940ko maiatzaren 25a baino lehen hila)
-Zubiaga Imaz, Luis (zornotzarra, Olaberrian atxilotua)

GERRA-HASIERAN BEASAINEN ETXEAN ZAINTZAPEAN EDUKITAKO ESKUINDARREN ZERRENDA

Estatu-kolpearen aldeko susmagarri zirenen artean, batzuei, Udaletxeko kartzelara eraman ordez, etxeko zaintza egin zitzaien. Zehazki honako hauei:

-Arrieta Ayestarán, Micaela
-Esnaola Gorostidi, Martín
-Iraola Corta, Cándido
-Montejo Zárate, Abundio
-Montejo Zárate, Fermin
-Unzueta Jaúregui, Francisco

ERREPUBLIKARREN KARTZELETAN ETA LANGILE-BATAILOIETAN EGONAK

Zerrenda honetan agertzen diren Beasaingo eskuindarrak, gudan Francoren tropen alde borrokan ari zirela Errepublikaren indarrek Beasaindik kanpo atxilotu zituzten.

-Grimalt Lopez, Manuel: Falangekoa. Atxilotu ostean Alacanteko presondegian egona.

-Grimalt Lopez, Vicente: Falangekoa. Guardia Zibila. Donostian desarmatua eta atxilotua. Bilboko langile-batailoietan egon zen 1937 arte.

[1] Iturri batzuen arabera, atxilotu horiek Armada Altxatua Beasainen sartu baino egun batzuek lehenago askatu zituzten eta beste batzuen arabera Armada Altxatua sartu baino ordu batzuek lehenago.

Eranskina
Lekukotzak

3.

Fusilatuen familiartekoak oroigarrian lore-eskaintza egiten 2016-07-27an.
(Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Aierdi Aldasoro XABIER eta Barandiaran Erauskin ANE

(Zumaia, 1924-12-19) (Lazkao, 1926-07)

Beasaingo *Bernabe Aierdi Beobideren* ilobak. Barandiaran Erauskin, gainera, lazkaotarra da.

Getarian 2014ko irailaren 12an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Donostia matxinatuen esku erori eta hurrengo egunean, Zarauztik alde egin behar izan genuen, Bilbora. Aitak jada han lana aurkitua zuen". **(Xabier Aierdik)**

"Nik uda Lazkaon pasatu nuen. Lazkaotik soldaduak pasatzen ikusi nituen. Soldaduren batek gure amari esan zion baratzean zegoela, hartu eta derrigortuta ekarri zutela". **(Ane Barandiaranek)**

"Soldaduak gure etxera sartu ziren miaketa egitera". **(Ane Barandiaranek)**

"Lazkaon bertan ere tiroketa batzuk izan ziren. Halakoren bat altxatuek euren artean ere izan zuten". **(Ane Barandiaranek)**

"Emakume batzuei ilea moztu zieten". **(Ane Barandiaranek)**

"Ni "Habana" itsasontzian joan nintzen, beste lau mila umerekin batera, Ingalaterrara". **(Xabier Aierdik)**

"Gero Bordele ondoan zegoen ume-kolonia batean egon nintzen bizitzen eta geroago Angelura (Lapurdi) etorri ginen". **(Xabier Aierdik)**

"Hendaian alemaniarrak sartzerakoan, osaba Bernabe Aierdirekin Beasainera joan ginen, 1940ko ekainaren 29an". **(Xabier Aierdik)**

"Itzultzerakoan, nire aita Ondarretako kartzelan sartu zuten aldi baterako". **(Xabier Aierdik)**

"Hori bai, Franco inguru hauetara etortzen zen bakoitzean, aita kartzelara eramaten zuten". **(Xabier Aierdik)**

"Bi osaba izan nituen kartzelan, nazionalistak zirela-eta". **(Ane Barandiaranek)**

"Gure osaba (Bernabe Aierdi Beobide) norbaitek salatu zuen, "Londresko BBC irratia" entzuten zuelako". **(Xabier Aierdik)**

"Gure osaba mezatara Lazkaora joaten zen, Beasaina joan ordez". **(Ane Barandiaranek)**

"Lazkaon, gudaren ondoren, aldekoen eta kontrakoen artean gorroto handia egon zen". **(Ane Barandiaran)**

"Gerra ondoren, gerra-garaian baino gose gehiago pasatu genuen". **(Xabier Aierdik)**

"Goserik ez pasatzeko, pataten eta abarren bila joan behar izaten zen". **(Ane Barandiaranek)**

"Guk euskaraz egiten genuenean, noizbait norbait agertzen zen "¡Habla en cristiano!" esanez". **(Xabier Aierdik)**

"Behin Donostiatik trenean gentozela, euskaraz ari ginen eta andre batek esan zigun "edukazioa izateko"; berak euskaraz ez zuela ulertzen-eta. Halako harrokeria bat bazuten". **(Xabier Aierdik)**

"Guk eskolan, Francoren aurretik, dena euskaraz egiten genuen. Gero Francoren armada sartu ondoren, maisuak aldatu zituzten eta dena erdaraz". **(Xabier Aierdik)**

"Lazkaon kalean euskaraz hitz egiten zen, baina eskolan, dena erdaraz. Ez dakigu zergatik izaten zen, agian beneditarrekin harreman handia zegoelako-edo". **(Ane Barandiaranek)**

Aiesta Kristobalena ELEUTERIO
(Beasain, 1925-09-17)

1936ko uztailaren 27ko tropen Beasaingo sarrera bizi izan zuen.

Beasainen, 2014ko ekainaren 11n egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire osaba (Eleuterio Aiesta Muxika) *CAFen istripu batean hil zen".*

"Nire aitak (Joan Jose Aiesta Muxika) EAJn parte hartu zuen, Beasainen EAJ sortu zutenetako bat izan zen".

"Guk, frankistak sartu zirenean, tiroak entzun genituen, eta gure etxeko jabearen (Joan Kruz Olanoren) pisura igo ginen. Koltxoiak jarri genituen leihoetan".

"Guri Elizara joateko esan ziguten, herria bonbardatu egingo zutela-eta. Han enteratu ginen jendea atxilotu zutela".

"Han egon zen Roman Unanue medikua gaixoak zaintzen, eta gaixo bat "UHP! UHP!" abesten aritu zen. Isilarazi egin behar izan zuten".

"Militar batek esan zigun "¿tenéis hambre?" guk baietz eta ogi-koskor bat eman zigun".

"Lazkaibarko (Malkaskoko) zubian bonba bat erori omen zela esan zuten".

"Lasalleko fraideen eskola erietxe bezala egokitu zuten. Nire ama hor ibili zen bolondres moduan".

"Pedro Aiesta lehengusua Bilbon atxilotu zuten".

"Nire lehengusua, Pedro Aiesta, kartzelan egon zen, Logroñon. Joxe Aranburuk eman zigun salbokonduktua, bisitan joan ahal izateko".

"Errazionamendu-garaian, seietan jaitsi behar izaten nuen ekonomatora. Hilabetean behin behintzat joan behar izaten nuen".

"Gogoratzen dut Don Adolfo maisuak sekulako jipoiak ematen zituela. Beste maisu bat bazegoen, Chueca, lasaiagoa zena".

"Euskaraz ezin zen hitzik ere egin. Baserritarrek, adibidez ez zekiten erdaraz "bai" esaten ere, eta irakasleek jo eta jo egiten zituzten. Nik behin esan nion irakasleari, "baina ez al duzu ikusten ez dakitela erdaraz eta kolpeka ez diozula erakutsiko?"."

"Eskolan korreaia eta alkandora urdina ematen ziguten".

"Frankistek hiri bat hartzean, beti desfilatzera atera behar izaten genuen".

"Franco zetorrenean, denak besoa altxatuta egon behar izaten genuen. Gogoratzen dut nire ondoan zegoenak ez zuela besoa jaso eta falangista batek sekulako kolpea eman ziola "¿Y tú por qué no levantas el brazo?" esanez".

"Epifanio Argiñanok behin, olaberritar familia batekin, taberna zuen familia batekin, batez ere Sara Bujandarekin, sekulakoak izan zituen. Uste dut Argiñanok familia horren aitaren fusilamenduarekin zer edo zer izan zuela. Sekulako eztabaidak izaten zituen! Argiñanok noski, dena ukatzen zuen: berak bere konpainian bortxaketak ez zituela baimentzen eta fusilamenduen aurrean saihesten saiatu zela eta abar… baina azkenean Argiñanok bere buruaz beste egin zuen".

"Gurasoek, politikaz hitz egin behar zutenean, euskaraz egiten zuten, guk ez ulertzeko moduan, gu ez baikinen euskaraz haziak izan".

Aldasoro Ormazabal BERNARDINA
(Mutiloa, 1923-06-14)

Lino Larrearen **ihesaren testigantza jaso zuen.**

Beasainen, 2014ko urriaren 30ean egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Ni Mutiloan jaio nintzen, baina gero Zumarragako Eitzagara joan nintzen bizitzera. Orain bi urte etorri naiz Beasainera bizitzera".

"Lino Larrea ezagutzen dut, nire izeba batekin, Katalina Larrearekin, ezkonduta zegoen-eta".

"Etxean zegoela atxilotu zuten, eta hilerrira eraman zuten. Han kondenatu zituzten eta tiroak botatzen hasi zirenean, bere anaia hil zuten. Izebak eta biok etxean topatu genuen".

"Bazter batean geratu zen, geldi. Berari ez zioten buruan azken tirorik eman (tiro de gracia). Gero, tiroak bukatzerakoan, mugitu egin zen eta bazter batetik ihes egin zuen. Uste dut denbora asko ez zela egon han itxurak egiten".

"Pedro Larrea, Linoren anaia, hil egin zuten. Zegaman jaio zen eta hemen ezkondu zen. Bi alaba zituen".

"Beasaingo bat (Igartuatarren aita) Mutiloara eraman zuten, eta hura Mutiloako Sagasti baserriaren kontra hil zuten, Uhaldeko terrenoetan".

"Gure etxean, Mutiloan irina egiten genuenez, ez genuen goserik pasatu, baina kalean bai pasatzen zuten".

"Mutiloan euskaraz hitz egin ahal izaten nuen, baina Zumarragan eskolan ez".

"Maisu-maistrek zigortu egiten gintuzten euskaraz egiteagatik".

Alegria Aierdi EDURNE
(Caracas, Venezuela, 1949-10-28)

Bernabe Aierdi Beobide
beasaindarraren iloba.

Getarian, 2014ko irailaren 12an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Ni Venezuelan jaio nintzen".

"Egia esan, Bernabe Aierdik gasolindegian hildakoak lurperatzen ibili zen pertsona bat ikusi zuela-edo, nik ez dakit, hori ez dut entzun, geroago irakurri egin nuen".

"Nire ama (Margari Aierdi Aldasoro) Angelun (Lapurdin) egon zen Eusko Jaurlaritzaren eremu batean. Zarautzera itzuli zirenean, dena kendu zietenaz konturatu ziren".

"Osaba (Bernabe Aierdi) poliziak nahiko bijilatua izan zen, abertzalea zen-eta".

"Guda ostean askotan joaten ginen Beasainera, amak harreman handia zuelako Beasaingo jendearekin. Gogoratzen dut isilpeka hitz egiten zutela politikaz".

"Guk oso garbi izan dugu gure etxean hemen guda bat izan zela eta gu euskaldunak ginela/garela".

"Hala ere, ezin dut esan nik Beasainekin harreman handia izan nuenik, niretzat Beasain osaba-izebak bizi ziren herria zen".

"Etxean, gure amak ahalegin handia egin zuen guk euskara ez galtzeko. Kanpoan ez zen hitz egiten."

"Gogoratzen dut, azterketa batzuk egin behar nituela Madrilen, eta nik, izena jartzerakoan "Miren Edurne" jartzen nuen. Beti izan naiz horrela, ni Venezuelan jaio bainintzen. Hiru aldiz suspenditu zidaten horregatik".

or.

Apalategi Etxeberria JOXE

(Olaberria, 1920-10-16)

Beasainen 1936ko uztailaren 27ko tropen sarrera bizi izan zuen.

Beasainen 2014ko ekainaren 25ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz nagusiki, euskara ere tartekatu arren).

"Hemen frankistak oso gaizki hartuak izan ziren. Eurek uste zuten oso erraz hartuko zutela Beasain".

"Hona ere kanpoko jendea etorri zen Beasain defendatzera".

"Kanoi bat erabili zuten frankistek eta obusak bota zituzten. Olaberritik botatzen zituzten eta bat gure etxean erori zen, gaur egungo Nafarroa etorbidean".

"Nafarrak begitan hartu zituen hemengo jendeak. Noski, etorri zirenak, denak ez ziren nafarrak izan".

"Gabiriako autobus bat zegoen tinta-fabrikaren ondoan. Autobus horrek Ormaiztegiko eta Gabiriako jendea zekarren. Erre egin nahi zuten eta batek (Ugartek) esan zien hura ezin zela han erre, eztanda egingo zuela eta. Ugarte ere berekin eraman zuten hiltzeko. Esaten zenez, lehen saiakera autobusean bertan hiltzea izan zen".

"Beñaran oso maitatua zen herrian, zaldi zuri batean ibiltzen zen. Bera monarkikoa zela esaten zen, baina Errepublikari zin egin zionez, Errepublika defendatu behar zuela esan zuen".

"Bere anaia bat Aurrezki Kutxako zuzendari izan zen".

"Beñaran hil aurretik torturatu egin omen zuten. Biboteko ileak eta azkazalak erauzi bide zizkioten. Zapatarira eraman eta han torturatu zuten".

"Guk fusilatuen tiroak entzun genituen".

"Esaten da baten bat, ferrobiarioren bat-edo, Zapatari etxetik alde egiten saiatu zela".

"Oriamendi Tertzioak batzokia izandako etxean errekrutatzen zituen soldaduak. Askok ez zekiten nora zihoazen, asko baserritarrak ziren".

"Ibañez bat zen buru han, kapitaina zena. Iruñetik etorritako bat izan zen, jada militarra zena".

"Ibañezek oso fama txarra hartu zuen bere soldaduen artean. Nik entzuna dut bere heriotza bere soldaduek eragin zutela".

"Argiñano gudan teniente egin zuten. Oso harroxko etortzen zen Beasaina".

"Hemen "flechas" taldea Falangeko gazteria agertu zen gudaren ondoren, eta gazteei (mutilei) alkandora urdina eman eta hezkuntza militarra ematen zieten".

"Jesus Argiñanok Dibisio Urdinean borrokatu zuen, Ez dakit beste beasaindarrik ibili zen han, Salbatoreko bat edo agian, Pariza bat ere baietz uste dut".

Aranburu Muxika MILAGROS
(Beasain, 1922-02-10)

1936ko uztailaren 27an Beasainen tropak sartu zirenekoa bizi izan zuen.

Beasainen 2014ko abuztuaren 5ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Gogoratzen dut Errepublika-garaian nola kendu zuten bandera monarkikoa, erre egin zuten eta errepublikanoa jarri".

"Guda aurretik, beno, soberakinik gabe baina nahiko ondo bizi ginen".

"Frankistak sartu zirenean, oso gaizki portatu ziren".

"Bazegoen guardia zibil bat oso maitatua zena herriaren aldetik (Beñaran). Hura monarkikoa omen zen, baina errepublikari zin egin zion. Guda hastean, botatzen zuen tiro bat, etsaien hildako bat zen".

"Beñaran oso elegantea zen, beti zaldi baten gainean ibiltzen zen".

"Beñaran "traidore" bezala tratatu zuten, torturatu egin zuten".

"Gillermo Ugarte aita "pepitenetakoa" hil egin zuten, eta nahiko jende hil zuten. Gaztelatik etorri zen bat ere gogoratzen dut "Farro" (Juan Gonzalez Farro) izeneko bat, seme-alaba asko zituena, lehengo zinemaren ondoan (Iturriotz kalean) bizi zena".

"Kalera irten zen edonor, hil egin zuten".

"Nire aita (Maximino Aranburu) hiru anaiak eta koinatua atxilotu egin zituzten, eskoletan eduki zituzten, orain Udaletxearen erdiko aldea den tokian. Horietako batzuk Iruñera eraman zituzten. Aitari eta nebei janaria eraman behar izaten genien. Tratua nahiko normala zen; nik uste dut gure aita ez zutela maltratatu, baina Iruñera eraman zituztenak bai".

"Emakume askori ilea moztu eta errizino-olioa eman zieten edateko. Atzeko kalekoak ziren. Haiek jada ez daude bizirik. Bati "Migeleta" deitzen zioten".

"Nire aitarekin eta anaiekin atxilotuta egon ziren batzuk, Viktoriano Oñatibia eta Gregorio Begue adibidez; gero Iruñera eraman zituzten, eta han, "askatasuna" emango zietela-eta, biak fusilatu zituzten".

"Gudaren ondoren agintzen jarri zirenak, nahiko jende txarrak izan ziren. Moriones teniente koronelak moztu egin zituen hainbat gauza. Berak ere ezin zuen sinetsi "¿Qué pasa en este pueblo, que la gente buena está toda presa?" esaten zuen. Gero Beasainen bizitzen gelditu zen".

"Batzuk besteak baino okerragoak ziren, Asla, edo Epifanio Argiñano, Guridi alkatea bera baino okerragoak ziren".

"Militarrak askotan pasatzen ziren, eta "¡A la bandera se le saluda!" esaten zuten".

"Gerraren ondoren lanpostu guztiak frankistek hartu zituzten, besteentzako ez zegoen ezer. Asko sufritu zen herri honetan".

"Gure ama baserrikoa zen, eta baserritarren artean elkar laguntzen zuten. Horri esker ez genuen goserik pasa".

"Estraperloko ogia oso garestia zen".

"Frankistak oso jende txarra ziren, "euskaldunekiko" berezko herra zuten".

"Orduan euskara kalean hitz egitea debekatuta zegoen".

or.

Azurmendi Dorrontsoro JOXE MANUEL

(Beasain, 1922-01-02)

1936ko uztailaren 27an tropen Beasaingo sarrera bizi izan zuen eta herriko testigantza asko jaso ditu.

Donostian, 2014ko irailaren 10ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz)

"Nire aitari barre egiten zioten CAFen erdaraz ez zekielako. Orduan, bere gurari nagusia, nik erdaraz ondo egiten ikastea izan zen".

"Beñaranen heriotza oso ezaguna izan zen. Gizon hura euskalduna zen, Urretxun jaiotakoa, zaldi zurian ibiltzen zen eta guk "Arratsalde on!" esaten genion, eta berak "Arratsalde on!" erantzun. Kapitain mailara igo zutenean Eibarrera eraman zuten. Afrikako gudan ibilita zegoen".

"Hala ere Beasain oso ondo ezagutu zuen eta guda hastean Beasaina etorri zen. Errepublikako indarren buru edo izango zen".

"Beñaran jendeak monarkiko eta eskuindartzat zuen, baina oso pertsona ontzat ere bai".

"Askok nahi zuten, alde batera edo bestera Beñaran mugitzea. Berak askotan hitz egin zuen Carrasco Gobernadore militarrarekin".

"Matxinatuak sartu zirenean, 14-16 urteko mutikoak hartu eta Armadan sartuko gintuztenaren zurrumurrua zabaldu zen. Orduan Usurbe aldera ihes egin behar izan genuen. Basartegoikoa baserrian egon behar izan genuen".

"Matxinatutako indarrak Olaberritik eta Ihurretik sartu ziren. Goizeko seietatik arratsaldeko ordubietara izan ziren tiroketak".

"Iraolatarren etxean (Joxe Bixente Iraola alkate-ohiaren etxea) obus bat erortzen ikusi genuen".

"Antza denez Guardia Zibilak (errepublikanoak) Eskoletan gorde ziren".

"Baeza kapitainak torturatu zuen Beñaran. Zaplazteko bat eman zion Beñarani "traidore!" deituz. Nire ezagun batek kontatu zidan nola ikusi zuen Beñaran torturatzen ari zirela; zirrikitu batetik ikusi zuen. Beñaran txapelokerrari muin ematen saiatu omen zen, baina Baezak ez omen zion utzi eta orduan berriz jo omen zuen".

"Beñaranek suizidatzeko modua izan zuen, fusilatzera zihoazenei fusil bana eman baitzieten, baina berak ezetz esan zuen, bera hil egin beharko zutela".

"Matias-enean eduki zituzten, baina baten bat hilerrian ere hil zuten. Dolarean hil zituztela ere entzun izan dut eta Beñaran bera iturri baten ondoan fusilatu zutela".

"Amari entzun nion, bere lehengusu bat hilerrira joan zela eta zapatila bat topatu zuela. Entzun dut pila batean jarrita zeudela".

"Viktoriano Oñatibia oso laguna nuen. Bankuko kobratzailea zen, eta Lizarrako fabrika baten ordezkaria ere bai. Nazionalista zen. Ez dakit zergatik hil zuten, inon ez nuen irakurtzerik izan. Hura eskoletan eduki zuten preso, beste askorekin batera. Donostian hil zuten 1936ko urriaren 23an".

"Nik ikusi nuen nola atera zuten Igartuatarren aita, Liernira eraman zuten, Mutiloara, eta han hil zuten. Seme bat San Kristobalen hil zuten. Zubiaga izeneko falangista bat uste dut izan zela bera hiltzeko arduraduna".

"Fusilameduen gaua igaro eta gutxira, Beasaingo Udalak Lizarrako Udalari gutun bat bidali zion "Lizarrak Beasaini egindako zerbitzua" eskertuz".

“Nik ez dut Elizaren kontra hitzik egin nahi, baina Elizak ez zuen jarrera onik izan”.

“Gudaren ondoren beldur handia zegoen”.

“Nik Udaletxean lan egiten nuen eta lanaren poltsa nik eramaten nuen. Gudaren ondoren ia ez zegoen lanik eta zailtasunak izan ziren. Politika zela-eta, norbait kanpoan ere utzi zuten”.

“Gudaren ondoren gertatzen zen batzuk atentzioa deitzen zizutela “beste honekin edo harekin” hitz egiteagatik”.

“Viktor Bernedo Zubiaurre alkate-ohia kartzelatik irtetean, nik neuk hartu nuen parte, bere suhiak eskatuta eta bitartekaritza egin genuen kartzelatik atera zezaten”.

“Nik Udaletxean lan egiten nuen eta batzuek esan zidaten “hi tuntuna al haiz?” egoera hura aberasteko baliatu ez nuelako. Baziren batzuk aberastu zirenak ere, inguruabar horiek aprobetxatuz. Nik ez nuen ogi onik jan garai hartan”.

“1941ean Hornikuntzen Udal-mapa osatu behar zen, baserriekin zerikusia zuten gauzak biltzeko eta abar… Aratz-Matxinbentatik Mariaratsera. Ni nintzen Udaletxean euskaraz zekien bakarra, beraz, niri agindu zidaten mapa hura osatzeko lana”.

or.

Begue Sarasola ROBERTO eta Begue Redondo YOLANDA

(Beasain, 1933-04-29) (Ordizia, 1960-04-23)

Gregorio Begue Aguado **beasaindar eraildakoaren familiakoak. Gainera, Yolanda Begue Benito Redondo eraildako ordiziarraren familiakoa ere bada.**

Beasainen 2014ko ekainaren 27an egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire aita forjatzailea edo forjaria zen CAFen". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire aita eta bere lankideak sindikatu batean afiliatuta zeuden". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire osaba Rufino Sarasola Lasa batzokiko kide egin zen gerra aurretik". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire amaren baserria, Ezkiatxiki, soldaduek hartu zuten CAF zaintzeko. Hori bai, soldadu haiek gurekin behintzat ondo portatu ziren". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nik uste dut fusilamendu askotan inbidiak tarteko izan zirela". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire osaba Gregorio Begue Sarasola RENFEko makinista zen. Errepublika garaian makinistei arma bat eman zieten. Frankistaren batek arma bat zuela-eta salatu zuen, horregatik eraman zuten". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Atxilotuta Iruñera eraman zuten eta ez zen itzuli". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Iritziz errepublikanoa omen zen, beti entzun dut nik hori." **(Yolanda Begue Redondok)**

"Susmoak baditugu, auzokide bat, Argiñano bat, izan zela eta beste batez ere bai, baina zehatz-mehatz ez dakigu". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Iruñean antza denez "aske" utzi zuten, eta aske utzi ondoren "Ihes-legea" delakoa aplikatu eta bertan hil zuten, untxi bat bezala". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Bere emaztea eskuz egindako galtzerdiak eta janaria bidaltzen aritzen zen Gregorio Begueri, kartzelan egondako batek esan arte gehiago ez bidaltzeko, hil egin zutela-eta". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Gure familiakoek asko borrokatu zuten gure familian eraildakoen gorpuak berreskuratzeko" **(Yolanda Begue Redondok)**

"Aita (Arturo Begue) behin Falangearen egoitzan sartu zen, bere aita nork hil zuen frogatzeko. Ez dakit zer ikusi zuen han, baina ez zen itzuli. Eta ez zuen berriz horretaz hitzik egin nahi izan, ez dakit zer ikusi zuen, baina zerbait izugarria izan behar zuen". **(Yolanda Begue Redondok).**

"Nire aitaren (Arturo Begue) eta nire amaren (Tomasa Redondo, ordiziarra) arteko lotura, nik uste dut biei gertatu zitzaienagatik sortu zela pixka bat". **(Yolanda Begue Redondo)**

"Nire aitona, Benito Redondo, inbidiagatik hil zuten. Toki ezezagun batean lurperatu zuten. Behin batek esan zigun Altsasun ikusi zuela enterratuta, beste hiru ordiziarrekin batera, baina hura ez genuen berriz ikusi". **(Yolanda Begue Redondok)**

"Nire osaba Fausto Redondo errekete batzuek hil zuten Asturiasen". **(Yolanda Begue Redondok).**

"Nire osaba Fausto Redondo hil zutenean, eraztuna kendu zioten. Ordizian eskuindar batzuei eraztuna erakutsi zieten "gudako trofeo" bezala. Orduan enteratu ziren etxean Fausto hilda zegoela. Ordiziakoak eta Beasaingoak izan ziren hil zituztenak, ez dakit Argiñano-edo tartean izan zenik". **(Yolanda Begue Redondok).**

"Nire amona Udaletxetik deitu zuten. Norbaitek ez joateko esan zion, hil egingo zutela-eta. Horregatik salbatu zen. Donostiara joan behar izan zuen hilabete batzuk pasatzera. Bueltan, Ordizian etxea arpilatuta topatu zuten". **(Yolanda Begue Redondok)**

"Frantzisko Untzueta, zinegotzi izan zenak, batzokiko pianoa eraman zuen. Untzueta hori Tolosako RENFEko faktorea zen, eta hiltzera zihoala, bagoi oso bat lapurtu zuela konfesatu zuen". **(Roberto Begue Sarasolak)**.

"Beasainen lagunen artean-eta bereizketa handia zegoen bi taldeen artean. Pako Elzo izan zen, eskuinaren aldetik, futbola tarteko, bi aldeen arteko distantzia pixka bat laburtu zuena". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire amari txistua botatzen zioten eskuindarrek Ordizian". **(Yolanda Begue Redondok)**

"Hirutan heriotzara kondenatu zuten Rufino Sarasola; bitan Santoñan eta behin Cadizen. Bizkaian atxilotua izan zen eta kontzentrazio-eremu batean egon zen. Epaiketa militarrak egin zizkioten, Amaiurko tenientea zen-eta. Informe onak emateko, ordaindu egin behar izan genuen, Ezkiagari, Untzuetari eta Aslari; "aldeko informeak" egin zitzaten. Ez zen diru-berme ofiziala izan. Horrekin lortu genuen heriotza-zigorrak konmutatzea, eta gero kalera irten zen. Uste dut horretarako ere dirua ordaindu behar izan zela. Irten zenean, Lakuntzara joan zen lanera". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Rufino Sarasola jada Lakuntzan bizi zen. Beasaina etortzen zen bakoitzean jendea zuen bere atzetik, salatariak-eta, herrira etorri zenaren partea ematen zuten". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Egia esan, frankista asko, bai bere heriotza-zigorra konmutatzeko dirua jaso zutenak, zein beste batzuk, nire osabaren atzetik zebiltzan, probokatzen eta abar". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"1948ko Beasaingo jaietan, nire osaba Rufino Sarasola nirekin batera norian zebilen eta bertatik bere burua bota zuen. Ni eusten saiatu nintzen eta zapatilarekin gelditu nintzen. Behean pertsona bat, Santiago Muñoz, ikusi nuen Guardia Zibilen tenientearekin batera. Muñozek esan zion: "mozkorra egongo zen", eta Guardia Zibilen tenienteak, Rufino Sarasola atxilotzeko agindua zuenak, erantzun zion: "Hi hago isilik, hik ez duk ezer ikusi". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Urte batzuk pasatuta, niri esan zidan Muñoz horrek "zure osaba mozkorra zegoen orduan". Botila bat hartu nuen eta gelditu egin behar izan ninduten, bestela botila buruan hautsiko nion". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire izeba Joakina Sanchezi ilea moztu eta errizino-olioa eman zioten". **(Roberto Begue Sarasolak)**

"Nire ama, Falangeko jantoki sozialetara joaterakoan, bere auzokide karlista batekin joaten zen; amak zioen berari esker jan ahal izan zuela. Baina Cara al Sol *abesten ez zuenez, ez zioten postrea ematen eta iraindu egiten zuten".* **(Yolanda Begue Sarasolak)**

"Behin nire amonari eta amari Ordizian 3.000 pezetako isuna jarri zieten, prezioa jartzen zuen txarteltxo bat erori egin zela-eta. Ez genuen ordaindu nahi, baina amona kartzelan sartu zuten eta azkenean ordaindu egin behar izan genuen. Ordiziako Etxezarreta deitutako pertsona batek, 1.000 pezeta eman zizkigun". **(Yolanda Begue Redondok).**

or.

Beola Olaziregi IÑAKO
(Donostia, 1965-01-24)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraila izan zen *Jaime Agurruza Martinezen* familiakoa.

Beasainen 2014ko uztailaren 3an egindako elkarrizketa (euskaraz)

"Jaime Agurruza berez nazionalista zen. Gure aitonaren eta amonaren familian, aitona, amona eta osaba Jaime nazionalistak ziren, Centro Vascora joaten ziren eta Arturo Kanpion asko miresten zuten. Lizarrako Estatutuaren proiektua defendatzen zuten".

"Gure aitona (Serafin Beola) ezkutatu egin zen eta Jaime Agurruzarekin harremana galdu egin zuen. Egun batzuetara, Jaime etxera etorri zen eta "alistatu egin naute" esan zion, lehengusu batek esan ziola-eta. Aitonak ihes egiteko esan zion, baina hor Jaimek ez zion aholkua jarraitu. Hor inkognita bat dago niretzat. Ez dakit zergatik, agian ez zekielako Iruñetik nora irten. Baina bera familiak alistatu zuen".

"Altsasun sekulako errepresioa egon zen. Errekete batzuk ihes egin zuten populazio zibilarekin. Baina Jaimek ez zuen ihes egin. Ez dakit zergatik".

"Ihes nola egin zezakeen? Nik uste dut ihes egiten saiatzekotan zibilez egingo zuela".

"Jaime hil zutenean, aitonari eta amonari "lo han matado los vuestros" esan zieten "lo han matado vuestras ideas". Aitonak erantzun zien: "ideiek ez dute hiltzen", baina familia karlista-tradizionalistak lehen momentutik esan zuen "gorriek hila" izan behar zuela Jaimek".

"Aitonari familia karlistak agindu zion "zuenek hil dute-eta", Beasaina Jaimeren gorpuaren bila etortzeko. Epaile militar baten baimena lortu zuen, Iruñeko familia karlistak bazituen-eta horretarako kontaktuak".

"Hilerri zaharrean, zulo batetik atera zuen Jaimeren gorpua. Beste bi soldadurekin batera aritu zen gau oso batean gorpua ateratzen. Baina aitonak hortik aurrera ez zuen ezer esan nahi izaten".

"Momentu honetan Jaime Agurruzaren gorpuzkinak Iruñeko hilerrian daude. Jaime Agurruza "caídos por Dios y por España" izeneko oroigarrian agertzen da, gorriek hil izan balute bezala. Data faltsutu egin zuten, 1938ko uztailaren 27an hil zela (ez 1936ko uztailaren 27an) esan eta jarri zuten. Domina bat ere eman zioten familia karlistari. Hori memoria faltsutzea da".

"Nire aitonari (Serafin Beolari) denetik kendu zioten, idazteko makina bat ere bai, aitonak ez zekien zertarako, idazten ere ez zekiten-eta".

Bujanda Olaran SARA eta JOSE MARIA

(Lazkao, 1929-12-30) (Lazkao, 1932-04-15)

Euren aita, olaberritarra, Beasainen bahitua eta Ataunen eraila izan zen.

Beasainen 2014ko irailaren 18an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Nire aitak CAFen lan egiten zuen. Orduan jende asko bota zuten lanetik eta Vianara (Nafarroara) joan behar izan genuen bizitzera. Berriz CAFen hartu zutenean, berriz etorri ginen hona eta Olaberrian jarri ginen bizitzen". **(Sarak)**

"Aita CAFen sindikatu bateko delegatua zen". **(Biek)**

"Olaberrian nafarrak (erreketeak) sartu zirenean, gu ez geunden etxean, umeak Etxeberrigoikoa baserrian geunden, amaren ahizparen baserrian. Zortzi bat iheslari pasatu ziren, guk pasatzen ikusi genituen". **(Biek)**

"Guk ez dugu txikitako argazkirik. Denak militarrek erre zituzten gure etxera sartu zirenean". **(Sarak)**

"Etxean gauza asko lapurtu zizkiguten militarrek". **(Sarak)**

"Gure aitak "fabrika haundian" lan egiten zuen. Delegatu sindikala zen. Baten batek horregatik inbidia edo gorrotoa izango zion". **(Biek)**

"San Andres izeneko batek esan zuen aita makinan lanean ari zela, pelotoi bat etorri zitzaiola bila. Aitak "Itxaron pixka bat, txamarra hartu beharrean nago" esan zien eta soldadu batek "Para el viaje que vas a hacer no te hace falta chaqueta" erantzun zion". **(Jose Marik)**

"Ataungo batek eraman zuen txamarra etxera, erlojuarekin". **(Jose Marik)**

"Ataunen hil zuten, Lizarrustira igotzeko bidean, igotzen hasi eta kilometro bat edo kilometro eta erdira; Ataungo Aiako bat lanean ari zen basoan, kamioi bat etortzen entzun zuen eta harritu egin zen. Bi lagun ikusi zituen jaisten, horietako bat gure aita. Lizarrustira begira jarri, hil, bide-bazterrean utzi eta alde egin zuten. Orduan pertsona hura Aiako apaizarengana joan zen bi gorputz zeudela esatera, eta apaiza eta bera joan ziren haiei lur ematera, Ataungo Aian, baina ez dakigu zehazki non. Apaiz hori gero desterratu egin zuten". **(Jose Marik)**

"Ama fabrika haundira joan zen ea gure aita non zegoen galdezka, eta han galdetu zuen aitarengatik, eta batek erantzun zion: "Ez ibili haren bila, hura dagoen tokian ondo dago-eta!". Hura Argiñano zen, orduan CAFen guarda moduan lan egiten zuena. Gero ez zigun aurpegirik sekula eman. Gizon hura gaiztoa zen, hildakoen ondorengoa den edonork esango dizue. Susmoa badaukagu bera izan zela aita salatu zuena". **(Biek)**

"Gure lehengusina bat, Vianatik etxera etorri zen amari laguntzera. Okupazioko indarrek ilea moztu zioten, "¡Arriba España!" bati indarrez ez erantzuteagatik. 19 urte zituen. Gure amak esaten zion burua zapi batez tapatzeko, eta berak ezetz, moztu ziotenen lotsarako zela". **(Jose Marik)**

"Behin gure ama eta lehengusina hori Argiñano horrengana joan ziren aitagatik galdetzera, eta berak hau esan zien: "para los que los han llevado por ahí, lo mejor es rezar un Padrenuestro". **(Jose Marik)**

"Olaberrian, gure tabernarako esnea saltzen zigun bati esan zioten: "taberna horretakoei esnea saltzeari utzi behar diozu, bestela beste zer edo zer gertatuko zaizu", eta saltzailea ausarta zenez hala erantzun zion: "gaur gauean nik neronek eramango diet esnea". **(Jose Marik)**

or.

"Lazkaomendiko eskolaren paretan kontra Beñaran kapitaina hil zuten". **(Jose Marik)**

"Gerran zehar eskopetak kentzen zizkieten baserritarrei. Guk ganbaran gorde genituen". **(Jose Marik)**

"Gure amak, Beasaina etorri zenean, taberna jarri zuen. Baina bizitza oso zail egin zioten erregimenekoek Olaberrian". **(Sarak)**

"Alustiza, Olaberriko apaiza, oso gaiztoa zen, eta bertako "Mugimenduko herriko buruzagia "Jefe Local" delakoa ere bai. Horrek bandera espainola jarrarazten zion gure amari, bestela Guardia Zibilaren kuartelera joan behar". **(Biek)**

"Taberna 11etan itxi behar genuen, bestela isuna zegoen. Askotan beste tabernakoak, frankistak, gure tabernara etortzen ziren hamaikak hamar gutxiagotan, gero luzatu eta gure kontrako isuna eragiteko". **(Jose Marik)**

"Nik ezin izan nuen komunioa besteekin batera egin, goizeko zazpietan egin behar izan nuen, fusilatu baten alaba nintzelako". **(Sarak)**

"Behin Argiñano hura etorri zen, askotan sartzen zen gu iraintzera: "¡Los Bujanda no me quieren!" esaten zuen. Guk ezin genuen bota. Behin sukaldera sartzen saiatu zen, eta anaia Jose Marik esan zion "Hi tabernatik ezin haugu bota, baina sukaldean ez haiz sartuko!". "Amarekin hitz egin nahi dut!" esaten zuen, eta Jose Marik ezetz eta kanpora joan zen. Beasaingo festa batzuen bezperan izan zen. Gau horretan bere burua bota zion trenari. Gurekin egon aurretik beste bi etxetan ere izan zen". **(Biek)**

"Beste bi etxetan ere egon zen, horietako bat, ziur aski, Agripinaren etxea (Igartuatarrena) izango zen". **(Sarak)**.

"Gerraren ostean, sermoia erdaraz, meza erdaraz, dotrina erdaraz". **(Sarak)**

"Guk bageneukan irakasle bat, Segoviatik etorri zena, eta espainieraz "¡Buenos dias!" esan ordez "¡Arriba España!" esaten zuen. Haren aurrean euskaraz hitz egiten bazen, hamar zentimoko isuna jartzen zuen. Bai eskolan zein eskolatik kanpo". **(Jose Marik)**

"Guk behintzat erdaraz zer edo zer bagenekien, eta beno, molda gintezkeen, baina bazeuden baserritarrak euskara besterik ez zekitenak". **(Jose Marik)**

Gamarra Larrauri AMAIA
(Beasain, 1956-09-08)

Eduardo Gamarra **gudari eta militante komunistaren alaba.**

Beasainen 2014ko abuztuaren 1ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Frankistak sartu zirenean, nire aiton-amonak bai, Beasainen zeuden, baina ama Donostian zegoen".

"Donostia hartu aurretik, abuztuan, mairuen beldurrez Bizkaira joan zen, Durangora".

"Durangoko bonbardaketa ikusi zuen eta handik Bilbora egin zuen. Bilbotik Bretainiara joan zen errefuxiatu moduan".

"Nire aita gudara eraman zuten Oriamendi mendira. Ume bat zen. Nire izebak joan behar izan zuen Jesus Larrañagarengana nire aita ume bat zela eta gudara ez eramateko esatera. Aitak sekula ez zion hori barkatu izebari, berak gudara joan nahi zuen-eta".

"Frankistek Donostia hartu zutenean, aitak Donostiatik ihes egin zuen, eta Frantziatik, Kataluniara joan ziren, Katalunian errefuxiatuta egon ziren, Jaurlaritza eta Generalitaten arteko hitzarmen bat zela bide Granollersen egon ziren".

"Nire aita Errepublikaren Armadan sartu zen, karabinero bezala Generalitaten gorputz baten. Kuartela Seu d'Urgell herrian zuten".

"Atxilotua izan zen eta militarren kontzentrazio-esparru batean egon zen. 1940an irten zen".

"Beste hiru katalanekin batera atxilotu zuten. Hiru haiekin beti mantendu zuen adiskidetasuna".

"Garai hartan elkartasun handia jaso genuen. Gipuzkoarrok Bizkaian elkartasun handia jaso genuen. Nire amak Bretainian ere elkartasun handia jaso zuen. Katalanek ere ondo hartu gintuzten eta guk katalanei asko eskertu beharko genieke hori. Beste herrien elkartasuna ezin dugu sekula ere ahantzi".

"Nire semeari erakutsi nizkion nire aita gudan ibili zen tokiak. Ezin dugu hori ahantzi".

"Nire aita 1945ean etorri zen Beasainera. CAFen egiten zuen lan. Han Alderdi Komunistaren taldetxo bat zegoen eta CAFerako bidean Errepublikaren bandera eta ikurrina jartzen zituzten. 1948an atxilotu egin zuten, San Joan egunean. Etxean atxilotu zuten, bi guardia zibilek. Horietako bat Guardia Zibiletik irten egin zen eta Beasaingo herritar gisa bizi izan zen. Lazkaoko bat ere atxilotu zuten. Lagun batek ihes egitea lortu zuen eta Capbretonera joan zen bizitzera".

"Atxilotu osteko lehen Gabonetan, fabrikako bat joan zitzaion diru-kopuru batekin. Fabrikan bildu zuten diru hura presoentzat".

"Nire aita preso zegoenean, hiru bilbotar gerrillari atxilotu eta fusilatu egin zituzten. Kartzelan gose-greba egin zuten".

"Kartzelatik baldintzapeko askatasunean irteteko 10.000 pezetako bermea jarri behar izan zuen. Berme hori Indar fabrikako nagusi ziren Larrañaga eta Ormazabaldarrek ordaindu zuten".

"Pertsona batzuek nire amari bizitza oso zail egin zioten. Ez dut aipatuko nortzuk, familia bizirik dago-eta. Untzuetatarrak ez, ordea, horiek hobeak ziren. Nire aita atxilotu zutenean, Untzueta nire amarengana joan zen esatera, bera joango zela Guardia Zibilekin hitz egitera".

"Gonzalezek lege bat atera zuen Armada errepublikanoan egon zen jendearentzat pentsioa kobratzeko. Hala ere 18 urte egon behar izan zuen aitak pentsioa kobratu gabe eta bere atxilo-aldiko lagun katalanei esker lortu zuen azkenean".

"Nik hori dela-eta, katalanekin adiskidetasun handia mantendu dut beti".

or.

Garcia Bergara JABIER
(Beasain, 1941-02-27)

Herriko hainbat testigantza jaso dituen gizona.

Beasainen 2014ko uztailaren 3an eta 2014ko uztailaren 22an egindako elkarrizketa (bi partetan; gaztelaniaz).

"Frankistak Beasainen sartu aurretik, Beasainen emakume batzuk sartu ziren, hiru zehazki, eta Beasaingo agintariak engainatu egin nahi izan zituzten, Beasainen ez zirela sartuko esanez. Beasainen ez zen defentsarik prestatu".

"Nire izeba Dionisia Bergarak esan zuen, Estanda enpresaren gainean zegoen menditik jaitsi zirela "nafarrak". Hortik Antzizarrera jaitsi ziren. Sorobideeta bidea hartu zuten, bide estrategikoa. Orduan, nire izebak eta familiak etxea itxita utzi zuten, balkoietan izara zuriak jarrita utzi ondoren".

"Sorobideetatik gora igo ziren nire senitartekoak eta soldadu errepublikano batzuekin egin zuten topo. Haiek esku-bonbak zituzten. Ziur aski, haiek erreketeei geltokitik bota zizkieten gero".

"Senpereko Altuna baserri ingurutik Molaren tropei balak bota zizkieten. Gero Molaren tropek baserri horretako jabeari, Sarriegi bati, bi arma ekartzeko eskatu zioten, bestela fusilatu egingo zutela. Kostata topatu zituen arma haiek".

"Guardia Zibilek Udaletxeko dorretik botatzen zituzten tiroak erreketeen kontra. Cortes bertan zegoen".

"Gau batean eibartar milizianoak etorri ziren, kamoi batean".

"Eibartarrek eskopeta nahiko onak zituzten. Nik ezagutzen dut halako eskopetaren bat topatu zuenik".

"Miliziano batzuk, duela gutxi arte Loinatz taberna izan denaren gainetik tiratzen zuten. Erreketeek Kale Nagusian hondatuta zegoen etxe batetik. Oso hurbileko tiroketa izan zen".

"Geltokiko etxetik milizianoek etxeko bonbak bota zizkieten erreketei, eta gero joan egin ziren. Erreketeak etxe horretan sartu zirenean, han bizi ziren senar-emazteak, zaharrak zirenak, hil egin zituzten".

"Ramon Crespo hil zutenean, bere emazte Joana Alustizak ezin izan zuen etxearen errenta ordaindu. Jose Luis Guridiren etxean bizi zen eta handik joan egin behar izan zuen. Gure etxe azpian bizitzen jarri ziren, Andre Mari kalean".

"Nire amonak kontatu zidan Matias-eneko torturatuen garrasiak entzun egiten zirela".

"Beñaran Nafarroa etorbidean zegoen mortari batekin. Mortaria lehertu zenean, ezkaratz edo atari batean atxilotu zuten".

"Beñarani hankak zerra batekin moztu zizkioten, azkazalak aliketaz atera eta bibotea eta genitalak erre zizkioten. Matias-enean izan zen hori. Nik susmatzen dut Guardia Zibil guztiei hori egin zietela. Haiek hilerriaren atzeko aldean erre zituzten".

"Nik entzun izan dut hiru pila egin zituztela hildakoekin, hiru zulotan"

"Nire amari entzun izan nion beste emakume bat ere hil zutela, Ezkiaga auzoan, kulatakadak emanda".

"Fusilatuen emazteei ilea zerora moztu zieten, errizino-olioa eman zieten eta musika-bandarekin kalejiran atera-arazi zituzten herrian zehar. Horiek Cresporen, Uribe-Etxebarriaren eta Mendiaren alargunak izan ziren, ziur; baina fusilatu guztien alargunekin berdin egin zutela uste dut".

"Behin Agapito Oiarbide joan zen Rufo Artolain zinegotzi karlistarengana esanez, ea Bergararekin zer egin behar zen, eta Artolainek esan zion, "Bergara ez ukitu! Herri honetan odol asko isuri dugu!". Gero Oiarbide horrek bere burua bota zuen".

“Gure auzokidea, Anastasio Elgea, Guridiren langilea zen. Bera eta Guridi hilerrian egon ziren, jendea fusilatu zutenean. Anastasiok zioen, hildakoak erail eta gero, hanketan soka bat lotu eta horrela arrastaka eraman zituztela zulo komunetara”.

“Behin Elizan, urte batzuen ondoren, Jose Luis Guridi topatu genuen. Beroki urdin batekin zegoen. Bertan zegoen Muñoz, inprimategikoa ere. “Zer moduz zaude?” galdetu genion eta berak erantzun, “hemen barruan (bularrean) min handia dut, fusilamenduetan presente egotera behartu nindutenetik”.

“Frontea Bergaran zegoen artean, hiltegian animalia asko hil zituzten armada frankista elikatzeko”.

“Ordiziatik Bergararantz, Beasainen gainean 20 metrora, hegazkinak oso baxu pasatzen ziren, Bizkaiko frontea txikitzera joaten ziren”.

“Goierrin apaiz batzuek, atxilotu beharreko pertsonen zerrendak zituztela kontatzen zen”.

“Behin Pablo Cayuelak errieta egin zien beasaindar batzuei “ezkerrekoen eta komunisten herria” zela-eta. Fernando Labordek esan zidan hori”.

“Viktoriana Gomez batek esan zidan behin, 1936an, Elizan eskuineko preso-ohi bat egon zela santu bakoitzari helduta”.

“Aguado batek, erregimenekoak, gestionatzen zuen bonben produkzioa Beasainen militarizatutako fabriketan”.

“Beasainen, frontean zeuden matxinatuen soldaduentzako arropa josi zuten eta jarduera horren buru emakume falangista batzuk izan ziren”.

“Epifanio Argiñano eta Pepi Gonzalezen artean Urbietako zubian istilu bat izan zen behin. Gonzalezek Argiñanori leporatu zion bere aita hiltzearen errudun izatea (Teodomiro Gonzalez Asturiasen hil zuten). Argiñanok burua jaitsi omen zuen”.

“Nire aitonak sekula ez zidan gudari buruzko ezer kontatu”.

“Nire amonak esan zuen frankistek ez zutela guda egin erlijiogatik, politikagatik baizik. Ez zituzten zibilak errespetatu”.

“Erregimeneko baten semeak normalean jo egiten ninduen, burua plazako burdinen kontra zanpatzen zidan”.

“Gudan borrokatu zutenetako askok, gudaren ondoren Elizara joateari utzi egin zioten, Elizaren portaera zela-eta. Adibidez, nire Ordiziako familiak, nire aitak eta bere anaiek joateari utzi egin zioten”.

“Alemaniarrak Idiazabalen, Etzegaraten, neurriak hartzen eta estudioak egiten ibili ziren”.

“Beasainen errazionamendua norbere eraginen araberakoa izan zen”.

“Estraperloarekin jende batek dirua egin zuen hemen, Beasainen”.

or.

Garmendia Goitia AITOR

(Beasain, 1934-06-18)

Beasainen sartu ziren tropek bere familiaren etxea okupatu zuten.

Beasainen, 2014ko uztailaren 16an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Gure auzoan, Antzizarren, tunelean, formazioan ibiltzen ziren karlista beasaindarrak, entrenatzen. Haietako askok gero herrian pisua izan zuten".

"Gure aitaren baserria (Antzizar) izan zen eurek hartu zuten lehena. Salaketa jarri ziguten izen gogorrekin. Nik orduan urtebete nuen".

"Etxea hartu zuten errekete horiek, gehienak nafarrak ziren, baina ez euskaldunak. Gure etxea hustu egin zuten; maindireak eta abar eraman egin zituzten. Ordurako alde eginda geunden".

"Beasainen sartu zirenean, amonak ni besoetan ninduela ihes egin zuen, Antzizartik eta Loinaztik aiton-amonen baserrira joan ginen, Gudugarretara. Amonari tiro batzuk bota zizkioten".

"Emakumeei emandako tratua oso txarra izan zen. Emakumeei ilea mozten zieten eta errizino-olioa edanarazten zieten. Nik ez nuen ikusi, baina denek komentatzen zuten. Hori bai, izenik ez dakit, ez zidaten halakorik kontatu".

"Nire aita kartzelan eduki zuten Beasainen eta bertan Azkoitiko frontean hiltzen zuten frankista bakoitzagatik hogei fusilatuko zituztela esan zien soldadu batek. Bi hilabete inguru egin zituen".

Askatzerakoan "ponte la chaqueta" esan zioten. Berak uste zuen fusilatzera eramango zutela. Irteterakoan "que no te veamos en la calle ni en ningún sitio" egin zioten mehatxu. Etxera bidean zihoala, Karolaren etxe parean, emakume bat, Anjeles, irten zitzaion eta "zargalduta zaude!" esan zion. "Zer esan dizute?" galdetu zion eta berak "kalean ez nautela ikusi nahi". Orduan handik ez joateko eta atzetik joateko esan zion eta trenbide aldetik Igartzako errotara joatea aholkatu zion. Gauzak horrela, ihes egin behar izan zuen, Olaberria aldera, aitak esaten zuen emakume hark bizia salbatu ziola".

"Behin lapikoa lapurtu zioten amonari erreketeek. Nire aitonak esan zuen "deje eso, que con la comida de la familia no juega ni Dios!" Orduan erreketeak apuntatu egin zuen armarekin eta aitonak "A ver quién tiene más cojones si tú apuntando o yo esperando". Eta erreketeak apal-apal utzi omen zuen lapikoa bertan.

"Apaizen artean ere denetik zegoen. Batzuen aurrean hizketa egiteko beldur pixka bat bagenuen".

"Apaiz batek, sermoi batean esan zuen "supongo que aquí no habrá ningún rojo, ningún separatista!". Ni eta beste bat zerbait esatera joan ginen, baina CAFeko maisu batek geldiarazi gintuen "egon zaitezte, hor ez diagu ezer irabaziko eta galtzeko asko izango diagu" esanez.

"Gerra pasa eta 30 bat urtera, artean Franco agintean zela, Vatikanoko II. Kontzilioa egin zuen Elizak. Frankismo garaian, ordura arte, Udalekoak Meza Nagusira joaten zirenean, organoa jotzen zutenetako batek, mezerdikoan Espainiako ereserkia jotzen zuen organoan. Hunolt alkate zela, egun batean pertsona hori ez zen joan eta beste organo-joleek ez zuten jo nahi izan. Orduan, Hunolt alkateak, Erretoreari (On Segundo Dorronsorori) deitu eta ereserkia zergatik ez zen jo galdetu zion. Erretoreak esan zion ordura arte jo zela baina ordutik aurrera ez zela joko, ez hori eta ez beste ezer, izan ere Vatikanoko II. Kontzilioaren ondorengo erabakien arabera, mezerdia isiltasun eta gogoeta-giro osoan igaro behar zela eta hala aginduta zegoela. Hunolt alkateak handik aurrera, Udal-banda eramaten zuen segizioan elizara eta banda eliza-atarian gelditzen zen, eta mezerdia iristean, frankista batek ateak ireki eta bandak eliza-atarian Espainiako ereserkia jotzen zuen. Umekeria zen. Ni ere gonbidatu ninduten Espainiako ereserkia organoarekin jotzera baina nik ez nuen sekula jo".

Ibaibarriaga Usabiaga ARANTZA eta PEDRO MARIA

(Beasain, 1941-07-16) (Beasain 1943-02-27)

Alfontso Ibaibarriaga Usabiaga **gudari eta militante abertzalearen seme-alabak. (Elkarrizketan Martin Dorronsororen esaldiren bat tartekatzen da).**

Donostian 2015eko irailaren 15ean egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Bai aita, Alfontso Ibaibarriaga, zein aitona, Pedro Usabiaga, oso ezagunak ziren jeltzaleen artean". **(Biek)**

"Beasainen Errepublikazaleek indar handia zuten. EAJri kosta egin zitzaion indarra hartzea. Beasainen sozialistak eta CNTkoak indartsuak ziren, nahiz eta gero, EAJ ere gorantz etorri zen". **(Pedro Marik)**

"Aitak (Alfontso Ibaibarriagak) oso harreman ona zuen sozialistekin eta anarkistekin. Anarkistak oso kultuak zirela esaten zuen, haiekin asko ikasi zuela". **(Pedro Mari Ibaibarrigak)**

"Errepublika-garaian konpetentzia zegoen Batzokiaren eta Trenbideko Joko-Elkartearen artean, gazteak nork erakarriko. Gazte gehienak Trenbidekora, "ferrobiariara" joaten ziren, han dantza libreagoa zen-eta. Gure ama (Kristina Usabiaga Muxika) ere hara joaten zen eta aitona (Pedro Usabiaga) atean gelditzen zen, alaba non zebilen begira". **(Pedro Marik)**

"Karlista-talde bat zain egon zen Beasainen, matxinatuak noiz sartuko". **(Arantzak)**

"Aitak (Alfontso Ibaibarriagak) eta aitonak (Pedro Usabiagak) alde egin behar izan zuten, bestela hil egingo zituzten. Aitaren herrira, Ondarroara, joan ziren". **(Pedro Marik)**

"Beasainen kanposantuan hil zituzten". **(Arantzak)**

"Gure baserria, Andramendi, hilerriaren atzean zegoen eta dago. Gure amak esaten zuen, han, hilerriaren atzean hil zituztela, hilerritik kanpo, leihoa ireki eta gorpuak erortzen ikusi zituela". **(Martin Dorronsorok)**

"Gure amak zioen, Beñaran, "¡Viva la República!" esanaz hil zela". **(Arantzak)**

"Joxe Usabiaga ez zen erreketeek behartuta eraman zuten bakarra, talde bat eraman zuten. Haren koinatu bat ere eraman zuten. Pentsatzen dugu batzuk gainean egon zirela horretarako". **(Arantzak).**

"Gure aita (Alfontso Ibaibarriaga) armamentua egiten ibili zen gudan. Kantabria eta Asturias artean harrapatu zuten". **(Pedro Marik)**

"Aita Santoñan egon zen preso. Han zegoela seme bat jaio zitzaien, eta amak (Kristina Usabiaga) hara joan behar izan zuen, umea erakustera. Hura 1937an jaio zen". **(Biek)**

"Osaba (Joxe Usabiaga Muxika) behartuta eraman zuten errekete. Hark maisu-estudioak egin zituen, Donostian ikasten zuen, eta Realean fitxatzeko egon zen, baina aitonak (Pedro Usabiagak) ez zion utzi. Hura Beasainen kamuflatuta ibili zen, Zesareo Ugarte medikuak antolatutako kanpaina-erizaindegian erizain ibili zen, Ugarte laguna zuelako. Baina norbait konturatu egin zen eta salatu egin zuen, eta Oriamendi tertzioan errekete eraman zuten. Hala ere, bera ez zen frontean hil, frontetik etxerako bidean baizik". **(Pedro Marik)**

"Aita etxera itzulita, berriz atxilotu eta Langile Batailoira eraman zuten. Torrubian egon zen, trenbide berria, Cariñena eta Zaragoza artekoa, egiten". **(Biek)**

"Langile Batailoian, janaria oso txarra zuten". **(Arantzak)**

or.

"Eliza-atarian "caídos por Dios y por España" jartzen zuen plaka bat zegoen, eta bertan osabaren (Joxe Usabiagaren) izena zegoen. Urtero Falangekoek han omenaldia egiten zuten. Aitonari min handia egiten zion horrek. Trauma handia izan zen hori". **(Arantzak)**

"Urte batzuk geroago Beasaingo karlista bat belauniko jarri zen nire osaba baten aurrean eta barkamena eskatu zion, "zure familiari eginiko minagatik". Karlista horrek gero bere buruaz beste egin zuen, Argiñano zen". **(Arantzak)**

"Gizon hori (Epifanio Argiñano), azken urteetan gure gurasoen eta osaben inguruan eta besteen inguruan ibiltzen zen barkamen--eske". **(Pedro Marik)**

"Askatu ostean, Venezuelara joan zen aita eta urte batzuek han egin zituen". **(Biek)**

"Franco Donostiara zetorren bakoitzean kartzelara eramaten zituzten. Behin, Venezuelan zegoela, poz apur bat izan nuen "aita aurten ez dute eramango, Venezuelan dago-eta". 1951. urtea-edo izango zen". **(Arantzak)**

"Gurekin oso gaiztoa zen batek, agian jakinda ni nor nintzen, kontzientzia txarragatik-edo, bere dendara behar nuenaren bila joateko eskaintza egin zidan. Hark ere bere burua bota zuela esaten zen". **(Arantzak)**

"Kalean, Francoren garaian ez zen euskaraz tutik ere egiten". **(Biek)**

"Etxea zen euskara defendatzeko modu bakarra. Gure aitak esaten zuen "etxe honetako atetik barrura hizkuntza bakarra dago, euskara". **(Pedro Marik)**

"Mojetan, irakasle bakarra zen euskalduna, besteak erdaldunak. Bertako maisuak kanpora bidaltzen zituzten". **(Arantzak)**.

"Ogia estraperloan lortu behar zen, Ataundik edo Lazkaoko errotatik". **(Pedro Marik)**

"Gure osaba batek, Iraolak, pasteleroa zenez, hark ba beno, zerbait lortu ahal izaten zigun, opil txikiak eta abar". **(Pedro Marik)**

"Aitonak lursail batzuk zituen Olaberrian, eta han zer edo zer lortzen zuen, beharrak arintzeko". **(Biek)**

Ibarbia Sarriegi MARIA KARMEN (Beasain, 1941-04-25) eta Ibarbia Alustiza FELIPE (Beasain, 1932-03-18)

Jose Ibarbia Untzueta **fusilatuaren ilobak.**

Beasainen 2014ko ekainaren 19an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Errepublika ezarri zenean, batzuk beldur pixka bat izan zuten, fraideen kontra egingo zutela-edo, eta gurutzeak kenduko zituztela-eta". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Beñaran kapitainak Errepublikaren alde zin egin zuen. Frankistak sartu zirenean, kuartelean bertan (Ezkiaga auzoan) fusilatu zuten". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Etxe batzuk erre egin zituzten". **(Biek)**

"Uste dugu fusilamendu gehienak kanposantuan izan zirela". **(Biek)**

"Uste dugu hilerri barruan enterratu zituztela". **(Biek)**

"Gure etxetik, Usategitik, entzuten ziren torturen garraisiak". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Gure familiak hemendik alde egin zuen, baserri batera, San Martindik gora zegoen baserri batera. Gogoratzen dut bazkaltzen ari ginela. Eta gogoratzen dut nik arrozesnea nuela postrerako". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Nire aita (Jose Manuel Ibarbia Untzueta) mobilizatu egin zuten, Bernedo-enean zebilen lanean eta hura militarizatu egin zuten". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Nire aita (Eusebio Ibarbia Untzueta) Beasaingo kartzelan eduki zuten denboraldi batean. Batzokia zaintzen egon zen eta norbaitek ikusi eta salatu egin zuen. Hilabete pare bat inguru egon zen. Mantak eta janaria etxetik eraman behar izaten ziren". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Usategi baserrian, jaio nintzen baserrian, aitona behin belar-pilan ezkutatu zen. Erreketeek susmatu egin zuten norbait bazebilela han eta aitona belar-pilan sartu zen. Erreketeak belar-pila baionetekin zulatzen aritu ziren, baina ez zuten harrapatu. Hori bai, janaria eraman eta lapurtu egin zuten". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Gure etxean, Nafarroa etorbidean ere ateak apurtu eta koltxoia eraman zuten". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Nafarrak (erreketeak) nahiko harro sartu ziren". **(Biek)**

"Gure baserriaren beste bizitzan, Usategin, bi heriotza gertatu ziren. Osabak, mendian edo soroan-edo, granada bat topatu zuen eta etxera eraman zuen. Baserrira iritsi eta etxeko ama-alabei (Joana Martina Alustiza Goitiari eta Maria Ramona Lakarra Alustizari) eman zien. Haiek, zer zen oso ondo jakin ez eta espoleta askatu eta granadak eztanda egin eta ama-alabak hil egin ziren. Osaba bera, sukaldean zegoelako libratu zen "Zer egin dut? Zer egin dut?" oihuka atera zen handik. Gure aiton-amonek eztanda entzun eta kea ateratzen ikusi zuten". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Ni eta osaba bat, orduan mahatsa biltzen ari ginen, eskailera batekin. Danbateko horrek biok lurrera bota gintuen". **(Felipe Ibarbia Sarriegik)**

or.

"Gure osaba (Joxe Ibarbia Untzueta) arotza zen eta ELAko ordezkari bezala jarduten zuen. Tropak sartu zirenean alde egin zuen. Bizkaian atxilotua izan zen, handik Kantabriara eraman zuten, eta han beste hamalaurekin batera fusilatu zuten, Santoñan. Berarekin batera komunistak eta abar, ideologia guztietakoak fusilatu zituzten". **(Biek)**

"Ajuriagerra ere han hartu zuten preso, baina Alderdikoek (EAJkoek) trukatu edo kanjeatu egin zuten". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Gure amona enteratu zen semea preso zegoela eta Udaletxera joan zen galdetzera, bere anaia bat zinegotzi baitzegoen (Frantzisko Untzueta). Eta hark Ibarbia Santoñan ez zegoela zioen, azkenean erantzun zion "si hay que empezar a dar vidas por la Patria, empezaremos por la familia". Amonak hitza ukatu zion anaia hari". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Gutunetan, osabak (Joxe Ibarbiak) esan zuen lasai zegoela, Jauna hartu zuela eta agur esan zien familiako guztiei. Gero kapilauak ere idatzi zuen, kristau baten moduan hil zela eta abar". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Gure aitak (Eusebio Ibarbia) kapilauarekin hitz egin zuen, eta hark aitari esan zion "No entiendo cómo les tachan de rojos a unas personas que han muerto gritando "¡Viva Cristo rey!". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Beste osaba bat (Jesus Ibarbia Untzueta) Gasteizen preso egon zen, Bilbon izan zen atxilotua. Haren beste anaia bat, Anjel Ibarbia Untzueta, Francoren alde mobilizatu zuten, behartuta. Zazpi urte ibili behar izan zuen armadan". **(Biek)**

"Gure aitari gauzak zailak jarri zizkioten, edozertarako baimenak-eta zaildu egiten zizkioten". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegik)**

"Agintari frankisten artean, jendea asko lagundu zuena Joxe Aranburu "Santineko okina" izan zen. Hark salbokonduktuak eta abar ematen zituen". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Argiñanotarrak okerrago portatu ziren. Denak ez, baina euren artean, batzuk, Jesus Argiñano, Dibisio Urdinean egon zena eta Epifanio, erreketeen tenientea, eta haien arreba Felisa… oso gaiztoak ziren". **(Biek)**

"Santiago Muñoz, Ezkiagaren inprimategian lan egiten zuena, oso gaiztoa zen. Hark esaten zuen desfileetara joaten ez zena hil egin behar zela. Hark ere bere buruaz beste egin zuen, balkoitik bere burua botata". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Beldur handia zegoen agintariekiko. Behin bati, Frantzisko Ezkiagaren etxean kafea zerbitzatzen ari zela, tanta bat erori eta sekulako beldurrarekin itzuli zen etxera". **(Felipe Ibarbia Alustizak)**

"Ines Manso izeneko emakume bati ilea moztu zioten zerora eta errizino-olioa eman zioten, eta dena zeriola Beasaingo kaleetan zehar erabili zuten. Baina bera ausarta izan zen, eta tente joan zen, "nirekin ezin duzue!" esanez. Porteriako Lamata bati ere gauza bera egin zioten". **(Biek)**

"Gure ume-garaian, eskolan, euskaraz egiten bagenuen, zigortuta gelditzen ginen. Astean bizpahiru egunetan gelditu behar izaten genuen, bostetan irten ordez, zazpietan irteten ginen (La Salle eskolan). Egunero besoa jaso behar izaten genuen eta Cara al Sol *abestu".* **(Felipe Ibarbia Alustizak).**

Imatz Crespo JOAN RAMON
(Beasain, 1959-12-25)

1936ko uztailaren 27an Beasainen eraildako *Ramon Crespo Igartzaren* biloba.

Beasainen 2014ko abuztuaren 5ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz)

"Nire aitonari "Pajareroa" deitzen zioten txoriak asko maite zituelako. Artista zen, edozein txori harrapatzeko gai zen. Ez dakit zein zen bere ofizioa. Jatorriz Santanderkoa zen".

"Frankistak Beasainen sartu zirenean, denak Elizara joateko agindu zuten. Baina nire aitonari (Ramon Crespo Igartzari) alaba falta zitzaion, idazkariaren etxean lan egiten baitzuen. Aitonak amonari esan zion Elizara joateko, bera alabaren bila zihoala eta gero joango zirela Elizara. Orduan atxilotu zuten".

"Gizon karlista bat (Izagirre) bere defentsan atera zen, ez dakit balkoian zegoelako-edo. Karlista horrek esan omen zuen "pertsona hau ona da, utz ezazue bakean. Orduan biak fusilatu zituzten".

"Nire beste aitona (Inaxio Imatz) Santoñan atxilotu zuten italiarrek. Beasaingo jendea joan zen zerrenda batekin hara eurak atxilotzera. Tartean apaiz bat eta Argiñano bat…, gero suizidatu egin zen azken hori, hala uste dut. Italiarrek esan zuten, ordea, haiek euren presoak zirela eta ez zituztela berehala fusilatuko".

"Gure amonek ez zuten gudaz ezer kontatu nahi izaten, ez zuten gogoratu nahi".

"Franco Donostiara zetorren bakoitzean, nire aitona Inaxio Imatz kuartelera atxilotuta eramaten zuten".

*"**Cara al Sol** abesten ez bazenuen, ezin zenuen jantoki sozialetan jan".*

"Estraperloa zela-eta hortik zehar ibili behar zen janariak lortzeko. Nire aitona Inaxio Imatzen auzokidea treneko makinista zen. Biak behin Agurainera joan ziren patata-bila tren-makinan. Bueltan, bi Guardia Zibilekin topo egin zuten, eta Altsasura eramateko eskatu zieten. Guardia Zibilek zaku-patata ikusi eta aitonak "hau nirea da!" esan zien baina konfiskatu egin zioten. Orduan makinistak esan zion "badakit non ezkutatu duten zakua, orain nik ardoa edatera eramango ditut eta zu sartu hor". Aitona orduan han sartu zen, gela hartan, kristala puskatuta eta orduan konturatu zen, han, txistorra, txorizoa eta abar ere bazeudela. Zaku-patata erdia hustu eta txorizoz eta abarrez bete ondoren gorde egin zuen. Makinista harritu egin zen eta "joder, jakin izan banu ez nizun ezer esango!" esan zion. Beasainen biltegi batean deskargatu zuten zakua, eta, makinistak, sarraila hautsita gauez hartu zuen".

or.

Irizar Aranburu IXABEL eta TERESA

(Beasain, 1952-07-03) (Beasain, 1956-05-17)

Antonio Irizar Zurutuza **hildako gudari lazkaotarraren ilobak.**

Beasainen 2014ko uztailaren 9an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Antonio Irizar kaputxinoetan zegoen eta meza emateko zegoen, uste dugunez Zangozan. Baina gaixotu egin zen eta atseden hartzeko etxera ekarri behar izan zuten". **(Teresak)**

"Beste batzuen arabera, oso goiz bukatu zituen ikasketak eta artean goizegi zuen meza emateko. Agian musika-zaletasuna tarteko, hemen musika-eskolan ibiltzeko etorri zen, Mezatan zegoela guda piztu zen". **(Ixabelek)**

"Bere anaia bat, Martin Irizar Zurutuza ere kaputxinoa zen. Gure aita (Joan Migel Irizar) ere Altsasun zegoen horretarako. Berak zioen guda izan ez balitz (14-15 urte zituen) gu ez ginela jaioko, berak han jarraituko zuelako. Baina etxera bidali zuten, bere anaia "gorriekin" joan zelako" **(Teresak).**

"Antonio Irizar, etxean, komentutik etorrita zegoela guda piztu zen. Bera beste beasaindar batzuekin batera mendira joan zen, Murumendira. Besteetako bat Maximo Aranburu omen zen. Eta Urangatarretako bat ere han zen". **(Ixabelek)**

"Antonio Irizar Olaetan hil zuten 1937ko apirilaren 3 eta 4 artean. Amaiur Batailoiko kidea zen. Kapitaina bere lehengusua zen, Bonifazio Apalategi, gero Ordizian Txindoki taberna izan zuena. Bonifazio heriotzara kondenatua izan zen". **(Ixabelek)**

"Hil zen gauean, zaintza zuen. Eta horretan tiroz hil zuten. Badirudi nahiko gertutik egin ziotela tiro." **(Ixabelek)**

"Osaba Nikomedes Irizar Zurutuza Santoñan preso sartu zuten eta langileen batailoian ibili zen". **(Teresak)**

"Gure aitak (Joan Migel Irizarrek) 25 pezetako isuna ordaindu behar izan zuen, bere anaia hil ziotela kontatzen salatari batek entzun eta salatu zuelako". **(Teresak)**

"Gure aita (Joan Migel Irizar) Loinatz koralaren zuzendari izan zen. Urriaren 12an gaizki pasatzen zuen, Guardia Zibilak Espainiako ereserkia jotzea nahi izaten zutelako eta berak ez zuen nahi izaten". **(Ixabelek)**

"Behin erreferendum batean parterik hartu ez zuelako kuartelera deitu zuten". **(Teresak)**.

"Gure familia oso ezaguna zenez, agintariek errespetatu beste biderik ez zuten izaten, baina jakinda bakoitza non zegoen". **(Ixabelek)**

"Gure aitaren familian gose-gosea ez dakit, baina estualdiak pasatu zituzten. Agian gose handirik ez, gure amona sukaldaria zen eta oso trebea izan zen. Gure aitak beti esan izan zuen "Gosea? Isildu zaitezte, zuek ez dakizue gosea zer den!". **(Biek)**

"Gure aitak etxean asko egiten zuen guk euskaraz egin genezan. Umandiren gramatika ere erosi zuen, Xabiertxo ere bai, eta Zeruko Argiaren harpidedun zen". **(Ixabelek)**

"Erdararen erabateko presentzia horrek euskara erdi-galtzera eraman gintuen. Kontzientzia hartu genuenean berreskuratu egin genuen. Etxeko euskal giroarekin soilik oso zaila zen euskaldun irautea". **(Teresak)**

Alonso Garate AMAIA, Alonso Lamata JOSE MARIA, Alonso Lamata SARA eta Lamata Villahoz ANJEL

(Beasain, 1976-04-18) • (Beasain, 1941-01-31) • (Beasain, 1946-02-06) • (Beasain, 1945-02-21)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraila izan zen *Victoria Huergo Toferen* senitartekoak.

Donostian 2014ko uztailaren 17an egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire aita (Frantzisko Lamata) sozialista zen, eta Beasaingo sozialismoa zuzentzen zuenetako bat. Politena tabernaren (gaurko Basakana) gainean zegoen sozialisten egoitza. Nire aitak esaten zidan han ordu asko pasatzen zituela". **(Anjel Lamata Villahozek)**

"Familian bertsio ezberdinak entzun ditugu Viktoria Huergoren hilketaz. Niri kontatu zidaten baratzera joan zitzaizkiola, "toque de queda" bat errespetatu ez zuelako". **(Amaia Alonso Garatek)**

"Nire bertsioa herrian entzun nuen. Tinta-fabrikaren ondoan auto bat erretzen ari ziren eta Viktoriak esan zien autoa han ez erretzeko, sute bat sor zezaketela-eta. Viktoria preso hartu zuten. Gero Ugarte batek esan zien ea nora zeramaten emakume hura, eta orduan, Ugarte ere preso hartu zuten". **(Anjel Lamata Villahozek).**

"Gure etxean gutxi hitz egiten zen horretaz. Bagenekien amona (Viktoria Huergo) fusilatu egin zutela eta baratzean aurkitu zutela". **(Sara Alonso Lamatak)**

"Beste bertsio baten arabera, gure amona, Viktoria Huergo, kalean harrapatu zuten, bere ahizpari tipula batzuk zeramazkionean. Uribe-Etxebarria batek, inprenta zuenak, esan zien "nora zoazte hamaika umeren ama den emakume horrekin?", eta bera ere eraman egin zuten". **(Jose Mari Alonso Lamatak)**

"Agian Viktoria Huergo ere, Matias-enean egon zen, beste senide batzuek hori diote-eta" **(Anjel Lamata Villahozek).**

"Ikusten da hamaika seme-alaben ama bat hil zutela, hortik aurrera, ikusten den bezala, bertsio asko daude gertakariaz". **(Amaia Alonso Garatek)**

"Ez dakigu non lurperatu zuten, baina legenda beltz asko dago". **(Amaia Alonso Garatek)**

"Madrileko "La Voz" egunkarian jartzen duen gertaeraren deskripzioa ez zait gustatu, Viktoria Huergo han zegoela-eta, arropak puskatzen zituela gauean-eta... beno agian gaixotasunen bat izango zuen, baina ez dakit zein puntutaraino den egia hori; baina bi seme hil zizkiotela ez da egia, gudan ibili ziren-eta. Beraz, hori adierazi zuena ez zegoen guztiaz ondo informatua. Errua gure gain botatzea besterik ez du lortu horrek". **(Amaia Alonso Garate eta Anjel Lamata Villahozek)**

"Viktoria Huergoren bi seme, Frantzisko Lamata Huergo eta Tomas Lamata Huergo, gudan ibili ziren eta gero kartzelan egon ziren. Nire aita Frantzisko Lamata Ormaiztegiko zubia botatzen aritu zen, Santanderren edo Santoñan atxilotu zuten. Santoñan, Bilbon eta Cadizen egon zen preso. Tomas Lamata eta Timoteo Alonso Hernando (Viktoria Huergoren suhia) ere, preso egon ziren. Timoteo Alonso Tolosan alistatu zen gorriekin. Berak zioen gudan ez zuela inor hil"." **(Denek).**

"Timoteo Alonso Hernando Asturiasen ibili zen langile-batailoian, aireportu militarra egiten. Gero Luzia Lamata Huergorekin ezkondu zen". **(Jose Mari Alonsok eta Amaia Alonsok)**

"Timoteo langile-batailoian (Asturiasen) preso zegoela, nire aita (Jose Mari Alonso Lamata) jaio zen. Timoteo Alonso egun hartan ez zen lanera joan eta ilea moztu zioten". **(Sara Alonso Lamatak).**

or.

"Timoteo Alonso eta Luzia Lamata, San Adrianen, Nafarroan, bizi izan ziren gudaren ondoren. Han soroan lanean ari zen beste bikote batekin topo egin zuten, euren adin bera zuten. "Zuek Beasaingoak zarete, ezta?" galdetu zieten. Haiek baietz. "Guk han emakume bat fusilatu genuen" esan zieten. Gure gurasoak zur eta lur gelditu ziren. Hori aitak, hiltzear zegoela esan zigun. Hori bai, San Adriango haien izenik ez zigun esan. Uste dut, ez zietela ezta emakume hura euren ama zenik ere esan". **(Sara Alonso Lamatak eta Jose Mari Alonso Lamatak).**

"Egia da, bagenekiela nor zen "euretakoa" edo "eskuinekoa" eta nor zen "gureetakoa" edo "ezkerrekoa", baina azkenean denok elkarrekin ibiltzen ginen. Nik "haien" familietako semeekin jolas egin dut. Gu ez gintuzten ezberdintasun horretan hazi. Ez dut halako pikerik ikusi, baina egia da ni 1945ean jaio nintzela, eta ez guda ondoren berehala". **(Anjel Lamata Villahozek).**

"Egia da gudari buruz hitzik ez egiteak, modu batean, aurrera egitea ahalbideratu zuela, gertatutakoa izugarria baitzen". **(Sara Alonso Lamatak).**

"Nire izeba batek, Feli Alonso Lamatak, esaten du, orain ulertzen duela amonaren isiltasuna". **(Amaia Alonso Garatek)**

"Oso harro gaude Amaia Alonsok gure familiaren historia gogorarazteko egin duen lanaz". **(Sara Alonso Lamatak)**

"Niretzat hau aukera bat da, nire familiaren historia gogoratzea beharrezkoa baita". **(Amaia Alonso Garatek)**

Larrañaga Agarrista ROSA eta Atxaga Larrañaga MIREN

(Donostia, 1934-07-26) (Donostia, 1925-01-12)

1942an fusilatua izan zen *Jesus Larrañaga* zuzendari komunistaren alaba eta iloba.

Gasteizen 2015eko maiatzaren 26an egindako elkarrizketa.

"Nire aitaz oso oroitzapen gutxi ditut. Ni lau urterekin, 1938an, Bartzelonatik SESBera (Sobiet Batasunera) joan nintzen". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Nire aita Oriokoa zen, pilotaria, baina fundamentu gutxiko gizona. Nire ama beasaindarra zen (Maria Josefa Larrañaga), apartatu egin ziren. Artzai Onaren ondoko etxe batera joan ginen bizitzera, amona han etxe batean atezaina zelako". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Gu sekula ez gara Beasainen bizi izan, gurasoetako bat (baten aita eta bestearen ama) beasaindarrak izan arren". **(Biek)**

"Jesusen ama oso erlijiosoa zen. Lau seme-alabetatik bi jesuita ziren. Eta Jesus Larrañaga hortxe-hortxe ibili zen, horretarako ikasi zuen". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Dolores Ibarruri gure etxera etortzen zen askotan, guk ohea uzten genion". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Jesus ia beti kartzelan egon zen. Askotan bisitatu genuen han. Atxilotzen zuten poliziek ere errespetu handia zioten. Hori bai, askotan enteratu egiten zen eta etxearen atzeko aldetik, Urbieta kaletik ihes egiten zuen" **(Miren Atxaga Larrañagak).**

"Alderdi Komunista oso indartsua zen Pasaian. Jesusek eragin handia zuen han, arrantzaleek asko maite zuten". **(Miren Atxaga Larrañagak).**

"Ziur aski Jesus Larrañagak 1934ko greban eraginik izango zuen, denetan sartua zegoen-eta". **(Miren Atxaga Larrañagak).**

"Jesus Larrañaga Errusian egon zen eta oso pozik etorri zen handik, maiteminduta". **(Biek)**

"Gipuzkoako Alderdi Komunista ez zen oso handia. Batez ere Donostialdean zuen indarrik handiena". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Jesus Larrañagarentzat euskara oso garrantzitsua zen". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Mitinetan euskaraz zein erdaraz hitz egiten zuen, baina gehiago euskaraz". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Jesusez gain, Urondo, Astigarribia, Cuenca eta Zapirain anaiak ziren beste buruzagi komunista gipuzkoarrak. Agustin Zapirain Bilbon hil zen". **(Biek)**

"1936an, Eibarren, Larrañaga batailoia sortu zuen, gazte komunistez osatua". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Jesus Larrañaga Donostian Gudako komisario izan zen. Gero Bilbora joan ginen eta han bizi izan ginen ni Sobietar Batasunera joan nintzen arte (1937 arte)". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Jesusek Gipuzkoan Guda Komisario bezala ardura handiak izan zituen, gudaren arduradun nagusia izan zen errepublikanoen aldean". **(Biek)**

"Komandante bat (Leon Carrasco Gobernadore Zibila) fusilatzeko zeudela, bere emaztea Jesus Larrañagarengana joan zen, bitartekaritza egin zezan eskatuz, baina joan zenerako, jada fusilatua zuten". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

*"Amilibiak Jesus asko errespetatzen zuen. Euren gorabeherak izango zituzten, hori bai. Amilibia hori Herri Frontetik aurkeztu zen 1936an, sozialista zen, Argentinatik bueltatzerakoan, **Punto y Hora**n idazten hasi zen, HBtik hurbil ibili zen".* **(Biek).**

"Jeltzaleek ere errespetatzen zuten. Agirre Lehendakariak behin esan zuen "A zer mutila utzi genuen joaten!", Larrañaga lehen EAJkoa zelako". **(Biek)**

or.

"Gudan batailoi jeltzale bat altxatuekin nahasi zuten ezkertiarrek. Bertako batek esan zien "deitu Jesusi, nik ezagutzen dut, ni Ordiziakoa naiz!" eta hala libratu zituzten. Jesus alderdi guztietakoek errespetatzen zuten". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Bere mitinetara euskaldun asko joaten zen, baserritar asko". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Gudan, Jesus fronte guztietan ibili zenez, oso ezaguna egin zen; Gipuzkoan, Legution, Asturiasen, Otxandion, Cabezonen, etab., azken horretan zauritua izan zen…". **(Biek).**

"Errepublikanoen Armadako Komisarioa izan zen. EAJkoek ez zuten nahi Larrañagak hainbeste ardura izaterik. Baina egia da Agirrek estimua ziola". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Jesusek Bilbon egin zen desfile batean, "Gora Euskadi Askatuta!" esan zuen". **(Miren Atxaga Larrañagak).**

"Astigarribiak zenbait gauza ez zituen ondo egin eta, antza denez, Larrañagak atentzioa deitu zion". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Guda bukatu zenean, Alacanten atxilotu eta Albaceteko kontzentrazio-eremuan sartu zuten, baina ihes egin zuen. Faxistek jakin zuten atxilotu zutela, baina ez zekiten nor zen eta espiak bidaltzen zituzten eremu hartara. Nafarroako zonaldea oso ondo ezagutzen zuen Kristobal Errandoneari esker pasatu zuen muga. Bokalen egon zen, han lagun handiak zituen". **(Biek)**

"Gero Santo Domingon eta Kuban egon zen. Handik Espainiako Estatura pasatu zen, Alderdia berrantolatzera. Jende askok ez zuen ulertu erabaki hura, hain ezaguna izanda, nola bidal zezaketen klandestinitatera. Ulertezina zen. Hain azpiegitura eskasarekin-eta… Nire aitak ezetz esan zezakeen, baina baietz esan zuen, berarentzat Alderdiaren aginduak oso garrantzitsuak ziren-eta". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Berarekin Imanol Asarta harrapatu zuten, oso laguna zuena". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Bai, askoren ustez hiltegi batera bidali zuten Jesus Larrañaga. Amilibiak ere, antza denez, berdin pentsatzen zuen. Grimaurekin eta beste batzuekin ere berdin egin zuten". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Ez ginen batera joan SESBera. Ni 1937an joan nintzen, Sestaotik Leningradera (gaurko San Petersburgora)". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Han oso ondo geunden, oso harreman onak genituen beste umeekin. Munduko Guda hasi zenean egoerak okerrera egin zuen". **(Biek)**

"Beste euskal umeekin harreman handia genuen". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Han errusieraz hitz egiten genuen batez ere, espainieraz pixka bat. Nik euskaraz banekien hasieran, baina gerora galdu egin nuen". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Leningraden (gaurko San Petersburgon) egon ginen, baina naziek guda hasi zutenean, Panukhino deitutako herri batera, Volgaren ondora joan ginen". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Ni Leningradetik Uzbekistanera, Samarkanda ondora, Afganistandik gertu dagoen Gogan deitutako herri batera eraman ninduten". **(Rosa Larañaga Agarristak)**

"Ni tuberkulosia zela-eta gaixotu egin nintzen". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Umeen etxeak lekualdatu egin zituzten eta oso ondo tratatu gintuzten, baina gudan gosea denoi iristen zitzaigun eta, hori bai, guretzat beti atentzioa izaten zuten. Frontean milioika pertsona hil ziren". **(Biek)**

"Genuen informazioa Alderdi Komunistak ematen zigun. Espainiako Alderdi Komunistak ez gintuen ondo tratatu. Bazterrean utzi gintuzten. Jesus hil zutenean jakinarazi egin ziguten, besterik ez". **(Biek)**

"Nik Saratoven bi karrera egin nituen, Medikuntza eta Farmazia". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Nik Tipografia ikasi nuen. Gero "Pravda" egunkarian egin nuen lan". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Hango hezkuntza-sistema oso ona zen". **(Biek)**

"Marxismo-leninismoan eta ateismoan hezi gintuzten. Hona itzuli ginenean, zenbait gauzek atentzioa deitu ziguten, adibidez, hemen zegoen mezatara joan beharrak. Baina hezkuntza askoz ere hobea zen han". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"1956an Espainiako estatura itzuli ginen. Galdekatu egin gintuen CIAk Madrilen. Castellora iritsi ginen eta handik Soraluzera etorri ginen". **(Biek)**

"Gasteizen Apodaka deitutako polizia bat zegoen. Sekulako jazarpena egiten zigun, galdeketak eta abar". **(Biek)**

"Ni medikua izan nintzen Arabako landagunean. Garai hartan ez zegoen emakumezko medikurik hemen. Hamalau herritan artatu behar nituen herritarrak. Oinez joaten nintzen". **(Miren Atxaga Larrañagak)**

"Nik Dibisio Urdinean ibili ziren batzuk ezagutu nituen. Behe-mailakoak gurekin ez ziren gaizki portatu, eta adarra jotzen nien, Leningraden jipoia eman geniela-eta. Hori bai, goi-mailakoekin ez, horiekin gaizki konpontzen ginen. Mediku batek adibidez, niri (Miren Atxagari) ez zidan sekula lanik ematen. Aurre egiten nien". **(Biek)**

"Hemen ez genuen jarraitu Alderdi Komunistan militatzen. Errusian jada tratu gutxi genuen eurekin. Hori bai, gu komunistak beti". **(Biek)**

"Sekula ez gara Errusiara itzuli. Nostalgia badugu eta familiako batzuk hara joanak dira, baina gu ez gara joan". **(Biek)**

"Francoren garaian euskaraz ezin zen egin Gasteizen. Behin margarita batek amari "amatxo!" esateagatik errieta egin zidan: "¡Aquí no existe eso, aquí es madre!" esan zidan". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

"Behin nire ama-eta, Durangoko eta Arrasateko batzuekin euskaraz ari zirela, denda batetik bota egin zituzten "espainolez ez egiteagatik". Ama egun batzutan etxean egon zen, errepresioa ez jasatearren". **(Rosa Larrañaga Agarristak)**

Larrea Agirre ROSARIO
(Beasain, 1930-10-13)

Pedro Larrea Ormazabal **eraildakoaren alaba.**

Beasainen, 2012ko apirilaren 14an egindako elkarrizketa (gazteleraz).
Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek egindako elkarrizketa.

"Nire aitak sagardotegi batera eramaten ninduenaren oroitzapena dut".

"Nafarroa etorbidean (gaur hala deitzen zaio, orduan ez) bizi ginen, ferrobiarioen etxean. Etxera etorri egin ziren, aita eraman eta hil egin zuten. Nire aita ez zegoen inongo alderditan sartuta, ez zen politikan sartzen. Hori esan zidan amak. Agian EAJren aldekoa izango zen, baina politikan ibili gabe. Gu bakarrik ez uztearren etxean gelditu zen. Joan izan balitz…".

"Nire osaba bat ere geltokian hartu zuten eta etxera bidali zuten arma baten bila. Guk ez genuen armarik eta amak etxean esan zion "joan zaitez Zegamara, bestela zu ere hil egingo zaituzte-eta". Horregatik libratu zen. Gero hura amarekin ezkondu zen".

"Soldaduek esan ziguten gure etxea toki txarrean zegoela eta etxetik atera behar genuela. Atera ginenean, eurak sartu eta dena lapurtu ziguten".

"Guda ostean nire amak lan asko egin behar izan zuen guri denoi jaten emateko".

"Gogoan dut errazionamenduarekin batera seboa ematen zigutela. Merkatu beltzean olio pixka bat lortzen bagenuen, harekin nahasten genuen".

"Ematen ziguten ogia ezin zen jan ere egin".

"Umezurtzoi botila bat esne ematen ziguten".

"Jantoki Sozialetara ere joaten ginen, baina han, nire amaren arabera, oso gaizki ematen ziguten. Berriz eman behar izaten zigun jaten".

"Nire amarekin gerora ezkondu zen gizonak, osabak, Nafarroara joan behar izaten zuen patata-bila".

"Baratzea geneukan, eta beno, hortik zer edo zer ateratzen genuen, babarrunak-eta".

or.

Lasa Aranburu XANTI

(Beasain, 1952-01-24)

Familiako testigantza asko bildu dituen persona.

Beasainen, 2014ko abuztuaren 5ean egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Gure amaren etxea bonbardatua izan zen eta baserri batera joan behar izan zuten, Antxusieta baserrira".

"Aitona Santiago Aranburu Otamendi zen, EAJkoa".

"Aitona preso egon zen Beasainen. Hala ere, egunero lantegira lanera ateratzen zuten, CAFera. Amonak eramaten zizkion bazkaria eta abar. Denbora dexente egin zuen barruan".

"Gure familian asko aipatzen zen Zesareo Ugarteren aitaren kasua. Nik uste dut lanera zihoala eta gazte bat atxilotzera zihoazela, erreketeei ez atxilotzeko esan eta orduan bera ere fusilatu egin zutela".

"Fusilatuen hobi komuna, hilerrian sartu eta eskuinera zegoen".

"Emakume askori ilea moztu eta errizino-olioa ematen zieten edateko. Ez dakit nortzuk izan ziren ilea moztutakoak, baina bai nor ibiltzen zen ilea mozten. Montejoren ama ibiltzen zen horretan, margaritetakoa zen".

"Aranburu Aranburu familian, lau euskal batailoietan ibili ziren: Luis, Martin, Endrike eta beste bat, orain gogoratzen ez dudana; baina beste batek erreketeekin "bolondres" joan behar izan zuen: Ramon Modesto Aranburuk "Txanbok" alegia".

"Abertzaleekin joan zirenak, langile-batailoietan ibili ziren gero".

"Ramon Modesto Aranburu Aranburu erreketea Ebroko borrokaldian zauritua izan zen".

"Errazionamendua, irabazleen familiek baino gutxiago jasotzen zuten gure amaren familian".

"Gerra ostean, mesprezuak jaso zituen nire aitonak, abertzalea zelako".

"Franco Donostiara etortzen zenean, jendea atxilo eramaten zuten. Gure aitona ez, baina Beasaingo beste batzuk bai, eramaten zituzten".

"Gure familian badago kontakizun bat, oso jende gutxik jakin duena orain arte. Ia ez da hitz egin, eta kontatu zidatenak (Endrio baserriko beste bizitzakoak) denak hilak daude. Gure aitaren ama, karlista zen. Makiak ibili ziren Beasainen eta amonak bi ikusi zituen eta salatu egin zituen. Esaten dute asturiarrak zirela. Makiak harrapatu eta Aratz-Matxinbentan fusilatu zituzten. Hori bai, non zehatz-mehatz ez dakit. Beraz esan beharra dago Aratz-Matxinbentan hildako bi maki daudela".

Lasa Imatz PATXI
(Beasain, 1929-05-15)

1936ko uztailaren 27an tropen Beasaingo sarrera bizi izan zuen.

Beasainen 2014ko ekainaren 25ean egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Nik gogoratzen dut 1931n Errepublika ezarri zela eta txangoak antolatzen zituztela mendira eta jantzi bereziekin joaten zirela" (Jeltzaleen mendigoizaleak ote ziren?).

"Gure baserria ez zen gurea, zerbait ateratzen genuen, baina errenta ordaindu behar genuen. Gure aitak (Jose Luis Lasa Telleriak) CAFen forjan egiten zuen lan. 13 urterekin sartu zen han".

"Gure aita (Jose Luis Lasa Telleria) EAJko afiliatua zen, batzokian ibiltzen zen".

"Gogoratzen dut gerra hasi zenean, hemen eskopetekin ibiltzen zirela, nafarrei (erreketei) aurre egiteko. Bodegaren ondoan trintxera bat egin zuten".

"Guda hasi zenean tiroak eta abar izan ziren. Koltxoiak jarri behar izan genituen leihoetan, tiroak etxean ez sartzeko".

"Harrapatzen zituzten guztiak eramaten zituzten frankistek".

"Fusilatutakoak non hil zituzten ez dakit, baina non lurperatu zituzten bai, badakit, hilerriaren barruan lurperatu zituzten, han lurpila bat ikusi nuen, lur-mordo handia, hilerrian sartu eta ezkerretara. Agian batzuk hilerritik kanpo lurperatuko zituzten, hori ez dakit; badakit barruan batzuk lurperatu zituztela".

"Behin, ihes eginda geunden baserrian, batzuk sartu ziren eta "¡Arriba España!" oihukatu zuten. Guk baxu "¡Arriba España!", ez genekien zer esan-eta. Eurek "¿No sabéis decir Arriba España o qué?" Kafea eman behar , eta eurek "¿No tenéis jamón? ¿Y no tenéis aceite?" eta beranduago "¡Pues hemos estado a pounto de echar unos cañonazos a esta casa". Senperen zuten kanoia".

"Egun batean gogoratzen dut, zazpi urte nituela, ganadu-jana biltzen ari nintzela, karretilarekin, tiro egin zidatela, orain Txindoki Institutua dagoen aldetik".

"Gure aitak (Jose Luis Lasa Telleria) Beasaina itzuli zenean, apaiz batekin egin behar izan zuen zerbait, ez dakit zer sinatzera edo joanda. Atxilotua ez zen izan, baina arazo batzuk izan zituen."

"Ez dakit apaizak traba txikiren bat-edo jarri ote zion, uste dut apaiza On Pedro Garaialde zela".

"Gorrientzako ez zegoen lanposturik. Egun batean soroan ari zela, CAFen lan egiten zuten bi, espezialista bi, zinegotziak zirenak, horietako bat Artolain, etorri ziren eta "erabaki dugu, gorriekin ibili zaretenok ez duzuela lanik izango" esan zioten eta nire aitak erantzun "nik lana topatuko dut". Handik zortzi egunera, CAFeko zuzendari edo zuzendariordeak, Antonio Sierrak, esan zuen, fabrika martxan jartzeko lanean zekien jendea hartu behar zuela. "Bihartik aurrera lehen botatakoak hartzera noa eta kitto". Orduan hurrengo egunean hasi zen nire aita lanean. Handik gutxira, beste haiei, bere bila etorri zirenei, esan zien "Ikusten al duzue, nola esan nizuen, nik lana topatuko nuela?".

"Estraperlo-garaian gure aita bizikletan Nafarroara joaten zen gauzen bila. Ni ere hasi nintzen gauzak ekartzen hamalau urte nituela. Asteburuetan joaten zen. Baratzetik ere zer edo zer ateratzen zuen jateko".

"Euskaldunei "casero burro no vale nin un duro" esanez farre egiten ziguten".

"Euskaraz, etxean bakarrik hitz egin genezakeen, guk etxean bakarrik".

or.

Lopez Gallego JESUS
(Beasain, 1928-09-21)

Gudan hildako bi gudariren anaia.

Beasainen 2014ko ekainaren 25ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Gudaren aurretik 2.000 edo 3.000 pertsonek egiten zuten lan CAFen. Denak Ezkiagako "ate nagusitik" sartzen ziren".

"Nire anaia denak sindikalistak ziren eta denak gudan ibili ziren. Haietako bati "Komunista" deitzen zioten. Haietako bi Lemoako Haitzetan hil ziren, eta "Komunista" Bilbon, gaixotasunez. Lorentzo eta Eutimio ziren".

"Falangistek asko lapurtu zuten, adibidez, fabrikako dendatik (kooperatibatik). Behin nire arrebari, jostuna zenari, josteko makina lapurtu zioten falangistentzako jantziak egiteko. Baina Moriones komandanteak hori moztu egin zuen eta makina itzultzeko agindu zuen".

"Fusilamenduak nik, entzutez ezagutzen ditut. Nik gogoratzen dut ezagun bat, herren bat, auzokide bat, amak esan zidanez etxetik arrastaka jaitsi zutela. Gero bere seme bat hil zuten (Igartua). Nire amak kontatu zidan".

"Emakume bati, Sarasola izeneko bati, nire auzokidea zenari, errizino-olioa edatera eman eta ilea zerora moztu zioten. Esaten dutenez emakume askori egin zieten hori".

"Ni errefuxiatua izan nintzen, anaiak gudan zebiltzalla. Lehenbizi Parisera joan ginen, han senitartekoak baikenituen. Hirurak joan ginen, ama, arreba eta hirurok. Parisen jakin genuen bi anaiak hil zirela. Alderdi Komunistak jakinarazi zigun, antza denez".

"Komunista batzuek lortu zituzten amak Gobernu errepublikanotik pentsioa kobratzeko paperak. Mugan dirua kentzen zuten, baina amak dirua ezkutatzea lortu zuen".

"Nire koinatuaren lehengusina bat politikan oso sartua zegoen eta pistolarekin ibiltzen zen. Berak esan zidan "Jesus, bota pistola hau!". Nik hondartzan enterratu nuen, trapu bat jarrita, niretzat pistola bat izugarria zen. Gero faxistak etorri zirenean, esan zidan "Jesus, zer egin zenuen pistolarekin?" Nik: "hau", eta kontatu egin nion. Eta esan zidan: "Ekar ezazu!". Eta pistola horrekin, kamioi bat errekisatu zuen, eta horrela Frantziako mugara joan ginen bera, ni eta familia osoa (ama eta bi arreba). Portboun bukatu genuen".

"Fabrikan bazegoen irratiaren oso zalea zen maisu bat. Hark irrati klandestinoak entzun eta berriak ematen zituen".

"Estraperloa ahal zuenak egiten zuen, Ni jeneroen bila joaten nintzen bizikletarekin, baina ez saltzeko, etxean jateko baizik. Esne-bila Arriarana joaten nintzen, eta patata-bila Sakanara, Nafarroara. Lizarrustin Guardia Zibila egoten zen eta batzuk harrapatu zituzten eta patatak kendu zizkieten. Niri ez, ni sekula ez ninduten harrapatu".

Lozares Sarasketa MARIA PILAR

(Beasain, 1943-11-25)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraila izan zen *Marcelo Bergara Lozaresen* senitartekoa.

Beasainen 2014ko uztailaren 3an egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire gurasoak nazionalistak ziren, baina ezin dut esan afiliatuta zeudenik".

"Frankistak sartu zirenean, nire aita ehizan zegoen, Olaberria eta Lazkao artean. Herrira itzultzean, atxilotu egin zuten, ELAko tokiko lehendakaria zelako. Berak ez zekien ezta lehendakari izendatu zutenik ere".

"Atxilotu eta eraman egin zuten. Nire ama orduan haurdun zegoen (nire anaia Manuel abuztuaren 1ean jaio zen), eta aitak bere semea 28 hilabeterekin ezagutu zuen".

"Martzelo Bergara Lozares, nire aitaren lehengusua zen. Bere amak (Maria Lozares Arin) zion, bere delitu bakarra, frankistak sartu zirenean, Kale Nagusitik ihes egitea izan zela. Agian Norte tabernara, Herriko Etxera joan ziren, agian beste emakume batekin, fusilatua izan zen emakume batekin (Victoria Huergo Toferekin)".

"Martzelo Bergararen arreba Pilar Bergara Lozares, Martzeloren lagun min Saturnino San Martinen emaztegaia zen".

"Martzelo Bergara eta Saturnino San Martin hilerrian fusilatuak izan ziren".

"Martzelo Bergararen amari Martzeloren anaia batek esan zion: "Ama, Martzelo atxilotu dute", eta amak erantzun: "uste dut ez dugula gehiago ikusiko".

"Martzeloren ama Maria Lozares hilerrira joan zen, eta han bi soldadu ikusi zituen. Soldaduek ez zioten pasatzen utzi, eta behin eta berriz jainkoarren eskatu zien pasatzen uzteko. Azkenean, utzi zioten pasatzen, baina hilerrian beste bi pertsona zeuden, eta haiei ere berdin eskatu behar izan zien pasatzen uzteko. Sartu zenean, han gorpu-pila ikusi zuen eta baita Zesareo Ugarte ere bere aitaren (Gillermo Ugarte) gorpuaren bila. Gillermo Ugarteren gorpua han zegoen, baina Zesareok ez zuen ikusten. Maria Lozaresek, gure izebak, esan behar izan zion, hantxe bertan zeukala".

"Maria Lozaresek Martzelori zapia atera eta aurpegi odoldua garbitu zion, Orduan zin egin zuen ez zela Beasaingo hilerrira itzuliko. Eta ez, ez zen itzuli, ezta bere senarra hil zenean ere. Hori bai, emakume hark ez zuen hitz txarrik izan inorekiko".

"Nafarrak (erreketeak) Beasainen sartu zirenean, nire amaren etxean lapurreta egin zuten, eta ama kalera bota zuten. Ama bi semerekin kalean eta aita preso. Ama aitaren familiarengana joan zen, eta niretzat mingarria bada ere, ez ziren behar bezala portatu. Orduan, fusilatu baten, nire aitaren lehengusu Martzelo Bergara Lozaresen familiak hartu zituen".

"Nire aita Iruñean, Burgosen eta bukaeran Gasteizen egon zen preso. Iruñean epaitu zuten. Kartzelako barroteak ere berak egin behar izan zituen, torneroa zen-eta".

"Nire amak zion heriotza-zigorra jarri ziotela, baina gero konmutatu egin ziotela"

"Nire aitaren kartzelako ziega lurzorua baino beherago zegoen, leihoa zegoen lurzoruaren parean".

"Garai hartan, nire ama ere Gasteizera joan zen lanera: erietxe batean egin zuen lan eta gero "La Marina" jatetxean. Jatetxe hartako jabeak preso politikoen emazteak kontratatzen zituen. Soldataz gain, soberan zegoen janaria ere ematen zien".

"Kartzelan, aitarekin batera, Ibarbiatarretako bat ere egon zen (Jesus Ibarbia)"

or.

“Aitak lan egin behar izaten zuen kartzelan zigorraren parte bezala. Egunero bi soldadu etortzen zitzaizkion bila, oso gazteak, Gasteizko Alde Zaharrera eraman eta bueltan kartzelan uzten zuten. Soldadu guztiek nahi zuten bera eskoltatzea, aitak gutxi jaten zuela-eta, sobratzen zitzaiona haiei ematen zielako”.

“Egunero, aitak inoiz ikusi ez zuen pertsona bat pasatzen zen eta leihotik pakete bat botatzen zion. Jeltzaleren bat izango zen, presoak laguntzeko”.

“Antonio Lozares Escolar osaba desagertua izan zen gudan”.

“Nire amaren anaia Viktor Sarasketa Ruiz (andoaindarra) fusilatu egin zuten. Errepublika garaian, nire amonak eskuineko pertsona bat salbatu zuen, ezkerrekoak bere bila zetozela-eta. Gero hark berak salatu zuen Viktor, eta atxilotu ondoren, Derion fusilatu zuten. Viktor torturatu egin zuten fusilatu aurretik, bi aldiz itxurak egin zizkioten, eta hirugarrenean esan zion beste bati: “lasai, berriz ere ekarriko naute hona-eta”. Ez zen itzuli”.

“Sekundino Sarasketa Ruiz osaba ere, gudan ibili zen, eta larriki zauritua izan zen. Santanderren egon zen erietxean. Batzuek “frankistak erietxean sartzen ari direla!” oihukatu zuten, eta gaixo batzuek, beldurrez, leihotik behera salto egin zuten. Nire osabak laugarren leihotik egin zuen salto; baina ez zen hil. Frankistek lurrean errematatu zuten”.

“Antonio Sarasketa Ruiz desagertu egin zen gudakoan. Alarguna eta alaba utzi zituen”.

“Pedro Sarasketa Ruiz kartzela ezberdinetan egon zen. Kartzelan tuberkulosia harrapatu zuen, eta horrek hil zuen, 1964an”.

“Nire amona eta izeba Joana Sarasketa Ruiz Hendaian eta Katalunian egon ziren”.

“Nire aitari Indarreko bazkide izatea eskaini zioten, baina etxean ez geneukan horretarako dirurik”.

“Gerraren ondoren Cara al Sol *abestu behar izaten genuen”.*

“Franco Donostiara zetorren bakoitzean, bi arku jartzen ziren Nafarroa etorbidean”.

“Eskolan “Hezkuntza politikoa” ere ematen ziguten. Ez genekien hori zer zen ere”.

“Oso ohikoa zen ikasleak euskaraz hitz egiteagatik fisikoki zigortzea; baina gehiago nire gurasoen garaian”.

“Nire penarik handiena, nire aitak geroko aldaketa politiko hauek ezin ikusi izana da. Nik ez diot sekula botoa emateari utzi, niretzat botoa ematea oso berezia baita, gure gurasoek halako aukerarik izan ez zutelako. Niretzat botoa ematea aitari omen egitea da. Berdin amarentzat, baita elbarri zegoenean ere”.

“Nire aitaren kartzela-dokumentuak amak etxean gordetzen zituen, gutunazal zuri batean, eta inori ez zizkion erakusten, niri ere ez zidan ukitzen uzten. Aita hil zenean, apurtu egin zuen gutunazala. Egia esan, gutunazal hura puskatu ahal izatea askapen bat izan zen nire amarentzat, baina dokumentu haiek nik ezin izan nituen ikusi”.

Martinez Otaegi LOURDES eta PELLO

(Beasain, 1945-07-06) (Ordizia, 1964-03-09)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraila izan zen *Joan Andres Otaegi Berasategiren* bilobak.

Ordizian, 2014ko abenduaren 17an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Gure aitonak trenbidean egiten zuen lan. Errepublikanoa zen. Gehienak Zegamakoak ziren". **(Biek)**

"Sartu zirenak militarrak ziren. Apaiz tripa handi batekin sartu zirela zioen amak". **(Lourdesek)**

"Gure aitonaren etxera (Karolaren etxera) zauritu bat sartu zen. Atera arazi egin zuten eta biak hil zituzten, aitona eta zauritua. Agripina Poloren semea zen hura. Gure aitona ferrobiarioen etxean bizi zen." **(Lourdesek)**

"Atea jo,eta amonak esan zuen berak irekiko zuela. Baina aitonak ezetz, berak irekiko zuela. Atea ireki eta tiroa bota zioten. Igartua Polo sukaldean zegoen, koltxoi baten gainean. Berak esan zuen laguna hil zuten bezala bera ere hiltzeko". **(Pellok)**

"Igartuatarren aita eta bi seme hil zituzten. Hiltzaileak gorriak izan zirela esateagatik laguntzak agindu zizkioten Agripinari. Baina berak esan zuen, berak ez zuela ezertaz lotsatu beharrik eta nortzuk hil zituzten argi esango zuela". **(Biek)**

"Eskopetak zituzten guztiek entregatu egin behar zituzten, eta berak ez zuen entregatu. Amonak esaten zuen eskopeta emaztea baino gehiago maite zuela. Gero, hil zutenean, eskopeta eraman egin zuten frankistek". **(Pellok)**

"Nire amona Beasainen gelditu zen. Jende batek lagundu egin zion, hori egia da". **(Lourdesek)**

"Hori bai, tropak pasatzerakoan ez zituela agurtzen-eta, ilea mozteko mehatxua egin zioten, baina ez zioten moztu". (Lourdesek)

"Gerora Igartua familiarekin tratua galdu genuen". **(Biek)**

"Salataria zein izan ote zen zurrumurruak zeuden. Gure osabari esaten zion "yo no tengo nada que ver con tu padre", baina azkenean bere burua trenari bota zion". **(Biek)**

"Gure amak-eta, "Auxilio Social" izenekora joan behar izaten zuten bazkaltzera. Gure ama-eta, berandu joaten ziren ***Cara al Sol*** *ez abesteko. Arduradunek mehatxatu egin zituzten, beren amari (amonari) berandu etortzen zirela esango ziotela-eta, eta eurek erantzun "amak badaki zergatik iristen garen berandu".* **(Lourdesek)**

or.

Mendia Aramendi MILA
(Ordizia, 1950-04-25)

1936ko uztailaren 27an Beasainen eraila izan zen *EBARISTO MENDIAREN* biloba.

Beasainen 2014ko uztailaren 2an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Frankistak Beasainen sartu zirenean, nire familia, Barrendainen bizi zena, mendiko baserrietara (Erauskin auzora) joan zen. Denak nire aitona (Ebaristo Mendia) eta aita (Florentzio Mendia Elizegi) izan ezik. Zergatik? Behi bat ume egiteko zeukatelako. Nire aitonak kandela bat zuen piztuta ukuiluan".

"Erreketeek seinaleak egiten ari zirela uste izan zuten. Nire aitonak eta aitak atea zabaldu zieten. Preso eduki zituzten Matias-enean, eskailerari lotuta eduki zituzten. Nire aitonari galdeketa egin zioten, baina jada kondenatuta zegoen".

"Nire aitari eta Sagarminaga farmaziako langile bati, arma bat eramanez gero, libre geldituko zirela esan zieten. Barrendain baserrira joan ziren arma-bila, eta han armarik ez omen zegoen, baina bat topatu bide zuten, nik ez dakit zernolako arma izango zen".

"Gure aitona karlista zela esaten zuten, baina ez dakit egia zen. Hori bai, lagundu behar bazen edozeini laguntzen zion, edozein ideologiatakoa izanda ere. Ez dugu ulertzen zergatik hil zuten".

"Erreketeak gure baserrian sartu zirenean, Errepublikaren koloreak zituzten katilu batzuk topatu eta txikitu egin zituzten".

"Gure aitona kondenatu zuten gehienak ezezagunak ziren, baina Zegamako bat ere bazegoen tartean, aldeko testigantza eman zezakeena, baina ez zuen eman. Ez dakigu nor izan zen".

"Testu batzuetan gure aita, aitonaren hilobi-zuloa egitera behartu zutela esaten da, baina horretaz etxean halakorik ez didate inoiz esan, beraz, ez nago ziur hala izan zenaz".

"Nire aitak, etxera itzuli zenean, ezin zuen hitz egin ere, dardarka zegoen eta izeba Luziak aurkitu zuenean, besarkatuta lasaitu zuen".

"Nire izeba bat (Luzia Mendia) izan zen aitonaren gorpua ezagutzera joan zena. Hil aurretik ere gestio batzuk egiten saiatu zen".

"Aitona ez zuten hobi komunean lurperatu, nire izebak identifikatu zuenez, familiako panteoian lurperatu ahal izan zuten".

"Horren ondorioz, nire aitak, urteetara ere dardara-atakeak izaten zituen. Agian horregatik izaten zen".

"Nire aita (Florentzio Mendia) behartuta eraman zuten erreketeek eta disgustu handiarekin joan zen"

"Gure gurasoek ez zuten batere konpentsaziorik jaso. Are gehiago, gudaren ondoren, itxurak egin behar izan zituzten aitonaren hiltzaileak izan zirela uste zuten horiekin".

"Epifanio Argiñano asko sartzen zen nire aitaren kontra. Frantzisko Eltzo ez, honek nire aita defendatzen zuen, beste modu batekoa zen".

"Gu gero "Tercio Oriamendi" kalera joan ginen bizitzera. Nik orduan uste nuen izen inozente bat zela, baina ez zen hain inozentea, gero konturatu nintzen zer zen".

"Askatasun-falta berez nabaritzen genuen".

"Demokrazia iritsi zenean berreskuratu zuen gure aitak itxaropen pixka bat".

Peñagarikano Dorrontsoro FRANTZISKA eta ISABEL

(Beasain, 1927-12-18) (Beasain, 1933-09-01)

1936ko uztailaren 27an tropen Beasaingo sarrera bizi izan zuten.

Beasainen 2014ko uztailaren 9an egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Guda aurretik gure aitak trenbidean egiten zuen lan". **(Biek)**

"Nahiko gutxi irabazten zuten langileek. Baratzarekin-eta, bizitza aurrera ateratzeko modua egiten zuten". **(Isabelek)**

"Gure etxean ez ziren politikan sartzen. Politika zenbat eta urrunago hobe". **(Biek)**

"Beñaran kapitaina zaldi zuri baten gainean ibiltzen zen". **(Frantziskak)**

"Beñaran Beasainen zegoen eta gero Eibarrera bidali zuten, baina guda hasi zenean itzuli egin zen Beasaina". **(Frantziskak)**

"Behin mezatara joan ginen batean aireplano bat ikusi genuen. Gu hari begira gelditu ginen, eta gizon batek etxera bidali gintuen, arriskuagatik". **(Frantziskak)**

"Dena militarizatu zuten frankistek, trenbideak, fabrikak, dena". **(Isabelek)**

"Tropak hiru zatitan sartu ziren herrira". **(Frantziskak)**

"Amak Matias-enean preso-kuadrilla bat ikusi zuen lotuta, denak ezagunak ziren. Ilaran lotuta zituzten. Arratsaldean izan zen". **(Frantziskak)**

"Gauean tiroak izan ziren, hilerrian izan ziren. 27 tiro kontatu nituen nik". **(Frantziskak)**

"Amak gauean, baserrirako bidean pertsona bat topatu zuen eta hark ("Tistone") eskopeta bat bilatu behar omen zuela kontatu zion, bestela bera ere hilko zutela". **(Frantziskak)**

"Hilerrian barruan enterratu zituzten, sartu eta eskubira, hasieran, han lurperatu zituzten". **(Isabelek).**

"Errekatik hurbil hor jolasean ari ginela, andre bat topatu genuen zanga batean lurperatua". **(Frantziskak)**

"Behin, bidean ogi batekin gindoazela, tiroak entzun genituen gure atzetik". **(Frantziskak)**

"Gure aitari espedientea ireki zioten, baina gero berriz hartu zuten lanean". **(Biek)**

"Lanaren inguruan errepresio handia izan zen. Gero lana bilatzeko, frankismoaren kontra ibili zen jendea, oso gaizki ibili zen. Askotan enpresak subentzionatu egiten zituzten kanpotik langileak hartzeko". **(Isabelek)**

"Guda ondoren ezinikusi handia zegoen Beasainen, erregimenekoek uste zuten eurak onak zirela eta euren kontrakoak gaiztoak". **(Isabelek)**

"Bizenta Gonzalez Gaspar zen bati ilea moztu zioten eta errizino-olioa eman zioten". **(Biek)**

"Hemen garai hartan ez zegoen euskaraz egiterik". **(Frantziskak)**

"Gure osabak esaten zuen, "haiek (erregimenekoak) euskaraz hitz egiten hasten badira, guri zer edo zer eskatzeko izango da". **(Isabelek)**

"Gosea handia izan zen gudaren ostean". **(Biek)**

"Errazionamendu-txartel ezberdinak zeuden, lehenengo mailakoa, bigarrenekoa eta hirugarrenekoa. Aberatsei eta halakoei janari gehiago eta hobea ematen zieten, guri, kategoria baxukoei, txarragoa. Haiei xaboia ere ematen zieten". **(Isabelek)**

"Gure amari behin, Nafarroatik zetorrela eta saskian janaria zekarrela, Beasaingo gizon batek saskia kendu zion". **(Isabelek)**

or.

Perez Onesimo RAMON

(Beasain, 1943-09-03)

1936ko uztailaren 27an Beasainen eraildako *IGNACIO ONESIMO MATUTEREN* iloba.

Beasainen 2014ko uztailaren 30ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire aitona CAFen sartu zen lanean".

"Nire amonak bi negozio izan zituen, bata liburu-denda, Iturriotz kalean, Iraolaren pasteldegiaren ondoan. Lokal hori errentan hartua zuen, nik uste dut Usabiaga batena zela. Bestea, janari-denda bat, hura ere Iturriotz kalean zegoen".

"Nire osaba (Ignazio Onesimo Matute) Usurbe menditik hurbil aritu zen, faxisten kontra borrokan. Nire amonak ez zuen joaterik nahi, baina berak hemeretzi urte zituen-eta…".

"Nire osabak ideia errepublikanoak zituen".

"Erresistentziaren muina guardia zibilez osatua zegoen, Beñaran kapitainaren taldea-eta. Nik uste guardia zibil gehienak Beasainen zeudenak zirela, hori uste dut".

"Osaba hilerri zaharrean fusilatu zuten, nire ustez, horma baten kontra, hori zioen nire amonak".

"Ez dakit Matias-enean egon ziren ala ez".

"Hilerrian, hobi komun batean lurperatu zuten, uste dudanez eskuinaldean".

"Nire amona-eta joan zen nire osabaren gorpua ikustera hilerrira".

"Nire osaba erail ondoren eta nire aitona hil ostean liburu-denda arpilatu egin zuten. Eta uste dut janari-denda ere baietz. Prentsan agertu zen etxea arpilatu zutela, baina nik uste dut denda izan zela arpilatutakoa".

"Horregatik deitzen zioten osabari "Kazeta-saltzailearen semea", dendarengatik".

"Nire aitona Julian Onesimo Ondarretan hil zen, kartzelan. Errepublikanoa zela-eta atxilotu zuten".

"Nire osaba Aurelio Onesimo Matutek, Durangon eta Gernikan egin zuen borroka. Durangon zauritua izan zen eta bere erizainarekin harreman moduko bat hasi zuen, urtero egoten zen hamabost bat egunez berarekin. Atxilotu egin zuten eta Langile Batailoian egon zen".

"Beasainen elementu bat zegoen, jende asko salatu zuena, ez dut izenik esan nahi, baina…"

"Franco zetorren bakoitzean, nire osabetako bat, Aurelio Onesimo Matute, kartzelara eramaten zuten".

"NI soldaduskan egon nintzenean, arazoak izan nituen, nire osabak "gorriak" zirelako. Horregatik postuz aldatu ninduten".

Polo Artze ALIZIA eta Apaolatza Polo MIKEL

(Beasain, 1948-01-25) (Beasain, 1971-07-05)

Fusilatua izan zen *Valerio Polo Carrascalen* senitartekoak.

Beasainen 2014ko uztailaren 30ean egindako elkarrizketa (euskara eta gaztelania tartekatuz).

"Nire gurasoak Villanueva del Puenten (Zamoran) jaio ziren, eta 9 urte-edo zituztela etorri ziren Beasaina". **(Alizia Polok)**

"1930eko zentsuan jada agertzen dira, 8 urte daramatzatela diote, 1922an etorri ziren. Arana kalean bizi ziren". **(Mikel Apaolatzak)**

"Nire aita Rafael Polok eta bere anaia Valerio Polok, biek Ezkiagako saskitegi batean egiten zuten lan". **(Biek)**

"UGTko kideak ziren gure familiakoak. 1931n jada sindikatuko karneta zuten". **(Mikel Apaolatzak)**

"Rafael Polo Udaletxean zegoen, antza denez bilduta. Beasain galduta zegoela korrika ihes egin behar izan zuen, Usurbe aldera". **(Mikel Apaolatzak)**

"Valerio ez omen zegoen Beasainen, jada alistatuta zegoen. Hala ere, bere kontrako akusazioan datu kontraesankorrak ezartzen dira, adibidez toki batzuetan sozialista bai baina kargurik ez zuela, baina fusilatu ostean Gazteria Sozialisten instruktorea zela eta UGTko direktiboa". **(Mikel Apaolatzak)**

"Kontraesan gehiago ere badaude, informe batean Beasainen frankistak sartzea armez eragozten saiatu zela esten du, baina berak aitormenean, dio 22an joan zela Eibarrera eta gero Donostiara eta hango borrokan parte hartu zuela. Han gaixo egon omen zen eta gero Bilbon Rusia batailoian alistatu zen fusilero bezala: Bizkaian, Santanderren eta Asturiasen ibili zen. Apirilaren 4an zauritu zutela esaten du informeak eta abuztuaren 22an, atxilotu". **(Mikel Apaolatzak)**

"1938ko martxoaren 26an fusilatu zuten Valerio Polo. 24an Santoñatik Santanderrera eraman zuten, hori zen ohikoena fusilatuko zituzten kondenatuekin." **(Mikel Apaolatzak)**

"Beste hamahirurekin batera kamioi batean eraman zuten fusilatzera. Hilerriko apaizak "desagertu" bezala apuntatu zuen, ez "fusilatu" bezala. Denekin hala jokatzen zuen. Kamioi horretatik sardinak latan bezala sartzen zituzten zulo batera". **(Mikel Apaolatzak)**

"Antza denez karta bat bidali zion apaizak familiari, baina karta hori nik neuk ez dut ikusi, amak hori kontatu badit ere" **(Alizia Polok)**

"Nire aita (Rafael Polo) kartzelan egon zen. Horrek ekarri zuen nire ahizpa nagusiak nik baino 14 urte gehiago izatea". **(Alizia Polok)**

"Hainbat kartzelatan egon zen nire aita (Rafael Polo)". **(Alizia Polok)**

"Dirurik ere ezin genuen jaso, dokumentu askotan agertzen ez zenez, ezin genuen frogatu bost urte baino gehiago kartzelan egin zituenik. Nire amak sekulako kabreoa hartu zuen". **(Alizia Polok)**

"Guk ez genuen batere harremanik Udalarekin. Orduan ez zen orain bezala Udaletxera etorri eta eskaerak egiteko bide hori. Nire ama mairuen arropa garbitzen erabili zuten". **(Alizia Polok)**

or.

Ruiz Diez ANTSELMO

(Beasain, 1923-03-23)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an ordu batzuk geroago hil zituzten pertsona batzuen atxiloketen lekukoa.

Beasainen, 2013ko martxoaren 25ean egindako elkarrizketa (gazteleraz)
Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek egindako elkarrizketa.

"Nik ikusi nituen tropak erasotzen. Gu Arana kaleko 2 zenbakian bizi ginen. Leihotik, aurrean, Senpereko futbol-zelaia ikusten genuen. Bezperako borrokak ikusi genituen, Lazkaotik sartzen saiatzen ari zirela".

"Sartu ziren egunean arratsaldeko bostak arte egin zieten aurre, batez ere, Beñaranen zutabeak (…) Hauek eskola berrietan eta geltoki ondoan jarri ziren".

"Hemengo milizianoek ez zuten defendatzeko ezer".

"Batzuk soken bidez, Udaletxetik ihes egitea lortu zuten".

"Tropak Beasainen sartu aurretik, Altsasuko jende asko etorri zen hona. Eskoletan zegoen jende hori. Ehun bat ziren".

"Altsasuko horiek eskerrak alde egin zutela, bestela ziur aski, eurak ere garbituko zituzten".

"Nik ikusi nituen errekete batzuk Begue deitutako gizon bat jotzen".

"Beasaingo batzuk, sartzen ari ziren tropak besarkatzera joan ziren, nik hori ikusi nuen. Tartean, Epifanio Argiñano".

"Antolinen dendan geundela (denda hori zinematik gertu zegoen), Gillermo Ugarte etorri zen, Antolini esatera "autobus bat dago han, eta erre egingo dute, tinta-fabrikaren ondoan, eta etxeak erretzeko arriskua egon daiteke". Antolinek erantzun zion "ba dauden bezala, joateko moduan ez gaude", eta horregatik libratu zen. Orduan gizon hura joan egin zen, eta "Farro" deitutako gizon batekin elkartu zen, gauza bera esan zion, eta biak joan ziren hori tropei esatera. Azkenean, biak sartu zituzten autobusean, eta gorantz, plazarantz edo hilerrirantz eraman zituzten".

"Norte taberna zegoen etxea ere erre egin behar zutela-eta, jaitsi egin ziren denak. San Martin eta Martzelo Bergara eraman egin zituzten, eta Norte tabernako jabea, Pedrotxo, ere bai. Baina azken horrek, erretzen ari ziren etxe batzuen ondotik pasatzerakoan, Katarainen etxea deitzen zioten etxe batetik pasatzerakoan, "Ni suhiltzailea naiz" esan zuen, eta besteak "ba itzali su hori!". Suhiltzaileen parkera etorri zen Pedrotxo, eta sua kontrolatzea lortu zuenean, aske utzi zuten".

"Nik uste dut ez zirela jabetu nora eramango zituztenaz".

"Isidro Igartua izeneko gizon bat, oso ausarta zena, Otaegi batek ikusi zuen nola erori zen, eta etxera eraman zuen. Tropak hara iristerakoan Otaegi hil egin zuten eta Igartua hiltzen utzi zuten".

"Nik ez nuen ikusi, baina esaten dutenez, geltokiko etxe batean ere bi pertsona agertu ziren ohe gainean hilik".

"Beñarani denetarik egin zioten, bibotea erre eta denetarik (…) Guardia zibilak hil egin zituzten, baina baten bat ez, agian lehenago entregatu zelako".

"Tropak sartu zirenean "¡Viva España!" eta "¡Arriba España!" oihu egiten zuten".

"Hil zituztenak, esaten zutenez, hilerrian sartu eta ezkerretara, horma baten ondoan lurperatu zituzten".

"Viktoria Huergo, nik ez nuen ikusi, baina antza denez, hilerriaren atzean agertu zen erdi-lurperatuta. Ziur aski bertan hil zuten".

"Hilario Igartua eta Jenaro Sanchez biak izan ziren zaurituak, mortero-kolpe batez. Sanchezek "etxera eraman nazazue!" esan zuen, eta Igartuak "ni erietxera eraman ezazue!". Sanchez etxean zegoenez, gerora salatzen tardatu zutenez, Ondarretara eraman zuten kartzelara. Igartua, artatu zutenean, Iruñera eraman zuten, entzun dudanez, eta han Gregorio Beguerekin bat egin zuen. Ez zen gehiago jakin haietaz".

"Igartuatarren aita Mutiloara eraman zuten. Esaten dutenez bat baino gehiago hil zituzten han, baina nik hura ez nuen ikusi eta ezin dut baieztatu".

"Frantziarrak oso gaizki portatu ziren gudan. Errepublikaren Gobernuak armaz beteriko tren bat zuen kontratatuta eta frantziarrek ez zieten pasatzen utzi".

"Kalean, gorrien familietakoak, isilik egon behar izaten genuen. Gogoan dut behin, ostegun arratsalde batean, eskolan jai zenez, behin futbol-zelaian geundela, pelaioak etorri zirela inguratzera eta gu jotzera".

"Gero gorrien semeetako batek ere ez zuen izan CAFen ofizioa ikastera sartzerik; asko jota laguntzaile (pintxe) izan ginen".

"Behin, 1941ean edo 1942an Falangearen kuartelera deitu gintuzten, uniformea jartzera. Gazte gehienak, beldurrez, joan egin ginen. Bat, Anjel Sanchez, besteak baino ausartagoa zen, eta ez zen joan. Gero lana topatzeko zailtasunak izan zituen hark".

"Franco Beasaina etorri zenean, behin, ilaran jarri gintuzten, egurrezko fusilekin, Azpeitia anaien tailerraren parean".

"Gure amek oso gaizki pasatu zuten. Horiek bai egin behar izan zituzten zenbakiak eta kontuak gu elikatzeko!"

"Guda ostean, komunismoaren beldurrez, Churchillek-eta Franco mantendu egin zuten. Hori bai, Rooseveltek bizirik iraun balu, Francok ez zukeen iraungo".

"AEBetako armadak Frantzian lur hartu zuenean, ni Bilbon nengoen soldaduskan. Nire soldaduskako lagun batek entzun zuenean, pozarren oihukatzen zuen: "gutxi falta da, gutxi falta da!".

"Gudaren ostean lehen greba egiteko, oso ausartak izan behar genuen".

Ruiz de Apodaka Galartza PAKO
(Ordizia, 1941-12-03)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraildako *Frantzisko Ruiz de Apodakaren* iloba.

Beasainen 2014ko ekainaren 18an egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire osabetako bat, Frantzisko Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz, herrian gelditu zen, herria defendatzeko. Bertan hil zuten. Nire amak behin esan zidan osaba Frantzisko Ruiz de Apodaka, etxe batetik eskua bularrean zuela irten zela; litekeena da, bihotzean jo zuten nonbait".

"Nire aita (Anjel Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz) eta nire osaba Luis Ruiz de Apodaka, frontera joan ziren EAE-ANVko **Euzko Indarra** *batailoiarekin. Luis Bizkargin hil zen".*

*"***Euzko Indarrako** *kapitaina, nire osaba Mariano Galartza Berona zen. Heriotzara kondenatua izan zen. Nire beste osaba bat, Frantzisko Galartza Berona ere langile-batailoian ibili zen".*

"Nire izeba bat Bakion zegoen errefuxiatuta. Gorra zen eta frankistak sartu zirenean, eskuin besoa altxatzeko agindu zioten, eta berak, gorra zenez, ez zuen entzun eta ez zuen altxatu. Fusilatzear egon ziren".

"Nire aita, Anjel Ruiz de Apodaka, kartzelan sartu zuten eta langile-batailoian ibili zen, Calamochan, Teruelen. Ez dakit non hartu zuten preso. 1940an ezkondu zen, beraz, urte horren inguruan atera bide zen".

"Nire amonak beldur handia zuen. Espainiako bandera jarri behar izan zuen balkoian".

"Gure etxean, eta oro har galtzaileen etxeetan, irratian Espainiako ereserkia jartzen zutenean, irratia itzali egiten genuen".

"Gudaren ondoren, Ordizian, kalean garbi azaltzen zen, nor zein aldetakoa zen. Bereizketa hori zegoen".

"Etxean ez zen hitz egiten gudari buruz, tabua zen zaharren artean, baina gazteen artean ez".

"Nire amonaren drama aipatu nahi dut. Bi seme hil zitzaizkion gudan, alaba bat gudaren aurretik, beste seme bat preso sartu zioten… Pentsa!".

"Euskaraz ez genuen ezer ematen eskolan. Errepresio handia zegoen. Hori zela-eta, etxean euskararekiko batere harremanik ez genuenok ez genuen euskara ikasterik izan".

San Martin Osinalde JOSE MARIA
(Beasain, 1959-03-11)

Beasainen 1936ko uztailaren 27an eraildako *SATURNINO SAN MARTINEN* iloba.

Beasainen 2014ko uztailaren 30ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire osaba Saturnino San Martin Gibaja zen, fusilatua".

"Iturriotz kalean atxilotu zuten".

"Nire osaba eta Martzelo Bergara atari batean zeuden. Biak oso lagunak ziren eta bakoitzaren arreba bestearen andregaia zen".

"Kamioi bat pasatu zen eta han eraman zituzten".

"Beste bertsio baten arabera, orri batzuk botatzen ari ziren, baina familian ez diogu sekula sinesgarritasun handirik eman horri. Kalean zeuden eta besterik gabe eraman zituzten".

"Bi horiek eramatear zeudela, Ugarte izeneko bat atera zen leihora, esanez, gazte haiek ez eramateko, ez zutela ezer egin-eta. Ugarte ere eraman egin zuten".

"Nire amonak entzun zuen hilerrira eraman zituztela. Lehen egunean ez zuen arrastorik izan, bigarrenean ere ez, hirugarren egunean jakin zuen fusilatu egin zituztela".

"Zurrumurru bat bazen, hiru pistola ekarriz gero aske utziko zituztela. Garcia batek lortu omen zituen eta hura libratu egin zuten".

"Nire beste osaba bat, Faustino San Martin, ihesi joan zen. Zazpi urte egin zituen Beasaindik kanpo".

"Nire aita ez zen sekula mezatara joaten. Nik hamabi urterekin edo galdetu nion, bera zergatik ez zen joaten eta ni joatera zergatik behartzen ninduen. Berak erantzun zidan ez zuela barkatzen bere anaia (Saturnino San Martin) hil izana".

or.

Sarriegi Eskisabel ANDONI
(Beasain, 1946-08-13)

Zezilio Sarriegi Aldanondo
militante abertzalearen semea.

Beasainen 2014ko ekainaren 6an egindako elkarrizketa (euskaraz)

"Aitak (Zezilio Sarriegi Aldanondok) eta osabak (Joxe Sarriegi Aldanondok) Beasaindik alde egin behar izan zuten, baina egun ezberdinetan egin zuten alde. Aitak batzokian ardurak zituen eta batzokia uztailaren 18an inauguratuta, ospakizunak pasatu ondoren, haietako egunen batean egin zuen alde. Osabak aldiz, frankistak uztailaren 27an sartu ostean egin zuen alde eta bitartean Bernedo-enean eta etxeko baserrian ibili zen lanean. Uztailaren 31 goizean, oso goiz, alde egin zuen, Aratz-Matxinbenta aldera".

"Osabak lantokian jakin zuen gure aitaren bila zebiltzala "Zezilioz" galdezka omen zebiltzala-eta. Beraz, egun horietan Ugartemendi auzoko baserri batean (Imatz-enean) lo egin ondoren, alde egin zuen (27an Beasainen matxinatuak sartzean, erreketeek okupatu zuten Txintxurretan familia bizi zen etxebizitza)".

"Matxinoak sartzerako, etxea borroka-lekuaren erdian zegoelako, Aitajauna, Joan Antonio Sarriegi Aldanondo eta, amandrea, Maria Josefa Aldanondo Aranburu, eta bi alabak, nire izebak (Martina eta Romana Sarriegi Aldanondo) Arangoiti ospitalera joan ziren badaezpada. Itzuli zirenerako erreketeak sartuak ziren eta beren etxebizitza (1. ezkerra) okupatua zuten. Beraz, ez zuten beren etxebizitzan bizitzerik izan eta Joxe Joakin Araneta maizterraren etxera (2. eskuina) joan behar izan zuten hainbat hilabetetarako, erreketeek alde egin arte. Etxea arpilatu egin zieten, paperak balkoi eta leihoetatik bota zizkieten, maindireak, etxetresnak eta beste eraman zizkieten eta abar".

"Aita eta osaba gero Bizkaian ibili ziren, Asuako industria militarizatuan lan egin zuten, eta guda-frontean ez zuten parte hartu. Atzeraka, Asturiasera egin zuten eta han atxilotu zituzten".

"Alkateak sinatutako herriko txostenen bitartez akusatu zituzten. Epaileak, abalatzeko, eskuineko bi pertsonen izenak esateko eskatu zien. Haiek entzuna zuten orduan alkate Jose Luis Guridi zegoela, beraz, Jose Luis Guridi eta Joxe Aranburu aipatu zituzten. Epaileak esan zien "Jose Luis Guridi, no puede ser", aitak: "¿Por qué no? Eta epaileak "Guridi es el que firma el atestado". Aitak irteterakoan bi hitz esan zizkion osabari eta hark ere berdin egin zuen eta erantzun berbera jaso zuen."

*"Aita zena akusazio faltsuekin epaitu zuten. Akusazio-txostena sinatu zuen batek (Florentzio Gallegok) geroago Beasaingo Bake Epailearen aurrean egin behar izan zuen aitormen batean zera esan zuen: "beno, ezin zuela ziurtatu" eta hori dugu adibide garbia. Sei urte eta egun bateko kartzela-zigorra ezarri zioten. 30 hilabete Larrinagan egin zituen eta gero **"lanaren bidezko zigor-ordainketa"** egin behar izan zuen zazpi hilabetez Zornotzan (Amorebietan) industriako lanean kobratu gabe".*

*"Batzokia uztailaren 18an inauguratu zuten; ez zen soilik politika-bilgunea, **Goierriko Alkartasuna** izeneko kultura-gunea zen, frontoia ere bazuen, antzerkiak egiten zituzten eta abar. Florentzio Aspe erretoreari deitu zioten bedeinka zezan, eta hark bedeinkatu zuen uztailaren 18an "Ahí os entrego vuestro hogar, habéis hecho una gran cosa para la juventud" eta abar esanez. Uztailaren 27an, matxinatuak herrian sartu zirenean Falangeak hartu zuen etxe hori eta Florentzio Aspe atxilotu egin zuten, euren aldekoa izan arren, eta etxean entzun izan dut Matias-enean edo geltokian bera ere preso eduki zutela. Frankistak, armen bila zebiltzanez, apaizen batek, On Pedro Mokoroa izan zitekeela entzun izan dut, eskopetaren bat-edo lortu eta erretorea salbatu zuela".*

"Aspe, batzokia altxatuek hartu zutenean, berriz ere bedeinkatzera eraman zuten eta haiei ere "Ahí os entrego vuestro hogar, etab." esan zien".

“Senpereko futbol-zelaian (gaurko CAFeko tailerren tokian), erreketeek instrukzio militarra egiten zuten”.

“Apaiz batek hor egindako hitzaldi batean, erreketeei hala esan zien: “hiltzen zaretenean, San Pedrorengana iristerakoan, hark gorriak ala nazionalak zareten galdetuko dizue eta zuek erantzun erreketeak zaretela eta zuzenean zeruan sartuko zaituzte!”. Agian Aspek esan zien, baina nik entzun izan dut hori esan zuena Zaldibiko apaiza izan zela”.

“Osaba (Joxe Sarriegi) etxera itzuli zenean, eskuindar batzuk iritzi zioten goizegi askatu zutela eta “¿a ese le vais a dejar así?” esanez hasi bide ziren beren artean. Bakarren batek esan omen zuen: “No, ya se le hará justicia!” eta akusazio berriak prestatu zizkioten. Akusatu, atxilotu eta Ondarretako kartzelan sei edo zazpi hilabete egin zituen epai-zain, baina epaitegian libre atera zen. Hilabete haietan, haren lanik gabe, oso gaizki ibili ziren etxean gurasoak eta bi arrebak zituzten abereak zaintzen eta lurrak lantzen”.

“Osabaren kontra salaketa prestatu zutenak Eujenio Lasa, Rufo Artolain eta Florentzio Gallego izan ziren. Epaiketara Fermin Perez bidali zuten. Silverio Oriak ere testigantza bat eman zuen”.

“Osabak, epaiketatik libre atera ondoren, kalean, akusazioa prestatu zutenei, aurpegi eman zien “nik zer egin dizuet zuei, zuek niri hau egiteko?” galdetu zien. Eurak, “guk ezer ez, guk ez dugu sinatu ezer!” eta osabak “zuek bai, nik badakit, nork prestatu dituen eta nork jarri duen sinadura!” eta besteek bizkarra eman eta alde egin zioten”. Atxilotzera joan zitzaion Sacristan guardia zibil ezagunak esan bide zion kuartelean bertan.”

“Hori guztia tarteko, gure etxean markatuta zeuden. Herrian edo Gipuzkoan zeozer bazegoen, abertzaleen artean, Jesus Ibarbia, Alfontso Ibaibarriaga eta Zezilio Sarriegi beti deituak izaten ziren Guardia Zibilen kuartelera 1966. urtera arte”.

“Gerora Aspe erretorea erregimenarekin erabat lerratu zen sermoietan, ihes egin zutenengatik “ya se fueron, no volverán!” bezalako esaldiak erabiltzen zituen. Ihes egin zuten mutil guztiak Luistarren kongregaziotik bota egin zituzten. Erregimenaren kontrakoek ezkontzeko ere arazoak izan zituzten. Gure aitak ere izan zituen Asperekin arazoak ezkontzeko, erretoreak derrigorrez berak ezkondu behar zituela-eta. Azkenean Gotzaindegira jo eta handik aukeratzeko eskubidearen bermea eskaini zioten aitari eta berak nahi zuen orduan, nahi zuen tokian eta nahi zuen apaizarekin ezkon zitekeela adierazi zioten idatziz. Asperi ere bai beste idazki baten bidez eta azkenean beste apaiz batek ezkontzea lortu zuen”.

“Behin Maria Josefa Aldanondo amandrea, Pedro Mokoroarengana konfesatzera joan zen, eta apaizak, amaieran, ihes eginda zeuden semeez galdetu zion: “Semeen berririk ba al duzue?” eta amandreak ezetz. Gero apaizak esan zion “Izan ere, haiek ere handia egin zuten gorriekin joatea” eta amandreak erantzun zion: “Gorriekin alde egin, diozu? Haiek pake-pakean bizi ziren hemen egunero lan eginez, baina beste batzuk etorri dira hona kanpotik armekin, denak garbitu asmoz! Jesu Kristok ere Egiptora alde egin behar izan zuen Herodesengandik bizirik irtengo bazen! Ba haiek ere Jesu Kristok bezalaxe alde egin behar izan dute bizirik iraun ahal izateko” Handik aurrera ez omen zion gehiago semeez galderarik egin”.

“Florentzio Asperen inguruko bertsioa bai aitari, Zezilio Sarriegiri, zein osaba Joxe Sarriegiri zein izeba Martina Sarriegiri entzun izan nien. Florentzio Aspe Bustindui erretorea monarkikoa zen, integrista. Errepublika garaian, San Ignazio egun batean, eliza jendez lepo zela, sermoia egiten hasi zen: “Unos me critican porque hablo en vascuence, otros porque hablo en castellano; de todas formas, voy a hablar en mi lengua materna”, eta erdaraz segitu zuen. Bera euskalduna zen, Soraluzeko semea eta jarrera horren kontra, gazteak korutik barra-barra jaitsi eta kanporatzen hasi ziren. Hori ikusi zuenean, hizkuntza aldatu eta euskaraz jarraitu zuen sermoia”.

“Dotrina bai, euskaraz emateko aukera bazegoen Beasaingo parrokian eta baita Lasalletarren ikastetxean ere, baina besterik ezer gutxi. Ni izan nintzen beasaindar bakarra nire urtekoen artean, lehenengo jaunartzea egiteko dotrina euskaraz eman nuena eta handik zazpi urtera arrebak lehen jaunartzea egin zuenean ere, bera izan zen dotrina euskaraz eman zuen bakarra”.

Ugarte Azkarate ARANTZA eta Ugarte Sukia Mª ROSARIO

(Beasain, 1945-02-25) (Donostia, 1946-11-08)

1936ko uztailaren 27an eraildako *GILLERMO UGARTEREN* bilobak.

Beasainen, 2014ko abuztuaren 5ean egindako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Bizitza nahiko normala zen Errepublikakoa, nire aitak (Zesareo Ugarte Peñagarikanok) kontatu zidan bezala". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Nire izebek esaten zidaten nahiko normala izan zela Errepublikaren etorrera. Nahiko jai-giroan ospatu zela etorrera". **(MARIA ROSARIO UGARTE SUKIAK)**

"Tropa altxatuak sartu zirenean, aitonari (Gillermo Ugarte Aetari) kalera ez irteteko esan zioten baina kotxe bat erretzen ikusi zuen leihotik. Orduan irten egin zen eta ohartaraztera joan zen eta orduan hartu eta kamioian sartu zuten". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Gillermo Ugarte laguntzen saiatu zena, txoferra izan omen zen". **(BIEK)**

"Atxilotu zutenean geltokira eraman zuten eta gero Matias-enera". **(MARIA ROSARIO UGARTE SUKIAK)**

"Nik beti entzun izan dut Gillermo Ugarte hilerrian hil zutela. Aitak hori esaten zuen". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Nire aita (Zesareo Ugarte) eskoletan zegoen, hor muntatu zuen erizaindegian. Olabarrietatarrek ikusi zuten Ugarte atxilotzen, baina ez ziren ausartu kalera irteten. Gauean joan ziren, atzeko kaleetatik eta orduan kontatu zuten nola ikusi zuten Ugarte atxilotzen. Zesareo Ugarte hilerrira joan zen, baina jada hilda ikusi zuen bere aita". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Beñaran gure senitartekoa zen, nire amaren izeba batekin ezkonduta zegoen. Kuartelean bizi ziren". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Zaldi zuri batean ibiltzen zen. Oso polita zen zaldia eta Beñaran oso elegantea. Nire aitak oso ondo hitz egiten zuen hartaz. Ez zuten seme-alabarik, baina umeak asko maite zituen". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Bazegoen apaiz nafar bat, erreketeekin etorria pistolarekin ibiltzen zena. Amak esaten zuen nola zen posible apaiz bat pistolarekin ibiltzea". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Nire aitonaren jatetxean (Pako Azkarateren fondan) egon ziren militarrak. Oso ondo egon ziren, baina ez ziren guztiz gaizki portatu. Gogoan dut salaketa bat etorri zela nire aitonaren kontra fonda horretan bilera abertzaleak egiten zirela-eta, eta militarrak, Morionesek, aitonari erakutsi zion: "Egia al da?" galdetu zion, eta aitonak, "Ez". Morionesek: "Apurtu egingo dut" eta apurtu egin zuen. Bigarrenez etorri zen gutun hori eta Morionesek apurtu egin zuen, eta esan zuen, "baina hirugarren aldiz etortzen bada, ez dut apurtzerik izango". Eskerrak hirugarren gutunik ez zen iritsi. Salatzailea berdina zen, baina ezin dugu esan nor den". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Nire amari behin pertsona batek, 500 pezetako isuna jarri edo ilea moztuko ziola esan zion hileta batean besoa altxatu ez zuelako. Nire amak esan zion 500 pezeta ez zizkiola emango, ilea mozteko nahi bazuen, baina ez zion moztu". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Beasaingo batek aitarekin topo egiten zuen bakoitzean, belauniko jarri eta barkamena eskatzen zion. Gero trenari bota zion bere burua". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Guda ondoren, jende arruntaren artean ez zegoen ezineraman handirik, baina aitari mediku-plaza kendu zioten". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Etxean beti saiatu izan gara arrangurak alde batera uzten". **(MARIA ROSARIO UGARTE SUKIAK)**

"Ni umea nintzenean miseria handia pasatzen zen Beasainen". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

"Bai, Beasainen egin zen estraperloarekin aberastu ere egin zen jende bat". **(ARANTZA UGARTE AZKARATEK)**

Unanua Artolain JOAN
(Beasain, 1958-11-13)

Rufo Artolain **zinegotzi frankista izan zenaren biloba.**

Beasainen 2014ko irailaren 5ean eginidako elkarrizketa (gaztelaniaz).

"Nire aitona (Rufo Artolain Gaztañategi) karlista izan zen guda aurretik eta ondoren".

"Nire aitona hospiziokoa edo umezurtzetxekoa zen. 13 urterekin CAFen hasi zen lanean".

"Nire amona abertzalea zen, EAJkoa, eta ez zuen karlistekin harreman txarrik".

"Nire aitona ez zen Usurbe Elkarteko kidea".

"Karlistak batez ere erlijioagatik jarri ziren altxatuen alde".

"Lehen Udal-taldea Jose Luis Guridirena izan zen. Nire aitona zinegotzi izan zen".

"Nazionalistek-eta, herritik ateratzeko salbokonduktoa behar izaten zuten. Aitonak horiek sinatzeko boterea zuen. Adibidez, Felisa Olano errekadistari berak sinatu zion".

"Joxe Aranburu "Santinekoa" edo "Joxe karlista" ez zen ausartzen bera bakarrik sinatzera, baina aitonak (Rufo Artolain) sinatzen bazuen berak ere bai. Orduan bien artean sinatzen zituzten".

"Orduan aitonari botere hori kendu egin zioten, ezen, jende susmagarriari ere sinatzen omen zizkion. Ez zion Udalak kendu botere hori, kuartelekoek kendu zioten".

"Nire aitona Udalean, apur bat beldurragatik sartu zen, militarrek jende asko akabatu baitzuten, asko eskuindarrak gainera".

"Nire aitonak jende bat CAFen sartzeko bitartekaritza ere egin zuen".

"Garai haietan gure etxean gosea ez, baina estutasunak pasatu ziren".

Unanue Lobeto SARA
(Beasain, 1936-11-11)

1936ko uztailaren 27an Beasaingo mediku izan zen *ROMAN UNANUEREN* alaba.

Donostian 2014ko urriaren 1ean egindako elkarrizketa (euskaraz).

"Aita sendagilea zen, eta aurretik CAFeko sendagilea. Herrian oso integratuta zegoen".

"Aita abertzalea zen".

"Aitak beti esaten zuen Beñaranek Errepublikaren alde zin egin zuela eta hiltzekotan Errepublikaren alde hil behar zuela. Oso pertsona zuzena zela esaten du. Oso lagunak ziren".

"Aitak esaten zuen Beñaranek monumentu bat merezi duela Beasainen".

"Nire aitak ez zuen tiroketetan parte hartu".

"Aitak beldurra zuen gudan; atea jotzen zuten bakoitzean, "Nire bila datoz" esaten zuen beti. Berak uste zuen bere bila zetozela, nire ama nitaz haurdun zegoen orduan".

"Beasainen sartu ziren tropa "nazionalak, Nafarrak" (erreketeak) ziren. Aitak kaxoian zuen ikurrina bat eta aurkitu egin zioten. Orduan aitak esan zuen "hau nire emaztearentzako da" Erreketeak, orduan "ez, ez, ez dugu ukituko". Ikurrina zer zen ere ez zekiten".

"Egunero entzuten genuen "Urlia eta Berendia hil dituzte".

"Uste dut hilerrian hil zituztela".

"Behin gogoratzen dut atea jo zutenean, nire aitak sekulako beldurra izan zuela. Ume bat zen atea jo zuena eta "Ninia jo titi" esaten zuen. Aitak lasaitu handia hartu zuen".

"Aita heriotzara kondenatu zuten, "Por nacionalista separatista y gran propagandista".

"Nire aitak ez zuen gaizki kobratzen, baina garai hartan ez zegoen jateko ezer eta orduan gosea izan zen nagusi".

"Gerra-garaian eta ondoren, ez zegoen azukrerik. Nafar lagun bati, Eugi bati eskatu behar izan zion. Gogoan dut esan zuela "nire seme-alaben azukrea kentzen badidate, tiro bat joko diot norbaiti".

"1942an edo Gabiriara joan ginen bizitzera. Han jateko gehiago zegoen. Jende zoragarria zen. Kontsultara etortzen zirenean, janariz ordaintzen zioten aitari".

"Irratia edukitzeko ere baimena eskatu behar zen".

"Guk Radio España Independiente (Pirenaica) entzuten genuen".

"Gabirian euskaraz ikasi nuen".

"Nire neba jaio zenean "Oskar Aitor" jarri zioten izena. Apaizak esan zion ezetz, ezin ziola "Aitor" jarri. Nire aitak orduan esan zuen "ba orduan etxera goaz umearekin!". Eta orduan apaizak "beno, Roman, ez jarri horrela zuk nahi bezala jarriko diogu". Eta orduan Oskar Aitor jarri zioten, baina lehenengoan apaizak ezetz esan zuen".

Eranskina
Monumentua

4.

1936ko gertakariak azaltzen dituen monumentuaren ondoko panela.
(Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Idatzi gabeko HISTORIAREN agerkundea

JOKIN TELLERIA TELLERIA

1936ko uztailaren 27an Beasainen hil zituztenen eta 1942ra arte beste leku batzuetan hil zituzten beasaindarren oroimena gordetzeko monumentu oroigarri bat egiteko ideia proposatu zidatenean, burutazio askoren ondoren, hauxe da proposatzera iritsi nintzena: Idatzi gabeko historia agerrarazi behar nuela, ordura arte lurpean eta ezkutatuta edukiarazitako historia.

Ideia nagusi horrekin hasi nintzen gaia lantzen eta hiru elementurekin irudikatzea bururatu zitzaidan: harkaitzarekin, liburu zuriarekin eta ezkila edo kanpaiarekin. Hala bada, historia hori, urte gehiegi lurpean igaro ondoren, halako batean, 2012an, lurpetik harkaitz bat azaleratzen da Beasainen eta harkaitzean liburu zuri bat, idatzitako ezer ez duena eta harkaitzaren gainean ezkila erraldoi puskatu bat dilindan, 1936an, ezkilak komunikaziorako zuen gaitasuna desegin eta lurpean gelditua.

Ideia hori mamitzen hasi nintzenean, nire gogoeta, ezkila hiru zatitan agertzea edo irudikatzea izan zen, hiru zutabetan sartu baitziren altxamenduko indarrak Beasainen eta kanpaiaren hirugarren adarra edo zatia goi aldera bihurrituta jartzeko asmoa izan nuen, horrek, mugimendua adierazteko, itxura bortitzagoa eta plastika aldetik itxurosoagoa izango zukeelako eta beste ikuspegi bat emango ziokeelako monumentuari, baina bestalde, kostua igo egingo zukeen noski.

Nire baitan pentsatzen nuen herritar gehienak ados egongo zirela historia ahaztua agertzearekin, baina iritzi desberdinak bazeudela eta egonezina sor zezakeela ikusita, kostuarengatik edo ez dakit zergatik, bertan behera utzi nuen hirugarren zatiaren ideia eta pentsatu nuen garrantzitsuena oroigarria jartzea zela eta oroigarriak gertakizunaren ideia orokorra adieraziko zuela. Horregatik egin zen eginda dagoen bezalakoa.

Hala bada, uztaileko eguzkiak arratsaldean goitik oroigarri hori argitzean, ezkila puskatuan idatzita dagoen historia, liburu zurian irakur daiteke ordu batzuez. Historiaren agerkundea da, egia garratzaren agerkundea, 80 urte geroago Beasainen, Euskal Herrian eta munduan bizi garenoi egiten zaigun agerkundea.

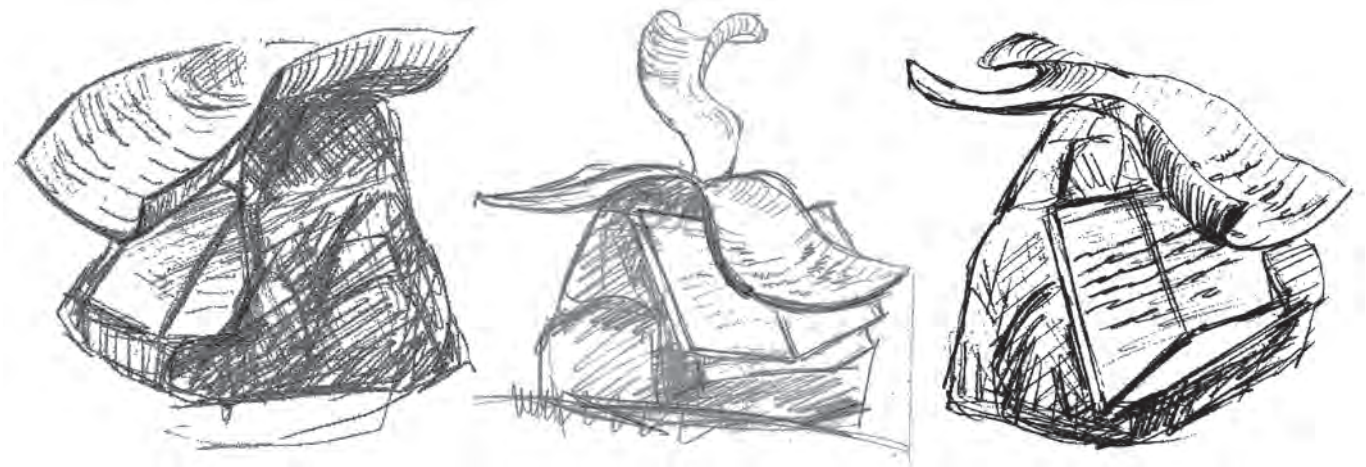

(Jokin Telleriaren marrazkiak)

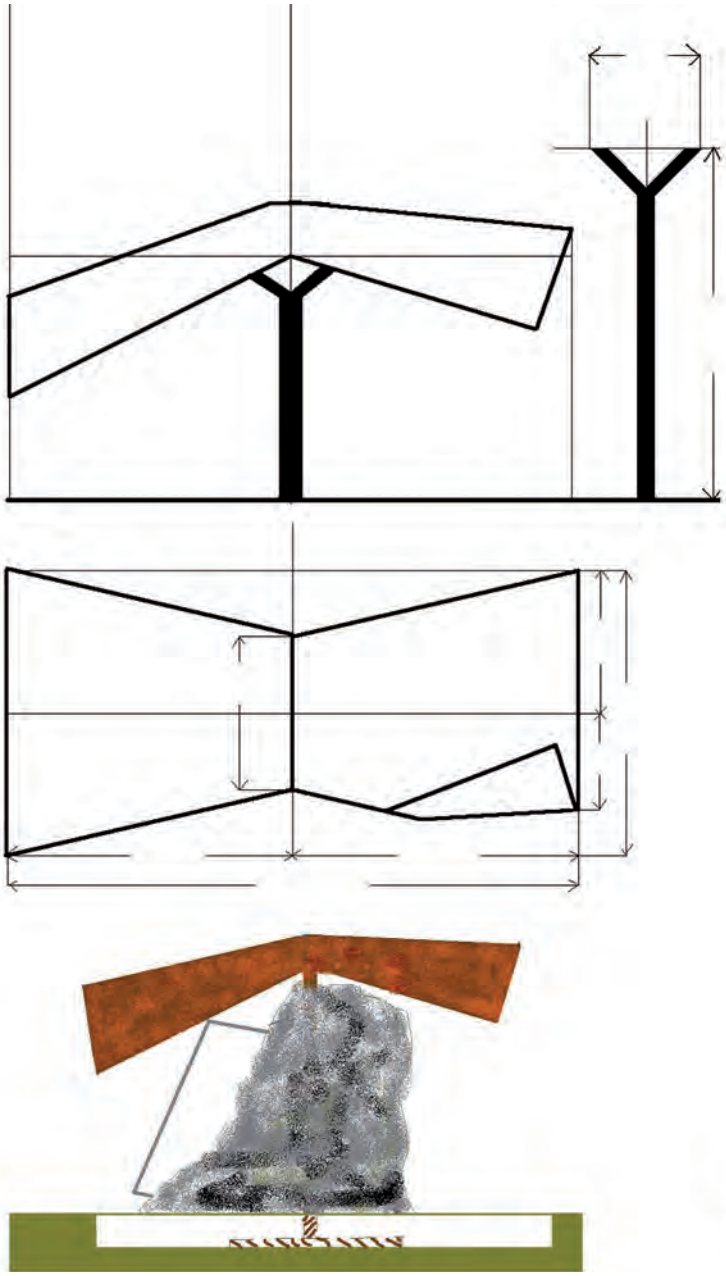

Otsaurtetik etorrita sartu ziren Beasainean 1936-07-27an, Arratsaldeko 4etan. Gau hartan bertan, adin, ideia eta izaera askotako 36 lagun fusilatu zituzten, hemen bertan edo inguruan. Gainera, 1939 arte iraun zuen gerra hartan eta ondorenean, beste 17 beasaindar fusilatu edo hil zituzten Beasainean eta Beasaindik Kanpo.

1936-07-18an, Espainiako militar faszistak armetan altxatu ziren falangistak eta erreketeak lagun zituztela. Iruñean, Emilio Mola jenerala, izan zen altxamenduaren buru. Nafarroan izugarrizko sarraskia egin zuten (3.000 fusilatu baino gehiago). Pablo Cayuela, Teniente Koronelaren agindupean, Lizarrustitik, Etxegaratetik eta

(Jokin Telleriaren marrazkiak eta maketak)

Uztaileko arratsaldeko eguzkiak monumentua argitzen duenean, idatzi gabeko historia liburu zurian irakurgai bihurtzen da.
(Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Dantzarien agurra oroigarriaren aurrean, 2014-07-27an. (Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Dantzarien ongi-etorri arkua fusilatuen familiartekoei 2012-11-10ean.
(Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Eraildakoen familiartekoak lore-eskaintza egiten 2013-07-27an.
(Argazkia:Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Eraildakoen familiartekoak 2016-07-27ko ospakizunean.
(Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

Loreak monumentuan. (Argazkia: Andoni Sarriegi Eskisabelek utzia)

La posguerra en Beasain 1937-1945

Nota. – Una obra bilingüe de estas características, en la que han participado tantas personas, se puede publicar, en teoría, de varias maneras.

La primera es hacerlo en dos volúmenes: el primero con la obra escrita en euskera y el segundo con su correspondiente traducción al castellano. En ellos aparecería el nombre del pueblo de Beasain al que se refiere esta obra, escrito de la misma manera en los dos volúmenes ya que se dice igual en euskara y en castellano. Sin embargo un nombre, elegido al azar, escrito en euskera *Karlos Gonzalez*, en la traducción castellana estaría escrito correctamente *Carlos González*.

Una segunda forma, como es en nuestro caso, es publicarla en 4 tomos donde cada uno tiene una parte de la escrita en euskera con su correspondiente traducción, y su Bibliografía.

Por otra parte, como varias empresas se han encargado de la traducción al castellano de esta obra queremos decir también que:

Si analizamos, como ejemplo, las decenas de referencias que estas empresas hacen en cada tomo al Archivo Municipal de Beasain, en los Pies de Página, comprobaremos que cada una tiene su estilo. Así, en ellos, después de escribir documento, una deja un espacio libre antes de poner el número (documento 12), otra escribe en medio dos puntos (documento: 12), mientras que una tercera pondrá el signo nº (documento nº 12). Nosotros hemos respetado estas formas porque las consideramos correctas sin optar por ninguna de las tres.

Lo mismo ocurre en las traducciones al escribir las fechas de las entrevistas realizadas de los testigos citados en esta obra. Mientras alguna utiliza, por ejemplo, la forma *1 de diciembre de 2014*, otra escribe así la misma fecha *01/12/2014*. En la medida que las dos son también correctas, no las hemos modificado. Lo mismo ocurre con las abreviaturas de página, que se pueden escribir p., pág., que son correctas.

Más problemático es escribir en una obra bilingüe de estas características los nombres y los apellidos de las personas, así como los de los lugares. Aquí, en teoría, tampoco hay ningún problema en escribir un nombre escrito en euskera *Gontzalo Queipo de Llano*, escribirlo en la versión castellana *Gonzalo Queipo de Llano*. El problema surge cuando de las dos formas, hay ya una que está escrita en la Bibliografía. Además se puede dar la paradoja que en ella aparezcan nombres en las fuentes orales nombres como *Joan, Jabier, Frantziska*… y los mismos nombres de otras personas escritos en la Bibliografía como *Juan, Javier, Francisco*. Lo mismo podemos decir de los apellidos. Es decir, escritos de dos formas.

En la misma línea, si una persona entrevistada se llama Alfontso Ibaibarriaga, se escribe así en el texto escrito es euskara, evidentemente también en la Bibliografía, y también cada vez que se le cita en los tomos en los pies de página. Eso sí, ¿cómo se escribe este nombre Alfontso en la traducción castellana? ¿Cómo se escribe el entrevistado Jabier, con –v-? ¿Cómo se escribe también Joan, Frantziska, y todos los demás nombres? Se podrá argumentar sensatamente que en una obra de estas características lo mejor es escribir los nombres en euskara en el texto vasco, y en castellano en la traducción. De acuerdo, ¿pero qué hacemos con los pies de página y sus referencias en la Bibliografía? ¿Las cambiamos también? Hay cientos de nombres y miles de pies de página en total en los 4 tomos.

Por todo ello, y visto que el problema no tiene una clara solución, se ha decidido respetar íntegramente los nombres propios en el texto escrito en euskera sin modificarlos, no se modifican tampoco los nombres que aparecen en las Fuentes ni en la Bibliografía, y obviamente tampoco los que aparecen en los pies de página que son los mismos. En las traducciones se escribirán los nombres correctamente en grafía castellana, aunque a veces también aparezca algún Txomin, o algún apellido euskaldun que por el más elemental respeto no lo hemos cambiado.

Índice

PRESENTACIÓN 213

1. LA POSGUERRA EN BEASAIN (1937-1945) 214

1.1. Introducción 214
1.2. Demografía y economía del municipio de Beasain 215
1.3. Núcleos de poder en la Beasain de posguerra 217
1.3.a) Mandato del alcalde José Luis Guridi. 222
1.3.a.I) Servicios 231
1.3.b) Mandato de Martín Esnaola Elicegui 234
1.3.b.I) Servicios 239

1.4. Actitud de las autoridades hacia las tropas 242
1.4.a) Relación entre militares y autoridades municipales 242
1.4.b) Visita de Franco a Beasain 249

1.5. Represión 249
1.5.a) Fallecimientos 249
1.5.a.I) Fallecidos sin juicio 249
1.5.a.II) Fusilados con juicio previo 252
1.5.a.III) Fallecimiento del guerrillero de Aratz-Matxinbenta 255
1.5.b) Juzgados, encarcelados y trasladados a los batallones de trabajadores 255
1.5.d) Exilio 266
1.5.e) Los huérfanos y la alteración de la memoria de la represión 267
1.5.f) Represión sociopolítica y control social 269
1.5.g) Consecuencias de la represión sociopolítica: relaciones familiares y memoria de las víctimas 274
1.5.h) Represión laboral 283
1.5.i) Hambre, racionamiento y estraperlo 292
1.5.j) Situación del euskera 301

2. ANEXO (Listas) 308

3. ANEXO (Testigos) 349

4. ANEXO (Monumento) 381

5. FUENTES Y BIBLIOGRAFÍA 383

Dos aspectos de mi vida se conjugan al prologar este libro: por una parte, el profesional formado en el estudio de los ámbitos forenses; y por otra parte, el vecino de Beasain. Cuando yo nací hacía 21 años que se había producido la sublevación militar franquista y, sin embargo, sus consecuencias todavía eran muy patentes en la vida de Beasain y el Goierri.

En mi familia se hablaba con temor y prudencia sobre estas cuestiones. Había sido un elemento traumático, todos hablaban de cómo entraron los sublevados en Beasain, cómo se militarizó la CAF, y cómo se rompieron las dinámicas culturales tanto en mi pueblo como en la vecina Ordizia.

Investigaciones como estas se tenían que haber realizado hace muchos años, sobre todo porque se han perdido muchos testimonios valiosos para aclarar sufrimientos y reconocer a las víctimas.

Esta es, sin duda, una gran investigación que nos ayudará a comprender mejor la historia de Beasain y a generar un espíritu crítico para que no se repitan hechos como los aquí narrados.

Francisco Etxeberria Gabilondo
Director de Antropología Física
Sociedad de Ciencias Aranzadi

La posguerra en BEASAIN: (1937-1945)

1.1 Introducción

Una vez analizados los acontecimientos que tuvieron lugar durante la contienda y después de haber intentado arrojar luz sobre ellos, abordaremos en este capítulo la actuación de los nuevos mandos en Beasain durante la posguerra. En este sentido, ha quedado patente que los sublevados no fueron bienvenidos en Beasain en el plano político (ya que la gran mayoría de la localidad era de izquierdas y las fuerzas *abertzales* gozaban de cierta hegemonía), ni en el militar (debido a la dureza del enfrentamiento). Por tanto, podemos afirmar que el periodo de mandato de derechas, que apoyaba al bando de los sublevados, tuvo carácter de «ocupación» en Beasain, ya que la gran mayoría de la ciudadanía beasaindarra era contraria al nuevo régimen.

Así las cosas, en este capítulo intentaremos arrojar luz sobre las características de las relaciones entre el mandato minoritario del bando vencedor y la mayoría vencida y, por ende, privada de vías legales para la acción política. Para el régimen (para cualquier régimen), que buscaba legitimar su mandato con tintes de normalidad, este objetivo resultó ser más bien complejo en el caso de Beasain. Analizaremos el «consentimiento» de la ciudadanía con respecto de su mandato (podemos afirmar que se trataba de un consentimiento pasivo, es decir, carente de un enfrentamiento explícito), así como las diferentes estrategias para conseguir una «resistencia» a su mandato, ya sea a través de la fuerza (violencia, autoritarismo), ya sea mediante otras vías, como la impartición de los servicios cotidianos.

El primer problema con el que nos encontramos es la periodización cronológica, debido a que la guerra de 1936 finalizó a los tres años, en 1939, coincidiendo con las batallas más sangrientas de la contienda. Por tanto, para hablar del franquismo, del Estado franquista y de su arquitectura, así como de las consecuencias que supuso para la ciudadanía, se toma el año 1939 como referencia, ya que, una vez finalizadas las batallas militares del frente, se entiende que quienes impulsaron el alzamiento de 1936 pudieron consumar con éxito su proyecto político. Sin embargo, debemos tener en cuenta que los sublevados entraron en Beasain el 27 de julio de 1936; durante los meses de septiembre y octubre de 1936 llegaron a controlar el conjunto del territorio de Gipuzkoa (exceptuando Elgeta y Eibar) y que para 1937 ya tenían el control sobre los cuatros territorios del País Vasco sur. Asimismo, debemos tener en cuenta que aquel régimen del que derivaría el «franquismo» fue adoptando diferentes medidas que contribuirían a su modelado definitivo: el 29 de septiembre de 1936, el propio general Franco fue declarado jefe de estado en la parte dominada por los sublevados, y a finales de 1936 subyugó las milicias paramilitares que defendían el alzamiento «bajo un mando militar unificado», es decir, a las órdenes del Ejército de los sublevados. En 1937 fusionó a falangistas y carlistas en el seno del partido único FET-JONS. Antes de que sucedieran todos estos acontecimientos, la localidad de Beasain ya se encontraba gobernada por el bando de los sublevados, quienes habían impuesto su modelo de funcionamiento.

¿Por qué deberíamos fijar la fecha de comienzo en 1937 y no en otro momento? A nuestro juicio, durante los últimos meses de 1936, la principal tarea de los mandos franquistas consistió en la difusión de la represión, tarea en la que los militares realizaron una gran contribución. Por consiguiente, podemos afirmar que el mandato ostentado por las fuerzas franquistas en Beasain durante 1936 estuvo íntimamente ligado a la masacre sucedida entre el 27 y el 28 de julio de 1936. En este sentido, preferimos clasificar este aspecto en el capítulo anterior. Por otra parte, se ha establecido un hito interno en el capítulo. Se trata

del año 1941, ya que es cuando se produce un cambio en la alcaldía, que pasa de José Luis Guridi Aramburu a manos de Martín Esnaola Elicegui.

Por otra parte, no podemos olvidar que la localidad de Beasain y sus vecinos se enfrentaron a un día a día plagado de adversidades, en su mayoría derivadas de la hambruna generalizada en los años posteriores a la contienda. Asimismo, los años del franquismo impusieron una redistribución retrógrada de las riquezas que en absoluto favoreció a la gran mayoría de los ciudadanos; es más, el franquismo ahogó las posibilidades de escalar en el flujo social y la ciudadanía vio castradas las oportunidades de ascenso y de mejora.

Por otra parte, no podemos olvidar que muchos ciudadanos se encontraron con la restricción e incluso prohibición de usar el euskera fuera del ámbito familiar. En este sentido, los mandatarios consideraban el euskera como un «error que había que solucionar», por lo que crearon un gran trauma en muchísimos ciudadanos, produciéndose en ocasiones castigos físicos. La tímida recuperación que inició nuestra lengua durante la República se vio truncada repentinamente, volviendo así a una situación aún más hostil que la anterior. Sin embargo, la actitud contraria al euskera promulgada por varios gobiernos monárquicos, a diferencia de la cruzada iniciada por Franco (sobre todo durante los primeros años, objeto de este análisis), no tenía como objetivo la desaparición de la lengua como tal, sino que su objetivo consistía más bien en conseguir la hegemonía social del español y en su difusión entre la ciudadanía. Durante los años del franquismo, por su parte, se identifica el castellano como «lengua del Imperio»; es decir, se trata del idioma inherente al proyecto político. Así las cosas, y tratándose de un Estado totalitario que perseguía la participación de cada uno de los ciudadanos en sus políticas y ampliar su proyecto político a todos los rincones y a todos los hogares de la geografía española, este propósito fue más que palpable. El euskera, además de permanecer fuera del sistema educativo, debía ser excluido de cualquier ámbito. A este respecto, veremos también cómo fue la relación de los mandatarios de la localidad con sus ciudadanos, considerando que la parte prácticamente monolingüe vascohablante supuso un gran impedimento para alcanzar este objetivo establecido por el régimen franquista. Por otra parte, profundizaremos en las diferentes estrategias a las que recurrieron las personas euskaldunes de Beasain para mantener su lengua.

Ante esta situación, ¿cómo podían actuar las autoridades de derechas hacia una población que les era reacia, aquella población compuesta por personas que habían vivido en su piel la represión de quienes ostentaban el poder municipal, aquella población que se veía privada de usar su lengua nativa? ¿Cómo podrían las autoridades conseguir la simpatía o cuando menos, la «neutralidad» de aquella población (o parte de ella, al menos)? A lo largo del capítulo anterior hemos ofrecido varias de las estrategias empleadas para tal fin, sobre todo en relación con la guerra y con las políticas. Estas fiestas y celebraciones conocieron su auge durante la posguerra, cuando el jefe de Estado, el general Franco, acudió a visitar las instalaciones de la CAF. Sin embargo, está claro que no es el único sustento del ser humano, por lo que tuvieron que recurrir a otros métodos. Veremos, por tanto, cómo intentaron capitalizar las mejoras que se podían percibir en la realidad cotidiana de Beasain.

1.2 Demografía y economía del municipio de Beasain

Los años de la posguerra produjeron un descenso de la demografía en la localidad. En este sentido, un censo de 1938 revela que Beasain contaba con un total de 5.215 habitantes (2.294 mujeres y 2.921 hombres) y añade que la población legal de localidad asciende a 5.350 habitantes (2.319 mujeres y 2.931 hombres)[1]. Según el censo fiscal de 1938, el casco urbano de Beasain tenía 4.005 habitantes[2].

Estos datos optimistas no fueron corroborados por el censo de 1940, del que se desprende que Beasain contaba en octubre de aquel mismo año con un total de 5.021 habitantes (2.456 mujeres y 2.565 hombres) y añade que la población legal era de 5.265 habitantes (de los cuales 2.559 eran mujeres y 2.706 hombres)[3]. El régimen de Franco, por su parte, estableció una modificación del concepto de «ciudadano», diferenciando los términos «vecino» y «domiciliado» (el primero de los términos estaba reservado para personas mayores). En diciembre de 1940, Beasain contaba con una población de 4.986 vecinos y 5.231 vecinos legales, así como un total de 1.466 vecinas, 1.373 vecinos, 1.141 «domiciliadas» y 1.251 «domiciliados» (asimismo, existían también 23 mujeres y 17 hombres en el hospital Arangoiti)[4].

---

1 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 251. Serie documental n.º 01.
2 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 1406. Serie documental n.º 04.
3 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2065. Serie documental n.º 01.
4 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2065. Serie documental n.º 01.

Según el Mapa Nacional de Abastecimientos de 1943, se registraron 78 nacimientos, 57 defunciones y 46 matrimonios en Beasain en 1942. Según estos datos, Beasain contaba con más habitantes de los que se registraban en los demás censos: un total de 5.541 habitantes (2.852 mujeres y 2.689 hombres).

Según el censo de 1945, Beasain contaba con una población de 5.196 personas (5.430 legales), de las cuales 2.621 eran mujeres (2.708 legales) y 2.575 eran hombres (2.722 legales). Entre la población legal femenina, 1.566 eran domiciliadas y otras 1.142 eran vecinas; mientras que entre la población masculina 1.476 eran domiciliados y otros 1.246 eran vecinos[5].

A la luz de estos datos, la población de Beasain se mantuvo bastante estable entre 1940 y 1944, sin apenas altibajos. Es en 1945 cuando se nota un ligero ascenso. Según José Manuel Azurmendi Dorronsoro, entre 1940 y 1945 el número de nacimientos en Beasain superó al número de defunciones en todos los años: 95 nacimientos y 52 defunciones en 1940, 84 nacimientos y 64 defunciones en 1941, 88 nacimientos y 57 defunciones en 1942, 102 nacimientos y 36 defunciones en 1943, 92 nacimientos y 49 defunciones en 1944, y, por último, 98 nacimientos y 50 defunciones en 1945[6]. Así las cosas y confiando en la validez de estos datos, se concluye que la población beasaindarra fue aumentando paulatinamente y que no se produjeron dinámicas migratorias que interrumpieran este crecimiento natural, ni dinámicas de inmigración que acompañaran a aquel crecimiento (a diferencia de lo vivido durante la Segunda República).

La expansión industrial se vio truncada en los años de la posguerra. Sin embargo, el Ayuntamiento[7] comienza a contemplar la posibilidad de conceder la licencia a una fábrica llamada Industrias Ormaiztegui el 23 de octubre de 1937, cuya construcción estaba prevista en las tierras de la familia Zunzunegui Aseguinolaza. Se construiría en un solar de 540 metros cuadrados, que fue adquirido por 5.184 pesetas[8]. El 17 de diciembre de 1938, el empresario Emilio Hunolt (dueño de la fábrica de tintas, padre del requeté Pablo Hunolt, quien más tarde ostentaría la alcaldía de la localidad) solicita al Ayuntamiento la licencia para la instalación para ampliar su negocio frente a la plaza Gipuzkoa, junto al actual edificio de los bomberos (al final de la calle Arana). Ante esta solicitud, el Ayuntamiento responde mediante el sobrestante que el edificio que pretendía adquirir Hunolt así como sus terrenos tenían un valor de 12.000 pesetas. Sin embargo, parece que ambas partes llegaron a un acuerdo, y el 19 de enero de 1939 el Ayuntamiento comunica que había recibido las muestras de agradecimiento de Hunolt[9]. En diciembre de 1938, Teodoro Erguin solicita un terreno a la Compañía Ferroviaria para ampliar su taller. La respuesta de la compañía y de los militares fue afirmativa (las ferrovías estaban militarizadas en aquella época)[10]. Asimismo, el Ayuntamiento respondió que no estaría obligado a pagar por las tasas de escrituración por cambio de propietarios[11]. En diciembre de 1939, la empresa *Industrial Ferretera* solicitó su ampliación para la Avenida de Navarra y, en este caso, el consistorio exigió el pago de 27,50 pesetas antes de dar inicio a las obras[12]. En octubre de 1940, un particular llamado Casimiro Salsamendi solicitó la licencia de apertura de un taller mecánico en el número 25 de la Calle Mayor[13]. El 25 de enero de 1941, el Ayuntamiento resuelve conceder a los señores Manuel Trecu Gorriaran y Sebastián Lizarraga Goicoechea la licencia de creación de un producto químico en el número 25 de la calle José Miguel Iturriotz[14].

En cuanto al resto de fábricas, además de las veteranas CAF y Bernedo, Beasain contaba en 1938 con tres empresas madereras (Esquisabel y Compañía, Esnaola y Apalategui, Aseguinolaza y Compañía), así como con una papelera, de titularidad de Emilio Álvarez[15]. Había también una fábrica de gaseosa[16]. Con respecto de la primera empresa maderera, *Esquisabel y Compañía*, también proyectó obras de ampliación, para lo que en febrero de 1939 solicita un terreno al Ayuntamiento[17]. En junio de 1939, la empresa *Esnaola y Compañía* hizo lo propio y solicitó un lote adyacente al camino que da al caserío Nekola, cuya

5 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2065. Serie documental n.º 04.
6 AZURMENDI DORRONSORO, José Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días*. Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Gipuzkoa y San Sebastián, 1970, p. 33.
7 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
8 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.
9 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.
10 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 42.
11 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.
12 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.
13 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
14 Archivo Municipal de Beasain. Serie documental L0044. Actas correspondientes al año 1941.
15 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 06.
16 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 06.
17 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13

aprobación se produjo[18] el 12 de agosto de aquel mismo año[19]. En septiembre de 1939, fue Félix Aseguinolaza quien solicitó la licencia para abrir una serrería en la calle Calleja (calle Goierri, actualmente en euskera), para lo que pedía al Ayuntamiento la cesión de un terreno. El 23 de septiembre, el gobierno municipal resuelve vender dicho terreno, estableciendo un valor inicial de «unas 500 pesetas»[20]. Es precisamente durante estos años de posguerra cuando comienzan en Beasain las obras de construcción de la fábrica *Manufacturas Olaran*, que solicita en septiembre de 1939 la rehabilitación de su fachada[21]. Por otra parte, la fábrica Indar, oficialmente Construcciones Electro-Mecánicas, también comenzó su andadura en 1940.

Por aquel entonces, CAF obtuvo nuevos contratos de trabajo, gracias principalmente a dos factores: en primer lugar, a las políticas proteccionistas del Estado y, en segundo lugar, a la destrucción de buena parte de las infraestructuras ferroviarias durante la contienda (el 60 % de las máquinas locomotoras). Esta tendencia se acentuó con la creación en 1941 de RENFE, Red Nacional de Ferrocarriles Españoles, y con la nacionalización en 1943 de la red ferroviaria, permitiendo que el Estado pudiera realizar pedidos a empresas privadas. En aquel momento, CAF estaba en pleno proceso de expansión, según Elena Legorburu: en 1940 compra unos talleres ubicados en Irun, y en 1941 abrió otros talleres en Madrid[22].

1.3 Núcleos de poder en la Beasain de posguerra

En la Beasain de posguerra, uno de los principales núcleos de poder se concentró en el Ayuntamiento, que, tal y como hemos afirmado anteriormente, quedó en manos de las fuerzas de derechas. Así las cosas, eran ellos quienes estaban al mando de la vida política del municipio. En el capítulo anterior hemos analizado que la mayor parte de los concejales eran carlistas, por lo que el Ayuntamiento colaboró de manera activa con la Compañía de Requetés de San Martín de Loinaz. No obstante, existían varias excepciones, tales como D. Pedro Arana Gaiztarro, quien ostentó el cargo de alcalde entre 1922 y 1923. Por aquel entonces, las fuerzas carlistas constituían una minoría en la localidad frente a la coalición formada por monárquicos liberales (alfonsinos) y los republicanos, y fue precisamente en representación de esta coalición que Pedro Arana llegó a la alcaldía. También hemos afirmado que ambas formaciones eran defensoras de la burguesía industrial de corte liberal, mientras que los carlistas defendían una sociedad tradicional y las relaciones económicas y productivas asociadas a ella. Pedro Arana llegaría a la alcaldía de la mano de las fuerzas carlistas en 1936, pero sus ideas monárquicas-alfonsinas no quedarían completamente relegadas; en este sentido, en el pleno celebrado el 17 de diciembre de 1938, el Ayuntamiento de Beasain presentó una moción donde se instaba a felicitar al general Franco, con ocasión de su decisión de despojar al exmonarca Alfonso XIII de la ciudadanía española y de sus bienes. La moción fue aprobada por unanimidad, pero llama la atención que la iniciativa viniera de la mano de un concejal no adscrito al ideario carlista[23]. Franco, a través de su secretario, agradeció al Ayuntamiento de Beasain por la felicitación que le habían trasladado, tal y como dio a conocer el consistorio el 19 de enero de 1939[24]. Hubo otras ocasiones donde se evidencia el sentir político católico del Ayuntamiento de Beasain, como es el caso de la decisión adoptada el 11 de febrero de 1939 por el señor Eusebio Asla, en el que se proponía el envío de un telegrama de felicitación al ministro de Justicia, con ocasión de la aprobación de la Ley de Confesiones y Congregaciones Religiosas[25].

En definitiva, lo que aquí percibimos es una especie de concurrencia o combinación de dos claves que se disputaban para poder ascender al poder dentro del régimen franquista; por una parte, la vuelta al poder de las tradicionales élites y, por ende, unirse al golpe de estado y, por otra parte, las razones de priorizar los «méritos» conquistados en la guerra. Téngase en cuenta que, al contrario de lo que sucedió con los demás Estados totalitarios, el partido único creado por Franco, la Falange Española Tradicionalista y de las JONS –unión de falangistas y carlistas–, fue una organización creada[26] «desde arriba», en el contexto de la guerra estallada en 1936; no sucedió lo mismo en países como Italia o Alemania, donde un partido fascista surgido con

[18] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[19] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[20] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[21] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[22] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie" Historia de la empresa Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles de Beasain* (Colección Beasaingo Paperak, n.º 5), Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, 1996, pp. 130-131.

[23] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[24] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[25] El Ministerio de Justicia envió al Ayuntamiento de Beasain su gratitud a cambio, tal y como el Ayuntamiento comunicó en el pleno del 4 de marzo. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[26] Más detalles; SAZ CAMPOS, Ismael: *Fascismo y franquismo.* Universidad de Valencia, Valencia, 2004, pp. 125-150.

anterioridad, que contaba con una ideología definida y sus propios militantes, llegó al poder[27], sino que el partido fascista, la Falange, fue aupado al poder mediante un golpe de estado militar no orquestado por el partido en el que después se fusionaron otros sectores, como los carlistas. A partir de aquel momento, se unieron a este partido único varias alas, tanto falangistas y carlistas (quienes habían pertenecido a partidos que fundaron «previamente» este partido único) como aquellos que se aproximaron a la nueva formación, a «la formación de Franco», por el simple hecho de pertenecer a él, ya que consideraron que era la única organización del régimen que podía velar por sus intereses de clase.

Asimismo, debemos considerar que el factor de un único partido supuso una vía muy importante para que nuevas personas accedieran tanto a la administración del Estado como a la administración local.

Tal y como vemos en el caso de Beasain, accedieron al ayuntamiento quienes ostentaban el mérito militar en el partido único a través del partido originariamente minoritario[28], es decir, del carlismo (En el País Vasco y en Gipuzkoa, a diferencia de otros entornos, el carlismo gozaba de mayor popularidad que el falangismo). En este caso, vemos que la mayor parte de concejales que accedieron al Ayuntamiento gracias a los «méritos políticos» eran carlistas, como es el caso de Rufo Artolain o Francisco Ezquiaga, pero también hubo quien accedió gracias a sus «méritos sociales» por haber pertenecido a una élite anterior, tal es el caso de José Aranburu, miembro de la asociación Usurbe.

Por otra parte, debemos suponer que todas aquellas personas que alcanzaron el poder lo hicieron gracias a los «méritos sociales», hasta el falangista Miguel Cerrajería, ya que dirigía un negocio privado desde antes. En este caso, el hecho de que no existiera ninguna organización de la Falange con anterioridad a 1936 en Beasain, ni en la comarca del Goierri, ni en el conjunto del territorio de Gipuzkoa –con la salvedad de San Sebastián–, nos lleva a suponer que Cerrajería se unió al partido, ostentando su presidencia en Beasain durante los años 1936-1937, por el simple motivo de constituir el «partido del régimen» y no tanto por su doctrina[29]. Es decir, en la opción política de Cerrajería debemos contar con la variable de garantizar su «estatus social»; la política no constituyó una herramienta de ascensión, sino que se sirvió de ella para afianzar el estatus social que había adquirido con anterioridad. En este mismo grupo se incluirían el empresario Pedro Arana Gaiztarro (alcalde de Beasain entre 1922 y 1923) o José Luis Guridi.

Por tanto, podemos ver que Beasain contó desde un principio con un ayuntamiento muy politizado y de corte carlista. Este dato contradice, al menos parcialmente, el modelo descrito por Glicerio Sánchez Recio, el principal investigador de los cuadros locales del franquismo. Según Sánchez Recio[30], durante los primeros años el régimen buscaba un perfil «apolítico» (si bien dentro de la derecha), de orden, con bienes (es decir, una situación económica solvente) y «eficaz» para los cuadros locales[31]. En Beasain, la gran mayoría cumplían estos requisitos de clase, pero téngase en cuenta que, tal vez con la salvedad del alcalde y del exalcalde Pedro Arana, nos encontramos ante un consistorio de gran cariz político, ya que 10 de los 13 miembros habían sido militantes carlistas (a los cuales debemos añadir la figura de Miguel Cerrajería, pues, independientemente de sus motivos, se inscribió en la Falange con la llegada de los sublevados a Beasain).

Por otra parte, debemos tener en cuenta que en el Ayuntamiento de Beasain existió una cierta «continuidad», considerando que los concejales electos en 1936 ejercieron sus funciones hasta 1949 (con la excepción del fallecimiento en 1940 de un concejal y de la salida de otros tres concejales debido a la «cuota» establecida). En este sentido, no hubo nuevos nombramientos en el periodo comprendido entre 1936 y 1949. Es decir, este Ayuntamiento politizado continuó ejerciendo hasta el año 1949, cuando el alcalde Martín Esnaola fue sustituido por Miguel Cerrajería. Continuando con el marco teórico de Sánchez Recio, este

---

[27] SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. La Diputación de Alicante y la Generalitat de Valencia, 1996, p. 18.

[28] Estoy en desacuerdo con Sanchez Recio cuando, ante un Estado nuevo en vías de creación con supremacía militar, por un lado dice que estaban presentes los falangistas y por otro "otras tendencias", como si los falangistas hubiesen tenido un proyecto distinto del de los militares (fascista en este caso); y como si otras facciones (incluidos los carlistas), "exceptuando algunas puntualizaciones, por ser conservadoras (…) hubiesen sido más mansos para obedecer las órdenes de los militares". Los carlistas contaban con su proyecto político autónomo (de derechas, y por tanto, al igual que los falangistas eran aptos para entrar en coalición con los franquistas). En mi opinión, si no desafiaron al poder militar durante los primeros años del régimen fue porque no tenían la fuerza suficiente. SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. La Diputación de Alicante y la Generalitat de Valencia. Alicante, 1996, p. 39.

[29] Según Glicerio Sanchez Recio, el hecho de que entrara gente no politizada en el partido único complicó más adelante las intenciones falangistas de hegemonizar el Estado franquista. SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. La Diputación de Alicante y la Generalitat de Valencia. Alicante, 1996, pp. 83-84 y 98.

[30] Hay que tener en cuenta que Sanchez Recio ha hecho su análisis en vista a España, no solo atendiendo a Gipuzkoa. Así pues, la mayoría de políticos municipales (esto es, Ayuntamientos repletos de concejales con un perfil político marcado) contaban con el apoyo que suponía la hegemonía falangista en España, mientras que en Beasain y en Gipuzkoa, imperaban los carlistas.

[31] SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. La Diputación de Alicante y la Generalitat de Valencia. Alicante, 1996, pp. 37-38.

punto coincide con la «politización» de cargos franquistas locales producido a partir de 1939. Sin embargo, debemos tener en cuenta que en Beasain este proceso remontaba a tiempos del primer nombramiento del consistorio. Asimismo y siempre según Sánchez Recio, el motivo principal de esta politización de altos cargos sería «afianzar la expansión de la FET-JONS»[32]. En el caso de Beasain, este afianzamiento se produjo desde un comienzo.

El corte político carlista de los mandatarios tanto de Beasain como del conjunto del territorio de Gipuzkoa será muy evidente con la declaración de festividad del 24 de junio de 1938, día del Sagrado Corazón de Cristo –festividad eclesiástica–. Por aquel entonces, este día aún no había sido declarado como festivo oficial del Alzamiento Nacional (indudablemente, debido a la presión de los falangistas, ya que no estaban a favor de conferir un gran protagonismo político a la religión)[33]. La celebración de este día supuso marcar una línea contraria a los falangistas en el juego de hegemonía existente entre el bando de los sublevados.

En el seno del carlismo, la compañía de requetés de San Martín de Loinaz constituyó un núcleo principal de poder, ya que quienes lucharon en él contaban con un gran renombre dentro del movimiento carlista de Beasain, sobre todo quienes habían ostentado cargos de poder. Epifanio Arguiñano, jefe del tercio (capitán) a partir de finales de 1938, es un claro ejemplo de ello.

Durante los años de la guerra, este tercio salió fuera de Beasain, por lo que las organizaciones carlistas que asumían las responsabilidades «militares» fueron el Requeté Auxiliar y la Junta Carlista de Guerra, quienes fueron presididos por Santiago Muñoz y el concejal Francisco Ezquiaga Beracoechea (en marzo de 1937), respectivamente[34]. Por otra parte, y con respecto de los requetés, cabe mencionar a Germán Martín Olmedo, instructor de los «pelayos» (niños carlistas[35]). Otra asociación relacionada con el Partido Carlista fue el Sindicato Católico de Trabajadores, dirigido por Abundio Montejo en marzo de 1937 y que al cabo de poco tiempo se fusionaría[36] con el Sindicato Vertical, cuyo secretario de prensa y propaganda en 1938 de Beasain fue Antonio Hernando Villahoz[37].

Los primeros comicios del Sindicato Vertical en Beasain se celebraron en 1944, donde se eligieron los siguientes representantes: en la Hermandad de Agricultores (esta sección del Sindicato Vertical asumiría el que fuera el Sindicato de Agricultores Católicos de Beasain), en cuya división económica José Luis Garín fue el concejal más votado mientras que en la división social Joaquin Gaytan de Ayala recibió el mayor número de votos[38]. En cuanto a la sección del metal, el representante de las «grandes empresas» (de más de 20 trabajadores) fue Alberto Altolaguirre, mientras que el representante de las «pequeñas empresas» fue Jesús Lasa. En el ámbito social, en la subsección de administrativos, Joaquín Carrión fue elegido representante, mientras que las subsecciones de especialistas y peones quedaron en manos de Gregorio Lizarralde y José Elorza Carballo, respectivamente[39]. Por otra parte, en la Sección de Hostelería fue elegido Francisco Azcarate; en la Sección de Maderas, Francisco Otaegui (subsección económica), Guillermo Elorza y Cristobal Echaide (subsección social); en la Sección de Actividades Varias, Antonio Gorrochategui (subsección económica), Mariano López Martinez (subsección social, técnico), Ángel Ugarte (subsección social, administrativo), Eugenio Ugarte (subsección social, especialista) y Santiago Muñoz (subsección social, mano de obra); en la Sección de Peluquería, Miguel Cia; y en la Sección de Comerciantes, José Urialde (subsección económica), Ángel Ugarte (subsección social, administrativo), Joaquín Lopetegui (subsección social, especialista) y José Gaztañaga (subsección social, mano de obra)[40].

Sin embargo, debemos considerar que, a partir de abril de 1937 y por orden del general Franco, el Partido Carlista (oficialmente *Comunión Tradicionalista*) se fusionó con la Falange, dando lugar a la *Falange Española Tradicionalista y de las JONS* (por consiguiente, los carlistas perdieron la autonomía de la que habían gozado hasta aquel momento). La jefatura de la Falange de Beasain corrió a cargo del concejal Miguel Cerrajería Tiffe, que, si bien no fue falangista en los años previos a la contienda, se unió al partido fascista al calor del auge que este estaba experimentando (en el capítulo anterior, veíamos que numerosos miembros de sectores burgueses, que se habían posicionado a favor de Franco en defensa de

---

32 SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* La Diputación de Alicante y la Generalitat de Valencia. Alicante, 1996, pp. 44-45.

33 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F008. Serie documental n.º 01.

34 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 424D. Serie documental n.º 07.

35 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 424D. Serie documental n.º 07.

36 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 424D. Serie documental n.º 07.

37 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

38 Que un concejal y un terrateniente sean los representantes del área campesina del Sindicato Vertical es muy significativo para describir la naturaleza de dicho sindicato

39 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A033. Serie documental n.º 01.

40 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A033. Serie documental n.º 01.

sus intereses de clase, se dieron de alta en el partido fascista, una vez que la Falange llegó poder; fue pues un fenómeno generalizado en España). La Falange (convertido en partido único) quiso construir su ámbito de poder. En este sentido, en abril de 1938, el responsable de propaganda de la Falange de Gipuzkoa envió un total de cien carteles a Beasain, con motivo de la celebración del aniversario de la fusión entre falangistas y carlistas (cuyos beneficios versaron principalmente sobre la Falange)[41]. En julio de 1938, en el seno de otros cargos de la FET-JONS, se hicieron los siguientes nombramientos: Severiano Garijo Sesma fue nombrado como secretario de Beasain (proveniente del carlismo, su hermano Enrique falleció en una batalla contra los requetés); Martín Aramburu, administrador (otro miembro que originariamente era carlista); José Herrera, responsable de juventud y milicias; Antonio Hernando, responsable de prensa y propaganda; José Veriztain, responsable de derecho y justicia (secretario municipal); Miguel Cerrajería Tiffe, responsable del Sindicato Vertical; Resurrección Urrestarazu, responsable de la Sección Femenina (en el documento constaba como «viuda de Elzo», pero gracias a otro documento de junio de 1938 hemos podido desvelar su identidad[42]); Josefa Sagarminaga, responsable de Enfermería y, como responsable de la sección denominada Auxilio Social,[43] Blanca Salazar[44]. Además de ello, en otro documento de junio de 1938, se informa de que María Nieves Sierra ostenta el cargo de secretaria de la Sección Femenina de la Falange, mientras que la tesorería corría a cargo de Nicasia Sagarminaga[45]. En agosto de 1938, se produce un cambio en la Falange de Beasain, y nombran a Francisco Ezquiaga jefe de la Falange de la localidad el 6 de agosto[46]. Ezquiaga fue responsable de la Junta Carlista de Guerra durante la contienda, época en la cual el carlismo controlaba prácticamente la totalidad de las instituciones de Beasain (otra cosa es que en la práctica el carlismo, en la esfera de la «alta política», fue el primer partido que fue perdiendo fuerza y capacidad de hegemonía en el Estado, por lo que el control ejercido en Beasain –y en Gipuzkoa– fue insignificante, sin ninguna capacidad de influir en el plano estatal). Este fenómeno en parte explicaría la presencia de políticos que provenían del carlismo durante muchos años en Beasain. Desde que Guridi abandonó el cargo en 1941 y hasta el cese del exrequeté Pablo Hunolt en 1966, todos los alcaldes de Beasain fueron carlistas, con la excepción del mandato de Miguel Cerrajería entre 1949 y 1954. Durante los próximos años, la Jefatura Local de FET-JONS experimentó más cambios, ya que en octubre de 1941 el concejal Francisco Unzueta asumía el cargo de jefe del partido (otro hombre que provenía del carlismo)[47], mientras que en 1942 la secretaría quedaba en manos de Evaristo Herrera Gorrochategui[48].

Otro cargo importante del partido era el responsable de Servicio de Información de la Falange, cuya principal responsabilidad consistía en recopilar información de los diferentes concejales y cargos públicos, así como sobre ciudadanos particulares (para comprobar si realmente eran «afines o fieles al régimen»). En octubre de 1940, el responsable del Servicio de Información de FET -JONS era Eduardo Egaña Garicano[49].

Asimismo, entre los jefes de escuadra de la Falange, encontramos los siguientes nombres en 1939: Ernesto Poignon, Miguel Garin, Gregorio Cerrajería, Nicolás Ondarrestu, Emilio Poignon, José Herrera, Manuel Iturrioz, Eduardo Cortijo, Víctor Sáez, Inocencio Aguirre, Felipe Casasempere y Juan Otalora[50]. Tal y como se desprende de esta información, algunos de estos miembros pertenecieron a los republicanos de derechas entre 1934-1936, mientras que otros eran miembros de reconocidas familias de derechas. En el caso de Beasain, queda bastante patente la continuidad entre la élite conservadora de la época previa a la Guerra Civil y la Falange. Este fenómeno no constituyó un hecho aislado, y debemos considerar que la Falange fue un partido débil que difícilmente habría conseguido la hegemonía del Estado por sus propios méritos. Tal y como afirma Antonio Cazorla, «los integrantes del nuevo partido fueron, en numerosas ocasiones, nuevos en política o antiguos conservadores oportunistas y caciques», es decir, asumieron el partido único como instrumento de consolidación de su poder[51].

La Falange contaba asimismo con una asociación denominada *Flechas*, que se encargaba de proporcionar formación paramilitar a niños. Así las cosas, niños y jóvenes estaban prácticamente obligados a seguir instrucciones paramilitares con

---

41 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F008. Serie documental n.º 01.

42 La signatura de dicho documento de junio de 1938 está archivado aquí: Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A034. Serie documental n.º 07.

43 El área de nombre *Auxilio Social* gestionaba la ayuda social (sobre todo mediante los comedores sociales) y era un área perteneciente a la Falange.

44 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 06.

45 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 59.

46 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 09.

47 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 09; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2362. Serie documental n.º 05.

48 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2362. Serie documental n.º 05.

49 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 424B. Serie documental n.º 16.

50 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 61. La fuente es un documento enviado por el Ayuntamiento a la CAF, en el que se excusa la no asistencia al trabajo de esas personas alegando que eran las responsables de los escuadrones de las milicias.

51 AZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 97.

camisa azul[52]. Según el testimonio de Patxi Lasa Imaz, «quienes no acudían eran llevados a la fuerza», y añade que los profesores de las Escuelas Nacionales impartían clases de política[53]. Según Eleuterio Aiesta, en las escuelas se facilitaban la inscripción en las Flechas: «En el colegio nos proporcionaban el uniforme de la Falange, la camisa azul y los cintos»[54]. Anselmo Ruiz también recuerda la obligatoriedad de la instrucción paramilitar: «Una vez nos trasladaron hasta Azpeitia, y hubo otra ocasión donde nos llevaron a Mondragón»[55].

En el juzgado municipal, Alberto Sorondo fue el juez de paz (fue asimismo representante de la fábrica del exalcalde socialista Víctor Bernedo durante la República); en cuanto a su secretario, Juan María Barrena, fue obligado a abandonar el cargo debido a la represión, pasando a manos de David Pérez[56]. El fiscal municipal fue Francisco Azcarate[57]. Por otra parte, Melchor García fue nombrado jefe de la Guardia Municipal[58].

A nivel supramunicipal, Beasain contaba con un comandante militar, cargo que ejercía un papel determinante en el establecimiento del orden público. El comandante militar fijó su residencia en el segundo piso del número 31 de la Avenida de Navarra, y los gastos de mobiliario corrieron a cargo del consistorio, según se desprende de un documento suscrito por el alcalde el 23 de junio de 1938[59]. Según José Manuel Azurmendi (recordemos que trabajaba en el Ayuntamiento como asesor de secretaría), esta figura ejercía un gran poder: «Por aquel entonces, los militares tenían más poder que el propio alcalde»[60].

Otro de los núcleos de poder «no formal» del Ayuntamiento, pero de gran efectividad sobre todo en épocas de hambruna, fue la Alhóndiga, cuyo responsable en julio de 1938 era Francisco Elzo Urrestarazu[61].

Por último, debemos mencionar la asociación Usurbe como estructura paralela de poder. Se trataba de una organización de carácter privado, donde se reunían las personalidades más influyentes de la localidad. En 1940, contaba con un total de 35 miembros[62]. Según Aitor Garmendia, «se reunían diferentes miembros del Ayuntamiento y contaba con una amplia capacidad de influencia»[63]. En 1940, el teniente de alcalde Pedro Arana Gaiztarro fue el presidente de la asociación Usurbe, mientras que el exconcejal de izquierdas Pedro Azarola Gorrochategui tenía el cargo de vicepresidente; por su parte, Martín Aramburu fue secretario de la asociación (no el auxiliar administrativo municipal Martín Aramburu Urteaga, sino Martín Aramburu Aramburu, hermano del concejal José Aramburu). Juan Martinez era el tesorero y los vocales eran el exconcejal Miguel Cerrajería y el exconcejal de izquierda Gregorio Lasa Altuna. Después del fallecimiento de Pedro Arana, Pedro Azarola asumió el cargo de presidente (según consta en un documento del día 1 de mayo de 1941)[64]. Entre los diferentes miembros de la asociación, encontramos a numerosos cargos del ayuntamiento, como el alcalde José Luis Guridi, los concejales José Aramburu, Germán Zaballos y Restituto Urteaga, el empresario y terrateniente Leonardo Zunzunegui, el exconcejal y empresario Serafín Arana, el contratista Juan Iguain, el jefe de bomberos Francisco Otaegui o el sobrestante Feliciano Arizmendi. Como podemos observar, la asociación también contó con miembros de izquierda, incluso dos de ellos llegaron a la dirección. Para explicar este fenómeno, debemos entender dos factores: por una parte, se trataba de una asociación de clase y no tanto de corte ideológico (es decir, su objetivo era reunir a ciudadanos de clase media) y, por otra parte, ciertas personas que entre 1931-1936 habían pertenecido a fuerzas (republicanas) de izquierdas gozaban de cierta popularidad debido a su identidad de clase[65]. A modo de ejemplo, en el informe redactado sobre Gregorio Lasa Altuna en octubre de 1941 por la Delegación de Gipuzkoa del Servicio de Información de la Falange, se dice que este «permaneció inactivo (durante la Guerra Civil», mientras

52 Entrevista realizada a Joxe Apalategi Etxeberria en Beasain, el 25 de junio de 2014.

53 Entrevista realizada a Patxi Lasa Imatz en Beasain, el 25 de junio de 2014.

54 Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

55 Entrevista realizada por Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo Ruiz en Beasain, el 25 de marzo de 2013.

56 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498. Serie documental nº 06.

57 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498. Serie documental nº 06.

58 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498. Serie documental nº 06.

59 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 58.

60 Entrevista realizada a Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro en Donostia, el 10 de septiembre de 2014.

61 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498. Serie documental nº 06.

62 Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati). Carpeta n.º 3405, expediente n.º 045.

63 Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.

64 Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati). Carpeta n.º 3405, expediente n.º 045.

65 Hay que decir que los republicanos de derechas, por lo general, se pusieron de parte de Franco ante el Frente Popular. En este caso, se dio prioridad a los intereses de clase: Podemos observar la actitud de quien entre 1934 y 1935 fue presidente del Gobierno, Alejandro Lerroux, y su partido, el Partido Republicano Radical, así como de muchos de sus miembros. Extrapolándola a Beasain, nos encontramos con el caso de Miguel Cerrajería, quien al principio era republicano (fue parte de la derecha perteneciente al Ayuntamiento entre 1934 y 1936). Aún más notorio es el caso de los hermanos Arana Gaiztarro (Serafin Arana se presentó en 1931 como miembro de la izquierda a las elecciones municipales, y consiguió un puesto; Pedro Arana Gaiztarro fue alcalde entre 1920 y 1922 de una coalición formada por liberales y republicanos, y más tarde fue concejal del Ayuntamiento franquista).

que afirma que Pedro Azarola Gorrochategui «perteneció a las fuerzas de derechas y que actualmente es miembro agregado de la FET-JONS»[66]. En cuanto a los otros tres miembros, dicen que Martín Aramburu y Juan Martinez Pérez eran «miembros de la FET-JONS» y añade sobre este último que tenían «una opinión favorable». Se dice lo mismo sobre Miguel Cerrajería[67]. Por tanto, pasados los primeros años de la guerra, la asociación fue abriéndose paulatinamente, y fue aceptando miembros como Aitor Garmendia Goitia: «Fui el primero en acceder sin ser médico, ingeniero, etc.», por lo que entendemos que se produjo una apertura de clases en el seno de la asociación. Según cuenta Garmendia, entró «gracias al apoyo de José Aramburu, concejal del Ayuntamiento. Era muy buena persona»[68].

A partir de este momento, la totalidad de asociaciones del municipio estarán controladas, cuando menos, por personas no contrarias al régimen. Por ejemplo, en el caso de la Cooperativa Pública Municipal (tal y como hemos afirmado en el capítulo segundo, se trataba de una suerte de cooperativa de consumo), simpatizantes de derechas se hicieron con la dirección. En la reunión del comité ejecutivo celebrado el 1 de marzo de 1939, se realizan los siguientes nombramientos: presidente, Cruz Arizmendi; vicepresidente, Florencio Arguiñano; contador, Cruz Gómez; secretario, José María Churruca; representantes de Ordizia, José Aristrain y Galo Huguet; como representantes de Beasain, Marcial Aguirre y Pascual López; como representantes de Lazkao, Leandro Larrañaga y Félix González; como representante de Ataun, Eugenio Zaldua y, por último, como representante de Ormaiztegi, Juan Baztarrica[69]. En la agrupación coral Loinaz también predominaban los miembros de derechas. En octubre de 1942 ocupa el cargo de presidente Inocencio Aguirre Pagola, quien fue concejal del Ayuntamiento de derechas entre 1934 y 1936[70].

1.3.a) Mandato del alcalde José Luis Guridi

José Luis Guridi fue alcalde de Beasain desde el 29 de julio de 1936 hasta febrero de 1941, durante los años de la guerra y en los años inmediatamente posteriores a la contienda. Los primeros años de la posguerra fueron años marcados por la hambruna y el estraperlo. Asimismo, debemos considerar que, a partir del 7 de julio, Gipuzkoa y Bizkaia pierden su Convenio Económico y, por tanto, la capacidad de recaudación fiscal, contribuyendo a una mayor centralización del Estado[71].

Cabe destacar que, durante el mandato de Guridi, hubo concejales que mostraban su apatía a la hora de participar de los plenos municipales. Por ejemplo, al pleno municipal celebrado el 8 de enero de 1938 tan solo comparecieron el alcalde Guridi y el concejal Eusebio Asla[72]. En el pleno de 22 de enero, por su parte, tan solo contaron con la presencia de tres de los miembros del corporativo: Guridi, Asla y Martín Esnaola[73]. Si bien en los siguientes plenos la participación fue más elevada, se reunían un máximo de seis o siete concejales, aproximadamente la mitad de los componentes del gobierno municipal[74]. El 11 de julio de 1940, el gobernador civil de Gipuzkoa, considerando que el número de concejales era demasiado elevado, decide suprimir los cargos de Restituto Urteaga Otegui, Martín Esnaola Elicegui y José Mendia Lasa, después de haber agradecido su «voluntad de trabajo»[75]. Así las cosas, en el pleno celebrado el 11 de julio, el Ayuntamiento decide abordar el cambio de varias comisiones municipales, para cubrir los puestos de los tres cargos suprimidos. A partir del 11 de julio de 1940, la composición del corporativo municipal sería la siguiente: Comisión de Hacienda, compuesta por el alcalde Guridi, Francisco Unzueta y Germán Zaballos; Comisión de Infraestructuras y Aguas, Francisco Unzueta, Francisco Ezquiaga y José Luis Garin; y la Comisión de Abastecimiento y Mercados, integrado por Miguel Cerrajería, José Luis Garín y Germán Zaballos[76]. Por otra parte, en septiembre y octubre de 1940, el alcalde José Luis Guridi estuvo de excedencia. Puede ser que fuera el trabajo fuera de la alcaldía el motivo por el que abandonó el cargo en 1941[77].

La situación dramática de finales de 1936 se prolongará durante 1937. Es más, el Ayuntamiento ve con dificultad la concesión de más ayudas debido a la «falta de recursos», tal y como declara el 28 de enero. Como consecuencia, el Ayuntamiento

66 Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati). Carpeta n.º 3405, expediente n.º 045.
67 Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati). Carpeta n.º 3405, expediente n.º 045.
68 Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.
69 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 254. Serie documental n.º 06.
70 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
71 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 12.
72 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 22.
73 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 22.
74 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 22.
75 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 20.
76 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 20.
77 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 20.

tuvo que crear la Comisión Interina de Beneficencia[78]. Sin embargo, bajo la iniciativa del gobernador civil de Gipuzkoa, las formaciones carlista y falangista de Beasain tuvieron que realizar "una recogida del plato único", como medida contra el hambre. El Ayuntamiento de Beasain se encontró con dificultades para reunir el plato único decretado por el gobernador civil, tal y como se menciona en el pleno del 28 de enero[79] (Rosario Larrea recuerda lo siguiente: «Por aquel entonces, nos servían comida en la plaza, y los huérfanos recibíamos también una botella de leche» (su padre, Juan Andrés Otaegi, fue asesinado por los sublevados a su entrada en Beasain)[80]. No obstante, el 18 de febrero de 1937 el Ayuntamiento de Beasain resolvió mandar seis sacos de patata y uno de alubias con el fin de paliar la hambruna en Málaga[81]. El 25 de febrero se ratifica esta decisión. Por otra parte, el Ayuntamiento de Beasain dependía de la caridad de terceros, tal y como queda patente el 25 de julio, cuando el marqués de Amurrio, después de su visita al Comedor Social Infantil de Beasain, decide enviar 200 pares de botas para los niños[82]. El 11 de septiembre, el responsable del grupo Auxilio Social de Beasain alerta de la grave situación del comedor social del pueblo, a la vez que solicita una mayor intervención por parte del ayuntamiento[83]. Por tanto, parece sumamente difícil enviar una parte de lo recogido a otra ciudad en este contexto de hambruna; sin embargo, teniendo en cuenta que por aquel entonces Beasain se encontraba bajo la ocupación del Ejército (y que la conquista sangrienta de Málaga fue de gran importancia para los sublevados), podemos concluir que tras esta decisión se escondía un motivo político extramunicipal. Así las cosas, podríamos suponer que se trató de una decisión ajena al Ayuntamiento de Beasain (proveniente del Ejército, tal vez).

Durante el mandato de Guridi, el 18 de diciembre de 1936, el Ayuntamiento acuerda dejar en manos de la Comandancia los gastos de mantenimiento de los presos de la cárcel municipal que no eran de la localidad[84]. No obstante, el Ejército emitió una factura por concepto de «Liberación de Beasain» que incluía los «gastos de mantenimiento de los presos» hasta diciembre de 1938, que ascendía a 10.498 pesetas[85].

Entre las decisiones tomadas por el Ayuntamiento, caben destacar las siguientes: se solicita al arquitecto Antonio Aguirre (arquitecto privado, ya que Beasain no tenía arquitecto municipal en aquella época) el informe de demolición y construcción correspondiente a las viviendas de los números 23 y 25 de la Calle Mayor, pertenecientes a la familia Catarain y al exalcalde José Vicente Iraola, respectivamente. El consistorio obvia el motivo de la destrucción de los mencionados inmuebles, pero sabemos que se debió al impacto de la guerra, más concretamente a consecuencia del bombardeo perpetrado por las tropas franquistas en Beasain[86]. En el pleno celebrado el 11 de febrero, se informa que Catarain estaba a favor de las obras, siempre y cuando el Ayuntamiento asumiera los gastos[87]. El inmueble de los Iraola, por su parte, continuaba pendiente de reforma en octubre de 1940, según se desprende de las declaraciones del concejal Zaballos, quien en el pleno municipal celebrado el 14 de octubre de aquel año sostuvo que «por la manera en que se encontraba calcinado, constituía un grave peligro para los viandantes»[88]. El 26 de octubre de 1940, el ayuntamiento consigue trasladar la orden de demolición al sobrestante, para que este solicitara a Iraola la retirada de la valla de su inmueble[89]. Este problema no se resolvería inmediatamente, ya que en marzo de 1941 (con Martín Esnaola en la alcaldía), el consistorio solicita, a propuesta de Francisco Unzueta, ordenar a Iraola la demolición de los balcones del inmueble, debido a que este carecía de medios para acometer las correspondientes obras de reforma. Según se desprende del pleno municipal, Iraola tenía un plazo de quince días para la retirada de los balcones; en caso contrario, el ayuntamiento se encargaría de la demolición, obligándole a asumir el coste de las obras[90]. Se trataba de una situación grave y dolorosa, porque el corporativo de Beasain se resistía a aceptar y a asumir que aquel inmueble fue destruido por las tropas que precisamente habían permitido su llegada al poder, y que fueron ellos los responsables de aquellos daños que suponían un riesgo a los viandantes. El 16 de noviembre de 1940, el ayuntamiento informa que un ciudadano llamado José María

[78] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.

[79] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.

[80] Entrevista realizada por Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Rosario Larrea en Beasain, el 14 de abril de 2012.

[81] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23. El 22 de abril, el Ayuntamiento de Beasain comunicó que había recibido un telegrama de agradecimiento por parte del alcalde Málaga.

[82] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.

[83] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.

[84] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.

[85] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A034. Serie documental n.º 07.

[86] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23. E IRAOLA, José Vicente: "Informe de José Vicente Iraola" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (pp. 351-353). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005, p. 351.

[87] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.

[88] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 20.

[89] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 20.

[90] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.

Gorrochategui solicita la licencia para construir un inmueble en el número 25 de la Calle Mayor, debido a que «el anterior fue destruido por un incendio» (producido precisamente a raíz del bombardeo por parte las tropas franquistas el 27 de julio de 1936)[91]. El primero en reconocer que estas casas fueron destruidas por las tropas franquistas fue el concejal Francisco Unzueta en el pleno celebrado el 19 de junio de 1942 (con Martín Esnaola en la alcaldía), si bien lo hizo de manera implícita: «Con la llegada de las gloriosas fuerzas nacionales, a consecuencia de un incendio, se destrozan tres inmuebles —llama la atención el uso de la pasiva refleja— (...) de las cuales una se encuentra reconstruida (la de los Gorrochategui, seguramente), mientras que los dos restantes, pertenecientes a Catarain y a Iraola, se encuentran aún por construir, si bien se ha procedido a solicitar su construcción»[92].

En cuanto a la Iglesia, se celebra una reunión entre el ayuntamiento y el párroco Florencio Aspe a instancias de este último. Según se desprende del pleno celebrado el 11 de febrero de 1937, «Ayuntamiento e Iglesia deciden retomar las relaciones interrumpidas durante los años anteriores». Así las cosas, Florencio Aspe dona 200 pesetas para la Residencia Municipal de Arangoiti. La relación entre Aspe y los ayuntamientos franquistas fue muy fluida. Según se ha podido saber, el 16 de abril, el párroco de Beasain, Florencio Aspe, hizo una donación de mil pesetas, proveniente del Ayuntamiento, a Miguel Conde, sacerdote del Ejército[93]. Se trataba de una suma importante de dinero, lo que deja entrever la buena sintonía entre el párroco y los nuevos mandatarios municipales. Así se corrobora cuando, el 22 de enero de 1938, el Ayuntamiento decide, a propuesta del concejal Martín Esnaola, registrar aquellas mil pesetas como «gasto de guerra»[94]. Asimismo, en el pleno celebrado el 4 de noviembre de 1939, el Ayuntamiento, bajo la iniciativa de Aspe, acepta la solicitud de destinar una suma de 1.500 pesetas para trasladar un nuevo párroco a la Casa de Beneficencia de Arangoiti[95]. El 22 de febrero de 1941, el Ayuntamiento concede una subvención de 1.000 pesetas para acometer diversas obras[96]. En septiembre de este mismo año (ya con Martín Esnaola en la alcaldía) el Ayuntamiento de Beasain aprueba una partida de 2.000 pesetas para reformar la casa natal de San Martín de Loinaz[97].

Florencio Aspe, tal y como hemos afirmado en el capítulo anterior, trabajó a favor de la alineación de la Iglesia con el nuevo régimen durante los años de la posguerra. La Iglesia fue una institución fuertemente marcada a nivel ideológico en los años posteriores a la contienda. Se dice que Aspe, en cierta ocasión, exclamó lo siguiente en una homilía: *«¡Ya se fueron, no volverán!»*[98]. O incluso tildaba de «discípulos de *Satalín*» (sic, Stalin) a quienes luchaban contra Franco[99]. Se entiende que las relaciones entre Aspe y parte de la ciudadanía fueron tensas, ya que los detractores del régimen, a la hora de su regreso de cárceles o de los batallones de trabajadores, acudían al convento de los benedictinos de Lazkao o a la capilla del barrio Ezkiaga, tanto a los oficios como a confesarse[100]. Uno de ellos era el nacionalista Bernabé Aierdi Beobide, según afirma su sobrina Ane Barandiaran[101]. Téngase en cuenta que Aierdi Beobide, ferviente jeltzale, fue una figura muy cercana a la Iglesia durante la Segunda República, y que salió en defensa de Florencio Aspe en repetidas ocasiones (él mismo insistió en que fuera Aspe quien bendijera el nuevo batzoki, si bien Alfonso Ibaibarriaga quería traer a los benedictinos de Lazkao)[102]. Esto demuestra la profundidad de la brecha abierta por Aspe en un gran sector de los feligreses de la localidad. Sin embargo, este no fue un fenómeno que tuvo lugar únicamente en Beasain, sino que sucedió prácticamente lo mismo en pueblos como Ordizia, donde, según el testimonio de Jabier García Bergara, «en los años de la posguerra muchas personas dejaron de asistir a misa, como es el caso de mi familia de Ordizia, mi padre o sus hermanos»[103]. José María San Martín confiesa que su padre «dejó de acudir a la iglesia», ya que no consiguieron «perdonar la muerte de su hermano» (Saturnino San Martin)[104]. Aitor Garmendia también nos relata esta división entre Iglesia y feligreses: «En la Iglesia había gente de todos los colores, pero teníamos cierto recelo en hablar

91 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 20.
92 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.
93 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 23.
94 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081. Serie documental nº 22.
95 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013. Serie documental nº 13.
96 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
97 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
98 Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014.
99 Agradezco este dato a Paulino Aranburu. Este testimonio no está grabado.
100 Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014, y entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y a Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria el 12 de septiembre de 2014.
101 Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y a Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria el 12 de septiembre de 2014.
102 Entrevista realizada a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga por Markel Olano, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.
103 Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014 y el 22 de julio de 2014).
104 Entrevista realizada a Jose Maria San Martin Osinalde en Beasain, el 30 de julio de 2014.

ante algunas personas»[105]. Téngase en cuenta que la Iglesia dio un giro hacia posiciones más conservadoras durante aquellos años. Según nos relata José María Bujanda, «hombres y mujeres eran obligados a sentarse en secciones separadas»[106].

La presencia de la Iglesia creció durante estos años en Beasain. Jesús López Gallego, proveniente de una familia de izquierdas, nos relata un testimonio bastante esclarecedor sobre esta evolución: «La religión estaba muy presente durante las posguerra. Nuestra familia, que no era religiosa, acudía a misa todos los domingos, así como a procesiones y demás oficios»[107]. Juan Ramón Imaz nos afirma que en aquellos años «era obligado a ir a misa»[108]. José María San Martín nos cuenta que su padre, quien había dejado de asistir a los oficios, le obligaba a acudir a la iglesia. Todo esto demuestra el ambiente de presión que se respiraba: «Yo no podía entender por qué mi padre me obligaba cuando él no acudía. Él afirmaba que no podía perdonar que hubieran matado a su hermano»[109]. Para quienes estuvieron en el exilio durante los años de la guerra de 1936, era un hecho que producía asombro; así lo cuenta Rosa Larrañaga, quien pasó varios años en la Unión Soviética: «Nosotros en la URSS, fuimos educados en el marxismo-leninismo, en el ateísmo. Cuando en 1956 volvimos a Beasain, muchas cosas nos llamaron la atención, como por ejemplo el hecho de tener que ir a misa»[110].

El Ayuntamiento de Beasain, el 10 de abril de 1937, decidió enmendar el presupuesto presentado en 1936 para el año entrante y reducirlo a 214.875,50 pesetas[111]. Las maltrechas arcas municipales eran el reflejo de la mala salud financiera del conjunto de la ciudadanía, y el 12 de marzo de 1938 el concejal Francisco Unzueta, con el fin de disminuir la deuda municipal, propone iniciar las gestiones para reducir el tipo de interés aplicado para emitir los bonos del 5 % inicial a un 4 %. Sin embargo, Miguel Cerrajería advierte que anteriormente ya habían intentado hacer una gestión de estas características (es decir, durante el mandato de Manuel Pérez entre 1934-1936) y que no tuvo éxito, por lo que, en palabras de Cerrajería, era aún más difícil en aquel momento (1938), debido a que tenían pendiente el abono de dos pagos semestrales[112]. En el pleno municipal de 24 de marzo de 1938, el concejal Francisco Unzueta informa que se había reunido con el director de la Caja de Ahorros para hablar de las fórmulas de pago de la deuda. Después de estas gestiones, el Ayuntamiento de Beasain solicita un nuevo crédito de 37.500 pesetas. Según un documento firmado por José Veriztain Zubiaga el 25 de marzo, los ayuntamientos podían solicitar a la Caja de Ahorros un crédito por el valor de la sexta parte de su presupuesto. Según Veriztain, estas 37.500 pesetas no constituían la sexta parte del presupuesto municipal[113]. Según se recoge en una memoria suscrita el 30 de julio de 1938, el Ayuntamiento de Beasain declaró una deuda de 945.000 pesetas, y el conjunto de la deuda correspondía a créditos y obligaciones de la Caja de Ahorros (y no obligaciones con sus funcionarios). El Ayuntamiento de Beasain se muestra optimista con su situación financiera y en la mencionada memoria afirma que se está cumpliendo con el presupuesto, «arrojando siempre un saldo equilibrado, incluso obteniendo un tímido excedente». Así las cosas, sostienen que «si bien la situación no es tranquila del todo, se consigue estar al corriente de los pagos mensuales». Por otra parte, afirma que la totalidad de los servicios se encontraban en buen estado, de manera muy optimista. No obstante, tal y como hemos podido observar, gran parte de la población beasaindarra pasaba hambre[114]. Gracias al crédito obtenido, se pudo ampliar el presupuesto para 1939, que ascendía a 280.852,54 pesetas (el mayor hasta la fecha), tal y como se afirma el 19 de enero de aquel mismo año[115].

Sin embargo, hemos podido comprobar que la situación de las arcas de Beasain no era tan favorable como se desprende de los informes que hemos mencionado. Por una parte, téngase en cuenta que en la localidad se estaba viviendo una época de hambruna y que la CAF contribuía generosamente al mantenimiento del servicio de comedores sociales. Por otra parte, el 14 de febrero de 1939 la CAF brindó una ayuda de 25.000 pesetas al Ayuntamiento de Beasain para enmendar los presupuestos de 1939, suma que podría ascender a 35.000 pesetas «en caso de que fuera necesario» (en función de la situación, en diciembre de 1939, la CAF se compromete a abonar estas 10.000 pesetas en diciembre)[116]. Así las cosas, tanto el consistorio como la

[105] Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.

[106] Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014.

[107] Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

[108] Entrevista realizada a Joan Ramon Imatz Crespo en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[109] Entrevista realizada a Jose Maria San Martin Osinalde en Beasain, el 30 de julio de 2014.

[110] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015.

[111] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[112] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[113] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F008. Serie documental n.º 01.

[114] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 43.

[115] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13. La donación realizada por el ex concejal Serafin Arana al Ayuntamiento tuvo cierta relación con el incremento presupuestario, pues en octubre de 1938 dio al Ayuntamiento unas 2.500 pesetas de su hijo Gonzalo, fallecido en la guerra. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[116] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A086. Serie documental n.º 23.

propia CAF justificaban esta situación alegando que la crisis municipal «fue generada por la crisis vivida en la industria». Durante los próximos años, la CAF continuará enmendando los presupuestos municipales, llegando a abonar otras 8.750 pesetas en 1942[117].

Por aquel entonces, los sueldos de los empleados habían descendido relativamente, ya que, en relación con la subida de precios, los salarios permanecían congelados. (Además, el Sindicato Vertical de cada división, que contaba con una amplia mayoría de empresarios, decidía cuándo aplicar la subida de salarios. Si en una determinada empresa era imposible subir los sueldos, en muchas ocasiones se decidía compensar los pagos mediante «complementos».) En el caso de Beasain, además, CAF tenía dificultades para realizar el pago, y el 8 de mayo de 1937 comunicó al Ayuntamiento que no podía abonar el sueldo semanal los sábados, por lo que que se aplaza a los martes (el Ayuntamiento, el 19 de abril de 1937, había realizado una solicitud a CAF para que volviera a abonar los sueldos los sábados[118]). CAF, por su parte, solicita al Ayuntamiento que interviniera ante las entidades bancarias para facilitar el acceso al crédito, con el fin de poder realizar el pago de las nóminas los sábados (según la dirección de la CAF, las entidades bancarias eran el principal escollo de esta situación)[119].

Téngase en cuenta que la manera de abonar los salarios respondía a una estructura mucho más jerárquica, ya que el Sindicato Vertical, mediante las correspondientes divisiones, se encargaba de establecer su importe (recordemos que el sindicato estaba controlado por empresarios). Los asuntos salariales, no obstante, eran competencia del Ministerio de Trabajo. Las herramientas de defensa de los trabajadores creadas en la República desaparecieron, como las Mediaciones Mixtas, y el Ministerio de Trabajo pasó a tener control absoluto sobre todos los aspectos mediante el Sindicato Vertical, que permanecía bajo su tutela[120]. Por tanto, la senda de las reivindicaciones laborales se mostraba completamente truncada: tal y como se leía en la primera circular del Sindicato Vertical de Gipuzkoa, «se acabó la lucha de clases (...) los tiempos en que trabajadores y patrones se tiranizaban unos a otros (...) tanto trabajadores como patronos deben colaborar en la construcción de la obra de producción nacional» (por tanto, el Sindicato Vertical afirma que en la lucha de clases tanto trabajadores como patronos parten de una situación paritaria, y afirma que tienen el mismo poder y la misma responsabilidad)[121]. Según las palabras del Sindicato Vertical, su intención consistía en «establecer una disciplina en el ámbito laboral». La única vía de diálogo de los trabajadores fue creada en 1944 (dos años más tarde de la obligatoriedad de afiliación al Sindicato Vertical), con el surgimiento del Enlace Sindical[122]. Asimismo, debemos tomar en consideración que el Sindicato Vertical favorecía el despido de trabajadores en numerosas ocasiones. A modo de ejemplo, en 1938, a partir de la fecha de la liberación (es decir, a partir de la fecha de conquista de las fuerzas de Franco), se comunica a los empresarios que cuentan con el plazo de tres meses para informar acerca de los trabajadores «merecedores de castigo»[123].

En aquel sistema sumamente jerárquico, cabe suponer que el Sindicato Vertical gozaba de una amplia capacidad de decisión, ya que en ocasiones ejercía de portavoz de las resoluciones del gobierno. En este sentido, recordemos lo sucedido en nuestra comarca, ya que tanto en Beasain como en el conjunto del Goierri tuvieron una gran repercusión las decisiones tomadas por la División Siderometalúrgica del Sindicato Vertical, que establecían que el salario de las grandes empresas siderometalúrgicas serían el referente para las pequeñas empresas ubicadas en un radio de unos 20 km[124]. La CAF contaba en 1939 con un total de 1.400 trabajadores[125]. Sin embargo, el Sindicato Vertical de Beasain no estaba de acuerdo con el criterio establecido por el Sindicato de Gipuzkoa, y, en este sentido, el Ayuntamiento remite una carta al Sindicato Vertical de Gipuzkoa con fecha de 5 de enero de 1939, manifestando su disconformidad y esgrimiendo una serie de motivos, entre los cuales destaca que el cumplimiento de los criterios de distribución de trabajo establecido por el Sindicato Vertical, considerando a Beasain como un municipio industrializado, dificultaría la instalación de otras industrias en la localidad (favoreciendo a Ordizia)[126]. Tal y como podemos observar, la jerarquía del nuevo régimen era absoluta, y el ámbito laboral no constituía una excepción.

---

[117] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A086. Serie documental n.º 23.

[118] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 21.

[119] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 21; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[120] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[121] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2367. Serie documental n.º 07.

[122] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[123] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[124] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 53.

[125] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 53.

[126] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 53.

La consecuencia fue un retroceso en las condiciones tanto salariales como laborales de los funcionarios, tal y como hemos apreciado anteriormente. En este sentido, recordemos que el régimen impuso la vuelta a la semana laboral de 48 horas[127].

En cuanto a los salarios, una de las primeras decisiones adoptadas por el régimen de Franco fue congelar los salarios (con la connivencia del Sindicato Vertical, ya que fue el único interlocutor laboral del régimen). Los salarios de 1939 bajaron a niveles de 1936, sin considerar las subidas generalizadas de los precios que tuvieron lugar con ocasión de la contienda. (Téngase en cuenta que los años de enfrentamiento bélico implican escasez y que, por tanto, se produce una carestía en los precios.) Según los cálculos de los profesores Molinero e Ysas, esta bajada supuso a efectos prácticos un descenso entre el 25 % y el 30 % aproximadamente[128]. Las subidas inferiores a los precios fueron una constante en las políticas salariales adoptadas de manera jerárquica, lo que supuso un varapalo a la situación de los trabajadores. Muchas empresas, para evitar dramas laborales, compensaron estas bajadas generalizadas mediante «complementos» voluntarios (por tener hijos e hijas a cargo, por ser el único varón de la familia, por motivos de orfandad...). Sin embargo, y aun teniendo en cuenta estos suplementos, el valor de los salarios se contrajo considerablemente: según un informe de la Cámara de Comercio de Sabadell (por tanto, no contrarios al régimen), a finales de la década de 1940 el poder adquisitivo de un trabajador era del 65 % de lo que era en 1936. Estos datos fueron corroborados incluso por economistas afines al régimen, y, según un informe del economista Higinio París redactado en 1940 para el Consejo Económico Nacional, el nivel de vida de empleados y trabajadores había descendido al 70 % con respecto de los valores previos a la guerra «(...) encontrándose el 80 % de la población en esta situación, mientras que el 20 % restante vive en mejores condiciones que nunca»[129].

La situación de los ferroviarios, por mencionar un sector importante para Beasain, no fue mucho más halagüeña. La compañía RENFE, creada en 1941, trataba muy mal a sus empelados y los sueldos eran muy reducidos: la retribución diaria durante la década de 1940 era de 10,50 pesetas (mientras que en los años precedentes de la República las condiciones eran aceptables). En cuanto a la normativa, la compañía se regía por duras reglas, que, en caso de accidentes laborales, los empleados eran enviados a prisión hasta publicar la resolución[130].

La política económica de Franco, tal y como hemos afirmado, fue sumamente intervencionista en aquellos años. A decir verdad, el dictador siguió la política de industrialización con medios exclusivamente españoles, basándose en criterios ideológicos (de corte falangista, en su mayoría). El pilar principal de esta política fue el *Instituto Nacional de la Industria*, creada en 1941 e inspirada en una institución de la Italia fascista, el Istituto per la Ricostruzione Industriale (IRI)[131]. La construcción del Instituto Nacional de la Industria fue dirigida a través de una visión militarista de la economía y no es casualidad, precisamente, que la dictadura militar confiara su dirección a mandos militares. Uno de ellos fue Juan Antonio Suances, ministro de Comercio entre 1945 y 1951, o Luis Alarcón de Lastra, quien fue nombrado ministro de Comercio en 1939. Adscrito a esta institución se encontraba el Instituto Español de Moneda Extranjera, que se encargaba del trueque, recaudo y regulación de divisas extranjeras, por lo que el comercio exterior español se encontraba claramente bajo el mando del Instituto Nacional de la Industria.

El INI contaba con dos objetivos fundacionales: por una parte, impulsar el crecimiento de la industrialización en España y, por otra, implementar un capitalismo autóctono español. Sin embargo, no consiguió ninguno de los dos. En cuanto a la industrialización, debemos considerar que las empresas creadas por el Instituto Nacional de la Industria en numerosas ocasiones se centraban en sectores en los que la empresa privada había quebrado o incluso en retos en los que el sector privado no asumía. Es decir, el INI no formaba parte de un plan alternativo que venía a sustituir el capital privado, sino partía de un plan para promover dicho capital. Así lo confiesa el ministro Demetrio Carceller: «El INI asumirá de manera exclusiva aquellos trabajos que resulten excesivamente ambiciosos para la empresa privada»[132].

---

[127] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[128] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[129] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[130] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 136.

[131] Sobre esto hay debate, sobre si esa autarquía era la manera de conducir a España hacia el modelo fascista o no. La mayoría de los historiadores coinciden en que sí. Pero los hay también de la opinión contraria, como Ricardo Chueca, quien dice que la autarquía española fue, en primer lugar, la respuesta a la tesitura de la posguerra, a pesar de que posteriormente no hubo voluntad de modificarla y se vendiera como alternativa nacionalista. CHUECA, Ricardo: *El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS* CIS Madrid, 1983, 85-89. Por otro lado, según el profesor valenciano Ismael Saz, la autarquía no fue acompañada como en otro países de una movilización fascista, por lo que no sirvió para ideologizar de manera fascista a la población. SAZ, Ismael: *Fascismo y franquismo;* Universidad de Valencia (PUV), Valencia, 2004.

[132] LORENZO ESPINOSA, José María: *Dictadura y dividendo. El discreto negocio de la burguesía vasca (1937-1950)*. Universidad de Deusto Bilbao, 1989, p. 31.

Así las cosas, el Instituto Nacional de la Industria abordó diferentes proyectos de industrialización, pero la mayoría no alcanzó sus expectativas. En este sentido, empresas como ENCASO, REPSOL, ENDESA, FEFASA, Bazan o Elcano se crearon a iniciativa del INI (este último fue de los pocos proyectos que resultó ser rentable)[133]. Sin embargo, no podemos olvidar que la política autárquica terminó limitando el mercado de los input (bienes intermedios) para muchas de estas empresas y, por este motivo, no se alcanzaron los objetivos iniciales de manera integral, sobre todo por parte del propio INI. Por otra parte, las empresas establecidas sufrieron cortes en el suministro eléctrico, lo que dificultaba el crecimiento industrial.

No obstante, esto no quiere decir que el nuevo régimen materializara políticas a favor de la clase trabajadora; muy por el contrario, su posición fue más firme contra la distribución de bienes. En primer lugar, cabe recordar que este tipo de intervencionismo fue de carácter más regulador que activo o emprendedor[134]. Es decir, este intervencionismo no buscaba modificar el orden económico vigente, sino que pretendía «blindar» las empresas que estaban en funcionamiento mediante normas que dificultaban la proliferación de la competencia. Por tanto, el régimen franquista intervencionista favoreció prácticamente los anhelos del capital privado del siglo XIX, restringiendo la competencia y liberando todos los inconvenientes para la expansión del capital. Ejemplo de estas políticas fue el sistema fiscal, uno de los más retrógrados del continente europeo. España recaudaba el 14 % de la renta nacional a través de los impuestos, mientras que la recaudación del Reino Unido ascendía al 33 % del capital[135]. Varios historiadores como el catalán Borja De Riquer han llegado a mencionar el «paraíso fiscal» que representaba España[136]. En este sentido, la política económica del régimen no constituía el único problema, ya que el sistema de recaudación fiscal español, «obsoleto, injusto e insolidario», era objeto de preocupación. Según este autor, el sistema fiscal en España presionaba el gasto en lugar de la renta[137]. Por tanto, el Estado carecía de fondos para llevar a cabo proyectos que había previsto, debido a un sistema fiscal que obtenía un nivel bajo de ingresos. A este punto debemos añadir que la renta en España fue trasladada de las manos privadas a la oligarquía, tal y como veremos en las próximas líneas.

Esta política de intervencionismo contaba con una excepción: los bancos. Para las entidades bancarias el nuevo régimen supuso una ganga, debido a que, entre otras medidas, se les permitió la pignoración automática a través del Banco de España (es decir, la condonación o el trueque de impuestos)[138]. Esta medida en un principio se justificó bajo la promesa de retirar las grandes sumas de dinero que estaban en circulación, ya que entre los años 1936 y 1939 España contó con dos Estados y cada uno emitía su propia moneda, así como de detener la inflación (sin embargo, el dinero republicano sacado durante la guerra quedó ilegalizado[139]). En cualquier caso, esta medida obligó al Banco de España a tener sumas importantes de dinero líquido para poder hacer frente a la pignoración de la deuda, lo que generó una gran tensión inflacionista. Por último, los bancos fueron los grandes vencedores, ya que su rentabilidad ascendió al 20,9 % en la década comprendida entre 1936 y 1946[140]. Este dato se muestra en consonancia con lo visto hasta ahora, es decir, con la concentración de las rentas en manos de la oligarquía y la burguesía, bajo el amparo del nuevo régimen. Esta política que favorecía a las entidades bancarias dio un paso adelante con la aprobación de la Ley de Ordenación Bancaria, que creaba la figura del Consejo Superior Bancario, originado por representantes de la banca privada. Todo esto implica que el conjunto de la actividad relacionada con la regulación de la actividad financiera quedó en manos de una «aristocracia bancaria»[141]. Es más, la ley prohibía la creación de nuevas entidades financieras. Por otra parte, hay que tener en cuenta que el Banco de España no fue nacionalizado hasta el año 1962[142].

---

[133] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía* Síntesis. Madrid, 2001, pp. 127-131.

[134] TORTELLA, Gabriel: *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX* Alianza. Madrid, 1994.

[135] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Síntesis. Madrid, 2001, p. 59.

[136] DE RIQUER I PERMANYER, Borja: La dictadura de Franco. Editoriales Crítica y Marcial Pons. Sabadell (Barcelona), 2010, p. 259.

[137] FUENTES QUINTANA, E : "Los principios de reparto de la carga tributaria en España" in *Revista de Derecho Financiero y de Hacienda Pública,* n.º 41 (pp. 161-298).

[138] LORENZO ESPINOSA, José María: *Dictadura y dividendo. El discreto negocio de la burguesía vasca (1937-1950)*. Universidad de Deusto, Bilbao, 1989, p. 41; y BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975)*. Economía Síntesis Madrid, 2001. Según esos economistas, los salarios se redujeron un 25% en aquella época.

[139] Detrás de esto, además de sacar el dinero de la calle, podía haber numerosas razones. Por ejemplo, negar la legitimidad de la República, castigar a la población republicana o no reconocer parte de la deuda pública (la generada por la República durante la Guerra Civil). En la obra sobre la memoria histórica de Ordizia hay un testimonio sobre esto. Es, precisamente, la de Maria Luisa Niño, quien durante la guerra estuvo primero en Bizkaia, después en Cantabria y finalmente en Barcelona: "Cuando regresamos no teníamos ni cinco pesetas, pues el dinero rojo no valía nada. Pasamos mucha hambre". ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pp. 238 y 139.

[140] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975) Economía*. Síntesis. Madrid, 2001.

[141] MOYA, Carlos: *El poder económico en España (1939-1970). Un análisis sociológico*. Madrid. 1975, p. 104.

[142] Más información sobre los bancos: "Los arreglos interbancarios del franquismo" in Revista de Historia Económica, n.º 2 (pp. 264-285), 2002.

Como resultado, las primeras décadas del franquismo se saldaron con un balance económico pésimo. En este sentido, muchos[143] de los países europeos que se recuperaban de los estragos producidos por la Segunda Guerra Mundial, tanto occidentales como del Este, crecían a un ritmo más elevado que España. Durante la década de 1940 el índice de desarrollo español fue del 1,1 %, mientras que países destrozados como la República Democrática Alemana registraron índices del 2,6 %. (Cabe señalar, asimismo, la evolución de países desindustrializados como Grecia, que registraron índices de desarrollo del 2 %.)[144]. Según los cálculos de varios economistas, durante la década de 1940, la capacidad de producción de España se redujo entre un 15 y un 20 %.

Con respecto de las relaciones laborales, el Sindicato Vertical, que fue un claro exponente de la muerte de la organización autónoma de la clase trabajadora, ofreció herramientas de asistencia como los «trabajos sindicales», convirtiéndose así en una estructura de propaganda del régimen de Franco. Y es que en esta época donde no existían mejoras (y apenas se vislumbraban expectativas de bonanza) alcanzar estos logros gracias a los «sindicatos» (es decir, gracias al régimen) fue una manera de salvar la imagen del gobierno. Ejemplo de estas obras fueron la *Obra Sindical del Hogar*, la *Obra Sindical Educación y Descanso*, la *Obra Sindical de Previsión Social* o la *Obra Sindical 18 de Julio*. En cualquier caso, si bien estas obras sindicales constituyeron una herramienta de populismo social del régimen («el régimen se preocupa con los más pobres»), cabe destacar que contaron con una ínfima financiación y que su alcance fue prácticamente nulo; es decir, sus resultados llegaron a muy poca gente y no fueron capaces de revertir la realidad de miseria masiva en la que se encontraba sumida España[145].

Para finalizar con este tema, debemos recordar que durante el régimen de Franco existió un mito, sumamente bien construido, en torno a las políticas sociales: la seguridad social. En la práctica, la seguridad social consistió en la fusión de las ya existentes Obra Sindical de Previsión Social y la Obra Sindical 18 de Julio. Por tanto, todos los miembros de los sindicatos así como sus familiares quedaron cubiertos por el Seguro Obligatorio de Enfermedad. Sin embargo, este seguro cubría tan solo a aquellos empleados que estuvieran dados de alta en el sindicato y a sus familias, y, considerando la deficiente organización del sindicato y la escasa difusión de la red sanitaria, en la práctica no llegó a cubrir más que a una parte muy reducida de la sociedad, que en 1944 ascendía al 25 %, y en 1949 al 30 %[146]. Por otra parte, hay que recordar que la previsión social no fue un logro del régimen, que probaría su «preocupación social», ya que España contó con anteriores planes y compañías de seguros. En este sentido, la primera ley de seguridad pública data de 1900 –Ley de Accidentes Laborales–, en 1908 se crea el Instituto de Previsión, la Ley del Retiro se aprobó en 1919 y el Seguro de Maternidad, por su parte, en 1929[147]. Asimismo, durante la Segunda República se produjo un gran crecimiento de la previsión social, desde la creación del Seguro Obligatorio de Accidentes en 1932 hasta el reconocimiento constitucional del «derecho a la seguridad social». Por tanto, se desarrollaron las leyes de seguros precedentes a la vez que se procuró su unificación[148]. Una ley promulgada en julio de 1936 habla del desarrollo de la Inspección de la Seguridad Social, entre cuyas competencias cabe destacar la identificación y el juicio de los accidentes producidos por motivos laborales en diferentes industrias[149].

Por tanto, podemos comprobar que antes del régimen franquista ya existía cierta inquietud con respecto de la seguridad de los trabajadores y que incluso se habían dado pasos durante la República para unificar y universalizar los diferentes seguros. Sin

---

[143] Por lo que nos cuenta Javier Tusell, la situación generada por la Guerra Civil española en relación con la destrucción industrial tuvo más similitud con la situación vivida tras la Primera Guerra Mundial en los países que combatieron en ella que con la situación posterior a la Segunda Guerra Mundial. TUSELL, Javier: *Manual de Historia de España. 6.* Siglo XX Historia 16 Madrid, 1990.

[144] CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madrid, 2000, p. 74.

[145] LANERO TABOAS, Daniel: "Las "Políticas sociales" del franquismo: Las obras sindicales" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; y MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (pp. 127-142), Comares Granada, 2013, pp. 130-133.

[146] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia y SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (pp. 217-246). Universidad de Zaragoza. Zaragoza, 2010.

[147] Aún así, esos planes de seguros se establecieron con retraso respecto a otros Estados europeos, y en muchos casos, los seguros privados o los seguros de empresa (uno de los primeros fue el establecido por la empresa Papelera Española de Tolosa en 1922) fueron los únicos existentes. PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia y SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (pp. 217-246). Universidad de Zaragoza. Zaragoza, 2010.

[148] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217.-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

[149] QUINTERO LIMA, Maria Gema: "La Seguridad Social en España Evolución histórica". Disponible aquí: http://ocw uc3m es/derecho-social-e-internacional-privado/derecho-de-la-seguridad-social/lecturas/evolucionhistorica pdf.

embargo, todo este proyecto sufrirá una regresión durante los años del franquismo[150]. Durante los años del régimen de Franco, se aprueba en 1942 el Seguro Obligatorio de Enfermedad, que entra en vigor en 1944. Sin embargo, tal y como hemos afirmado, tan solo ofrecía cobertura a trabajadores industriales. La universalidad que garantiza el Estado de Bienestar se germinaba en prácticamente todos los estados europeos, y no se instauraría hasta finales de la década de 1940. Asimismo, la aportación del Estado era prácticamente inexistente y se trató de un sistema financiado por los asegurados (trabajadores). Según la investigación de la experta en la materia, Jeronia Pon, «más que un seguro universal se trataba de un sistema de cotización laboral»[151]. Por otra parte, la primera Ley de Seguridad Social promulgada en la década de 1940 tuvo que ser complementada a través de nuevos textos legales, como es el caso de la Ley de Bases de la Seguridad Social de 1963[152]. Sin embargo, téngase en cuenta que la universalidad de la seguridad social no se alcanzará en España hasta bien entrada la década de 1980 (es decir, la diferenciación del sistema de Seguridad Social y las demás mutuas y planes de beneficencia). Por otra parte, otros errores cometidos por el régimen de Franco fueron la deficiente financiación, que provenía sobre todo de la aportación de los trabajadores (y no por parte del Estado), y su desvinculación con la inflación y con los costes de vida.

Por consiguiente, podemos afirmar que lo que trajo el régimen de Franco no fue más que un empobrecimiento de las clases inferiores. Este fenómeno se produce sobre todo por dos motivos. Por una parte, las clases sociales que defendían el régimen eran contrarias a las reivindicaciones de las clases más bajas (el *leitmotiv* que adopta el régimen se centrará en hacer frente a las políticas reivindicadas por el Frente Popular respaldado por las clases populares, que precisamente fue el motivo del golpe de estado) y, por otra parte, muchas de las políticas programadas por el régimen fueron un fracaso, ya sea por la corrupción o por haber realizado previsiones poco ajustadas. Como consecuencia, el régimen de 1940, «que a nivel económico mantuvo el mayor nivel de autonomía frente a las presiones externas y que estuvo en manos de los franquistas»[153] fue precisamente el sistema que mayor brecha generó entre las diferentes clases sociales durante los dos últimos siglos.

En cuanto a la situación de los funcionarios municipales, era el consistorio quien decidía sobre ellos. El Ayuntamiento de Beasain, el 28 de enero de 1937, resuelve aumentar el salario del ayudante de secretario José Manuel Azurmendi Dorronsoro a 75 pesetas mensuales[154] (el 6 de agosto de 1938, Azurmendi tuvo una subida de 50 pesetas[155]). El 8 de mayo de 1937, el ayuntamiento acuerda la contratación de un practicante municipal, así como un segundo para el barrio de Astigarreta, destinando para cada uno ellos un salario anual de 1.500 pesetas[156]. Asimismo, en agosto de 1937, varios funcionarios municipales como Ignacio Irastorza, Agustín Cacho, Esteban Peñagaricano, Juan Cía, Melchor García, Martín Aramburu o José Querejeta solicitan al consistorio una subida salarial, debido a la «carestía de la vida». No obstante, el ayuntamiento responde ante esta petición que sería imposible asumir estas subidas[157]. Por otra parte, el 13 de julio de 1939 el Sindicato Agrícola Católico propone la contratación de otro vigilante para núcleos rurales (que pagarían a medias entre el Ayuntamiento y el sindicato), debido a la «escasez de vigilancia y porque se llevaban madera, frutas, etc.»[158]. En cualquier caso, los funcionarios municipales, aceptando una propuesta lanzada por el concejal Asla en diciembre de 1939, recibieron una paga durante el periodo navideño[159] (el 28 de diciembre de 1940, Asla propone el abono de la misma paga extraordinaria, pero en este caso, después de considerar la opinión del resto de concejales, se resuelve abonar la mitad de la paga[160]). A partir de 1941, se recupera la paga extraordinaria proporcionada a los miembros de la banda municipal, que había sido suspendida en 1936. (La decisión de retomar este abono

[150] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia y SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (pp. 217-246). Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 2010.

[151] PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia y SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (pp. 217-246). Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 2010. Asimismo, según Pons, debido a la poca financiación por parte del Estado, el estado mostró parcialmente la gestión de dicho seguro mediante un acuerdo establecido con las empresas privadas "Obra Sindical 18 de Julio".

[152] QUINTERO LIMA, Maria Gema: "La Seguridad Social en España. Evolución histórica". Disponible aquí: Según este autor, además, en la época de Franco se fue complicando la problemática de la seguridad social a medida que se creaban diferentes mutualidades laborales. De esta manera, se atentó contra el espíritu universal de la seguridad social, y se acarreó la falta de financiación. Esto se volvió más difícil por la Ley sobre las Bases de la Seguridad Social de 1963.

[153] BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía* Síntesis Madrid, 2001, p. 11, Según estos autores, el cambio de la política económica posterior a la década de 1950 se debió en mayor medida a las presiones externas y a la consecuencia de la corriente ocasionada por las condiciones que a una decisión autónoma del propio régimen.

[154] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[155] Dicha subida fue propuesta por el concejal Francisco Untzueta. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[156] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[157] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 12.

[158] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 501. Serie documental n.º 33.

[159] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[160] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

fue adoptada por la junta de la banda celebrada el 15 de noviembre de 1940 y ratificada por el Ayuntamiento en el pleno de 16 de noviembre, después de que la banda la hubiera solicitado durante el mes de octubre)[161]. Durante esta misma reunión, barrenderos, guardias municipales y mataderos solicitan la misma subida[162].

Entre los muchos virajes que implicaron una regresión, cabe destacar la siguiente: durante el pleno celebrado el 3 de junio de 1937, un funcionario llamado Felipe Ibarbia solicita al Ayuntamiento el abono de los días de baja producidos a raíz de un accidente laboral sufrido con ocasión de un trabajo que Ibarbia realizaba para el Ayuntamiento durante las fiestas. Ante esta solicitud, el consistorio responde que tan solo abonaría una tercera parte por estos días. El Ayuntamiento, a través del concejal Eusebio Asla, afirma que la «ley actual» difería de la ley de 1931 y que, por tanto, el caso debía ser resulto por la Delegación Laboral de Gipuzkoa[163]. El 26 de junio, el Ayuntamiento informa de que el expediente de Felipe Ibarbia fue trasladado a la comisión de gobernación[164]. Por último, el Ayuntamiento abonó una indemnización de 52 pesetas a Ibarbia[165].

1.3.a.I) Servicios

Según las informaciones que obran en la memoria municipal de 1938, el Ayuntamiento de Beasain poseía «instalaciones capaces de ofrecer una educación en condiciones a todos los niños de la localidad» (el citado informe no aborda el problema del absentismo escolar). Sin embargo, a continuación admite que las Escuelas Nacionales no están «a pleno rendimiento», que la escuela infantil se encuentra «en suspenso» y que fue «asumida por las Hermanas de la Caridad» (las escuelas ubicadas en la calle Martina Maiz). Teniendo en cuenta las características de la inauguración celebrada en septiembre de 1936, y considerando que estas escuelas pasaron de ser de titularidad pública –según el proyecto inicial diseñado durante la República– a manos de instituciones religiosas, opinamos que se trató más bien de una opción ideológica del Ayuntamiento y no tanto de una solución práctica ante la falta de docentes. La memoria recoge que tres de los cuatro barrios de Beasain tenían escuelas: Astigarreta, Arriaran y Aratz-Matxinbenta contaban con sus respectivos centros, mientras se solicitaba un profesor para el barrio de Garin[166]. También se recoge la existencia de tres colegios privados: dos religiosos y un tercero perteneciente a la CAF[167] (este último contaba con 46 alumnos en el curso escolar 1937-1938, aunque tan solo 41 de estos alumnos consiguieron finalizar el año[168]).

Uno de los principales problemas educativos era el absentismo escolar de los niños. En aquellos años, muchos niños abandonaron la escuela. En este sentido, el 20 de mayo de 1937 Eusebio Asla propone advertir, mediante un bando municipal, que se prohibía no acudir al colegio, sugiriendo castigos para aquellos niños que se veían en la calle durante las horas lectivas. Detrás de la propuesta de Asla se escondía un gran problema: la realidad del gran absentismo escolar[169]. Muchos de los niños estaban trabajando en entornos como el matadero (probablemente obligados por sus familias), y aquel mismo día de 20 de mayo de 1937, Asla presentaría una moción que prohibía a niños menores de 14 años trabajar en estas instalaciones[170]. El Ayuntamiento aprobó ambas propuestas. El 15 de marzo de 1941, el concejal Francisco Unzueta afirma que muchos niños no acudían a la escuela «bajo el pretexto de estar en la fila de abastecimiento de víveres». La solución propuesta por Unzueta fue que la Policía Municipal denunciara aquellos niños, que fueran trasladados inmediatamente a sus respectivas escuelas e imponer una multa a sus padres[171]. Sin embargo, esta medida no conseguía ocultar el gran problema que acechaba a la sociedad besaindarra durante aquellos años: la permanencia de los niños en las filas de aprovisionamiento en lugar de acudir al colegio muestra la situación de hambruna que se vivía en la localidad[172]. Y fue esta precisamente la vía que encontró el consistorio para presionar a los padres de los niños que no acudían a la escuela, amenazar con la retirada de la cartilla de racionamiento. Muestra de ello es la decisión del Ayuntamiento, adoptada el 23 de diciembre de 1941, por la que se resuelve

[161] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A087. Serie documental n.º 15.

[162] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[163] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[164] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[165] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[166] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 43.

[167] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 43.

[168] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 38.

[169] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[170] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[171] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 04.

[172] Este problema se generalizó en el régimen de Franco, y, según la Comisión Nacional de Alfabetización, durante el curso 1940-41 de los niños en edad escolar solo el 46,9 % acudía a la escuela. CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975.* Alianza, Madrid, 2016, p. 160.

poner una multa de cinco pesetas a Hilario Escobar, debido a que su hija Edita Escobar no acudía a la escuela. El consistorio amenazó con «la retirada de la cartilla de racionamiento» a toda la familia en caso de que se repitieran tales infracciones[173]. Esta decisión nos ofrece una fotografía ampliamente esclarecedora de las condiciones de vida que imperaban de Beasain. Sin embargo, el problema no terminó aquí. Durante el mes de mayo de 1942, en la escuela pública masculina un total de 34 alumnos contaban con más de 10 faltas de asistencia, de los cuales 14 tenían más de 19 faltas (prácticamente no acudieron a la escuela durante todo el mes de mayo)[174].

La escasez en la oferta de la red escolar era más evidente en los barrios. El 2 de noviembre de 1937, el alcalde José Luis Guridi advierte a la Oficina de Inspección de Educación de San Sebastián que la escuela del barrio Aratz-Matxinbenta se encontraba sin docente durante el último año[175] (José García Zapico abandonó el puesto de profesor del barrio el 23 de noviembre de 1937)[176].

Sin embargo, las escuelas públicas del casco urbano de Beasain presentaban más problemas que las escuelas de Aratz-Matxinbenta o de Garin. Tal y como se afirma en el informe leído en la sesión celebra el 27 de abril de 1939, debido a la «situación anormal» que presentaba esta escuela, el responsable de la Sección Administrativa de Educación Primaria de Gipuzkoa cuestiona incluso la conveniencia de la continuidad del centro. El Ayuntamiento franquista de Beasain muestra su acuerdo con esta opinión, y sostiene que estas escuelas abrieron sus puertas durante los «años del Frente Popular», con el fin de competir con la «Escuela Infantil dirigida por las Hermanas de la Caridad». «Sin embargo, cada grupo contaba con tan solo 10-15 alumnos, provenientes de familias que querían brindar una educación religiosa a sus hijos». En este caso, podemos ver que el Ayuntamiento de derechas instaurado en Beasain se decantaba por la desaparición del colegio público. El grupo municipal dirigido por José Luis Guridi achacaba al partido Izquierda Republicana y el Partido Socialista la responsabilidad de la apertura de la escuela pública infantil[177]. El 22 de mayo de 1939, Guridi remitió una carta a la jefatura de Inspección de Educación de Gipuzkoa, solicitando el cierre definitivo de la escuela pública infantil[178]. Esta decisión estaba respaldada por la comisión de Educación Primaria del consistorio (y de su portavoz Eusebio Asla)[179]. Las escuelas no fueron un problema exclusivo del municipio de Beasain, sino del conjunto de la sociedad que vivía bajo las órdenes del franquismo, debido a que el régimen recortó sustancialmente la inversión para la escuela pública. En 1931, el presupuesto de defensa era 2,5 veces mayor que la partida destinada a educación; en 1941 fue 8,5 veces mayor y en 1955, veinte años después del comienzo de la Guerra Civil, seguía siendo 4,5 veces superior[180]. Estos datos demuestran que para el Estado la educación carecía de prioridad.

Sin embargo, tal y como hemos visto en el capítulo anterior, varias plazas de profesores estaban vacantes, debido a que varios docentes (tres hombres y dos mujeres) habían huido de la localidad[181]. Dos de estas plazas se cubrieron de manera interina, con el nombramiento provisional de los profesores Luisa Alonso Frías y Martín Calvo Sanabria, ambos provenientes de Mondragón[182]. En un régimen similar, el 1 de diciembre de 1937 fue nombrado profesor Florentino Cillan Apalategui[183] (En la respuesta remitida en 1940 a la Inspección de Educación de Gipuzkoa, el Ayuntamiento de Beasain comunica la contratación de Teresa Aguado Baza como sustituta de Antonio Cillan (sic), ya que este último no se encontraba ejerciendo en la localidad. No sabemos si Antonio Cillan es otra persona o si se trata de un error a la hora de nombrar a Florentino Cillan[184]). Otro dato que nos habla del retroceso experimentado en el ámbito de la educación son las deficientes condiciones salariales de maestros y maestras, ya que, según datos oficiales, su poder adquisitivo se había reducido al 20 % con respecto a la situación de 1936[185].

---

[173] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 249. Serie documental n.º 29. Ese sistema de control, jugar con el hambre de la población, se volvió muy común bajo el yugo franquista. Según Miguel Ángel Del Arco, en las elecciones municipales de 1951, quienes no acudían a votar eran amenazados mediante la prensa con retirarles la cartilla. DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 252.

[174] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 62.

[175] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 252. Serie documental n.º 20.

[176] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 25.

[177] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 64.

[178] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 64.

[179] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 64.

[180] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 158.

[181] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 06.

[182] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 43.

[183] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 01. El Ayuntamiento notificó su nombramiento a Jeronimo Velamaza el mismo día (19 de enero): Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 24.

[184] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 252. Serie documental n.º 18.

[185] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 161.

En esta misma línea, se realizó una «limpieza» en las bibliotecas de Beasain. El gobernador civil de Gipuzkoa y Bizkaia ordenó la creación de una junta para tal fin en todos los municipios. Según las palabras de José María Arellano, la misión de esta junta consistía en erradicar «las semillas de la revolución susceptibles a permanecer en la retaguardia», para que el «esfuerzo realizado por el Ejército para la salvación de España no resulte en vano»[186]. En la misiva remitida a todos los ayuntamientos el 1 de febrero de 1937, afirma que la educación había sobrevivido con independencia del Estado pero sirviéndose de sus recursos, sembrando el odio en nombre de la libertad de expresión; asimismo, el gobernador civil tildaba de «falsas monedas intelectuales» todas las ideas diferentes a las suyas[187]. Por orden del gobernador civil se crearon, pues, comisiones formadas por el alcalde, un sacerdote y un profesor, con el fin de «examinar los libros adquiridos o recibidos en donación en bibliotecas públicas y en escuelas públicas y privadas», con el fin de eliminar todos aquellos ejemplares que «consten en el índice del Santo Oficio de la Congregación de Roma[188] (...), y, aun no obrando en ella, aquellas publicaciones que resultaren contrarias a la moral católica (...), las que realizan propaganda del socialismo, comunismo, anarquismo o masonería (...) o aquellas que constituyeren una amenaza para la unidad nacional»[189]. Esta comisión fue integrada por el alcalde Guridi, el párroco Florencio Aspe y el profesor Álvaro García el 5 de febrero de 1937[190]. Desconocemos qué títulos eliminaron, pero sabemos que informaron a Arellano del trabajo realizado, tal y como solicitaba en su orden[191].

Sin embargo, no fue el único ejemplo de la politización del ámbito educativo. En septiembre de 1937, con el comienzo de nuevo curso escolar, el Departamento de Educación del Gobierno Civil de Gipuzkoa trasladó un cuestionario a todos los ayuntamientos, donde, además de solicitar información sobre la situación de los docentes, se preguntaba también sobre la existencia de actos religiosos con ocasión del inicio del curso escolar[192]. La respuesta del Ayuntamiento de Beasain fue que se celebró una misa con ocasión de la apertura del curso, que fue oficiada por el propio párroco de la localidad, Florencio Aspe[193].

En cuanto al orden público, el Ejército y las diferentes milicias se sobrepusieron al trabajo realizado por los municipales, por lo menos durante los años de la guerra. En este sentido, gracias al pleno celebrado el 10 de abril de 1937 sabemos que la CAF se encontraba militarizada, que realizaban bombas de mano para la guerra y que los falangistas realizaban turnos de guardia para vigilar las instalaciones[194]. El 16 de abril, el concejal y jefe de la Falange Miguel Cerrajería afirma que este trabajo se realizaba por parte de los falangistas a petición de los comandantes militares[195]. Asimismo, el Ayuntamiento acuerda pagar de alguna manera a los falangistas que permanecían de guardia en las instalaciones. Todo esto demuestra que se trató de una situación de ocupación militar, ya que los militares decidían sobre un servicio público para satisfacer sus necesidades (la protección de la producción de bombas de mano), trasladando el coste del servicio al consistorio.

El cuartel de la Guardia Civil de Beasain se encontraba desocupado desde finales de julio de 1936, ya que los guardias civiles lucharon a favor de la República fueron asesinados. El 14 de agosto de 1937, el Ayuntamiento de Beasain decide solicitar la realización de obras de reforma, de cara a una inminente apertura (En un documento de julio de 1938, relativo al fallecimiento de Ángel Melgosa Marquina, que tuvo lugar en julio de 1937, el secretario municipal José Veriztain afirma que en aquella época Beasain no contaba con esta fuerza pública[196]). No obstante, en 1937 el consistorio franquista se muestra a favor de la restauración de la Guardia Civil en la localidad (es cierto que la gran mayoría de este cuerpo se alzó a favor de los sublevados y que, por otra parte, se trataba de un grupo afín a las tradiciones de derechas). Con el fin de restaurar la Guardia Civil, el ayuntamiento solicita ayuda a la CAF (recordemos que la llegada de este cuerpo a Beasain fue por iniciativa precisamente de la CAF, tal y como veíamos en el capítulo primero[197]). El 11 de septiembre, el Ayuntamiento insta al Gobierno Civil a la apertura del cuartel, para la restauración inmediata de la Guardia Civil[198]. El 25 de septiembre, el Ayuntamiento, aprobando la iniciativa presentada por el concejal Francisco Unzueta, acuerda enviar una junta para debatir sobre este asunto. Esta junta

[186] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 65. Serie documental n.º 42.
[187] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 65. Serie documental n.º 42.
[188] El índice del Santo Oficio era un listado de libros que la Iglesia Católica recomendaba eliminar.
[189] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 65. Serie documental n.º 42.
[190] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 65. Serie documental n.º 42.
[191] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 65. Serie documental n.º 42.
[192] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 53.
[193] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 53.
[194] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 09.
[195] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[196] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 2439¬ 39, correspondiente al fallecimiento de Ángel Melgosa Markina.
[197] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[198] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

fue formada por el alcalde Guridi, el concejal Unzueta y por Francisco Ezquiaga[199]. En diciembre de 1940, según el censo del Ayuntamiento de Beasain, la localidad contaba con cinco guardias civiles (durante la República fueron un total de siete)[200]. El nuevo comandante del puesto era Jerónimo Paúl, tal y como consta en la firma de los informes realizados por la Guardia Civil sobre las causas contrarias a los detenidos en Beasain.

Por último, debemos abordar la salud pública de Beasain. El 3 de abril de 1937, según una orden emitida por el médico el 1 de abril de aquel mismo año, el pleno municipal del Ayuntamiento de Beasain informa de que la totalidad de los centros educativos permanecerían cerrados debido a un brote de varicela (según el médico, el 1 de abril de 1937 se registraron dos casos de niños que habían contraído la enfermedad)[201]. En diciembre de 1938, el Ayuntamiento informa a la Inspección de Educación de Gipuzkoa sobre un caso de difteria registrado en Arriaran y sobre el fallecimiento de un niño el 22 de noviembre (la Inspección de Educación de Gipuzkoa llegó a decir incluso que se había registrado otro caso en Astigarreta, información que el consistorio negó). La Inspección de Educación mostró su rechazo al cierre temporal propuesto por el consistorio, alegando que los casos de difteria en el barrio de Arriaran fueron aislados y que no se trató de una «plaga», tal y como habían informado desde el Ayuntamiento[202].

1.3.b) Mandato de Martín Esnaola Elicegui

Como mencionábamos anteriormente, José Luis Guridi se acogió a una excedencia a finales de 1940, cuyo puesto fue cubierto preferentemente por el teniente de alcalde Miguel Cerrajería, así como por Francisco Ezquiaga en contadas ocasiones. Esta excedencia respondía, en palabras de Guridi, a asuntos de trabajo (era contratista de obra). Dejaría la alcaldía definitivamente en marzo de 1941. Si bien no consta ningún motivo oficial en las actas ni en los documentos, sabemos que en agosto de 1941 había dado comienzo a la construcción de un pabellón industrial en unas tierras de su propiedad[203], por lo que cabe pensar que el motivo principal para abandonar la alcaldía fue la falta de tiempo para sus negocios personales.

El nuevo gobierno municipal se forma el 29 de marzo, y Martín Esnaola Elicegui asume la alcaldía. Martín Esnaola había sido nombrado concejal en julio de 1936, pero el 11 de julio de 1940 tuvo que abandonar el gobierno municipal, ya que, según los argumentos esgrimidos por instancias superiores, un ayuntamiento formado por 12 integrantes suponía un número demasiado elevado[204]. Así las cosas, tres cargos fueron suprimidos del gobierno municipal, entre ellos el de Esnaola. Los ocho concejales de la nueva corporación fueron Miguel Cerrajería, Eusebio Asla, Francisco Ezquiaga, Rufo Artolain, José Aramburu, José Luis Garin, Germán Zaballos y Francisco Unzueta, todos ellos miembros del anterior corporativo, por lo que se dio continuidad a la línea del gobierno precedente. Los miembros del anterior ejecutivo municipal que no repitieron en el cargo fueron José Luis Guridi (presentó su dimisión), Pedro Arana Gaiztarro (fallecido), y Restituto Urteaga Otegui y José Mendia Lasa, que habían sido destituidos de sus cargos en 1940[205].

Martín Esnaola asume la alcaldía en marzo de 1941, en la que permanecerá por un tiempo de ocho años, hasta 1949. Por nuestra parte, en el presente trabajo analizaremos el periodo comprendido hasta 1945, tal y como hemos señalado previamente. En un principio, se mencionaban alcalde y concejales, pero del acta de 20 de marzo de 1942 se deduce que para ese día Miguel Cerrajería Tiffe era teniente de alcalde. Otra acta de 6 de marzo de 1942 indica que Francisco Ezquiaga también ostentaba el cargo de teniente de alcalde de la localidad[206]. Sin embargo, durante este mandato se produce un cambio sustancial con respecto a la era de Guridi, y es que el gobierno municipal contaba con una mayor asistencia por parte de los concejales. Fueron raras las ocasiones en las que se presentan menos de seis personas, y en la mayoría de los plenos se juntaban generalmente unos siete u ocho miembros de la corporación local.

El Ayuntamiento de Beasain continuaba siendo de corte carlista, ya que la mayoría de sus integrantes respondían a este ideario. Sin embargo, el nuevo corporativo difería de su predecesor: en 1936, la homogeneidad ideológica del régimen no era tan acentuada, y quienes ostentaban el poder local representaban diferentes facciones de la derecha, por lo que contaban con

[199] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[200] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2065. Serie documental n.º 01.
[201] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 252. Serie documental n.º 20; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[202] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 252. Serie documental n.º 19.
[203] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 36.
[204] En 1936, eran trece las personas que conformaban el equipo municipal, pero debemos recordar que unos días antes había fallecido Pedro Arana Gaiztarro.
[205] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[206] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.

un pequeño espacio para llevar a cabo su «propia política ideológica». A partir de 1937, y en especial a partir de la fusión de la Falange y de los carlistas en un solo partido por iniciativa de Franco, el régimen presentaría una creciente homogeneidad, y el carlismo no fue precisamente la principal fuerza en aquella amalgama o coalición que componía el régimen. En Gipuzkoa y en los demás territorios del País Vasco sur, los militantes que provenían de las filas carlistas habían ostentado varios cargos de responsabilidad. No obstante, perdieron las esperanzas de aproximar el régimen al carlismo y en 1941 el falangismo constituye a todas luces la parte más hegemónica del régimen.

El nuevo consistorio realizará sin embargo una serie de actos simbólicos: el 23 de julio de 1941 se vota a favor de participar en el homenaje a los Jesuitas celebrado el 1 de agosto en el Santuario de Loiola de Azpeitia. El gobierno municipal acuerda acudir acompañado de la bandera de la localidad, la banda municipal y los tamborileros[207]. Que las autoridades civiles de la localidad acudiesen a una celebración religiosa de estas características, de corte cardinal carlista, respondía completamente al carácter confesional de la política. Dentro de esta confesionalidad, San Martín de Loinaz, santo de la localidad, ocupaba un puesto preeminente. En este sentido, el 4 de septiembre de 1942, el teniente de alcalde Francisco Ezquiaga resuelve no cobrar el impuesto de emisión al filme *Sangre japonesa* que trata la vida del santo beasaindarra, o, mejor dicho, el ayuntamiento decidió devolver al empresario el importe recaudado por el impuesto (ya que su cobro era obligatorio)[208]. De esta misma fórmula se sirvieron en el caso de la Coral Loinaz, para que el concierto ofrecido en la sede de la FET-JONS (el batzoki ocupado, en la actual Calle Mayor) quedara exento del mencionado impuesto[209]. El nuevo consistorio tuvo más ocasiones para mostrar su fervor religioso, como por ejemplo el 16 de mayo de 1943, cuando el alcalde Martín Esnaola acudió a la localidad de Oñati para participar en representación de Beasain en una festividad a favor de Nuestra Señora de Aránzazu, cuyo día de celebración –9 de septiembre– sería festivo en la localidad, tal y como se decide en el pleno municipal celebrado el 4 de junio[210]. El catolicismo ferviente del Ayuntamiento de Beasain queda patente en un pleno celebrado el 14 de abril de 1945, cuando el teniente de alcalde Francisco Ezquiaga y el concejal Rufo Artolain lanzan una protesta contra un baile organizado por la Asociación Deportiva Beasain, por la «falta de moralidad» que se produjo[211].

Independientemente de la tendencia carlista de los miembros del corporativo, el nuevo ayuntamiento estaba muy comprometido con el régimen. Así las cosas, cuando en 1941 el gobernador civil de Gipuzkoa prohíbe los bailes en las localidades guipuzcoanas, Martín Esnaola aprueba para el 19 de abril de 1941 la celebración del baile de la banda con ocasión del aniversario de la creación de FET-JONS (Fiesta de la Unión)[212]. Sucede lo mismo el 1 de octubre de 1941, día de celebración de la Fiesta del Caudillo[213]. Por su parte, el 30 de octubre de 1942, el Ayuntamiento de Beasain ensalza otro símbolo del régimen: el primer mártir de la Cruzada Nacional, o según la propaganda franquista, la muerte de José Calvo Sotelo, que servirá para la justificación del Alzamiento Nacional. Con arreglo a una propuesta lanzada por Francisco Unzueta, el Ayuntamiento coloca en el salón de plenos una foto de Calvo Sotelo[214].

La influencia de la política se trasladará también a otros ámbitos. Durante estos años, se produce una vacante en el puesto de barrendero de la localidad, al que se presentan dos aspirantes: José Cía y Guillermo Querejeta Aramburu. El ayuntamiento rechaza la solicitud del primero, alegando que no había presentado la «documentación requerida». El documento que faltaba a Cía no era más que el certificado de la FET-JONS que comprobara la adhesión al movimiento nacional. Por tanto, esto demuestra que para formar parte del personal funcionario existían grandes condicionantes políticos[215]. Finalmente, este puesto fue a manos de Querejeta. En cuanto al juzgado de paz, el 23 de septiembre de 1943 se da comienzo al procedimiento de selección de empleados para los nuevos puestos del juzgado, al que se presentan un total de tres candidatos para el cargo de juez titular y otros tres para suplente. El secretario del juzgado de Tolosa explica que los candidatos «no podían haber pertenecido a formaciones o sindicatos que habían brindado su apoyo al Frente Nacional» y añade que era recomendable que fueran heridos de guerra[216].

[207] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[208] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[209] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[210] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.
[211] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946). La verbena o el baile fue autorizado por el gobernador civil.
[212] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 518. Serie documental n.º 25
[213] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 518. Serie documental n.º 25.
[214] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[215] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[216] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 060. Serie documental n.º 14.

Algunos funcionarios que habían sido destituidos de sus cargos por motivo de su orientación política (profundizaremos más tarde en el caso de estos empleados) mostraron la intención de recuperar sus trabajos, por lo que intentaron valerse de estas ampliaciones con el fin de recuperar el puesto que habían perdido en el ayuntamiento[217]. El 11 de octubre de 1941, el oficial de secretaría Candelario Aramburu Múgica recuerda al consistorio que había presentado un recurso contra su despido, por lo que, ante la presentación del recurso, Aramburu responde que no podía asumir su cargo en cuanto se tratara de una «vacante» y recuerda lo indicado por el Ministerio de Gobernación en la Resolución remitida el 30 de septiembre de 1939: «Aquellos puestos pertenecientes a funcionarios destituidos o despedidos no podrán ser considerados como vacantes cuando dicha destitución o despido no sea de carácter indefinido (...) es decir, hasta que se produzca la aceptación del despido por parte de los funcionarios destituidos o hasta que se produzca la no aceptación de los recursos que presentaren»[218]. Sin embargo, el 3 de marzo de 1942, el alcalde Martín Esnaola responde a Aramburu Múgica que su escrito no sería admitido[219]. El 26 de septiembre de 1941[220], Antonia Bares, limpiadora de tripas del matadero y que había sido despedida en marzo de 1937, comunica al consistorio que no había recibido los salarios de febrero y marzo de 1937 (Bares percibía un pago mensual de 200 pesetas). El 16 de febrero de 1942, el alcalde Martín Esnaola responde a Bares Tolosa desestimando su solicitud, alegando que la decisión de destituirla había sido adoptada y comunicada el 13 de enero de 1937, por lo que, según Esnaola, Bares carecía de derecho a percibir el salario correspondiente a los meses de febrero y marzo[221].

Afirmábamos que la situación de las arcas municipales era delicada. En este sentido, el delegado de Hacienda de Gipuzkoa adoptó en 1941 una decisión que podría asestar un duro golpe a la economía municipal de Beasain. El ayuntamiento debía destinar el 1 % de su presupuesto al Instituto de Salud de Gipuzkoa en la primera quincena de julio y en la primera de octubre. Además de este requerimiento, durante la primera quincena de julio el Ayuntamiento debería destinar el 0,5 % de su presupuesto al Consorcio de Lucha contra la Tuberculosis[222]. Asimismo, en el pleno celebrado el 17 de septiembre de 1943, el Ayuntamiento comunica la decisión de la Delegación de Salud de Gipuzkoa, por la que se establecía el pago de una suma de 15.967,46 pesetas en concepto de «impuestos especiales sobre las personas jurídicas»[223]. Según un informe de 1944, el Ayuntamiento declara que desconocía su situación debido a que no había liquidado las cuentas de 1943[224].

En 1944, el interventor de Administraciones Locales, Emiliano Garmendia Lecuona, asesta un nuevo golpe al Ayuntamiento de Beasain y destapa varios presuntos casos de corrupción. Con respecto de varias participaciones e impuestos, aun con derecho de cobro, el Ayuntamiento dejó de anotar en el registro de ingresos una suma de 16.974 pesetas que supuestamente habría recibido entre 1937 y 1940 (el Ayuntamiento indica que «no constan en el registro de ingresos del consistorio»[225]). Sin embargo, no fue el único caso, ya que, en un informe redactado por Garmendia el 11 de septiembre de 1944, se recoge que un total de 22.165 pesetas concedidas por la Diputación de Gipuzkoa en concepto de subvenciones para las escuelas no constan en el registro municipal de ingresos. En esta misma línea, el informe de Garmendia Lecuona añade que el Ayuntamiento tampoco registró en 1943 las 7.917 pesetas que concedió la Diputación de Gipuzkoa para contribuir a los gastos de los pacientes de la Casa de Beneficencia de Arangoiti[226]. Según Garmendia Lecuona, el responsable de este desvío fue el secretario José Veriztain Zubiaga. Esto podía deberse a dos motivos: por una parte, a que Guridi estuviera implicado por su cargo de secretario en los gobiernos de Esnaola (y la práctica totalidad de asuntos pasaban por sus manos) y, por otra, a que fuera la vía para cubrir los verdaderos responsables, ya que Veriztain falleció el 21 de mayo de 1944[227].

Ante esta situación, la Comisión de Hacienda del Ayuntamiento de Beasain, formado por el teniente de alcalde Francisco Ezquiaga y los concejales Francisco Unzueta y Germán Zaballos, analizan el estado de las cuentas y concluyen que la suma desviada ascendía a 39.139 pesetas, algo menos de lo señalado por el interventor Emiliano Garmendia. Sin embargo, manifiestan su acuerdo con la decisión de considerar la suma destinada a la Casa de Beneficencia de Arangoiti como subvención, directamente y sin pasar por las cuentas municipales, ya que en caso contrario contribuiría a paliar un gasto que tendría que

[217] Cuando Candelario Aranburu Múgica envió dicha correspondencia al Ayuntamiento de Beasain, ya estaba residiendo en Oiartzun.
[218] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 11.
[219] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 11.
[220] Cuando Antonia Bares Tolosa envió dicha correspondencia al Ayuntamiento de Beasain, ya estaba residiendo en Donostia.
[221] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 26.
[222] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[223] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.
[224] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 52.
[225] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[226] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.
[227] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

asumir el consistorio[228]. Según los cálculos de Ezquiaga, Unzueta y Zaballos, debían al Ayuntamiento un total de 42.331 pesetas, para lo que recomendaban dejar la situación en manos de un juez instructor[229]. En el pleno municipal celebrado el 26 de mayo de 1944, el ayuntamiento declara juez instructor al concejal Zaballos[230]. Este, por su parte, dicta sentencia el 19 de julio de 1945, resolviendo que la deuda pendiente ascendía a 41.557 pesetas y declara único culpable al exsecretario José Veriztain Zubiaga. Sin embargo, Zaballos opinaba que sería imposible acudir a la vía criminal, debido a que el exsecretario había fallecido y a que no disponía de bienes[231]. De todo este proceso se concluye que el ayuntamiento se vio ante la imposibilidad de reclamar estas 41.557 pesetas. En cualquier caso, Zaballos deja un amplio margen de duda en su dictamen atribuyendo toda la responsabilidad a un fallecido (y, por tanto, sin la posibilidad de defenderse) y dando carpetazo a un caso de manera tan apresurada concluyendo que se trataba de un desvío de 41.557 pesetas.

El único que mostró cierto escepticismo fue el alcalde, ya que el 19 de agosto de 1944 ordenó la investigación de las propiedades que pudieran tener José Veriztain y sus herederos en los juzgados de Azkoitia y Azpeitia (así como en el juzgado de Bergara, si bien en este caso tan solo tenemos la respuesta del juzgado, y no la solicitud del alcalde)[232]. Asimismo, solicita a la Interventoría de la Diputación de Gipuzkoa un listado de las subvenciones concedidas para la Casa de Beneficencia de Beasain entre 1943 y 1944. En este mismo sentido, pregunta al director de la Caja de Ahorros Provincial si Veriztain poseía cartilla de ahorros en la entidad. (La Caja de Ahorros responde el 23 de septiembre de 1944 diciendo que no tenía ninguna cuenta.) Veriztain era poseedor de numerosos bienes en el valle del Deba, como el caserío Abaro de Bergara y las tierras colindantes, un castañar denominado Leizobe en Mutriku, otro manzanal de nombre Madariaga, un terreno registrado como Erlapat, así como otro terreno[233]. Todos ellos fueron heredados de su padre Isidro Veriztain Andonegi[234]. Según la información proporcionada el 23 de agosto de 1944 por el secretario municipal de Mutriku, los herederos de un tal Luis Veriztain (entre ellos se encontraba José Veriztain) disponían de cuatro terrenos municipales en esta localidad[235].

El alcalde llegó incluso a convocar al hermano de José Veriztain, con la intención de aclarar la situación, invitación que declinó el 29 de agosto de 1944 respondiendo que su hermano tenía «representantes legales» y que sería «más conveniente tratar con ellos»[236].

El ayuntamiento retomó los esfuerzos en 1945. El 26 de mayo de 1945, el consistorio estimó en 42.000 pesetas el importe que tenía por recibir. En este caso, nombran al concejal Germán Zaballos como instructor para luchar por la recuperación de la mencionada suma de dinero[237]. Zaballos da a conocer sus conclusiones en el pleno celebrado el 21 de julio, estipulando el fraude en 41.557,95 pesetas (y mostrando su disconformidad con otro acuerdo que establecía que la deuda ascendía a más de 42.000 pesetas: 4.000 pesetas correspondientes a la Escuela de Artes y Oficios, 16.974 pesetas correspondientes a las participaciones de Beasain en el Estado, 7.917 pesetas concedidas por la Diputación a la Casa de Beneficencia, otros 9.474 concedidas por la Diputación para la Casa de Beneficencia, por motivo de la falta de solvencia del ayuntamiento, así como 3.192 pesetas correspondientes a la contribución provincial). Según Zaballos, el «único responsable fue el secretario José Veriztain Zubiaga», por lo que, a este respecto, se mostraba de acuerdo con las anteriores conclusiones. En la misma línea, alegando el fallecimiento de Veriztain y la falta de responsables, Zaballos desiste del castigo en su dictamen. El ayuntamiento aprueba las conclusiones de Zaballos y resuelve no abrir más diligencias[238]. Se trata de una decisión extraña, ya que el alcalde Martín Esnaola pudo corroborar que Veriztain poseía varios bienes inmuebles tanto en Bergara como en Mutriku.

La corrupción no constituyó un hecho exclusivo de Beasain, y se puede considerar como la marca del nuevo régimen, sobre todo, en el ámbito de los alimentos. La escasez de víveres era acuciante, si bien en el mercado negro, en precios más altos, se podía conseguir cuanto se quería. Todo esto no pudo haber sucedido sin la connivencia de las autoridades[239].

---

[228] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[229] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[230] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[231] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[232] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[233] El Ayuntamiento de Azpeitia, en cambio, afirmó el 16 de septiembre de 1944 que Luis Beriztain no tenía ninguna propiedad en Azpeitia.

[234] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[235] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[236] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 09.

[237] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[238] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[239] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001. Según dichos autores, los analistas económicos partidarios del régimen eran conscientes de dicha corrupción.

En junio de 1941, el ayuntamiento realizó un resumen de la situación de 1940. Según los datos recabados, el Ayuntamiento de Beasain cerró el año 1940 con un superávit de 303,54 pesetas (después de haber contabilizado unos ingresos de 256.305,64 pesetas, en agosto de 1942 el consistorio aumentó en 400 pesetas el saldo positivo obtenido en 1940[240]). No obstante, la corporación había contraído una deuda de 948.000 pesetas, que constituía una suma superior a lo que habría costado cualquier obra de la época. Esta deuda alcanzó la suma de 1.248.000 pesetas en 1944[241]. El Ayuntamiento contaba con terrenos por valor de más de 903.300 pesetas, bien en el casco urbano (la mayoría), bien como en otras zonas rurales. Asimismo, poseía otros bienes cuyo valor patrimonial ascendía a 600.000 pesetas[242]. Así las cosas, el presupuesto confeccionado a finales de 1941 para 1942 preveía una suma de 325.453,54 pesetas[243]. Asimismo, según se recoge en un documento de mayo de 1942, el Ayuntamiento de Beasain había formalizado un préstamo de 747.500 pesetas, cuyos intereses sumaban una cantidad de 29.900 pesetas anuales[244]). A raíz de la información proporcionada en el pleno celebrado el 12 de febrero de 1943, esta suma no se correspondía al importe recibido y liquidado, ya que el gasto ascendía a 330.945,72 pesetas, mientras que los ingresos sumaban un total de 331.942,84 pesetas (por tanto, las cuentas se saldaban con un superávit de 987,12 pesetas[245]). El presupuesto del ejercicio 1943, publicado el 15 de diciembre de 1942, ascendía a 369.906,50 pesetas[246]. Por su parte, el 19 de diciembre de 1943 el ayuntamiento informa de un superávit de 215.257,82 pesetas[247]. El proyecto presupuestario de 1944 experimentará un fuerte incremento, debido sobre todo al aumento del gasto: el ayuntamiento contó con un presupuesto de 471.989,55 pesetas. Sin embargo, de un informe suscrito por la interventoría el 18 de octubre de 1944, se deduce que el superávit de los ejercicios anteriores no era real, debido a que provenían de cuentas pendientes de liquidación (el interventor informa que el ejercicio de 1943 estaba pendiente de liquidación[248]). Un informe posterior sostiene que en 1944 el consistorio tenía pendientes de pago aproximadamente unas 5.000 pesetas correspondientes al ejercicio de 1943[249]. En marzo de 1945, el ayuntamiento anuncia un superávit de 20.000 pesetas, pese a que una suma de 112.485 pesetas estaba pendiente de liquidación. Teniendo en cuenta «los ingresos extraordinarios» y el remanente del crédito, la suma ascendía a 132.635 pesetas[250]. Esta liquidación supuso problemas durante años al Ayuntamiento de Beasain, y en 1959 se tuvo que realizar un nuevo informe al respecto[251]. El Ayuntamiento de Beasain tuvo serias dificultades para poder cuadrar el agujero dejado por Veriztain en el presupuesto municipal. El 6 de octubre de 1945, el consistorio solicita la devolución de la parte pendiente de un crédito (5.571 pesetas) del presupuesto corriente, y el 22 de diciembre de 1945 transfiere otras 4.440 pesetas[252]. El 10 de noviembre de 1945, el ayuntamiento informa de que durante el quinquenio 1941-1945 el presupuesto anual ascendió a 373.424,37 pesetas[253]. Según José Manuel Dorronsoro, el presupuesto de 1946 fue de 562.210,30 pesetas[254].

En 1942, el impuesto municipal sobre bienes inmuebles experimentó una gran subida con respecto a 1936[255]. De un documento enviado por Martín Esnaola a la Diputación de Gipuzkoa en diciembre de 1941, se desprende que los beasaindarras abonaron un total de 23.907,56 pesetas vía impuestos sobre tierras de montaña (según la base imponible de 136.614,61 pesetas) mientras que la suma abonada en concepto de impuestos ganaderos ascendía a 6.685,72 pesetas (sobre una base imponible de 38.203 pesetas). Entre ambos impuestos, suman un total de 30.593,08 pesetas, con una base imponible de 174.817,61 pesetas. En 1936, según los datos ofrecidos por Esnaola, el consistorio recaudaba un total de 5.217,66 pesetas en concepto de impuestos por tierras de montaña (con una base imponible de 37.269 pesetas), mientras que la recaudación de impuestos ganaderos ascendía a 9.872,90 pesetas (una base imponible de 98.729 pesetas). Por tanto, la suma arroja una recaudación de 15.090,56 pesetas, con una base imponible de 135.998 pesetas. Es decir, estos impuestos que en 1936

[240] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 059. Serie documental n.º 14.
[241] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A018. Serie documental n.º 22.
[242] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 073. Serie documental n.º 01.
[243] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 47; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[244] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 059. Serie documental n.º 14.
[245] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.
[246] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[247] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[248] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 52.
[249] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A018. Serie documental n.º 22.
[250] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[251] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A017. Serie documental n.º 13.
[252] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[253] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[254] AZURMENDI DORRONSORO, José Manuel: Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días. Caja de Ahorros de San Sebastián. Donostia, 1970, p. 70.
[255] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A054. Serie documental n.º 02.

suponían un 11 % llegaron a ser el 17,5 % en 1942, por lo que la recaudación experimentó un aumento del 102 % mientras que la base imponible creció un 28,5 %[256]).

En cuanto a los impuestos de consumo, el alcalde de Ordizia muestra su disconformidad el 1 de mayo de 1942 sobre la recaudación de impuestos sobre el género vendido en el economato de CAF. Más tarde, el 29 de mayo de aquel mismo año, los alcaldes de Ordizia, Lazkao, Ataun, Zaldibia e Itsasondo trasladarían de nuevo el mismo malestar, alegando que no todos los trabajadores que consumían en el economato eran beasaindarras y que las tierras de la fábrica no se encontraban (ni se encuentran en la actualidad) exclusivamente en el término municipal de Beasain, a la vez que recordaban que el género que se vendía no provenía únicamente de productores beasaindarras. El Ayuntamiento de Beasain alegó que recaudaba con arreglo a los criterios establecidos sobre los arieles de Gipuzkoa, por lo que no podía modificar el sistema de recaudación. Este ámbito requirió la participación de las autoridades guipuzcoanas, y en diciembre de 1943 el gobernador civil convoca una reunión entre los representantes de los diferentes municipios implicados, al que acudieron las autoridades de Beasain, Ordizia y Lazkao. Con respecto del economato de la CAF, surgió otro problema[257]. El 8 de octubre de 1943, el ayuntamiento, «considerando la situación delicada de las arcas municipales» solicita la liquidación de sus impuestos a la mayor celeridad[258]. El 19 de agosto de 1944, el gobernador civil de Gipuzkoa emitió su dictamen, en el que establecía que el economato de CAF distribuiría la cantidad recaudada entre los municipios de Beasain, Ordizia, Lazkao, Ataun, Olaberria e Itsasondo, en función del porcentaje de miembros proveniente de cada una de las localidades. Esta decisión no agradó al Ayuntamiento de Beasain, ya que el economato se encontraba en esta localidad[259]. Ante esta situación, el Ayuntamiento contrató un servicio de abogados en Madrid. Por otra parte, el 10 de noviembre de 1945 el Ayuntamiento de Beasain se reúne con la dirección de CAF para hablar sobre esta situación. Según el director de la fábrica, el Ayuntamiento debía cobrar un ingreso extraordinario de 50.000 pesetas[260]. Tal era la magnitud del problema del economato para el consistorio, que el Ayuntamiento convoca una reunión extraordinaria para el 17 de agosto de 1945. Según se desprende de esta reunión, se aprobó la propuesta del director de la CAF (de abonar 50.000 pesetas) y esta decisión contribuye, en cierto modo, a aliviar los presupuestos municipales[261].

1.3.b.I) Servicios

Durante el mandato de Esnaola, considerando la ideología del ayuntamiento (la mayoría de concejales eran creyentes), prevalece claramente la elección de la educación privada religiosa; el 20 de septiembre de 1941, el alcalde Martín Esnaola ordena la concesión de una subvención de 2.000 pesetas «con la máxima celeridad» a la escuela de La Salle de San Martín de Loinaz, después de haber aprobado en 1940 las cuentas relativas a 1941, si bien aquella solicitud se realizó fuera de plazo, cuando las cuentas ya se encontraban cerradas. El Ayuntamiento abonó la subvención el 4 de septiembre de 1942[262]. En cualquier caso, todos los colegios, tanto públicos como privados, estaban obligados a abrazar la religión. A modo de ejemplo, en las fiestas de Loinaz, el ayuntamiento obligaría a todos los escolares del conjunto de colegios de la localidad a participar en la procesión organizada a la basílica de San Martín de Loinaz[263].

Durante estos años, se crean centros escolares y extraescolares. El 11 de abril de 1942, Juan Izaguirre Peña abre una academia escolar en el número 1 de la calle José Miguel Iturrioz, después de haber recibido la correspondiente licencia municipal. El centro se llamaría Colegio San Juan, e impartían educación primaria, contabilidad, mecanografía, taquigrafía, comercio, idiomas, cultura general y preparación de oposiciones[264]. En junio de 1945, Juan Izaguirre Peña continuaba en la dirección del centro[265].

En cuanto al tema sanitario, Beasain se enfrentó al gran reto de hacer frente a la proliferación de enfermedades contraídas por la situación de hambruna que imperaba en la localidad. En 1942, el número de enfermos de tuberculosis aumentó sustancialmente. El 23 de diciembre de 1942, el pleno municipal debatía que el hospital de Beasain (la residencia Arangoiti)

---

[256] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.

[257] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.

[258] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.

[259] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[260] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[261] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946). Según el acta de 17 de noviembre del Ayuntamiento de Beasain, en dicha reunión también hablaron sobre el proyecto para la edificación de 250 viviendas en Beasain.

[262] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 249. Serie documental n.º 29.

[263] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 249. Serie documental n.º 34 (ejemplo de 1943).

[264] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 55.

[265] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 55.

no se encontraba preparada para acoger a los tuberculosos, debido a la gran cantidad de personas que habían contraído la enfermedad[266]. A finales de 1942, el hospital de la localidad se encontraba en una situación pésima. El pleno municipal de Beasain celebrado el 23 de diciembre sostiene que las 30.000 pesetas destinadas al presupuesto (más 3.600 correspondientes al gasto de personal) probablemente no serían suficientes debido a que el centro se encontraba saturado (esta emergencia demuestra que el número de pacientes era elevado). El Ayuntamiento de Beasain afirmó que no podía aumentar el presupuesto del hospital pero que a comienzos de año organizaría una recogida de fondos para el centro[267]. Según los datos de agosto de 1942, Beasain contaba con un total de 56 comercios (tiendas, despachos) y 45 talleres[268]. Asimismo, había tres cooperativas de consumo, así como la Cooperativa Pública Municipal (creada en 1920), el economato de CAF (fue ampliado en marzo de 1944, con la apertura de una carnicería[269]) y el de Bernedo (estos dos últimos creados en 1941)[270]. Asimismo, en enero de 1942, Beasain tenía cinco personas con puestos de venta de pescado[271]. Sin embargo, el verano de 1942 se crea un debate sobre los puntos de venta de la localidad. El 19 de julio de este mismo año, la Inspección de Trabajo de Gipuzkoa denuncia que los establecimientos de Beasain no respetan la obligación de cerrar los domingos y festivos. Asimismo, según la Inspección de Trabajo, muchos de los establecimientos de la localidad, además de no cerrar domingos y festivos, tampoco respetaban el horario comercial establecido, que era de 8:30 a 13:30 y de 17:00 a 20:00 en el caso de las tiendas de ultramarinos y de 9:00 a 13:00 y de 16:00 a 20:00 para el resto de negocios[272]. Este horario se modificará en agosto de 1944 y, desde entonces, los establecimientos deberán abrir de 8:30 a 12:30 y de 15:00 a 20:00[273].

En cuanto a los datos religiosos, de la encuesta enviada en agosto de 1942 por el Instituto de Administración Local y cumplimentada por el ayuntamiento se desprende que Beasain tenía cinco iglesias, cinco capillas y dos ermitas así como la basílica de San Martín de Loinaz. La localidad contaba con un total de diez sacerdotes y cuatro monjas, que ejercían de maestras en los colegios femeninos, así como cinco frailes, profesores en la escuela privada religiosa de Beasain.

En otro listado confeccionado por el ayuntamiento en junio de 1944 y que respondía a un requerimiento de la Delegación de Inspección de Trabajo de Gipuzkoa, se informa de que existen un total de 37 empresas con empleados contratados. En cuanto a la industria de la mecánica o la ferrería, *CAF, Bernedo, Construcciones Electromecánicas Indar, Construcciones GOM, Construcciones KMK, Construcciones Azpeitia, Tornillería del Norte* y *Fundiciones Echevarría*; había pequeños garajes o talleres de mecánica, como *Talleres Unzuaran, Luis Suárez, Fausto Pérez* y *Bernabé Ayerdi* [274]; en el sector de la química industrial[275], *Quifosa* y *Emilio Hunolt e hijos; Pablo Irizar* como taller de reparación de camiones; las fábricas de mobiliario de *Esquisabel y Compañía* y de *Oyarbide y Compañía*; los talleres de carpintería de *Echaide y Compañía* y de *Juan Aramburu y Compañía*; la peletera *Manufacturas Olaran*; la fábrica de dulces *Usurbe*; las empresas de transporte *Irastorza y Bereciartua*, *Azkar e Ifarra*; y las industrias de fabricación del hierro Industrial *Ferretera* y *Martín Esnaola* (perteneciente al alcalde). El resto de empresas eran establecimientos comerciales con algún empleado[276]: el economato de la *CAF* y el economato municipal, la tienda de fontanería y aparatos eléctricos de *Eustasio Ayestarán*, la tienda de vinos de *Bautista Tellería*, la farmacia o botica de Dionisio Oyarzabal y el cine[277].

En cuanto a los sueldos de la empresa privada, tenemos una referencia de *Construcciones Electro-mecánicas Indar* del año 1942. Esta empresa tenía un total de siete empleados en 1942, en julio y agosto de 1942 trabajaron un total de 15 personas y en septiembre de 1942 el número de trabajadores ascendía a 17[278]. En abril de 1942, un empleado de Indar cobraba 165 pesetas mensuales aproximadamente (unas 1.980 pesetas anuales), y, a partir de julio de 1942, 195 pesetas mensuales, que se traducirían en 2.348 anuales[279]. Esta empresa tenía un total de 22 empleados en noviembre de 1942 y aquel mes de noviembre pagó 4.185,25 pesetas en salarios, por lo que cada trabajador cobraría una media de 190 pesetas. No obstante, debido al

[266] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[267] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[268] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 059. Serie documental n.º 14.
[269] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 17.
[270] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 29. El economato de CAF sustituyó el "Economato de los Trabajadores" que habían fundado los trabajadores de dicha empresa.
[271] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 32.
[272] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3189. Serie documental n.º 26.
[273] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2108. Serie documental n.º 32.
[274] Además de un taller mecánico, era una gasolinera.
[275] Eso no quiere decir que los únicos talleres pequeños de Beasain fueran esos, sino que esos eran los talleres que contrataban a los trabajadores.
[276] Naturalmente, en Beasain había más comercios pero estos eran quienes contrataban a la gente en aquella época.
[277] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 059. Serie documental n.º 19.
[278] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2362. Serie documental n.º 02.
[279] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2362. Serie documental n.º 02.

aumento de plantilla, es probable que los recién incorporados cobraran menos, lo que afectaría al cálculo general. El año 1943, por su parte, fue un año peor en cuanto a salarios se refiere, ya que se produjo una bajada de sueldos generalizada. En febrero de 1943 se da el primer recorte, ya que abonaron un total de 3.048,95 pesetas entre 18 empleados, lo que daría una media de 169 pesetas por persona. En mayo de 1943, la empresa contaba con 14 trabajadores y desembolsó una suma de 2.323,75 pesetas, es decir, 165 pesetas por empleado. En agosto de 1943, la empresa abona 2.451,95 pesetas entre 14 empleados, lo que daría una media de 175 pesetas por empleado. Téngase en cuenta que la empresa retenía un 6 % para hacer frente al pago del subsidio por familia[280], así como un 2 % adicional correspondiente al Sindicato Vertical[281].

Los datos más exactos, desglosados y fiables corresponden a 1945[282]. El 28 de septiembre de 1945, *Construcciones Electro-mecánicas Indar* informa de que tiene un total de 35 trabajadores, de los cuales 16 son especialistas de primera, 19 especialistas de segunda, dos peones, cinco oficiales de tercera, un oficial de segunda y un administrativo (José Elorza). El sueldo de los peones era de 14 pesetas/día; los especialistas de segunda, por su parte, ganaban entre 12,32 y 15,40 pesetas diarias, en función de la antigüedad; los sueldos de los especialistas de primera rondaban entre las 13,44 y 16,80 pesetas; los oficiales de tercera, por su parte, ganaban al día 17,50 pesetas; los oficiales de segunda (como Manuel Múgica Urquizu) recibían 19,75 pesetas diarias, mientras que el oficinista José Elorza Carballo ganaba 552 pesetas mensuales. Siete de los 35 empleados eran mujeres. Sin embargo, no todos eran fijos en Indar; según un documento de agosto de 1945, la empresa contaba con 20 trabajadores fijos: 13 especialistas, 2 pinches, 2 peones, 1 aprendiz, 1 oficial y 1 oficinista; de los cuales 7 mujeres y 13 hombres. En febrero de 1946, la empresa tenía un total de 24 empleados fijos (14 especialistas, 2 peones, 1 pinche, 1 aprendiz, 5 oficiales de primera y 1 oficinista; 7 mujeres y 17 hombres[283]).

Las asociaciones de Beasain no presentaron una gran actividad, debido principalmente a los efectos de la guerra y a la represión. En años anteriores, diferentes asociaciones de ocio defendían ideas progresistas, dando lugar a reuniones de personas con este tipo de ideas. En general, estas asociaciones sufrieron modificaciones. La Asociación de Trabajadores Ferroviarios fue clausurada y la Asociación de Juego de Beasain –que, si bien fomentaba el deporte, en su origen fue un punto de encuentro entre personas de ideas liberales o republicanas– se convirtió en la Asociación Deportiva Beasain, cuyo ámbito de acción se ceñía exclusivamente al mundo del deporte. Esta última asociación fue inaugurada oficialmente en abril de 1943, y se pretendía romper con el anterior casino de juego «rojo», presentándola como una «nueva asociación». El acto inaugural contó con la participación de la banda municipal[284]. La asociación tenía un grupo de fútbol y organizaba una prueba ciclista en las fiestas de Loinaz. En 1943, organiza asimismo una carrera[285] que en 1945 se convertiría en el Campeonato de Gipuzkoa[286]; sin embargo, había dejado de ser una «asociación social». En abril de 1944, presidía la asociación Juan Ayestarán Pujana[287]. Sin embargo, la Asociación Deportiva Beasain no estuvo exenta de «sospechas» de costumbres liberales: en el pleno municipal celebrado el 14 de abril de 1945, los concejales Francisco Ezquiaga y Rufo Artolain, manifestaron una protesta ante el ayuntamiento con motivo de un baile organizado por la asociación (disponían del permiso del gobernador civil), denunciando que se produjeron bailes «contrarios a la moral»[288]. Cabe mencionar asimismo que el equipo de fútbol de la Asociación Deportiva Beasain, con la intermediación de Francisco Elzo, realizó una gran labor de pacificación entre beasaindarras de diferentes sensibilidades y fomentando la integración, tal y como se corrobora en diferentes testimonios recogidos en el pueblo[289]. En septiembre de 1941, el gobernador civil disuelve la Asociación Católica de Padres de Familia, argumentando que la asociación no prorrogó su carácter legal. El alcalde Martín Esnaola acató la decisión sin más dilación[290]. Sin embargo, en 1945 tenemos constancia de un grupo llamado Acción Católica, ya que en el pleno municipal celebrado el 24 de febrero de aquel mismo año, solicita una ayuda para la adquisición de libros religiosos[291].

---

[280] El 7 de noviembre de 1944, impusieron una sanción de 550 pesetas a uno de los dueños de la empresa, a Jesus Larrañaga Múgica, debido a las irregularidades detectadas en el pago del subsidio familiar. (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2367. Serie documental n.º 05).

[281] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2065. Serie documental n.º 04.. Los salarios de 1943 están en esta carpeta en lugar de estar en la que les correspondía: Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2362. Serie documental n.º 02.

[282] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2367. Serie documental n.º 06.

[283] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2367. Serie documental n.º 06.

[284] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.

[285] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.

[286] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[287] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 17.

[288] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

[289] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014; el testimonio aportado por Paulino Aranburu no fue grabado.

[290] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 15.

[291] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).

1.4. Actitud de las autoridades hacia las tropas

1.4.a) Relación entre militares y autoridades municipales

En este capítulo hemos pretendido dejar de lado los asuntos concernientes a la contienda; no obstante, cabe destacar que el Ayuntamiento de Beasain formaba parte de un Estado que hasta abril de 1939 estaba en situación de guerra. Además de esto, en abril de 1937, hasta la fusión de carlistas y falangistas por parte de Franco (y su puesta a disposición bajo el mando militar), la Junta Carlista de Guerra de Gipuzkoa tuvo una gran repercusión (existió prácticamente un mandato paralelo en el territorio). Teniendo en cuenta que se trataba de una Junta de Guerra, su objetivo principal consistía en garantizar el aprovisionamiento. Por este motivo, el Ayuntamiento de Beasain, de mayoría carlista, vio condicionada su actividad cotidiana.

A modo de ejemplo, en enero de 1937, el Ayuntamiento de Beasain recoge una solicitud de la Junta Carlista de Guerra, por la que se solicitaba la exención del impuesto municipal del partido de pelota organizado en la localidad para recoger fondos para la compañía de requetés de San Martín de Loinaz, argumentando que aquellos partidos eran «beneficiosos» para la localidad. El ayuntamiento tuvo que tomar una decisión favorable[292] y el 22 de abril de este mismo año tomará otra medida más en este sentido: la exención fiscal de los partidos de pelota y demás eventos a favor de los requetés[293]. Por otra parte, en noviembre de 1937, el consistorio organiza un festival a favor de la compañía de requetés de San Martín de Loinaz que incluía un pasacalle, una misa, un partido de pelota y otro partido de fútbol[294]. El 24 de marzo de 1938, el jefe del Tercio de Oriamendi agradece al ayuntamiento el envío de mantas[295]. Este tipo de atenciones no fueron en vano, ya que, tal y como se lee en el pleno municipal de 17 de diciembre de 1938, el capitán del Tercio de Oriamendi agradece la atención del ayuntamiento con sus soldados, felicitando el consistorio por aquella actitud[296].

El Ayuntamiento de Beasain, por su parte, también realizó una serie de visitas a la compañía de requetés de San Martín de Loinaz. El consistorio informa de la primera visita en el pleno celebrado el 11 de febrero, y afirma que donó una suma de 150 pesetas a la compañía[297]. Otra de las visitas tuvo lugar en abril de 1938. Como testimonio de aquella visita, se conserva un telegrama remitido por el alcalde al entonces capitán de la compañía de requetés de San Martín de Loinaz, Enrique Porras, donde se dan detalles sobre el viaje efectuado desde Beasain hasta la localidad leridana de Llimiana, donde se encontraba la compañía[298]. Una tercera noticia data del 16 de julio de 1938, con ocasión de una visita realizada por el concejal José Mendia Lasa. Según explica Mendia, los soldados que luchaban en la compañía de requetés de San Martín de Loinaz querían enviar una representación a la fiesta del segundo aniversario de la liberación de Beasain, el 12 de julio de 1938[299], pero el entonces capitán Joaquín Amenabar afirmó que sería imposible su participación[300]. Las felicitaciones del ayuntamiento no se dirigieron exclusivamente a la compañía de requetés de San Martín de Loinaz; el 8 de noviembre de 1938 cumplimentan a Alberto Ruiz Moriones, excomandante de la Plaza de Beasain, por haber vuelto al servicio militar[301]. (Alberto Ruiz Moriones fue jefe de la milicias de la FET-JONS de Gipuzkoa en julio de 1940; como decíamos en el capítulo anterior, consiguió paliar la brutal represión que se produjo los días 27 y 28 de julio de 1936 aunque, por otra parte, fue el responsable de los actos represivos que se sucedieron los próximos días, si bien se saldaron con un menor número de muertos[302]).

Durante la contienda, Beasain presenció desplazamientos de diferentes tropas, debido a su posición geográfica. En septiembre de 1936 aparecieron en la localidad las tropas que realizarían la ofensiva contra los valles de Urola y Deba bajo las órdenes de Solchaga, quien las dividió en dos grupos: por una parte, las tropas de Iruretagoyena (con los tenientes coroneles Latorre y Cayuela) y, por otra, los hombres de Los Arcos (con los oficiales Díez de Rivera, Pérez Salas, Tejero y Saleta[303]). Las tropas de Pérez Salas y, en especial, el Tercio de Requetés de Montejurra abandonan Beasain para dirigirse hacia Astigarreta y Mandubia con la ayuda del octavo batallón de montaña del Ejército Regular, haciéndose con Azkoitia y Azpeitia el 21 de

[292] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[293] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[294] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3376. Serie documental n.º 06.
[295] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.
[296] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.
[297] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[298] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F008. Serie documental n.º 01.
[299] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.
[300] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 14.
[301] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 49.
[302] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
[303] AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939)*. La esfera de los libros. Madrid, 2013, pp. 173-174.

septiembre, para después partir hacia Soraluze y Elgoibar[304]. El 18 de diciembre de 1937, el Ayuntamiento informa que el teniente coronel de la quinta brigada de Navarra había enviado un telegrama de agradecimiento, por el «buen trato recibido» por parte de los vecinos durante su descanso en la localidad[305].

Por Beasain llegaron a pasar incluso aviones al menos durante 1937. El testigo Javier García Bergara recuerda que «pasaban de Ordizia hacia Bergara, para ayudar a los sublevados quebrar el frente de Bizkaia. Transcurrían a una altura de unos 20 metros sobre el pueblo»[306]. Sabemos que fueron muchos los aviones que transitaron durante los meses de verano, ya que el 21 de agosto de 1937 el comandante militar Alberto Ruiz Moriones solicita al ayuntamiento «controlar todos los aviones que sobrevolaban Beasain», en especial aquellos que lo hacían de noche, observando todo lo que pudieran dejar caer[307].

El Ayuntamiento de Beasain comenzó a asumir los gastos de enfermería de los requetés beasaindarras heridos. En esta línea, el 17 de abril de 1937, el pleno municipal informa que Félix Mendia Mendia y Sebastián Zurutuza Urquía habían sido trasladados al centro de enfermería San Antonio Abad. El ayuntamiento asumió los gastos de ingreso de ambos requetés[308], lo que demuestra la fluidez de las relaciones entre el ayuntamiento y la compañía de requetés de San Martín de Loinaz. Sin embargo, no fueron los únicos pagos realizados por el consistorio a las tropas sublevadas, ya que hasta diciembre de 1938 el Ejército pasó una factura de 38.677,30 pesetas al Ayuntamiento de Beasain, de las cuales 15.851 pesetas correspondían a la «liberación de Beasain», 13.327 pesetas al «descanso de las tropas» y 10.498 al «mantenimiento de los presos»[309]. El Ayuntamiento hubo de abonar varias de estas facturas a particulares, ya que después de haber servido al Ejército era el consistorio quien adquiría la deuda. No obstante, el Ayuntamiento no pudo asumir todos estos costes por su propia cuenta, y solicita ayuda a la CAF en enero de 1938 (téngase en cuenta que en enero de este año aún no habían alcanzado las últimas cifras que hemos mencionado, que datan de diciembre de 1938) para poder hacer frente al «gasto de 15.000 hombres del Ejército destinados a Beasain, que superaba las 30.000 pesetas»[310]. El pago de las facturas produjo varios desencuentros entre el Ayuntamiento y la ciudadanía, si bien el consistorio no pagaba la totalidad del gasto de los soldados, sobre todo si se encontraban fuera de Beasain (por tanto, podemos concluir que supuso una gran carga para el Ayuntamiento tener que asumir todos estos gastos). El pleno de 4 de marzo informa que las dos farmacias de la localidad (Sagarminaga y Jáuregui) remitieron facturas correspondientes a soldados y requetés, pero según destaca el Ayuntamiento «no correspondía al consistorio asumir dichos gastos (...) salvo en el caso del requeté José Salsamendi», debido a la «situación de pobreza en la que se encontraba su familia»[311]. El 11 de mayo de 1939, la viuda de Antonio Sagarminaga (titular de la farmacia aquel año)[312] reclama al ayuntamiento el pago de las facturas emitidas por el servicio ofrecido a aquellos soldados, alegando que el consistorio no le había informado de la decisión de no asumir el gasto. El Ayuntamiento, por su parte, niega que tenga que abonar facturas de este tipo, alegando que el cambio de condiciones de pago ya había sido anunciado[313].

Por último, cabe destacar el trato ofrecido por el Ayuntamiento a los caídos. El 7 de enero de 1937, después de haber fallecido el soldado beasaindarra Simón Balerdi Albisu, el ayuntamiento decide asumir los gastos de traslado de los cuerpos de los soldados de la localidad. En este mismo pleno, se aprueba la celebración de una misa en honor a Balerdi, pero, como afirmábamos en el capítulo anterior, este no fue el único caso[314]. En abril de 1937, con la muerte del practicante y alférez de los requetés Justo Aguado Baza, desfilaron su cuerpo en Beasain antes de su funeral, que contó con la participación del alcalde Guridi[315]. Sin embargo, el Ayuntamiento muestra una actitud más tibia con los siete requetés de la compañía de San Martín de Loinaz fallecidos en el frente de Teruel, de los cuales algunos eran besaindarras (no todos). Según se desprende de una decisión adoptada el 22 de enero de 1938, el ayuntamiento se limitó a trasladar sus condolencias a los familiares[316]. El 12

[304] AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939)*. La esfera de los libros. Madrid, 2013, pp. 235-236.

[305] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[306] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[307] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 30.

[308] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 56.

[309] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A034. Serie documental n.º 07.

[310] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 48.

[311] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[312] Con ese nombre es mencionado en la acta del pleno municipal (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013, serie documental n.º 13).

[313] En su defensa, el Ayuntamiento dijo que la farmacia de Domingo Jauregui ya no le pasaba al Ayuntamiento esas facturas, debido al cambio de las condiciones.. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[314] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[315] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 09.

[316] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

de febrero de 1938, con ocasión de la muerte del requeté Juan Rezusta Irastorza, el ayuntamiento también se limita a dar el pésame[317]. El 4 de junio de 1938, fecha en la que fallece el requeté Gonzalo Arana Altolaguirre, su tío Pedro Arana Gaiztarro era concejal en el ayuntamiento[318]. No sabemos a qué se debe este cambio de actitud ante la muertes de soldados de la localidad; puede ser que en 1938 comenzaran a sentir que la guerra estaba durando más de lo previsto y que presentían que el número de fallecidos sería muy superior al esperado, o que temieran que el presupuesto municipal se disparara. O tal vez influyera el clima de frialdad que se apoderaba del consistorio a comienzos de 1938, ya que muy pocos concejales acudían a los plenos.

Sin embargo, a mediados de 1938, el ayuntamiento vuelve a acudir a los funerales de los soldados sublevados. El primer caso de la actitud retomada por el ayuntamiento se da el 18 de junio de 1938 en Pamplona, con ocasión de la muerte del comandante militar Antonio Martinez Anoz (fallecido en el frente de Teruel), ya que una representación del Ayuntamiento de Beasain acude al funeral. En este caso, el motivo de acudir al oficio puede que se deba al cargo ostentado por el fallecido[319]; sin embargo, el 2 de julio de 1938 el ayuntamiento también acudirá al funeral de requeté Juan Blas Albisu[320], así como al de Enrique Garijo, según informó el 16 de julio[321]. El 20 de agosto de 1938 informan de la muerte de los requetés Rufino Zubiaurre y José María Aguirrezabal (este último vecino de Garin), y el Ayuntamiento recoge de manera ambigua que los «oficios por sus almas se realizaron como de costumbre»[322].

En 1939, el consistorio volverá a la tibieza en sus declaraciones a favor de los soldados fallecidos. El 19 de enero de 1939, con ocasión de la muerte de los requetés Pedro Zaldua Urquiola y José Lahidalga López y del soldado Damián Sarasola Echave, el ayuntamiento se limita a trasladar el pésame a sus familiares[323]. Una vez finalizada la contienda, el 22 de agosto de 1939, el Ayuntamiento de Beasain ofrece sus condolencias a la familia del requeté Pedro Esnaola Arregui, que falleció en el hospital de Cuenca debido a una enfermedad contraída en el frente[324]. En el caso de Esnaola Arregui (sobrino del concejal Martín Esnaola, quien fuera alcalde de Beasain), el Ayuntamiento comunica que organizará el funeral, declarando que lo haría a modo de excepción para estos casos (es decir, en el caso de los fallecidos fuera del frente), ya que, «después de todo, contrajo la enfermedad en el frente»[325].

En ocasiones, se celebraron oficios en honor a soldados que no eran de la localidad, como fue el caso del lazkaotarra Javier Borja Arteaga (hijo del duque del Infantado de Lazkao). El homenaje se aprueba el 6 de junio, por lo que es de suponer que Arteaga falleció el 5 de junio en el frente de Bizkaia. Con ocasión de la muerte de Arteaga, el Ayuntamiento de Beasain convocó una reunión extraordinaria para tratar exclusivamente este punto, y el gobierno local propuso enviar una representación al funeral que se celebraría aquel mismo día en Lazkao[326]. Sin embargo, cuando en el frente de Teruel fallece otro de los hijos del duque del Infantado, el Ayuntamiento de Beasain se limita a trasladar el pésame. Como podemos ver, en el caso de las muertes producidas a partir de 1938 disminuye la proporción del homenaje[327]. En el pleno municipal celebrado el 19 de enero de 1939, con ocasión de la muerte del capitán de la compañía de requetés San Martín de Loinaz, Joaquín Amenabar Cortajarena, el ayuntamiento se limitará a trasladar sus sentimientos a la familia, tal y como hizo en el caso de Jaime Arteaga[328]. Otro caso significativo se produce con la muerte en 1945 de Alberto Ruiz Moriones, comandante militar de la Plaza de Beasain. El ayuntamiento organiza un desfile de cuerpo presente e invita a los ciudadanos a la misa celebrada en su honor el 6 de julio de 1945[329].

Por otra parte, el ayuntamiento homenajeó a varias personalidades conocidas de derechas. Como decíamos en el apartado anterior, el 13 de junio de 1937 el Ayuntamiento organiza un funeral para el general Emilio Mola[330]. En noviembre de 1938, ante

[317] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[318] Archivo municipal de Beasain, Carpeta n.º 081, serie documental n.º 22. El padre de Gontzalo Arana Altolagirre, Serafin Arana Gaiztarro (hermano del concejal Pedro Arana), quien fue elegido concejal republicano en 1931, dimitió en el verano de 1934, y no fue el único. El alcalde en funciones también dimitió entre agosto y octubre de 1934. Entre octubre de 1934 y febrero de 1936, el alcalde derechista Manuel Pérez también fue concejal sindical.

[319] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[320] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[321] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[322] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[323] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[324] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[325] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[326] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[327] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[328] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[329] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 60.

[330] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 22; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 09.

la muerte del teniente general Ramón Franco, hermano de Francisco Franco, el consistorio decide trasladar sus sentimientos[331]. Con ocasión del segundo aniversario de la muerte de José Antonio Primo de Rivera, el gobierno municipal organiza una misa por su alma[332]. En este caso, teniendo en cuenta la magnitud de las celebraciones del Estado, podríamos calificar una misa como algo anecdótico, pero no podemos olvidar que la mayoría de los miembros del Ayuntamiento de Beasain eran carlistas y no falangistas, y que la lucha política que se produce entre ambas formaciones, aun perteneciendo al bando de los sublevados, continuaba latente y se dejaba entrever en estas celebraciones[333]. En febrero de 1939, sabemos que el Ayuntamiento de Beasain felicita a Francisco Franco por la toma de Barcelona, ya que el consistorio informa en el pleno celebrado el 11 de febrero de 1939 que el secretario de Franco había mandado un telegrama de agradecimiento[334]. Por otra parte, en abril de 1939, el Ayuntamiento de Beasain remitió otro telegrama de felicitación al jefe de los sublevados, Francisco Franco, por la «victoria obtenida en la guerra»[335]. Sin embargo, tuvo más repercusión la celebración del tercer aniversario de la muerte de José Antonio Primo de Rivera, en noviembre de 1939. Para tal ocasión, el 20 de noviembre de 1939 se organizan una serie de eventos, entre los cuales se preveía acudir a una misa por su alma, la organización del desfile militar de las milicias de la localidad y la colocación de una placa de piedra en el pórtico de la iglesia, con los nombres de los beasaindarras que habían fallecido sirviendo a Primo de Rivera y a Franco, tal y como se venía haciendo en los pórticos de todos los municipios del Estado español. El título de estas placas decía lo siguiente: «Caídos por Dios y por España»[336]. El 18 de mayo de 1940, Ana Arana Gaiztarro, hermana del recién fallecido Pedro Arana y el concejal Serafín Arana, propone la colocación de una placa en el pórtico de la iglesia con los nombres de todos los beasaindarras fallecidos en la guerra. Añade Ana Arana que asumiría los gastos derivados de su colocación y el ayuntamiento aprueba la propuesta[337]. Parece ser que el consistorio aprovechó la oferta de Ana Arana para dar cumplimiento a la decisión adoptada en 1939. Esta placa permaneció por varios años en el pórtico de la iglesia y, durante todo ese tiempo, llegado el 20 de noviembre, después de celebrar la misa en honor a Primo de Rivera y a los beasaindarras fallecidos por Franco, se rezaba el responso frente al pórtico. Los escolares de Beasain estaban obligados a acudir al oficio y al final entonaban el Cara al sol. Durante la década de 1970 un explosivo rompió la placa y no se volvió a colocar. Por otra parte, el 16 de noviembre de 1940 se aprueba la construcción de un monumento a los caídos, para lo que se creó una junta compuesta por el alcalde Guridi y los tenientes de alcalde Cerrajería y Ezquiaga[338]. Estas placas no eran vistas con buenos ojos por parte de quienes habían sido vencidos, pero tampoco por parte de algunas de las familias que aparecían en ellas, ya que consideraban que estos «mártires» no eran voluntarios, sino que fueron llevados a la fuerza. Fue precisamente lo que sucedió en el caso de José Usabiaga Múgica, que falleció en el frente de Bizkaia después de haber sido llevado a la fuerza por los requetés. Su familia no aceptó que el régimen lo homenajeara de esta manera. Según afirma Arantza Ibaibarriaga, «estos homenajes producían un gran dolor a nuestro abuelo Pedro» (Pedro Usabiaga, padre de José[339]).

El 6 de junio de 1940, el ayuntamiento comunica que había recibido una notificación, en la que se informaba que el gobernador militar de Gipuzkoa había nombrado «tenientes de honor» del Ejército a varios carlistas de Beasain. Se trataba de José Insausti Zufiaurre, José Martín Arcelus Amiano, José Antonio Peñagaricano Jáuregui, Pedro Antonio Echezarreta Ganzarain, José Antonio Sasian Lasa y Juan Francisco Aguirre. El ayuntamiento acuerda que el acto de nombramiento se celebraría el 7 de julio, en la basílica de San Martín de Loinaz, para realizar la entrega de la bandera de la compañía[340]. El Ayuntamiento de Beasain invitó a este acto a una serie de personalidades, entre los cuales se encontraban Alberto Ruiz Moriones, comandante de las milicias de Gipuzkoa de la FET-JONS y excomandante de la Plaza de Beasain; Giménez, comandante del Tercio de Oriamendi; Jesús Ruiz, sacerdote del Tercio de Oriamendi; el capitán Carrere de la segunda compañía de Oriamendi (Compañía Izaskun), así como David González Romero, de la cuarta compañía del Tercio de Oriamendi (compañía de San Martín de Loinaz)[341]. Para este evento, el Ayuntamiento de Beasain realiza un pedido de cigarros puros a la delegación de la Fábrica de Tabacos de San Sebastián (no

[331] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[332] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[333] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[334] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[335] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 62; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[336] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 60.

[337] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[338] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[339] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Donostia el 15 de noviembre de 2015. En palabras de Arantza Ibaibarriaga: "La foto de nuestro tío Joxe permaneció durante años en nuestra cocina, y nosotros celebrábamos cada año San José". Parece que, mediante esto, la familia quiso dar comienzo a un proceso de recuperación de la memoria, aunque fuera en el ámbito privado.

[340] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[341] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 67; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

debemos olvidar la situación económica que se vivía en la localidad)[342]. Jesús Ruiz falleció en 1944 cuando ejercía el sacerdocio en Burgos. En el pleno municipal celebrado el 28 de abril de 1944, el concejal Francisco Ezquiaga propone acudir a la misa que se celebraría en su honor. El consistorio aprueba la propuesta y decide colocar la bandera en la parroquia[343]. Sin embargo, la presencia del Ejército no se limitaba exclusivamente a las festividades «políticas», y a menudo se extendería también a celebraciones civiles. Considerando que uno de los pilares del nuevo Estado era el propio Ejército, esta demostración de las fuerzas armadas fue una constante herramienta ideológica del Estado. Sabemos que en 1944, durante las fiestas de Loinaz, el XX Regimiento de la Artillería del Ejército, que se encontraba en Lazkao, participó en la procesión a la basílica de San Martin[344].

Además de los homenajes realizados a requetés particulares, también se produjeron actos a favor del conjunto del cuerpo. En el pleno celebrado el 7 de mayo de 1938, el Ayuntamiento de Beasain comunica que los colectivos de mujeres de los soldados del Tercio de Oriamendi estaban invitados para el acto de colocación de la primera piedra de un monumento que se iba a construir para homenajear el tercio. Se añade que una delegación del ayuntamiento acudiría a este acto[345]. Por otra parte, como mencionábamos en el capítulo anterior, durante las fiestas de Loinaz de 1939, el ayuntamiento hace lo posible –y con éxito– para contar con la presencia de la compañía de requetés de San Martín de Loinaz. Así las cosas, se acepta participar en la procesión anual y organizar una comida popular. Para ello, solicita a la CAF varios camiones para trasladar a los requetés desde Teruel. Los impulsores de esta idea fueron los concejales Francisco Unzueta y Francisco Ezquiaga en el pleno municipal celebrado el 17 de abril de 1939[346]. El ayuntamiento acuerda la cesión de las fotografías realizadas durante la procesión a Epifanio Arguiñano, jefe de la compañía de requetés de San Martín de Loinaz, con arreglo a una propuesta lanzada en diciembre de 1939[347]. El último homenaje de estas características se produce más tarde, cuando se decide denominar Tercio Oriamendi a una ampliación urbanística llevada a cabo entre 1950 y 1960 (la compañía de requetés de San Martín de Loinaz perteneció a este tercio)[348]. A día de hoy, pese a diferentes leyes y decretos para eliminar los restos del franquismo, esta calle continúa denominándose Oriamendi[349].

Las familias de los soldados que lucharon por los sublevados, en caso de pobreza, tuvieron la oportunidad de solicitar un subsidio. En 1937, concedieron el subsidio a las familias de 25 soldados, de las cuales dos dejaron de recibir el pago cuando los soldados volvieron a sus hogares, mientras que otros dos, Ramón Zabaleta Guerrico y Vicente Lasa Mendia, habían fallecido para aquel entonces[350]. Sin embargo, este subsidio no fue concedido a todos los solicitantes, ya que se rechazó la solicitud de las familias de cinco soldados (Juan Iraeta Goicoechea, José María Mendizábal Echezarreta, Atanasio Ezcai Arribas, Rufino Mora Risueño y Justo Gochicoa Fernández), debido a que habían servido a los rojos antes de alistarse con los sublevados[351]. En 1938, otras cinco familias comenzaron a recibir este subsidio y otras cuatro dejan de percibirlo debido a que algún miembro de la familia comenzó una actividad laboral. Según se desprende de un documento de 10 de septiembre de 1938, un total de 26 familias percibían este subsidio[352]. Un año más tarde, este número se reduce a 19, si bien algunos casos, como el de la familia de Andrés Chinchurreta, fueron eliminados por haber recibido el subsidio por más de seis meses consecutivos[353]. Los heridos de guerra también tenían derecho a esta ayuda: en 1941 recibían el subsidio un total de seis personas que habían luchado en el bando de los sublevados y que habían resultado heridas. Tuvo idéntico tratamiento Jaime López de Pariza, que había quedado lisiado después de haber luchado en la División Azul.

---

342 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 67.

343 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 17.

344 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 17.

345 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

346 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

347 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13. En esta acta, Argiñano, a pesar de ser jefe de los requetés, consta como teniente y no como capitán.

348 Esto es lo que recuerda Mila Mendia: "Siendo una niña fui a vivir a esa calle. En aquel entonces creía que era un nombre inocente, pero más tarde me percaté de no era tan inocente". Entrevista realizada a Mila Mendia Aramendi en Beasain, el 2 de julio de 2014.

349 Los primeros electos en las elecciones municipales de 1979 (siendo Joan Lasa Jauregi el alcalde), cambiaron los nombres de las calles y los pusieron en euskera. Hubo propuestas para cambiar el nombre de esa calle, y así eliminar definitivamente el nombre Oriamendi, pero, como el cambio de nombre ocasionó problemas, finalmente eliminaron las palabras Tercio de y la calle se quedó con el nombre de Oriamendi a secas. El argumento más repetido a favor de la nueva denominación era que Oriamendi es un monte de Gipuzkoa, y que eliminando el concepto de tercio perdería las connotaciones militares y carlistas. Aún así, es un argumento cuestionable, pues entre todos los montes de Gipuzkoa, Oriamendi no es muy significativo, por lo que el mantenimiento de ese nombre se debe a la anterior denominación; y hoy en día, a pesar de la existencia de órdenes y leyes para eliminar los símbolos del franquismo, sigue habiendo huella de dichos símbolos en Beasain.

350 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A075. Serie documental n.º 06.

351 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A075. Serie documental n.º 06.

352 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A075. Serie documental n.º 04. Según se lee en otro documento de junio, eran 28 las familias que recibían el subsidio.

353 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A075. Serie documental n.º 03. A partir de abril de 1939, ya finalizada la guerra, mediante esa relación resultaba complicado diferenciar a excombatientes y sus parientes, pues muchos excombatientes ya se encontraban en el pueblo y ellos pedían ayuda directamente.

Asimismo, el 14 de junio de 1937, el Ayuntamiento de Beasain estableció un impuesto especial para auxiliar a las tropas sublevadas del frente. (Sin embargo, del aspecto que presenta el bando se deduce que alguien debió de imprimir el documento y que se repartió en varios municipios). Se tributaron el tabaco, los espectáculos, las consumiciones de los bares, los hostales y los perfumes, con un tasa impositiva que oscilaba entre el 6 y el 10 %[354]. Asimismo, un bando de 31 de julio de 1937 indica que el Ayuntamiento de Beasain había organizado una recolecta de fondos para el Ejército[355]. Por otra parte, como se adelantó en marzo de 1937, el alcalde José Luis Guridi decide el 13 de mayo de 1937 descontar parte la comida del racionamiento, para destinar al frente parte de lo que iba dirigido a la población civil beasaindarra. Así las cosas, los lunes fueros declarados como «días sin postre», mientras que los viernes fueron «día de plato único»[356]. El Ayuntamiento no fue la única entidad que financió el Ejército de Franco. En este sentido, la CAF reunió una suma de 356.887 pesetas para los gastos del Ejército del Caudillo, según indica la empresa en un documento de 27 de mayo de 1939[357].

Como afirmábamos en el capítulo tercero, el Ayuntamiento de Beasain ve la ocupación de la localidad como «motivo de celebración», por lo que el 15 de julio de 1937 se declara festivo el 27 de julio, fiesta que se celebrará en aquel año de 1937 y en 1938[358]. Al hilo de esta celebración, felicitan al general Franco, jefe de los sublevados, así como al comandante Moriones y a la Diputación de Navarra (uno por ser el representante de las fuerzas regulares y otro por ser el representante de los requetés). La moción presentada decía que querían que el 27 de julio fuese un día «grabado en la historia» y para tal fin resuelven declararlo festivo. Asimismo, se comunicaba la festividad a las empresas de la localidad a la vez que se invitaba a la ciudadanía a colocar las banderas españolas en sus balcones[359]. Entre los actos de celebración, se organiza una misa a las 10:00 y acto seguido se realiza un desfile ante las autoridades en la Avenida de Navarra, que, según la moción, es de donde acudieron los navarros (los requetés) a «liberar nuestra localidad». La celebración concluyó con una comida popular celebrada en la Casa de Beneficencia de Arangoiti, en la que participó la banda municipal[360]. Por parte de las empresas, la CAF acepta la propuesta realizada por el ayuntamiento y respetará el festivo cerrando sus puertas el 27 de julio, a la vez que muestra su «voluntad de ayudar a todas las festividades a favor de la Patria y del Ejército Nacional»[361]. La ocupación de Beasain también fue celebrada en los años posteriores.

En cuanto al Ejército, requisó los bienes de varias familias para su propio provecho, como es el caso de Antonio Gorrochategui Garmendia y de los ataundarras Cándido Arratibel Echeverría y Juan Goicoechea Izaguirre, que denunciaron la sustracción de sus camiones (los ataundarras presentaron sus quejas en Beasain). Estos camiones se encontraban en el parque de automóviles del Ejército de San Sebastián, y sus propietarios solicitaron su devolución, alegando que dependían de ellos para mantener a sus familias[362]. Por otra parte, el 6 de octubre de 1937 Martín Jáuregui Echezarreta solicita una indemnización de 335 pesetas, debido a que en 1936 tuvo que matar un ternero para el Ejército[363].

El 21 de enero de 1937 el Ayuntamiento muestra su rechazo ante un suceso que, si bien no directamente relacionado con el Ejército, correspondía a la situación de guerra. El día 4 de enero de aquel año, se produce un ataque a los presos de derechas que se encontraban en la prisión bilbaína de Larrinaga, entre ellos José Orueta, afincado en Beasain, que fue asesinado. Orueta era el hijo de quien fuera director de la CAF.

El Ayuntamiento de Beasain siempre mostraría esta actitud a favor de las tropas de los sublevados, que parece que la ciudadanía beasaindarra no compartía, e incluso fueron llevados a ejercer la «resistencia pasiva». El 1 de julio de 1938, el nuevo comandante de la Guardia Civil de Beasain afirmó que cuando las tropas tenían que atravesar el casco urbano, los vecinos «en ocasiones por dejadez y en ocasiones con mala fe» caminaban lentamente al atravesar las calles, disminuyendo la velocidad de las tropas. El comandante de la Guardia Civil solicitó castigos para estos ciudadanos[364].

Sin embargo, el compromiso del ayuntamiento franquista de Beasain con el nuevo Estado no se limita a la guerra de 1936. Así las cosas, el 19 de septiembre de 1941 el consistorio dona un total de 100 pesetas para la División Azul[365], y más adelante, el 19

[354] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 34.
[355] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 35.
[356] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A083. Serie documental n.º 07.
[357] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 525. Serie documental n.º 46.
[358] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 48; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.
[359] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 13.
[360] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 13.
[361] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 40.
[362] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 080. Serie documental n.º 12.
[363] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 080. Serie documental n.º 12.
[364] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 79.
[365] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.

de noviembre de 1941, decidirá donar otras 150 pesetas[366]. Con ocasión del paso por Beasain del tren que llevaba los soldados de la División Azul, la banda municipal ofreció un concierto, para lo que el ayuntamiento puso a su disposición una suma de 200 pesetas[367]. El municipio de Beasain hizo un recibimiento al tren de voluntarios falangistas proveniente de la Unión Soviética en mayo de 1942 (según algunas fuentes, el tren llegó el sábado 13 de mayo, mientras que otros documentos afirman que la llegada se produjo el 24 de mayo, domingo). En cualquier caso, no se trató de una bienvenida espontánea, sino un acto políticamente orquestado. La víspera de la llegada, el gobernador civil de Gipuzkoa hizo un telefonema al alcalde de Beasain para informar de la hora de llegada y para solicitar un «cálido recibimiento», a la vez que le ordenó que activara todos los recursos posibles. Así las cosas, obligaron a todos los niños y niñas de los colegios, tanto públicos como privados, a acudir al acto de bienvenida[368]. En 1942 se produce otra recaudación de fondos, organizada el mes de noviembre. En este caso, se publicó la lista de quienes habían realizado donaciones, por lo que deducimos de manera implícita que se trató de una medida de presión para aquellos que nunca colaboraban o que no tenían intención de colaborar. Según los datos publicados en diciembre de aquel mismo año, se recaudó una suma de 1.281,50 pesetas. Quienes más contribuyeron fueron los empresarios Pablo Hunolt Arana, propietario de QUIFOSA, con una donación de 50 pesetas, la empresa Industrial Ferretera, con una donación de 100 pesetas, así como la fábrica de Bernedo, que contribuyó con 200 pesetas. Detrás de una donación de estas características se deduce la voluntad de «reconciliación» de las empresas con el nuevo régimen –o al menos de «calmar las hostilidades»–, más aún teniendo en cuenta que Víctor Bernedo se encontraba preso[369]. En este sentido, el 15 de enero de 1943 el gobernador civil de Gipuzkoa pregunta si se había realizado esta recaudación, a lo que el ayuntamiento responde afirmativamente. Por tanto, podemos concluir que el Ayuntamiento de Beasain mostró mayor interés para ayudar al régimen que el resto de las autoridades guipuzcoanas[370]).

Hubo también al menos cuatro beasaindarras que lucharon en la División Azul: Feliciano Torquemada[371], Jesús Arguiñano[372], José Estévez y Jaime López de Pariza[373]. Por otra parte, en cuanto a las relaciones con la Segunda Guerra Mundial y la Alemania nazi, a modo de curiosidad, recogemos las declaraciones de Javier García Bergara, quien afirmó que los alemanes estuvieron en Idiazabal, en el alto de Etzegarate, haciendo mediciones[374]. López de Pariza resultó herido, y en 1943 llegó a solicitar ayuda al consistorio para poder pagar una pierna ortopédica. Este tema suscitó un pequeño debate entre la familia y el ayuntamiento, quien en un primer momento decidió conceder una ayuda de 500 pesetas para costear la pieza ortopédica. Sin embargo el padre de Jaime López de Pariza, Adolfo López de Pariza, no aceptará esta ayuda, alegando que el consistorio no quería asumir su coste integral, mientras que el gobierno municipal sostenía que nunca había prometido el pago íntegro.

En Beasain se podían ver los estragos producidos por la guerra tras su finalización; entre ellos, cabe mencionar la defensa pasiva, que pone en evidencia la militarización del régimen, quien organizaba «cuerpos civiles cautelares» movilizables incluso en años de paz. En 1942, el alcalde Martín Esnaola era el jefe de las Defensas Pasivas de Beasain; la secretaría corría a cargo de Juan Urcola (ingeniero de la fábrica Bernedo) mientras que los miembros permanentes de dirección eran Francisco Unzueta (jefe de FET-JONS), Hilario Urteaga Otegui (médico e inspector sanitario), Francisco Otaegui Ugarte, Gonzalo Arizmendi (aparejador), y José Otegui Zatarain. Formaron parte de la dirección interina Ricardo Ardura Goñi (del Sindicato Vertical), Francisco Castro Yáñez (ingeniero de la CAF y yerno de Moriones), José María Egoscozábal Francés (ingeniero de la CAF), Mariano López Martinez (ingeniero de Quifosa) y Melchor García Josa (jefe de la Policía municipal[375]).

La tarea de las defensas pasivas consistía en analizar las tareas civiles que podían resultar «de utilidad para la guerra», como por ejemplo la evacuación ante un eventual accidente. El gobernador de Gipuzkoa, a través de la Junta de Defensa Pasiva de Gipuzkoa, comunicó en una fecha tan tardía como el 15 de mayo de 1944 al alcalde de Beasain que habían nombrado al arquitecto José Antonio Elizalde Córdoba como «responsable de la construcción de refugios» en la zona[376]. Elizalde acudió el 15 de junio a Beasain «para inspeccionar posibles ubicaciones para la construcción de los refugios». Por otra parte, la tarea de

[366] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[367] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[368] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3189. Serie documental n.º 25.
[369] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 063. Serie documental n.º 18.
[370] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.
[371] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 1171. Serie documental n.º 01.
[372] Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.
[373] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18; y entrevista realizada a Joxe Etxeberria Apalategi en Beasain, el 25 de junio de 2014. Joxe Apalategi menciona a Jesus Argiñano y a Jaime Lopez de Pariza.
[374] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).
[375] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2362. Serie documental n.º 05.
[376] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A020. Serie documental n.º 01; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A020. Serie documental n.º 02.

las defensas pasivas también se centraba en la previsión de planes contra incendios (evacuación y prevención), siempre desde un punto de vista militar: en el guion de evacuación del 1 de noviembre de 1945, junto con la población civil, que fue estimada en 4.000 personas aproximadamente. Según sus cálculos, un 40 % eran personas «movilizables», otro 20 % serían industriales «militarizables» y el 40 % restante, unas 1.600 personas, aquellos que habría que evacuar en estos casos[377].

El último capítulo de este subapartado analizará el destino de las personas que murieron luchando a favor de Franco. Algunos de ellos fueron enterrados en Beasain, mientras que otros muchos quedaron en el frente, en paradero desconocido. La Fiscalía de San Sebastián prohibió la exhumación de aquellos cuerpos en octubre de 1941[378]. Según ha desvelado el historiador Iñaki Egaña, los restos de uno de los beasaindarras fallecidos, Justo Aguado Baza, fue trasladado al Valle de los Caídos[379].

1.4.b) Visita de Franco a Beasain

Durante la dictadura de Franco, entre los mandatarios locales y el conjunto de las facciones se perseguía un objetivo común, que consistía en que sus personalidades fueran alabados y reconocidos desde el centro del poder, para poder así alcanzar cierta «hegemonía» entre las facciones o las autoridades locales. (En cuanto a las facciones, Franco supo aprovecharse de la dependencia que profesaban hacia él para eliminar la autonomía de todas ellas.) En este sentido, cabe destacar que en un sistema tan jerárquico, donde todos los recursos se organizan desde arriba, lograr el reconocimiento de los intermedios tenía y tiene una gran importancia.

Franco visitó la localidad y este acontecimiento cobró más importancia que su paso en tren por Beasain en 1939. La tarde del 10 de septiembre de 1943, Franco acudió a Beasain invitado por la CAF, por lo que entendemos que esta empresa tuvo una gran repercusión en la economía española así como indirectamente en la actividad política. CAF invitó al gobierno municipal al recibimiento, quien a su vez ordenó a la banda municipal a que tocara a partir de las 16:00 frente al cruce que daba a las instalaciones de la fábrica (la llegada del dictador estaba prevista a las 16:30)[380]. Franco llegó a Beasain procedente de Pamplona. Como podemos ver, todos las autoridades locales se implicaron en esta acogida, y, si bien resulta llamativo, fue una empresa quien propició esta visita y no el ayuntamiento. Esto demuestra claramente el carácter del nuevo Estado, que había hecho una firme apuesta por el gran capital privado.

1.5 Represión

1.5.a) Fallecimientos

1.5.a.I) Fallecidos sin juicio

Transcurridas las primeras semanas de 1936, el número de beasaindarras fallecidos disminuye, si bien el caso de asesinatos se mantiene, tanto en Beasain como fuera de la localidad. Como decíamos, José María Igartua Lastra fue asesinado en Mutiloa, mientras que Hilario Igartua Polo fue abatido cuando se dirigía a Pamplona. Gregorio Begue, quien había permanecido en la cárcel de Beasain, también fue muerto en septiembre de 1936 en las inmediaciones de la capital navarra, y en octubre de 1936 mataron a Victoriano Oñatibia en San Sebastián, después de que fuera trasladado desde Beasain. Antonio Zubiaga fue asesinado en la localidad de Getaria en noviembre de 1936.

Las víctimas fallecidas a partir de esta fecha son personas que murieron «al margen de la lógica beasaindarra de la matanza», es decir, una vez transcurrida la cadena del odio que provocó la masacre de 27 y 28 de julio de 1936. Situaremos todas aquellas víctimas que se producen después de esta fecha al margen de esta «lógica». Tenemos el registro de diez víctimas en este caso, de las cuales cinco fallecieron sin ningún tipo de juicio, mientras que las otras cinco fueron fusiladas luego de un juicio. De estas cinco últimas víctimas, tres eran beasaindarras que habían sido detenidas mientras luchaban en el frente, y las dos restantes fueron capturadas fuera del frente de guerra.

Cabe destacar la importancia de distinguir entre las muertes que se produjeron antes y después de un juicio. Como afirmábamos en el capítulo anterior, este procedimiento modifica el carácter de la muerte; es decir, no es lo mismo morir

[377] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A020. Serie documental n.º 02.
[378] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 86.
[379] Agradezco a Iñaki Egaña el haberme aportado este dato.
[380] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3189. Serie documental n.º 18.

después de haber recibido un juicio, por escasas o nulas que fueran las garantías de defensa. En este caso, la pena de muerte se establecería oficialmente y se notificaría, recogiéndose el certificado de defunción en el registro; es decir, se podrían seguir una serie de normas. Un asesinato sin juicio, por su parte, implicaría simplemente la ejecución al margen de toda norma y responsabilidad. Por tanto, esta última modalidad no sería un fusilamiento a pesar de que la ejecución se llevara a cabo a tiros, sino que consistiría en un simple asesinato. Esto no quiere decir que los fusilamientos «oficiales» realizados por la violencia «azul» (en el caso de la violencia afín a los sublevados) fueran legales, y es que cabe recordar que este bando, sus organizaciones y el monopolio de la violencia ejercida sobre el conjunto del territorio partían de un acto ilegal: un golpe de estado contrario a la República instaurada con los votos de la ciudadanía en libre ejercicio de su voluntad. Por otra parte, existe también la diferencia cronológica, si bien en el caso de Beasain no se cumple (conocemos las fechas de cuatro de los cinco asesinatos cometidos sin juicio previo, de los cuales dos, Domingo Martinez y Juan Velázquez, fueron ejecutados en 1938 y 1939, respectivamente). Es a partir de la primera de 1937 cuando los sublevados comienzan con la matanza y con los fusilamientos contra sus adversarios[381]. Como afirmábamos, durante los primeros meses debió de producirse por el deseo de fijar la estabilidad del régimen mediante la violencia masiva por parte del partido del Estado de los sublevados, es decir, debido a que empleaban la violencia masiva como herramienta política.

Y es que, en la retaguardia de la contienda, la represión fue extremadamente violenta, sobre todo durante los primeros meses, donde el número de muertos provocado por la represión superó a los fallecidos en el frente de guerra[382]. Según varios historiadores como Javier Rodrigo Sánchez, esto tiene su lógica, debido a que esta represión constituyó uno de los pilares del nuevo régimen. Represión y Estado resultaban pues indivisibles. Dicho de otra manera, la guerra de 1936 y especialmente la represión posterior fueron herramientas para afianzar el nuevo régimen, o, más bien, su principal componente. Según los términos que emplea el autor, la violencia de Franco «fue una inversión» que durante el conjunto de su mandato daría sus beneficios. El autor añade que no se trató de una violencia irracional, sino racional, asociada a necesidades y objetivos, a la vez que constata que los actos violentos fueron el canal de comunicación habitual del régimen[383]. Más adelante, Rodrigo afirma que «el objetivo de la violencia no era únicamente el control de la retaguardia, sino que iba más allá (...) esto no hacía de la violencia algo "baldío" sino todo lo contrario (...) Porque la violencia no era una herramienta para el presente, sino también para el futuro»[384].

Javier Rodrigo continúa diciendo que la violencia de Franco situó el régimen en un contexto paradigmático con respecto a las demás dictaduras totalitarias (durante buena parte de la década de 1940 no cabe duda que el régimen fue totalitario), ya que no existió ningún otro régimen fascista que recurriera a tanta violencia en épocas de paz (es decir, a partir de 1939). Al mismo tiempo, fue el único régimen fascista que alcanzó el poder mediante una guerra, por lo que no fue más que una continuación de la represión. Podemos decir que durante la guerra de 1936 e incluso una vez finalizada esta, la violencia fue una característica indisoluble del proceso de instauración del nuevo régimen[385].

Por tanto, la represión en la retaguardia más violenta se produjo durante el comienzo de la contienda. En el caso de Beasain, subrayamos que esta represión se concentra en la matanza de 27 y 28 de julio, pero esto no quiere decir que pasado este punto desapareciera. Por el contrario, la violencia continuó ejerciéndose contra la ciudadanía beasaindarra. Como afirmábamos, ejecutaron un total de diez personas en Beasain a partir de 1937, de los cuales cinco sin juicio previo, que enumeramos a continuación en orden cronológico de su asesinato: José Miguel Múgica Esnaola, fallecido el 26 de enero de 1937 (Beasain, 12 años), muerto en Beasain; José Manuel Landa Elorza, fallecido el 13 de marzo de 1937 (Beasain, 19 años), muerto en Pamplona; Domingo Martinez Sánchez, fallecido el 5 de abril de 1938 (Olite, Navarra, 62 años), muerto en Pamplona; Juan Velázquez García, fallecido el 28 de marzo de 1939 (Cañizal, Zamora, 57 años), muerto en Beasain; y Fermín Odaturra (sin más datos sobre este último).

---

[381] ESPINOSA MAESTRE, Francisco: *Guerra y represión en el Sur de España. Entre la historia y la memoria*. Universidad de Valencia, Valencia. 2012, p. 34.

[382] BAHAMONDE, Antonio: *Un año con Queipo. Memorias de un nacionalista*. La Espuela de Plata, 2005; in RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, p. 25.

[383] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, pp. 26-28.

[384] Excluiremos casos excepcionales como el régimen de Vichy y el Estado Independiente de Croacia (EIC), pues esos fueron puestos en el poder por una guerra llegada de fuera (la invasión alemana del III Reich), no por una guerra entre comunes (en ese caso, ese tipo de guerra llegó tras el establecimiento ilegítimo de esos regímenes). En nuestra opinión, si bien el régimen de Franco tiene grandes similitudes con el del EIC (conjunción de elementos fascistas y nacional-católicistas, culto a los líderes, dependencia de las potencias extranjeras, violencia masiva), hay que considerar la brutalidad de los fascistas croatas, y que el intento de limpiar la nación fue primordialmente contra el enemigo de etnia judía o serbia. El régimen de Franco, por su parte, luchaba contra el enemigo ideológico –en la Guerra de 1936, es decir, contra los enemigos de la legitimización del régimen–. Eso es un indicio de las diferencias entre los dos regímenes en lo que respecta a la auto-percepción y la naturaleza ideológica.

[385] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, p. 28.

El primero de ellos, José Miguel Múgica Esnaola, era un niño de 12 años, por lo que se trata de la persona más joven asesinada en Beasain (dejando de lado a Miren Gordobil, la niña que falleció a los dos años de edad el 24 de julio de 1936, y que, como afirmábamos, difícilmente estaría asociado con los enfrentamientos de la contienda, ya que los sublevados aún no habían llegado a la localidad). No hemos encontrado ningún dato sobre Múgica en el censo municipal de Beasain, pero, según el registro de defunción, vivía en el hospital Arangoiti. Según consta en este registro, Múgica falleció el 26 de julio de 1937 debido a una «rotura de cráneo» en la sede de la FET-JONS de Beasain (Iñaki Egaña recoge que murió víctima de una paliza), por lo que este caso, junto con el de José María Igartua Lastra que mencionábamos en el capítulo anterior, fue uno de los pocos en que las autoridades franquistas asumieron su responsabilidad[386]. El registro fue realizado al día siguiente del fallecimiento, el 27 de enero, ante los testigos José Iguain Tellería, director de la banda, y un tal Nicolás Rodrigo Barcenal[387]. La muerte de José Miguel Múgica, si bien el juzgado de Beasain indica públicamente que sucedió en la sede de la FET-JONS (por lo que sería motivo de escándalo), no nos consta que acarreara consecuencias a la Falange de Beasain, ya que Miguel Cerrajería continuaría ejerciendo la jefatura local a lo largo de 1937, en los siguientes dieciocho meses.

Las siguientes dos víctimas fueron José Manuel Landa Elorza y Domingo Martinez Sánchez, fallecidos en Pamplona según nuestros datos. El hecho de que fueran trasladados a la capital navarra nos lleva a pensar que su muerte compartiría el mismo esquema que en el caso de la muerte de Gregorio Beguer el 22 de septiembre de 1936, es decir, que fueron trasladados de Beasain a Pamplona para ser ejecutados. Sin embargo, no nos consta que Landa Elorza y Martinez Sánchez estuvieran en la cárcel de Beasain, ya que no obran en el listado de presos del penitenciario beasaindarra de 1937 y 1938[388]. José Manuel Landa fue fusilado el 12 de marzo de 1937, según las hipótesis de Iñaki Egaña[389]. No tenemos tantos datos sobre Domingo Martinez, secretario de la CAF. Por una parte, Iñaki Egaña tan solo afirma que fue fusilado en Pamplona[390]. Por otra parte, el diario *Euzko Deya*, en la crónica de Beasain publicada el 21 de marzo de 1937, lo da por fusilado[391], mientras que el Gobierno Vasco no proporciona ninguna fecha, limitándose a informar de su profesión (secretario de la CAF) y lugar de fusilamiento (Pamplona), tal y como se recoge en el apartado «La represión en Guipúzcoa» del informe del Gobierno Vasco de 1939 titulado Euzkadi bajo el régimen de Franco[392].

El cuarto de la lista, Juan Velázquez García, nacido en Cañizal y afincado en Irun, fue ejecutado en Beasain el 28 de marzo de 1939. Según el registro, Velázquez García trabajaba en las ferrovías. Iñaki Egaña corrobora esta información[393]. Todo apunta a que no era empleado de la CAF, tal y como recoge el consejo de guerra, sino de las ferrovías, ya que provenía de Irun[394]. Según el Registro Civil, fue ejecutado a las 10:00, acusado por las lesiones que provocaron la muerte de José Miguel Múgica: «rotura de cráneo». Parece ser que Velázquez también falleció víctima de una paliza. Cabe destacar que fue juzgado por un consejo de guerra, donde se expuso que era votante de izquierdas y que se fugó al País Vasco francés para después volver a Irun (las diligencias dieron comienzo en noviembre de 1937). Sin embargo, un tribunal militar decidió el 21 de abril de 1938 archivar la causa contra él y dejarlo en libertad, debido a una serie de «atenuantes», como la no manipulación de armas para luchar a favor del Frente Popular, la actitud contraria a la fundición de plomo en su taller para fabricar balas, y la defensa de un miembro de derechas, Macario Echauz[395]. Por tanto, es probable que esta muerte tuviera cierta relación política, si bien no hemos podido esclarecer la causa exacta ni los ejecutores. El registro del fallecimiento de Velázquez García tuvo lugar al día siguiente, el 29 de marzo de 1939[396].

La única información que tenemos sobre Fermín Odaturra proviene de la publicación de Iñaki Egaña. Según este autor, Odaturra era empleado de un banco en San Sebastián y afiliado al PNV. Egaña sostiene que fue delatado por un compañero de trabajo, por motivos de envidia, ya que el delator había sido despedido por un fraude que había cometido[397]. Según los datos proporcionados por Egaña, Odaturra fue fusilado en San Sebastián. Como podemos observar, los datos que nos ofrece

---

386 Juzgado de Paz de Beasain. Registro Civil, "José Miguel Mugica Esnaola"; y EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria (IV lib, La Guerra en Gipuzkoa)*. Aise liburuak, Andoain, 1999, p. 208.

387 Juzgado de Paz de Beasain. Registro Civil, "José Miguel Mugica Esnaola".

388 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 63.

389 EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria. (IV lib, La Guerra en Gipuzkoa)*. Aise liburuak, Andoain, 1999, p. 207.

390 EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria. (IV lib, La Guerra en Gipuzkoa)*. Aise liburuak, Andoain, 1999, p. 207.

391 *Euzko Deya*, del 21 de marzo de 1937.

392 *Euzkadi bajo el régimen de Franco: La represión en Guipúzcoa*. Archivo del Gobierno Vasco, Fondo de la Asociación Sancho de Beurko, caja 13, serie documental n.º5, documento n.º 1.

393 Juzgado de Paz de Beasain. Registro Civil, "Juan Velazquez Garcia"; y EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria. (IV lib, La Guerra en Gipuzkoa)*. Aise liburuak,. Andoain, 1999, p. 207.

394 Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 12827-38, correspondiente a Segundo Lozares Escolar.

395 Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 420-38, correspondiente a Juan Velazquez Garcia.

396 Juzgado de Paz de Beasain. Registro Civil, "Juan Velazquez Garcia".

397 EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria*. (IV lib, *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak,. Andoain, 1999, p. 208.

Egaña sobre Odaturra son los mismos que los ofrecidos por otras fuentes sobre Victoriano Oñatibia: empleado de la banca, nacionalista vasco, delatado por un compañero (vecino de Oñati según algunas fuentes, mientras que otras sostienen que fue un tal Arregui)[398]. Por otra parte, el único dato que nos ofrece Iñaki Egaña sobre Victoriano Oñatibia es la fecha y el lugar del fusilamiento: 17 de noviembre de 1936 (mientras que según José Manuel Azurmendi, fue ejecutado el 23 de octubre)[399].

Un caso que genera bastantes dudas es la muerte del joven Ángel Melgosa Marquina, fallecido en junio de 1937, en un contexto de represión. Según el registro de Beasain, su muerte se produjo en San Sebastián el 27 de junio de 1937, si bien un testigo declaró en la causa para esclarecer esta muerte que Melgosa había fallecido en Beasain. Iñaki Egaña afirma que fue fusilado en San Sebastián el 28 de junio de 1937, pero podemos afirmar que este dato es erróneo[400]. El alcalde José Luis Guridi remite una carta al director del hospital San Antonio Abad de San Sebastián el 24 de junio, solicitando que atendieran a aquel «herido» que había sido atropellado por un automóvil[401]. Por otra parte, en el Archivo Intermedio Militar Noroeste de Ferrol se custodia la causa de las diligencias abiertas por la muerte de Ángel Melgosa Marquina, en la que se explica que el 24 de junio ingresó en el hospital San Antonio Abad de San Sebastián y que falleció al día siguiente. El 27 de junio, los médicos Ricardo Cardenal Sánchez y Felipe Pino Arcarza certifican la defunción de Melgosa Marquina a la vez que realizan un listado de sus lesiones y confirman que fue atropellado por un automóvil, por lo que se desmiente la hipótesis de Iñaki Egaña, quien sostiene que fue fusilado el 28 de junio[402]. Las diligencias para esclarecer la muerte de Melgosa dan comienzo en septiembre, en un juzgado de San Sebastián. El 30 de agosto de 1938, las investigaciones darán su fruto, y confirman que el automóvil que atropelló a Melgosa tenía el número de matrícula M-38905, y era conducido por un teniente de la Artillería Pesada llamado Javier Marichalar Bruguera, que el 21 de octubre de 1938 ejercía de capitán en Soria, según el documento remitido por el teniente coronel de la Artillería Pesada de San Sebastián al Tribunal Militar número 4 de San Sebastián. En cuanto al alférez que viajaba junto con Marichalar, no se dispone de ninguna información. El 31 de octubre de 1938, además de la causa abierta a Javier Marichalar, se realizan diligencias de los ciudadanos de Beasain Isidoro Cuñado y Eugenio Calvo, que aparecían como testigos (Cuñado y Calvo eran amigos de Melgosa, y estaban juntos cuando se produjo el atropello). El 10 de noviembre de 1938, Marichalar afirma en su declaración que el alférez que viajaba junto a él era Alfonso Martos Zabalburu, y que la muerte se produjo en Beasain «en una curva hacia la izquierda» (en la actual calle Iturrioz, también adjuntaron planos) «cuando al lado de la carretera, por detrás de un muro, aparecieron una serie de niños corriendo uno detrás de otro». Según el relato de Marichalar, Melgosa fue atendido en las instalaciones de la CAF de Beasain, pero el médico ordenó su traslado a San Sebastián. El 13 de noviembre de 1938, Alfonso Martos afirma que la muerte se produjo en Beasain y que el automóvil viajaba a 40 kilómetros por hora, que unos niños salieron corriendo a la carretera por detrás de un muro y que «resultó imposible» verlos antes de que salieran a la vía. Según Martos, Marichalar giró el vehículo pero «arrolló a uno de los niños (...) pese a su esfuerzo para evitarlo». Martos añade que Melgosa fue trasladado inmediatamente a San Sebastián en camión[403]. Isidoro Cuñado y Eugenio Calvo, por su parte, también afirmaron que salieron corriendo a la carretera desde Ezkiabaso, sin percibir que se aproximaba un vehículo. Finalmente, el 5 de diciembre de 1938 el juez instructor Pedro Gual calificó lo sucedido de «suceso desafortunado» y, por tanto, Marichalar finalmente fue exculpado[404].

A la luz de la coincidencia de las versiones de ambas partes, tanto la de los militares como la de los amigos de Melgosa, se da por probado que se trató de un accidente y no de un asesinato. Independientemente de que existan indicios que nos lleven a pensar que el autor del atropello que provocó la muerte de Melgosa, el teniente Javier Marichalar, fue juzgado de manera demasiado «leve» (siempre como hipótesis, ya que no tenemos pruebas de ello), este caso no fue un asesinato.

1.5.a.II) Fusilados con juicio previo

Un total de cinco personas fueron ejecutadas después de haber celebrado un juicio contra ellas. Hemos mencionado anteriormente a tres de estas personas, los fallecidos en el frente Lázaro Cebrián Blanco, Valerio Polo Carrascal y José Ibarbia

[398] IRAOLA, José Vicente: "Informe de José Vicente Iraola" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (pp. 351-353) Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005, p. 353; entrevista realizada a Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro en Donostia, el 10 de septiembre de 2014; y entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[399] EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria*. (IV lib, *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak,. Andoain, 1999, p. 207.

[400] EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria*. (IV lib, *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak,. Andoain, 1999, p. 207.

[401] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 56.

[402] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 2439-39, correspondiente al fallecimiento de Ángel Melgosa Markina.

[403] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 2439-39, correspondiente al fallecimiento de Ángel Melgosa Markina.

[404] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 2439-39, correspondiente al fallecimiento de Ángel Melgosa Markina.

Unzueta. Destaca por su crueldad el caso de Valerio Polo, ya que abrieron una causa en su contra en 1938, después de que fuera juzgado y ejecutado. Asimismo, otros dos beasaindarras fueron fusilados después de haberse celebrado un juicio contra ellos, es el caso de Félix Gaztañaga (1939) y Jesús Larrañaga (1942).

Félix Gaztañaga Urrutia vivía en Tolosa en 1936. Según las informaciones proporcionadas por Iñaki Egaña, era «hojalatero» de profesión[405]. En la causa custodiada en el Archivo Militar de Ferrol era «fontanero», tenía 26 años y pertenecía a las Juventudes Socialistas; según testigos de derechas, era el jefe de las Juventudes Socialistas. Fue condenado también por los hechos sucedidos en Tolosa en la revolución de 1934. Tenía un hermano, Luis Gaztañaga, jefe de Acción Nacionalista Vasca de Tolosa. En abril de 1936, PSOE, UGT y Juventudes Socialistas crean la Junta Revolucionaria de Tolosa que, prácticamente, estará al mando de la villa papelera durante los meses de julio y agosto de 1936. (La Junta del Frente Popular de Tolosa, que congregaba a republicanos, socialistas y nacionalistas, no se crearía hasta pasados unos días del comienzo de la contienda.) Según Mikel Errazkin, la Junta Socialista Revolucionaria sugería y dirigía la actividad de la Junta del Frente Popular, y llegó a conseguir armas para defender la ciudad de Tolosa, enfrentándose incluso a la Guardia Civil[406]. Esta Junta Socialista Revolucionaria ordenó la detención de 200 partidarios de la derecha en Tolosa: en un primer momento, los trasladó a la casa del pueblo de la localidad y los ingresó en prisión, con el visto bueno de los demás miembros[407]. Según la acusación, Félix Gaztañaga era uno de los responsables de la custodia de la penitenciaria. Los datos que obran en la causa abierta contra él, fue detenido el 21 de octubre de 1937 en Asturias, y fue ingresado en la cárcel de Santoña. En enero de 1938, fue trasladado a la cárcel del convento de los Escolapios y el 28 de octubre de aquel mismo año, al centro penitenciario de Ondarreta, en San Sebastián. El juicio contra Gaztañaga dio comienzo el 20 de enero de 1939, con el juez Felipe Cubas, capitán de Artillería. Fue acusado de participación en el traslado de 13 carlistas de la prisión de Tolosa a San Sebastián el 31 de julio de 1936[408], así como de amenazar con fusilar al preso tolosarra de derechas Javier Fernández de Esquide el 5 de agosto. Según la acusación, había «pruebas» que corroboraban las declaraciones de un testigo, que había afirmado que Gaztañaga Urrutia concedió cinco minutos para informarle sobre el lugar donde escondían las armas los miembros de la derecha, a la vez que había añadido que, en caso contrario, lo fusilaría. Otro preso de derechas, Eusebio Larreta, testificó que Gaztañaga era el «responsable de la prisión»[409]. Más tarde, Félix Gaztañaga participó en la guerra en el batallón Rusia, y fue detenido en Asturias después de haber luchado hasta Gijón. Según las investigaciones llevadas a cabo por Mikel Errazkin, estas órdenes de ejecución fueron adoptadas por dos miembros de la Junta Socialista Revolucionaria: el presidente Andrés Subtil y el secretario Francisco García Labide. Errazkin afirma que Félix Gaztañaga no tuvo nada que ver en la orden de ejecución de los reos. Añade Errazkin que estas muertes han de entenderse en el contexto de una dinámica de venganza por la matanza perpetrada en Beasain días antes de la mano de los sublevados. En este sentido, el autor apunta a que los revolucionarios promovieron una «justicia improvisada» (una justicia que no respetó las normas del Estado republicano)[410]. Retomando el caso de Gaztañaga, según la sentencia dictada el 9 de mayo de 1939, fue condenado a pena de muerte alegando que «el condenado había protagonizado una gran responsabilidad personal», si bien la Fiscalía solicitaba una pena de prisión de 30 años[411]. Fue ejecutado el 13 de noviembre de 1939 en San Sebastián y enterrado en el cementerio de Polloe, en una fosa sin identificar. Según Mikel Errazkin, el entonces alcalde interino de Tolosa, Rafael Ariztia, solicitó la conmutación de la pena a Franco, quien rechazó la revocación de la pena capital[412].

La ejecución de Jesús Larrañaga, por su parte, tuvo lugar en enero de 1942. Cuenta José Antonio Eguido que al final de la guerra de 1936 Larrañaga fue responsabilizado por la organización de la organización interna del Partido Comunista español. Según Eguido, Larrañaga fue durante estos últimos meses prácticamente el director general del Partido Comunista, ya que la mayoría de los directivos del partido habían huido del país[413]. Fue detenido en Alicante en los últimos días de la contienda, en 1939, sin que los artífices de la detención conocieran su identidad. Fue ingresado en un campo de concentración en las

[405] EGAÑA, Iñaki: 1936. *Guerra Civil en Euskal Herria*. (IV lib, *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak,. Andoain, 1999, p. 208.

[406] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, pp. 56-57.

[407] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 14346-38, correspondiente a Félix Gaztañaga Urrutia.

[408] Declaraciones realizadas en el juicio por los testigos Jabier Fernandez de Eskide, Eusebio Larreta y Miguel Lumbreras, presos de derechas aquel día.

[409] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 14346-38, correspondiente a Félix Gaztañaga Urrutia.

[410] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, pp. 57-59.

[411] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 14346-38, correspondiente a Félix Gaztañaga Urrutia.

[412] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (II lib, *Listado de personas represaliadas y participantes durante la Guerra Civil)*. Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 146.

[413] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga* (número 2 de la colección Beasaingo Paperak). Comisiión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, 1993, p. 105.

inmediaciones de Albacete. Sin embargo, los fascistas, sospechando de su identidad, enviaban espías disfrazados de preso al campo de concentración para averiguar quién era realmente[414].

Larrañaga dio comienzo a un largo periodo en el exilio comenzando por el País Vasco francés hasta Cuba, pasando por la República Dominicana, donde colaboró en la creación del Partido Comunista Dominicano. Sin embargo, en 1941, recibió la orden para volver al centro del Estado español, con la misión de refundar el partido comunista español. Desconocemos los detalles de esta decisión, debido a que el Partido Comunista permaneció sin un centro de dirección ni una jerarquía definida los años inmediatamente posteriores a la contienda. Según nos cuenta Egido Sigüenza, la decisión fue adoptada por Vicente Uribe Galdeano, responsable del Partido Comunista Español para Latinoamérica (Uribe también era vasco). Según las informaciones que obran a nuestro poder, las relaciones entre Uribe y *Goierri* no eran fluidas. Cuenta Miguel Amilibia que el responsable de estas malas relaciones fue Santiago Carrillo. Tanto para Amilibia como para la familia de Larrañaga, la decisión de volver a enviar a España a un dirigente tan conocido fue firmar su sentencia de muerte –según Rosa Larrañaga–, tal y como hicieron «años después con Grimau». Amilibia opina que tras esta decisión se escondía la intención de «librarse de Larrañaga», para que «fuera imposible la creación de un Partido Comunista Vasco federado al PCE», tal y como sucedía con el PSUC de Cataluña[415].

Larrañaga y un grupo de comunistas –entre los que se encontraba otro vasco, el hernaniarra Imanol Asarta– llegaron a Portugal donde fueron acogidos en la casa de un militante del Partido Comunista Portugués. A raíz de unas caídas que tuvieron lugar en el Estado español, fueron detenidos en octubre de 1941, y fueron puestos a disposición de la DGS por la Policía portuguesa en la localidad de Valença do Minho, desde donde fueron trasladados a la prisión madrileña de Porlier.

El 19 de enero de 1942, un tribunal militar dirigido por el coronel Aymar condenó a muerte a Larrañaga, a Asarta y a otros cinco comunistas. Cabe destacar que las investigaciones en torno a Larrañaga no consiguieron probar que fuera el responsable por organizar el ataque contra la cárcel de Ondarreta de San Sebastián llevada a cabo por las fuerzas de izquierda a finales de julio de 1936, por lo que quedó como «sospechoso». Asimismo, uno de quienes declaró contra Larrañaga en este juicio fue Miguel Ibánez de Opacua Larzábal, comandante de Infantería y hermano del miquelete Luis Ibáñez de Opakua, muerto en Beasain de la mano de las fuerzas sublevadas. Ibáñez de Opakua acusó a Larrañaga de haberlo detenido junto a un almirante llamado Roldán, acusación que no pudo ser comprobada[416]. Por lo tanto, todo apunta a que en este caso el fusilamiento también respondía a motivos exclusivamente políticos, ya que fue ejecutado por ser miembro de la formación comunista y no por los delitos cometidos. Larrañaga y sus cinco compañeros fueron ejecutados el 21 de julio. Uno de ellos recibió el indulto en el último momento.

El fallecimiento de Jesús Larrañaga no fue comunicado debidamente a su familia, que se encontraba en la URSS. Según José Antonio Egido, el Partido Comunista Español llegó a esconder las cartas de *Goierri* dirigidas a la familia. Rosa Larrañaga y Miren Atxaga se muestran sumamente críticas con la dirección del Partido Comunista de aquellos años: «La única información que recibíamos provenía del Partido Comunista Español, pero no era muy abundante. No nos trataron bien, fuimos arrinconadas. Se limitaron a informarnos de la muerte de nuestro padre». Tal vez sea este el motivo por el que ni Larrañaga ni Atxaga nunca militasen en el Partido Comunista Español: «Nosotras siempre hemos sido comunistas, pero nunca hemos tenido demasiado trato con los comunistas españoles, ni cuando residíamos en Rusia, ni una vez que habíamos regresado»[417].

Entre los ejecutados, destaca por su crueldad el caso de Valerio Polo, ya que abrieron otra causa en su contra en 1938, después de que fuera juzgado y ejecutado. Según obra en su expediente, el alcalde suscribió un informe el 26 de abril de 1938, informando que «desconocía la residencia de Valerio Polo». La causa siguió su curso (fue trasladado de Santander a Bilbao y, en octubre de 1938, los tribunales acordaron su traslado a Gipuzkoa), hasta que en julio de 1940 fue declarado en rebeldía[418]. Se trató de un caso extremo, pero hubo un segundo ejemplo donde se realizaron investigaciones sobre una persona que había fallecido: fue el caso del cabo o caporal de la Guardia Civil Carlos González, quien, a diferencia de Valerio Polo, no

[414] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015; y EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga* (número 2 de la colección Beasaingo Paperak). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, 1993, pp. 125-126. Egido menciona a Zapirain para aportar otro dato sobre la huida: "Larrañaga hizo ademán de pararse a orinar para poder escapar".

[415] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015; y EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga* (número 2 de la colección Beasaingo Paperak). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, 1993, p. 132.

[416] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 4135-42, correspondiente a Jesus Larrañaga Txurruka.

[417] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015; y EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga* (número 2 de la colección Beasaingo Paperak). Comisiión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, 1993, pp. 134 y 142.

[418] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 11946-38, correspondiente a Valerio Polo Carrascal.

había sido ejecutado, sino que había fallecido en la guerra. En el caso de González, dentro de la causa abierta contra Felipe Bueno, las autoridades quisieron saber la implicación en el derribo del puente de Kaxeta de Ataun, para esclarecer si la orden fue adoptada por él o por el jefe de puesto de Ordizia, Ángel Latorre[419].

1.5.a.III) Fallecimiento del guerrillero de Aratz-Matxinbenta

Gracias al testimonio de Xanti Lasa Aramburu hemos podido conocer un relato prácticamente desconocido de la historia de Beasain. Según Lasa, estas informaciones provienen de sus vecinos del caserío Endrio, ya fallecidos. Lasa Aramburu cuenta que años después del final de la guerra (desafortunadamente no puede dar una fecha concreta), su abuela paterna, carlista, avistó dos guerrilleros en Arantz-Matxinbenta, y denunció su presencia a las fuerzas armadas de orden público (no especifica si se trató de una denuncia formal o simplemente de una comunicación). La Policía interceptó a estos dos guerrilleros y fueron ejecutados, no sabe «en qué lugar preciso». Según Xanti Lasa, se trata de un «trago amargo» para su familia, pero sostiene que era su obligación comunicar y hacer saber que existen dos personas fallecidas en Aratz-Matxinbenta. Estos guerrilleros no eran de Beasain, serían «tal vez asturianos»[420].

La única información que hemos encontrado a este respecto ha sido el registro de defunción de un desconocido, custodiado en el juzgado de paz de Beasain y con fecha de 16 de junio de 1938. Según este registro, este desconocido había fallecido un día antes, el 15 de junio de 1938, medía 1,85 metros de altura y parecía tener unos «25 o 30 años de edad». El documento añade que fue muerto a las «cuatro de la tarde» fuera del núcleo urbano por «heridas de bala», y ordenaba su inhumación en el cementerio de Arantz-Matxinbenta. El único testigo del registro fue el médico titular, Hilario Urteaga Otegui[421]. La descripción (un joven), la causa que provoca la muerte (violenta) y el lugar de inhumación (Arantz-Matxinbenta) coinciden con el testimonio de Xanti Lasa Armnburu; sin embargo, esta información no constituye una prueba específica e irrefutable, incluso existe una contradicción: se registra la muerte de un solo hombre, mientras que Lasa Aramburu nos habla de dos[422].

1.5.b) Juzgados, encarcelados y trasladados a los batallones de trabajadores

La represión franquista no se limita a las muertes. Existe un gran número de personas enviadas a cárceles, campos de concentración, batallones de trabajadores, etc. Según Javier Rodrigo, después de la guerra, un total de 300.000 presos pasaron por las cárceles españolas. En los campos de concentración se acumularon 500.000 presos; asimismo, se construyeron un total de 180 campos, de los cuales 104 fueron «permanentes»[423]. La apertura de estos campos demuestra que la persecución franquista en España fue un fenómeno de carácter masivo.

Afirmábamos que los presos que ingresaron en la cárcel de Beasain en agosto de 1936 fueron puestos en libertad en los meses de septiembre y octubre, y que dos de ellos, Gregorio Begue y Victoriano Oñatibia, fueron fusilados. Sin embargo, esto no quiere decir que la prisión de Beasain quedara vacía; al contrario, ya que durante los próximos años se llenarían de presos, de los cuales muchos eran políticos[424]. Un documento que obra en nuestro poder afirma que, durante 1937 y 1938, la cárcel municipal albergaba a un total de 43 presos, entre los cuales destacan Julián Onésimo (cuyo hijo Ignacio fue ejecutado), el conocido socialista Telésforo Gómez Arce (que había participado en la huelga de 1934) y el jeltzale Enrique Zubizarreta Zabalo[425]. Todos estos presos fueron puestos a disposición judicial, por lo que se supone que existían cargos contra ellos que, según los franquistas, permitían su imputación (no fueron encarcelados por una simple pelea, ya que más tarde se celebraría un consejo de guerra). En febrero de 1939, un documento suscrito por el alcalde de Beasain revela que el gasto de los presos políticos detenidos entre agosto de 1936 y noviembre de 1938 ascendía a 11.023,05 pesetas[426]. Según Guridi, algunos de los presos trabajaban durante su reclusión.

---

[419] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 3088-38, correspondiente a Felipe Bueno Arizmendi.

[420] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[421] Juzgado de Paz de Beasain. Registro Civil. 16 de junio de 1938.

[422] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[423] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008. pp. 27 y 112.

[424] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 63.

[425] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 63; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 74.

[426] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 43.

Onésimo fue trasladado a la prisión de Beasain el 6 de mayo de 1938[427], y fue puesto en libertad el 12 de julio de 1938[428]. Sin embargo, ya había sido detenido anteriormente, «incluso con la entrada de las tropas en Beasain». En este sentido, el entonces jefe de la Falange, Miguel Cerrajería, afirmó que había sido trasladado a Pamplona –dato que se confirma en la sentencia de 1938, en la que se dice que estuvo en el penal de San Cristóbal–[429]. Por lo tanto, podemos pensar que perteneció al grupo de 20 personas que permaneció en prisión durante los primeros meses[430]. Según el consejo de guerra contra Julián Onésimo y después de haber sido detenido en septiembre de 1937, ingresa en «prisión preventiva» en agosto de 1938[431] y el 26 de noviembre de 1938, el juez militar Rafael Barrio Salamanca decreta una pena de prisión de un año para Onésimo. Llegados a este punto, la información se confunde. Según la causa abierta en su contra, permaneció detenido desde 1937 y, considerando que había cumplido su condena», fue puesto en libertad el 3 de diciembre de 1938 (la dirección del penal solicita a la Guardia Civil el 3 de diciembre de 1938 la custodia del preso Julián Onésimo ante su inminente puesta en libertad)[432]. Sin embargo, su nieto Ramón Pérez Onésimo sostiene que su abuelo falleció en la prisión de Ondarreta, cuando cumplía condena[433]. En la causa abierta con Julián Onésimo, se revela que el 4 de febrero de 1939 compareció nuevamente ante el juez Nicanor Porres. Este último, tras indicarle su intención de dictar sentencia firme, le comunica que será puesto en libertad definitivamente. En el documento consta la firma de Julián Onésimo[434]. Por lo tanto, es probable que fuera nuevamente detenido, ya que en abril de 1939 tenemos constancia de nuevas diligencias en su contra[435] o, como sucede en otros casos, que nos encontremos ante un caso de «confusión de la memoria». Nosotros no hemos hallado la ficha de prisión de Julián Onésimo, si bien permaneció en el penal de Ondarreta. Otro de los hijos de Julián Onésimo, Aurelio, fue trasladado a los batallones de trabajadores[436].

En cualquier caso, fueron los detenidos en el frente quienes tuvieron que enfrentarse a las situaciones más duras y la mayoría de ellos cumplieron despiadadas penas de prisión; muchos de ellos fueron confinados en campos de concentración o en batallones de trabajadores. En este sentido, la red de campos de concentración fue creada especialmente para la retención de los soldados republicanos detenidos durante la guerra, y la ampliación de la red tuvo lugar especialmente durante el verano de 1937, si bien los primeros se habían creado el año anterior[437]. Tal es el caso de Ángel Ruiz de Apodaca, que, tras ser detenido en el frente, fue trasladado al campo de concentración de la localidad turolense de Calamocha, de donde salió aproximadamente en 1940[438].

La familia Lamata vivió una situación parecida. Dos de sus hijos, Tomás y Francisco, fueron detenidos por pertenecer al Ejército Vasco. Francisco Lamata, después de su detención en Cantabria, fue trasladado a los penales de Cantabria, Bilbao y Cádiz. El marido de su hermana Lucía, Timoteo Alonso, también fue detenido y confinado en el batallón de trabajadores de Asturias. Durante su permanencia en prisión nació su hijo José María Alonso Lamata, testigo de este proyecto: «No permitieron visitar a su hijo recién nacido, fue la madre de la criatura quien tuvo que viajar a Asturias para verlo»[439]. Un caso similar fue el vivido por Alfonso Ibaibarriaga y su mujer Cristina Usabiaga. Ibaibarriaga fue detenido entre Cantabria y Asturias y, durante su prisión en Santoña, Cristina Usabiaga tuvo que acudir a visitarlo con su hija recién nacida, Arantza Ibaibarriaga[440].

Otra familia que sufrió la misma situación fueron los Aramburu Aramburu, los txistularis. El padre de esta familia era el hermano del miembro histórico del PNV Santiago Aramburu, quien, tal y como decíamos, permaneció en la prisión de Beasain, al poco de la ocupación de la localidad por parte de los sublevados. Cuatro de los sobrinos de Santiago, «Enrique, Luis, Martín y otro cuyo nombre no recuerdo» lucharon con los nacionalistas, mientras que el quinto de los hermanos, Ramón Txanbo tuvo que alistarse a las filas carlistas. Según el nieto de Santiago, Xanti Lasa Aramburu, los cuatro fueron enviados a los batallones de trabajadores[441].

Además de los gudaris, también fueron detenidos los trabajadores de la industria bélica del Gobierno Vasco. Fue el caso de los hermanos José y Cecilio Sarriegui Aldanondo quienes, habiendo retrocedido de Bizkaia con la industria, fueron detenidos

[427] Según el Ayuntamiento de Beasain: Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 63.
[428] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 63.
[429] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 2458-38, correspondiente a Julián Onésimo Palacios.
[430] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 2458-38, correspondiente a Julián Onésimo Palacios.
[431] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 2458-38, correspondiente a Julián Onésimo Palacios.
[432] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 2458-38, correspondiente a Julián Onésimo Palacios.
[433] Entrevista realizada a Ramon Perez Onesimo en Beasain, el 30 de julio de 2014.
[434] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 2458-38, correspondiente a Julián Onésimo Palacios.
[435] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 2458-38, correspondiente a Julián Onésimo Palacios.
[436] Entrevista realizada a Ramon Perez Onesimo en Beasain, el 30 de julio de 2014.
[437] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, p. 112.
[438] Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.
[439] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a José Maria Alonso Lamata, y a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.
[440] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.
[441] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

en Asturias. El juez solicitó el aval de dos miembros de derechas para defenderse. Los dos sabían que el alcalde de Beasain era José Luis Guridi, por lo que uno de ellos acudió a él mientras que el segundo se puso en contacto con Santiago Aramburu para conseguir los avales. Ambos mostraron su asombro cuando el juez de la causa aseguró que Guridi no podía constituir ningún aval, ya que había sido él quien «suscribió el atestado». El tercer avalista que propusieron fue Santiago Aramburu. Los dos hermanos, con la colaboración de José Ibarbia, habían ayudado a la obtención del documento de identidad en la Bilbao controlada por el Gobierno Vasco, por lo que Santiago Aramburu accedió a firmar el certificado. Según Andoni Sarriegi, en el proceso contra Cecilio Sarriegui existían «acusaciones falsas», ya que uno de los firmantes más tarde incluiría frases tales como «no estoy seguro», etc. Pese a la agilización de los documentos de Aramburu, Cecilio Sarriegui fue condenado a seis años y un día de prisión, y pasó 30 meses en el penal de Larrinaga de Bilbao. A continuación, fue trasladado al batallón de trabajadores de Zornotza, donde permaneció durante algunos meses trabajando para el Estado sin percibir ninguna remuneración. Fue puesto en libertad provisional el 29 de noviembre de 1940. José Sarriegui, por su parte, recorrió varias prisiones, incluso permaneció en el campo de concentración de San Pedro de Cardeña, hasta que fue puesto en libertad. Una vez que regresó a su casa, unos beasaindarras de derechas prepararon una nueva denuncia en su contra y, después de permanecer unos seis meses en la cárcel de Ondarreta, fue juzgado y puesto en libertad[442].

Por otra parte, el médico Román Unanue, que había ejercido en Beasain, fue condenado a muerte, según las informaciones proporcionadas por su hija Sara Unanue Lobeto, «por nacionalista, separatista y gran propagandista»[443].

Asimismo, existe una serie de casos donde existen contradicciones entre los diferentes documentos. Uno de ellos fue el de Rafael Polo. Según su hija Alicia Polo, «como no aparecía en muchos documentos, no podíamos probar que había permanecido más de cinco años en prisión»[444]. La documentación oficial recoge que Rafael Polo fue puesto en libertad el 21 de marzo de 1940 (según la Prisión Provincial de San Sebastián, es decir, la cárcel de Ondarreta)[445] o el 26 de marzo de 1941, según la Audiencia de Guerra de Bilbao[446]. El Gobierno Militar de Bizkaia el 21 de abril de 1941 dicta el sobreseimiento de las acusaciones en su contra. Es probable que durante este tiempo se produjera una estancia adicional en prisión, no registrada en ningún documento.

También tenemos más casos de encarcelados. Cabe destacar el caso del jeltzale Pedro Ayesta que, tras ser detenido en Bilbao, cumplió pena de prisión en Logroño[447]. Entre los presos que permanecieron en el penal de Vitoria tenemos al jeltzale Pedro Ibarbia Unzueta, hermano del fusilado José Ibarbia[448], o José María Lozares Escolar, que fue detenido por ejercer el cargo de presidencia del sindicato ELA de Beasain. Según el relato de su hija María Pilar Lozares Sarasqueta, un día que su padre volvía de cazar, «se enteró de que había sido declarado presidente, sin que él supiera nada»[449]. Sin embargo, según nuestra documentación, José María Lozares había sido presidente de ELA por lo menos desde octubre de 1935[450]. Es probable que en un primer momento la decisión de ser elegido presidente estuviera relacionada con alguna circunstancia de estas características (téngase en cuenta que en octubre de 1935, a raíz de los sucesos de 1934, la figura principal de ELA, José Ibarbia, se encontraba en prisión), sin embargo, el hecho de mantener el puesto entre 1935 y 1936 demostraría el compromiso de Lozares. Fue trasladado al penal de Vitoria, según el relato de su hija. «Efectivamente, estuvo preso y, por lo que dice nuestra madre, fue condenado a muerte en un principio, si bien le conmutaron la pena más tarde». Durante el día, acudía a trabajar a la Parte Vieja, «escoltado por dos soldados. Cuando accedía a su puesto, los escoltas permanecían en la Parte Vieja. Un día que venían tarde, tuvo que acudir su padre a su encuentro, para evitar líos mayores». Lozares Escolar, sin embargo, no permaneció él solo en Vitoria, ya que su mujer fue empleada en el restaurante La Marina, cuyos propietarios contrataban a mujeres de presos políticos. Por otra parte, según María Pilar Lozares, algunos nacionalistas lanzaban comida todos los días a la ventana de la celda, a la vez que realizaban un gesto cada vez que echaban el fardel. «Mi padre nunca les vio la cara»[451].

---

[442] Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014.

[443] Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

[444] Entrevista realizada a Alizia Polo y a Mikel Apaolatza en Beasain, el 30 de julio de 2014.

[445] Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati). Carpeta n.º 2782, expediente n.º 050.

[446] Archivo de la Sociedad de Ciencias Aranzadi, expediente correspondiente a Rafael Polo Carrascal.

[447] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

[448] Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014; y entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.

[449] Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.

[450] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 059. Serie documental n.º 57.

[451] Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares Sarasketa en Beasain el 3 de julio de 2014. La familia materna de Maria Pilar Lozares Sarasketa (familia natural de Andoain) también sufrieron mucho. A un tío lo fusilaron en Derio, después de torturarlo. Otro, Sekundino, fue gravemente herido, y estando en el hospital de Santander, fue asaltado por las tropas franquistas. Para escapar saltó por la ventana, y los franquistas le remataron en el suelo, estando herido. El tercer hermano, Antonio, desapareció en la guerra. El cuarto, Pedro, anduvo de cárcel en cárcel y se contagió de tuberculosis.

Los requetés de Beasain acudían en numerosas ocasiones al frente para detener a los republicanos. Fue precisamente el caso de Ignacio Imaz, que fue detenido en Santoña con Epifanio Arguiñano y «un sacerdote»[452]. Según Juan Ramón Imaz, los franquistas iban a fusilar a Imaz, pero los italianos afirmaron que eran sus presos, por lo que no fueron ejecutados.

Como decimos, la mayoría de los rehenes fueron trasladados de la cárcel de Beasain o del frente a las prisiones franquistas, a los campos de concentración o a los batallones de trabajadores. En cualquier caso, hubo excepciones. Uno de ellos fue el exalcalde Víctor Bernedo. Había sido detenido en Bilbao, pero no había participado en el frente debido a su avanzada edad. Después de su detención, fue condenado a muerte, si bien más tarde le conmutaron la pena a cadena perpetua. Permaneció en las prisiones de Segovia y Bilbao y fue puesto en libertad en 1944, poco antes de su muerte, gravemente enfermo. José Manuel Azurmendi Dorronsoro, quien fuera empleado en el ayuntamiento por aquel entonces, sostiene que «no es cierto que el exalcalde Víctor Bernedo fuera ejecutado en la cárcel. Yo mismo intermedié para que fuera puesto en libertad»[453].

En cuanto a los pueblos colindantes, el lazkaotarra Nicómedes Zurutuza, afincado en Beasain, fue detenido en Santoña y trasladado a un campo de concentración[454]. Tenemos noticias también del donostiarra Eduardo Gamarra, trasladado a Beasain, que después de la conquista de Gipuzkoa se refugió en Cataluña, hasta que en 1938 se alistó en la localidad de Seu d'Urgell. «Permaneció en los Pirineos custodiando la frontera francesa hasta que se produjo su detención. Salió de prisión en 1940»[455].

Las condiciones de los centros penitenciarios fueron muy desfavorables. En la mayoría de los casos, tanto en las prisiones como en los campos de concentración predominaba el estado de hacinamiento, y carecían de servicios mínimos. Los centros penitenciarios eran zona de arbitrariedad, donde los abusos e injusticias eran el pan de cada día, desde el desvío de la comida destinada a los presos por parte de los funcionarios, hasta las ejecuciones (que normalmente se producían cuando el contacto con los familiares en el exterior era limitada), pasando por las continuas palizas. Fueron las mujeres quienes sufrieron la peor situación: las violaciones se sucedían o eran despojadas de sus bebés (a veces después de haberlas ejecutado)[456].

El número de presos, al igual que sucedió con otras instituciones represoras, vivió su momento de auge en 1939, alcanzando los 270.719 presos, según se desprende del Anuario Estadístico de España. En 1940 había un total de 233.373 en las prisiones españolas, y, a partir de aquel año, el número empieza a disminuir, llegando a 159.392 reclusos en 1941. Sin embargo, todas estas estadísticas no son del todo rigurosas, ya que no contabilizan los presos capturados después de la guerra y consideran tan solo aquellos detenidos que aún continuaban en las cárceles. Las mujeres reclusas con sus bebés tampoco se computan a efectos estadísticos[457]. Según sostiene Ricard Vinyes, los datos no se desglosaban por hombres y mujeres, por lo que podemos afirmar que estas estadísticas carecen de fiabilidad[458].

Según nuestras investigaciones, un total de 95 beasaindarras fueron juzgados en los consejos de guerra, socialistas en su mayoría, que habían militado en el Partido Socialista, en UGT o en ambas formaciones (o por lo menos 38 de 95 se mostraban afines a sus idearios; incluso podemos incluir tres casos más en esta lista –aunque con ciertas reservas–, sumando un total de 41). Dieciocho pertenecían a la Izquierda Republicana, pero siete de ellos ejercían una doble militancia entre el Partido Republicano y el Sindicato Socialista[459] otro miembro –no afiliado–, el decimonoveno, fue el republicano Felipe Bueno Arizmendi). Otros dos miembros eran de izquierdas, «indefinidos», por lo que en el conjunto del arco reformista progresista encontramos a un total de 62 beasaindarras enjuiciados. El tercer sector corresponde a los nacionalistas, y está formado por 13 miembros del PNV o de ELA y algún otro simpatizante, un total de 14. El volumen correspondiente a la izquierda revolucionaria por su parte es muy reducido: seis anarquistas y un único comunista (Jesús Larrañaga). El resto eran no afiliados, de afiliación desconocida o sin afiliación definida (esta información es contradictoria en las declaraciones y en los informes).

Según los datos que obran en nuestro poder, diez de ellos fueron condenados a muerte, de los cuales cinco fueron ejecutados. Los otros cinco, por su parte, no lo fueron. Es el caso de Bonifacio Apalategui Zurututza, Víctor Bernedo Zubiaurre, Valentín Gómez Arce, Santiago Juanes Duque y Antonio Lorenzo Sánchez[460]. Entre estos últimos cinco, encontramos a dos

[452] Entrevista realizada a Joan Ramon Imatz Crespo en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[453] Entrevista realizada a Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro en Donostia, el 10 de septiembre de 2014.

[454] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

[455] Entrevista realizada a Amaia Gamarra en Beasain, el 1 de agosto de 2014.

[456] Bilbiografía relacionada con las prisiones: RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008. p. 161 y siguientes; VINYES, Ricard: *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco*. Temas de Hoy. Madrid, 2002.

[457] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, p. 165.

[458] VINYES, Ricard: Irredentas. *Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco*. Temas de Hoy. Madrid, 2002.

[459] Contando solo a los integrantes de la UGT (dejando fuera a los que eran solo miembros del PSOE), podemos afirmar que 42 de esos 95 eran militantes o seguidores de dicho sindicato.

[460] Esteban Asensio Areitzaga, quien tenía cierta relación con Beasain, fue condenado a muerte, pero más tarde le fue conmutada la pena.

socialistas (Víctor Bernedo y Valentín Gómez), un nacionalista (Bonifacio Apalategui), un anarquista (Antonio Lorenzo) y una persona que militaba tanto en UGT como en Izquierda Republicana (Santiago Juanes). Salvo Víctor Bernedo, los cuatro restantes habían sido milicianos o gudaris.

El jeltzale Bonifacio Apalategui había nacido en Olaberria en 1909 y vivía en Ugartemendi con su familia. Fue condenado a los 28 años de edad. Antes de alistarse en las tropas de los gudaris, permaneció armado en Beasain para impedir la entrada de los sublevados en la localidad. A la entrada de las fuerzas sublevadas en el pueblo, huyó en dirección a Azkoitia y Azpeitia, donde se alistó a las filas gudaris. Su primera lucha tuvo lugar en el frente de Mandubia, donde resultó herido. Al recibir el alta, ingresó en el batallón Amaiur y, entre otros, luchó en los frentes de Bizkargi y Otxandio. Con ocasión de la evacuación de Bilbao, se dirigió hacia Cantabria y fue detenido en Santoña el 26 de agosto de 1937. Recibió la sentencia de su juicio el 21 de septiembre de 1937 y fue condenado a muerte. No obstante, el 4 de octubre de aquel mismo año, su condena fue conmutada a una pena de 30 años de prisión. El 4 de marzo de 1943, con ocasión de una nueva reducción de condena, le establecieron seis años de prisión[461].

El socialista Valentín Gómez Arce, cartero de profesión, nació en Ordizia en 1911, por lo que fue condenado cuando tenía 26 años de edad. Anteriormente, con ocasión de la revolución de 1934, había sido juzgado y condenado. Además de tomar las armas en Beasain, también perteneció a la Junta de Defensa de Beasain. Asimismo, fue acusado de haber participado en las reyertas que tuvieron lugar en los cuarteles de Loiola de San Sebastián. Con la llegada de los sublevados a Beasain, se dirigió rumbo a Azpeitia, desde donde se dirigió hacia Hernani, donde permaneció de guardia armado para defender la localidad. Fue alistado como miembro del Ejército y detenido en Cantabria durante el mes de agosto de 1937. Recibió el salvoconducto para regresar a Beasain, pero a su llegada fue nuevamente arrestado el 9 de septiembre de 1937. En un principio, fue condenado a muerte el 26 de mayo de 1938, pero esta pena fue conmutada a 30 años de cárcel el 1 de octubre de 1939. Más tarde, el 18 de enero de 1943, recibió una pena de 14 años de prisión. El 14 de mayo de 1943 sale del penal bajo libertad condicional[462].

Santiago Juanes Duque, miembro político de Izquierda Republicana y del sindicato UGT, perteneció asimismo a la Junta de Defensa. Nació en la localidad vallisoletana de Trigueros del Valle y fue detenido cuando tenía 26 años de edad. Era mecánico de profesión y miembro de UGT, pero a nivel político pertenecía a la *Izquierda Republicana* y no a las filas socialistas. Según el testimonio de ciertos beasaindarras de derechas, fue acusado de ordenar varias detenciones como miembro de la Junta de Defensa, si bien él sostenía que este dato era falso. Durante la guerra, perteneció al batallón Rusia y fue detenido en Santander el 26 de julio de 1937. La condena de muerte fue dictada el 22 de octubre de 1937 y revisada en 1939. Durante su periodo de cautiverio fue trasladado del penal de Santoña a la cárcel de Ondarreta[463].

Por último, presentaremos el caso del anarquista Antonio Lorenzo Sánchez, que tenía 21 años de edad cuando fue detenido. Sin embargo, esto no quiere decir que no ejerciera un papel importante durante la defensa de Beasain, ya que fue uno de los que acudió a Eibar a por las armas. Dentro del territorio guipuzcoano, luchó en San Sebastián, Zarautz y Deba, y posteriormente fue ingresó en el batallón Malatesta de Bilbao. También luchó en Asturias, en una expedición organizada a esta provincia por los vascos. Fue detenido el 26 de julio de 1937 en Santander y acusado de haber participado en los ataques perpetrados contra el penal de Larrinaga de Bilbao. No obstante, pudo comprobar que se encontraba en casa enfermo cuando sucedieron los hechos. En el juicio celebrado el 30 de noviembre de 1937 fue sentenciado a muerte, pero, tras una revisión de la condena, el juez dictó el sobreseimiento de su causa el 18 de diciembre de 1939. Sin embargo, debido al parecer contrario del auditor, su situación permaneció un tanto difusa, por lo que fue mantenido en prisión hasta 1942. Durante su periodo de cautiverio, conoció las prisiones de Santoña, Bilbao, Burgos, Santander y San Sebastián[464].

El caso de Víctor Bernedo, por su parte, fue diferente y más trágico. Como explicábamos en el capítulo anterior, Víctor Bernedo, cuya pena de muerte fue conmutada, no fue puesto en libertad hasta finales del año 1944, cuando su enfermedad estaba en una fase muy avanzada. Prácticamente volvió para fallecer en su hogar, a los 74 años de edad.

Otras seis personas fueron condenadas a cadena perpetua, lo que equivalía a una pena de prisión de 30 años. Fue el caso de Francisco Escot Quintana, Eugenio Etura Berasategui, Román Iglesias De la Roca, Francisco Lamata Huergo, Constantino

[461] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Santander. Causa 29-37, correspondiente a Bonifacio Apalategi Zurututza.

[462] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 41-38, correspondiente a Balentin Gomez Artze.

[463] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 11988-38, correspondiente a Santiago Gomez Duque.

[464] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Santander. Causa 172-37; Bizkaia. Causa 11895-38; y Gipuzkoa. Causa 3468-40, correspondientes a Antonio Lorenzo Sanchez.

Maiz Maiz y Rufino Sarasola Lasa[465]. Dentro de este grupo, había dos socialistas (Francisco Lamata y Román Iglesias), dos nacionalistas (Constantino Maiz y Rufino Sarasola), un republicano (Eugenio Etura, militante de UGT) y un anarquista (José Escot). Cabe mencionar que Ignacio Cortés, miembro de la Junta de Defensa, recibió la misma condena. Sin embargo, en este caso, la condena dictada en San Sebastián el 13 de julio de 1940, después de que el auditor considerara los atenuantes presentados, fue reducida a una pena de prisión de seis años el 10 de agosto de aquel mismo año[466].

Todos los que recibieron estas penas permanecieron aproximadamente unos cinco años de prisión (no hemos podido averiguar la fecha de la puesta en libertad de José Escot, sin embargo, sabemos que fue detenido en Santoña a finales de agosto de 1937 y que fue condenado el 21 de septiembre de 1937[467]). El periodo de cautiverio más prolongado, según los datos recabados, fue el de Francisco Lamata, ya que fue puesto en libertad el 26 de agosto de 1943, después de que revisaran su pena el 5 de abril de 1943 a seis años. Lamata fue detenido en Santoña el 26 de agosto de 1937, y dictaron su sentencia el mes de septiembre de aquel mismo año[468]. Eugenio Etura salió de prisión un año antes. Había sido detenido en Santander, pero había conseguido un salvoconducto para regresar a Beasain. A su llegada a la localidad, fue detenido nuevamente el 13 de septiembre de 1937. Etura recibe la conmutación de su pena el 25 de febrero de 1942, y recibe una condena de 12 años. Sin embargo, el 23 de abril será puesto en libertad[469]. Román Iglesias, Constantino Maiz y Rufino Sarasola, condenados en 1937, fueron puestos en libertad en 1940. Constantino Maiz fue detenido en Bizkaia en junio de 1937, y fue el primero en conocer su sentencia, el 27 de julio de 1937. Fue excarcelado el 31 de agosto de 1940, con una condena que fue revocada el 10 de mayo de 1943[470]. Tanto Román Iglesias como Rufino Sarasola fueron detenidos el 26 de agosto de 1937, en Santander y en Santoña respectivamente. Sarasola fue condenado el 21 de septiembre de 1937[471] mientras que Iglesias el 7 de octubre de aquel mismo año. Ambos fueron puestos en libertad en 1940, si bien de manera completamente diferente. La condena de Román Iglesias fue revocada el 4 de enero de 1940, por no haber encontrado «indicios de delito»[472]. Rufino Sarasola, por su parte, vivió una situación radicalmente opuesta. Según las informaciones proporcionadas por Roberto Begue Sarasola, después de una odisea penitenciaria entre Santander y Cádiz (Puerto de Santa María), su familia realizó varios sacrificios económicos para conseguir su libertad; así las cosas, contactaron con varias personalidades de peso en Beasain –con Asla, Ezquiaga y Unzueta– para que redactaran un informe favorable[473]. Después de varios pagos, consiguieron su excarcelación y fue a vivir a la localidad navarra de Lakuntza. Por tanto, podemos ver que tanto la represión como la «gestión de la represión» fue incluso una fuente de lucro para algunas personas que estaban en el poder, si bien se realizase mediante pagos a cambio o como chantaje. En Ordizia tuvo lugar un caso parecido para lograr la puesta en libertad de Ramón Pérez, afiliado de Acción Nacionalista Vasca. Un hermano suyo, que había luchado en las tropas franquistas, intentó conseguir «certificados de buena conducta»; uno de los firmantes fue el jefe local de la FET-JONS de Ordizia, Lucio Lecuona, con la condición de que Ramón Pérez, que tenía la reputación de buen profesional ebanista y carpintero, se incorporara a su taller de carpintería[474]. Sin embargo no se trató de un caso aislado y, según cuenta Antonio Cazorla, en numerosas ocasiones eran los caciques quienes se dedicaban tanto a la represión directa como al estraperlo, quienes podían tener cierto poder sobre las autoridades[475].

En cualquier caso, no termina aquí el sufrimiento de Rufino Sarasola. Cada vez que regresaba a Beasain, «algunos franquistas de la localidad, quienes habían recibido dinero por conseguir modificar la condena etc., solían perseguir a nuestro tío, provocándole...»[476]. Esta situación tuvo un final trágico, y en las fiestas de Loinaz de 1948, según lo prometido a Roberto Begue, «mi tío Rufino y yo fuimos a las barracas y nos montamos en la noria. De repente, mi tío vio a Santiago Muñoz Novillo[477]

[465] Los hermanos Jesus Garcia Atuñedo y José Garcia Atuñedo, quienes vivían en Olazti y en julio de 1936 contribuyeron en la defensa de Beasain, también sufrieron condenas perpetuas. Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia, Santander. Causa 268-38, correspondiente a José Garcia Atuñedo.

[466] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 3044-40, correspondiente a Ignazio Cortes Ceballos.

[467] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Santander. Causa 59-37, correspondiente a José Escot Kintana.

[468] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Santander. Causa 171-37, correspondiente a Francisco Lamata Huergo.

[469] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 2110-38, correspondiente a Ángel Zufiaurre Camino y a Eujenio Etura Berasategi.

[470] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 31-37, correspondiente a Konstantino Maiz Maiz.

[471] Según sus familiares, Rufino Sarasola no fue condenado a cadena perpetua, sino que le impusieron la pena de muerte.. Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[472] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 16440-39, correspondiente a Roman Iglesias De la Rosa.

[473] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[474] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pp. 198. y 199.

[475] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso.. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madrid, 2016.

[476] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[477] Santiago Muñoz fue requeté. Francisco Ezkiaga fue concejal y trabajó en la dirección de la Comisión Ponente de la imprenta. Muñoz, como hemos mencionado en el capítulo anterior, quien dijo que quienes no acudieran a las manifestaciones del régimen habían de morir.

junto con el teniente de la Guardia Civil», se ve que pretendían arrestar a Sarasola. «Cuando los vio, mi tío se lanzó desde lo alto de la noria... Yo intenté sujetarlo, y me quedé con su zapato en la mano»[478]. Por tanto, Sarasola fue incitado a suicidarse. Según relata Roberto Begue, escuchó a Muñoz decirle al teniente de la Guardia Civil que Sarasola estaría «borracho», a lo que el teniente le espetó: «¡Tú cállate, que no has visto nada!». «Años más tarde, repitió la misma historia en un bar: me dijo que mi tío estaría borracho. Tuvieron que sujetarme, de lo contrario, le habría roto la botella en la cabeza»[479].

Un total de once beasaindarras recibieron penas superiores a diez años, entre los cuales se encontraba el ex teniente de alcalde Severiano Azpeitia Arcelus, que tuvo una pena de 14 años y 8 meses[480]. En este grupo de once personas la mayoría eran socialistas (tres afiliados al Partido Socialista mientras que el tercero era miembro de UGT). Otros tres eran republicanos, de los cuales dos también militaban en UGT y el tercero era Severiano Azpeitia. Había otro nacionalista y otros dos no pertenecían a ninguna formación política. Por otra parte, otros catorce beasaindarras juzgados en consejos de guerra, entre los cuales se encontraba Ignacio Cortés, recibieron penas de prisión inferiores a los diez años (seis miembros de Izquierda Republicana –de los cuales dos también militaban en UGT–, tres socialistas, dos nacionalistas, uno sin afiliación y otros dos cuya afiliación desconocemos).

De los 95 beasaindarras que fueron juzgados en consejos de guerra, 35 fueron puestos en libertad, entre los cuales encontramos casos que fueron exculpados, causas sobreseídas, casos archivados o quienes quedaron en libertad antes del juicio, debido a que el fiscal o el juez instructor no encontraron indicios de delito. En cualquier caso, esto no quiere decir que no estuviesen presos, ya que la mayor parte estuvieron en prisión preventiva (además, el periodo de instrucción duraba un año o dos, por lo que los acusados permanecían en prisión). Hubo casos en los que este periodo de cautiverio se prolongaba sustancialmente; es el caso de Ignacio Andía[481] y Manuel Gorrochategui, que permanecieron presos durante cuatro años[482], o Javier Jáuregui[483], Servando Paredes[484] y Rafael Polo[485], quienes estuvieron en la cárcel tres años. Transcurridos dos años, Juan Aramburu Bustinza[486] y Juan Aramburu Irizar[487] quedaron en libertad condicional. Tenemos constancia de peticiones para agilizar el proceso, como es el caso de Felipe Bueno Arizmendi, quien fue arrestado en 1937 y cuyo caso no fue sobreseído hasta el 25 de enero de 1944, si bien probablemente sería excarcelado antes[488].

Un total de 127 beasaindarras pasaron por cárceles y campos de concentración[489]. (Como afirmábamos, 95 beasaindarras fueron sometidos a consejos de guerra, por lo que deducimos que el resto fueron privados de libertad sin juicio ni sentencia, o tras un juicio civil.) En términos de sociología política, podemos ver que de las 127 causas de guerra 50 correspondían a afiliados o miembros de UGT o PSOE, ya sean militantes o simpatizantes. Otros 19 eran de Izquierda Republicana, de los cuales cinco militaban en UGT[490]. Otros nueve se definen de «izquierdas», sin dar más detalles. Por tanto, un total de 78 personas de 127 pertenecían a la izquierda reformista. Asimismo, hemos identificado a 15 nacionalistas, y cuatro anarquistas.

Los campos de concentración fueron habilitados antes de la guerra, para acoger a los interceptados en las detenciones masivas. El primero de ellos tuvo lugar en la zona denominada Mogote de Tetuán (Marruecos) en agosto de 1936. Durante este mes, ejecutaron a 36 presos, por un intento de fuga[491]. Varios expertos ponen en tela de juicio la decisión de contabilizar estos campos de concentración como tales (sobre todo los creados con anterioridad del órgano centralizador de campos de concentración en 1937), pero, según Rodrigo, no se puede obviar su existencia más allá de la diversidad de criterios, con la definición que él ofrece: «Unidad administrativa-represiva de un Estado o de un Estado paralelo, modificable en función de sus necesidades». En este sentido, los campos habilitados por Franco fueron creados para cubrir las necesidades de guerra, objetivo al que respondían; esto continuaría de la misma manera con los campos surgidos a partir de la «institucionalización»

[478] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[479] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[480] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 4215-42, correspondiente a Severiano Azpeitia Artzelus.

[481] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 3418-40, correspondiente a Ignazio Andia Bonilla.

[482] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 3079-39, correspondiente a Manuel Gorrotxategi Urrebazo.

[483] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 3651-39, correspondiente a Jabier Jauregi Biain.

[484] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Santander. Causa 172-37; Bizkaia. Causa 20883-39; y Gipuzkoa. Causa 3546-40, correspondientes a Servando Paredes Barredo.

[485] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 15515-39, correspondiente a Rafael Polo Carrascal.

[486] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa. Causa 2309-40, correspondiente a Joan Aranburu Bustintza

[487] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Bizkaia. Causa 2532-37 y Gipuzkoa Causa 16148-39, correspondiente a Joan Aranburu Irizar.

[488] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Gipuzkoa, causa 3088-38, correspondiente a Felipe Bueno Arizmendi.

[489] En este listado y esta estadística no hemos contabilizado a las 10 personas que recibieron la pena de muerte.

[490] En total, 39 de 127 son de UGT.

[491] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008, pp. 65-70.

de 1937 así como con los campos «irregulares» abiertos en 1936[492]. Por tanto, el hecho de tener que abrir un campo de concentración en una fecha tan temprana (debido a que las cárceles se habían quedado pequeñas para custodiar tal cantidad de detenidos) muestra que la represión fue masiva desde un comienzo. Si bien los campos de concentración se asociaban a las necesidades surgidas a raíz del Alzamiento de 1936 y de la guerra (para retener a soldados republicanos detenidos y parte de la población civil que los protegían), al poco tiempo se ampliaría su función. El último campo, situado en Miranda de Ebro, fue desmantelado en 1947[493].

Según el investigador Javier Rodrigo, el carácter de los campos de concentración fue provisional y de prevención; es decir, respondían, por una parte, a un objetivo temporal hasta que finalizara la guerra, si bien existían a este respecto discusiones ideológicas en el seno de la alta jerarquía del franquismo,[494] y, por otra, debían tener un carácter preventivo, ya que acogían a presos que se encontraban en «fase de transición». Estos presos eran en su mayoría militares, soldados del Ejército republicano, pero, como afirmábamos, también había civiles y, en ambos casos, no habían pasado por la justicia civil ni la militar. En otras palabras, eran presos que no tenían ningún tipo de condena, por lo que técnicamente se trataba de un espacio establecido al margen de la ley (esto sin tener en cuenta que el Estado de Franco era ilegal, ya que suponía una ruptura provocada por las armas de la legislación democrática precedente). Sin embargo, los campos de concentración se desarrollarían incluso al margen de la legislación de aquel Estado paralelo[495]. Téngase en cuenta que estos reclusos no se consideraban como «presos de guerra», sino que tenían el estatus de presos que habían contribuido al motín contra el Estado. Permanecía, por tanto, fuera del Convenio de Ginebra que España había suscrito en 1929, por lo que agudizaba su carácter irregular[496]. Rodrigo nos ofrece una definición muy acertada, cuando afirma que los campos de concentración constituían una especie de «limbo», bien porque se trataba de una vía intermedia en el recorrido penal del preso, bien porque pertenecían a un ámbito alegal[497]. En este caso, tal y como afirma este autor en otro de sus trabajos, los campos de concentración reflejaban más la manera de combatir de Franco («venceremos esta guerra cueste lo que cueste», «si bien tengamos que sacrificar a un tercio de los españoles») que el sistema o el proyecto de sistema que se establecería años después[498]. Javier Rodrigo sostiene que el objetivo de los campos de concentración era la humillación de los presos, anular su potencial político (contrario al régimen de Franco) y sobre todo servirse de la mano de obra esclava de todos aquellos reos para la construcción de la «Nueva España»; es decir, la instrumentalización de los presos. Por todo ello, continúa Rodrigo, no podemos afirmar que los campos de concentración españoles fueran parecidos a los campos de exterminio nazis, ya que su objetivo no consistía en la eliminación masiva del adversario político, si bien en los campos españoles también se produjeron muertes (en este sentido, cabe deducir que, en un contexto de tanta arbitrariedad e ilegalidad, quienes ostentaban el poder tuvieron carta blanca a la hora de utilizar a su antojo este estatus de superioridad[499]).

Según Rodrigo, la red de campos de concentración se expandió a partir de 1937, debido sobre todo a que, con la victoria en el Frente del Norte (Gipuzkoa, Bizkaia, Cantabria y Asturias) el Ejército de los sublevados se hizo con una gran cantidad de rehenes; asimismo, afirmábamos que, una vez transcurrida la fase de la «violencia absoluta fuera de toda norma» ejercida en 1936, los sublevados se vieron en la necesidad de establecer una nueva estrategia de represión, ya que estaban centralizando su Estado, «estableciendo instituciones con apariencia legal»[500]. En este sentido, Rodrigo añade que los sublevados percibieron que se trataría de una guerra dilatada en el tiempo (en 1936 tenían la expectativa de una victoria rápida, ya que el avance hasta Madrid se produjo en un margen de tiempo relativamente breve). Sin embargo, una vez que conquistan la mayor parte de Gipuzkoa y Castilla La Mancha en septiembre de 1936, el Ejército franquista no experimentaría más avances hasta la conquista

---

492 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas.. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares.. Madrid, 2003, p. 36.

493 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 112.

494 Según Javier Rodrigo Sanchez, analizando la historia de Europa, el origen del sistema de campos de concentración tiene mayor conexión con el contexto bélico (sería un sistema derivado de las necesidades creadas por la guerra) que con la naturaleza (totalitaria o no) del poder que pone en práctica dicho sistema. Esto es, no es un sistema solamente empleado por estados totalitarios, sino un sistema empleado por estados en guerra o estados paralelos (es decir, presupone la existencia de un poder fijo u organizado, dejando a un lado a los movimientos guerrilleros o subversivos). Otra cuestión es la continuidad del sistema, que se sale del contexto bélico o lo supera. RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares, Madrid, 2003, pp. 22-27 y 29-30.

495 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008, pp. 112-113.

496 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 57.

497 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares, Madrid, 2003, pp. 175-17. En este caso, en relación a esa "situación de limbo", Javier Rodrigo menciona un tercer campo: "el limbo historiográfico". En relación a ello, se refiere al escaso conocimiento de dichos campos en las ciencias históricas; es decir, denuncia que corresponde a un deseo de Franco, puesto que el propio dictador deseaba esconder la existencia de dichos campos.

498 RODRIGO, *Javier: Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 31.

499 RODRIGO, J*avier: Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 159.

500 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008,. p. 27.

de Málaga en febrero de 1937. Puede ser que esta percepción de final de la guerra «convenciera» a los franquistas sobre el uso de los campos de concentración como herramientas sistemáticas, ya que había que tener en cuenta la repercusión que podía tener en el exterior una guerra dilatada[501]. Otros de los motivos estaría relacionado, obviamente, con la mejora de la organización del paraestado de los sublevados. En 1936, no contaban con los recursos necesarios para acometer una centralización sistemática de estas características (y los franquistas, por otra parte, opinaban que era mejor ejecutar a los presos de manera masiva para conseguir un avance más rápido de sus tropas). Pero la situación en 1937 dio un vuelco en este sentido[502]. A este respecto, Gabriel Jackson nos ofrece una especificación geográfica, al puntualizar que los campos de concentración en la mitad norte de la península se multiplicaron, mientras que en el sur aumenta la represión asesina masiva. Rodrigo corrobora esta visión, añadiendo que las propuestas de «racionalización» de la represión provenían de las autoridades que luchaban en el Frente del Norte. Según Rodrigo, en 1936 podía resultar hasta «beneficioso» para los presos estar recluido en un campo de concentración, ya que la consigna general era la muerte[503].

Por tanto, pasaron por los campos de concentración prácticamente todos aquellos combatientes a favor de la legitimidad de la República que fueron capturados, sobre todo durante el verano y el otoño de 1937, desde la caída del País Vasco, Cantabria y Asturias. Asimismo, cabe pensar que este número de 95 beasaindarras que pasaron por estos campos al que hemos aludido antes (son los datos que nosotros hemos encontrado) fuera muchísimo mayor (sobre todo en el caso de gudaris y milicianos). Esta red permanecería bajo la Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros fundada en julio de 1937[504]. La sistematización de la represión vino de la mano de esta institución, según Javier Rodrigo[505], y contribuyó a la concentración del poder en manos de Franco, así como al aumento sustancial de campos y prisioneros[506]. Según los cálculos realizados por Rodrigo, antes de la institucionalización de los campos, acogían a un total de 12.000 prisioneros[507].

Sin embargo, cabe destacar que esta sistematización se encontró con otro problema: la dimensión de la propia represión. Fue tan grande el ansia de represión del paraestado fundado por Franco, que los campos de concentración no conseguían dar acogida a los «detenidos temporales», tal y como los denominaba el sistema, y este número fue creciendo día tras día. Por todo ello, tuvieron que construir más campos, hasta llegar al número de 180. Decíamos que los campos de concentración albergaban sobre todo los presos de guerra, por lo que, a medida que las tropas franquistas avanzaban y realizaban nuevas conquistas, los campos proliferaban. Esto explicaría por qué los primeros campos de concentración se formaron exclusivamente en el sur en 1936, así como por qué fueron surgiendo en 1937, junto con el proceso de sistematización, en el País Vasco y en el norte de España, precisamente porque habían logrado la victoria en el llamado Frente del Norte de España. A partir de 1938, irán abriendo nuevos campos de concentración en el este peninsular, en territorios como Aragón, Cataluña o Castilla La Mancha. Ofreceremos una serie de datos de 1938 a este respecto: el campo ubicado en el municipio alavés de Murgia estuvo al 253 % de su capacidad, mientras que en el de Santoña, en Cantabria, el porcentaje de capacidad ascendía al 233,33 %. La mayoría de los campos permanecieron entre el 140 % y el 230 % de su capacidad. El número de cautivos alcanzó el máximo en 1939, con un total de 277.103 presos en los diferentes campos de concentración, excluyendo a los batallones de trabajadores[508] ya que un total de 500.000 prisioneros pasaron por ellos.

Como señalábamos, los campos de concentración eran de carácter provisional, y los presos permanecían en ellos antes de que fueran trasladados a una siguiente fase, que venía marcada por una Junta de Clasificación de Prisioneros (uno en cada campo de concentración). Estas juntas, una vez analizada la identidad del prisionero, lo trasladaban al Ejército de los sublevados en caso de que fuera declarado afecto. Si, por el contrario, el prisionero era clasificado como desafecto, era enviado a un batallón. Si la junta consideraba que el prisionero había cometido «crímenes políticos» (haber militado en un determinado partido político o en un sindicato, o ser suscriptor de un diario «indebido»), lo trasladaban ante la justicia militar, donde recibían largas penas de prisión o incluso la ejecución. Sin embargo, este sistema de clasificación y evacuación fallaba,

---

501 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, pp. 42-43 ; 47 y 54.

502 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, pp. 45-47.

503 JACKSON, Gabriel: *La república española y la Guerra Civil 1931-1939*. Critica. Barcelona, 1967, p. 248; RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 53.

504 Según Javier Rodrigo, esa institución pudo haber inspirado en la Inspección de los Campos de Concentración (*Inspektion der Konzentrationslager*) creada en la Alemania nazi de 1934. RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares, Madrid, 2003, p. 81.

505 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008, pp. 117-118.

506 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 68.

507 RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*. Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, pp. 82-83.

508 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 125.

como apuntábamos en líneas anteriores, debido a la incapacidad de absorber el volumen de represión. A medida que en 1939 el número de presos aumentaba, en numerosas ocasiones los prisioneros eran evacuados sin que pasaran por la junta de clasificación a los batallones de trabajadores, a los nuevos campos de concentración, a los batallones disciplinarios o incluso a sus respectivas localidades a cumplir condena[509]. Los campos de concentración eran áreas militares. Según el reglamento, los prisioneros tenían que llevar uniforme, y se regían por la justicia militar[510].

Javier Rodrigo afirma que, a partir de 1938, las condiciones de los campos de concentración se endurecen, y que se experimenta un auge de su uso totalitario por parte de las autoridades. Asimismo, Rodrigo apunta que, por aquel entonces, en varios campos como San Pedro Cardeña, donde permanecieron retenidos numerosos beasaindarras, aparecieron agentes de la Gestapo nazi. Más allá de estos datos, en 1938 y 1939, varios mandatarios falangistas como Ramón Serrano Suñer quisieron convertir los campos de concentración en el germen del proyecto de Estado totalitario que el movimiento falangista tenía, inspirados en Italia y en Alemania[511]. Es decir, anhelaban una institución que fuese más allá de las necesidades de guerra, querían acometer un proyecto que reflejase y complementase un sistema totalitario para que fuera instaurado en España con los prisioneros; en otras palabras, quisieron convertir los campos de concentración en una de las piezas angulares para la consecución de una «comunidad nacional armónico-jerárquica», perseguido por el Estado fascista, sirviéndose de los prisioneros «enemigos» para la generación de riqueza a favor de esta comunidad. En cualquier caso, prevaleció la primera concepción, que veía el campo de concentración como herramienta de guerra funcional (debido a que finalizada la contienda los campos absorbieron un gran número de prisioneros)[512], por lo que los campos continuaron siendo espacios al servicio de la guerra. La desaparición de los campos una vez finalizada la contienda ratificaría esta teoría. No obstante, estos proyectos repercutieron de cierta manera en el aumento de la «educación política»; es decir, aumentaron sustancialmente los discursos, los rituales políticos, himnos, cánticos y demás, encaminados a motivar ideológicamente a los presos a vencer por la causa[513]. Como podemos observar, antes de comenzar el desmantelamiento de los campos de concentración tras la finalización de la guerra de 1936, pasaron por diferentes fases, en función de los diferentes marcos de represión. (En 1939 se cierran la mayoría de campos de concentración y la Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros se disuelve en 1942. El último campo es desmantelado en 1947.) La historia de los campos de concentración no puede ser disociada del marco de la represión azul. En este sentido, los primeros campos de concentración provisionales y los campos «ideologizados» de Serrano Suñer son cronológicamente insustituibles y cada uno de ellos se adentraba en una fase de la estrategia represiva (en 1936, la máxima prioridad consistía en fijar el golpe de estado militar y amedrentar al adversario real, potencial o imaginario, mientras que en 1938, a la vista de la victoria del bando sublevado, se podía comenzar a diseñar el proyecto de nuevo Estado).

Todos los campos de concentración no eran idénticos. Por ejemplo, a partir de 1938, el Estado decide ordenar el ingreso de todos los miembros de la Brigada Internacional en el campo de San Pedro Cardeña, publicitando esta medida como «campo para extranjeros» (sin embargo, sería faltar a la verdad admitir que en este campo había exclusivamente prisioneros extranjeros)[514]. Otros campos como el de Villalta estaban en manos de extranjeros (en este caso, de voluntarios fascistas italianos)[515]. Había también campos provisionales (de breve periodo de vida), así como otros de carácter más estable. Otros campos como el de Castuera[516] o Albatera[517] ejecutaban a los prisioneros con relativa regularidad. En cualquier caso, en todos ellos imperaban las pésimas condiciones higiénicas y vitales (falta de agua, higiene, etc.)[518].

Pero también tenemos otra variante, relativa a los prisioneros que pasaron por los batallones de trabajadores, en los que estuvieron un total de 70 beasaindarras: Deusto, San Pedro Cardeña (Burgos), Valdenoceda (Burgos), Algeciras... Oficialmente,

---

[509] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 127.

[510] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 71.

[511] De todos modos, en otro trabajo, Javier Rodrigo, a la hora de diferenciar las distintas fases de los campos de concentración españoles, no marca como hito el año 1938. Estos serían las fases: 1936: comienzo; 1937-1939: centralización; 1939-1942: seguimiento de la guerra mediante la depuración; y 1942-1947: mantenimiento y cierre. RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares, Madrid, 2003, pp. 36 -38.

[512] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, pp. 92-93.

[513] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 32; y RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, pp. 122-125.

[514] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares, Madrid, 2003, pp. 88-91 y 98-102. Según Javier Rodrigo, los brigadistas extranjeros que lucharon a favor de la República consuiguieron ser reconocidos como prisioneros de guerra (al fin y al cabo, eran ciudadanos de otro estado), no así los luchadores españoles.

[515] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 111.

[516] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 101.

[517] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 158.

[518] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 97.

el periodo transcurrido en los batallones de trabajadores se descontaba de la pena de prisión. No obstante, las autoridades realizaban maniobras crueles contra los prisioneros. La más destacada de estas maniobras sería mantener al prisionero en los batallones de trabajadores una vez sobreseída la causa, una vez que deberían ser puestos en libertad, hasta que se resolviera de manera definitiva. Un total de diez beasaindarras estuvieron en estas condiciones en los batallones de trabajadores. Asimismo, 23 beasaindarras fueron trasladados a estos batallones, por lo que se deduce que los otros 13 fueron trasladados mientras permanecía a la espera de la decisión judicial o una vez recibida la pena de prisión. Por tanto, un gran número de prisioneros de los batallones acudían sin ningún tipo de juicio, para «redimir su condena».

Los batallones de trabajadores se crearon en mayo de 1937[519] y duraron hasta 1942 bajo esta denominación (esto no implica la desaparición del trabajo forzoso, ya que se recurrió a otras fórmulas). Los batallones de trabajadores, como afirmábamos, se llenaban en parte de presos trasladados de los campos de concentración (algunos de ellos fueron organizados en los propios campos, como es el caso de San Pedro Cardeña). Estos prisioneros recibían la clasificación de «dudosos» por parte de la Junta de Clasificación. Según apunta Rodrigo, en 1937 son trasladados aproximadamente 30.000 presos a los batallones de trabajadores provenientes de los campos de concentración. Sin embargo, esta cifra irá en aumento, y, en abril de 1938 alcanzarán los 40.000, mientras que[520] en 1939 rondarán los 90.000. Se registraron un total de 101 batallones de trabajadores[521].

Téngase en cuenta que los enviados a los campos de concentración no tenían ningún tipo de pena, por lo que aquellos que fueron trasladados a los batallones procedentes de los campos habían pagado una condena inexistente, como afirmábamos en líneas anteriores. Por tanto, nos encontramos nuevamente ante una situación de ilegalidad, disfrazada bajo el manto de ciertas instituciones, que arrebató a los prisioneros años y meses de sus vidas. Para la creación de los batallones de trabajadores el nuevo régimen recurre a triquiñuelas legales que resultan insultantes: en mayo de 1937, mediante el Decreto 281, otorga el derecho a trabajar a los prisioneros[522]. El Decreto por el que se crea estos batallones de trabajadores, según la doctrina nacional-sindicalista que promulgaba la FET-JONS, se concede el derecho a trabajar, que corresponde al conjunto de los españoles, también a los «prisioneros y presos rojos». Pero en la práctica, lo que se consigue con la creación de los batallones de trabajadores fue la mano de obra barata o esclava, y no su redención. Los batallones de trabajadores, al igual que los campos de concentración, fueron una salida organizada para la situación de «emergencia» creada por la guerra de 1936: por una parte, conseguir la victoria de la guerra y, por otra, eliminar las ideologías y los pensamientos «peligrosos» mediante la represión. Así las cosas, se da una completa continuidad o integración entre ambos. Por otra parte, humillando al detenido, que ha sido derrotado de antemano, y haciéndole pagar su condena, se entra en una especie de redención; es decir, se les obliga a reconstruir lo que ellos habían destruido. Dicho de otra manera, pasaban del camino contrario de España a la senda de construcción nacional, repleta de sufrimiento; se enseñaba a los prisioneros que la España real era la España de Franco, y eran reeducados para que vivieran como auténticos españoles. Téngase en cuenta que sobre muchos presos que se encontraban en esta situación no pesaba ninguna pena oficial y que su única falta consistía en haberse alistado a favor de la República. Según Rodrigo, se les acusaba de «la destrucción de España» y no tanto «la destrucción de carreteras, ferrovías y municipios» que se encontraban en construcción[523]. Sobre todo esto, evidentemente, versaban altas cotas de humillación. En este sentido, los batallones de trabajadores contaban desde un principio con este componente que se les había atribuido a los campos de concentración en 1938, que era la carga ideológica y la intención de tratar al trabajador detenido como sujeto susceptible de recibir formación política[524]. Además, en estos batallones existían servicios de espionaje dispuestos a recabar información sobre los prisioneros. (Esto no es de extrañar, considerando que los reclusos estaban castigados por ser contrarios al nuevo Estado, y que uno de los objetivos de los batallones y de las demás instituciones franquistas consistía en esta amenaza ideológica, así como en la destrucción de la identidad política del prisionero[525]).

Los batallones de trabajadores, la mayoría de las veces, eran dispuestos lejos del frente, para que quienes permanecían recluidos en ellos no tuviesen la oportunidad de pasar al bando de los republicanos[526]. Como es de esperar, realizaban trabajos

[519] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 69.

[520] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 117.

[521] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, pp. 116, 120, 125 y 145.

[522] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 117. y RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares.. Madrid, 2003, p. 69.

[523] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008. pp. 141-142 y 147.

[524] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 145.

[525] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares. Madrid, 2003, p. 110.

[526] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 143.

de todo tipo, como la construcción de carreteras, baluartes, edificios, minería, talado de bosques, etc., todo ello a cambio de una remuneración miserable. Según las informaciones de Rodrigo, cobraban 0,50 pesetas diarias[527]. Como decimos, los batallones de trabajadores desaparecieron en 1942, pero existían otros nuevos sistemas que permitían continuar con este tipo de trabajos, como era el Servicio de Colonias Penitenciarias Militarizadas, surgidas en 1939. Este servicio brindaba a las empresas –si bien la empresa principal era por lo general el Estado– la oportunidad de contratar prisioneros[528]. Sucedía lo mismo con el trabajo forzoso realizado bajo las órdenes del Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones.

Para terminar con este apartado, no podemos obviar la función de la Junta Ponente de Beasain, cuya jefatura corrió a cargo de Francisco Ezquiaga. La secretaría, por su parte, se alternó entre Eusebio Asla y Francisco Unzueta. Esta Junta se encargaba de realizar informes sobre los vecinos de la localidad, como por ejemplo de aquellos que habían sido sometidos a los consejos de guerra. Por tanto, ejercían un gran poder sobre su futuro. Estas personas conseguían que sus informes fuesen considerados en la instrucción del juicio, ya que en este tipo de procesos pesaba más el carácter de la acusación que los hechos o las declaraciones del acusado; es decir, la afiliación política, el voto en las elecciones, el comportamiento político en la localidad –evidenciar las ideas políticas, participación en eventos públicos–, su carácter religioso, comportamiento público, etc. Sin embargo, la mayoría de las veces estos informes constituían la base del informe que debía redactar y suscribir el alcalde (no es menos cierto que, en ocasiones, el alcalde llegó a atenuar el informe original redactado por la Junta). Sin embargo, estas personas no actuaban exclusivamente para los consejos de guerra o para los juicios, sino que también se les solicitan los informes para condenar a prisión o para destinar ciertos habitantes a los batallones de trabajadores. En muchas ocasiones, incluso no habiendo cometido ningún tipo de infracción con respecto al alzamiento o al régimen, cualquier audiencia podía solicitar el informe sobre cualquier ciudadano. La autoridad militarizada de la ferrovía de Irun, por ejemplo, solicitó los informes de cada uno de los trabajadores de las ferrovías de Beasain. Según nuestros datos, un total de 442 beasaindarras fueron sometidos a este escrutinio. Los informes de la Junta fueron en ocasiones contradictorias. En este sentido, Mikel Apaolaza sostiene que en el caso de su familiar Valerio Polo, en algunos informes se le acusaba de haber acudido a San Sebastián a luchar, mientras que otros informes afirman que actuó armado en Beasain para evitar la entrada de los sublevados[529] (resultaría imposible, ya que ambos hechos sucedieron el mismo día). Por otra parte, según la información proporcionada por Roberto Begue, en el caso de su tío Rufino Sarasola (quien, según la documentación oficial, fue condenado a cadena perpetua[530], mientras que sus familiares sostienen que fue condenado a muerte[531]) contactaron con varias personalidades de peso en Beasain –con Asla, Ezquiaga y Unzueta– para que redactaran un informe favorable. «No se trató de una garantía judicial oficial.»[532]. Rufino Sarasola fue puesto en libertad en 1940 y se afincó en la localidad navarra de Lakuntza, pero, como afirmábamos, esto no supuso el fin de la persecución sufrida por varias personas de Beasain.

Lo cierto es que la participación represiva de las «fuerzas» locales no fue un hecho que se produjera exclusivamente en Beasain. Según cuenta el investigador Javier Rodrigo, en los campos de concentración, muchas veces para ayudar a la clasificación, se solicitaba la ayuda de autoridades o entidades franquistas de la localidad[533].

1.5.d) Exilio

Existieron asimismo casos en los que varios beasaindarras tuvieron que acudir al exilio. La primera oleada de refugiados se produjo a finales de 1936, cuando numerosos guipuzcoanos se trasladan a Bizkaia a buscar cobijo. Según las declaraciones de Amaia Gamarra, «en Bizkaia nos acogieron con gran solidaridad a los guipuzcoanos»[534]. Una de estas familias fue la de Paco Ruiz de Apodaca, cuya familia materna (los Galarza) se refugió en un pueblo en las inmediaciones de Gernika. Una tía suya, que era sorda, tuvo que refugiarse en la localidad de Bakio y «no escuchó la señal de levantar el brazo cuando los franquistas entraron en Bakio, por lo que estuvieron a punto de fusilarla»[535].

---

[527] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 146.
[528] RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Editorial Alianza, Madrid, 2008, p. 172.
[529] Entrevista realizada a Alizia Polo y a Mikel Apaolatza en Beasain, el 30 de julio de 2014.
[530] Archivo Militar del Tercio de Noroeste de España, Ferrol, Galicia. Santander. Causa 29-37, correspondiente a Rufino Sarasola Lasa.
[531] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.
[532] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.
[533] RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Editorial Siete Mares.. Madrid, 2003, p. 67.
[534] Entrevista realizada a Amaia Gamarra en Beasain, el 1 de agosto de 2014.
[535] Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.

Muchos refugiados acudieron a Francia, entre los cuales se encuentra Jesús López Gallego. En un primer momento, acudió a París con su madre y sus dos hermanas a casa de «unos parientes (...) donde el Partido Comunista nos comunicó que nuestros dos hermanos habían fallecido». A continuación se trasladó al municipio francés de Villefranche, en un campamento para refugiados. De allí fueron a otro campamento de refugiados habilitado por el Gobierno Vasco en Cataluña, en la localidad de Lloret del Mar, donde permanecieron hasta la llegada de los franquistas. Según López Gallego, «estuvimos bien en ambos campamentos». Con la llegada de los franquistas, por su parte, tuvieron que huir al Estado francés, «a un pueblo costero, donde fueron acogidos en una casa de un comunista que habitaba cerca de la localidad de Portbou, donde pasaron numerosos comunistas». Jesús López nos relató cómo fue la huida cuando llegaron las tropas franquistas. «Teníamos una prima que estaba muy metida en asuntos políticos. En una ocasión, me pidió que tirara una pistola. Yo, en lugar de deshacerme de ella, la guardé, y cuando entraron los fascistas me preguntó a ver qué había sido de aquella pistola.» «Le indiqué dónde la había escondido; recogimos la pistola y requisamos un camión para escaparnos.» La familia de López Gallego recibió una pensión por los hermanos fallecidos, gracias a la «mediación del Partido Comunista». Cuando volvieron al País Vasco sur, se encontraron con una situación difícil, ya que en la frontera los franquistas retiraban todo el dinero a los refugiados que volvían. «Sin embargo, nuestra madre consiguió esconder el dinero»[536].

Otro punto de huida fue Venezuela. Al país caribeño acudieron por ejemplo el gudari Faustino Aramburu Múgica; según cuenta su hermana Milagros Aramburu, pasaron muchos años «sin tener noticias de él[537], y conseguimos contactarlo gracias a un fraile benedictino de Lazkao». Alfonso Ibaibarriaga también huyó a Venezuela en 1949, pero todo apunta a que se debió más a cuestiones económicas, si bien sufrió también la persecución de las autoridades beasaindarras (Estuvo en un campo de concentración e, incluso cuando fue puesto en libertad, era detenido cada vez que Franco acudía a visitar Gipuzkoa. Parece ser que en su familia un día comentaron que «menos mal que su padre estaba en Venezuela», ya que así no se lo llevarían[538]). Ibaibarriaga regresó a Beasain en la década de 1950[539]. Otra familia que se refugió en Venezuela fue la de Miren Edurne Alegría Ayerdi, con raíces en Beasain. Según Alegría, sus padres «tuvieron que huir a Venezuela tras finalizar la guerra»[540]. Ella nació en el país caribeño (en cualquier caso, parece ser que en este caso también existieron motivos económicos junto con la motivación política).

Hubo quien buscó asilo en la Unión Soviética, como es el caso de la hija de Jesús Larrañaga, Rosa Larrañaga, y su sobrina Miren Achaga. Según esta última, «no fuimos juntas a la URSS, ya que yo acudí en 1937 desde Sestao». Rosa, por su parte, salió más tarde, en 1938. El trato recibido entre los soviéticos fue «muy acogedor», y gozábamos de una «muy buena atención tanto por parte de los cuidadores que nos habían asignado, tanto por parte de los demás niños. Nos brindaron una gran atención (...) e incluso no tardamos en aprender ruso». Las dos primas estuvieron en la ciudad soviética de Leningrado (la actual San Petersburgo) hasta que en 1941 estalló la guerra, que las dividió debido a un traslado generalizado de niños: Miren Achaga fue trasladada a la localidad Panukhino de la región del Volga, mientras que Rosa Larrañaga estuvo en Uzbekistán, en la localidad de Gogan, en las inmediaciones de Samarkanda. El inicio de la guerra mermó la calidad de vida de los niños, al igual que la del resto del país. «Ten en cuenta que en el frente murieron millones de soldados.» Sin embargo, una vez finalizada la guerra, continuaron en la Unión Soviética. Afirman que su sistema educativo era «muy bueno, que no tenía nada que ver con el de aquí (...) y que incluso tuvieron la ocasión de estudiar una carrera». Rosa Larrañaga estudió tipografía y, a continuación trabajó en el diario Pravda, mientras que Miren Achaga hizo dos carreras, Medicina y Farmacia. «A nuestra vuelta, trabajé como médica en una área rural de Álava, y atendía a pacientes de 14 localidades. Fui la primera médica de Álava. Si no hubiera estudiado en la URSS, no habría tenido esta oportunidad.» Las dos primas volvieron en 1956 al País Vasco, a la localidad de Soraluze. «Nada más pisar el Estado español, fuimos interrogadas por la CIA en Madrid. Después de este interrogatorio, vinieron más. Una vez, cuando vivíamos en Vitoria, un policía conocido de la capital alavesa, Apodaca, nos hizo muchas preguntas»[541].

1.5.e) Los huérfanos y la alteración de la memoria de la represión

Un efecto directo de la guerra fue la cantidad de huérfanos que quedaron en Beasain. El 18 de enero de 1937, se organiza en Beasain la Junta Municipal de Acogida de Huérfanos, formada por el alcalde Guridi, el sacerdote Aspe, el médico Urteaga

[536] Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

[537] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 05 de agosto de 2014.

[538] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

[539] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Donostia, el 15 de noviembre de 2015; y entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.

[540] Entrevista realizada a Edurne Alegria Aierdi en Getaria, el 09 de septiembre de 2014.

[541] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015.

y el profesor García[542]. Esta Junta se establece a raíz de una orden dictada por el Estado de Franco el 30 de diciembre de 1936, publicada en el Boletín Oficial de Gipuzkoa el 11 de enero de 1937. Su objetivo principal consistía en confeccionar la lista de huérfanos lo más pronto posible, para «dar cumplimiento a los objetivos de la Junta (...) continuando con la obra del Gobierno Nacional». Sin embargo, en estas reuniones no se esclarecían estos objetivos (el traslado de los huérfanos a un lugar en particular, proveer su alimentación o proporcionar ayuda a sus familiares, en caso de que los tuvieran). Según una lista realizada el 20 de enero, contabilizaron un total de 25 «huérfanos pobres» en Beasain, todos ellos «huérfanos de padre o hijos de viudas». En el mejor de los casos, se apunta a que «quedaron huérfanos a raíz de los acontecimientos que estamos viviendo». En ningún caso se explica por qué eran huérfanos, ya que en muchas ocasiones sus padres habían fallecido en manos de los sublevados[543]. La Junta propone que estos niños sean atendidos en la Casa de Beneficencia de Arangoiti, añadiendo que «actualmente hemos acogido a un total de 25 huérfanos, mayores y niños, y aún cuenta con la capacidad de acoger a más personas». Además, se propone ampliar el presupuesto para Arangoiti de 10.000 a 15.000 pesetas[544]. Por tanto, no se preveía la «creación de nuevas instalaciones de beneficencia». El mismo documento redactado por la Junta sostiene que el comedor social de la Casa de Beneficencia de Arangoiti acoge a un total de 90 niños, y que «debido a estos sucesos (la guerra y la represión) y considerando que muchos hombres han huido de la localidad, muchas familias se encuentran acechadas por el hambre»[545]. Según un informe del 30 de julio de 1938, los servicios del Hospital de Arangoiti corrían a cargo de la Diputación, mientras que el ayuntamiento se encargaba del mantenimiento del edificio[546].

Según los datos que obran en nuestro poder, la primera declaración de huérfanos de los represaliados «rojos» se realiza en 1944, cuando Nicasia Azarola Gorrochategui, viuda de Gregorio Begue, solicita el ingreso de sus hijos Arturo Begue y María Catalina Begue Azarola en el Censo Nacional de Huérfanos de Gipuzkoa. El 20 de marzo de 1944, el gobernador civil de Gipuzkoa admite a estos dos huérfanos en el censo como «huérfanos por consecuencia de la guerra y de la revolución» (no se recoge quién fue el responsable de la muerte de María Catalina y Arturo Begue). El 21 de marzo de 1944, los cuatro hijos aún vivos de Agripina Polo –José Luis Igartua Polo, José María Igartua Polo, María Begoña Igartua Polo y Pedro Igartua Polo– fueron incluidos en esta lista (recordemos que, además de su padre, también habían fallecido otros dos hermanos de estos niños). El 28 de marzo, Juana Alustiza Murguiondo, viuda de Ramón Crespo Igarza, solicita que su hija María Dolores Crespo Alustiza y su hijo José María Crespo Alustiza fueran incluidos en este censo. El 15 de junio de 1944, una señora llamada Dolores Velasco Rey, viuda de Emilio Zárate Seguino, fallecido en la guerra, solicita la inclusión en el censo de sus hijas Julia Zárate Velasco y María Carmen Zárate Velasco. El 5 de agosto de 1944, Ángela Hernández Fernández hace lo propio y solicita que su hija Josefa González Hernández fuese considerada huérfana. El 11 de octubre de 1944, una tal Josefa Mendizabal Elorza inscribe a sus dos hijos Antonio Basurto Mendizabal y Alejandro Basurto Mendizabal en este censo[547]. En 1945, Catalina Aguirre, natural de Zegama y viuda del asesinado en Beasain Pedro Larrea Ormazabal, solicita la inclusión de su hija María Rosario Larrea Aguirre y de su hijo Juan Larrea Aguirre[548]. En junio de 1945, una señora llamada Francisca Izaguirre Ormazabal solicita la inscripción de su hijo Tomás Pérez Izaguirre[549]. Durante el mismo mes de junio, Encarnación Garmendia Lasa (viuda de José Manuel Landa Elorza, asesinado en Pamplona en 1937 a los 19 años) solicita la inclusión en este listado de sus hijos Emilio Landa Garmendia y Ana María Landa Garmendia. Según varios documentos de 1936 y 1945, recibían por estos niños una suma mensual que oscilaba entre 75 y 90 pesetas.

Otra acción de represión política consistió en el castigo económico impuesto a los adversarios políticos. Es el caso del carnicero Juan Alberdi Beldarrain. En julio de 1940, el carnicero fue obligado a cerrar su establecimiento durante ocho días (del 29 de julio al 5 de agosto) además de tener que pagar una multa de 500 pesetas, debido al «trato demostrado hacia las personas que habían participado en la Santa Cruzada»[550].

---

[542] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 02.

[543] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 02. Entre esas personas se encuentran las siguientes: cinco hijos de Ramon Crespo Alustiza y de un miembro de la familia González (Joan González y Luis González fueron los que fallecieron), cuatro hijos de José Luis Igartua (otros dos hijos fueron asesinados), tres hijos de Gregorio Begue y de Ebaristo Mendia, dos hijos de Joan Otaegi y de Pedro Larrea; y una hija de Joan Miguel Garmendia.

[544] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 02.

[545] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 02.

[546] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 43.

[547] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A082. Serie documental n.º 06.

[548] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A076. Serie documental n.º 06. Debido a un error, en el documento aparece el nombre "Catalina Larrea Aguirre", pero Aguirre era el apellido de su marido (asesinado) y de sus hijos, no el suyo. IRIGORAS, Ángel: *Herri zapalkuntzaren lekuko batzuk. 1936-2006 Lehen orain eta beti: Eskubide berdinak pertsona guztientzat.* Erroteta. Bizkaia, 2006, p. 100.

[549] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A076. Serie documental n.º 06. En nuestros listados no consta ningún fallecido beasaindarra de apellido Pérez; puede que sea alguna familia que llegó a Beasain tras la guerra.

[550] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 69.

Para terminar con el apartado de la represión política, debemos también hablar de la alteración de la memoria. En mayo de 1942, según un documento suscrito por el Ayuntamiento de Beasain (se trataba de la respuesta enviada a un requerimiento del gobernador civil de Gipuzkoa), afirma que «la revolución y la guerra» no provocó víctimas mortales en Beasain y añade que tan solo murieron 32 beasaindarras, todos ellos del bando de los sublevados, entre los cuales 14 eran voluntarios y 18 regulares. El ayuntamiento hizo lo posible para silenciar las víctimas de la represión del 27 y 28 de julio de 1936, así como la muerte de los gudaris y los soldados republicanos beasaindarras. En cualquier caso, es más grave intentar obviar los fallecidos en los hechos violentos de la localidad, que eran de sobra conocidos[551]. Asimismo, el informe elaborado por el consistorio afirma que en los «últimos comicios» de la República (suponemos que se trata de los celebrados e febrero de 1936), los nacionalistas obtuvieron 562 votos, los tradicionalistas y de derechas 498 votos, mientras que los marxistas y leninistas se hicieron con un total de 472 papeletas. Sin embargo, es bien sabido que el Frente Popular resultó vencedora en aquellas elecciones[552].

1.5.f) Represión sociopolítica y control social

El lado más oscuro de los festejos que se celebraban a favor del nuevo régimen consistió en señalar a las personas que no participaban en ellos. Comentábamos en el capítulo anterior las funciones que cumplían las diferentes festividades, ya que, entre otros aspectos, se encargaban de la ocupación del «espacio público» y de las «costumbres y memorias». Junto con ello, los ciudadanos tenían la posibilidad de participar en las celebraciones del régimen según lo establecido por el régimen, o se les sugería, cuando menos. Es decir, el ciudadano pertenecía a una especie de «ejército civil» (no olvidemos que se trataba de un régimen totalitario). Este aspecto, tal y como señalábamos en el capítulo anterior, se complementaba con una serie de medidas, que consistían en obligar a los ciudadanos a participar en estos eventos, o en medidas que servían para conseguir la participación ciudadana así como para señalar la no participación.

Tanto en los colegios privados como en los públicos, sonaba el himno de España, que los alumnos debían entonar con el brazo en alto, haciendo el saludo fascista. No se trataba de una norma simbólica ni de una solución adoptada de manera exclusiva de acuerdo con el clima de la época, sino que fue una norma impuesta por las altas instancias del Estado. Prueba de ello es la carta remitida por el Jefe de la Inspección de Educación de Gipuzkoa el 13 de diciembre de 1938 a todos los municipios, incluido a Beasain, donde se dice que en varios colegios nacionales o privados de esta provincia no se ejecuta la orden de izada y arriada de la bandera de España, «acompañada del himno nacional, con la debida solemnidad», e insta a diferentes alcaldes a comunicar en el plazo de ocho días en qué colegios no se cumplía dicha orden. En la respuesta remitida por el alcalde José Luis Guridi, se informa al gobernador que la totalidad de centros educativos de Beasain (nacionales, privados así como en los barrios) cumplían con esta obligación[553]. Y así fue, efectivamente, ya que según recuerda Pedro María Ibaibarriaga, cantaban el *Cara al sol, Isabel y Fernando, Espíritu de Iberia*, etc[554]. María Pilar Lozares corrobora esta información[555]. Esta obligación se cumplía asimismo en colegios privados: Felipe Ibarbia Alustiza nos ha confirmado que en el colegio de La Salle cantaban el Cara al sol[556]. Las hermanas Irizar Aramburu también lo recuerdan: «En las monjas, al entrar a clase, siempre nos hacían cantar algún himno»[557] (El único que dice no recordarlo es Patxi Lasa Imaz. Según él, no les hacían cantar el *Cara al sol*, «pero sí cuando nos llevaban ante la Falange, ahí sí que teníamos que cantar», afirma. En palabras de Lasa Imaz, los maestros de las escuelas nacionales impartían clases de política en la sede de la Falange[558]). Por otra parte, Eleuterio Aiesta afirma que en la escuela les proporcionaban la camisa azul y las correas (uniforme de la Falange), y que estaban obligados a ponérselas[559]. Por tanto, desconocemos qué castigos imponían a aquellos colegios y profesores que no acataban este mandato, ya que según Guridi, en Beasain se cumplía. En cualquier caso, ayuda a hacerse una idea de las obligaciones impuestas. Un ejemplo de la importancia que cobraban estos símbolos en las escuelas se recoge en un pleno celebrado el 15 de marzo de 1941, en el que se aprueba la colocación de nuevas banderas en las escuelas nacionales, debido a que las anteriores se encontraban «raídas»[560].

---

551 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 47.

552 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 545. Serie documental n.º 47.

553 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 26.

554 Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

555 Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.

556 Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.

557 Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

558 Entrevista realizada a Patxi Lasa Imatz en Beasain, el 25 de junio de 2014, según lo dicho Maria Pilar Lozares, "nosotros no sabíamos ni lo que era eso" (Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014).

559 Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

560 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.

El 10 de septiembre de 1939, el dictador Francisco Franco visita Beasain. Días antes de la visita, el 8 de septiembre, el ayuntamiento exige a todos los colegios, tanto privados como públicos, reunir a todos los niños y trasladarlos a un punto previamente definido, para que entonaran vítores al pasar el dictador. El 12 de septiembre, las niñas fueron obligadas a aplaudir al ministro de exteriores italiano, Galeazzo Ciano[561] (según el testigo Javier García Bergara, junto con Ciano pasó por Beasain el ministro de Asuntos Exteriores, Ramón Serrano Suñer)[562]. Nada de esto había sucedido durante la República, con la ocasión de la visita del presidente de la República, Niceto Alcalá-Zamora. Es cierto que en aquella ocasión se reunió un gran número de beasaindarras, pero no es menos cierto que el ayuntamiento no obligó a nadie a acudir a la visita; asimismo, pese al ser del mismo grupo político que Alcalá-Zamora, como organismo público, no fue el organizador del acto de bienvenida, ya que se había encargado el Centro Republicano.

Sin embargo, los niños de la escuela no fueron los únicos que fueron obligados a participar en este tipo de festividades. El 30 de septiembre de 1941, el alcalde Martín Esnaola, mediante un escrito, anima a los trabajadores de la CAF a participar en la «fiesta del caudillo» de una manera un tanto extraña: organiza un baile y añade que, en caso de que en CAF no se trabajara, el baile tendría lugar por la tarde, mientras que si se trabajaba, el baile se produciría entre las 21:00 y las 23:00. Como es de suponer, estaba previsto que los trabajadores de la CAF se sumasen a la «fiesta del caudillo»[563] (no era la primera vez que la CAF participaba de eventos relacionados con el régimen franquista, al igual que celebró el 18 de julio de 1941)[564].

Asimismo, se establecía la obligatoriedad de la colocación de varios símbolos. El funeral de Emilio Mola tuvo lugar el 13 de junio de 1937 en Beasain. Como decíamos en el capítulo anterior, el ayuntamiento realizó una concentración de milicias para celebrar el funeral con honores. Asimismo, el consistorio decretó que todos los establecimientos de la localidad debían permanecer cerrados a partir de las 11:00, y colocó un crespón negro a la bandera de España que colgaba del balcón de la casa consistorial[565]. Sin embargo, en esta ocasión nos encontramos con un hecho más interesante si cabe que la propia celebración, y es que el ayuntamiento invitó oficialmente a los ciudadanos a acudir al funeral de Mola, a la vez que les ordenó la colocación de la bandera española en los balcones[566]. Sucedió lo mismo con ocasión de la celebración del primer aniversario de la toma de Beasain el 27 de julio de 1937[567]. Tenemos varios testimonios que confirman este hecho. En este sentido, Paco Ruiz de Apodaca afirma que, por aquel entonces, su abuela estaba obligada a instalar la bandera española, debido a que «sentían muchísimo miedo»[568]. Este tipo de desfiles y eventos se producían con bastante asiduidad, según nos cuenta Eleuterio Ayesta.

La no colocación de la bandera española en los balcones podría acarrear consecuencias. Desconocemos qué tipo de sanciones establecían, o si simplemente se trataba de amonestaciones, pero sabemos que el 14 de junio de 1938, coincidiendo con el aniversario de la muerte de Emilio Mola, el ayuntamiento realizó un listado de todas aquellas viviendas que no habían colocado la bandera española en sus balcones. La mayoría de las viviendas se enumeran en función de su número de portal y piso, pero existen también algunos nombres[569]. Sucedía lo mismo en caso de no realizar el saludo fascista. A este respecto, Milagros Aramburu Múgica recuerda que una vez unos militares riñeron a un grupo de niños por no haber saludado a la bandera[570]. Durante una visita de Franco a la localidad, Eleuterio Aiesta relata que un niño no levantó el brazo; visto esto, un falangista se le acercó dándole un golpe en la cabeza, a la vez que le preguntaba: «¿Por qué no has levantado el brazo?»[571]. Explicábamos en el capítulo anterior que la viuda de Juan Andrés Otaegui, Vicenta Arregui, fue amenazada con rasurarla por no saludar a las tropas franquistas[572].

El himno de España y los símbolos oficiales también eran motivo de discordia entre autoridades (o los sectores que los representaban) y los ciudadanos o sectores más neutros. En la iglesia, durante las fiestas patronales o el 12 de octubre, los

[561] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3255. Serie documental n.º 47. No sabemos por qué obligaron solo a las niñas y no a los chicos en el caso de Ciano (en la orden no se concreta que obligaran a los chicos a dar la bienvenida a Ciano).

[562] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[563] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 518. Serie documental n.º 25.

[564] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 23.

[565] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 22.

[566] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[567] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 13.

[568] Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.

[569] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2112. Serie documental n.º 59.

[570] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 05 de julio de 2014.

[571] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

[572] Entrevista realizada a Lourdes Martinez Otaegi y Pello Martinez Otaegi en Ordizia, el 17 de diciembre de 2014.

miembros del ayuntamiento solicitaban tocar el himno de España con motivo de su aparición en los actos festivos. Durante la década de 1950 y 1960, los sacerdotes comienzan a mostrar cierta resistencia con respecto de esta decisión, alegando que se trataba de introducir elementos de política «civil». (Sin embargo, el principal motivo era que la total identificación de la Iglesia y el régimen comenzaba a deteriorarse.) Según relata Ixabel Irizar, su padre Juan Miguel Irizar, director de la agrupación coral Loinaz, estaba obligado por parte de la Guardia Civil a tocar el himno de España el 12 de octubre, si bien era en contra de su voluntad[573]. Durante las fiestas patronales también se vivían este tipo de situaciones, «incluso después de 30 años de haber finalizado la guerra», cuenta Aitor Garmendia. El himno de España era obligatorio durante la Consagración, y llegó un momento en que sacerdotes y organistas se mostraron contrarios a esta imposición. Garmendia señala que, por aquel entonces, las autoridades comenzaron a acudir con la banda municipal, que permanecía fuera del templo; llegada la Consagración, alguien abría las puertas desde el interior y tocaban en himno de España, para que se pudiera oír desde el interior. «Era una cosa de niños», afirma Garmendia[574]. Sucedió después del Concilio Vaticano II, durante el mandato de Pablo Hunolt y con Segundo Dorronsoro de párroco. Un día que el ayuntamiento asiste a misa, el organista no tocó el himno de España y el alcalde pidió cuentas al párroco. Este, con las decisiones del Concilio Vaticano II en mano (clausurado en 1965), informó al alcalde que hasta entonces se había tocado, pero que a partir de ese momento no lo haría más. El alcalde, por su parte, solicita que conste en acta que, «mientras no suene el himno de España durante la Consagración, el ayuntamiento no acudirá al oficio». Después de esto, el ayuntamiento comenzó a llevar la banda municipal para tocar el himno fuera del templo. En San Martin, durante la misa de Loinaz, la banda militar tocó durante muchos años el himno de España durante la Consagración.

En diciembre de 1941 tenemos un ejemplo similar. Durante los primeros días de diciembre, el alcalde Martín Esnaola dictó la orden de no dejar entrar en establecimientos y bares a todos aquellos que no lucieran la enseña de la FET-JONS, con ocasión del día del Frente de Juventudes, celebrado el 10 de diciembre de 1941[575].

Otro caso se produce durante los meses de noviembre y diciembre de 1942. El ayuntamiento convoca una ayuda para la recaudación de fondos para la División Azul, y publicó la lista de los donantes a modo de «declaración». Tras esta decisión, se ocultaba un sistema de presión para quienes no habían realizado aportaciones. La fábrica de Bernedo fue quien realizó la donación más generosa, de 200 pesetas. Recordemos que uno de sus dueños fue Víctor Bernedo, exalcalde socialista de Beasain, destituido por los militares sublevados y quien obtuvo la conmutación de su condena de muerte. Es evidente pues que las autoridades ejercieron una gran presión entre la ciudadanía en general y entre el bando de los vencidos en particular[576].

Así como se preocupaban de la obligatoriedad de los símbolos del nuevo régimen y de lucir todas las enseñas por parte de las autoridades, también se preocupaban de lo contrario, es decir, de esconder los símbolos de los adversarios. Uno de los principales perjudicados de esta persecución fue el hostelero beasaindarra Ceferino Azarola. El 21 de agosto de 1943, el gobernador civil de Gipuzkoa solicita al alcalde de Beasain que inste a Azarola a «modificar los colores» de su establecimiento, para que no fueran interpretados de manera incorrecta (se trataba de los colores verde y blanco). De la respuesta remitida por el alcalde el 25 de agosto de 1943, se deduce que Azarola tuvo que modificar un cartel en una ocasión anterior, lo que para el gobernador constituía un «antecedente», un motivo más para encontrar un sentido oculto a los colores de su bar. Por último, el alcalde declara que los colores del establecimiento de Azarola no correspondían con los de la bandera nacionalista, «porque falta el color rojo», y añade que, a su juicio, Azarola no hace un «uso malicioso» de los colores verde y blanco. En cualquier caso, concluye que «para evitar malentendidos» solicitará que modifique los colores[577].

Asimismo, estaba terminantemente prohibido manifestar opiniones contrarias al régimen, aquellas que «quebraran la concordia», incluso cuando estas opiniones, sin que tuvieran que ser del todo contrarias y sin cuestionar el propio régimen, surgían a modo de queja o de malestar. Según Teresa Irizar, su padre Juan Miguel Irizar, quien fuera director de la agrupación coral Loinaz, fue multado con 25 pesetas por haber relatado que su hermano (Antonio Irizar, natural de Lazkao) fue asesinado en la guerra, después de que un delator le escuchara y lo denunciara ante las autoridades[578].

En el capítulo anterior explicábamos cómo organizaba las fiestas oficiales el nuevo régimen y con qué finalidad. En este capítulo, por su parte, abordaremos otra cuestión: el límite entre las fiestas civiles o las no-politizadas. En este sentido, las

[573] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.
[574] Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.
[575] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 84.
[576] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 063. Serie documental n.º 18.
[577] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3189. Serie documental n.º 17.
[578] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

autoridades de la época, al tratarse de un poder totalitario, perseguían el objetivo y respondían a la necesidad de controlar todos los ámbitos de la vida, de tal manera que procuraban evitar todas las manifestaciones populares que pudieran quedar al margen de su control, incluso tratándose de actos «apolíticos». En cuanto a las celebraciones, los bailes y las bandas se limitan al casco urbano de Beasain, y quedarán terminantemente prohibidos en los barrios. Así lo demuestra la respuesta recibida Juana Garmendia Aizpurua, dueña del bar del barrio de Salbatore, cuando el 23 de diciembre de 1939 solicita el permiso para organizar bailes en el barrio junto con un *soinu-jotzaile*. El ayuntamiento responde el 23 de enero de 1940, informando de la decisión del pleno municipal, celebrado el 18 de enero, de no celebrar bailes y verbenas fuera del casco urbano[579]. El 4 de julio de 1941, se deniega la misma solicitud a Fermín Aizpurua Mendizabal para organizar verbenas en el barrio de Salbatore, alegando que anteriormente su esposa ya había realizado la solicitud (Juana Garmendia Aizpurua, seguramente) y que había sido denegada[580].

El alcalde Martín Esnaola se enfrentó también a otras adversidades en el barrio de Arriaran. El 28 de marzo de 1941, manifiestan que en el bar de un tal Francisco Insausti se organizaban «bailes de todo tipo sin licencia»[581]. Sin embargo, en abril adoptan otra decisión, que permitía la organización de una actuación de un *soinu-jotzaile* respetando los tiempos y las «horas de culto», con la condición de que fueran bailes sueltos y no agarrados (en este sentido, se percibe la visión estricta del carlismo con respecto a la moral cristiana y la moralidad pública). El 26 de abril, el gobernador civil aprueba la decisión del ayuntamiento[582].

Por su parte, el Gobierno Civil de Gipuzkoa da un paso más en este tema el 24 de julio de 1940. En un municipio guipuzcoano (no se identifica en la Orden), con ocasión de la celebración de una verbena, un camión arrolla a todos los participantes, por lo que las autoridades resuelven prohibir todas las romerías tanto en el casco urbano como en las ventas (lugares donde tradicionalmente se celebraban este tipo de eventos). Todo apunta a que durante los próximos meses se continuaron celebrando verbenas y bailes en Beasain, probablemente debido a los acontecimientos que se sucedieron con la banda (y para calmar los ánimos), ya que el mes de agosto el Ayuntamiento de Beasain recibe un nuevo aviso para recordar la prohibición de estos eventos. El consistorio, en la carta remitida el 28 de agosto, explica al gobernador civil que los bailes tenían lugar exclusivamente durante las fiestas de Loinaz y, a modo de excepción, durante los meses de julio y agosto en la Plaza de España (en la actual Plaza Bideluze) o en la Avenida de Navarra, «en entornos alejados de la vía). Por otra parte, el alcalde informa que en «varios caseríos muy alejados», los baserritarras se reúnen por su cuenta los domingos para bailar, y sugiere que en este caso el ayuntamiento no está implicado[583]. Poco antes de recibir la Orden del Gobierno Civil de Gipuzkoa, el 8 de julio de 1940, el Ayuntamiento de Beasain adopta una nueva medida de control social en el ámbito del ocio, que consistía en la prohibición de cantar en los bares a partir de las 22:00 horas así como de lanzar improperios, debido a que «generaban molestias entre los vecinos»[584]. Detrás de esta motivación oficial, la verdadera intención de esta decisión no era más que ahogar las condiciones que pudieran facilitar las expresiones colectivas espontáneas de la población. En cualquier caso, se realizaban excepciones para fiestas políticas y civiles. Entre las primeras, el 18 de abril de 1941, el ayuntamiento aprueba la organización de una verbena para el 19 de abril, con ocasión de la Festividad de la Unión (conmemoración de la fusión de falangistas y carlistas en un único partido, la FET-JONS)[585]. Sucedió lo mismo el 1 de octubre, permitiendo una verbena para celebrar el Día del Caudillo[586]. Entre las fiestas civiles, destacamos la decisión adoptada en el pleno celebrado el 19 de noviembre de 1941, donde se resuelve conceder la licencia para tocar a la banda municipal en la Plaza de San Martín de Loinaz el 22 de noviembre de 1941, con ocasión de la celebración del día de Santa Cecilia, patrona de los músicos[587].

En resumen, fueron tiempos en los que había que tomar mucho cuidado con verbenas y demás eventos de este tipo. El 30 de septiembre de 1941, el Ayuntamiento de Beasain impone una multa de 75 pesetas a Juan Mendizabal y otra de 50 pesetas a Guillermo Sarasola, por haber colocado dos sillas de noche en la vía pública para jugar con ellas. El 24 de mayo de 1945,

[579] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 066. Serie documental n.º 47; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[580] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.

[581] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 75.

[582] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 05.

[583] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 65.

[584] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 68. El Ayuntamiento ordenó al barrendero Agustín Cacho y al sereno Ignazio Irastortza a realizar dicho servicio.

[585] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 518. Serie documental n.º 25.

[586] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 518. Serie documental n.º 25.

[587] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 41; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21. Eso mismo se repitió en el año 1942 (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 40), así como en el año 1943 (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 39) y en el año 1944 (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 38).

el Ayuntamiento de Beasain impone otras tres multas alegando «escándalo en la vía pública». Polo Iglesias, Luis Otegui y Luciano González fueron sancionados cada uno con una multa de 25 pesetas, por escándalo en la vía pública. Por esta misma infracción, Luis Uranga Larrañaga y Felipe Garmendia Ayestarán recibieron sendas multas de 50 pesetas el 21 de mayo, y el ordiziarra Félix Garmendia, por su parte, tuvo que abonar una multa de 50 pesetas por tocar la trikitixa a las 3 de la madrugada del 30 de abril.

Parece ser que las medidas contra las verbenas se fueron calmando a partir de 1942. En este sentido, en el pleno municipal celebrado el 10 de julio de 1942, el concejal Francisco Unzueta permite las actuaciones de la banda municipal entre los meses de julio y octubre en la plaza de la estación (la actual plaza Barrendain) y la Plaza de España (actual plaza Bideluze) los jueves y festivos de forma alterna. Ante esta propuesta, el grupo municipal acepta y añaden que los días de lluvia las actuaciones se llevarían a cabo en la Plaza del Mercado[588]. El 14 de agosto de 1942, Fermín Aizpurua recibirá el permiso para organizar verbenas en el barrio de Salbatore los domingos de buen tiempo[589]. Sin embargo, el 4 de septiembre de aquel mismo año, el Ayuntamiento muestra su rechazo a la solicitud de Aizpurua de organizar un baile en un terreno suyo particular, alegando que el consistorio era contrario a la organización de verbenas fuera de las plazas municipales y de los barrios[590]. En cualquier caso, esta apertura fue limitada, y en junio de 1942 el ayuntamiento deniega el permiso para tocar en el barrio de Arriaran que había solicitado Aizpurua[591].

Ante la muerte de «conocidas personalidades» del bando «rojo-separatista» (es decir, miembros de la izquierda o nacionalistas), el gobernador civil advierte a los ayuntamientos, en un documento redactado el 9 de marzo de 1943, que permanecieran atentos a las esquelas que aparecían en sus respectivas localidades, para que detectaran los posibles gestos subversivos, etc. que se pudieran organizar[592]. Vemos pues que el control social era extremo.

Por otra parte, salir de los diferentes pueblos era mucho más difícil, ya que se requería de un salvoconducto (permiso de traslado), cuya concesión constituía a menudo una fuente de ingresos para el Gobierno Civil provincial o para el ayuntamiento. El 27 de julio de 1939, el gobernador civil de Gipuzkoa remite un comunicado a todos los ayuntamientos del territorio, incluyendo a Beasain, recordando que el Ministerio de Gobernación (el actual Ministerio del Interior) establecía en una orden dictada el 27 de julio de 1939, la obligatoriedad de informar al Gobierno Civil de los ingresos obtenidos bajo este concepto[593]. Gracias a un escrito del gobernador civil, sabemos que en los ayuntamientos existían formularios para solicitar formalmente los salvoconductos y que el consistorio, por su parte, debía registrar el listado de solicitantes y de salvoconductos aprobados para después remitirlo al Gobierno Civil de Gipuzkoa. A través de esta medida, el Gobierno Civil y, por ende, la Policía, sabían quiénes iban a salir de sus pueblos. (En numerosas ocasiones, las autoridades franquistas se negaban a conceder estos permisos.) Los salvoconductos debían ser firmados por los concejales, por lo que su acceso por aquellas personas ajenas al régimen era mucho más complicado. En muchas ocasiones, las amistades personales favorecían su obtención. En la gran mayoría de los casos, los concejales que se encargaban de este trámite eran Rufo Artolain y José Aramburu, quienes mostraban una actitud generosa a la hora de conceder estos salvoconductos. En este sentido, Eleuterio Ayesta nos relata lo siguiente: «José Aramburu hizo un buen trabajo aquí, concediendo salvoconductos, etc»[594]. Javier Bergara coincide con Ayesta: «La mayoría de las veces, José Aramburu o Rufo Artolain suscribían los salvoconductos»[595]. Juan Unanua Artolain señala que ambos concejales firmaban los permisos, debido a que no se atrevían a suscribirlos de manera individual. Según Unanue, a su abuelo Rufino Artolain le retiraron la potestad de firmarlos. «Fue una decisión tomada por el cuartel, no por el ayuntamiento», añade[596]. Tener este tipo de contactos servía de gran ayuda para numerosas personas, ya que la única vía de salir de apuros en un régimen tan injusto y arbitrario como el franquismo era encontrar a alguien que estuviera dispuesto a brindar su ayuda. Por otra parte, Antonio Cazorla sostiene que a raíz de este tipo de mecanismos y de la manera de pensar que generaban, las personas únicamente confiaban en sus familias y en los «favores», debido a que fueron los únicos ayudantes que, si bien de manera transitoria, contribuyeron a paliar el sufrimiento. Así las cosas, Cazorla afirma que conseguir un puesto de trabajo, facilitar un trámite

[588] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 40; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.

[589] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.

[590] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.

[591] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 066. Serie documental n.º 60.

[592] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3189. Serie documental n.º 16.

[593] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A083. Serie documental n.º 08.

[594] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

[595] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio y el 22 de julio de 2014). Jabier Garcia Bergara ofrece un ejemplo contrario: Bautista Telleria, interventor del ayuntamiento, no quiso dar un salvoconducto a su abuelo.

[596] Entrevista realizada a Joan Unanua Artolain en Beasain, el 5 de septiembre de 2014.

administrativo... dependía de conocer a la persona adecuada dentro del régimen. La otra cara de la moneda de recibir un favor era que aquellas personas que probablemente tenían más necesidad permanecían sin sus derechos[597].

El nuevo régimen tomaba muy en serio el control de la localización de los ciudadanos en todo momento. La Secretaría de Orden Público del Gobierno Civil de Gipuzkoa, mediante un comunicado emitido el 26 de mayo de 1940, solicitó al Ayuntamiento de Beasain que realizara un listado exhaustivo de las personas que habían fijado su residencia en Beasain durante la Guerra Civil, para que pudieran tener un control sobre ellos. A este respecto, cabe recordar que el 18 de julio de 1936 habían realizado un amplio seguimiento a las personas que vivían en diferentes lugares (lugar de trabajo, con quién convivían, etc[598]). El Ayuntamiento de Beasain hace una relación de 85 personas que se encontraban en esta situación el 12 de junio de 1940[599].

Mencionábamos la recaudación de fondos para las tropas. Al margen de estas recaudaciones, se realizan también otras de carácter «civil», que, si bien se organizaban de forma voluntaria (tal y como se desprende de su nombre, Censo de Prestación Personal a favor del Estado), en la práctica resultaban obligatorios, tal y como consta en el bando suscrito por José Luis Guridi el 12 de agosto de 1939. Para poder participar en esta prestación, «los varones naturales de Beasain de 18 a 50 años» tenían que realizar la inscripción en un día determinado: el 17 y el 18 de agosto los trabajadores de la CAF, el 19 los empleados de Bernedo-enea, el 20 los baserritarras, el 21 y el 22 aquellos que trabajaban en otras industrias, el 23 los vecinos de Astigarreta y Aratz-Matxinbenta, y el 24 los vecinos de Arriaran y Garin. El bando advertía que la no inscripción en las fechas establecidas acarrearía multas de entre 50 y 1.000 pesetas[600].

1.5.g) Consecuencias de la represión sociopolítica: relaciones familiares y memoria de las víctimas

Un control social de esta envergadura tuvo un gran impacto en las familias de los vencidos, y los excluyó de la vida política. La mayoría no accedían a la política y los que habían accedido intentaron alejarse. Uno de los principales objetivos de las diferentes represiones de la dictadura (represión directa como la muerte o la prisión, o represión sociopolítica y económica) consistía en alejar a la población de la vida política o permitir tan solo el acceso a la política del régimen[601]. Un profesor universitario de la oposición explica muy bien este hecho en 1961 (si bien se trate de un testimonio tardío, relata de una manera muy clara el sentimiento generalizado durante la posguerra): «Ante la pregunta de si les agradaba en régimen, el 80 % de los españoles habría respondido que no. Sin embargo, ante la pregunta de si querían modificar el régimen, el 80 % también habría respondido que no»[602]. Según el testimonio de un represaliado, recogido por Antonio Cazorla, durante la dictadura, «era mejor olvidar que recordar»[603]. Jesús López Gallego afirma que su familia no hablaba de política[604]. Mila Mendia dice que percibían una gran falta de libertad, y que su padre «vivía atemorizado»[605]. Juan Ramón Imaz también señala lo mismo: «Nuestras abuelas no decían nada sobre la guerra»[606]. El ordiziarra Paco Ruiz de Apodaca, por su parte, opina lo mismo: «La Guerra Civil era un tema tabú, no se decía absolutamente nada. Tal vez entre los más mayores, pero los jóvenes no hablaban al respecto»[607]. (Puede ser que esta manera de hablar de los mayores estuviera más asociada a sus vivencias que al carácter político de las conversaciones). Javier García Bergara, cuyo padre y cuatro tíos[608] habían luchado en la guerra, admitía que en su casa el ambiente era parecido: «Nuestro padre nunca hablaba de la Guerra Civil»[609]. Sara Alonso Lamata, por su parte, afirma lo mismo, pero en esta ocasión sugiere que se escondía un motivo de «autoayuda». «No se hablaba del tema. Es cierto que en un determinado momento esto ayudaba a seguir adelante, ya que lo sucedido había sido terrible»[610]. El miedo había sido un

[597] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madrid, 2016, p. 21-22.

[598] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 066. Serie documental n.º 51.

[599] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 066. Serie documental n.º 51.

[600] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F010. Serie documental n.º 01; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 249. Serie documental n.º 30.

[601] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madrid, 2016, p. 20-21.

[602] FUERTES MUÑOZ, Carlos: "La representación de las actitudes políticas de los españoles en la prensa extranjera (1960-1975) in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (pp. 111-126), Comares, Granada, 2013, p. 121. Esas declaraciones fueron realizadas a un período de Bélgica por el profesor (Le Soir, del 17 de junio de 1961).

[603] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso.. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madrid, 2016, p. 67.

[604] Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

[605] Entrevista realizada a Mila Mendia Aramendi en Beasain, el 2 de junio de 2014.

[606] Entrevista realizada a Joan Ramon Imatz Crespo en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[607] Entrevista realizada a Alizia Polo y a Mikel Apaolatza en Beasain, el 30 de julio de 2014.

[608] Esta familia era natural de Ordizia, pero el padre de Garcia Bergara se mudó a Beasain al casarse, en la posguerra.

[609] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[610] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.

factor importante, como se desprende de este ejemplo protagonizado por la familia Lozares. Según afirma María Pilar Lozares, su madre custodiaba «varios documentos de su padre, que debían de remontar a su paso por la cárcel. Nadie los podía ver, parece ser que le daba miedo. Yo, por lo menos, nunca los pude ver. Cuando mi padre (José María Lozares Escolar) falleció, mi madre destrozó todos aquellos papeles. Fue una liberación enorme para ella»[611].

Otra de las consecuencias provocada por una represión social de estas características fue la relación de desprestigio, ya que las instituciones habían sido diseñadas para una parte de la ciudadanía, mientras que el otro bando permanecía del todo reprimido. Este hecho produjo la sensación de vivir abandonado por las instituciones, ya que el bando de los vencidos permaneció completamente desprestigiado y arrinconado, y eran tratados en numerosas ocasiones con desdén y violencia. Según relata Alicia Polo, el ayuntamiento de aquel entonces no se parecía al actual, para acudir a hacer un trámite o una solicitud[612]. Andoni Sarriegi afirma que este autoritarismo se producía también a la hora de celebrar el matrimonio. El párroco Florencio Aspe, que mencionábamos en capítulos anteriores, quiso encargarse de la ceremonia de casamiento de sus padres (Cecilio Sarriegui y María Dolores Esquisabel). Su padre, sin embargo, no quería que esto sucediera y quería que los casara un sacerdote amigo suyo. Por tanto, su padre tuvo que acudir al Obispado para poder ejercer su derecho; gracias a la respuesta obtenida del Obispado, consiguió casarse con su sacerdote amigo, y Aspe no pudo realizar ningún tipo de objeción. Sarriegi cuenta asimismo lo sucedido a su madrina (Joxepa María Aldanondo) con otro sacerdote[613]. Por tanto, en Beasain existían dos bandos claramente diferenciados: los «vencedores», partidarios del régimen, y los «vencidos», los detractores, cuyas relaciones se encontraban bastante enrarecidas, debido a que los últimos debían vivir bajo un Estado y una administración que los tildaba como tales. Por su parte, en el bando de los vencedores, en ocasiones verían con desprecio el hecho de tener que tratar con los vencidos (recordemos que uno de los objetivos del alzamiento militar orquestado por Franco fue «eliminar la República y su línea»). En este sentido, Isabel Peñagaricano Dorronsoro relata que durante los años de posguerra reinaba el desencuentro en Beasain. «Los miembros del régimen se consideraban dueños de la verdad y opinaban que los demás estábamos equivocados»[614]. Anselmo Ruiz, por su parte, afirma que, «tras la guerra, las mujeres e hijos de los rojos recibimos muy mal trato aquí»[615]. Roberto Begue corrobora esta información, señalando que durante la posguerra existía una brecha enorme entre ambos bandos[616]. «Los franquistas provocaban en el pueblo.» Xanti Lasa también lo reconoce: «Tras la guerra, nuestro abuelo, Santiago Aramburu Otamendi, fue menospreciado por el hecho de ser nacionalista vasco»[617]. Mila Mendia, cuyo padre Florencio Mendia luchó en la guerra con el bando «vencedor» por obligación y cuyo abuelo, Evaristo Mendia, falleció en Beasain en manos de los sublevados, nos relata cómo vivió aquellos años: «Tras la guerra, nuestra familia tuvo que guardar las apariencias frente a aquellos que habían asesinado a nuestro abuelo». Mendia habla de una persona en particular: «Epifanio Arguiñano provocaba mucho a nuestro padre»[618].

Milagros Aramburu corrobora este dato: «Epifanio Arguiñano y Eusebio Asla eran malvados, mucho más que el alcalde Guridi»[619]. Los Ibarbia también insisten en esta figura: «Los Arguiñano no se portaron bien con nosotros (...) Santiago Muñoz fue otro, el que trabajaba en la imprenta de los Ezquiaga. Decía que había que matar a todos los que no acudían a las manifestaciones franquistas»[620]. Javier García Bergara, por su parte, denuncia cierto sentimiento de impunidad de la que gozaba en bando de los vencedores. «Tras finalizar la guerra, el carnicero Rafael Oyarbide paseaba a diario junto al caserío Zaldizurreta, cuyos habitantes eran nacionalistas, entonando canciones contrarias a los abertzales»[621]. Los Lamata, familiares de la ejecutada Victoria Huergo Tofe, comparten esta misma opinión, tal y como relata Ángel Lamata Villahoz: «Durante la

[611] Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.

[612] Entrevista realizada a Alizia Polo y a Mikel Apaolatza en Beasain, el 30 de julio de 2014.

[613] Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014. Según Sarriegi, un sacerdote, Don Pedro Mokoroa, durante la guerra, un día, mientras estaba terminando de confesar a su abuela (Josepa Maria Aldanondo), le preguntó dónde estaban o si sabía algo sobre sus hijos (Cecilio y José Sarriegi). La mujer le respondió que no sabía nada por lo que se dijo: "menuda la que hicieron al escaparse con los rojos". Por otra parte, la abuela de Sarriegi, Joxepa Maria Aldanondo, le contestó al instante: "Señor, no se escaparon con los rojos. Aquellos estaban trabajando aquí y vivían en paz, pero si no querían morir, tuvieron que escapar, tal y como Jesucristo tuvo que huir a Egipto por culpa de Herodes". En ese caso, el sacerdote buscaba la culpabilidad de los desertores, sin hacer mención a aquellos que se levantaron en armas y atacaron a los paisanos.

[614] Entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014.

[615] Entrevista realizada a Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo Ruiz en Beasain el 25 de marzo de 2013.

[616] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[617] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[618] Entrevista realizada a Mila Mendia Aramendi en Beasain, el 2 de junio de 2014.

[619] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[620] Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en. Beasain, el 19 de junio de 2014.

[621] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

posguerra, en Beasain todos sabíamos quién era "de los nuestros" y quién no, quién era de izquierdas y quién de derechas»[622]. Amaia Gamarra dice que, después de finalizar la guerra, «varias personas que no voy a mencionar hicieron la vida imposible a mi madre»[623]. En algunos casos, estos enfrentamientos llegaron a salpicar incluso a los menores de edad. Javier García Bergara recuerda que un niño proveniente de una familia franquista le propinaba palizas[624].

La tensión política se trasladaba pues a los más jóvenes, según corrobora Anselmo Ruiz, en la línea de lo relatado por García Bergara: «Los jueves por la tarde no acudíamos a la escuela, y todos los niños íbamos al campo de fútbol de Senpere. Un día, nos encontramos con los pelayos (denominación empleada para designar a los niños carlistas en la época previa a la guerra, que oficialmente pasarían a ser flechas según la designación de la FET-JONS) que se encontraban de instrucción, y hubo una pelea»[625]. Beasaindarras pertenecientes a familias de izquierdas también recibieron insultos y burlas fuera de su localidad, según nos cuenta Ramón Pérez Onésimo: «Durante el servicio militar, me obligaron a cambiar de puesto, por pertenecer a una "familia de rojos"»[626].

Es más, fuera de Beasain, varios requetés se vanagloriaban de lo sucedido en la localidad. Este fue el caso de Timoteo Alonso y Lucía Lamata, quienes se trasladaron a la localidad navarra de San Adrián, tras la salida de la cárcel de Timoteo Alonso. Un día que trabajaban en el campo, un vecino se les aproximó preguntando si eran de Beasain, a lo que respondieron que sí. El vecino les espetó que «habían matado a una mujer». (Esta mujer era Victoria Huergo Tofe, madre de Lucía Lamata.) Se quedaron boquiabiertos. Tal y como afirman sus descendientes, «no sabemos si el vecino sabía si esa mujer que habían asesinado era madre de Lucía Lamata, pero creemos que nuestros padres ni siquiera recordaban las palabras de estos vecinos»[627].

En los pueblos limítrofes sucedía lo mismo que en Beasain. Paco Ruiz de Apodaca recuerda que en Ordizia, durante la posguerra, «todos sabían de qué bando era cada uno»[628]. Yolanda Begue afirma lo mismo sobre Ordizia: «Los simpatizantes de derechas escupían a mi madre (Tomasa Redondo) por la calle». Sin embargo, se produjeron situaciones más dramáticas, como cuando le mostraron el anillo perteneciente a su hermano, Fausto Redondo, muerto en el frente de Asturias por los requetés de Goierri (véase el capítulo anterior), como si se tratara de un trofeo de guerra[629]. Sucede algo parecido en Olaberria, según un testimonio de los hermanos Bujanda Olaran: «Los partidarios del régimen nos hicieron la vida imposible en Olaberria»[630]. Yolanda Begue añade que se hacía un uso partidista de las leyes: «Mi abuela regentaba un establecimiento comercial, y la ley exigía mostrar los precios al público. Una vez que una etiqueta se había desprendido del producto, le impusieron una multa de 3.000 pesetas. Pese a que nos opusimos a abonar la multa, no nos quedó más que pagarla, ya que habían encarcelado a nuestra abuela. Un joven ordiziarra llamado Echezarreta nos donó una suma de 1.000 pesetas»[631]. Todo apunta a que la situación de Ordizia fue mucho más dura, tal y como señaló Tomasa Redondo al grupo investigador de la memoria histórica en la localidad. «Nosotras, las muchachas de Ordizia, acudíamos a Beasain a bailar con los chicos; los muchachos de Ordizia eran ricos (del bando de los vencedores), y se desentendían de las niñas pobres (de las hijas de los vencidos)»[632]. Además de esta familia, hubo más situaciones de ensañamiento contra otros hogares conocidos de Ordizia, como es el caso de los Iturrioz (Patxi Iturrioz, Patxi Zabale, quien había sido alcalde del PNV en la localidad). Según nos cuenta su hija Miren Iturriotz Jauregi, se organizaban desfiles cada vez que los franquistas se hacían con un pueblo. «Cuando transcurrían por la calle Urdaneta, varios miembros de la derecha lanzaban cohetes a nuestra casa, y nosotros teníamos que cerrar las ventanas»[633]. Otra de las familias que vivió este tipo de situaciones fueron los Niño-Alonso. «No teníamos nada, y además se nos reían en la calle llamándonos rojos y rusos»[634]. Fuera de la comarca del Goierri, también imperaba este clima de rencor en Gipuzkoa, como es

[622] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.
[623] Entrevista realizada a Amaia Gamarra en Beasain el 1 de agosto de 2014. Sin embargo, Gamarra nombra a la familia Untzueta como excepción.
[624] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).
[625] Entrevista realizada a Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo Ruiz en Beasain, el 25 de marzo de 2013.
[626] Entrevista realizada a Ramon Perez Onesimo en Beasain, el 30 de julio de 2014.
[627] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.
[628] Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.
[629] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.
[630] Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014.
[631] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.
[632] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pp. 150 y 153.
[633] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 137.
[634] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pp. 238 y 239.

el caso de Azpeitia. Según nos cuenta Begoña Errasti, llamarles espías o dificultar la vida mediante chivatazos y denuncias fue una práctica habitual. Las hermanas Kontxi y Miren Odriozola Uzcudun, provenientes de una familia abertzale, cuentan que tras la guerra los nacionalistas y carlistas no se dirigían la palabra, «si bien los niños no tenían este tipo de problemas»[635].

En el caso de Olaberria, los principales persecutores son el jefe local de la FET-JONS y el párroco Alustiza, si bien parece ser que este ambiente era generalizado. En el caso de Olaberria, estaba prohibido que los bares permanecieran abiertos a partir de las 23:00, pero los afines al régimen acudían a pocos minutos de las once para obligar a mantener abierto el establecimiento, para que después los dueños, del bando de los vencidos, tuvieran que abonar la multa correspondiente. (Podemos observar que este esquema, el reglamento sancionador, era ampliamente usado para castigar a los ciudadanos contrarios al régimen, tal y como sucedía en pueblos como Ordizia.) Sara Bujanda relata que tuvo que hacer la Comunión a las siete de la mañana, sola, porque era hija de un fusilado. Según José María Bujanda, el trato en Beasain fue más amable: «Aquí nos trataron bastante bien»[636]. Ane Barandiaran Erausquin describe la misma fotografía de Lazkao: «Existía un gran odio entre los dos bandos»[637].

No obstante, existen opiniones contrarias a esta división. Eleuterio Ayesta Cristobalena afirma que tras la guerra las relaciones fueron normalizadas, y que no se experimentaron grandes tensiones[638]. En otros casos, el propio Ayesta nos da noticias de numerosos casos de violencia, tanto en las escuelas, en los desfiles militares, etc. Sin embargo, podemos concluir que, a su juicio, esta violencia se producía en «ámbitos formales»; es decir, cuando en un determinado ámbito los «papeles oficiales» contemplaban el uso de la violencia, como sería el caso entre el militar que desfila y el ciudadano, un policía y el ciudadano, profesor y alumno, etc, (cuando el miembro o el funcionario del régimen se encontraba ejerciendo su papel, y no tanto en las relaciones «no formales» que se producían entre la ciudadanía en general). El testimonio de Ayesta es minoritario, en cualquier caso, es importante para poder entender la situación. Arantza Ugarte Azcárate comparte la visión de Ayesta, al afirmar que «no hubo grandes piques», pese a que retiraron la plaza a su padre (el doctor Cesáreo Ugarte[639]). Xanti Lasa Aramburu cuenta que su abuelo Santiago Aramburu fue víctima de «menoscabo», sin embargo, admite que otros miembros de su familia, obligados a luchar en el frente, no sufrieron «grandes represalias» ya que un hermano suyo (Ramón Modesto Aramburu, Txanbo) participó en la guerra con los requetés[640].

A medida que fueron pasando los años, pese a que algunos de los miembros del bando de los vencidos cosecharon cierto prestigio, la gran mayoría nunca se deshizo del estigma de pertenecer a los vencidos. Un buen ejemplo nos lo ofrece Ixabel Irizar, proveniente de una familia nacionalista, hija de Juan Miguel Irizar, director de la agrupación coral Loinaz (y hermano de gudaris jeltzales y como veíamos castigado con varias multas): «Nuestro padre gozaba de cierta popularidad (las autoridades respetaban a quienes defendían el régimen), eso sí, cada uno tenía que permanecer en su sitio»[641].

El hecho de pertenecer a los vencidos implicaba la violencia continua por parte de los diferentes órganos del poder, ya que las autoridades ofrecían un trato violento a aquellas personas que habían sido estigmatizadas. Esta violencia continua se ejerció sobre todo en aquellas personas sobre las que pesaba la fama de haber sido ideológicamente activas. Uno de ellos fue Ignacio Imaz, tal y como recuerda su nieto Ramón Imaz: «Cada vez que Franco venía a San Sebastián, nuestro abuelo era ingresado en prisión por unos días»[642]. Otro ejemplo de esta arbitrariedad fue el anarquista Pablo Aguado (natural de Ordizia y afincado en Beasain tras la guerra). Andoni Sarriegi nos cuenta que en Beasain, «cada vez que en San Sebastián o en Gipuzkoa se producía algún gran evento, los jeltzales Jesús Ibarbia, Alfonso Ibaibarriaga y Cecilio Sarriegui (su padre) eran convocados al cuartel de la Guardia Civil, hasta bien entrado el año 1966 (después de la fiesta vasca de Segura de aquel año)»[643]. Además de las visitas de Franco, había varias personas que eran convocadas «con mayor frecuencia que la habitual», como es el caso de Alfonso Garmendia. Según Aitor Garmendia, «se servían de cualquier excusa para convocarlos al cuartel, bajo cualquier permiso, y permanecían allí durante unas dos o tres horas». Según Garmendia Goitia, su padre le había relatado que durante estas visitas

[635] BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib, *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian)*. Ayuntamiento de Azpeitia, Gobierno Vasco y Aranzadi. Azpeitia, 2016, pp. 187 y 192-194.

[636] Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014.

[637] Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria, el 12 de septiembre de 2014.

[638] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

[639] Entrevista realizada a Arantza Ugarte Alustiza y a Maria Rosario Ugarte Sukia en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[640] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[641] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

[642] Entrevista realizada a Joan Ramon Imatz Crespo en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[643] Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain el 6 de junio de 2014 sobre Ibaibarriaga. Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Donostia, el 15 de noviembre de 2015.

no recibían palizas, pero que sin embargo lo trataban con mucho desprecio[644]. Sabemos que en Beasain, Aurelio Onésimo, hermano del asesinado Ignacio Onésimo Matute, era ingresado en prisión cada vez que Franco acudía a San Sebastián[645]. Xanti Lasa también recuerda que cuando venía Franco algunos beasaindarras eran encarcelados[646]. Otro caso fue el del zarauztarra José Ayerdi, familiar de Bernabé Ayerdi, que era trasladado al penal de Ondarreta.[647] Según Xabier Ayerdi, José Ayerdi, incluso después de su puesta en libertad, era trasladado a la cárcel cada vez que Franco venía a San Sebastián[648].

En algunos casos, los excarcelados recibieron segundas denuncias. Andoni Sarriegi nos relata lo sucedido a su tío José Sarriegui, que, una vez en casa después de su puesta en libertad, ciertos miembros de la derecha beasaindarra comenzaron a cuestionar si lo iban a «dejar así», por lo que interpusieron una nueva denuncia. José Sarriegui fue detenido nuevamente el 11 de diciembre de 1939, y permaneció seis meses en la cárcel de Ondarreta a raíz de esta denuncia, hasta que fue exculpado en el juicio celebrado en mayo de 1940. Fermín Pérez fue el único que se presentó al juicio. No obstante, según el relato de Andoni Sarriegi, un guardia civil apellidado Sacristán confesó al detenido durante su traslado al cuartel que los artífices de la denuncia habían sido Rufo Artolain y Eugenio Lasa, con el testimonio del guarda Silverio Oria y Fermín Pérez. Una vez puesto en libertad, José Sarriegui se enfrentó a los dos delatores: «¿Qué es lo que os he hecho yo para que me hagáis esto?». A lo que le respondieron: «¡Nosotros, nada! ¡Nosotros no hemos hecho nada!». Sarriegui, por su parte: «¡Sí, vosotros! ¡Sé perfectamente quiénes participasteis en la denuncia y quiénes la firmasteis!». Parece ser que uno de ellos reconoció que «debió de ser el juez quien lo dijo», a lo que Sarriegui les respondió: «No, no lo dice el juez, pero se acaba sabiendo. De mí no sabréis nada, porque no he hecho nada; pero cuando alguien hace algo se termina sabiendo». Cuenta Andoni que los firmantes, oídas estas acusaciones, se giraron y se marcharon, y nunca más se atrevieron a mirarle a José Sarriegui a los ojos[649]. En cualquier caso, no fue el único que sufrió segundas penas; sucedió lo mismo a Alfonso Ibaibarriaga. Su familia no sabe quién fue quien lo denunció, puede ser que se tratara de un caso similar al de José Sarriegui, ya que ambos eran íntimos. «Estuvo en el batallón de los trabajadores, entre Zaragoza y Cariñena participando en la construcción de una ferrovía»[650].

Sin embargo, el ejemplo más trágico de la violencia social que imperaba durante la posguerra fue, sin duda, el de Rufino Sarasola. Fue juzgado y condenado a prisión en 1935, por haber participado en la huelga de 1934. Luchó como gudari durante la guerra, se enfrentó a tres penas de muerte y, más tarde, permaneció en las cárceles de El Dueso y Puerto de Santa María. Finalmente, una vez puesto en libertad, se afincó en la localidad navarra de Lakuntza. Sarasola volvía a Beasain con cierta frecuencia. Su sobrino Roberto Begue Sarasola nos cuenta que, cada vez que volvía a Beasain, era víctima de provocaciones por parte de los franquistas. Téngase en cuenta que este hombre había recibido previamente ni más ni menos que tres penas de muerte y que estaba condenado a vivir bajo la amenaza del miedo, por lo que constituía un blanco fácil para las provocaciones de personas de mala fe. Roberto Begue recuerda la última de todas: «En 1948, con ocasión de las fiestas patronales, nos encontrábamos los dos en la noria. Cuando miramos hacia abajo, vimos a un teniente de la Guardia Civil junto con Santiago Muñoz; este último nos estaba señalando. Mi tío, cuando estábamos en lo alto de la noria, se lanzó al vacío. Intenté sujetarlo, pero me quedé con su zapato en las manos. Mi tío murió en el acto. Recuerdo que Muñoz le decía al teniente: "Seguro que estaba borracho". Por su parte, el guardia civil le respondió: "¡Tú cállate, que no has visto nada!"»[651]. Fue otro caso de desprestigio hacia la víctima, no solamente por lo que dijo Muñoz en aquel momento, sino porque lo repetía «transcurridos varios años». «En una ocasión, me dijo que mi tío era un borracho; yo cogí una botella y me tuvieron que sujetar para que no se la rompiera en la cabeza»[652].

Las familias de los vencidos respondían de diferente manera ante estas situaciones, y las reacciones fueron dispares. En este sentido, es cierto que la política formaba una sociedad, pero la sociedad como conjunto de habitantes de la localidad, de la que formaban parte también los adversarios políticos, se encontraban al margen de la sociedad política, rozándola, como si fuera una tangente. Algunos de ellos, aun sabiendo a qué bando pertenecían y conocedores del sufrimiento que habían

[644] Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.

[645] Entrevista realizada a Ramon Perez Onesimo en Beasain, el 30 de julio de 2014.

[646] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014. Sin embargo, Xanti Lasa nos comenta que su abuelo, que era nacionalista, "no lo llevaban, pero otros sí".

[647] Tras el año 1940, su hijo Xabier Aierdi Aldasoro se trasladó a Beasain (entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y a Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria, el 12 de septiembre de 2014).

[648] Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y a Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria, el 12 de septiembre de 2014.

[649] Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014.

[650] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

[651] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

[652] Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

padecido, se limitaron a no recrudecer la situación, ya sea alegando motivos éticos (no podemos guardar rencor tan solo por pertenecer a otras ideas) ya sea esgrimiendo motivos de carácter más práctico (hay que seguir adelante), sobre todo considerando que todas estas familias pertenecían al bando de los vencidos, por lo que difícilmente tenían acceso a cualquier tipo de compensación o reconocimiento por parte de las autoridades. En el caso de Ángel Lamata Villahoz, afirma que ellos tenían «claro» que eran de izquierdas, pero añade que fueron educados sin ningún tipo de resentimiento, y no es menos cierto que jugaba al fútbol con niños procedentes de familias franquistas. «También hay que reconocer que yo nací en 1945», por lo que no experimentó los años más duros de la posguerra[653]. Según su prima Sara Alonso Lamata, «el hecho de no hablar demasiado de la guerra nos ayudó a superar la situación»[654]. María Pilar Lozares opinaba lo mismo: «A nosotros, en nuestra casa, nos enseñaron a respetar al prójimo, cualesquiera que fuesen sus convicciones políticas»[655]. María Rosario Ugarte Suquía también está de acuerdo: «Fuimos educados sin ningún tipo de rencor»[656].

No todas las respuestas son de la misma opinión, sobre todo en el caso de aquellas personas cuyos familiares habían recibido diferentes provocaciones, como los Bujadan Olaran. Tuvieron que enfrentarse en numerosas ocasiones a Epifanio Arguiñano, jefe del grupo que había secuestrado a su padre en la CAF, sobre todo cuando se trasladaron de Olaberria a Beasain y abrieron un bar. Eleuterio Ayesta corrobora estas declaraciones, y afirma que mantenían acaloradas discusiones en el bar, sobre todo con Sara Bujanda, quien no tenía reparos en enfrentarse. «Arguiñano negaba la mayor, y decía que en su compañía no se aceptaban las violaciones, que evitaron numerosos fusilamientos...», añade Ayesta[657]. Cuentan que Pepi González, hija de Teodomiro González, muerto en el frente de Asturias, también se enfrentaba en muchas ocasiones a Arguiñano[658]. Otro caso fue lo sucedido en el caserío Zaldizurreta, que, como explicábamos, todos los días se acercaba a pasear el carnicero carlista Rafael Oyarbide, entonando canciones contrarias a los nacionalistas. Javier García Bergara afirma que un buen día alguien le propinó una paliza a Oyarbide[659]. Edurne Alegría Ayerdi, que ha tenido familiares en Beasain, nos cuenta que sabían «perfectamente que en el País Vasco se había producido una guerra» y que ellos eran «vascos»[660]. Sin embargo, no hay que olvidar que Alegría Ayerdi nació en Venezuela, y que en el país caribeño no eran víctimas de la presión que se vivía en España.

Finalizada la guerra, algunos de ellos se arrepintieron de sus actos. Uno de ellos fue Epifanio Arguiñano, cuyo caso resulta paradigmático, ya que, al cabo de unos años, terminó suicidándose, saltando a las vías del tren[661]. Muchas veces acudía al bar de los Bujanda: durante los primeros años, con el objetivo de discutir, mientras que pasados los años entraba a pedir perdón. Según Sara Bujanda, iba muchas veces, y no lo podían echar; «eso sí, ni se nos pasaba por la cabeza dejarle entrar en la cocina». «Él nos decía que quería hablar con nuestra madre, pero no le dejábamos pasar. Una vez, justo antes de las fiestas de Beasain, estuvo en nuestro bar y después se echó a las vías del tren. Después hemos sabido que fue a otras dos casas en una situación parecida»[662]. Numerosos testigos señalan que, antes de su suicidio, pidió perdón reiteradamente. Los hermanos Usabiaga dicen que durante los últimos años se acercó en repetidas ocasiones ante sus padres y tíos para disculparse. «Un día, se arrodilló ante mi tío, y pidió perdón por todo el daño provocado a su familia», relata[663]. Según Arantza Ugarte Azcárate, cada vez que Arguiñano se encontraba con su padre, Cesáreo Ugarte, se arrodillaba ante él y pedía perdón[664]. Otro de los que se suicidó provocado por el cargo de conciencia, según las informaciones de los primos Ibarbia, fue Santiago Muñoz, que

[653] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.

[654] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.

[655] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[656] Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.

[657] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

[658] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[659] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[660] Entrevista realizada a Edurne Alegria Aierdi en Getaria, el 9 de septiembre de 2014.

[661] Tal y como podemos observar, la mayoría de los entrevistados veían de una manera muy diferente a quienes "tenían un carácter distinto" a pesar de pertenecer al mismo partido. por una parte, estaban los "provocadores" o los "maleantes" como Argiñano y Santiago Muñoz; y por otra, "a pesar de ser sus simpatizantes, intentaron ayudar a la gente". La diferencia entre gente como José Aranburu o Francisco Eltzo era notoria. En este caso, los ciudadanos suelen dar mayor importancia a los rasgos personales del mandatario que a sus rasgos políticos. El hecho de mencionar continuamente que Epifanio Argiñano se suicidó, por ejemplo, es de alguna manera una forma de mencionar "un castigo simbólico" hacia esa persona. Según la investigadora Ana Cabana, el hecho de crear ese tipo de recuerdos en aquella época de temor, podía ser una manera de "proteger la comunidad" cuando era imposible hacerlo mediante la identidad política. CABANA IGLESIA, Ana: "Sobrellevar la vida. Memoria de resistencia y resistencias de la memoria al franquismo" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio eta MARCO, Jorge (ed): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura de Franco (1936-1977)* (pp. 97-108), Comares, Granada, 2013, pp. 100-104.

[662] Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014. Según Sara Bujanda, "uno de ellos, seguramente, fue la casa de Agripina Polo".

[663] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

[664] Entrevista realizada a Arantza Ugarte Alustiza y a Maria Rosario Ugarte Sukia en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

había sido requeté y empleado en la imprenta de Ezquiaga[665]. No sabemos qué fue lo que despertó el cargo de conciencia en Arguiñano, pero no podemos olvidar que fue capitán de los requetés durante la guerra y que, según Felipa Ibarbia, «finalizada la guerra, presumía de que iba a ser director de la CAF (...) Finalmente, trabajó como cartero y guarda de la CAF»[666].

Los vencidos, por su parte, se enfrentaron a una situación mucho más incierta. Según afirma el historiador andaluz Antonio Cazorla, los millones de personas que lucharon a favor de la izquierda se vieron obligados prescindir de sus ideas, de su léxico, de su pasado y de sus expectativas de futuro, para unirse a la cruel realidad de la dictadura. Cazorla añade que los vencidos se vieron obligados a cambiar sus expectativas de libertad para que les dejaran vivir en paz[667].

En algunos casos, se llevaron a cabo algunos esfuerzos para conseguir la integración social, con el objetivo de que prevaleciera el interés común de ambos bandos o el hecho e pertenecer al mismo pueblo. Esto probablemente se debe a varios motivos, como por ejemplo el sentimiento de piedad, o las reservas hacia una represión voraz y generalizada, o incluso las consideraciones personales («son buenas personas, pese a sus ideas políticas») de varias personas pertenecientes al colectivo de «rojos-separatistas» que la propaganda del régimen había puesto en el punto de mira («los rojos-separatistas» son una amenaza para nuestra patria). Evidentemente, esto conllevaba un riesgo añadido, y era realizar esta integración a costa de un «olvido», o realizarlo al margen de un análisis crítico, es decir, obligar a admitir que la «guerra fue justa» y que el actual poder era correcto, para permitir la integración de los vencidos; en términos prácticos, obligar a aceptar un régimen que no permitía desarrollar sus ideas o razonamientos políticos. No podemos engañarnos, ya que el régimen franquista, erigido sobre el pilar de la victoria de la guerra de 1936, perpetuaba la dualidad entre «vencedores» y «vencidos», por lo que esta «integración» no fue más que la escenificación de una integración desproporcionada de dos sujetos que se encontraban en planos radicalmente opuestos. Asimismo, este tipo de gestos apenas tuvo consecuencias, y el impacto político fue nulo. Lourdes Martinez Otaegui, nieta del fusilado Juan Andrés Otaegui, sostiene que «una parte de la población beasaindarra ayudó a su abuela (Vicenta Aguirre)»[668].

Entre este tipo de personas, afines al régimen, se mencionan el concejal José Aramburu o el responsable de arieles Francisco Elzo. Mila Mendia relata que Elzo salió en defensa de su padre en numerosas ocasiones[669]. Paulino Aramburu,[670] por su parte, relata que Francisco Elzo realizó un gran esfuerzo para hacer las paces en Beasain, a través del equipo de fútbol. Roberto Begue también lo defiende: «Por parte de la derecha, Paco Elzo hizo lo posible para reconciliar a los dos bandos a través del fútbol»[671]. Casos aislados como el de Amaia Gamarra incluyen en este grupo a Francisco Unzueta[672]. Por otra parte, Juan Unanua habla de su abuelo Rufo Artolain: «Nuestro abuelo hizo numerosas gestiones para que muchos beasaindarras se reincorporaran en la CAF»[673]. Sin embargo, no todos defienden esta hipótesis[674].

Varias personas procedentes del bando de los vencidos, en caso de tener la fortuna de alcanzar una cierta posición, podrían servirse de esa posición para ganar nuevos espacios. Sucedió un caso de estas características, una vez transcurridos unos años después de finalizar la guerra, en la cooperativa de agricultores. Aitor Garmendia afirma que su abuelo fue el encargado de la asociación de agricultores y que siempre sostenía que allí se iba a trabajar y no a hablar de política: «Hay que dejar la política al otro lado de la puerta»[675] (Por lo que en ocasiones no se hacían distinciones entre personas de un bando o de otro).

Los casos de resistencia fueron muy raros, ya que uno de los principales objetivos de la represión fue precisamente alejar a la gente de la política, objetivo que el régimen consiguió a la perfección, ya que la mayor parte de la población, tanto en el País Vasco como en España, veía la política de lejos hasta bien entrada la década de 1960, con desconfianza, como si se tratara de algo «sumamente perjudicial». Quienes ejercían la oposición política activa eran una minoría[676], tanto en Beasain y en el País Vasco

---

[665] Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.

[666] Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.

[667] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo en franquismo, 1939-1975*. Alianza Editorial. Madrid, 2016, pp. 20-21.

[668] Entrevista realizada a Lourdes Martinez Otaegi y Pello Martinez Otaegi en Ordizia, el 17 de diciembre de 2014.

[669] Entrevista realizada a Mila Mendia Aramendi en Beasain, el 2 de julio de 2014. Tal y como hemos comentado anteriormente, los partidarios del régimen solían despreciar al padre de Mila, a Florencio Mendia, por la calle.

[670] Testimonio de Paulino Aranburu. Este testimonio no está grabado.

[671] Francisco Eltzo Urrestaratzu llegó a ser portero de la Real en la temporada de 1930-31. La Real quedó en el tercer puesto en aquella temporada.

[672] Entrevista realizada a Amaia Gamarra en Beasain, el 1 de agosto de 2014.

[673] Entrevista realizada a Joan Unanua Artolain en Beasain, el 5 de septiembre de 2014.

[674] Por ejemplo, tenemos los testimonios de Patxi Lasa Imatz, Andoni Sarriegi, y. Alfontso Ibaibarriaga Badiola (Entrevista realizada da Patxi Lasa Imatz en Beasain el 25 de junio de 2014; entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain el 6 de junio de 2014; y entrevista realizada por Markel Olano a. Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga, cedida por el representate de PNV de Beasain, José Antonio Imatz).

[675] Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.

[676] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, pp. 71-72.

como en España. Sobre la situación general del Estado, Antonio Cazorla confiesa que, pese a la situación de miseria generalizada, los trabajadores en general nunca buscaban una oposición frontal con el régimen, y no solo por el miedo que les producía el mero recuerdo de la Guerra Civil, sino también considerando los sentimientos de cualquier ciudadano común de la época, en una sociedad que carecía de las herramientas básicas para la protesta. En este sentido, Cazorla defiende que en el caso de la mayoría de los trabajadores el objetivo principal consistía en sobrevivir y proteger a su familia. Esto explicaría, según el andaluz, por qué la mayoría de las protestas no buscaban el choque frontal con el régimen, sino florecer las contradicciones en su discurso moral.

Por otra parte, es cierto que el régimen hizo una gran inversión en la violencia para afianzar su régimen de cara al futuro (es decir, para hacer desmotivar a la ciudadanía a hacer política), pero no es menos cierto que[677] el régimen hizo una gran labor propagandística a favor de la pacificación. Y es que el pueblo, después de haber padecido tales situaciones, tan solo anhelaba la paz. Se quiso olvidar de la represión que trajo la guerra. En este sentido, no participar en la Segunda Guerra Mundial supuso una gran herramienta de propaganda para el régimen, si bien no fuera del todo verdadera (Franco quiso alinearse con el Eje durante la Segunda Guerra Mundial, tal y como planteó ante Hitler en Hendaya). Sea como fuere, convirtió esta frustración en punto fuerte y fue capaz de presentar esta decisión como una garantía de paz, a la vez que calificaba a los detractores del régimen como «enemigos de la paz»[678]. Asimismo, a medida que la Guerra Civil se prolongaba, entre la población civil se apoderaba el sentimiento de «que se acabe». Fuese quien fuese el vencedor, querían dar por finalizada la contienda[679], y el dictador fue hábil apoderándose de este miedo a una nueva guerra civil. A decir verdad, la paz de Franco fue una paz muy discriminadora, pero mucha gente no sentía el valor de intentar cambiar esto por alguna otra situación, y mucho menos con el costo que habría supuesto un nuevo enfrentamiento civil.

Existían más casos de estas características, pero la mayoría se limitaban a la resistencia pasiva e individual, desde escuchar las noticias de radios prohibidas (Sara Unanue afirma que para sintonizar una radio había que solicitar un permiso[680]), hasta alegrarse de las derrotas de Alemania con ocasión de la Segunda Guerra Mundial (sin manifestarlo en exceso), pasando por celebrar acciones familiares privadas de confirmación ideológica. Según Jesús López Gallego, en la CAF existía un maestro «con una radio pequeña, desde donde escuchábamos noticias clandestinas»[681]. Fue este el caso del jeltzale Bernabé Ayerdi, según relata su sobrino Xabier Aierdi Aldasoro, quien añade que su tío fue víctima de una denuncia por escuchar la Radio Londres[682]. Otros, por su parte, sintonizaban Radio Pirenaica, como es el caso de la familia Román Unanue[683]. En cuanto a los casos de confirmación ideológica, la mayoría de las veces se traba de casos privados, tal y como nos cuenta Paco Ruiz de Apodaca: «En mi casa, y en general en todas las casas de los vencidos, cuando sonaba el himno de España en la radio, se apagaba»[684]. Anselmo Ruiz nos relata uno de los ejemplos del impacto que tuvieron las noticias sobre la Segunda Guerra Mundial en los miembros de las familias del bando de los vencidos: «Yo estaba haciendo la mili en Bilbao. Recuerdo que escuchamos la noticia de que el Ejército de los EE.UU, había llegado a Francia, y nos invadió una alegría. "¡Ya falta poco! ¡Ya falta poco", gritábamos»[685]. Ixabel Irizar nos ofrece otro ejemplo: «Un día fuimos a San Juan de Luz a visitar a nuestros primos. Allí pudimos visitar el sepulcro del lehendakari José Antonio Aguirre»[686].

La resistencia política surgió más tarde. En cuanto al PNV, Ibaibarriaga realizó una serie de intentos, pero según cuenta se limitaban a reunirse, a repartir propaganda secreta y a ir al monte, por lo que se trataba más bien de «mantener la comunidad» que de preparar una «ofensiva política» con una serie de objetivos, estrategias. Tras la guerra, Miren Barandiaran afirma que numerosos abertzales se reunían en la fonda de Paco, incluso en el campo de fútbol de Senpere[687]. Antonio Zubillaga nos confirma este dato,

---

677 RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Editorial Alianza, Madrid, 2008,. p. 111.

678 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016.

679 HERNANDEZ BURGOS, Claudio: "Mucho más que egoísmo y miedo: Las actitudes de los españoles durante la Guerra Civil (1936-1939)" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio y MARCO, Jorge (ed): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura de Franco (1936-1977)* (pp. 33-46), Comares. Granada, 2013, pp. 38 y 46.

680 Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

681 Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

682 Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y a Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria el 12 de septiembre de 2014. Según su nieta Miren Edurne Alegria, "en Beasain, en casa de Bernabé Aierdi, se hablaba a escondidas sobre la política" (Entrevista realizada a Edurne Alegria Aierdi en Getaria el 12 de septiembre de 2014).

683 Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

684 Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.

685 Entrevista realizada a Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo en Beasain el 25 de marzo de 2013.

686 Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

687 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *El Partido Nacionalista Vasco en Beasain. Historia de 100 años*. PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pp. 110-111.

y añade que también frecuentaban el bar Alai, perteneciente a los Bujanda, los cuales «recibieron muchas denuncias»[688]. Ibaibarriaga afirma que hizo de puente entre varios jeltzales de la comarca del Goierri. «Recogía revistas en Ordizia, en el bar Txindoki, que pertenecía a Boni Apalategui. A continuación los repartía: Juana Izaguirre de Lazkao, Marcos Bidegorrieta de Ataun, a un carpintero de Idiazabal, etc.» Ibaibarriaga añade varios nombres de jeltzales de la época. «Los hermanos Sarriegui, José y Cecilio; los tres hermanos del caserío Ezkiatxiki; Jose, Rufino[689] y Antonio Sarasola; (...) Boni Apalategui y su hermano Juan; Benito Múgica y su hermano Ramón... Éramos unos cuantos.» (Pese a que Ibaibarriaga no lo menciona en esta entrevista, Jesús Ibarbia, hermano de José Ibarbia, fusilado en la guerra, era otro que frecuentaba los jeltzales. Por otra parte, Antonio Zubillaga, quien estaba en el mismo grupo de entrevistados que Ibaibarriaga, también se encontraba en ese grupo[690]. Parece ser que eran bastante conocidos en la localidad, ya que cuando entraban todos juntos a un bar, «Ezquiaga, Unzueta y compañía se marchaban sin terminar sus consumiciones». Ibaibarriaga afirma que aprovechaba también las verbenas dominicales para hacer propaganda. «Introducía las revistas en los pantalones, y, cuando comenzaba a bailar, siempre caía algún ejemplar»[691].

En cualquier caso, hubo momentos puntuales en los que el PNV y ELA pudieron realizar grandes desafíos, tal y como nos cuenta Miren Barandiaran. Las huelgas de 1947 y 1951 tuvieron repercusión en Beasain. Tal vez un poco menos en la huelga del 1 de mayo de 1947, ya que tan solo fue secundada por la CAF (el régimen dejó de distribuir pan, como respuesta); sin embargo el seguimiento fue mayor en 1951: se trató de un paro de dos días (23 y 24 de mayo) y tuvo una gran repercusión en Beasain[692]. Sin embargo, ni Barandiaran ni Ibaibarriaga dicen si estas huelgas fueron una réplica del ambiente que se respiraba fuera de Beasain, o si por el contrario contaron con la participación de beasaindarras en su organización.

Alfonso Ibaibarriaga sostiene que con la muerte de Franco «empezó a moverse un poco la cosa en Beasain», por lo que se concluye que se trataron de hechos aislados[693]. Ibaibarriaga, por otra parte, reconoce que para entonces «numerosos jóvenes tenían la mirada puesta en ETA». Es decir, según él, ETA irrumpió con fuerza en la década de 1960 en Beasain.

También comenzaron a organizar otra serie de movimientos en la localidad, como el Partido Comunista, que fue resucitado por el donostiarra Eduardo Gamarra, cuando vino a Beasain por motivos de trabajo (resucitado o más bien reactivado, ya que no se trató de una formación muy fuerte durante la Segunda República en nuestra localidad). Tal y como relata su hija Amaia Gamarra, en CAF existía una célula del Partido Comunista, que tiene su origen a mediados o finales de la década de 1940, ya que, según Gamarra, su padre vino a Beasain en 1945, y en 1948 fue detenido[694]. Los comunistas también realizaban acciones de propaganda, por ejemplo, colocaron en la CAF una bandera republicana y una ikurriña. Eduardo Gamarra gozaba de un gran prestigio en Beasain, y, cuando se produjo su detención, organizaron una recaudación de fondos para los presos. Es más, dos personas de gran importancia en la localidad como los dueños de Indar, Larrañaga y Ormazabal, depositaron un aval de 10.000 pesetas para que Gamarra quedara en libertad condicional[695].

Por otra parte, no tenemos constancia de actividades opositoras del Partido Socialista, formación principal durante la República en Beasain, pero el hecho de que no estén registradas no implica que no existieran, sino que no hemos podido seguir su eventual rastro. Hay que reconocer, en cualquier caso, que en Gipuzkoa se registran acciones de la oposición, en localidades como en Tolosa o San Sebastián. Según el tolosarra José Fernández Irurita, entró en «clandestinidad entre 1940 o 1941. Creamos sendas comisiones del Partido Socialista y de UGT (...) Fuimos arrestados y me impusieron la pena de muerte. Pasé un total de seis años en prisión»[696]. Según Manuel Blázquez, en Tolosa había dos socialistas que recaudaban dinero para las familias de los presos: Celestino Corcuera y Miguel Gómez[697]. Por tanto, es evidente que los socialistas tuvieron su organización en Gipuzkoa durante la posguerra y esto demuestra que existió una cierta actividad, si bien no podemos afirmar si esta llegó a Beasain.

---

688 Entrevista realizada a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga por Markel Olano, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.

689 Cuando hemos mencionado a Rufino Sarasola, hemos comentado que fue empujado a suicidarse en el año 1948. Por tanto, se podría decir que los nacionalistas habían empezado a traerlo antes de aquel año.

690 Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014.

691 Entrevista realizada a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga por Markel Olano, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.

692 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *El Partido Nacionalista Vasco en Beasain. Historia de 100 años.* PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pp. 111-112.

693 Entrevista realizada a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga por Markel Olano, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.

694 Entrevista realizada a Amaia Gamarra en Beasain, el 1 de agosto de 2014. Según Gamarra, junto con Eduardo Gamarra, «también detuvieron a un lazkaotarra».

695 Entrevista realizada a Amaia Gamarra en Beasain, el 1 de agosto de 2014.

696 FERNANDEZ IRURITA, Jose: "Testimonio: José Fernandez Irurita" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; y VILLANUEVA TELLERIA, José Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (pp. 69 -92). Agrupación Socialista de Tolosa, Tolosa, 1991, p. 92.

697 BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel: "Primer centenario 1891-1991 Agrupación Socialista de Tolosa" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; y VILLANUEVA TELLERIA, José Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1881-1991* (pp. 11-20). Agrupación Socialista de Tolosa, Tolosa, 1991, p. 19.

Uno de los principales motivos de la pérdida de la hegemonía del PSOE una vez finalizada la dictadura de Franco puede ser la incapacidad de mantener esta actividad en Beasain. Sin embargo, este autor opina que tales motivaciones no son merecedoras de un crédito absoluto, ya que en también en Tolosa, si bien mantuvieron cierto nivel de actividad, su peso disminuiría con el transcurso del tiempo. Otro motivo puede ser el cambio sociológico e ideológico que se produce tras la década de 1960, pero este ya no es el objeto de este análisis.

Sea como fuere, en un ambiente despolitizado como el franquismo, las fuerzas de la oposición se enfrentaban a grandes dificultades para la movilización, bien sea por la represión, bien sea por el impacto de la represión y la pobreza en la población, que provocó su despolitización. Según recoge Antonio Cazorla, cuando con motivo de la guerra de Corea el Partido Comunista lanza unos panfletos en Gipuzkoa en 1950, la gente no se molestó ni en recogerlas, ya que estaban más interesados con el Campeonato Mundial de Fútbol. Se trata de un ejemplo sumamente esclarecedor acerca del escaso interés que suscitaba la política entre las personas, ya que el ciudadano común se esforzaba en solucionar sus problemas privados, ya abundantes, y no tanto en la lucha política[698].

1.5.h) Represión laboral

Tal y como hemos comentado en el anterior capítulo, el Ayuntamiento comenzó a perseguir a los funcionarios de izquierdas o nacionalistas. En noviembre de 1936, el Ayuntamiento quiso dejar sin puesto a cuatro funcionarios: al sereno Francisco Donazar Zabaleta, al encargado de los arbitrios Juan Aranburu Irizar, al oficial de secretaría Candelario Aranburu Múgica[699] y al guardia municipal Segundo Lozares Escolar[700]. Se les expulsó del Ayuntamiento definitivamente el 12 de enero de 1937, pues así lo decidió el pleno municipal tras una orden impuesta por los gobernadores civiles de Gipuzkoa y de Bizkaia[701]. Esa decisión fue respaldada por el decreto del 5 de diciembre de 1936, el cual permitía hacer una depuración en la Administración, y dicho decreto ordenaba «quitar del servicio a todos aquellos trabajadores contrarios al Movimiento Nacional»[702]. Así que, una vez más, las autoridades del régimen también infringieron las leyes establecidas por sus compañeros (que en realidad eran ilegales, pues no tenían legitimidad alguna), o al menos, les obligaron a interpretarla, ya que realizaron las depuraciones previamente a esa ley. Según un documento de junio de 1938, en el puesto de Juan Aranburu pusieron como responsable de los arbitrios a Francisco Eltzo Urrestaratzu, y en el puesto de Candelario Aranburu a Antonio Ayestarán Irastortza[703]. Además, también despidieron a un quinto funcionario, quien no se marchó del pueblo. Hablamos de Antonia Bares Tolosa, quien se dedicaba a limpiar las tripas en el matadero municipal. El "delito" de Bares Tolosa no fue huir (pues no lo hizo), sino tener una tendencia puramente de izquierda y ser miembro de UGT[704]. Por tanto, en este caso, el Ayuntamiento de Beasain aplicó un paso más estricto a la ley establecida por el gobernador civil de Gipuzkoa, al despedir por motivos ideológicos a una persona que no había incumplido los criterios en ella establecidos.

Sin embargo, el auxiliar de secretaría Emilio Muñoz Novillo, quien también dejó su puesto, era voluntario en la Falange, y no fue despedido, sino puesto "en suspensión"[705]. El 21 de enero de 1937, el Ayuntamiento de Beasain enjuició al tamborilero de la banda, a Victoriano Tellería. Según el Ayuntamiento, como Tellería residía en Idiazabal, decidió solicitar filiación a dicho Ayuntamiento[706]. El 28 de enero, en el pleno municipal se dijo que el Ayuntamiento de Idiazabal había contestado que Tellería era nacionalista antes

---

[698] Jefe provincial de F.E.T. y de las JONS en Gipuzkoa: *Parte mensual de actividades, correspondiente al mes de junio de 1950*. Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares, sección de la Presidencia, caja n.º 266, 1950; in CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 104.

[699] En 1940, el Ayuntamiento hizo la convocatoria del concurso público para la designación de un nuevo oficial de secretaría. Candelario Aranburu Múgica interpuso un recurso contra dicho concurso. Aún así, el Ayuntamiento le hizo caso omiso (pleno municipal del Ayuntamiento del 14/10/1940, Archivo Municipal de Beasain, carpeta 081, conjunto documental 20).

[700] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 11.

[701] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[702] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[703] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 57.

[704] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.. A pesar de todo, no quitaron del cargo al matarife José Antonio Aduritz Isasa, según un informe (del 24 de noviembre de 1936) explicado en el anterior capítulo –Archivo Municipal de Beasain, carpeta 151, conjunto documental 11–; aunque dijera ser independiente y de tendencias nacionalistas. Quizá el motivo para no quitarle del puesto fue que no ser miembro de ninguna asociación o partido (Antonia Bares era miembro de UGT). Como veremos en breve, sin embargo, una denuncia fue interpuesta en su contra.

[705] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23. El Ayuntamiento dirigido por Guridi le retiró esa suspensión el 3 de abril, por considerar injusta el castigo impuesto por el anterior grupo municipal por gritar "¡Viva el fascismo!" en la calle.

[706] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

de la guerra. En consecuencia, el Ayuntamiento decidió suspenderle el sueldo[707]. En octubre de 1939, Tellería consiguió recuperar su puesto, pero no percibió el sueldo de los dos años en los que había estado sancionado[708]. El caso de Victoriano Tellería fue esclarecedor y a través suyo se ve claramente cuan lejos llego el intento de depuración realizado por el nuevo Ayuntamiento, que no solo «cribó la plantilla completamente», sino que castigó a una persona por su militancia en el pasado. Es decir, el espacio que dejó el Ayuntamiento a los "vencidos" en relación con su futuro profesional fue muy pequeño o inexistente.

El Ayuntamiento franquista incluso inició un procedimiento aún más cruel, pues tal y como comunicó el 25 de febrero, «abrió un plazo de ocho días, hasta el 4 de marzo, para que, en base al Decreto 108, los ciudadanos tuvieran oportunidad de denunciar a los funcionarios»[709]. Ese mecanismo resultó todo un éxito y trajo consigo dos denuncias. La primera la puso un barrendero de nombre Juan Zia (a menudo se le ha mencionado erróneamente como "José Zia") en contra del barrendero Agustin Cacho, por ser supuestamente socialista. La segunda fue más grave, pues la firmaron cuatro concejales: Francisco Ezkiaga, Francisco Untzueta, Martín Esnaola y Germán Zaballos. Los denunciados fueron: Juan María Barrena, secretario del juzgado (quien fue miembro del Centro Republicano e interpuso en el Parlamento en el que en 1934 era mayoritariamente de derechos una protesta contra la amnistía monárquica debido a unos sucesos de 1933); Esteban Peñagarikano, alguacil o guardia municipal (acusado de ser de izquierdas); Pedro Goena Urkia, veterinario (acusado de ser de izquierdas y de haber votado al Frente Popular); José Antonio Aduritz, matarife (por ser de ANV y haber votado al Frente Popular; recordemos que no tenía voto en el pleno de enero, al igual que la limpiadora de tripas Antonia Bares Tolosa); Agustin Cacho, barrendero (acusado de ser de izquierdas y haber votado al Frente Popular); Feliziano Arizmendi, sobrestante (a pesar de declararse "no afiliado" se le acusó de haber votado al Frente Popular) y Pedro Goena Urkia, director de la banda (acusado de ser nacionalista)[710].

Hay que decir que, en base a otro informe firmado el 24 de noviembre de 1936, esos hombres fueron definidos como «no afiliados, pero totalmente españoles de derechas» (es decir, que aceptaban el nuevo régimen establecido); excepto José Antonio Aduritz Isasa, de quien se decía que tenía «una tendencia nacionalista»[711]. Esta vez, sin embargo, algunos concejales del Ayuntamiento interpusieron una denuncia, y, además, hicieron acusaciones muy concretas en su contra (como haber votado al Frente Popular y ser miembros de un partido concreto). Ese cambio se hizo en tres meses y una semana, así que, sabiendo que esas personas no habían cambiado su ideología en ese intervalo de tiempo (además, cualquier cambio podría poner en peligro sus intereses personales), solo podemos considerar razonables las diferentes opiniones de los firmantes. El informe del 24 de noviembre fue firmado por el Ayuntamiento, por lo que supones que el alcalde José Luis Guridi tomaría parte, o al menos lo revisaría. Esa nueva denuncia, por otro lado, procedía de cuatro concejales carlistas conocidos (Guridi tenía un perfil más apolítico, difuso o técnico, pues era contratista de obras). En esas últimas denuncias, puede que se impusiera una actitud de ir en contra de las personas sospechosas, tras, posiblemente, dar prioridad a la estabilidad interna y funcionamiento del ayuntamiento en el anterior informe (solo podemos hablar hipotéticamente)[712]. En torno a ese caso, los seis funcionarios denunciados presentaron sendos recursos de descargo, a los cuales se les dio lectura en el pleno municipal del 11 de marzo de 1937[713]. En ese recurso, la mayoría de los funcionarios denunciados (Aduritz, Arizmendi, Iguain[714], Cacho, Goena o Peñagarikano) alegaron no estar afiliados a ningún partido[715], Aduritz y Arizmendi, además, dijeron haber votado a la derecha en febrero de 1936 (Peñagarikano y Barrena dijeron que no habían votado, y Goena y Cacho dijeron que votaron en blanco)[716]. Iguain no mencionó nada sobre su voto[717].

En estos casos siguieron el mismo procedimiento. En primer lugar, en el pleno municipal del 4 de marzo (fecha en la que acabó el plazo de interposición de denuncias), el alcalde Guridi y el secretario José Beriztain Zubiaga firmaron la incoación del

[707] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[708] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13. Esto y el hecho de ser "simpatizante de los nacionalistas vascos" (tal y como comentó el ayuntamiento franquista) nos hace pensar que Victoriano Telleria fue a la guerra en contra de su voluntad.

[709] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[710] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[711] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 11. En ese documento no se dio definición alguna de Joan Maria Barrena. En ese documento solo se numeraron los empleados municipales y Barrena no era uno de ellos.

[712] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[713] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[714] A Pedro José Iguain y Feliziano Arizmendi no les acusaron de ser miembros, pero no recalcaron para dejar clara sus ideas políticas.

[715] Como veremos, Joan Maria Barrena, en vez de negar la denuncia, quedo en evidencia, pues, como no podía negar ser miembro de la subdirección de la Asociación Republicana, alegó que esta no era partidista.

[716] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 04. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 20; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 22; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424E. Serie documental n.º 20.

[717] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 07.

expediente, y después les fue remitido a los denunciados, para que realizaran su defensa (para ello tenían plazo hasta el 11 de marzo, día en que se hizo una reunión municipal para valorar los expedientes). Después de que los acusados presentaran el recurso de descargo, el Ayuntamiento convocó otra sesión el 13 de marzo para resolverlos.

Para su descargo, la mayoría de los acusados negaron ser miembros de ninguna asociación o haber votado a favor de la candidatura contraria a la derecha (al Frente Popular o al PNV). Así lo hicieron Feliziano Arizmendi (el 9 de marzo)[718], José Antonio Aduritz (el 11 de marzo)[719], Agustin Cacho (el 11 de marzo)[720] y Esteban Peñagarikano (el 11 de marzo)[721]. Mucho más curioso fue el caso de Pedro José Iguain. Presentó varios testigos en su defensa, entre ellos, el alcalde José Luis Guridi. Algunos músicos de la banda de la cual era director habían firmado la denuncia, algunos de los cuales eran concejales, tales como Francisco Ezkiaga y Martín Esnaola[722]. Ahí tenemos un claro ejemplo del doble juego o juego sucio que empleaban quienes tenían el poder amparados por el régimen franquista. Por un lado, firmaron (en la sombra) una denuncia de depuración en el Ayuntamiento, y por otro lado actuaron en favor del denunciado (públicamente). Desconocemos los motivos para actuar de esa manera, pero es posible que esas personas tuvieran dependencia de Pedro José Iguain[723].

Quienes no tuvieron oportunidad de negar sus implicaciones políticas fueron Pedro Goena y Juan María Barrena (a pesar de que negaron haber votado al Frente Popular en las elecciones de 1936). Juan María Barrena era el director de la Asociación Republicana, y por lo que él mismo declaró: «Eso fue cuando la asociación era puramente republicana; cuando se alineó con Izquierda Republicana, lo dejé». Por otra parte, Barrena declaró favoritismo hacia el Partido Republicano Radical –hacia el partido de Lerroux– (ese partido, si bien era republicano, a partir de 1933 se alineó completamente con la derecha). A pesar de haberse declarado "españolista y nacionalista vasco"[724], Goena dijo que no era miembro de ninguna organización. Pero no pudo negar que en las elecciones municipales de 1931 había sido interventor de la izquierda, pero declaró haberlo hecho «porque el candidato a alcalde era mi cuñado Jacinto Urteaga»[725].

El 13 de marzo, el Ayuntamiento decidió solicitar informes al rector, a la Comisión de Guerra Carlista de Beasain, a la Falange y a la Comandancia Militar (a Alberto Ruiz Moriones) sobre todos los acusados (al parecer, José Luis Guridi pidió consejo al gobernador civil de Gipuzkoa y Bizkaia, quien le debió de recomendar que actuara de esa manera)[726]. El rector Florencio Aspe también escribió algunos informes, pero se limitaron al tema religioso. El tono del comandante militar Ruiz Moriones sobre los acusados fue bastante diferente, en caso de algunos incluso fue calmado. Por ejemplo, sobre Aduritz dijo lo siguiente: «En el pueblo se comenta que está a favor de los nacionalistas, pero lo único verdadero es que votó a la derecha, y, además, cumple debidamente sus obligaciones religiosas"[727]. Sobre Arizmendi, sin embargo, dijo: "Habiendo nacido en una familia tradicionalmente republicana, ha dado continuidad a dicha tradición (…), pero no se ha pronunciado en nada y cumple sus obligaciones religiosas»[728]. Sobre Agustin Cacho lo siguiente: «Ideológicamente de izquierdas, pero sin destacarse; es un buen padre de familia, pero frío en cuestiones religiosas»[729]. Sobre Pedro José Iguain: «Se ha dicho que es nacionalista, pero a menudo se pasa por el Círculo Carlista (…) y es un buen católico»[730]. Respecto a Barrena y Goena, sin embargo, empleó otro tono. Sobre el primero dijo: «Ha sido parte de la dirección de la Asociación Republicana, es frío respecto a las obligaciones

[718] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 08. Aún así, Arizmendi admitió que "si de cuatro candidatos voté a tres de derechas, al cuarto no le voté, porque no me gustaba, y en vez de él, voté al candidato republicano Mariano Anso, porque era un ferviente defensor de nuestra comarca".

[719] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424A. Serie documental n.º 02.

[720] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 22. Debemos recordar que Agustin Cacho recibió dos denuncias en su contra: una del Ayuntamiento (por haber votado al Frente Popular y por ser de izquierdas) y otra de un compañero de trabajo (por ser miembro del Partido Socialista).

[721] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424E. Serie documental n.º 20.

[722] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 07.

[723] Pedro José Iguain era una persona muy conocida en el pueblo. Así pues, muchos testigos poderosos consiguieron ejercer influencia en su favor: además del alcalde, los concejales Miguel Cerrajería y José Mendia (estos no firmaron ninguna denuncia en su contra), el alcalde de Olaberria Joan Peñagarikano, el jefe de las ayudas a los requetés Santiago Muñoz o el instructor de los pelayos (jóvenes carlistas) German Martin Olmedo firmaron a su favor.

[724] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 20. Barrena, además, dijo que la Comisión Roja (la Comisión de Defensa de Beasain) le despojó de su puesto de trabajo. La Comisión de Defensa puso como juez municipal a Joaquín Etxeberria Múgica.

[725] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 04. Pedro Goena estaba emparentando con Jacinto Urteaga mediante su mujer Dominika Urteaga, pues estos últimos eran hermanos.

[726] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23. El 16 de marzo, como se ha señalado, Pedro José Iguain, debido a la apertura de un expediente, tuvo que dejar el puesto de secretario que ocupaba provisionalmente.

[727] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424A. Serie documental n.º 02.

[728] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 08.

[729] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 22.

[730] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 07.

religiosas y tiene pésimos valores morales; está separado de su esposa y anda con otra»[731]. Sobre el segundo: «Siempre ha estado del lado de los de izquierdas y votó a favor de los republicanos. A pesar de ser orgulloso, consiguió no destacar. Sobre su actitud para con sus deberes de matanza de animales para la armada dicen que no era buena, y que por eso le impusieron una multa de 5.000 pesetas»[732]. El informe sobre Peñagarikano tenía dos vertientes. Por un lado, decía que mantenía un buen comportamiento moral, y por otro lado, decía si bien no le interesaba mucho la política, era de los que daba su voto a quienes mandaran, pero en las últimas elecciones rechazó tomar la papeleta de la candidatura de derechas[733].

Aún así, no contamos con nuevos informes de la Falange o la Comisión de Guerra Carlista. Desconocemos la razón, pero hay que tener en cuenta que el presidente de la Comisión de Guerra Carlista, Francisco Ezkiaga, era concejal –uno de los denunciantes–, y que, a pesar de que la Falange apenas tenía miembros en Beasain (a partir de abril de 1937 la situación cambió debido a la unión de los carlistas y falangistas en un único partido, cuyos miembros eran mayoritariamente carlistas), en aquel momento el jefe de la Falange era el concejal Miguel Cerrajería Tiffe. Por tanto, los dos eran concejales, y quizá declararan en algún pleno municipal previo al informe.

Por último, el 20 de marzo el Ayuntamiento resolvió los siete casos, y el 22 de marzo notificó las resoluciones. Los que recibieron el mayor castigo de los siete fueron Pedro Goena Urkia y Juan María Barrena. Al primero lo despidieron del cargo que ocupaba desde 1900[734] (el Ayuntamiento declaró que había sido castigado por ser de izquierdas, votante republicano y por no cumplir debidamente con su trabajo profesional con el Ejército), y al segundo (no era funcionario municipal)[735] le retiraron la paga que recibía por parte del Ayuntamiento. En el caso de Barrena, el hecho de que el Ayuntamiento le despojara de ese plus resultó decisivo para la pérdida de su trabajo, ya que, en julio de 1938, era Daniel Pérez quien poseía el cargo de secretario en funciones de juzgado municipal (no contamos con la fecha exacta y nuestra fuente es un esquema escrito a mano por una persona del Ayuntamiento –es posible que la escribiera el mismo secretario José Beriztain Zubiaga–, y ese esquema que relaciona los cargos de Beasain, al parecer, es un borrador realizado antes de dar respuesta a las demandas de los autores de un almanaque de Gipuzkoa y Bizkaia). [736]. En ambos casos podríamos decir que la imposibilidad de negar la conexión orgánica con la izquierda (aunque fuera pequeña), las consideraciones religiosas sobre su moral y el informe ofensivo de Moriones tuvieron una gran influencia sobre la decisión[737]. Además, a Pedro Goena le perjudicó no haber podido negar la realización del trabajo de matanza de animales para suministrar al frente[738].

En el caso de los otros funcionarios, a Arizmendi le impusieron una suspensión de empleo y sueldo de tres meses (a pesar de que en un documento del 22 de marzo el alcalde lo definiera como "republicano de derechas y gran padre de familia"[739]). A Aduritz (el Ayuntamiento decía de él que su recurso no desestimaba completamente las acusaciones vertidas en su contra, que acudía al batzoki y que había demostrado haber votado a la derecha en las últimas elecciones[740]) y a Cacho (el Ayuntamiento resolvió que la acusación hecha por Juan Zia mediante la cual le achacaba ser del Partido Socialista se debía a rencillas personales entre ellos; aún así, le castigó) les condenaron por dos meses[741], a Iguain por un mes y a Peñagarikano por cinco días[742]. En este caso, a todos les resultó beneficioso no ser parte de ninguna asociación. Otra interpretación posible sería conocer la posición de los denunciados. Por ejemplo, el oficio de Feliziano Arizmendi era de gran especialización (esto es, difícil de suplir), y debido a ello, mantendría algún tipo de ralación previa con el alcalde Guridi. En el caso de Agustin

[731] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 20.

[732] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 04.

[733] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424E. Serie documental n.º 20.

[734] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 21.

[735] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424D. Serie documental n.º 04.

[736] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 252. Serie documental n.º 19.

[737] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 20.. Además, el de Barrenarena fue el único caso para el que Florencio Aspe no preparó el informe; puede ser que eso explique su poco apego hacia la Iglesia puesto que el informe que redactó Aspe en relación a Goena tampoco fue muy favorable.

[738] Pedro Goena Urkia falleció al poco de perder el trabajo. En la sesión municipal del 4 de junio de 1938, se dio lectura a un escrito de la ya por entonces viuda Dominika Urteaga, mediante el cual solicitaba una pensión en compensación por el trabajo efectuado por Urteaga Goena para el Ayuntamiento (el escrito data del 31 de mayo). El Ayuntamiento aprobó la solicitud de compensación realizada por Dominika Urteaga el 14 de junio. Urteaga transmitió mediante su recurso que, sin haber sido condenados en un consejo de guerra, los funcionarios que habían sido despedidos de su trabajo podían reservarse los derechos pasivos. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 21.

[739] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 08.

[740] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424A. Serie documental n.º 02.

[741] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 0424B. Serie documental n.º 22.

[742] Su hija, Isabel Peñagarikano, también nos ha confirmado que le incoaron un expediente, pero más tarde fue readmitido en su trabajo (entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014).

Cacho ocurrió algo curioso, ya que, debido a a una torpeza cometida por el Ayuntamiento, su castigo resultó más leve de lo que se había pedido en un principio: El Ayuntamiento decidió quitarle dos meses de sueldo, pero en la notificación que recibió mencionaba una sanción de solo un mes[743]. Cuando en junio Cacho no recibió la mensualidad de mayo, presentó una queja, y el Ayuntamiento no pudo sino darle la razón, y le pagó dicha mensualidad. Las disputas entre Cacho y Juan Zia no terminaron ahí. Más adelante, Zia comentó que Cacho se había librado de las multas por la simpatía que le tenía el alcalde[744].

El 22 de abril de 1937, dieron a conocer los cambios sobre los despedidos. Por lo que se recogió en la acta del pleno municipal, el puesto de limpiadora de tripas de Antonia Bares lo tomó provisionalmente María Luisa Herrera (aún así, el Ayuntamiento sacó a concurso dicho puesto en agosto de 1940)[745], y respecto al puesto de veterinario ocupado por Pedro Goena, a partir de entonces lo ocupó el veterinario militar[746]. De todas maneras, el 1 de julio, el veterinario militar comunicó que debía dejar el puesto, pues había concluido sus obligaciones en el Ejército (matanza de animales para el Ejército), así que sugirió al Ayuntamiento de Beasain unificar el servicio con el del Ayuntamiento de Ordizia[747]. Durante un tiempo José Riera llevó a cabo los trabajos de veterinario, hasta que quedó vacante el puesto de su pueblo (el Ayuntamiento comunicó el 4 de marzo de 1939 que Riera dejaba el puesto)[748]. El 11 de febrero de 1939, el Ayuntamiento de Beasain dio a conocer que el puesto de veterinario municipal había sido asignado a Eujenio Lekuona Imatz (provisionalmente)[749] (en marzo de 1940 el jefe del Servicio Ganadero de Gipuzkoa comunicó al Ayuntamiento de Beasain que no contaban con el puesto de inspector veterinario). Ese puesto debía remunerarse con 2.800 pesetas anuales[750]. El 7 de septiembre de 1940, el Ayuntamiento comunicó tanto al Gobierno Civil de Gipuzkoa como al propio Lekuona que había asignado el puesto de veterinario a Manuel Oñatibia Aurela. Al parecer, para dicha sustitución cogieron al funcionario Oñatibia[751].

Por otro lado, los que habían ayudado a los alzados en la guerra obtuvieron beneficios, como conseguir trabajo. Por ejemplo, Francisco Oiartzabal Alkaiaga, quien resultó herido en la guerra, fue nombrado alguacil o guardia municipal por el Ayuntamiento el 5 de noviembre de 1938[752]. Habiendo sido despedido Candelario Aranburu y estando Emilio Muñoz Novillo en la guerra, José Manuel Azurmendi Dorrontsoro accedió muy joven al puesto de asistente de secretaría. Él mismo nos ha explicado la razón: «En aquel entonces, de los que quedaban en Beasain yo era uno de los pocos que hablaba tanto en euskera como en castellano (…). Hay que tener en cuenta que una gran parte de la población de Beasain, de los campesinos sobre todo, solo hablaba euskera»[753] (por tanto, aunque el objetivo de las autoridades fuera impulsar el español, para comunicarse con una parte de la población el euskera resultaba imprescindible para las autoridades). Hemos de saber, igualmente, que por una vez dos mujeres, Adoracion Montejo y María Kerexeta, realizaron los trabajos de secretaría en el pleno del 5 de noviembre de 1938. El Ayuntamiento decidió recompensarlas con 75 pesetas para cada una[754]. En el puesto de Juan María Barrena, esto es, secretario del juzgado municipal, irrumpe David Pérez en julio de 1938, en base a un borrador escrito por una persona del Ayuntamiento para un almanaque de Gipuzkoa y Bizkaia[755]. El Ayuntamiento hizo referencia a dicha depuración en una memoria firmada el 30 de julio de 1938, pero entre los despedidos solo se mencionan al veterinario Pedro Goena y la limpiadora de tripas Antonia Bares (quizá, respecto a los demás, no les consideraban haber sido "cribados" sino que «habían perdido su oficio» debido a que habían huido, a pesar de que las causas de huida eran políticas y militares)[756]. Por lo que se explica en dicha memoria, quienes reemplazaron a los despedidos, fuera provisional o definitivamente, estaban adheridos al Movimiento Nacional[757].

---

[743] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[744] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F008. Serie documental n.º 01.

[745] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[746] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 57.

[747] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[748] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[749] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[750] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[751] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.

[752] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[753] Entrevista realizada a Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro en Donostia, el 10 de septiembre de 2014.

[754] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[755] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 06. Ese documento es un borrador manuscrito, posiblemente redactado por el secretario José Beriztain.

[756] Además, en esta memoria aparecen "los funcionarios que recibieron pequeñas sanciones" (no se mencionan sus nombres). Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 43.

[757] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 151. Serie documental n.º 13; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 43.

Algunos funcionarios intentaron hacer frente a esas injusticias, pero no obtuvieron resultados. Ese fue el caso de Candelario Aranburu y Antonia Bares (ambas en 1941), si bien las demandas de ambas eran de diversa índole. Bares exigió al Ayuntamiento que le pagara lo correspondiente a febrero y marzo de 1937, pues no le habían pagado[758]. Aranburu, además de presentar un recurso ante el Gobierno contra su despido, recordó al Ayuntamiento que mientras no se invalidara dicho recurso su puesto no podía ser declarado vacante, y por tanto, el Ayuntamiento no podía sacarlo a concurso público, ni otorgárselo a ninguna otra persona[759]. Pero fue en vano, pues el Ayuntamiento rechazó los recursos de ambas (Candelario Aranburu interpuso otro recurso en 1942 pero el Ayuntamiento no lo tomó en consideración[760]; también lo hizo Antonia Bares Tolosa en febrero de 1941 para reclamar esos dos meses. El 13 de febrero el Ayuntamiento le denegó las pagas, de nuevo[761]). El caso de Candelario Aranburu tuvo un recorrido más largo en cierto modo. Al principio el Ayuntamiento denegó su recurso, pero el 6 de marzo de 1942 el Ayuntamiento notificó que el Ministerio de Gobernación le había dado la razón[762]. En consecuencia, el Ayuntamiento, según la Orden del 12 de marzo de 1939, había de justificar la depuración de Aranburu (en caso de proseguir con la depuración). El 20 de marzo de 1942, el Ayuntamiento designó un tribunal para analizar su caso. Dicho tribunal fue compuesto por el teniente de alcalde Miguel Cerrajería Tiffe y por el concejal Eusebio Asla Lapart[763]. En el pleno del 21 de julio de 1944, Asla y Cerrajería comunicaron la decisión de incoar expediente contra Aranburu. Sin embargo, pronto empezaron las disputas entre ellos. El 29 de julio de 1944, Eusebio Asla denunció que Miguel Cerrajería no estaba dispuesto a firmar la incoación del expediente y que estaba falto de motivación para cumplir con su deber[764]. Fue un caso curioso el hecho de que se crearan rencillas entre autoridades (responsables de la persecución) debido a un represaliado. Claro está que las rencillas tenían que ver con el modo de aplicar las represalias. El 19 de agosto de 1944, el Ayuntamiento de Beasain decidió relevar de su cargo definitivamente a Candelario Aranburu Múgica[765], y a comienzos de 1945 el Ministerio de Gobernación dio su aprobación[766].

Las represalias y limpias sobre el trabajo permanecieron por mucho tiempo. En el pleno municipal del 24 de marzo de 1943, el pleno de la corporación debatió sobre la Orden dada por el Ministerio de Gobernación el 6 de marzo de 1943. En base a esa Orden, todos los puestos municipales establecidos antes de julio de 1936 –secretario municipal, interventor, tesorero o director de la banda musical–, así como aquellos que hubieran sido nombrados posteriormente a esa fecha debido a méritos anteriores a esa fecha (es decir, quienes no habían accedido al puesto a través de la depuración llevada a cabo o por razones políticas), habían de ser justificados mediante el posicionamiento político. Eso amenazaba directamente al secretario José Beriztain Zubiaga y al tesorero Bautista Tellería Ayestarán. Esta fue la manera de actuar del Ayuntamiento: en marzo de 1937 empezó con el proceso de depuración (en consecuencia, despidieron al veterinario Pedro Goena y al secretario del juzgado, Juan María Barrena, se le quitó el plus del Ayuntamiento y se le obligó a dejar su puesto; además, impusieron diversas sanciones a otros cinco empleados; por otro lado, Antonia Bares Tolosa fue despedida sin ninguna denuncia de por medio, así como otros cuatro trabajadores que habían huido del pueblo); no hubo denuncias contra Beriztain y Tellería, así que la depuración fue realizada solo con aquellos funcionarios que tenían una actitud dudosa hacia el Movimiento (hacia el golpe de estado). Así las cosas, el Ayuntamiento consideró a Beriztain y Tellería como «pasados por la depuración», y por tanto, decidió no retirarles de su cargo[767]. Además, en un documento del 15 de marzo de 1943, Tellería declaró que el 19 de julio de 1936 tuvo que escapar del pueblo por la persecución de los rojos y que el 8 de agosto de 1936 le demostró su apego al comandante militar de Beasain. Beriztain declaró el 27 de julio de 1936 (día en que entraron las tropas sublevadas en Beasain) en un documento firmado en la misma fecha que había demostrado su apego por el Movimiento Nacional. Ambos dijeron ser miembros del partido tradicionalista desde jóvenes. Con lo cual, el oficial de secretaría Antonio Ayestarán Irastortza (el secretario José Beriztain no podía llevar a cabo dicho trabajo pues en aquel momento se encontraba ocupado con otros asuntos) ratificó que no había que incoar expediente en contra de ninguno de los dos, y declaró a ambos libres del proceso de depuración[768]. Aún así, en febrero de 1944, el gobernador civil solicitó nuevos papeles a Bautista Tellería, y le advirtió de que si no entregaba su expediente de depuración en diez días, iba a ser eliminado de la Lista Nacional de Tesoreros. Ese expediente de criba o depuración que demostraba la adhesión al régimen

[758] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 26.
[759] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 065. Serie documental n.º 11.
[760] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[761] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[762] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[763] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.
[764] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[765] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[766] Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 (guarda las actas de los años 1942-1946).
[767] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A089. Serie documental n.º 16; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 18.
[768] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A089. Serie documental n.º 16. Poco después, sin embargo, el 21 de mayo de 1944, José Beriztain Zubiaga falleció (Archivo Municipal de Beasain. Libro de actas n.º L0045 recoge las actas de los años 1942-1946).

de Bautista Tellería, fue escrito y firmano por José Beriztain Zubiaga el 3 de marzo de 1944. Concretamente, decía que no existía ningún expediente previo contra Tellería y que Tellería era adepto al régimen[769].

Por otro lado, hay que tener en cuenta que Cesáreo Ugarte, quien antes de la guerra había sido médico en Beasain (y en la guerra el Ejército Nacional lo reclutó como médico), perdió su plaza. En las plantillas posteriores a la guerra no aparece el nombre de Ugarte. Esto dice su familia: «Tras la guerra nuestro padre perdió su plaza». Eso nos cuenta su hija Arantza Ugarte Azkarate[770].

Además, a los que se marcharon del pueblo les fue muy dificil encontrar trabajo, incluso en la empresa privada. Y es que, en la empresa privada, las autoridades del régimen franquista también impusieron leyes para la depuración. Por ejemplo, por medio de una ley de 1936, debían ser despedidos todos aquellos que, debido al aumento de plantilla realizado por imposición de los sindicatos, hubieran ingresado en la época del Frente Popular (a partir del 16 de febrero de 1936 –así pues, el franquismo actuó en contra de los trabajadores en este caso también–). Otra de esas leyes fue la aprobada ell 17 de agosto de 1937, la cual otorgaba permiso a los empresarios para despedir a los contrarios al Movimiento Nacional[771]. Por ejemplo, Milagros Aranburu Múgica nos cuenta lo siguiente: «Tras la guerra, todos los puestos de trabajo fueron para los franquistas, para los demás no había nada»[772]. Isabel Peñagarikano nos cuenta lo mismo: «Había una gran represión en el ámbito laboral. Quienes hicieron frente a Franco tuvieron muchas dificultades para encontrar un empleo. A veces, incluso subvencionaban a las empresas para que trajeran trabajadores de fuera»[773]. De hecho, hay que tomar en consideración que, a pesar de lo que ordenaba el Sindicato Vertical, la ley de depuración en la empresa privada dejaba en manos del empresario la decisión de a quién despedir y a quién no, con lo cual, en la práctica, el Sindicato Vertical se convirtio en una herramienta para ellos. Poco a poco consiguieron acceder a los trabajos, pero a costa de pasar grandes dificultades, como nos cuenta, entre otros, Pako Ruiz de Apodaka: «Al final nuestro padre consiguió entrar en la CAF»[774]. Patxi Lasa Imatz nos cuenta: Nuestro padre (José Luis Lasa Tellería), cuando regresó al pueblo, un día que estaba trabajando en la huerta, se le acercaron dos concejales del Ayuntamiento que trabajaban en la CAF (…), Artolain y otro[775], y le dijeron: `hemos decidido que los que anduvisteis con los rojos no vais a poder ingresar en la CAF´. El les respondío: «Bueno, yo ya encontraré trabaja en un sitio o en otro». Al de unos días, el director de la CAF, Antonio Sierra, decidió en una reunión que, a pesar de haber andado con los rojos, los antiguos trabajadores debían volver al trabajo, pues necesitaba gente experimentada. Entonces nuestro padre, cuando se encontró con los concejales en la CAF, les dijo: «Veis lo que os dije, ¡que iba a encontrar trabajo en un sitio o en otro!»[776]. Una versión similar contó Alfonso Ibaibarriaga sobre lo que le debió de decir Rufo Artolain a José Luis Lasa: «Ninguno vais a entrar» (Ibairriaga hace el comentario en español, aunque tanto Lasa como Artolain fueran vascoparlantes; por otro lado, Ibarriaga no menciona a Eusebio Asla, sugerido indirectamente por Patxi Lasa). Por tanto, confirma lo de Patxi Lasa, pero al cabo de ocho días, Antonio Sierra pidió el ingreso al trabajo al menos «de los más calmados»[777]. Esto dice Ibaibarriaga: «Entonces entramos todos nosotros, a pesar de que era necesario el sello de la Comisión de Guerra Carlista de Tolosa»[778]. Xanti Lasa Aranburu también nos cuenta que su abuelo (Santiago Aranburu Otamendi, del PNV) entró en la CAF gracias a Sierra, pues este quería trabajadores con experiencia para la buena marcha de la empresa[779]. Aún así, según Ibaibarriaga, el cerebro que tenía la intención de dejar sin trabajo a los contrarios al régimen no fue Rufo Artolain, fueron

[769] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A089. Serie documental n.º 16.

[770] Entrevista realizada a Arantza Ugarte Alustiza y a Maria Rosario Ugarte Sukia en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[771] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[772] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[773] Entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014.

[774] Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.

[775] Ese era Eusebio Asla, puesto que no había (además de Artolain) ningún otro concejal que trabajara en CAF.

[776] Entrevista realizada a Patxi Lasa Imatz en Beasain, el 25 de junio de 2014.

[777] Esa situación que se dio en la CAF, es decir, la oposición de los empresarios a los dirigentes políticos y la actuación a favor de los trabajadores, fue un hecho aislado, también en Euskal Herria. Por ejemplo, como recogió Antonio Cazorla, en la huelga de 1953 en Bilbao, de 2.000 trabajadores que conformaban el astillero Euskalduna, 1.900 fueron despedidos, y, además, les quitaron sus derechos por antigüedad. Después, uno por uno pidieron ser readmitidos. Por otro lado, Cazorla dice lo siguiente en su obra: "En Euskal Herria y en Cataluña existe el falso mito de que los empresarios defendían a sus trabajadores ante la España franquista. A decir verdad, los empresarios de allí también dieron prioridad a sus bolsillos y a la sofocación de movilizaciones obreras en vez de a sus patrias vasca o catalana". Coincido con Cazorla en esa conclusión (en que en la CAF también ocurrió esto, pues, aunque Antonio Sierra tomara la decisión de readmitir a los trabajadores lo hizo porque tenía la necesidad y era beneficioso para el negocio, no por simpatía a los trabajadores). Pero no admito la terminología que emplea, pues no conozco ningún libro que tenga como referencia dicho "mito" (la historiografía abertzale sobre el franquismo, sobre todo la de la izquierda abertzale, ha presentado a los empresarios como cómplices del régimen). La terminología empleada por Cazorla se torna aún más arrogante cuando dice que "las responsables de la actuación despiadada contra los trabajadores fueron compañías vasquísimas, no el Sindicato Vertical español". No pongo en cuestión la naturaleza vasca de la compañía Euskalduna, pero tal y como sugiere Cazorla: "Esa compañía no estaba en manos de abertzales o vascófilos, sino de la gran burguesía españolista (franquista)". CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, pp. 145-146.

[778] Entrevista realizada a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga por Markel Olano, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.

[779] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

Miguel Cerrajería de las FET-JONS, y Francisco Ezkiaga de la Comisión de Guerra Carlista. Ibaibarriaga pone en boca de este último la siguiente oración: «La guerra es total, ¿verdad? ¡Pues que sea total!»[780]. El testigo Juan Unanua Artolain no coincide con esa afirmación, pues, según él, «nuestro abuelo hizo gestiones para que la gente entrara en la CAF»[781]. El padre de María Pilar Lozares, José María Lozares, consiguió entrar en la CAF, pero fue de los primeros en ser despedidos cuando llegó un momento de crisis[782]. Eso no solo les ocurrió a los que estuvieron del lado rojo en la guerra. Los que tras la guerra no se comprometieron con el régimen, o quienes hicieron algún tipo de gesto en contra del régimen, también tuvieron dificultades. He aquí el testimonio de Anselmo Ruiz: «Una vez nos llevaron a la sede de la Falange, y allí nos dieron una camisa azul y una boina roja. Uno de nosotros, Ángel Sánchez, se negó a ir, y a raíz de eso tuvo problemas para encontrar trabajo»[783].

No ocurrió lo mismo con quienes estuvieron del lado de los alzados en la guerra. El 28 de agosto de 1939, el Ayuntamiento de Beasain convocó al pleno municipal, con dos asuntos a tratar. Uno de ellos fue la recolocación de los excombatientes (los que había luchado del lazo de los sublevados). Francisco Untzueta propuso recolocar inmediatamente a esos excombatientes, y para ello, propuso jubilar al alguacil o guardia municipal Esteban Peñagarikano Artazkotz y al barrendero José Kerexeta Gogortza, para la recolocación de los dos puestos de sereno vacantes[784]. El Ayuntamiento le dio su aprobación, y conformó una relación de los que habían luchado en el bando sublevado, para más tarde preguntarles si aceptarían esos puestos. De igual manera, Untzueta propuso hacer funcionarios al oficial de secretaría Antonio Ayestarán Irastortza y al responsable fiscal Francisco Eltzo Urrestaratzu, excombatientes que estaban trabajando eventualmente. Aún así, el Ayuntamiento, más que nada por boca de José Beriztain, le dijo a Untzueta que no tenía competencia para convertir a los trabajadores en funcionarios, y que como mucho podía nombrarles funcionarios eventuales[785]. El 3 de febrero de 1940, en la sesión plenaria se dio lectura de la petición realizada por el representante provincial de los Excombatientes Gipuzkoanos al Ayuntamiento de Beasain para que se realizara la convocatoria del puesto de aparejador, pues carecía del puesto de arquitecto o aparejador[786]. Un caso como ese demuestra a las claras el poder que tenían sobre la administración los excombatientes del bando franquista; y es que, si guardarse ese tipo de puestos para sí fuera poco, también se dedicaban a demandar convocatorias de puestos hechos a su medida (de todos modos, el Ayuntamiento de Beasain rechazó la creación de dicha plaza en la sesión del 18 de febrero)[787].

El 17 de agosto de 1940, el Ayuntamiento hizo otra convocatoria, para designar los puestos de responsable fiscal (Francisco Eltzo Urrestaratzu provisionalmente) y oficial de secretaría (Antonio Ayestarán Irastortza provisionalmente), por los cuales se percibirían 3.000 pesetas. Ambos puestos debían reservarse para personas que hubieran combatido del lado de Franco. Por otro lado, el Ayuntamiento consideraba urgente la reorganización de los puestos de barrendero, serenos y guardias municipales[788]. El anterior oficial de secretaría, Candelario Aranburu Múgica, solicitó que se dejara sin efecto dicho concurso, pues él había interpuesto un recurso contra su despido. Pero fue inútil, pues en la sesión plenaria del 14 de octubre, el Ayuntamiento determinó que ese despido era totalmente legal[789]. Y no solo eso, el 24 de octubre de 1940, el Ayuntamiento comunicó que el jefe de las FET-JONS de Gipuzkoa había dado la orden de que, en el momento que se realizara la reordenación de todos los puestos municipales vacantes, todos debían ser ocupados por nuevos trabajadores que fueran miembros del partido único[790]. Esa decisión tuvo efecto sobre Beasain, y en julio de 1941, cuando dos personas se postularon para el puesto de barrendero, a uno de ellos, a José Zia, le fue denegada la solicitud, pues no había firmado el documento acreditativo de adhesión al régimen de las FET-JONS[791].

Quienes dejaron el pueblo sufrieron rechazo en más ámbitos que el trabajo. El 18 de diciembre de 1937, el Ayuntamiento emitió una notificación a la banda municipal, mediante la cual ordenó que no se permitiera la participación en la banda de «aquellos que no estaban en el pueblo»[792]. Por supuesto, esa medida era contra aquellas personas de izquierdas y nacionalistas

[780] Entrevista realizada a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga por Markel Olano, cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imatz.
[781] Entrevista realizada a Joan Unanua Artolain en Beasain, el 5 de septiembre de 2014.
[782] Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.
[783] Entrevista realizada a Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo Ruiz en Beasain, el 25 de marzo de 2013.
[784] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.
[785] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.
[786] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
[787] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
[788] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
[789] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
[790] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 20.
[791] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.
[792] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

que habían abandonado el pueblo por culpa de la guerra. Tres días más tarde, el 21 de diciembre, el alcalde José Luis Guridi notificó directamente a la Banda que esta no podía admitir a quienes decidieron escapar cuando los sublevados entraron en Beasain, excepto si éstos pedían permiso al Ayuntamiento y al alcalde y si les era concedido[793]. A pesar de eso, en los meses próximos la gente de izquierdas intentó ingresar en la banda: El 8 de julio de 1938, llegó al pleno municipal un escrito del 3 de enero, a nombre de Julio Juanes Duque. Mediante dicho escrito, ponía en conocimiento su deseo de participar como músico en la Banda[794] (esa persona era miembro de una conocida familia de izquierdas, además de miembro de UGT, y el 22 de julio de 1937 fue condenado a muerte). El 22 de enero, el Ayuntamiento decidió invalidar provisionalmente dicha petición[795] (El mismo 3 de enero, Ángel Serrano Varona hizo la misma solicitud[796]. En este caso no somos conocedores de la decisión tomada por el Ayuntamiento.). Aún así, al parecer algunas personas fueron admitidas, y por eso, el Ayuntamiento adquirió una postura más hermética en agosto de 1939. Esto dijo al respecto el concejal Francisco Untzueta: «La banda municipal está admitiendo el ingreso de muchos que dejaron el pueblo cuando comenzó el glorioso Movimiento Nacional». El Ayuntamiento propuso impedir el ingreso de más personas de tal condición, y, a su vez, exigió al director de la banda (Pedro José Iguain, el mismo que había sido condenado en 1937) que fuera más estricto a la hora de rechazar a estas personas[797].

Es bien sabido que uno de los objetivos del régimen franquista era eliminar por decreto la lucha obrera, por lo que a los trabajadores les resultó imposible defender sus intereses de manera colectiva. En los primeros años del franquismo, el Estado adoptó formas fascistas conocidas, y en muchos ámbitos siguió el modelo fascista. Uno de ellos era el corporativismo, es decir, ordenó a todos los productores en torno a su sector de producción (y no en torno a la clase), a través de un sindicato vertical de ramas de producción: el sindicato vertical franquista (Central Nacional-Sindicalista) reunía de manera unificada a trabajadores y empresarios, para beneficio de estos últimos; y dejó de lado las organizaciones que para entonces habían creado los trabajadores (UGT, ELA o CNT). Así, el régimen buscó la erradicación de las reivindicaciones laborales y las huelgas. Pero, si bien consiguió reducir las confrontaciones laborales y dificultar en gran medida las reivindicaciones de los trabajadores, no pudo evitar que los trabajadores actuaran repentinamente en favor de sus intereses de una manera u otra (claro está que no de un modo abierto, pero sí mediante protestas improvisadas). Y por otra parte, la propaganda armonicista hecha por el régimen no se correspondía con la realidad, ya que la renta de los trabajadores fue disminuida[798]. En Beasain también contamos con algún caso de estos: En la sesión plenaria del 21 de enero de 1937, se dio a conocer que algunos limpiadores no estaban contentos con sus condiciones ni con algunas sanciones que se les habían impuesto. El Ayuntamiento tuvo que nombrar al concejal Martín Esnaola como mediador, para que parlamentara con ellos[799].

Además de eso, el 28 de enero de 1937, siguiendo la Orden del 12 de enero del gobernador civil de Gipuzkoa y Bizkaia, el Ayuntamiento de Beasain presentó las bases para la reorganización laboral en Beasain. Se formó una comisión de colocación, para buscar trabajo a los desempleados. Esas comisiones de colocación se crearon por iniciativa del Ministerio de Trabajo (esas oficinas de colocación tenían que suplir a las bolsas de trabajo, y según el Ministerio de Trabajo franquista, debían ser más «dignas»[800]), y entregaban una cartilla a los trabajadores que se habían inscrito. A pesar de mencionar la dignidad, las bases del Ministerio de Trabajo diferenciaban a los «buenos» y los «malos». Por otro lado, aunque el empleo ofrecido al trabajador fuera malo, se consideraba como un servicio a la patria, por lo que el trabajador se veía en la obligación de aceptarlo (se solía decir que «tenemos que sacar de ellos el deseo de trabajar en su propio pueblo»)[801]. En esas explicaciones del Ministerio de Trabajo se decía que las oficinas de colocación eran una pieza para construir el régimen nacional-sindicalista. Por tanto, todos los ayuntamientos y diputaciones tenían la urgencia de organizar estas oficinas[802].

En Beasain fueron escogidos para esa comisión el alcalde Francisco Ezkiaga (era patrón de una imprenta) y el concejal Eusebio Asla (empleado de la CAF), a propuesta de Martín Esnaola (Miguel Cerrajería propuso meter a un falangista, pero

[793] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 543. Serie documental n.º 44.

[794] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 498. Serie documental n.º 07.

[795] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

[796] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 252. Serie documental n.º 19.

[797] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º F013. Serie documental n.º 13.

[798] Una de las columnas de esa propaganda armonicista fue "garantizar por parte del régimen la seguridad del puesto de trabajo a cambio de una disciplina en el trabajo"; pero, tal y como hemos visto antes, no fue cierto puesto que era suficiente que los empresarios alegaran razones políticas para reducir la plantilla. Asimismo, el régimen eliminó automáticamente todos los progresos sociales dados entre febrero y julio de 1936. MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001

[799] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[800] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 78.

[801] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 78.

[802] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 78.

fue rechazada la proposición)[803]. En Ordizia, sin embargo, el concejal Luzio Lekuona y el líder de la Falange de Ordizia fueron nombrados cabezas de la comisión de colocación. Por lo tanto, como podemos apreciar, las comisiones de colocación de desempleados también fueron ocupadas por personas totalmente identificadas con el régimen, y éstos fueron quienes decidían a quién meter y a quién no meter en esas listas (así que la puerta al control social y la discriminación política estaba abierta)[804]. El 15 de marzo de 1937, los Ayuntamientos de Beasain y Ordizia (en Ordizia, la comisión la formaban el alcalde Felipe Imatz, el concejal Luzio Lekuona y el secretario Indalezio Etxezortu) firmaron un convenio con la enpresa CAF (representada por el secretario Ricardo Ardura y por el jefe del Sindicato Vertical de la CAF Antonio Bru)[805], para colocar a nuevos trabajadores. En base a ese convenio, Beasain debía aportar el 10 % de los trabajadores a colocar, y, además, del 90 % restante, el 55 % debían ser también de Beasain y alrededores (el 10 % de Lazkao y Ataun). El 35 % restante serían de Ordizia y sus alrededores. Además de eso, en caso de tener desempleados y no poder pagar su cuota, decidieron que cada sector daría prioridad al otro sector. Y si Lazkao y Ataun no podían aportar ese 10 %, Beasain tendría prioridad sobre lo que restara de ese porcentaje[806]. Según una relación que envió el Ayuntamiento de Beasain a la CAF, en julio de 1938, había 36 trabajadores industriales inscritos en la bolsa de desempleo de Beasain[807]. Según Elena Legorburu, mediante esto la CAF demostraba su compromiso con la gente local. Por lo que dice Legorburu, cuando se firmó dicho acuerdo, en 1938, la CAF tenía ya 1.172 trabajadores. En agosto de 1936, cuando la CAF reanudó la actividad tras el parón del 18 de julio de 1936, solo contaba con 633 trabajadores (en el siguiente año, en 1939, el número volvió a aumentar, hasta 1.357 trabajadores)[808].

Según Legorburu, por un lado, como Franco había establecido la autarquía en los primeros años del régimen, las empresas con sede en el Estado Español dejaron de competir con las empresas extranjeras, y así, la CAF consiguió tener un mercado pequeño. Pero, por otro lado, al cerrar el mercado exterior, se complicó la consecución de inputs. Además, como veremos, durante los primeros años ocurrían interrupciones eléctricas constantemente, y eso ocasionaba perjuicios a la CAF (y otras empresas de Beasain[809]).

1.5.i) Hambre, racionamiento y estraperlo

Una de las situaciones más difíciles que se vivieron en los primeros años del régimen de Franco fue la disminución de la calidad de vida de la población. Las necesidades creadas por la guerra y todas sus terribles consecuencias (destrucción de cosechas e infraestructuras, necesidad de destinar los medios a la guerra, etc.) tenían relación con el descenso de la producción, pero el principal motivo que las causaba se encuentra tras las nefastas políticas llevadas a cabo por el general Franco. En particular, las políticas alimenticias y de suministro de aquella época acarrearon dos graves consecuencias: el incremento de la hambruna y la propagación del mercado negro y la corrupción. Ese es precisamente el principal recuerdo que tienen los beasainenses de la posguerra: La gran hambruna en Beasain.

El hambre constituye una fiel imagen de la España de la posguerra. El retroceso económico y la restricción en el reparto de la renta acontecieron de una manera brutal. La propaganda del régimen y el mito del progreso económico se extendieron como la pólvora –sobre todo en relación con la imagen de desarrollo en la última década del régimen–, y además de que ha convencido a una parte de la población hasta nuestros días, se ha convertido en el mito más célebre que el régimen creó sobre sí[810]. Un modo de dar una imagen clara sobre la miseria de la posguerra es compararlo con otros estados. Por ejemplo, según Antonio Cazorla, la renta media española en 1930 era un 13 % más baja que la italiana. En 1950, sin embargo, la

---

[803] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[804] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 120.

[805] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 72.

[806] "Los alrededores de Beasain" incluían a Lazkao, a Ataun, a Idiazabal, a Ormaiztegi y a Segura; "los alrededores de Ordizia", en cambio, incluían a Itasondo, a Legorreta, a Zaldibia, a Arama y a Altzaga. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 21; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 23.

[807] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 2941. Serie documental n.º 41.

[808] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (número 5 de la colección Beasaingo paperak). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, Beasain, 1996, p. 126.

[809] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (número 5 de la colección Beasaingo paperak). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain, Beasain, 1996, pp. 127-128.

[810] Según los profesores Carme Molinero y Pere Ysas, para entender la duración de dicho mito, debemos tener en cuenta que los historiadores, hasta ahora, han prestado poca atención a dicho problema y al estudio de la "la vida cotidiana" de la posguerra. MOLINERO, Carme y YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

diferencia había subido hasta el 40 % (y hay que tener en cuenta que Italia sufrió la Segunda Guerra Mundial)[811]. Aún así, en base al mismo autor, «el régimen fue muy afortunado, ya que, debido a la influencia de la Segunda Guerra Mundial, la hambruna de la posguerra no fue muy difundida a nivel internacional. Por otro lado, la propaganda del régimen contribuyó a que aquello quedara en el olvido: no pasó a los libros de texto, ni obtenía mención en las escuelas (…). Incluso para los españoles de hoy en día es desconocida esta tragedia o su verdadera dimensión»[812]. Tal y como dice Cazorla, en torno a 200.000 personas murieron de hambre[813]. El investigador Miguel Ángel Del Arco, basado en documentación del Consulado británico (documentación interna de la Foreign Office, esto es, documentación que no fue escrita para hacerse pública, sino para realizar estudios gubernamentales internos; en consecuencia, la objetividad de esta documentación es muy fidedigna, ya que no fue recabada para crear impresiones específicas en el público con fines políticos) llega a conclusiones similares: «en la época franquista, la mayoría de los españoles sufrieron desdichas no conocidas en el siglo XX». En torno a la hambruna,[814] Del Arco llegó a la misma conclusión que Javier Rodrigo obtuvo sobre la violencia, esa que hemos mencionado previamente («la violencia es una inversión de futuro»): «mientras las clases bajas estuvieran condenadas a limitarse a sobrevivir, la continuación del régimen estaba garantizada. Así, las malas condiciones socioeconómicas del comienzo del franquismo se conviertieron en un condicionante para la supervivencia del régimen»[815]. Vamos a repetir otro pasaje que también hemos mencionado previamente, puesto que es significativo: el régimen jugaba con el hambre, como, por ejemplo, en 1951, que amenazaba a quien no acudiera a votar en las elecciones municipales con despojarle de una tarjeta de racionamiento[816]. El hambre fue sin duda una tragedia masiva, pues, tal y como hemos comentado, ocasionó miles de muertes y llevó a muchos otros a una profunda agonía[817]. Ese olvido del hambre padecido en la década de 1940 es la base del mito que aún muchos reiteran hoy día, sobre todo los de derechas: el milagro económico del régimen franquista.

A decir verdad, la España de Franco tuvo que esperar hasta la década de los 50 para conseguir el nivel de producción previo a la guerra, mientras que los países involucrados en la Segunda Guerra Mundial reconstituyeron el nivel de producción del año 1939 entre 1947 y 1948 (a pesar de que la Segunda Guerra Mundial era más reciente y ocasionó una destrucción mayor)[818]. Es más, a pesar de que en la década de los 50 los indicadores económicos tuvieron una evolución favorable, en las zonas que más fuerte golpeó el hambre, en el sur de España (sobre todo en Andalucía), una gran parte de la población aún lo padecía. Según Cazorla, en 1950 132.682 campesinos andaluces se hallaban sin tierra, un número mayor que el de 1940[819]. José Cañabate y José Miguel Martinez Carrion han analizado el hambre desde otra perspectiva: partiendo de los datos acerca de la disminución de la altura de la gente de aquella época. Según los dos investigadores, las disfuncionalidades del crecimiento estaban ligadas a la subnutrición de la época. Si bien es cierto que como norma general el crecimiento ha sido menor en las zonas rurales que en las industriales (sobre todo, debido al desarrollo menor de la red sanitaria y a la peor nutrición), en la época franquista esa tendencia aumentó, en especial en los territorios rurales (en la década de 1950 hubo un pequeño atisbo de recuperación en las zonas industriales, pero en las zonas rurales el hambre continuaba siendo protagonista; así pues, la diferencia de altura media entre ambas zonas ascendió)[820].

De hecho, ese nuevo Estado fue totalmente injusto para con las clases bajas y los campesinos. Los resultados que tuvo sobre la agricultura, al igual que los respectivos a la industria, fueron menores que los de la época del Frente Popular y la República. Por otro lado, otra política de la que se valió el franquismo para solventar un problema tal sin acceder a la distribución de la tierra fue la política colonizadora. Pero incluso en esto, al igual que ocurrió con la industria, los planes resultaron demasiado ambiciosos para la realidad. Y es que el Instituto Nacional de Colonización creado en 1939, para el

[811] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 22.

[812] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 109.

[813] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, pp. 30 y 113.

[814] DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria Revista de Historia Contemporánea*, n.º 5 (pp. 241-258), 2006.

[815] DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, n.º 5 (pp. 241-258), 2006, pp. 257-258.

[816] DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 252.

[817] Los extranjeros que visitaron España (sobre todo el sur) mencionaban constantemente noticias relacionadas con gente "a punto de morir de hambre". Ver DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, n.º 5 (pp. 241-258), 2006.

[818] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 116.

[819] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 130.

[820] CAÑABATE CABEZUELOS, Jose; y MARTINEZ CARRION, José Miguel: "Crisis nutricional y pobreza bajo la dictadura franquista" in *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria* (actas). Badajoz, 2013.

1950 tan solo había recolocado a 25.000 campesinos y construido menos de 1.000 viviendas. Ese instituto se apropió de 149.000 hectáreas, de las cuales solo 24.400 eran cultivables[821]. En comparación, en cinco meses (de febrero a julio de 1936) el Frente Popular distribuyó 250.000 hectáreas entre los campesinos[822]. Hay que tener en cuenta que el franquismo devolvió a manos privadas las tierras que mediante la Reforma Agrícola fueron distribuidas en la época de la República. En 1938 se creó un estamento oficial para llevar a cabo dicha redistribución o reforma agrícola, el denominado Servicio de Recuperación Agrícola. Sin embargo, antes de que esa entidad realizara los trámites, el régimen expropió a los campesinos mediante una orden militar. Se calcula que de los 6,3 millones de hectáreas «devueltas», solo medio millón fueron devueltas legalmente, tal como reconoció el mismo director de dicho instituto, Ángel Zorrilla Dorrontsoro[823].

Por ejemplo, Jesus López Gallego recuerda de esta manera los años posteriores a la guerra: «había un gran hambre en el pueblo»[824]. Las hermanas Peñagarikano Dorrontsoro también cuentan que el hambre fue muy extendido en Beasain[825]. Según Arantza Ugarte Azkarate, «la posguerra fue una época repleta de miseria»[826]. Anselmo Ruiz dice lo mismo: «¡las madres pasaban muchas dificultades para darnos de comer!»[827]. El testimonio dado por José María Alonso Lamata y Sara Alonso Lamata es quizá el más cruel sobre el hambre en Beasain, precisamente, el transmitido por su padre. Timoteo Alonso estaba preso en el Batallón de los Trabajadores en Asturias, y según cuentan los hermanos Alonso Lamata, pidió a su familia que se trasladara allí, pues no había tanta hambre[828].

Otros como la familia Irizar Aranburu dicen que en su familia «más que hambre pasaron apuros» (hay que tener en cuenta que los hermanos Irizar Aranburu nacieron tras la guerra, y que, por tanto, su infancia no fue precisamente la posguerra; aún así, ellos cuentan que sus padres o abuelos a menudo les decían: «¡Vosotros no sabéis lo que es pasar hambre de verdad!»[829]). Normalmente, pasar menos hambre no tenía relación con tener más dinero, sino con tener un medio de conseguir comida, a saber, que la familia tuviera un caserío. Aitor Garmendia nos dice así: «como teníamos caserío, pudimos pasar algo mejor las penurias de aquella época»[830]. Milagros Aranburu Múgica nos cuenta lo mismo: «nosotros teníamos caserío, entonces, los campesinos nos ayudábamos mutuamente, y por eso no pasamos tanta hambre»[831]. Los hermanos Ibaibarriaga Usabiaga nos trasladan un testimonio similar: «nuestro abuelo tenía unas tierras en Olaberria, y gracias a ellas podíamos conseguir algo»[832]. Arantza Ibaibarriaga dice así: «hay gente que lo pasó peor que nosotros en Beasain»[833]. Felipe Ibarbia Alustiza, cuyo padre era del caserío Usategi, dice así: «nosotros pasamos apuros, pero otros lo pasaron aún peor»[834]. Bernardina Aldasoro que vivía en Mutiloa también nos cuenta eso: «en nuestra casa preparábamos harina, y por eso no pasamos tanto hambre, pero en la calle sí, en la calle había mucha miseria»[835]. Juan Unanua Artolain también es de esa opinión, a pesar de que su padre era concejal (por lo tanto, de cierto modo las familias que se encontraban en las posiciones de poder también vieron disminuida su calidad de vida, como veremos más adelante, pues el sistema ayudó principalmente a sus adeptos[836]). Otros, tales como los trabajadores de la CAF, contaban con el apoyo del economato de dicha empresa. Eso ocurría con algunos de los miembros de la familia Lamata, como nos cuenta Ángel Lamata Villahoz, quien dice lo siguiente: «Como nuestro padre (Francisco Lamata) disponía de la cartilla del economato de la CAF, nuestra familia no pasó tanto hambre en aquellos años»[837]. En general, pasaran verdadera miseria o más bien dificultades, todos coinciden en que hubo un gran descenso generalizado de la calidad de vida.

---

821 BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Síntesis. Madrid, 2001, p. 104.

822 CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madrid, 2000, p. 77.

823 BARCIELA, Carlos; LOPEZ, Maria Inmaculada; MELGAREJO, Joaquin y MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Síntesis. Madrid, 2001, p. 99.

824 Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

825 Entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014.

826 Entrevista realizada a Arantza Ugarte Alustiza y a Maria Rosario Ugarte Sukia en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

827 Entrevista realizada a Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo Ruiz en Beasain el 25 de marzo de 2013.

828 Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.

829 Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

830 Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.

831 Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

832 Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

833 Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

834 Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.

835 Entrevista realizada a Bernardina Aldasoro Ormazabal en Beasain, el 30 de octubre de 2014.

836 Entrevista realizada a Joan Unanua Artolain en Beasain, el 5 de septiembre de 2014. Sobre el hecho de que el régimen priorizaba a sus simpatizantes, por ejemplo; DEL ARCO BLANCO, Miguel Anjel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 246.

837 Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, a Jose Maria Alonso Lamata, a Sara Alonso Lamata y a Anjel Lamata Villahoz en Donostia, el 17 de julio de 2014.

Además, en ocasiones el hambre también fue utilizado con fines políticos. Eso nos cuentan los hermanos Martinez Otaegi sobre lo que le ocurrió a su madre: «En los comedores sociales de *Auxilio Social* obligaban a los niños a entonar el *Cara al Sol*. Nuestra madre llegaba tarde para no tener que cantarla, y, en consecuencia, tenía que soportar amenazas»[838]. Juan Ramón Imaz Crespo también nos ha corroborado ese testimonio: «Si no cantabas el *Cara al Sol*, no podías comer en comedores sociales»[839]. En Ordizia pasaba lo mismo, por lo que cuenta Yolanda Redondo: «Mi madre acudía a los comedores sociales de Auxilio Social con una amiga carlista, y gracias a eso le dejaban pasar. Pero como no cantaba el *Cara al Sol* no le daban postre y la humillaban»[840]. Por lo que cuenta Rosario Larrea, la comida del comedor no debía ser muy buena: «Allí no comíamos muy bien, ni siquiera se podía comer»[841].

Ya que hemos mencionado la entidad *Auxilio Social*, debemos mediar unas palabras acerca de ella. Esa entidad fue creada por el régimen franquista imitando el modelo de la Ayuda de Invierno de la Alemania nazi[842]. Era gestionada por la Sección Femenina de la Falange, para, tal y como indica su nombre, ayudar a los más necesitados. Para ello, primordialmente extendió una red de comedores sociales, como emblema de sus acciones. Pero sus medios fueron muy limitados la mayoría de las veces, y la ayuda proporcionada no resultaba suficiente[843].

El intervencionismo de la economía tuvo continuidad en la agricultura, y en ese caso se emplearon sobre todo el sistema de cartillas y el sistema de requisas. Debe tomarse en consideración que esa fue una decisión política del régimen, no una respuesta inmediata impuesta por el exterior o las circunstancias. Aún así, el franquismo a menudo atribuía la frágil situación a conspiraciones y tesituras extranjeras (tales como la negación internacional a comerciar con España, la Guerra Civil, etc.), en vez de las deficiencias de dicho sistema. Según las palabras de Miguel Ángel Del Arco, la autarquía defendió a las clases altas y reprodujo el favoritismo[844].

Debido al intervencionismo político de la época, las distintas Comisiónes de Suministro recibían una parte de la cosecha (los productores disponían de una pequeña parte para su venta, como máximo 200 kilos de trigo al año por persona y otros 120 kilos de trigo al año para los trabajadores[845]), para después ponerlo en la mencionada red (por ejemplo, en base a una circular de Comisión de Suministro y Transporte de mayo de 1943, los agricultores de Beasain tenían que entregar al Estado el 22 % de lo declarado mediante ventas, y para dichas ventas, las vacas eran seleccionadas por un comité municipal nombrado por el ayuntamiento)[846].

Por otra parte, los ciudadanos disponían de una cartilla de racionamiento, y presentando esa cartilla en los puestos de venta o alhóndigas tenían derecho a comprar una cantidad determinada de alimentos. En un principio (el sistema entró en vigor en 1939), esas cartillas eran colectivas y se repartían por familia. Pero a partir de 1941, se dispensaron cartillas individuales (la Comisión de Suministro de Gipuzkoa dio la orden que determinó el cambio el 29 de octubre de 1941)[847]. Esas cartillas individuales se realizaron haciendo uso del censo de 1939 (con lo cual toda persona debía recoger su cartilla de racionamiento en el pueblo en el que estuviera censado). Del mismo modo, la Comisión de Suministro de Gipuzkoa propusó crear un fichero que recogiese diversos datos de cada individuo, para poder así clasificar a las personas en diferentes categorías. Así pues, establecieron tres categorías de racionamiento, en base a las cuales se recibía una cantidad diferente. Esta es la clasificación del 30 de septiembre de 1942 de la ciudadanía de Beasain, según su categoría:

838 Entrevista realizada a Lourdes Martinez Otaegi y Pello Martinez Otaegi en Ordizia, el 17 de diciembre de 2014.

839 Entrevista realizada a Joan Ramon Imatz Crespo en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

840 Entrevista realizada a Yolanda Begue Redondo y a Roberto Begue Sarasola en Beasain, el 27 de junio de 2014.

841 Entrevista realizada a Rosario Larrea por Alberto Alonso Cacharro y por Josu Lopez Castañares en Beasain, el 14 de abril de 2012.

842 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, p. 121.

843 CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, pp. 121-123.

844 DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 243.

845 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A072. Serie documental n.º 10.

846 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A070. Serie documental n.º 05.

847 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A070. Serie documental n.º 02.

NÚMERO DE UNIDADES POR PERSONA	PRIMERA CATEGORÍA	SEGUNDA CATEGORÍA	TERCERA CATEGORÍA	TOTAL
1 persona	1	12	20	33
2 personas	18	126	100	244
3 personas	33	180	330	543
4 personas	32	176	628	836
5 personas	25	195	855	1.075
6 personas	48	96	480	624
7 personas	35	35	546	616
8 personas	48	16	384	448
9 personas	36	36	198	270
10 personas		30	250	280
11 personas	11	11	165	187
12 personas			48	48
13 personas			26	26
14 personas			14	14

Fuente: Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A070, 04º conjunto documental[848].

En teoría, esa clasificación estaba basada en la renta: quienes tenían rentas más altas o menos cargas familiares se situaban en la primera categoría, y la provisión de dicha categoría contaba con menos alimentos. Pero en la práctica, la clasificación era ideológica. Por ejemplo, a quienes habían luchado en el bando franquista y a sus familias se les metía en la tercera categoría (en la que más alimentos aportaba). También en Beasain, algunas personas nos han confirmado que la clasificación era ideológica. Por ejemplo, Xanti Lasa Aranburu dice lo siguiente: «La familia de mi madre recibía mediante el racionamiento menor cantidad que otras familias que ganaron la guerra»[849]. Según Jabier García Bergara, «el racionamiento se hacía por influencias (…), y algunos adeptos al régimen obtenían beneficios»[850].

Numerosas personas hacían lo imposible por cambiar de categoría, y en noviembre de 1941, el gobernador civil de Gipuzkoa llegó a prohibir los cambios de categoría que se dieron a partir del 1 de julio de 1941[851].

Aún así, ese sistema de cartillas no era suficiente para cubrir todas las necesidades. Eso nos dicen diferentes testimonios de Beasain, que el género proporcionado era insuficiente y que además a menudo era cuantioso y de mala calidad. María Carmen Ibarbia Sarriegi y Felipe Ibarbia Alustiza, por ejemplo, dicen que el racionamiento del pan era sumamente estricto en aquella época[852]. Pedro María Ibaibarriaga también lo comenta: «El pan había que traerlo del mercado negro de Ataun o Lazkao, pues allí no había suficiente»[853]. Según Milagros Aranburu Múgica, el pan estaba muy racionado y era muy caro[854]. Según Rosario Larrea, el pan que proporcionaban era muy malo[855]. Jesús López Gallego menciona la escasez de otro género básico: el aceite[856]. Rosario Larrea coincide con él: «Nos daban sebo y grasa para hacer aceite. Yo misma tenía que ir en su busca en aquella época». Larrea dice: «En aquella época teníamos envidia de quien podía comer huevos fritos, pues era considerado un lujo»[857]. Los historiadores Molinero e Ysas tienen la misma opinión: "La Comisión de Suministro jamás repartió la cantidad necesaria"[858]. Por lo que cuentan algunos, la razón de dicha escasez era que Franco exportaba materia prima a sus aliados de la guerra, a Italia y Alemania (ya que

[848] A pesar de que este documento clasifica a las personas de cada categoría por familias o unidades, al fin y al cabo, cada cartilla pertenecía a una persona (normalmente los miembros de una misma familia estaban en la misma categoría). Así que, si en total había 330 personas de familias compuestas por tres miembros, eso quiere decir que había 110 familias de tres miembros en tres categorías.

[849] Entrevista realizada a Xanti Lasa Aranburu en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[850] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014 y el 22 de julio de 2014).

[851] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A070. Serie documental n.º 02.

[852] Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.

[853] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

[854] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[855] Entrevista realizada por Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Rosario Larrea en Beasain, el 14 de abril de 2012.

[856] Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

[857] Entrevista realizada por Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Rosario Larrea en Beasain, el 14 de abril de 2012.

[858] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001

en la posguerra española esos países estaban inmersos en la Segunda Guerra Mundial). Eso explica, entre otros, Txomin Eskisabel de Ordizia: «Se llevaban todo lo de aquí para la Guerra Mundial y aquí no dejaban nada. En las casas no había comida»[859].

En base a Molinero e Ysas, 1940 y 1941 fueron los peores años en lo que respecta al suministro[860]. El ordiziarra Pedro Balerdi afirma lo mismo: «En el año cuarenta y uno, hubo un año o año y medio muy malo. Luego mejoró un poco, y después, en el cuarenta y cuatro o por ahí otra vez fue a peor»[861]. Maritxu Etxeberria lo corrobora: "Los años cuarenta y uno y cuarenta y dos fueron malos y por eso tuvimos problemas con la comida"[862]. Antton García también coincide: «En 1941 no había nada»[863].

Es muy reveladora la respuesta dada por Sara Unanue Lobeto: «Nuestro padre (el médico Roman Unanue) no cobraba mal, pero no había comida, no había dónde gastar el dinero». «Fuimos a Gabiria. Allí estuvimos mejor, porque había comida. Muchas veces nuestro padre cobraba en comida allí»[864]. Unanue nos cuenta una anécdota relacionada con ese modo de vida, y en consecuencia, de la pérdida del valor de trueque práctico del dinero: «Cuando ya vivíamos en Gabiria, mi hermano encontró una caja llena de billetes y comenzó a tirarlos por el balcón. Él no sabía qué eran esos papeles, pues en aquel tiempo habían perdido su valor práctico (Sara Unanue dice que se valoraban muchísimo más los alimentos que el propio dinero»[865]).

En relación con el consumo, los datos dejan en mal lugar al régimen: Según Cañabate y Martinez Carrion, el consumo calórico medio en 1930 era de 2.760 kilocalorías; en 1949, por su parte, de 2.300 (y eso que ya habían pasado los años del hambre). Los niveles de 1930 no se restablecieron hasta 1961. Tras la guerra, en los lugares más pobres se consumían 1.600 kilocalorías diarias[866]. Por supuesto, ese subconsumo conllevó la aparición de enfermedades[867]. Los diplomáticos extranjeros eran conscientes de ello. Según ciertos cálculos realizados por la embajada británica en 1948, en 1947 la desnutrición española diaria era de entre el 15 % y el 20 %[868].

En 1943 comenzó una campaña para efectuar nuevas cartillas. Por un lado, los niños menores de dos años tendrían cartillas especiales. Respecto a los demás, a 22 de mayo de 1943 las cartillas individuales debían estar en las oficinas de distribución, y los ciudadanos tenían que recogerlas allí entre el 22 y 29 de mayo. Al mismo tiempo, los representantes de la Comisión de Provisión tenían que velar por el orden de dicha distribución. Para ello, debían recopilar algunos datos como cuántas cartillas se depositaban en cada oficina y a quiénes se les repartía, entre otros (los responsables de las oficinas de distribución, tras entregar las cartillas, debían proporcionar los datos de los receptores a la Comisión de Provisión). Dicho proceso de entrega de cartillas debía estar finalizado para el 26 de junio de 1943, para que se diera comienzo a su uso el 28 de junio[869]. Por otra parte, en 1944, comenzaron a disponer las tarjetas de aprovisionamiento que debían entrar en vigor a partir del 1 de enero de 1945, las cuales serían individuales e intransferibles. Esas, junto con los cupones de racionamiento, formaban las cartillas individuales explicadas anteriormente. Esas tarjetas también se repartieron mediante los establecimientos de venta y a partir del 1 de octubre de 1944 cada uno debía recogerlas en los establecimientos de venta del pueblo donde estuviera censado[870]. Un modelo intervencionista así tenía el control de la producción y la compraventa.

Pero ese sistema intervencionista también fracasó: Según Antonio Cazorla, el fracaso de ese sistema no se encontraba en el racionamiento (en la Segunda Guerra Mundial muchos Estados pusieron en marcha un sistema por el estilo, y consiguieron aplicarlo con efectividad y gran éxito), sino en la aplicación que se le dio en España; sobre todo, en la desidia de las autoridades

---

859 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 147.

860 MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

861 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 128.

862 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 137.

863 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 224.

864 Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

865 Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

866 CAÑABATE CABEZUELOS, Jose; y MARTINEZ CARRION, José Miguel: "Crisis nutricional y pobreza bajo la dictadura franquista" in *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria* (actas). Badajoz, 2013, p. 12.

867 DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, pp. 253-256. Por otra parte, Del Arco menciona otro ámbito: la falta de respuesta en relación a dicha enfermedad o despreocupación por esa situación por parte del régimen.

868 Foreign Office, informe PRO/FO371/23168 (08-03-1948), in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 251.

869 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A070. Serie documental n.º 05.

870 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A070. Serie documental n.º 06.

franquistas hacia los pobres y en la corrupción[871]. Según Miguel Ángel Del Arco, la razón de todo eso se encontraba en los motivos políticos del Estado franquista. Y es que el Estado prefería mantener su política autárquica y fracasada antes que alimentar a la población, a pesar de ser conscientes de la mala situación en la que se encontraban. Del Arco nos da una razón funcionalista: «El franquismo fue creado para fortalecer supremacía social y económica de las clases ricas. Y esa eficacia de clase fue muy grande»[872]. De manera similar piensan también Carme Molinero y Pere Ysas. Según ello, una gran parte del personal político del régimen era consciente del problema, sobre todo, los dirigentes. Sin embargo, en base a esos dos autores, no se tomaron medidas para solucionar dicho problema, ya que las razones causantes eran el resultado de algunas políticas del régimen franquista, y, además, esas políticas eran la base del proyecto del régimen, precisamente, la primacía de los dueños y la autarquía[873]. La sentencia del historiador Michael Richards es aún más contundente. Según él, el régimen promovió a propósito el hambre para amansar a la población que estaba en su contra[874]. De una forma u otra, lo que queda claro es que la población vivió años de absoluta miseria y que fueron las políticas del Estado las que la ocasionaron.

Al municipio se le abrió otro frente en torno al suministro, ya que, tal como se denunció entre mayo y junio de 1942, el economato de la CAF no pagaba los impuestos y no liquidaba sus deudas[875]. Ese frente continuó abierto hasta 1944, puesto que, como comunicó el Ayuntamiento en el pleno realizado el 11 de febrero, la fábrica no daba respuesta alguna a las notificaciones. En consecuencia, el Ayuntamiento se vio obligado a emplearse más obstinadamente[876]. Como podemos apreciar, las autoridades querían controlar por completo los sistemas de producción y venta. Por ejemplo, el 24 de junio de 1941, el Economato de Consumo del pueblo demandó al Ayuntamiento que incrementara la cantidad que había de serle vendida, «pues de 224 socios que somos, tan solo podemos otorgar racionamiento a 70». Por lo que argumentó el responsable del economato José Aseginolatza Azurmendi, muchos socios no podían permitirse económicamente pagar racionamientos fuera del economato, por lo que se pidió el incremento del cupo, «como mínimo para dar comida a 125 socios» (es decir, un incremento del 66 %). Aseginolatza, «como hay rumores de disolución de la Asociación Cooperativa (…), tras ese acontecimiento desgraciado, propuso traspasar el cupo de esa asociación al Economato», «pues muchos de sus socios también lo son de este»[877]. Aún así, el 7 de julio, el Ayuntamiento respondió que era imposible dar una respuesta positiva a dicha solicitud, «pues los cupos para cada establecimiento de venta ya se encuentran establecidos»[878].

Semejante intervencionismo acarreaba a menudo que los productores no tuvieran dónde vender su género y los consumidores dónde comprarlo (en caso de tener dinero, ya que, como hemos visto los sueldos descendieron relativamente mucho). La estafa estaba bastante extendida en Beasain en 1942, y muchos ciudadanos presentaban quejas para denunciar que, a pesar de tener la cartilla totalmente en regla y actualizada, no obtenían alimento alguno. En vista de esa situación, el Ayuntamiento les recordó que no vendieran género a quien no presentara la cartilla de racionamiento, que el vendedor mismo se encargara de recortar los cupones y que tenían la obligación de realizar una relación para registrar quiénes acudían con cartilla y qué género pedían, además de que el día posterior debían entregar esa relación[879].

Como consecuencia de todo esto, llegó el mercado negro. Para moverse en el mercado negro había diversas razones. En algunos casos, los pequeños productores necesitaban desesperadamente compradores. Los consumidores, por su parte, necesitaban género (si es que no tenían suficiente con la cartilla de racionamiento). Por tanto, también se realizaban compraventas fuera de la ley. Pero también había grandes productores que, debido a la escasez[880], desviaban su género para venderlo a mayor precio en el mercado negro (es difícil calcular a qué precio pues difería de una ciudad o una fecha a otra, pero por lo general duplicaban o triplicaban los precios oficiales)[881]. Aún así, hay que decir que el mercado negro se formó en

[871] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016, pp. 113-114.

[872] DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 256.

[873] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in H*istoria Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[874] RICHARDS, Michael: *Un tiempo de silencio. La guerra civil y la cultura de la represión en la España de Franco, 1936-1945,* Critica, Barcelona, 1999.

[875] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 19.

[876] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 17.

[877] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 171. Serie documental n.º 19.

[878] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 171. Serie documental n.º 19.

[879] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 33.

[880] MOLINERO, Carme e YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (actas), Zaragoza, 2001.

[881] CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975*. Alianza, Madrid, 2016. Según Cazorla, era muy típico que "cuando se acumulaba género en las tiendas, la gente no pudiera comprar dicho género". Así que desviarlo al mercado negro era muy fácil, sobre todo, si eran géneros para repartición y acababan en manos de los mercaderes. En Ordizia, por ejemplo, cuenta el ciudadano Antton Garcia, que algunos de los dueños de las tiendas locales (los Goenaga, dueños de la tienda de cuchillos) "traían el aceite de Andalucía, mediante el estraperlo". ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 224.

consecuencia de la necesidad, y que mucha gente, también en Beasain, acudía a él para conseguir lo que necesitaba (en muchas ocasiones para comprar el pan de cada día). Si bien el estraperlo era una salida improvisada para gente de clase baja, a la larga generó la subida de las rentas de las clases pudientes[882]. Según Rafael Abella, un empresario le dijo lo siguiente sobre el mercado negro: «Esto es un regalo de Dios que compensa lo sufrido en la Guerra Civil»[883].

Hemos de decir, por tanto, que en el estraperlo participaron tanto las clases bajas como las altas. Tal y como hemos mencionado varias veces en este capítulo, el objetivo primordial de los ciudadanos era sobrevivir, y en una situación así no fueron pocos los que acudieron al mercado negro, ni siquiera en Beasain. Muchos ciudadanos se veían con la necesidad de acudir al mercado negro en busca del género que no encontraban en el racionamiento (también había quien, en vez de acudir al mercado negro, escondía el género del caserío, como por ejemplo, el caserío Oianguren de Ordizia[884]. Otra forma de eludir esas tasas era la complicidad de las autoridades. Por ejemplo, por lo que cuenta Inaxia Bereziartua de Azpeitia, allí había un guardia civil muy conocido a quien le daban vino en todas las casas, para evitarse problemas futuros[885]). Varias personas nos lo han confirmado. Una de ellas es Pedro María Ibaibarriaga, quien nos ha contado que su familia iba a Lazkao y Ataun a por pan[886]. Otros iban más lejos, como por ejemplo, Jesús López Gallego, quien recuerda que iba hasta Barranca a por patatas, de Lizarrusti hacia arriba («allí solía haber control de la Guardia Civil, y muchas veces nos quitaban el género», pero por lo que dice López Gallego «a mí nunca me pillaron nada»[887]). Rosario Larrea nos dice que su padrastro (a su padre biológico, Juan Andrés Otaegi Berasategi, lo mataron los sublevados al entrar en Beasain) tenía que ir hasta Navarra a por patatas, «porque en Besain no había nada»[888]. El padre de Patxi Lasa Imatz también iba a Navarra. Por lo que cuenta, "con catorce años yo también comencé a ir"[889]. Todos no fueron afortunados, pues las autoridades y las fuerzas del orden público les requisaban los alimentos traídos de fuera. Eso nos cuentan las hermanas Peñagarikano Dorrontsoro: «Una vez nuestra madre trajo una cesta con comida de Navarra, y un derechista muy conocido de Beasain se la quitó». No sabemos si esa persona declaró la cesta requisada o la usó para su beneficio, pues también ocurrían cosas así[890].

En los pueblos periféricos también se realizaba estraperlo, por ejemplo, en Ordizia. Además, Ordizia contaba con un gran mercado, y eso resultaba una gran oportunidad para vender el género del mercado negro, a pesar de que las autoridades trataban de imponer numerosas normas[891]. Algunos ordiziarras como Benito Arin iban a Murumendi a cultivar patatas[892] (Murumendi está en Beasain, por lo que es lógico pensar que otro muchos beasaindarras también lo hacían). Otros cuentan que también iban a Navarra a por patatas y alubias[893], o incluso más allá a por aceite[894], así como a Legorreta e Ikaztegieta[895]. En Tolosa también pasaron hambre y allí también acudían al mercado negro. La mayoría de los tolosanos que iban a Navarra lo hacían para conseguir materias necesarias como alubias, patatas, aceite u otras por el estilo, como nos cuenta Tomas Alonso. Andrés Gaztañaga nos dice: "¿Estraperlo? ¡Con lo que se podía! Algunos íbamos a Navarra y traíamos patatas, zanahorias y demás"[896]. Respecto a la cronología, coinciden en que los años 1941 y 1942 fueron los peores. Esto contaba un testigo del lugar,

---

882 DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 251.

883 ABELLA, Rafael: *Por el Imperio hacia Dios.* Planeta, Barcelona, 1978, p. 82.

884 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 164.

885 BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945 (I lib, Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian).* Ayuntamiento de Azpeitia, Gobierno Vasco y Aranzadi. Azpeitia, 2016, p. 183.

886 Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

887 Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

888 Entrevista realizada por Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Rosario Larrea en Beasain, el 14 de abril de 2012.

889 Entrevista realizada a Patxi Lasa Imatz en Beasain, el 25 de junio de 2014.

890 Entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014. Las hermanas Peñagarikano Dorrontsoro no quisieron dar el nombre de dicha persona "porque era muy conocida en Beasain".

891 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, p. 122.

892 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 124.

893 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 128.

894 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pp. 143 y 156. Así nos contaba Agustin Garcia Garcia, natural de Ordizia (mataron a su padre Benito Garcia en la guerra): "No solíamos ir a Echarri, pues allí corrías riesgo de muerte (al comienzo de la guerra mataron a cuatro personas de Ordizia en las inmediaciones de Echarri). Como podemos apreciar, el miedo seguía imperante tras la guerra.

895 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 133, 141, 160 y 170.

896 ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 248.

Xabier Garikano: «El miedo comenzó en el 36, con la guerra, pero en realidad, los peores años fueron 1940, 1941 y 1942, muy duros, eh!»[897].

También el Ayuntamiento hizo varias denuncias a ciudadanos. En 1939, el jefe de la policía municipal Melchor García y el trabajador Martín Aramburu denunciaron a una pescadera llamada Tomasa Torres, ya que supuestamente había cometido un fraude a la hora de pesar el pescado en la Alhóndiga de Beasain, en Ormaiztegi. Dicha estafa fue probada y el Ayuntamiento la sancionó con una multa de ocho pesetas, cinco veces más de los que había desviado[898].

Una forma de conseguir comida era haciendo favores. Eso cuenta Anselmo Ruiz: «Una vez le arreglamos el coche a un baserritarra y él, agradecido, nos dio carne»[899]. Aún así, ese tipo de favores basados en el trueque para conseguir comida eran ocasionales, y la mayoría de la gente acudía al mercado negro para abastecerse de lo que no conseguía con el racionamiento o para conseguir mejor género. Algunos intermediarios se enriquecieron a costa del mercado negro. Y es que una de las políticas de aquella época que carecía de lógica era la incoherencia de los precios, pues en ocasiones el precio del género que el productor vendía al mercader era mayor que el que el mercader establecía en el mercado[900]. Así, era bastante común que muchas personas acudieran al mercado negro, porque allí los mercaderes y cualquier persona podían encontrar género. Esa imposibilidad de encontrar género en el mercado oficial también aconteció en Gipuzkoa, por lo que dijo el embajador británico en 1939[901].

El Servicio de Provisión y Transporte no controlaba la producción, sino que establecía los precios (o daba los criterios para establecerlos). Según un documento firmado por el Ayuntamiento de Beasain en septiembre de 1941, estos fueron los precios máximos: Vainas, 1,5 pesetas el kilo; coles pequeñas, 0,75 pesetas el kilo; coles medianas, 1,15 pesetas el kilo; coles grandes, 1,5 pesetas el kilo; docena de cebollas pequeñas a 2 pesetas; kilo de cebollas grandes a 3 pesetas; lechuga pequeña a 0,25 pesetas; lechuga grande a 0,40 pesetas; docena de acelgas a 0,60 pesetas; y un kilo de tomates a 1 peseta[902]. A partir de mayo de 1945 Antonio Ayestarán Irastortza fue nombrado representante local de provisión y transporte (como en aquel entonces el puesto de secretaría oficial municipal estaba vacante, también lo desempeñaba). Eso hizo que su sueldo anual ascendiera a 7.000 pesetas[903].

La estafas no solo se hacían desde abajo, también desde arriba. En noviembre de 1941, el Ayuntamiento de Beasain ordenó la realización de una relación que recogiese los establecimientos de venta que recibieran el género requisado y que se le enviara dicha relación; ya que en el pueblo había quejas de que el género no se distribuía de manera equitativa. Además de eso, nombraron concejales a Untzueta y Zaballos para que investigaran esa causa[904]. En ese mismo pleno, se le ordenó al reponsable de la Alhóndiga (Francisco Eltzo Urrestaratzu) que entregara al ayuntamiento los certificados médicos presentados por los receptores del suministro de leche, para que este los analizara[905].

Si bien en el anterior párrafo hemos dicho que el Ayuntamiento tomó medidas para investigar el fraude, al parecer, no siempre actuó de esa manera, pues en el propio Beasain, mucha gente se enriqueció a cuenta del estraperlo y del mercado negro. Jabier García Bergara dice lo siguiente: «En Beasain hubo gente que hizo dinero con el estraperlo»[906]. Arantza Ugarte Azkarate también coincide con esa afirmación[907].Según los hermanos Ibaibarriaga Usabiaga, una persona llamada José Osinalde hizo dinero en Beasain[908]. Pero, probablemente, la afirmación más precisa acerca de esto nos la da José Manuel Azurmendi Dorrontsoro. Por aquel entonces era trabajador del Ayuntamiento, concretamente, auxiliar administrativo de secretaría. Por

---

[897] ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 242.

[898] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º A119. Serie documental n.º 24.

[899] Entrevista realizada por Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares a Antselmo Ruiz en Beasain, el 25 de marzo de 2013.

[900] DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in *Pasado y Memoria Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 245.

[901] *Foreign Office*, informe PRO/FO371/23168 (09-10-1939), pp. 85-92, in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in P*asado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea,* n.º 5 (pp. 241-258), 2006, p. 248.

[902] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3190. Serie documental n.º 07.

[903] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 146. Serie documental n.º 28.

[904] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21. Algo parecido ocurría en Tolosa, por lo que nos cuenta la coetánea Kristina Arruti: "En Tolosa dos o tres hombres tenían tanto aceite como querían, y los demás teníamos que sufrir el racionamiento, y, aunque en la cartilla pusiera que nos tocaba aceite, nunca daban suficiente". ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 245.

[905] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 21.

[906] Entrevista realizada a Jabier Garcia Bergara (en dos partes: en Beasain, el 3 de julio de 2014, y el 22 de julio de 2014).

[907] Entrevista realizada a Arantza Ugarte Alustiza y a Maria Rosario Ugarte Sukia en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

[908] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

tanto, conocía bien el funcionamiento del ente municipal. Según nos cuenta, algunas personas se enriquecieron valiéndose de su posición. Él no, sin embargo: «En aquella época ni siquiera comí pan». Nos cuenta que, en vista de que no aprovechó esa oportunidad de enriquecerse, alguno que otro en el pueblo le dijo que era tonto. De ahí concluimos que entre los que estaban en las instituciones era una práctica común sacar beneficio en torno al estraperlo. Él nos cuenta que vio casos de esos: «No quiero dar nombres, pero claro que ocurrían esas cosas»[909].

Pero las sanciones tampoco podían ser igualitarias: El Estado castigaba con mano de hierro el estraperlo de las clases bajas, no, sin embargo, el de las clases altas[910] (según Carlos Barciela, los pequeños agricultores eran más honrados a la hora de cumplir las normas de la Fiscalía de Impuestos que los grandes terratenientes[911]). Teniendo en cuenta las redes que hubo, así como la dimensión de la represión tras la guerra (anteriormente hemos dicho que a partir del 1 de abril de 1939, se calcula que hubo por lo menos 50.000 fusilados[912]), el régimen solo fusiló a un funcionario por estraperlo (y, además, en ese caso parece que las causas eran reales). Las personas de clase alta del régimen (incluso generales y gobernadores civiles) estaban metidas en el negocio del estraperlo[913].

El Ayuntamiento de Beasain debía entregar una parte de los ingresos de los racionamientos al Estado. En base a un documento firmado en septiembre de 1940 por el Ayuntamiento de Beasain, en mayo de 1940, 3.035 pesetas fueron entregadas al Estado por ese concepto, en junio 1.573, en julio 3.382 y en agosto 2.569[914].

1.5.j) Situación del euskera

Ni qué decir, la situación del euskera en Beasain fue a peor tras la guerra. En este caso, la política del Estado fue crear en España una nación homogénea tan pronto como se pudiera, y para eso también había que establecer una homogeneidad lingüística. Las autoridades del Estado impusieron en Euskal Herria políticas a favor de eso, y cómo no, también en Gipuzkoa.

Fue el mismo Francisco Franco quien dejó clara esta política de una sola lengua en un discurso que pronunció en la radio el día siguiente a ser proclamado Jefe del Estado en la zona sublevada (el 1 de octubre de 1936): «Será respetada la naturaleza de cada región, pero la unidad nacional ha de ser total: una única lengua, el español, y una única condición, la española»[915].

En Gipuzkoa se sufrió desde el primer momento la represión al euskera, impulsada por los altos cargos. En mayo de 1937 el Gobernador Militar Alfonso Velarde dio la siguiente orden: «Hablad en castellano! Por todos son bien conocidas las diferencias habidas entre las regiones españolas (…), pero es mi obligación aplacar en este instante esas diferencias en pro de la convivencia (…), para que todo hijo de la madre España y hermanos de las distintas regiones abracen a su madre y la muestren amor. Una de las mayores muestras de dicho amor es el empleo de una única lengua, especialmente cuando la lengua es tan hermosa como la nuestra, el castellano»[916]. Pues bien, el euskera fue politizado; fue convertido en un elemento contrario a la nueva España, tal como se recogió en una orden oficial. La Delegación Propagandística de la FET-JONS de Gipuzkoa también se sumó a esta ola represiva, mediante esta nota enviada en diciembre de 1937: "Para ser digno a nuestra patria (se refieren a España), nuestro primer deber es educar en los valores de la Nueva España, y por encima de todo, ser patriotas. Por lo tanto, debemos ensalzar las costumbres españolas de todos los ámbitos (…), y sobre todo, difundir la belleza de nuestra perfecta lengua española. Es un deber que todo buen español y de todo aquel que se considere un buen patriota.

---

[909] Entrevista realizada a Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro en Donostia, el 10 de septiembre de 2014.

[910] MARTI GOMEZ, Jose: *La España del Estraperlo*. Planeta. Barcelona, 1995, pp. 244-246; y CAZORLA SANCHEZ, Antonio: "La vuelta a la historia: caciquismo y franquismo" in *Historia Social* aldizkaria, n.º 30 (pp. 119-122).

[911] BARCIELA LOPEZ, Carlos: "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra, 1939-1953" in FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo* (pp. 192-205). Andrés Gaztañaga nos cuenta otro caso de Tolosa: "En Tolosa había dos restaurantes después de la guerra, pero nosotros (humildes campesinos) teníamos que proporcionar dos litros de aceite cada uno". *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 2488.

[912] Ese funcionario, José Pérez Cabo, al parecer, estaba entrometido en una conspiración de los falangista radicales. CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madrid, 2000, pp. 86-87. Por otra parte, según Glicerio Sanchez, las sanciones contra la corrupción de los dirigentes muchas veces solo se impusían "cuando eran favorables a los intereses del partido" (es decir, cuando políticamente era conveniente apartar al corrupto). SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. La Diputación de Alicante y la Generalitat de Valencia. Alicante, 1996, pp. 90-91.

[913] BARCIELA LOPEZ, Carlos: "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra, 1939-1953" in FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo* (pp. 192-205), Critica, Barcelona, 1986, p. 192; y CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria*. Marcial Pons. Madrid, 2000, pp. 82-86.

[914] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3186. Serie documental n.º 50.

[915] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera* Ttarttalo Donostia, 1998, pp. 86-87.

[916] *Unidad*, 15-04-1937.

Si eres español, hablarás en español. Si eres español, tu deber es hablar como todos los españoles"[917]. La dureza de dicha nota fue demoledora. El partido único dejaba fuera del concepto de español al euskera, por lo que el nuevo Estado lo considerada un contratiempo o una anormalidad, esto es, algo a eliminar. Y por otro lado, hablar en euskera se tomaba como incompatible con el concepto de patriota, y esto no era una broma en tiempos en los que los sublevados estaban llevando a cabo una brutal represión en nombre del patriotismo español y de la cruzada contra lo anti-español. Aún y con esa, la palabra prohibición aparece claramente para los escépticos en la circular enviada por el jefe local de la Falange donostiarra el 29 de mayo de 1937: «Todo aquel que incumpla la prohibición de hablar cualquier lengua y dialecto que no sea el español será señalado»[918]. Un mes antes, en abril de 1937, la guardia cívica de Donostia (fuerza parapolicial formada por voluntarios de derechas similar a las que crearon los sublevados durante la Guerra Civil en todas las ciudades de su control), por orden del gobernador militar, sacó una circular que prohíbia a los viandantes hablar cualquier lengua que no fuera el español. Esa circular ordenaba a la guardia cívica a denunciar las conversaciones de los ciudadanos (los guardias no iban uniformados), «una vez comunicada la prohibición, todos los ciudadanos que se empeñaran en comunicarse en otra lengua debían ser denunciados, y si era necesario, apresados»[919].

En esa época salían numerosos artículos que tildaban al euskera de lengua contraria a la doctrina falangista. Es bien sabido que una de las aspiraciones del partido fascista era restablecer el imperio español, y centraron todas las fuerzas de la nación en su favor. Así que era necesaria la total unidad nacional, para que todos los esfuerzos se centraran en dicho objetivo. En Gipuzkoa, durante 1937 se editaron con frecuencia artículos en contra del euskera en los medios falangistas (en el periódico Unidad y en el semanal Domingo). Por ejemplo, el 19 de marzo de 1937, el periódico *Unidad* publicó: «Para crear el imperio todos debemos hablar en español»[920]. En un artículo publicado por el periódico *La Voz de España* el 13 de abril de 1937 se definía el euskera como "peligroso para el imperio"[921], y en uno del 22 de noviembre de 1937 se decía que era una lengua que atentaba contra la revolución falangista[922]. Crear el imperio, establecer la supremacía política de la Falange y la hegemonía de su proyecto y la desaparición del euskera, tres en uno.

Además de todo eso, en los primeros años del régimen se realizaron diversas leyes y decretos en contra del uso del euskera. El 8 de mayo de 1938, se estableció la prohibición de poner nombres propios vascos, ya que era «una sucia y radical reivindicación del sentimiento regionalista». Según decía la orden, "nombres como Iñaki, Kepa y Koldobika atentan contra la Unidad Nacional"[923]. Dos semanas después, el 21 de mayo, se prohibieron los títulos sociales en euskera, así como escribir en euskera los estatutos asociacionales y realizar las reuniones en euskera[924]. El 17 de agosto de 1938, una ley dejó sin efecto las inscripciones realizadas en el Registro Civil que no se hubieran realizado en castellano[925]. El 15 de abril de 1939, se prohibió poner nombres vascos a hoteles y hostales[926]. El 17 de mayo de 1940 impidieron el establecimiento de nombres o publicidad en euskera en tiendas y diversas actividades comerciales[927]. Y, por último, el 29 de mayo de 1940, prohibieron a las compañías industriales y marcas tener nombres vascos[928].

Como vemos, la mayoría de las leyes que prohibían el uso del euskera se realizaron en los primeros años, en el periodo de mayor influencia falangista. Aun así, no debemos pensar que el declive que el falangismo sufrió dentro del régimen trajera consigo una inmediata tolerancia hacia el euskera: por ejemplo, en la normativa notarial de 1944 (Decreto de 02-02-1944) se ordenaba que las escrituras debían estar solo en español, y en 1945 también se prohibió poner nombres vascos a los barcos (mediante la Orden de 15-01-1945 del Ministerio de Comercio). El 14 de julio de 1945, el director de Educación Primaria, Romualdo Toledo, ordenó que en los campamentos de verano, especialmente en las provincias vascas y catalanas, había de emplearse solo el español[929].

Hay que tener en cuenta que una gran parte de la población de Euskal Herria y sobre todo de Gipuzkoa (también en Beasain, si bien no es el caso más reseñable) solo dominaba el euskera, por lo que el régimen no pudo llevar a cabo dicha

---

[917] *Diario Vasco*, 22-12-1937.
[918] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo, Donostia, 1998, pp. 104-106
[919] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo, Donostia, 1998, pp. 93-95.
[920] *Unidad*, 19-03-1937.
[921] *La Voz de España*, 13-04-1937.
[922] *Unidad*, 22-11-1937. Una colección de distintos artículos: TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera* Ttarttalo Donostia, 1998.
[923] BOE, 08-05-1938 (n.º 564, p. 7190).
[924] BOE, 21-05-1938 (n.º 577, pp. 7435-7436).
[925] BOE, 17-08-1938 (n.º 48, p. 750).
[926] BOE, 15-04-1939 (n.º 105).
[927] BOE, 17-05-1940 (n.º 138, p. 3370).
[928] BOE, 29-05-1940 (n.º 150, pp. 3643-3645).
[929] TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera*. Ttarttalo Donostia, 1998, pp. 160-161.

uniformación tan rápido como hubiese querido. Pero eso no quiere decir que los planes del régimen para acabar con el euskera no fueran sistemáticos. En Beasain, por ejemplo, todas las instituciones locales se centraron en hacer desaparecer la lengua vasca. A eso hay que sumarle la feroz campaña de desprestigio que sufrió el euskera, con conductas humillantes y denigrantes hacia quienes hablaban en euskera en la calle. Eso nos comenta, entre otros, Patxi Lasa Imatz: «A quienes hablábamos en euskera a menudo nos decían cosas como casero burro, no vale ni un duro»[930]. Jesús López Gallego nos dice lo siguiente: «Los frailes se reían de quienes hablaban en euskera»[931]. Xabier Aierdi, zarauztarra con raíces en Goierri cuenta: "A menudo, si te oían hablar en euskera con la gente, te respondían ¡habla en cristiano!". Según Aierdi, «mucha gente consideraba de mala educación hablar en euskera y se sentían obligados a llamarte la atención»[932].

Andoni Sarriegi ha recopilado algunos casos del estilo en el ámbito de la Iglesia. Por ejemplo, el rector Florencio Aspe fue una persona importante en el proceso de hacer desaparecer la lengua vasca. En época de la República, en un día de San Ignacio, comenzó de esta manera su sermón: «Algunos me critican porque hablo en euskera, otros, sin embargo, por hacerlo en español; así que lo haré en mi lengua materna». Eso lo pronunció en español, y en esa lengua dio comienzo a su sermón, a pesar de que su lengua materna era el euskera. En aquel momento, siguiendo a algunos jóvenes del coro, muchos comenzaron a salir de la iglesia, y Don Florencio cambió de lengua, y comenzó a hablar en euskera[933]. A partir de la entrada de los sublevados en el pueblo, Aspe empleó el español en la iglesia, y como él también otros curas. Solo alguna que otra vez, como cuando tenían que pedir dinero, usaron el euskera. Aun así, hay que tomar en consideración que en aquella época las misas se promulgaban en latín, y los sermones, las Ave Marías del final de misa, las novenas, los discursos y demás se hacían en español. Si bien la conducta de Aspe concordaba con la adquirida por los altos cargos de la Iglesia, hay que tener en cuenta que no todos los curas les imitaron. Según dice Sarriegi, el 4 de julio de 1943, un amigo del nuevo cura, quien debía entonar el sermón, dijo lo siguiente a su comienzo debido a la prohibición de hacerlo en euskera: «Si es voluntad de Dios y orden de las autoridades, habré de hacerlo en español», y, efectivamente, lo hizo en español[934]. El testimonio de Sarriegi no es el único, pues Arantza Ibaibarriaga nos dice lo siguiente: «Entonces en la Iglesia se usaban en español y el latín»[935]. La misma Iglesia, por su parte, ponía muchas trabas para poner nombres vascos a los niños bautizados. Por ejemplo, al médico Roman Unanue no le permitían ponerle Aitor a su segundo hijo, así que optó por ponerle Oscar Aitor, pero le seguían poniendo grandes objeciones (finalmente lo consiguió, pero quizás porque Unanue era una persona de gran prestigio y posición, en su condición de médico[936]). Aitor Garmendia nos relata un acontecimiento parecido: «A mí me quisieron cambiar el nombre de Aitor a Víctor en más de una ocasión»[937]. En el pueblo vecino, Ordizia, el ambiente era un poco más relajado en la Iglesia, pues allí los curas podían ser de todo, pero no estaban en contra totalmente del euskera. En Goierri, el entorno vascófilo entre los curas fue el de los benedictinos de Lazkao[938].

Otro espacio contrario al euskera fue la escuela. A decir verdad, previamente hemos dicho que en la época de la monarquía constitucional la escuela también fue utilizada como herramienta para promover la desaparición del euskera, pero en aquella época posterior a la guerra esa labor fue mucho más intensa. Por supuesto, los escasos pasos a favor del euskera que se dieron en la escuela en épocas republicanas fueron erradicados, pues la escuela se había convertido en una herramienta de uniformación ideológica del Estado. Un testimonio acerca de la escuela pública nos lo ofrece, por ejemplo María Pilar Lozares: «en la escuela pública no se hablaba en euskera, y en la de las monjas tampoco lo creo»[939]. Juan Ramón Imatz nos cuenta lo mismo: "En aquel entonces nosotros nunca empleábamos el euskera en la escuela"[940]. Esto dice Xabier Aierdi: «Nosotros, antes de Franco, hablábamos en euskera en la escuela; pero cuando Franco llegó al poder, sin embargo, no»[941].

Pero esa actitud en contra del euskera no se limitaba a la escuela pública. También podía encontrarse en la escuela privada. En la Escuela Cristiana San Martín de Loinaz, por ejemplo, según Felipe Ibarbia les castigaban si hablaban en euskera,

---

930 Entrevista realizada a Patxi Lasa Imatz en Beasain, el 25 de junio de 2014.

931 Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.

932 Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria, el 12 de septiembre de 2014.

933 SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Euskara Beasainen azken mendeetan" in SIADECO: *Euskara Beasainen* (pp. 7-18). Servicio de Euskera del Ayuntamiento de Beasain, 1990, p. 14.

934 Entrevista realizada a Andoni Sarriegi Eskisabel en Beasain, el 6 de junio de 2014. Según nos ha contado Andoni Sarriegi, recabaron dicho suceso en casa.

935 Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.

936 Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

937 Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.

938 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, pp. 35 y 91.

939 Entrevista realizada a Maria Pilar Lozares en Beasain, el 3 de julio de 2014.

940 Entrevista realizada a Joan Ramon Imatz Crespo en Beasain, el 5 de agosto de 2014.

941 Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria, el 12 de septiembre de 2014.

y en vez de salir a las cinco, salían a las siete[942]. Mila Mendia nos dice esto: "En las monjas no impartían ninguna clase en euskera"[943]. En el pueblo vecino, en Ordizia, el ambiente escolar era similar respecto al euskera, pues también allí se impartía toda la enseñanza en español[944].

En los primeros años, los alumnos incluso sufrían castigos físicos por hablar en euskera. Por lo que nos cuenta Eleuterio Aiesta, en la escuela pública vio como delante suyo pegaban a alumnos por hablar en euskera, incluso a los que al comenzar la escuela no sabían español. "Yo tuve suerte porque como era del casco urbano conocía el español. Pero los que procedían de los caseríos normalmente no sabían español, ni siquiera decir sí, y a ellos también les pegaban. Yo una vez le dije al profesor: «¿Es que no te das cuenta de que no saben español?»[945]. José María Bujanda Olaran nos describe una situación similar ocurrida en Olaberria (no referida a los castigos físicos, sino a las multas): «Nosotros tuvimos suerte por saber español, teníamos forma de librarnos»[946].

Eso sí, hay que decir que, si bien con el transcurso de los años el euskera seguía totalmente apartado de la escuela, los castigos físicos disminuyeron (sobre todo con la entrada de la década de 1950), aunque las burlas y las risas perduraron. Los entrevistados más jóvenes, es decir, quienes vivieron su infancia y años de colegio tras la guerra, nos confirman ese dato. Ellos mencionan el rechazo al euskera, pero no hablan de castigos físicos. Eso nos cuentan, por ejemplo los hermanos Ibaibarriaga Usabiaga: "Nosotros no vimos castigos físicos"[947]. Las hermanas Irizar Aranburu cuentan lo mismo: «En nuestro tiempo en las monjas no solíamos tener demasiados castigos, a pesar de que el entorno era totalmente castellanoparlante. Eso sí, al entrar en la escuela nos obligaban a cantar el himno»[948].

En pequeños pueblos cercanos también había esa represión, como, por ejemplo, en Olaberria. Allí, según los hermanos Bujanda Olaran, el ambiente era como el de Beasain. Sara Bujanda nos dice lo siguiente: «El sermón, la misa, la escuela… ¡Todo era en español!»[949]. Su hermano José María Bujanda Olaran nos relata lo siguiente: «Un profesor proveniente de Segovia (…), si escuchaba hablar en euskera, te echaba de la clase y te imponía una multa de diez pesetas»[950]. En Lazkao, por lo que cuenta Ane Barandiaran Erauskin, la gente en casa hablaba en euskera pero en la calle solo se escuchaba español[951]. Bernardina Aldasoro, quien vivió en Mutiloa y Zumarraga, también nos menciona los castigos: "Los maestros te castigaban por hablar en euskera"[952].

Según otros, sin embargo, en pueblos pequeños era más normal escuchar conversaciones íntegras en euskera, pues teniendo en cuenta el pequeño número poblacional y que todos eran vascoparlantes, les salía naturalmente hablar en euskera, sin atender a las prohibiciones y complicando el objetivo de los que las imponían. Eso nos cuentan, por ejemplo, Sara Unanue y Bernardina Aldasoro. En el caso de la primera, siendo esta hija del médico Roman Unanue, en 1942 tuvieron que trasladarse de Beasain a Gabiria cuando Sara Unanue tenía seis años, y ella nos cuenta esto: «Aprendí euskera en Gabiria»[953]. Bernardina Aldasoro nos cuenta que de Mutiloa, su lugar de nacimiento, tuvo que irse a Zumarraga. Dice así: «En Mutiloa podía hablar en euskera, pero en Zumarraga no»[954].

Esa cruzada contra el euskera se generalizó por toda Gipuzkoa. En Ordizia mismo un testigo local, José Mari Agirre Zuloaga menciona los castigos y los obstáculos que ponía la Guardia Civil[955]. Así, a veces, los castigos en contra de los vascófilos

---

942 Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi en Beasain, el 19 de junio de 2014.

943 Entrevista realizada a Mila Mendia Aramendi en Beasain, el 2 de junio de 2014.

944 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, pp. 33, 91-92 y 147.

945 Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

946 Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014.

947 Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015. Aún así, tal y como nos dijeron ambos, "en la época de nuestros abuelos había ese tipo de castigos. Nuestra abuela era de la costa, y allí a quien hablaba en euskera se le ponía un anillo de castigo". Nuestra abuela seguramente vivió en la época de la monarquía constitucional, así que queda claro que la represión contra el euskera es muy anterior a Franco, si bien Franco la agravó.

948 Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

949 Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014.

950 Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a Jose Maria Bujanda Olaran en Beasain, el 14 de septiembre de 2014.

951 Entrevista realizada a Ane Barandiaran Erauskin y Xabier Aierdi Aldasoro en Getaria, el 12 de septiembre de 2014.

952 Entrevista realizada a Bernardina Aldasoro Ormazabal en Beasain, el 30 de octubre de 2014.

953 Entrevista realizada a Sara Unanue Lobeto en Donostia, el 1 de octubre de 2014.

954 Entrevista realizada a Bernardina Aldasoro Ormazabal en Beasain, el 30 de octubre de 2014.

955 GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 98.

también podían sacudir a adeptos al régimen. En Hernani, el requeté Antonio Zubeldia fue despedido de la entidad por gritar ¡Vivan los vascos! en una fiesta[956]. En ese mismo pueblo ocurrió algo peculiar en 1943: al lado de una tumba del cementerio, concretamente, de una fosa común con cientos de cuerpos, apareció una corona de flores con los colores de la ikurriña, y a su lado se podían leer estas palabras: "Arerio maltzurrak zuek bazterrean utzi arren, eusko gogoan toki berezia daukazue (aunque el malvado enemigo os dejara en una cuneta, teneís un lugar especial en la memoria vasca)". Por eso, las autoridades apresaron al guardián del cementerio, Juan Goia, y le pidieron que tradujese esas palabras. Goia les respondió que como el nuevo régimen había decidido prohibir las escuelas para estudiar en euskera, él no sabía euskera. Esa contestación le costó dos años de cárcel a Goia[957]. La impuesta españolización también llegó a un pueblo tan vascoparlante como Azpeitia: Inaxio Larrañaga ha explicado lo siguiente en el proyecto de la memoria histórica local: «En la escuela todo era en castellano. Los Maristas pusieron el lema *Guipúzcoa debe todo lo que es a España* en el aula»[958]. Allí también se daban todas las materias y doctrinas en español[959]. En Tolosaldea pasó algo parecido y el sacramentino de Beasain Juan José Usabiaga (Juan Iturralde) cuenta lo siguiente: «En las iglesias de Tolosa ya no se predica en euskera. Una vez, un franciscano habló en euskera delante de 11 devotos, ¡y solo lo hizo para criticar al propio euskera!»[960]. Según Mikel Errazkin, el gobernador civil de Gipuzkoa eliminó en 1937 el requisito obligatorio de saber euskera del concurso público para ser arquitecto municipal de Tolosa[961]. La acción anticultural que más impactó a los tolosarras fue la quema de libros: cogieron libros de las casas, de las tiendas y de las bibliotecas (muchos de ellos en euskera; por ejemplo, la casa del escritor y político abertzale Ixaka López Mendizabal fue totalmente desmantelada) y los quemaron en la Plaza Vieja (todos ellos no eran libros escritos en euskera, también quemaron muchos laicos o marxistas; pero los de euskera los quemaron por odio hacia la lengua, pues en los libros se posicionaba al euskera como lengua cultural, igual a la española)[962].

En las grandes ciudades de Euskal Herria, el problema era mayor aún, ya que, debido a su significancia política, la ideología del Estado se había impuesto de manera más estricta, y porque el número de vascoparlantes era menor; así que el apoyo social de los vascos era inferior. En Vitoria, por ejemplo, tras volver del exilio en la Unión Soviética, Miren Atxaga y Rosa Larrañaga escuchaban en la calle ataques contra el euskera. Rosa Larrañaga nos cuenta lo siguiente: "Una vez, una mujer carlista escuchó a su madre decir `amatxo´, y le respondió con un grito, ¡aquí no se dice amatxo, se dice `madre´![963]. También nos cuenta que en una ocasión a su madre la echaron de una tienda de Vitoria por hablar en euskera, y que se pasó varios días sin salir de casa por miedo"[964].

Aún así, hemos encontrado alguna excepción en lo que se refiere a la conducta hacia el euskera (la cual podemos considerar anecdótica): El 26 de noviembre de 1938, los Ayuntamientos de Tolosa y Beasain, decidieron felicitar al ministro de Educación, ya que había llegado a sus oídos que iba a crear la cátedra de euskera[965]. A la vista está que esas intenciones fueron rápidamente guardadas en el cajón, y lo más probable es que la enseñanza del euskera se planteaba como objeto de estudio, no desde la perspectiva de difundir o mantener la lengua.

---

956 AIZPURU, Mikel (dir.); APAOLAZA, Urko; GOMEZ, Jesus Mari; y ODRIOZOLA, Jon: *1936ko udazkena Gipuzkoan*. Hernaniko fusilatzeak. Alberdania y Ayuntamiento de Hernani, Hernani, 2007, p. 244.

957 AIZPURU, Mikel (dir.); APAOLAZA, Urko; GOMEZ, Jesus Mari; y ODRIOZOLA, Jon: *1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak*. Alberdania y Ayuntamiento de Hernani, Hernani, 2007, p. 263. Debemos destacar que quien abandonó el coro y dibujó esas palabras fue Elbira Zipitria, la conocida euskaltzale.

958 BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib, *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Ayuntamiento de Azpeitia, Gobierno Vasco y Aranzadi. Azpeitia, 2016, p. 190.

959 BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib, *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Ayuntamiento de Azpeitia, Gobierno Vasco y Aranzadi. Azpeitia, 2016, pp. 183 y 198. Una beasaindarra, Inaxia Bereziartua, dice esto: "para que mi hermano hiciera la comunión, le obligaron a aprender español, pues había que hacerla en español. Aún así, nuestro padre habló con el cura Don Lorentzo para que la hiciera en euskera". Por tanto, como podemos ver aquí, tener ese tipo de relaciones y los esfuerzos personales fueron trascendentes para que el euskera se mantuviera vivo.

960 ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 290.

961 ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib, *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Ayuntamiento de Tolosa y Aranzadi, Tolosa, 2013, p. 290.

962 ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel y SAIZAR AROSTEGI, Joxemi: *1936ko gerrako oroitzapenak Tolosaldean eta Leitzaldean*. Galtzaundi Euskara Taldea y Tolosaldeko eta Leitzaldeko Hitza, Tolosa, 2008, p. 78. Quien ordenó ese incendio fue Eladio Espartza, natural de Lesaka, subdirector del Diario de Navarra, Posteriormente nombrado gobernador civil de Álava. En una crónica escrita por Espartza en el *Diario de Navarra*, (*Diario de Navarra*, 12/08/1936) llamó "incendio purificador" al incendio que quemó los libros. Irónicamente, Espartza había publicado libros en euskera, y en la dictadura fue "Euskaltzain", lo cual no le impidió poner al euskera en la diana durante y después de la guerra.

963 Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015.

964 Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga en Gasteiz, el 26 de mayo de 2015.

965 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 081. Serie documental n.º 22.

El hecho de que el 20 de mayo de 1938 el comandante militar de Beasain prohibiera el festejo de la prueba de bueyes y la pelea de carneros en Beasain y alrededores, no puede ser tomado como una acción directa contra el euskera, pero sí como una conducta en contra del ambiente vasco (no sabemos si tomó esa decisión porque en esos ambientes se reunían vascoparlantes o abertzales[966]).

Como resultado, el euskera desapareció completamente de las calles de Beasain. Hemos encontrado numerosos testimonios que relatan eso, los cuales dan a entender que, además de los vascoparlantes, los beasaindarras castellanoparlantes también eran conscientes de dicha represión contra el euskera, como veremos a continuación. Los hermanos Ibaibarriaga Usabiaga nos mencionan lo siguiente: "En la época de Franco nadie hablaba en euskera"[967]. Según Milagros Aranburu Múgica, en aquel entonces estaba completamente prohibido hablar en euskera en la calle[968]. Y, como hemos mencionado, quienes hablaban en español también eran conocedores de que los vascoparlantes no podían hablar en su lengua. Esto nos dice Jesús López Gallego: «El euskera estaba muy oprimido. Yo tenía amigos vascoparlantes, pero en la calle ni se les ocurría hablar en euskera»[969]. Francisca Peñagarikano Dorrontsoro nos cuenta que tras la guerra aquí no se podía hablar en euskera[970].

El euskera, además, sufrió un desprestigio ideológico, es decir, fue una lengua identificada con los vencidos, esto es, con los enemigos ideológicos del régimen, los enemigos de la patria. Pello Martinez Otaegi dice que insultaban a los que hablaban en euskera, y les llamaban rojos[971]. Milagros Aranburu Múgica cuenta que los vencedores eran gente muy mala, que tenía odio hacia el euskera[972]. Isabel Peñagarikano Dorrontsoro cuenta: «nuestro tío siempre nos decía que si ellos (es decir, los adeptos al régimen, los que ganaron la guerra) nos hablaban en euskera, era para pedirnos algo»[973]. Eso quiere decir, que aunque esa gente (autoridades, gente en puestos de poder o famosos) normalmente no hablara en euskera, originalmente eran vascoparlantes. Aitor Gamendia nos cuenta lo mismo: «Con algunas personas no se podía hablar en euskera»[974].

En Beasain no se conoce ninguna acción organizada a favor del euskera antes de la creación de la ikastola (por lo que esas acciones debieron ser clandestinas). En Ordizia, sin embargo, sí. Allí, un fraile de Alegia, el padre Jon, organizó clandestinamente un grupo de teatro en euskera, por lo que cuenta Fernando Garate, natural de Ordizia[975].

En esas circunstancias, el único refugio del euskera era el hogar. Muchos nos han contado que nuestra lengua permaneció de esa manera en sus casas. Por ejemplo, la familia Ibaibarriaga Usabiaga nos ha contado que: «Nuestro padre siempre decía que una vez entraramos al interior de la casa solo había una lengua, el euskera. En la calle cada uno debía hacer lo que le dejaran, pero en casa, en euskera»[976]. Según Patxi Lasa Imatz, en esa época el euskera solo se hablaba en las casas[977]. Pero, claro, eso tenía su reverso, pues el hecho de que la casa fuera el único refugio del euskera impedía que hubiera nuevos hablantes. Eso nos cuenta el ordiziarra Pako Ruiz de Apodaka: "En las casas que no éramos vascoparlantes, perdimos todo el contacto"[978]. En algunas casas vivieron padres vascoparlantes e hijos castellanoparlantes, combinación muy extraña hoy en día (hoy día es más frecuente el caso contrario, hijos que han aprendido euskera en familias castellanoparlantes). La pérdida del euskera en las familias vascoparlantes fue progresiva, como nos cuenta Lourdes Martinez Otaegi: «En nuestra casa los abuelos sabían euskera, pero los tíos no»[979]. Eso mismo ocurrió incluso en familias muy abertzales, como en el caso de la familia Irizar Aranburu. Esto nos cuenta Ixabel Irizar: «En nuestra casa nuestros padres intentaban que habláramos en euskera, nuestro padre era suscriptor de la revista Zeruko Argia, y también compró la gramática Umandi y Xabiertxo»[980]. Aún así, ese esfuerzo resultó insuficiente contra la corriente en contra del euskera que tanto influía en el exterior, y así nos lo cuenta su hermana Teresa

[966] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta n.º 3762. Serie documental n.º 80.
[967] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.
[968] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.
[969] Entrevista realizada a Jesus Lopez Gallego en Beasain, el 25 de junio de 2014.
[970] Entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014.
[971] Entrevista realizada a Lourdes Martinez Otaegi y Pello Martinez Otaegi en Ordizia, el 17 de diciembre de 2014.
[972] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika en Beasain, el 5 de agosto de 2014.
[973] Entrevista realizada a Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro y a Isabel Peñagarikano Dorrontsoro en Beasain, el 9 de julio de 2014.
[974] Entrevista realizada a Aitor Garmendia Goitia en Beasain, el 16 de julio de 2014.
[975] GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, pp. 35 y 91.
[976] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga en Beasain, el 15 de noviembre de 2015.
[977] Entrevista realizada a Patxi Lasa Imatz en Beasain, el 25 de junio de 2014.
[978] Entrevista realizada a Pako Ruiz de Apodaka Galartza en Beasain, el 18 de junio de 2014.
[979] Entrevista realizada a Lourdes Martinez Otaegi y Pello Martinez Otaegi en Ordizia, el 17 de diciembre de 2014.
[980] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

Irizar: "El esfuerzo que hacían en casa no era suficiente para que nosotros siguiéramos hablando en euskera, y poco a poco lo medio perdimos. Más tarde recobramos conciencia y lo recuperamos"[981]. En algunos casos, padres vascoparlantes, sobre todo de familias antifranquistas, obtuvieron un fruto triste de la pérdida lingüística de sus hijos. Eleuterio Aiesta Kristobalena nos cuenta esto: «Cuando teníamos que hablar de política, nuestros padres comenzaban a hablar en euskera, porque nosotros no lo habíamos aprendido y no lo entendíamos» (Aiesta Kristobalena se crió en una familia jeltzale[982]).

Por tanto, la casa era el principal refugio del euskera, tanto en Beasain como en los pueblos de alrededor, sobre todo, en Ordizia. Los vascoparlantes de la época que vivieron en Ordizia también nos mencionan que la actitud de sus padres fue determinante (como hemos visto en el caso de las familias Ibaibarriaga Usabiaga o Irizar-Aranburu de Beasain)[983]. En Ordizia, además, había otro espacio que funcionaba de refugio para el euskera, no solo para los ordiziarras, sino para todos los naturales de Goierri: la feria de Ordizia. Esa feria funcionaba como espacio de relación para la gente (y sigue haciéndolo), y como todos los vendedores venían de los caseríos (vascoparlantes en consecuencia), esas relaciones se daban en euskera, pues no había más opción[984].

Pero, como hemos dicho, esos pequeños refugios no tenían opción ante la política del Estado. Y esas políticas estuvieron a punto de hacer desaparecer al euskera de Beasain. Por lo que dice Andoni Sarriegi, en la década de 1960, el euskera estaba en vías de desaparición de las calles de Beasain. Una encuesta de 1966, tuvo como respuesta que el 70 % de la población de un pueblo como Beasain solo sabía español, y el 14,6 % «manejaba correctamente el español y se defendía con el euskera». Solo el 15,4 % dominaba bien el euskera, y solo un 0,5 % era vascoparlante monolingüe. Eran datos muy preocupantes para la supervivencia del euskera, y si esa tendencia habría seguido adelante, para 1975 (año de la muerte del dictador y comienzo de la transición) el destino del euskera podría haber sido irrevocable. Según Sarriegi, gracias a la creación en 1965 de la ikastola y al cabo de poco tiempo de las escuelas nocturnas de alfabetización vasca para adultos, se reavivó en cierta medida el euskera en Beasain, y colocarlo cuando menos en el camino de la recuperación[985]. En Ordizia ocurrió algo parecido. Según el libro que analiza la evolución local del euskera, la creación de Jakintza Ikastola en 1968 dio un gran impulso al euskera[986].

[981] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu en Beasain, el 9 de julio de 2014.

[982] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta Kristobalena en Beasain, el 11 de junio de 2014.

[983] GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, pp. 91-98.

[984] GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 105.

[985] SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Euskara Beasainen azken mendeetan" in SIADECO: Euskara Beasainen (pp. 7-18). Servicio de Euskera del Ayuntamiento de Beasain, 1990, pp. 16-17.

[986] GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera. El Ayuntamiento de Ordizia y la asociación Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, p. 33.

Anexo: Listas

FUSILADOS Y ASESINADOS

RELACIÓN Y DATOS DE LOS ASESINADOS A MANOS DE LOS MILITARES FASCISTAS SUBLEVADOS EN BEASAIN, LOS DÍAS 27 Y 28 DE JULIO DE 1936

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Agurruza Martínez, Jaime	28	28-07-1936	Pamplona (Navarra).	Pamplona (Navarra).
02	Álvarez García, Ángel	37	28-07-1936	Trobajo del Cerecedo (León).	Beasain
03	Álvarez Tellechea, Ángel	45	28-07-1936	Cintruénigo (Navarra).	Beasain
04	Aramburu Irastorza, Blas	73	28-07-1936	Gaintza	Beasain
05	Arrizabalaga Ariztimuño, Pedro Martín	40	28-07-1936	Zegama	Beasain
06	Beñaran Garin, Alejo	54	28-07-1936	Urretxu	Beasain
07	Bergara Lozares, Marcelo	18	28-07-1936	Beasain	Beasain
08	Chocarro Martínez, Francisco	30	28-07-1936	Berbinzana (Navarra).	Beasain
09	Crespo Igarza, Ramón	40	28-07-1936	Villanueva de la Peña (Cantabria).	Beasain
10	Felipe Sánchez, Claro	32	28-07-1936	San Esteban de los Catos (Ávila).	Beasain
11	García Díez, Domiciano	16	28-07-1936	Burgos	Beasain
12	García Hernández, Antonio		28-07-1936		Beasain
13	Garmendia Mendia, Juan Miguel	37	28-07-1936	Beasain	Beasain
14	González Farro, Juan		28-07-1936		Beasain
15	González Hernández, Luis	50	28-07-1936	Salamanca	Beasain
16	Huergo Tofe, Victoria	54	28-07-1936	Logroño (La Rioja).	Beasain
17	Ibáñez de Opacua Larzabal, Luis	33	28-07-1936	Irun	Beasain
18	Igartua Polo, Isidro	20	27-07-1936	Begoña (Bizkaia).	Beasain
19	Insausti Baztarrica, José Ignacio	34	28-07-1936	Beasain	Beasain
20	Insausti Berasategui, José Ignacio	72	28-07-1936	Olaberria	Beasain
21	Izaguirre Aldanondo, Andrés	32	28-07-1936	Barakaldo (Bizkaia).	Beasain
22	Larrea Ormazabal, Pedro	46	28-07-1936	Zegama	Zegama
23	Mendia Zabalo, Evaristo	58	28-07-1936	Legazpi	Beasain
24	Miguel Merino, Teófilo	37	28-07-1936	Celadilla-Sotobrín (Burgos).	Beasain
25	Preso militar[1]		28-07-1936		
26	Preso militar[1]		28-07-1936		
27	Onésimo Matute, Ignacio	19	28-07-1936	Beasain	Beasain
28	Ormaechea Aroma, Ignacio	47	28-07-1936	Urbina (Álava).	Beasain
29	Otaegui Berasategui, Juan Andrés	39	27-07-1936	Zegama	Zegama
30	Recio Ruiz, Francisco	19	28-07-1936	Nueva Montaña (Cantabria).	
31	Ruiz de Apodaca Fernández de Ocáriz, Francisco	25	28-07-1936	Beasain	Beasain
32	San Martín Gibaja, Saturnino	22	28-07-1936	Beasain	Beasain
33	Soldado[1]		28-07-1936		
34	Ugarte Aeta, Guillermo	58	28-07-1936	Oñati	Beasain
35	Uribe-Echebarria Bengoa, Víctor	64	28-07-1936	Aretxabaleta	Beasain

[1] En la documentación y en la relación de los fusilados durante los días 27 y 28 de julio de 1936, hay constancia de dos militares presos y de un soldado, sin que se haya podido desvelar su identidad. Si bien tenemos algunas pistas de estas tres personas, aún no hemos podido esclarecer sus nombres ni su procedencia.

CASOS DUDOSOS

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Rodríguez Adeba, Julio	22		Castromonte (Valladolid).	Beasain

La muerte de Julio Rodríguez Adeba se registra el día 12-07-1948 (doce años más tarde) en el Registro de Defunciones del Juzgado de Paz de Beasain, a consecuencia de un auto dictado por un juez de Tolosa, donde se afirma que falleció el 27-07-1936 a los 22 años *«por consecuencia de la guerra»*. Había nacido el 28-06-1914. Consta como uno de los fusilados durante los actos perpetrados los días 27 y 28 de julio de 1936 en Beasain. En cualquier caso, sus familiares sostienen que no murió fusilado, sino en el frente de Teruel. No obstante, quien falleció allí fue su hermano Ángel Rodríguez Adeba (nacido en mayo de 1918), perteneciente al Regimiento de San Marcial de los sublevados y muerto el 20 de septiembre de 1938. La inclusión de Julio Rodríguez Adeba en las listas de quintos de 1937 corrobora la versión de su familia, ya que, después de no comparecer en la convocatoria, le abrieron un expediente por «desertor» (Archivo Municipal de Beasain. carpeta 1169, lote de documentos 01). Por tanto, las autoridades consideraban vivo a Rodríguez Adeba. Después de haber preguntado en el Juzgado de Tolosa sobre el auto de registro de defunción dictado por el juez, no hemos obtenido ninguna respuesta, alegando que existen varios documentos extraviados, etc. Por consiguiente, el caso de esta persona no ha podido ser debidamente esclarecido, por lo que se presume que se precisarán ulteriores investigaciones.

Por otra parte, hemos encontrado el caso de tres personas sin identificar. El periódico bilbaíno *El Liberal*, en su edición de 13 de agosto de 1936, afirma que una mujer fue detenida y asesinada frente a la Casa del Pueblo, junto con Marcelo Bergara y Saturnino San Martín, mencionados en el listado anterior. Asimismo, los sublevados ejecutaron a dos matrimonios en la casa de los «trabajadores de las ferrovías». En ambos casos, contamos con un testimonio popular defendiendo esta versión, pero sin la identificación ni la certeza absoluta de los posibles ejecutados. Por tanto, si bien en estos tres casos las ejecuciones no pueden ser demostradas, tampoco contamos con pruebas para descartar estas hipótesis, por lo que demos contemplar la posibilidad (o la duda) de otros tres asesinatos.

RELACIÓN Y DATOS DE BEASAINDARRAS EJECUTADOS SIN JUICIO PREVIO A PARTIR DE 27-07-1936

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Begue Aguado, Gregorio	40	22-09-1936	¿Camino al fuerte de San Cristóbal de Pamplona?	Cintruénigo (Navarra).	Beasain
02	Igartua Lastra, José María (padre)[2]	45	10-08-1936	Mutiloa	Deusto (Bizkaia).	Beasain
03	Igartua Polo, Hilario (hijo)	22	06-08-1936	?	Las Arenas (Bizkaia).	Beasain
04	Landa Elorza, José Manuel	19	13-03-1937	Pamplona (Navarra).	Beasain	Beasain
05	Martínez Sánchez, Domingo	62	05-04-1938	Pamplona (Navarra).	Olite (Navarra).	Beasain
06	Múgica Esnaola, José Miguel	12	26-01-1937	Beasain	Beasain	Beasain
07	Odaturra, Fermín			San Sebastián		Beasain
08	Oñatibia Aramburu, Victoriano	57	17-11-1936	?	Beasain	Beasain
09	Velázquez García, Juan	57	28-03-1939	Beasain	Cañizal (Zamora).	Beasain
10	Zubiaga, Antonio		17-11-1936	Getaria	Beasain	Beasain

[2] Según varias fuentes escritas y orales, la ejecución de José María Igartua Lastra se produce el 29 de julio de 1936. En cualquier caso, partiendo del registro de defunciones y de otra serie de fuentes, consideramos más probable que su muerte se hubiera producido el 10 de agosto de 1936.

RELACIÓN Y DATOS DE EJECUTADOS SIN JUICIO PREVIO A PARTIR DE 27-07-1936 QUE, SIN SER VECINOS DE BEASAIN, TENÍAN ALGÚN TIPO DE RELACIÓN CON LA LOCALIDAD

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Balerdi, Victoriano		13-08-1938	Lazkao (regresando de Beasain).	Arrasate	Lazkao (Ejercía de médico en CAF Beasain).
02	Bujanda		08-1936	Ataun (Secuestrado en Beasain).	Viana (Navarra).	Olaberria (Funcionario de CAF Beasain).
03	Desconocido	Entre 25-30	15-06-1938	Aratz-Matxinbenta (Beasain).	¿Asturias?	¿Asturias?

NOTA:
Según el registro de Beasain, el 16 de junio de 1938 un desconocido murió por impacto de bala en el barrio de Matxinbenta. El testimonio oral de Xanti Lasa Aramburu apunta a que la Policía asesinó a dos guerrilleros después de haber recibido una denuncia. En este caso, tratándose del mismo emplazamiento, cabe pensar que ambos testimonios se refieren al mismo caso. Sin embargo, existe una diferencia, y es que en el registro consta tan solo un fallecimiento, mientras que el testimonio oral habla de dos. Por tanto, no hemos podido esclarecer completamente este caso.

RELACIÓN Y DATOS DE BEASAINDARRAS EJECUTADOS A PARTIR DE 27-07-1936, TRAS LA CELEBRACIÓN DE UN JUICIO MILITAR

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Cebrián Blanco, Lázaro	22	16-12-1937	Derio (Bizkaia).	Valdenebro de los Valles (Valladolid).	Beasain
02	Gaztañaga Urrutia, Félix	27	13-11-1939	San Sebastián	Beasain	Tolosa
03	Ibarbia Unzueta, José	28	15-10-1937	Santoña (Cantabria).	Beasain	Beasain
04	Larrañaga Churruca, Jesús	40	21-01-1942	Madrid	Urretxu	Beasain
05	Polo Carrascal, Valerio	28	26-03-1938	Ciriego (Cantabria).	Villabuena del Puente (Zamora).	Beasain

BEASAINDARRAS FALLECIDOS A CONSECUENCIA DEL ALZAMIENTO DE 1936 Y DE LA GUERRA

N.º	NOMBRE Y APELLIDOS	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Abasolo Gordobil, Miren	2	24-07-1936	Beasain	Vitoria-Gasteiz	?
02	Alustiza Goitia, Juana Martina (madre)	57	14-10-1936	Beasain (caserío Usategi).	Beasain	Beasain
03	Lacarra Alustiza, Mª Ramona (hija)	28	14-10-1936	Beasain (caserío Usategi).	Beasain	Beasain
04	Melgosa Marquina, Ángel	15	27-06-1937	San Sebastián	Beasain	Beasain

FALLECIDOS DEL BANDO REPUBLICANO DURANTE LA GUERRA, DE O EN BEASAIN

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	EDAD	DÍA DE FALLECIMIENTO	BATALLÓN	LUGAR DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE NACIMIENTO	LUGAR DE RESIDENCIA
01	Ajuriaguerra Bergareche, Tomás	56	26-04-1937	Orden Público (Durango).	Durango (H. z.).		Beasain
02	Arias Garmendia, Jacinto	42	27-07-1936		Beasain	Eibar	Eibar
03	Arrieta Letamendi, Celestino		13-06-1937		Barakaldo (Hos.).		Beasain
04	Blanco Blanco, Julián	32	13-06-1937	Rusia	Hospital Civil.	Valladolid	Beasain
05	Briz Arce, Fernando	21	18-11-1936	Milicias Populares.	Acondia	Beasain	Beasain

06	Díez Remiro, Fabriciano		1936		Moncloa (Madrid).	Beasain	Beasain
07	García Luis, Faustino		31-03-1937	Stalin	Albertia		Beasain
08	Goicoechea Fernández, Felipe	27	20-12-1936		Acondia	Beasain	Beasain
09	González Alonso, Teodomiro[1]	38	24-10-1937	Ingenieros I.	Asturias	León	Beasain
10	González Garzón, Carlos	36	1936-07-30	Guardia Civil.	Ordizia	Madrigal de las Altas Torres (Ávila).	Beasain
11	González de Galdeano Ruiz de Azua, Abdón	38	26-10-1936	Larrañaga	Asturias	Araia	Beasain
12	Gurtubai Iraguen, Pedro	28	23-07-1936		Beasain	Basauri	Basauri
13	Holgado Sánchez, Francisco	20	31-03-1937	Dragones	Aramaio	Bolueta	Beasain
14	Jiménez Pérez, Matías		27-07-1936		Beasain		San Sebastián
15	Cortazar Bengoa, Vicente	30	25-07-1936		Beasain	Eibar	Eibar
16	Cortazar Bengoa, Víctor	28	25-07-1936		Beasain	Eibar	Arantzazu
17	Cortazar Longarte, Vicente		25-07-1936		Beasain		Eibar
18	Lanciego Martínez, Marcelino	?	?		Asturias	?	Beasain
19	Lasa Echaniz, Félix	20	06-03-1939		Cartagena	Beasain	Beasain
20	López Gallego, Eutimio		04-1937		Lemoa	Beasain	Beasain
21	López Gallego, Fabián	24	07-03-1937	Malatesta	Ayuntamiento	Beasain	Beasain
22	López Gallego, Lorenzo		10-05-1937	Larrañaga	Euba	Beasain	Beasain
23	Rodríguez Adeba, Julio[2]	22			Teruel	Castromonte (Valladolid).	Beasain
24	Ruiz de Apodaca Fernández de Ocáriz, Luis		11-05-1937	ANV I	Bizkargi		Beasain
25	Santín López, Antonio	43	26-07-1936		Beasain		Bilbao
26	Soto Arizmendi, José	20	07-04-1937	Perezagua	Barazar		Beasain
27	Wangeneberg Apaolaza, Marcelino	22	04-05-1937	ANV I	Sollube		Beasain
28	Zabaleta Guerrico, Francisco	25	17-12-1936	Loiola	Urduña	Aretxabaleta	Beasain
29	Zaldua Chinchurreta, José		25-05-1937	Amuategui		Beasain	Beasain
30	Zárate Seguino, Emilio		01-04-1937	Comisaría de Guerra.	Durango	Beasain	Beasain

[1] Según varias fuentes, Teodomiro González Alonso fue ejecutado después de haber sido capturado por los franquistas en el frente, por lo que no pudo haber fallecido luchando. En cualquier caso, a falta de datos más concretos, no podemos corroborar esta versión.

[2] Julio Rodríguez Adeba falleció en el frente de Teruel, según cuenta su familia. El registro de defunciones de Beasain y otros trabajos publicados hasta la fecha, por su parte, aseguran que fue ejecutado en Beasain el 27 de julio de 1936. Sin embargo, considerando el relato de su familia y que fue incluido en la convocatoria de quintos de 1937, este dato parece ser del todo improbable. Por otro lado, no nos consta ningún registro escrito del fallecimiento de Julio Rodríguez Adeba en Teruel mientras luchaba por los republicanos, pero hemos optado por priorizar el relato de la familia, si bien con una pequeña reserva (véase la relación de los fusilados y los asesinados).

BEASAINDARRA DESAPARECIDO EN LA GUERRA DEL BANDO DE LOS REPUBLICANOS

-Lozares Escolar, Antonio

BEASAINDARRAS RETENIDOS EN LAS PRISIONES O EN LOS BATALLONES DE TRABAJADORES

1) SUPERVIVIENTES DESPUÉS DE HABER SIDO CONDENADOS A MUERTE Y HABER CUMPLIDO PENAS DE PRISIÓN

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	LUGAR DE CELEBRACIÓN DEL JUICIO	FECHA	PENA	FECHA DE CONMUTACIÓN DE PENA
01	Apalategui Zurutuza, Bonifacio	PNV, capitán de Amaiur.	Santoña	21-09-1937	Pena de muerte.	04-02-1939
02	Bernedo Zubiaurre, Víctor	Alcalde Socialista.	Bilbao	20-07-1937	Pena de muerte.	30-07-1937 30 años 04-01-1943 12 años 7 años de prisión en El Ferrol, hasta 1944
03	Gómez Arce, Valentín	UGT Socialista.	San Sebastián	28-05-1938	Pena de muerte.	01-04-1939 (30 años) Libertad provisional el 14-05-1943 Puesto en libertad el 21-11-1951
04	Juanes Duque, Santiago	UGT Izquierda Rep.	Santoña	22-10-1937	Pena de muerte.	15-12-1937. Revisada en 1939 Puesto en libertad el 11-02-1944
05	Lorenzo Sánchez, Antonio	Anarquista de la FAI.	Santoña	30-11-1937	Pena de muerte.	11-12-1941 Puesto en libertad el 22-12-1941

2) SUPERVIVIENTES DESPUÉS DE HABER RECIBIDO CONDENA DE MUERTE Y DE HABER CUMPLIDO PENAS DE PRISIÓN QUE, SIN SER VECINOS DE BEASAIN, TENÍAN ALGÚN TIPO DE RELACIÓN CON LA LOCALIDAD

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	LUGAR DE CELEBRACIÓN DEL JUICIO	FECHA	PENA	FECHA DE CONMUTACIÓN DE PENA
01	Asensio Areizaga, Esteban (San Sebastián)	UGT o comunista (uno de los responsables del batallón Rusia).	Santoña	06-12-1937	Pena de muerte.	09-08-1938 Pena de prisión de 30 años 28-11-1942 Pena de prisión de 6 años Excarcelado el 27-04-1943, pero confinado a Pamplona.

3) PRISIONEROS EN CÁRCELES O EN CAMPOS DE CONCENTRACIÓN

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	LUGAR DE CELEBRACIÓN DEL JUICIO	FECHA	PENA	PRISIÓN
001	Abalia Urtazar, Guillermo	UGT			Trabaja sin remuneración en Reinosa.	Santoña
002	Aguirre Gallastegi, José [1]	Socialista	Bilbao	28-10-1937	12 años y un día.	?
003	Aguirre Gallastegi, Rosario	Simpatizante de izquierdas, dentista.	San Sebastián	09-05-1939	Excarcelado el 11-01-1941 (sobreseimiento).	¿Ondarreta? (San Sebastián).
004	Aguirre Goitia, Juan Bautista		San Sebastián	Detenido el 29-07-1945	Puesto en libertad el 09-08-1945.	Ondarreta (San Sebastián).
005	Alfonso Busquet, José	Maestro. Izquierda Republicana.	Bilbao	20-10-1938	Excarcelado el 08-09-1939 (sobreseimiento).	Prisión de los Escolapios de Bilbao.
006	Alonso Portilla, Saturnino	Peón de las ferrovías.	San Sebastián	04-09-1937	12 años y un día.	¿Ondarreta? (San Sebastián).
007	Álvarez Álvarez, Higinio					Rota (Cádiz).
008	Alvargonzález Prendes, Ramón	Amigos izquierdistas.	San Sebastián	28-04-1939	2 años y un día.	Ondarreta (San Sebastián).
009	Amiano Imaz, Martín	Carlista.Destinado a Madrid por la CAF.	?	?	?	Alcalá de Henares (Madrid).
010	Andia Bonilla, Ignacio	Blindador de automóviles en la CAF.	San Sebastián	12-08-1940	Excarcelado el 15-09-1941 (sobreseimiento).	Campo de concentración de Valdenoceda y Ondarreta (San Sebastián).
011	Aramburu Bustinza, Juan	CNT		Detenido el 05-02-1938 y trasladado a Ondarreta.	Trasladado a Burgos el 28-06-1938 (excarcelado el 13-01-1941, declarado inocente).	Ondarreta

012	Aramburu Echezarreta, José					Asturias
013	Aramburu Esnaola, Pedro	PNV	San Sebastián	22-07-1938	6 meses y un día.	Ondarreta (San Sebastián).
014	Aramburu Irizar, Juan	Izquierda Republicana.	Bilbao	28-07-1938	Excarcelado el 01-08-1940 (sobreseimiento).	Escolapios de Bilbao, Logroño y Ondarreta.
015	Aramburu Múgica, José Mª		?	?	?	Miranda
016	Arnáez Rodríguez, Justo	UGT y socialista.	Bilbao	Detenido el 26-08-1937	05-05-1939 Sentencia: sobreseimiento.	¿Santander? ¿Escolapios de Bilbao?
017	Arnáez Rodríguez, Marcelo	UGT y socialista.	Bilbao	02-09-1938	12 años y un día.	Cárcel de San Simón.
018	Arnáez Rodríguez, Rufino	Simpatizante de izquierdas.	San Sebastián	?	?	Ondarreta (San Sebastián).
019	Arratibel Zurutuza, Bernardino	Natural de Ataun.	Bilbao	03-03-1938	12 años y un día.	Logroño y Puerto de Santa María (Cádiz).
020	Artigas Arin, Ángel		San Sebastián	Detenido el 15-09-1937.	Retirada la causa el 13-07-1938, por no haber hallado indicios de delito. Puesto en libertad el 21-07-1938.	Ondarreta (San Sebastián).
021	Ayerdi Beobide, Bernabé	PNV		1943	Encarcelado y multado.	Ondarreta (San Sebastián).
022	Ayesta Cristobalena, Cruz	Funcionario de las ferrovías.		Detenido el 23-09-1943.	Puesto en libertad el 17-10-1943.	Tolosa y Ondarreta (San Sebastián).
023	Ayesta Iparraguirre, Pedro	Socialista	San Sebastián	24-04-1951	?	Ondarreta (San Sebastián).
024	Azpeitia Arcelus, Plácido		?	Detenido el 14-06-1940.	Puesto en libertad el 14-08-1940.	Ondarreta (San Sebastián).
025	Azpeitia Arcelus, Severiano	Izquierda Republicana.	San Sebastián	1943-06-26	14 años y 8 meses.	Ondarreta
026	Bastida Jayo, Luis[1]	Afiliado a la Falange.	San Sebastián	23-05-1940	?	?
027	Beotibar Gaztelu, Antonio[1]		San Sebastián	20-08-1942	?	?
028	Bueno Arizmendi, Felipe	Simpatizante de izquierdas.	Bilbao	25-01-1944 Detenido el 25-08-1937.	Sobreseimiento (¿puesto en libertad el 1939?).	Santander, Escolapios de Bilbao y Ondarreta (San Sebastián).
029	Camacho Fernández, Jesús	Exiliado a Beasain.				Alcalá de Henares (Madrid).
030	Casado Fragua, Donato	Factor de la estación. Amplia trayectoria en el exterior.	Bilbao San Sebastián	Detenido el 19-03-1939 Detenido el 10-03-1943.	Causa retirada el 29-03-1940: puesto en libertad.	Burgos y Ondarreta (San Sebastián).
031	Castrodeza Prieto, Eleuterio		San Sebastián	Detenido el 26-05-1939.	Causa retirada el 30-03-1940: puesto en libertad.	Aranda de Duero (Burgos) y campo de concentración de Valdenoceda.
032	Chapartegui Goenaga, Agustín	UGT	San Sebastián	Detenido el 26-08-1937.	Causa archivada el 04-03-1940: puesto en libertad.	¿Campos de concentración de Murgia y San Pedro Cardeña (Burgos) y Ondarreta? (San Sebastián).
033	Cornejo Ruiz, Julián	UGT	Bilbao	?	?	Bilbao ¿Astillero de Reinosa?
034	Cortés Ceballos, Ignacio	Jefe de la Izquierda Republicana.	San Sebastián	12-07-1940	6 años y un día.	Permaneció en la Tabacalera de Santander, en Ondarreta (San Sebastián) y en prisión domiciliaria.
035	Crespo Saiz, Adolfo	Maestro y simpatizante de izquierdas (¿UGT?).	Detenido el 16-09-1936.	Proceso comenzado el 09-02-1937.	Declarado inocente en marzo de 1937.	Ondarreta (San Sebastián).
036	Díaz López, José Fallece en el hospital de Valdecilla 16-01-1942	Factor de las ferrovías, socialista.	San Sebastián	19-08-1939	12 años y un día. Revisada el 06-09-1943 6 años.	Cerilero (Gijón). Ondarreta (San Sebastián).

037	Donazar Zabalza, Francisco	Sereno Izquierda Republicana.		Detenido el 16-09-1937.	Puesto en libertad el 13-07-1938.	Barcelona
038	Echevarría Martínez, Francisco		?	?	?	Madrid
039	Echeverría Múgica, Joaquín	Sustituto de juez de paz. Izquierda Rep.	San Sebastián	16-08-1938	6 años y un día Revisada el 01-11-1943 3 años (libre).	Ondarreta (San Sebastián) (prisión domiciliaria antes de ser juzgado).
040	Echezabal Belozpide, Ezequiel	Excavador de cantera.	San Sebastián	Detenido el 04-01-1938 05-08-1938.	Un año.	Ondarreta (San Sebastián).
041	Escobar Arnaiz, Hilario	Maquinista de tren, simpatizante de izquierdas.		Detenido el 05-02-1938.	Trasladado a Burgos el 16-07-1938.	Ondarreta (San Sebastián) y campo de concentración de San Pedro Cardeña (Burgos).
042	Escot Quintana, José	CNT	Santoña	27-09-1937	Cadena perpetua.	Dueso (Cantabria)
043	Etura Berasategui, Eugenio	Izquierda Republicana y UGT.	San Sebastián	1937-10-08 Revisión: 25-01-1942.	30 años 12 años y un día.	Dueso (Santoña), Ondarreta (San Sebastián), Carabanchel (Madrid) desde 26-07-1941.
044	Franco Losada, Francisco	CNT		Detenido el 18-10-1937.	Exculpado el 13-07-1938: libre.	Cárcel de Beasain y Ondarreta (San Sebastián).
045	Garbayo Larrain, Miguel:	Socialista	Bilbao	Juzgado el 15-01-1940.	Sobreseimiento. Libre.	Pamplona
046	García Atuñedo, Jesús[1]		Santoña	Detenido el 10-10-1937 Juzgado el 30-03-1938.	30 años.	Dueso (Santoña).
047	García Pastor, Segundo	Izquierda Republicana y UGT.	San Sebastián	Detenido el 14-09-1937 y juzgado el 31-03-1939.	Un año y 8 meses.	Cárceles de Beasain y Zapatari (San Sebastián).
048	García Pérez, Victorino	Izquierda Republicana y UGT.	San Sebastián	Detenido el 04-03-1939 y juzgado el 23-02-1940.	12 años y un día.	Cárcel de Beasain Ondarreta (San Sebastián).
049	García Segura, Restituto	Socialista	Bilbao	Detenido el 21-10-1937 y juzgado el 22-12-1939.	12 años y un día Libertad provisional el 21-09-1940 Puesto en libertad el 20-10-1946.	Camposancos, Dueso (Santoña), Campo de concentración de San Pedro Cardeña, Bilbao, Ondarreta (San Sebastián).
050	Garrido Iglesias, Indalecio	Simpatizante de izquierdas, UGT.	Bilbao	Detenido en agosto de 1937.	Retirada la acusación el 03-01-1938 exculpado.	Bilbao y Santander
051	Gaspar Calvo, Bernardo	UGT	Juzgados militares de San Sebastián y Bilbao.	Detenido el 16-09-1937.	04-11-1938: sobreseído. Puesto en libertad.	Beasain y Ondarreta (San Sebastián).
052	Goena Urteaga, Luis		?	?	?	Concentración de presos de Madrid.
053	Gómez Arce, Telesforo	Socialista	San Sebastián	Detenido el 02-08-1937 y trasladado de Escolapios a Ondarreta el 27-11-1938.	Juzgado el 09-04-1942 12 años y un día Después del cambio (ley de 25-01-1940), seis meses y un día.	Escolapios (Bilbao) Ondarreta (San Sebastin).
054	González Calle, Ángel[1]	Trabajador de las ferrovías, nacionalista.		Detenido el 12-12-1938.	Puesto en libertad el 05-09-1939.	Ondarreta (San Sebastián) y Prisión domiciliaria.
055	Gorrochategui Urrebaso, Manuel	Izquierda Republicana.	Santoña San Sebastián	Detenido el 22-09-1937.	Juzgado el 30-01-1941 Exculpado después de haber permanecido años en prisión.	Dueso (Santoña), Tabacalera (Santander) y Ondarreta (San Sebastián).

056	Guereñu Aizpiolea, Carlos	Izquierda Republicana	Bilbao	20-04-1938 Revisión el 04-05-1938.	Sobreseído (al batallón de trabajadores).	Deustu (Bilbao).
057	Hernández Hernández, Jacobo			Detenido	No consta condena.	Santander
058	Holgado Sánchez, Francisco		San Sebastián	Detenido el 28-10-1937 Resolución de 13-01-1938.	Exculpado.	Ondarreta (San Sebastián).
059	Hurtado de Mendoza Jiménez, Nicolás	Socialista y UGT.	San Sebastián	Detenido el 01-05-1938 y juzgado el 21-12-1938.	Trasladado al campo de concentración tras el juicio.	Cárcel de Beasain, Campo de concentración de San Pedro Cardeña (Burgos) y Ondarreta (San Sebastián).
060	Ibaibarriaga Badiola, Alfonso	PNV y ELA.	Bilbao	Detenido el 25-08-1937	Juzgado el 25-04-1938 Sobreseimiento (batallón de trabajadores)	Castro, Escolapios de Bilbao y batallón de trabajadores
061	Ibarbia Unzueta, Jesús	PNV y ELA.	Comisión de Revisión de Prisioneros de Bilbao y Vitoria.	Detenido en agosto de 1937 Trasladado de la cárcel de Bilbao al campo de Miranda el 10-01-1938.	Retirada la acusación Después de un tiempo en prisión, fue puesto en libertad el 09-07-1940, retirada la acusación.	Bilbao ¿Vitoria-Gasteiz? Campo de concentración de Miranda de Ebro (Burgos).
062	Iglesias De la Rosa, Román	Simpatizante de izquierdas y UGT. Abandona el cuerpo de requetés para alistarse con los republicanos.	San Sebastián	Detenido el 26-08-1937 Trasladado de Bilbao a San Sebastián el 03-03-1939. Juzgado el 04-10-1939.	30 años Revisada el 14-05-1940 y trasladado al batallón de trabajadores de Miranda.	Cantabria. Escolapios (Bilbao). Ondarreta (San Sebastián). Miranda de Ebro (Burgos).
063	Iraola Amundarain, Vicente	Nacionalista. Por el contenido en una carta enviada a su padre a Iparralde.	San Sebastián	Detenido el 23-12-1937 Juzgado el 26-05-1939.	4 años y un día Libertad provisional el 05-05-1940.	Prisión domiciliaria y Ondarreta (San Sebastián).
064	Irastorza, Juan [1]			Detenido en 1938.	Juzgado el 25-01-1944: exculpado después de años en prisión.	¿Ondarreta? (San Sebastián)
065	Irizar Zubeldia, Modesto		Caja de Recluta de San Sebastián.	Fugado		Batallón de Trabajadores de Valencia.
066	Iturbe Alegre, Félix		?	?	?	San Juan de Mozarrifar
067	Jauregui Biain, Javier	Nacionalista.	San Sebastián	¿Detenido en 1937?	Trasladado del batallón de trabajadores a la cárcel el 07-06-1940 Puesto en libertad el 06-07-1940.	Campo de concentración de San Pedro de Muzarrifar y batallón de trabajadores de Errenteria. Del batallón de trabajadores de Los Barrios a Ondarreta (San Sebastián).
068	Lamata Huergo, Francisco	UGT	Santoña	10-11-1937	Cadena perpetua Revisada el 15-04-1943 6 años.	Dueso (Santoña).
069	Lamata Huergo, Tomás	UGT		Detenido el 09-09-1937.		Campo de concentración de Santa Espina (Valladolid)
070	Larrañaga Guereñu, Bernardo	Nacionalista	Bilbao	Detenido el 22-02-1939.	Libertad bajo vigilancia desde 19-12-1939 Puesto en libertad el 11-03-1940.	Bilbao
071	Larrea Azurmendi, Julián	UGT o CNT	San Sebastián	Detenido el 26-08-1937.	Excarcelado el 28-08-1939: sobreseimiento.	Santoña. Medina del Rioseco. Zapatari (San Sebastián). Ondarreta (San Sebastián).
072	Lasa Segurola, Pedro	Socialista/UGT /¿Izquierda Republicana?	San Sebastián	Detenido el 22-09-1937.	Juzgado el 18-06-1938 2 años, 11 meses y 10 días.	Cantabria y Ondarreta (San Sebastián).
073	López Gallego, Heliodoro	UGT	Bilbao	Detenido el 22-06-1937.	16-03-1938: sobreseimiento.	Pamplona

074	López Martínez, Rufino			Capturado a la hora de alistarse con los republicanos.		Pamplona
075	Lorenzo Pérez, Nazario	Izquierda Republicana.	San Sebastián	Detenido el 05-02-1938.	Puesto en libertad el 27-07-1930 pero trasladado a Burgos por otros temas.	Ondarreta (San Sebastián) y San Pedro Cardeña (Burgos).
076	Lozares Escobar, José Mª	Uno de los jefes de ELA.	Vitoria-Gasteiz	Detenido el 20-06-1937.	Juzgado el 28-10-1939. Exculpado (sobreseimiento).	Campo de concentración de Murgia y cárcel de Vitoria.
077	Lozares Escobar, Segundo	Izquierda Republicana.	Bilbao	14-09-1938	3 años.	¿Bilbao?
078	Maeso Mardones, Enrique	Socialista y UGT.	San Sebastián	Detenido el 14-08-1937.	Resolución de 11-06-1938: campo de concentración.	Santoña y Ondarreta (Gipuzkoa). Campo de concentración de Miranda de Ebro.
079	Maiz Maiz, Constantino	PNV y ELA.	Bilbao	14-07-1937	Cadena perpetua. Condena de 30 años. Régimen de prisión atenuada a partir de 31-08-1940.	Bilbao y Pamplona Pamplona a partir de 17-10-1937.
080	Margareto Gaspar, Julián	Socialista y UGT.	San Sebastián y Bilbao.	Detenido el 21-10-1937 Inicia el proceso el 07-12-1939.	A Ondarreta el 09-04-1940. Trasladado del batallón de trabajadores el 08-06-1940 (sobreseimiento).	Del campo de concentración de Valdenoceda al Campo de concentración de San Pedro Cardeña. Ondarreta (San Sebastián). Después al batallón de trabajadores.
081	Martínez Lopez, Benigno		San Sebastián	Detenido el 05-02-1938.	Preso en Ondarreta a partir de 28-05-1938 05-08-1938: un año.	Tolosa. Beasain. Ondarreta (San Sebastián).
082	Martínez Nograro, Vicente	CNT	Bilbao	Revisión de la condena en Bilbao el 26-07-1938.	Sobreseimiento (batallón de trabajadores).	Campo de concentración de Zaragoza. Larrinaga (Bilbao). Después al batallón de trabajadores.
083	Martínez Romeo, Julio	Socialista/ UGT.	Bilbao	Detenido el 01-07-1937.	Excarcelado el 15-09-1939 (sobreseimiento).	Preso en Bilbao.
084	Mateo Navazo, Aurelio	Izquierda Republicana.	Salamanca. Juzgado en San Sebastián.	Detenido el 23-09-1937.	Juzgado el 21-12-1937: absuelto y trasladado al batallón de trabajadores.	Salamanca. Campo de concentración de San Pedro Cardeña. Bilbao. Después en San Sebastián. A continuación, en el batallón de trabajadores.
085	Melendo Gálvez, Francisco	Simpatizante de izquierdas.	?	?	?	Preso. ¿Zaragoza?
086	Mendizabal Esnaola, Juan	Nacionalista.	Santoña	Preso el 08-06-1953.	2 años y un día Libertad provisional el 17-01-1954.	Santoña. Después en Ondarreta (San Sebastián).
087	Merino Pérez, Constantino	UGT	Santoña	06-12-1937	12 años y un día. Trasladado a Valladolid el 02-05-1940. Revisada el 06-11-1943 6 años.	Valladolid. Dueso (Santoña) y Puerto Santa Maria (Cádiz).
088	Mozo Jiménez de Aberasturi, Alberto	Sin afiliación.	Santoña	Detenido en agosto de 1937.	Exculpado el 02-12-1937.	Santoña
089	Nájera Leiba, Alfredo	Maestro. Izquierda Republicana.	San Sebastián	23-12-1937.	Exculpado el 13-07-1938. Diligencias en Burgos en julio de 1943.	Larrinaga (Bilbao) y ¿Ondarreta? (San Sebastián).
090	Olave Loidi, Alfonso	Socialista/ UGT.	Bilbao	Detenido en agosto de 1937.	Sobreseído el 15-09-1940 (batallón de trabajadores).	Santoña, Escolapios (Bilbao) y campo de concentración de Deusto.
091	Olea Fernández, Mariano	Socialista/ UGT.	¿San Sebastián?	Detenido el 28-10-1937.	Puesto en libertad el 27-04-1939.	Beasain, campo de concentración de San Pedro Cardeña (Burgos) y San Sebastián.
092	Onésimo Palacios, Julián	Izquierda Republicana.	San Sebastián	Detenido el 17-08-1937.	Juzgado el 26-11-1938. Un año (Puesto en libertad el 03-12-1938).	Preso en Beasain, San Sebastián y San Cristóbal (Pamplona).

093	Orive Echevarría, José Antonio (¿o Urive Echevarría?)		?	Encarcelado el 18-08-1938. A continuación al batallón de trabajadores, hasta 18-02-1943.	6 años y un día.	Ávila, Talavera y Sevilla.
094	Oronoz Amigot, Faustino		Santoña	23-11-1937	20 años Libertad provisional el 08-08-1940.	Dueso (Santoña) y Puerto de Santa María (Cádiz).
095	Ortiz de Zárate Sabando, Juan	Socialista	Bilbao	11-01-1940	Al batallón de trabajadores de Miranda el 11-01-1940.	Santoña, Escolapios (Bilbao) y campo de concentración de Murgia. Miranda de Ebro.
096	Ortiz de Zárate Sabando, Luis	Simpatizante de izquierdas.	?	Detenido en junio de 1937.	Juzgado el 20-08-1937: Fugitivo. Exculpado.	Bilbao
097	Ovejas Álvarez, Teófilo	UGT o ELA.	Bilbao	Detenido el 27-06-1937.	Juzgado el 07-04-1938 Exculpado.	En alguna prisión bilbaína
098	Palacios Ferrer, Manuel	Izquierda Republicana/UGT.	San Sebastián	Detenido el 02-01-1938 Juzgado el 05-08-1938.	2 años.	Beasain, Tolosa y Ondarreta (San Sebastián).
099	Palacios Martínez, Felipe	UGT	?	?	?	Concentración de prisioneros de Miranda de Ebro.
100	Paredes Barredo, Servando	UGT	Santoña y San Sebastián.	Detenido el 08-10-1937. Juzgado el 30-11-1937. Revisión el 19-11-1940.	Cadena perpetua. Exculpado en la revisión (inocente).	Campo de fútbol de Laredo, Dueso y Tabacalera (Santander). Ondarreta (San Sebastián).
101	Peñagaricano Amundarain, Santiago	UGT	San Sebastián	Detenido el 26-08-1937.	Acusaciones ratificadas de Burgos el 26-10-1938. Trasladado a Burgos el 31-12-1939.	Ondarreta (San Sebastián) y campo de concentración de San Pedro Cardeña (Burgos).
102	Pereira Calvo, Gaspar		Bilbao	?	?	Preso en Deusto
103	Polo Carrascal, Rafael	Socialista	Bilbao	Detenido el 21-10-1937. Juzgado el 14-03-1938.	Exculpado el 10-02-1941. (Régimen de prisión atenuada a partir de 18-03-1940).	Bilbao, Ondarreta (San Sebastián). Prisión atenuada en Beasain.
104	Porcel Alvargonzález, María Belén		San Sebastián	Detenida el 15-15-1938.	Excarcelada en el juicio de 11-01-1941 (sobreseimiento). Puesta en libertad con pena atenuada en abril de 1939.	San Sebastián (Ondarreta).
105	Rebollar Fernández, Pablo	UGT	San Sebastián	Detenido el 13-09-1937.	Puesta en libertad en agosto de 1938.	Cárcel de Beasain, ¿Ondarreta?
106	Rodríguez Antolín, Laureano	UGT	Bilbao	Detenido en agosto de 1937.	Batallón de trabajadores el 11-11-1938.	Preso en Bilbao.
107	Royuela Cabañes, Roman	Simpatizante de izquierdas.	?	?	?	Preso en Santander.
108	Ruiz Cornejo, Julián				Trabajos forzosos en Reinosa.	Concentración de presos de Reinosa.
109	Ruiz Díez, Aristeo	UGT	Bilbao	Detenido el 25-08-1937. Inicia el proceso el 07-08-1938. Juzgado el 07-12-1939.	Prisión preventiva a partir de 08-01-1938. Batallón de trabajadores el 07-07-1939 (07-12-1939: sobreseimiento, pero continuaba en el batallón de trabajadores).	Ondarreta, campo de concentración de Medina del Rioseco, campo de concentración San Pedro Cardeña y batallón de trabajadores de Facinas (Algeciras).
110	Saldaña Aguirre, José Mª		Santoña	?	?	Preso en Santoña.
111	Sánchez Begue, María Socorro	Socialista/ UGT.	San Sebastián	Detenida el 10-09-1937 Dio a luz en el hospital el 07-03-1938. Juzgada el 28-12-1938.	6 años y un día. Libertad provisional el 02-08-1940. Libertad definitiva el 21-08-1944.	Ondarreta (San Sebastián).

112	Sánchez García, Gregorio	UGT	Bilbao	Detenido el 26-08-1937	Juzgado el 09-02-1939. Al batallón de trabajadores (sobreseimiento)	Bilbao y batallón de trabajadores.
113	Sánchez Marcos, Vicente	Trabajador en Bernedo-enea.			Problemas con el trabajo militarizado	Ondarreta (San Sebastián).
114	Sanzo Urbón, Jesús	UGT	Santander	?	?	Preso en Santander.
115	Sarasola Lasa, Rufino	PNV. Teniente de los gudaris.	Santoña	Juzgado el 21-09-1937 y confirmada la pena el 27-09-1937	30 años. En Cádiz a partir de 11-08-1938. Perseguido después de su vuelta a casa.	Dueso (Santoña) y Puerto de Santa María (Cádiz).
116	Sarasola Múgica, José	Nacionalista	San Sebastián	Detenido el 09-05-1939	Juzgado el 11-01-1941: libertad provisional	¿Ondarreta? (San Sebastián).
117	Sarriegui Aldanondo, Cecilio	PNV y ELA.	Bilbao	Detenido en Asturias el 21-10-1937. Juzgado en Bilbao el 31-08-1938.	6 años y un día. Permaneció en prisión 31 meses, y trabajará en Zornotza sin remuneración de 26-05-1940 hasta 29-11-1940. Libertad provisional a continuación.	Avilés. Santoña. Bilbao. Batallón de trabajadores de Zornotza.
118	Sarriegui Aldanondo, José	Nacionalista y ELA.	Juzgado en Bilbao y San Sebastián.	Detenido en Asturias el 21-10-1937. Juzgado en Bilbao el 14-07-1938.	Sobreseído en Bilbao. 34 días en Burgos y trasladado a casa. Fue detenido nuevamente a raíz de denuncias en la Beasain el 11-12-1939, juzgado y exculpado en San Sebastián el 10-05-1940. Bajo vigilancia.	Asturias. Santoña. Batallón de trabajadores de San Pedro Cardeña (Burgos) y Ondarreta (San Sebastián).
119	Trigo, Pascual	Socialista (tendente).	?	?	Preso por 6 meses	Preso en San Cristóbal (Pamplona).
120	Usobiaga Irazustabarrena, Juan José	Nacionalista (tendente).	Detenido en Tolosa.	Sin juicio		Ondarreta (San Sebastián) y exilio.
121	Valdivielso Ochoa, Juan	Juventudes Socialistas.	?	?	?	Prisionero de guerra en Gallur (Zaragoza).
122	Vidal Domínguez, Dimas	Republicano y UGT.	?	?	?	Preso en Pamplona.
123	Vidal Martíez, Ángel	Izquierda Republicana y UGT.	?	?	?	Concentración de prisioneros de Miranda de Ebro.
124	Zárate Velasco		?	?	?	Prisión de Zaragoza.
125	Zárate Velasco, Nicolasa	Socialista, UGT y enfermera.	San Sebastián	Detenida el 17-09-1937.	Fugada. Pena de prisión atenuada el 29-11-1938. Puesta en libertad el 05-01-1939.	Ondarreta (San Sebastián).
126	Zubizarreta Zabalo, Enrique	Nacionalista ¿Gudari?.		Detenido el 26-10-1937.	Puesto en libertad el 03-06-1938. Alterado el informe en 03-08-1938. Causa archivada el 30-09-1938.	Beasain, Ondarreta (San Sebastián), y campo de concentración de San Pedro Sardeña (Burgos).
127	Zufiaurre Camino, Ángel	ELA	San Sebastián	Detenido el 13-09-1937. Juzgado el 08-02-1938.	15 años. Revisado el 26-03-1942: 6 años Libertad provisional el 19-01-1944 y confirmación el 25-01-1944.	Ondarreta (San Sebastián) y trabajador en la Babcok-Wilcox de Bilbao sin remuneración.

NOTA:
En esta lista no se incluyen los condenados a muerte, ni las personas que fueron ejecutadas ni los que tuvieron conmutación de sus penas, ya que estas categorías disponen de su propio listado.

(1) Esta nota indica que, sin ser naturales de Beasain, tenían algún tipo de relación con la localidad

4) PRISIONEROS EN LOS BATALLONES DE TRABAJADORES Y EN TRABAJOS FORZOSOS

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	LUGAR DE CELEBRACIÓN DEL JUICIO	FECHA	PENA	BATALLÓN DE TRABAJADORES
01	Aguirre Gallastegui, José* (1)	Socialista	Bilbao	28-10-1937	12 años	Sevilla
02	Alonso Hernando, Mariano	UGT	?	?	?	Sondika y León.
03	Apalategui Aramburu, Isidoro	Nacionalista y ELA. Gudari.	?	?	?	Lugo de Llanera y Madrid.
04	Aramburu Aramburu, Martín		Bilbao			¿Bilbao?
05	Aramburu Bustinza, Juan*		San Sebastián	13-01-1941	Inocente (anteriormente en batallones de trabajadores).	Haro (antes del juicio).
06	Arana, José Miguel		?	?	?	Madrid
07	Arnáez Rodríguez, Justo*	UGT y socialista.	Bilbao	05-05-1939	Batallón de trabajadores.	?
08	Arnáez Rodríguez, Rufino*	Socialista	?	?	?	Vitoria-Gasteiz, número 217.
09	Capdequi Cantabrana, Julián		?	?	?	Batallón 158
10	Cebrián Blanco, Germán	UGT y socialista.				Sarria de Ter (Girona) (Falangista).
11	Cebrián Blanco, Epifanio		Bilbao			Bilbao
12	Cháves Sanz, Ángel	UGT	Bilbao	?	?	Sondika
13	Colias Aguilar, Sarvelio		Bilbao	?	?	Sondika
14	Crespo Saiz, Adolfo*	¿UGT?	San Sebastián	31-03-1937	Sobreseimiento	Aeródromo de Lasarte (antes del juicio).
15	De Pedro Larrañaga, Eusebio		?	?	?	Errenteria
16	Díez Álvarez, Emilio		?	?	?	Los Barrios (Cádiz)
17	Díez Santamaría, Emiliano		?	?	?	Villafranca del Penedés (Barcelona).
18	Fernández Esteban, Ángel	UGT	?	?	Cárcel de San Cristóbal.	Salamanca
19	García García, José	Soldado	Ejército de Marruecos.			Batallón de trabajadores de Castellón.
20	Goena Urteaga, Antonio		?	?	?	Batallón de trabajadores de Bena (Córdoba).
21	Gómez González, Máximo		?	?	Prisionero de guerra.	Talleres de Reinosa.
22	Gómez Rosales, Máximo	UGT	?	?	Prisionero de guerra.	Talleres de Reinosa.
23	González Muñoz, Victoriano	UGT y socialista.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Almendralejo.
24	Gorrochategui Bernedo, Manuel	Simpatizante de izquierdas.			Fugitivo	Batallón de trabajadores de Lugo de Llanera.
25	Guereñu Aizpeolea, Carlos*	Izquierda Republicana.	Bilbao	20-04-1938	Sobreseimiento (batallón de trabajadores).	Valladolid
26	Hernández Gracia, Teodoro		?	?	?	Batallón de trabajadores de Reus.
27	Huerta Hernando, Julián	Simpatizante de izquierdas.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Lesca. Huido a Iparralde.
28	Hurtado Jiménez, Nicolás*	Socialista (tendente).	San Sebastián	27-12-1938	Exculpado (al batallón de trabajadores).	San Pedro Cardeña
29	Ibaibarriaga Badiola, Alfonso*	Nacionalista	Bilbao	25-04-1938	Sobreseimiento (batallón de trabajadores).	Castro Urdiales
30	Iglesias De la Roca, Román*	UGT	San Sebastián	04-10-1938	30 años	Miranda de Ebro (Burgos).
31	Iñurritegui Apaolaza, José	Miquelete	?	?	?	Batallón de trabajadores de Miranda de Ebro (Burgos).
32	Irizar Zubeldia, Modesto*		?	?		Batallón de trabajadores de Valencia.
33	Jauregui Biain, Javier*	Nacionalista	Bilbao	28-11-1940	Causa archivada. Fecha de puesta en libertad.	Batallón de trabajadores de Errenteria.

34	Jauregui Munduate, Ambrosio	Trabajador, retirado.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Zaragoza.
35	Lamata Huergo, Tomás*	UGT	?	Detenido el 26-03-1937.	?	San Ildefonso (Segovia) y batallón 17.
36	Landa Elorza, Modesto	Nacionalista	?	?	?	Batallón de trabajadores de Labacolla. Posteriormente, soldado.
37	López Gallego, Heliodoro*	Simpatizante de izquierdas y UGT.	Bilbao	Entregado en Barakaldo el 22-06-1937.	Puesto en libertad el 28-03-1938	Batallón de trabajadores de Arañones (Huesca). Trabajando en Reinosa.
38	Lozares Escolar, José María*	ELA	Vitoria-Gasteiz	28-10-1939	Sobreseimiento (puesto en libertad)	Zapatadores de San Sebastián (antes del juicio).
39	Maiza Errazquin, Román				Servicio militar	Batallón de trabajadores Sarria de Ter (Girona).
40	Margareto Gaspar, Julián*	Socialista	San Sebastián	25-06-1940	Sobreseimiento (batallón de trabajadores).	Miranda de Ebro.
41	Margareto Pérez, Ignacio	Simpatizante de izquierdas y UGT.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Sondika (Bizkaia). Batallón de trabajadores de Valencia.
42	Martina, Eugenio		?	?	?	Batallón de trabajadores de Errenteria.
43	Mateo Navazo, Aurelio*	IR	San Sebastián	31-12-1938		San Pedro Cardeña.
44	Miguel Pérez, Gregorio	Simpatizante de izquierdas.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Figueras (Girona).
45	Odriozola Aramburu, Bernardino	Nacionalista	?	?	?	Batallón de trabajadores 41 de Alba Real.
46	Olave Loidi, Alfonso*	Socialista/UGT	Bilbao	15-11-1938	Sobreseimiento (batallón de trabajadores).	
47	Olea Fernández, Mariano*	Socialista/UGT	Burgos	27-04-1939	Puesto en libertad.	Aeródromo de Deusto/ Sevilla (antes del juicio).
48	Onésimo Matute, Severiano	Socialista	?	?	?	Batallón de trabajadores de Castellón.
49	Ormazabal Berasategui, Julián	Cercano al PNV	?	Militares de Cueta (Teruel).	Fugado. A continuación, servicio militar o batallón de trabajadores.	Batallón de trabajadores de Errenteria.
50	Ortiz de Zárate Sabando, Juan*	Socialista	Bilbao	11-01-1940	Batallón de trabajadores.	Miranda de Ebro
51	Palacios Martínez, Felipe					Miranda de Ebro
52	Paredes Oñativia, Paulino			Detenido el 27-07-1936.	Se libra de la muerte con la entrega de dos armas.	Batallón de trabajadores de Areñones (Huesca).
53	Pecoche Erice, Francisco	Socialista	?	?	?	Batallón de trabajadores de minería 201.
54	Peñagaricano Amundarain, Santiago*	UGT	San Sebastián	04-11-1938	Batallón de trabajadores.	San Pedro Cardeña (Burgos)
55	Pérez Cuadrillero, Benito	UGT	?	?	?	Batallón de trabajadores de Valencia.
56	Pérez Cuadrillero, Miguel		?	?	?	Fábrica de armas de artillería de Oviedo.
57	Pérez Cuadrillero, Vicente	UGT				Batallón de trabajadores 51 (Madrid).
58	Rico Pascual, Ceferino		?	?	Fugitivo.	Batallón de trabajadores de Canillas (Madrid).
59	Rodríguez Antolín, Laureano*		Bilbao	11-11-1938	Sobreseimiento (batallón de trabajadores).	
60	Ruiz Díez, Aristeo*	UGT	San Sebastián	07-07-1939	Batallón de trabajadores.	Facinas (Algeciras)

61	Sánchez Begue, Francisco	Socialista y UGT.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Facinas (Algeciras).
62	Sánchez García, Gregorio*			09-02-1939	Sobreseído (batallón de trabajadores).	
63	Santidrián Alonso, Aureliano	Simpatizante de izquierdas.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Facinas (Algeciras).
64	Santidrián Alonso, Víctor	Simpatizante de izquierdas.	Santander	?	Puesto en libertad en 1940.	Preso en Santander. Batallón de trabajadores de Facinas (Algeciras).
65	Sarriegui Aldanondo, Cecilio*	Nacionalista	Bilbao	31-08-1938	6 años.	Zornotza
66	Sarriegui Aldanondo, José*	Nacionalista	Santoña	14-07-1938	Sobreseído (batallón de trabajadores).	San Pedro Cardeña
67	Uranga Larrañaga, Esteban	Nacionalista (tendente).	?	?	?	Batallón de trabajadores de Guadalajara.
68	Urive Echevarría, José Antonio*		?	¿18-08-1938?	6 años.	Ávila
69	Villahoz Tarrero, Ángel	Simpatizante de izquierdas.	?	?	?	Batallón de trabajadores de Labacolla. Batallón de trabajadores especial de transportes de Barcelona.
70	Zufiaurre Camino, Ángel*	ELA	San Sebastián	1937-10-18	15 años.	Medina del Rioseco (Valladolid).

NOTA:

Varios de los presos se encuentran también en la lista anterior, debido a que permanecieron tanto en el batallón de trabajadores como en prisión. Se señalan con un asterisco (*).

(1) Esta nota indica que, sin ser naturales de Beasain, tenían algún tipo de relación con la localidad

5) FUGITIVOS EN PARADERO DESCONOCIDO

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	SUCESO	OTROS
01	Aguileta Unsain, José Agustín	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
02	Aguirre Guerra, Juan	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
03	Aguirre Iciar, Francisco	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
04	Aira Balbas, Pablo	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
05	Aizpurua Ayerbe, Miguel	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
06	Alba González, Joaquín	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
07	Albisu Sarasola, José	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
08	Alias López, Sabino	Socialista	Fugado	Informe del Ayuntamiento
09	Alicante Lasa, Julián	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
10	Alonso Cabezón, Ignacio Federico	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
11	Alonso Valveni, Mariano	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
12	Álvarez de Eulate, Domingo	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
13	Amundarain Jauregui, Miguel Ignacio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
14	Aramburu Aguirre, Elías	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
15	Aramburu Aramburu, Luis		Fugado	Informe del Ayuntamiento.
16	Aramburu Azpeitia, Ignacio Esteban	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
17	Aramburu Múgica, Faustino	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
18	Aramburu Oyarzabal, Simón	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
19	Arratibel Ugalde, José Manuel	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
20	Arrugaeta Rodríguez, Ricardo	Simpatizante de derechas. Aprendiz de carnicero.	Fugado	Informe del Ayuntamiento. Requerido por los militares de Melilla.
21	Asols Cura, Francisco Roberto	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
22	Ayerdi Barandiaran, José Ignacio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.

23	Ayestaran Zurutuza, Ignacio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
24	Bajón Escudero, Gerardo	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
25	Bajón Escudero, Lucio	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
26	Barandiaran Leunda, Francisco	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
27	Barber Simon, Félix	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
28	Barrios Cid, Faustino	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
29	Baztarrica Lasa, Ignacio	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
30	Bengoechea Lecuona, Victoriano	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
31	Bujanda Martínez, Gregorio	De 13 años.	Fugado	Informe del Ayuntamiento. Requerido por la Guardia Civil.
32	Cacharro Cacharro, José	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
33	Cacho Aranda, Luis	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
34	Campos Ávila, Felipe	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
35	Cano Rodríguez, Sandalio	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
36	Carracedo Ríos, Francisco	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
37	Castañeira Mora, Alejandro	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
38	Cía Arraras, José	Nacionalista	Fugado	Informe del Ayuntamiento
39	Cornejo Ruiz, Teodoro	UGT	Fugado	Informe del Ayuntamiento
40	Cortaberria Roteta, José Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
41	De la Peña Marcos, Aureliano	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
42	Díaz Salanova, Enrique	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
43	Díez Álvarez, Cecilio Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
44	Díez Palacios, Simón	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
45	Domínguez Carreño, Emilio	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
46	Domínguez Iturralde, Bonifacio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
47	Echeverría Martínez, Francisco	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
48	Escalante Treviño, Raimundo	UGT	Fugado	Informe del Ayuntamiento.
49	Esnaola Sarriegui, Ignacio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
50	Fernández García, Ángel	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
51	Fernández Rodríguez, José	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
52	Gainzarain Inchausti, Timoteo	Nacionalista	Fugado	Informe del Ayuntamiento.
53	Galilea San Miguel, Miguel Joaquín	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
54	Gamayo Garmendia, Cándido	Maquinista de tren. Trabajó en Valencia.	Fugado	Informe del Ayuntamiento, a solicitud de la Autoridad Militar de la ferrovía de Irun.
55	Garate Aguirre, Guillermo	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
56	Garcés Cortijo, Joaquín	Maestro, simpatizante de izquierdas.	Fugado	Informe del Ayuntamiento, a solicitud del Gobierno Civil de Gipuzkoa.
57	García García, Carlos	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
58	García García, Félix Isidoro	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
59	García Martínez, José María	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
60	Garmendia Larrañaga, Pedro	Jefe de la estación, nacionalista y UGT.	Fugado	Informe del Ayuntamiento, a solicitud de la Autoridad Militar de la ferrovía de Madrid.
61	Garrido Velasco, Alberto Jesús	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
62	Goena Urteaga, Jesús	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
63	Goena Urteaga, Luis	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
64	González Calvo, Luis	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
65	González Galicia, Honorato	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
66	González Hernández, Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.

67	González Ríos, Ángel	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
68	Gómez Terán, Enrique	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
69	Hernández Sánchez, Lorenzo	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
70	Holgado Mateo, Francisco	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
71	Huerta Hernando, Emilio	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
72	Huertas Rodríguez, Juan Mª	Cartero y socialista.	Huido a Iparralde.	Informe del Ayuntamiento. Se menciona la muerte en accidente.
73	Ibáñez Elduayen, José María	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
74	Iñurrategui Ayestaran, Juan	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
75	Iraeta Goicoechea, José	Sargento de carabineros.	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento a solicitud del alcalde
76	Irizar Zubeldia, Modesto	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
77	Irizar Zurutuza, Antonio María (¿natural de Beasain? ¿Lazkao?)	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
78	Iturriaga Abad, Antonio	Izquierda Republicana y Sindicato de la Ferrovías	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
79	Iturrioz, Teresa Consolación	Maestra y simpatizante de izquierdas	Fugitiva	Informe del Ayuntamiento, a solicitud del Gobierno Civil.
80	Iturrizar Otero, Jesús	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
81	Izaguirre Vicuña, José	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
82	Lamas Elorza, Higinio	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
83	Lamy Granados, José	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
84	Lamy Granados, Nicolás	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
85	Latorre Artazar, Félix Lázaro	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
86	Llanos De la F/Puente, José	Simpatizante de izquierdas.	Fuga a Francia y, después, ejerce de chófer en Valencia.	Informe del Ayuntamiento.
87	Lluvia Rodríguez, Alejandro	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
88	López Barcena, Manuel	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
89	López Gallego, Emiliano		Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
90	López Gallego, Estanislao	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
91	López Lomas, Hilarión	CNT	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
92	López Rodríguez, Emilio	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
93	López de Ibarra Sáez de Arbina, Juan	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
94	Manso Iglesias, Manuel	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
95	Manso Martínez, Silvestre	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
96	Martín Aguilar, Florentino	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
97	Martín Aguilar, Mariano	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
98	Martínez Barrio, Pedro	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
99	Martínez Martínez, Teodoro	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
100	Martínez Nograro, Víctor	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
101	Martínez Villate, Fidel	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
102	Menaza Bermúdez, Alfredo	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
103	Mendiola Velasco, Águeda	Maestra, simpatizante de izquierdas y marxista.	Fugitiva	Informe del Ayuntamiento, a solicitud del Gobierno Civil.
104	Miguel Pérez, Gregorio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
105	Miralles Fando, Félix	Mecánico, socialista y UGT	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.

106	Monreal Martínez, Agustín Isidro	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
107	Montiel Gómez, Procopio	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
108	Mozo Jiménez de Aberasturi, Néstor	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
109	Múgica Arrese, Benito	Nacionalista	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
110	Muñoz Arenas, Luis	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
111	Navascues Fernández, Saturnino	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
112	Nazabal Acharan, Ramón	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
113	Ocariz Azaldegui, Juan		Soldado. Deserta después de un permiso.	Informe del Ayuntamiento a solicitud de la Comandancia Militar de Marruecos.
114	Oria Amundarain, José María	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
115	Oronoz Amigot, Marino Ceferino	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
116	Ortiz de Zárate Sabando, Pablo	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
117	Palacios Martínez, Felipe Abdón	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
118	Pérez de Lazarraga, Fausto		Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
119	Pérez López, Ramón	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
120	Pérez de Nanclares, Teodoro	UGT	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
121	Pérez Noriega, Ángel	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
122	Pérez Noriega, Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
123	Plaza Caney, Eloy	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
124	Pintado Rafael, Emiliano	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
125	Rebollar Díaz, Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
126	Remiro Navarro, Ildefonso	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
127	Rodríguez Monge, Francisco	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
128	Rodríguez Unsain, Francisco	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
129	Ruano Martínez, José Félix	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
130	Ruiz Aguado, Ignacio	Desertor de la revisión del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
131	Sáez Martínez, Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
132	Saiz Ramírez, José Timoteo	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
133	San Martín Gibaja, Faustino	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
134	Sánchez Goicoechea, José	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
135	Sastre Gómez, Andrés	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
136	Sinolas Carreño, Conrado	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
137	Solana Horcayo, Martín	Maquinista de tren.	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento, a solicitud de la Autoridad Militar de la ferrovía de Irun.
138	Solares Treviño, Gregorio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
139	Solavarrieta Badiola, Luis	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
140	Soto Arizmendi, José	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
141	Toranzo Alonso, Tomás	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
142	Torres Begue, Antonio	UGT	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
143	Trecu Gorriaran, Manuel Daniel	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
144	Trincado Rodríguez, José	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
145	Turrientes Pérez, Rafael	Juventudes de Izquierda Republicana	Fugitivo	Informe del Ayuntamiento.
146	Valdivielso Hernández, Martín Antonio	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
147	Valdivielso Ochoa, Pedro	Juventudes Socialistas		Informe del Ayuntamiento.
148	(Del) Valle Hernández, Balbino	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.

149	Vegas Rodríguez, Ángel Salvador	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
150	Velasco Velasco, Lucidio	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
151	Villahoz Tarrero, Ángel	Desertor del quinto de 1937.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-01.
152	Yurrita Echeveste, Justo		Parece ser que huye a Francia desde Eibar.	Informe del Ayuntamiento, a solicitud de la Autoridad de Transportes de Madrid.
153	Zabalo Lizarralde, Luis	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.
154	Zalama Llorente, Luis	Desertor del quinto de 1938.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1169-02.
155	Zárate Velasco, Emilio	Desertor del quinto de 1939.	Fugado	Archivo Municipal de Beasain 1170-01.

NOTA:
En esta lista de fugitivos aparecen varias personas que cumplen penas después de haber sido capturadas.

6) ALISTADOS EN LAS FILAS DE REQUETÉS PARA CUMPLIR CONDENA

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	SUCESO	PENA	LUGAR
01	Aramburu Aguirre, Elías	Miembro de ELA y gudari.	Detenido en Santander.	Forzado a entrar en los requetés.	Zaragoza
02	Unsain Amundarain, Antonio	Nacionalista. Pasa entrar en las listas de requetés en Bilbao.	Fugitivo. Servicio militar en prácticas en Barcelona.	Forzado a entrar en los requetés.	Informe del Ayuntamiento.

BEASAINDARRAS JUZGADOS EN CONSEJOS DE GUERRA

1) BEASAINDARRAS JUZGADOS EN CONSEJOS DE GUERRA MILITARES A RAÍZ DE LA GUERRA DE 1936

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	FECHA DE DETENCIÓN	LUGAR DE DETENCIÓN	DELITO ATRIBUIDO	FECHA DE LA SENTENCIA	PENA
01	Aguirre Gallastegui, Rosario	¿1939?	Beasain	Espionaje	09-05-1939	Sobreseído.
02	Alfonso Busquet, José	05-10-1938	Andoain		08-11-1939	Sobreseído.
03	Alonso Portilla, Saturnino	04-06-1937	Beasain	Patrullas y comentarios antifranquistas (tentativa de apoyo a la rebelión).	04-09-1937	12 años.
04	Alvargonzález Prendes, Ramón	10-06-1938	San Sebastián	Gritos a favor del comunismo (rebelión).	29-04-1939	2 años.
05	Andia Bonilla, Ignacio	30-06-1937	Galdames (Bizkaia)	Rebelión militar (destrucción de un puente).	15-09-1941	Sobreseído.
06	Apalategui Zurutuza, Bonifacio	26-08-1937	Santoña (Cantabria)	Rebelión militar.	21-09-1937	Pena de muerte.
07	Aramburu Bustinza, Juan	09-09-1937	Beasain (pasaportado desde Santander)	Realización de trincheras.	13-01-1941	Inocente
08	Aramburu Esnaola, Pedro	21-02-1938	Beasain	Rebelión (retirada de una insignia carlista).	22-07-1938	6 meses
09	Aramburu Irizar, Juan	22-06-1937	Barakaldo (Bizkaia)		30-07-1940	Sobreseído.
10	Arnáez Rodríguez, Justo	26-08-1937	Santander		05-05-1939	Sobreseído (BT).
11	Arnáez Rodríguez, Marcelo	26-08-1937	Santander	Tentativa de apoyo a la rebelión.	05-09-1938	12 años.
12	Artigas Arin, Ángel	15-09-1937	¿Beasain? (Pasaportado desde Santander)		13-07-1938	Causa retirada.
13	Azpeitia Arcelus, Severiano	10-04-1942	Gipuzkoa (¿Beasain?)	Tentativa de apoyo a la rebelión.	26-06-1943	14 años.
14	Bernedo Zubiaurre, Víctor	19-07-1937	Bilbao	Rebelión militar.	20-07-1937	Pena de muerte.
15	Bueno Arizmendi, Felipe	25-08-1937	Riaño (Cantabria)		25-10-1944	Sobreseído.
16	Casado Fragua, Donato	29-03-1939	Xátiva (Valencia)		29-03-1940	Causa retirada, inocente.
17	Castrodeza Prieto, Eleuterio	Abril o mayo de 1940	Cataluña		30-03-1940	Causa archivada.
18	Cebrián Blanco, Lázaro	¿26-08-1937?	Santander	Rebelión (agravantes).	06-10-1937	Pena de muerte.
19	Chapartegui Goenaga, Agustín	26-08-1937	Santander (mar)		30-03-1940	Archivada
20	Cortés Ceballos, Ignacio	30-10-1937	Santoña	Tentativa de apoyo a la rebelión (atenuante).	12-07-1940	30 años.
21	Crespo Saiz, Adolfo	16-09-1936	Beasain	Tentativa de apoyo a la rebelión.	06-03-1937	Inocente (sin pruebas).
22	Díaz López, José	23-10-1937	Nava (Asturias)	Tentativa de apoyo a la rebelión.	18-08-1939	12 años.
23	Donazar Zabalza, Francisco	16-09-1936	Beasain		11-07-1938	Inocente (sin pruebas).
24	Echeverría Múgica, Joaquín	11-06-1938	Beasain	Tentativa de apoyo a la rebelión.	26-07-1938	6 años.
25	Echezabal Belozpide, Ezequiel	04-01-1938	¿Beasain?	Tentativa de apoyo a la rebelión.	Agosto de 1938	Un año.

	FECHA DE CONMUTACIÓN O REVISIÓN	PENA POSTERIOR A LA CONMUTACIÓN O REVISIÓN	SUCESOS POSTERIORES// OBSERVACIONES
			Puesto en libertad.
			Puesto en libertad (detenido anteriormente en Santander, el 26-08-1937).
	06-10-1941	6 años.	Puesta en libertad: ¿1943? ¿1945?
	Libertad provisional el 29-10-1939.		Libertad definitiva el 10-06-1940.
			Prisión atenuada desde mayo de 1940. Libre en septiembre de 1941.
	04-10-1937	30 años.	¿Libre en 1943?
	Libertad provisional el 04-05-1939.		Permanece en campos de concentración desde 1938.
			Libre el 07-09-1938 (Detenido en Santander con anterioridad).
	Libertad provisional el 22-06-1939.		Libertad definitiva en julio de 1940.
			En libertad el 13-10-1944. Iba a ser puesto en libertad en un principio, recibió presiones por parte del auditor.
	05-06-1940	3 años.	¿Libre en 1940?
	Prisión atenuada en Beasain el 16-04-1938.		En libertad el 22-07-1938.
			Sin información.
	1) 30-07-1937 2) 04-01-1943	1) 30 años 2) 12 años	En libertad en 1944 (fallece al poco tiempo).
			Antes de finalizar la causa, libre.
			En libertad el 29-03-1940.
	Prisión atenuada el 12-11-1939 (previa sentencia).		En libertad el 30-03-1940.
			Ejecutado en Derio el 16-12-1937.
	Libertad provisional el 23-12-1939.		Nueva causa en 1941, sin nuevas penas.
	10-08-1940. Liberta provisional en septiembre de 1940.	6 años.	25-08-1943
			En libertad el 16-03-1937.
	06-09-1943	6 años.	Fallece en el hospital de Valdecilla en enero de 1942. En libertad el 14-11-1943.
			En libertad el 22-07-1938.
	11-09-1943	3 años.	¿Libre en 1943?
			En libertad el 19-01-1939.

26	Escot Quintana, José	¿Agosto de 1937?	Santoña (Cantabria)	Rebelión militar.	27-09-1937	Cadena perpetua.	
27	Etura Berasategui, Eugenio	13-09-1936	Beasain (pasaportado desde Santander).	Rebelión militar.	08-10-1937	30 años.	
28	Franco Losada, Francisco	18-10-1937	Beasain (pasaportado desde Santander).		13-07-1938	Inocente (sin pruebas).	
29	Garbayo Larrain, Miguel				05-01-1940	Sobreseído.	
30	García Pastor, Segundo	14-09-1936	Beasain (pasaportado desde Santander).	Tentativa de apoyo a la rebelión.	31-03-1939	Un año y 8 meses.	
31	García Pérez, Victorino	04-03-1939	Beasain	Tentativa de apoyo a la rebelión.	23-02-1940	12 años.	
32	García Segura, Restituto	21-10-1937	Ribadesella (Asturias), mar.		22-12-1939	12 años	
33	Garrido González, Inocencio	1937	Bilbao o Santander		03-01-1938	Inocente (retirada la acusación).	
34	Gaspar Calvo, Bernardo	15-09-1936	Beasain		04-11-1938	Sobreseído.	
35	Gaztañaga Urrutia, Félix	21-10-1937	Gijón (Asturias), mar.	Rebelión militar (agravantes).	03-05-1939	Pena de muerte.	
36	Gómez Arce, Telesforo	02-08-1937	Santander	Tentativa de apoyo a la rebelión.	09-04-1942	12 años.	
37	Gómez Arce, Valentín	06-09-1937	Beasain (pasaportado desde Santander).	Rebelión militar.	26-05-1938	Pena de muerte.	
38	Gorrochategui Urrebazo, Manuel	26-08-1937	Santander	Tentativa de apoyo a la rebelión.	30-08-1937	Inocente (sin pruebas).	
39	Guereñu Aizpiolea, Carlos	19-06-1937	Bilbao	Rebelión militar.	20-04-1938	Sobreseído (BT).	
40	Hurtado Jiménez, Nicolás	01-05-1938	Beasain	Rebelión militar.	21-12-1938	Inocente (CC).	
41	Ibaibarriaga Badiola, Alfonso	25-08-1937	Santander o Laredo (Cantabria).	«Sucesos sin importancia».	25-04-1938	Sobreseído (BT).	
42	Ibarbia Unzueta, Jesús	Agosto de 1937	¿Santander?	«Sucesos sin importancia».	08-07-1940	Retirada de la acusación.	
43	Ibarbia Unzueta, José	Agosto de 1937	Santander	Rebelión militar.	07-09-1937	Pena de muerte.	
44	Iglesias De la Roca, Román	26-08-1937	Santander	Rebelión militar.	04-10-1939	30 años.	
45	Iraola Amundarain, Vicente	23-11-1937	Beasain	«Insultos»	26-05-1939	4 años.	
46	Jauregui Biain, Javier	¿Agosto de 1937?	Laredo (hospital).		28-11-1940	Causa archivada.	
47	Juanes Duque, Santiago	26-08-1937	Santander	Rebelión militar.	22-10-1937	Pena de muerte.	
48	Lamata Huergo, Francisco	26-08-1937	Cantabria	Rebelión militar.	10-09-1937	30 años.	
49	Larrañaga Churruca, Jesús	Noviembre de 1941.	Entregado por Portugal a Tui (Galicia).		14-01-1942	Pena de muerte.	
50	Larrañaga Guereñu, Bernardo	26-08-1937	Santoña (Cantabria)		30-03-1940	Causa archivada.	
51	Larrea Azurmendi, Julián	26-08-1937	Santoña	«Sucesos sin importancia».	17-08-1939	Sobreseído.	
52	Lasa Segurola, Pedro	26-08-1937	Santander	Rebelión y usurpación de poder.	15-06-1938	2 años y 11 meses.	

			Sin información.
	25-02-1942	12 años.	Libertad provisional el 23-06-1942.
			En libertad el 22-07-1938.
			En libertad el 15-01-1940.
			En libertad el 29-04-1939.
	11-08-1940	6 años.	Sin información.
	22-08-1943	3 años.	Archivada una causa el 05-05-1940. Puesta en libertad: 21-09-1940 (provisional).
			Puesto en libertad en enero de 1938.
	Libertad provisional el 08-10-1938.		Libertad provisional el 08-10-1938
			Ejecutado el 13-11-1939.
	Enseguida.	6 años.	Puesto en libertad, por cumplimiento de condena.
	01-10-1939	30 años.	Libertad provisional el 14-05-1943. Puesto en libertad el 21-11-1951.
			Puesto en libertad
			Sobreseimiento total en 1945.
			Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.
			Libertad definitiva el 11-02-1941 (desconocemos la fecha de libertad provisional).
			Puesto en libertad en julio de 1940 (en el campo de concentración de Miranda).
			Ejecutado en Santoña el 15-10-1937.
	Sobreseimiento el 04-01-1940 (BT).		Archivo de la causa en 1940.
	Libertad provisional el 05-05-1940.		Libertad provisional el 05-05-1940.
	Libertad provisional en julio de 1940.		Puesto en libertad en noviembre o diciembre de 1940.
	15-12-1937	30 años.	¿Sobreseimiento en 1939? Puesto en libertad en febrero de 1944.
	15-04-1943	6 años.	Puesto en libertad el 26-08-1943.
			Ejecutado en Madrid el 06-02-1942.
	Puesto en libertad condicional en diciembre de 1939.		Puesto en libertad en 1940.
			Puesto en libertad el 04-10-1939.
	06-09-1943 (debería haber estado en libertad)	Un año.	¿Puesto en libertad el 31-08-1940?

53	López Gallego, Heliodoro	22-06-1937	Barakaldo (Bizkaia)	«Sucesos sin importancia» (atenuantes).	16-03-1938	Sobreseído.	
54	Lorenzo Sánchez, Antonio	26-08-1937	Santander	Rebelión militar.	30-09-1937	Pena de muerte.	
55	Lozares Escolar, José María	20-06-1937	Erandio/Algorta (Bizkaia)		28-10-1939	Sobreseído.	
56	Lozares Escolar, Segundo	25-08-1937	Las Presas (Cantabria)	Tentativa de apoyo a la rebelión.	14-09-1938	3 años.	
57	Maeso Mardones, Enrique	14-09-1937	Beasain (pasaportado desde Santoña).	Rebelión militar.	11-06-1938	Sobreseído (CC).	
58	Maiz Maiz, Constantino	¿Junio de 1937?	Bizkaia	Rebelión militar.	27-08-1938	30 años.	
59	Margareto Gaspar, Julián	21-10-1937	Candas (Asturias)		25-06-1940	Sobreseído (BT).	
60	Martínez Lopez, Benigno	04-01-1938	Beasain	Tentativa de apoyo a la rebelión.	05-08-1938	Un año.	
61	Martínez Nograro, Vicente	16-06-1937	Zaragoza	Rebelión militar.	26-07-1938	Sobreseído (BT).	
62	Martínez Romeo, Julio	01-07-1937	Zalla (Bizkaia)	«Sucesos sin importancia».	15-09-1939	Sobreseído.	
63	Mateo Navazo, Aurelio	23-09-1937	Aldeatejada (Salamanca)	Rebelión militar (atenuante).	21-12-1937	Inocente (CC o BT).	
64	Merino Pérez, Constantino	26-08-1937	Santoña (Cantabria)	Tentativa de apoyo a la rebelión.	06-12-1937	12 años.	
65	Mozo Jiménez de Aberasturi, Alberto	¿Agosto de 1937?	Santoña (Cantabria)		02-12-1937	Inocente (después de haber retirado los cargos).	
66	Nájera Leiva, Alfredo	23-12-1937	Beasain	«Lectura de prensa opositora».	13-07-1938	Sobreseído.	
67	Olave Loidi, Alfonso	25-08-1937	Santoña (Cantabria)	«Sucesos sin importancia».	15-09-1938	Sobreseído (BT).	
68	Olea Fernández, Mariano	28-02-1938	Beasain (pasaportado desde Gijón).		27-04-1939	«Causa finalizada».	
69	Onésimo Palacios, Julián	19-09-1937	Beasain	«Tentativa de rebelión militar» (comentarios).	26-11-1938	Un año.	
70	Oronoz Amigot, Faustino	¿Agosto de 1937?	Santoña		1937-11-23	20 urte.	
71	Ortiz de Zárate Sabando, Juan	26-08-1937	Santoña (Cantabria)	«Sin indicio de delito».	11-01-1940	Causa archivada (BT).	
72	Ovejas Álvarez, Teófilo	27-06-1937	Balmaseda (Bizkaia)	«Sucesos sin importancia».	07-04-1938	Sobreseído.	
73	Palacios Ferrer, Manuel	02-01-1938	Beasain	Tentativa de apoyo a la rebelión.	05-08-1938	2 años.	
74	Paredes Barredo, Servando	26-08-1937	Laredo (Cantabria)	Rebelión militar.	28-07-1937	Cadena perpetua.	
75	Peñagaricano Amundarain, Santiago	26-08-1937	Santoña (Cantabria)		04-11-1938	Batallón de trabajadores.	
76	Polo Carrascal, Rafael	21-10-1937	Nava (Asturias)	«Sucesos sin importancia».	10-02-1941	Inocente.	
77	Polo Carrascal, Valerio[1]	26-08-1937	Santander	Rebelión militar.	12-09-1937	Pena de muerte.	
78	Porcel Alvargonzález, María Belén	15-12-1938	Beasain	Espionaje	1941-01-11	Sobreseído.	
79	Rebollar Fernández, Pablo	13-09-1937	Beasain (pasaportado desde Santoña).		09-08-1938	Inocente	

			Puesto en libertad el 14-06-1938.
	11-12-1941 (Revisión).	Sobreseído.	Libertad definitiva el 04-10-1942.
			Puesto en libertad el 15-11-1939.
	05-01-1944 (después de haber cumplido condena).	Un año.	¿Libre en 1940?
			¿Puesto en libertad en 1944?
	26-05-1940	2 años y 6 meses.	Pena de prisión atenuada el 31-08-1940. 10-05-1943 Libertad sin cargos.
			Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.
			19-01-1939 (cumplida la condena).
			Libertad provisional el 23-11-1944.
			Puesto en libertad en septiembre de 1939.
			Sin información.
	06-11-1943	6 años.	Puesto en libertad el 08-09-1943.
			Puesto en libertad en 1937.
			Se abre una segunda causa en su contra en 1943. ¿Fallece en 1944?.
			Causa finalizada en 1947.
			Puesto en libertad en abril de 1939.
			Puesto en libertad en diciembre de 1938.
	Libertad provisional el 08-08-1940.		Libertad provisional el 08-08-1940.
	Prisión atenuada en junio de 1939 (comparecencia cada 15 días), después al batallón de trabajadores.		Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.
			Finaliza su causa definitivamente en 1944.
			Puesto en libertad condicional el 06-10-1939 Puesto en libertad el 05-02-1940.
	19-11-1940 (Revisión).	Inocente.	Puesto en libertad en diciembre de 1940 o enero de 1941.
			Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.
	Pena de prisión atenuada el 18-03-1940.		Puesto en libertad en octubre de 1941.
			Ejecutado el 26-03-1938.
	Pena de prisión atenuada el 28-04-1939.		Puesta en libertad el 11-01-1941.
			Puesto en libertad en 1938.

80	Rodríguez Antolín, Laureano	¿Agosto de 1937?	Santander	«Sucesos sin importancia».	11-11-1938	Sobreseído (BT).	
81	Ruiz Díez, Aristeo	25-08-1937	Santoña (Cantabria)	Tentativa de apoyo a la rebelión.	07-12-1939	Sobreseído (BT).	
82	Sánchez Begue, María Socorro	10-09-1937	Santander	Llamamiento a la rebelión militar.	28-12-1938	6 años.	
83	Sánchez García, Gregorio	26-08-1937	Santander	«Sucesos sin importancia».	09-02-1939	Sobreseído (BT).	
84	Sarasola Lasa, Rufino	¿26-08-1937?	Santoña (Cantabria)	Rebelión militar.	21-09-1937	Cadena perpetua.	
85	Sarasola Múgica, José		Beasain	«Encubrimiento de espionaje».	11-01-1941	Sobreseído.	
86	Sarriegui Aldanondo, Cecilio	21-10-1937	Candas (Asturias)	Tentativa de apoyo a la rebelión (atenuante).	28-12-1938	6 años.	
87	Sarriegui Aldanondo, José	1) 21-10-1937 2) 11-12-1939	1) Candas (Asturias) 2) Beasain.	1) Rebelión militar (agravantes) 2) Propaganda.	1) 14-07-1938 2) 14-05-1940	1) Sobreseído (batallón de trabajadores) 2) Inocente.	
88	Urive-Echevarría, José Antonio				¿18-08-1938?	6 años.	
89	Zárate Velasco, Nicolasa	13-09-1937	Bilbao	Rebelión militar Llamamiento al envenenamiento.	05-01-1939	Inocente.	
90	Zubizarreta Zabalo, Enrique	26-10-1937	Beasain (pasaportado desde Santoña).		30-09-1938	Causa archivada.	
91	Zufiaurre Camino, Ángel	13-09-1937	Beasain (detenido antes en Sopuerta).	Rebelión militar.	08-10-1938	15 años.	

Las personas incluidas en este listado fueron juzgadas en un consejo de guerra militar. Varias personas de este listado constan también en otras relaciones, como en las relativas a los prisioneros en cárceles o en batallones de trabajadores. Sin embargo, mediante esta lista, hemos pretendido dar los detalles jurídicos del conjunto de personas sometidas a consejo de guerra. Debemos tener en cuenta que las personas condenadas no constituyen la totalidad de beasaindarras que pasaron por las cárceles, batallones de trabajadores y campos de concentración. En este sentido, muchas de las personas que fueron declaradas «inocentes» o «en libertad tras sobreseimiento» permanecieron en instituciones penales hasta la celebración de la vista (hubo casos en los que transcurrieron años desde la fecha de detención hasta la celebración del juicio). Otras muchas personas estuvieron detenidas sin ningún tipo de juicio.

Con el fin de realizar la relación más extensa posible de aquellos beasaindarras que permanecieron en las instituciones penitenciarias, véase el apartado «Beasaindarras retenidos en las prisiones o en los batallones de trabajadores».

Algunos de los incluidos en esta relación, tras los términos «sobreseimiento» o «inocente», tienen la nota «BT» o «CC», en cuyo caso, después del sobreseimiento de su causa, fueron trasladados a un batallón de trabajadores o a un campo de concentración, respectivamente. Esto demuestra la arbitrariedad del sistema penal franquista, ya que observamos que personas que carecían de condena veían prorrogada su pena de prisión.

(1) Después de haber sido ejecutado, abren una segunda causa contra Valerio Polo Carrascal, e incluso es declarado «en rebeldía». Para esta segunda causa, véase la relación «Beasaindarras con causa abierta y posteriormente anulada».

			Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.
			Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.
	Doble confirmación de pena (puesta en libertad provisional el 02-08-1940).		Puesta en libertad el 21-08-1944. Su madre en la cárcel.
			Libertad definitiva en 1946.
			¿Puesto en libertad para 1940?
			Puesto en libertad en enero de 1941.
	23-07-1940	2 años y medio.	Puesto en libertad condicional en noviembre de 1940 Causa finalizada en 1943.
			1) Puesto en libertad en agosto de 1938 2) Puesto en libertad en mayo de 1940.
			¿Libre en 1943?
	(Pena de prisión atenuada desde 29-11-1938).		Puesta en libertad en enero de 1939.
			Puesto en libertad en septiembre de 1938.
	24-03-1942	6 años.	Causa sobreseída el 25-01-1944 (libertad provisional).

2) BEASAINDARRA JUZGADO EN CAUSA MILITAR CON SENTENCIA DESCONOCIDA

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	FECHA DE DETENCIÓN	LUGAR DE DETENCIÓN	FECHA DE INICIO DE LA CAUSA	OBSERVACIONES
01	Lamata Huergo, Tomás	09-09-1937	Beasain (pasaportado desde Santoña).	09-02-1938	En julio de 1938 estaba en un batallón de trabajadores.

3) BEASAINDARRAS CON CAUSA ABIERTA Y POSTERIORMENTE ANULADA

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	FECHA DE INICIO DE LA CAUSA	MOTIVO DE ANULACIÓN DE LA CAUSA	OBSERVACIONES
01	González Garzón, Carlos	27-10-1938	Fallecido luchando en Ordizia el 30-07-1937.	
02	Holgado Sánchez, Francisco	28-10-1937	Se retoma la instrucción de la causa el 04-01-1938.	Puesto en libertad en enero de 1938.
03	Polo Carrascal, Valerio	11-12-1938	Ejecutado el 26-03-1938.	Declarado en rebeldía el 30-07-1940.
04	Usabiaga Irazustabarrena, Juan José	17-05-1937	Exiliado antes de conocer la sentencia.	Exiliado a Iparralde (31-05-1937).

4) BEASAINDARRA NO JUZGADO PERO SOMETIDO A UNA CAUSA MILITAR

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	MOTIVO DE LA CAUSA	NOMBRE DEL JUZGADO	FECHA DE LA SENTENCIA	SENTENCIA
01	Melgosa Marquina, Ángel	Fallece atropellado por un coche. Se abre la causa contra el conductor.	Marichalar Burgueda, Javier.	21-09-1939	Exculpado (debido a que no cometió una imprudencia).

5) PERSONAS SOMETIDAS A JUICIO MILITAR QUE, SIN SER NATURALES DE BEASAIN, TENÍAN ALGÚN TIPO DE RELACIÓN CON LA LOCALIDAD

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	FECHA DE DETENCIÓN	LUGAR DE DETENCIÓN	FECHA DE LA SENTENCIA	SENTENCIA
01	Aguirre Gallastegui, José			28-10-1937	12 años.
02	Asensio Areizaga, Esteban		Santander	06-12-1937	Pena de muerte.
03	Bastida Jayo, Luis		¿Eibar?	29-07-1940	Causa archivada.
04	Beotivar Gaztelu, Gregorio Antonio	1) 07-11-1938 2) 23-11-1939	1) Lleida 2) San Sebastián	1) 22-09-1939 2) 15-09-1940	1) Inocente 2) Declarado en rebeldía (causa suspendida).
05	García Atuñedo, Jesús	¿Agosto de 1937?	¿Santander?	30-03-1938	30 años.
06	García Atuñedo, José	Agosto de 1937.	Santoña (Cantabria).	08-02-1938	30 años.
07	González Calle, Ángel	26-08-1937	Santander (mar).	18-08-1939	Sobreseído.
08	Igartua Lastra, Hilario	¿Agosto de 1937?	Santander	09-12-1937	Sobreseído.
09	Irastorza Urdangarin, Juan	¿1938?		25-01-1944	Inocente.
10	Velázquez García, Juan		Irun (accedió desde Hendaya).	12-04-1938	Inocente.

MUJERES CASTIGADAS CON EL RAPADO DE SUS CABEZAS

Las tropas de los sublevados, principalmente después de la entrada de requetés y militares el 27 de julio de 1936, impusieron una pena especial a ciertas mujeres, que consistió en el rapado de sus cabezas, haciéndolas caminar por el pueblo como vejación. Sin embargo, aunque existan numerosas fuentes que atestiguan este tipo de castigo tanto escritas (*Euzko Deya*, 21-03-1937; *La Voz*, 16-05-1937) como orales, la mayoría de ellas no explicita la identidad de las mujeres que se vieron sometidas a estas humillaciones, y se recurre a fórmulas anónimas como «la mujer residente en tal calle», «una vecina nuestra» o referentes a colectivos, como sería el caso de «las viudas de los fusilados», «mujeres de izquierdas», etc. Contamos con muy pocos testimonios que han proporcionado nombres propios, y han sido orales en su mayoría. Por tanto, cabe recordar que este listado que recoge una serie de nombres es una relación incompleta.

-Alustiza Murgiondo, Juana
-Elizegui, Bernarda
-González Gaspar, Vicenta
-Igarzabal Zumalde, Emeteria
-Lamata (tan solo conocemos su apellido)
-Manso, Inés
-«Migueleta» (tan solo conocemos su apodo)
-Sánchez, Joaquina
-Sarasola (tan solo conocemos su apellido)
-Tolosa, Emilia

	FECHA DE LA CONMUTACIÓN	TRAS LA CONMUTACIÓN DE LA PENA	PUESTO EN LIBERTAD	RELACIÓN CON BEASAIN
	13-05-1940	Un año (pena de prisión leve).	26-05-1940	Su hermana residía en Beasain.
	1) 09-08-1938 2) 28-11-1942	1) 30 años 2) 6 años.	Sale el 27-04-1943 con demarcación de Pamplona Libertad el 02-04-1943.	Tenía alguna relación con Beasain.
			Puesto en libertad el 29-07-1940.	Había residido en Beasain (1937).
	Libertad provisional el 21-03-1940 (fugitivo).		Finalizadas todas las causas en 1944 (residía en Suiza).	Residió en Beasain hasta 1933.
			Se desconoce la fecha de su puesta en libertad.	Vecino de Alsasua que luchó en Beasain.
	18-05-1943	4 años.	Mayo de 1943.	Vecino de Alsasua que luchó en Beasain.
			Puesta en libertad el 05-09-1939.	Su esposa era de Beasain.
			Diciembre de 1937.	Su familia era natural de Beasain (su hermano y sus dos sobrinos fueron ejecutados).
				Vecino de Lazkao que luchó en Beasain.
			Puesta en libertad el 25-04-1938.	Muerto en una paliza en Beasain en 1939 (durante el juicio no residía en la localidad).

EXILIADOS

PERSONAS OBLIGADAS A PARTIR AL EXILIO

El periódico dominical del Gobierno Vasco *Euzko Deya*, en su edición de 21 de marzo de 1937, publica un artículo en francés titulado «À Beasain la persecution est à son comble», que afirma que un total de 64 mujeres y niños llegaron el 28 de febrero «a este lado de la frontera». El citado artículo afirma que fueron expulsados por los requetés, pero no especifica si se trataba de 64 mujeres con sus respectivos niños o si, por el contrario, constituían un grupo de 64 personas, entre niños y mujeres. Por el momento, hemos encontrado los nombres de 25 personas que abandonaron la localidad. Agradeceríamos que si alguien tuviese más información al respecto se pusiera en contacto con nosotros.

-Barber, Josefa
-Barber, Purificación
-Bernardo, Rosalía
-Busnadiego, María
-Busnadiego, Rosario
-Collado, Sabina
-Chinchurreta, Manuela
-Chinchurreta, Segunda
-Del Valle, Ascensión
-Deva, Aquilina
-Elorza, Catalina
-García Álvarez, Alejandra
-Gotor García, Nici
-Hernández, Ángeles
-Hernández Marcos, Felisa
-Lasa Aramburu, María
-Lozano, Prudencia
-Martín, María
-Mateos, Isidora
-Mendizabal, Dolores
-Neguerela, Teresa
-Polo, Agripina
-Rigo Pascual, Zoilo
-San Miguel, Luisa
-Sánchez, Rosario
-Velasco, Dolores

NIÑOS BEASAINDARRAS ADOPTADOS EN TERCEROS PAÍSES

Carrascal Ugalde, Ángel	Gran Bretaña.	Cadujac (Francia).	23-05-1937
Carrascal Ugalde, Julio	Gran Bretaña.	Cadujac (Francia).	23-05-1937

BEASAINDARRA ATENDIDA EN LA ROSARIE:

-San José Revuelta, Cirilo

EXILIADO DE ESPAÑA A BEASAIN

N.º	APELLIDOS Y NOMBRE	CARÁCTER	SUCESO	FECHA	PENA	LUGAR
01	Camacho Fernández, Jesús	Extranjero			Exiliado a Beasain.	Cárcel de Alcalá de Henares (Madrid).

MIEMBROS DEL COMITÉ DE DEFENSA DE BEASAIN

Estas personas fueron miembros del Comité de Defensa de Beasain, creado aproximadamente el 18 de julio de 1936, y que fue desmantelado después de la llegada de las tropas franquistas, el 27 de julio de 1936. Una de las fuentes a la que se ha recurrido para confeccionar esta relación fueron los dos listados que hizo José Luis Guridi Aramburu, después de haber sido nombrado alcalde de la localidad. Guridi Aramburu afirma que el nivel de organización de los rojos no era muy importante y que difícilmente se podían detectar responsabilidades personales además del jefe del comité. Afirma asimismo que el nivel de organización era bajo y que resultaba «complicado» saber quiénes lo formaban.

Estas listas del alcalde se adjuntan a la respuesta del requerimiento realizado el Juzgado Militar número 4 de San Sebastián el 13 de enero de 1941. Así las cosas, Guridi traslada un total de dos listados: el primero el 25 de enero de 1941 y un segundo el 24 de junio de 1941.

Por otra parte, disponemos de un listado confeccionado por la FET-JONS de Beasain, que recoge también los miembros del comité (entre los cuales se detallan el presidente, el vicepresidente y el juez de paz). Estos documentos fueron empleados para las causas militares abiertas contra varios miembros de Beasain.

Las autoridades franquistas tildaron a este comité como «revolucionario» o «rojo-separatista». Los miembros del comité eran en su mayoría simpatizantes de izquierda o nacionalistas.

-Cortes Ceballos, Ignacio (jefe del comité)

-Azpeitia Arcelus, Severiano (vicepresidente del comité)

-Echeverría Múgica, Joaquín (juez de paz nombrado por el comité)

-Aguado Larriche, Doroteo

-Aramburu Irizar, Juan

-Aramburu Múgica, Candelario

-Arnaez Rodríguez, Justo

-Arnaez Rodríguez, Marcelo

-Ayerdi Beobide, Bernabé

-Chapartegui Goenaga, Agustín

-Garbayo Larrain, Miguel

-García Pérez, Restituto

-García Pérez, Victorino

-Gómez Arce, Telesforo

-Gómez Arce, Valentín

-González Alonso, Teodomiro

-Gorrochategui Urrebazo, Manuel

-Ibaibarriaga Badiola, Alfonso

-Juanes Duque, Santiago

-Larrañaga Guereñu, Bernardo

-Lozares Escolar, Segundo

-Maiz Maiz, Constantino

-Mateo Navazo, Aurelio

-Miralles Fando, José

-Sarriegui Aldanondo, Cecilio

-Verdugo Pérez, Manuel

Fuente: Listas remitidas por el alcalde a solicitud del Juzgado Militar y custodiadas en el Archivo Municipal de Beasain, carpeta 0525, lote 36.

Por otra parte, tanto esta lista como en la realizada por la FET-JONS aparecen en las causas militares contra los miembros de Beasain como prueba de la instrucción. Estas causas se custodian en el Archivo Intermedio Militar Noroeste de Ferrol, a saber:

- Causa Gipuzkoa 4215-42, Severiano Azpeitia Arcelus.
- Causa Gipuzkoa 2413-41, Agustín Chapartegui Goenaga.
- Causa Gipuzkoa 3044-40, Ignacio Cortes Ceballos.
- Causa Bizkaia 14527-38, Restituto García Segura.
- Causa Gipuzkoa 14922-39, Telesforo Gómez Arce.
- Causa Gipuzkoa 3079-39, Manuel Gorrochategui Urrebazo.
- Causa Gipuzkoa 15515-39, Rafael Polo Carrascal.

AUTORIDADES MUNICIPALES REPUBLICANAS DE BEASAIN

Las elecciones de 12 de abril de 1931 fueron anuladas, alegando que la CAF había ejercido presiones para la retirada de las listas de izquierda. Por tanto, el 31 de mayo de 1931 se celebraron nuevos comicios en la localidad.

Según el censo de 1929, Beasain contaba con un total de 5.015 habitantes, por lo que le correspondían 13 concejales, que eran electos «en listas abiertas» (es decir, se elegía a las personas de manera individual, y no el conjunto de la lista). Había dos distritos: el primero, correspondiente a los «consistorios», elegía a 8 concejales (784 votantes) mientras que el segundo, correspondiente a las «escuelas», elegía a 5 concejales (entre un total de 433 votantes). El primer distrito comprendía el casco urbano aproximadamente; el segundo, por su parte, incluía a barrios y caseríos. El cargo de alcalde no se elegía mediante votación directa, sino que era elegido por los concejales. Téngase en cuenta que en estos comicios tenían derecho a voto tan solo los varones mayores de 25 años.

PERSONA	LISTA	DISTRITO	CARGO	NÚMERO DE VOTOS	FILIACIÓN	FECHA DE DESTITUCIÓN	FECHA DE RESTAURACIÓN
Urteaga Yurrita, Jacinto[1]	Izquierda	2	Alcalde	72	Republicano	13-08-1934	
Bernedo Zubiaurre, Víctor[2]	Izquierda	1	Teniente de alcalde	204	Socialista	25-08-1934	23-02-1936
Ibarbia Urquia, Leoncio	Izquierda	1	Teniente de alcalde	206	Republicano	25-08-1934	23-02-1936
Aguado Larriche, Doroteo	Izquierda	1	Concejal	193	Socialista	07-09-1934	23-02-1936
Arana Gaiztarro, Serafín[3]	Izquierda	2	Concejal	72	Republicano	23-02-1936	
Arbaizar Trepiana, Emiliano[4]	Izquierda	1	Concejal	201	Republicano	20-07-1931	
Azarola Gorrochategui, Pedro	Izquierda	2	Concejal	72	Republicano	07-09-1934	23-02-1936
Azpeitia Arcelus, Severiano[5]	Izquierda	1	Concejal	201	Republicano	07-09-1934	23-02-1936
Carrascal Aguado, Dionisio[6]	Izquierda	1	Concejal	53	Socialista	09-06-1932 07-09-1934	27-02-1936
Lasa Altuna, Gregorio	Izquierda	1	Concejal	208	Republicano	07-09-1934	23-02-1936
Lasa Segurola, Pedro	Izquierda	1	Concejal	201	Socialista	07-09-1934	23-02-1936
Sarriegui Sasiain, José Martín	Derecha	2	Concejal	50	Católico independiente.	07-09-1934	23-02-1936
Urteaga Otegui, Restituto	Derecha	2	Concejal	50	Católico independiente.	07-09-1934	23-02-1936

(1) El alcalde Jacinto Urteaga fue detenido el 12 de agosto de 1934 y destituido el 13 de agosto del mismo año. Fallece en 1935, una vez que se encontraba despojado de su cargo.

(2) En 1931, Víctor Bernedo fue elegido teniente de alcalde. Sin embargo, a la vista que el alcalde Urteaga había fallecido en 1935, aceptaría el cargo de alcalde una vez reinstaurado en febrero de 1936.

(3) Serafín Arana Gaiztarro fue el único concejal que no presentó su dimisión en 1934. Después de que los tenientes de alcalde y varios concejales presentaran su dimisión el 25 de agosto y los días siguientes, Arana Gaiztarro manifiesta su malestar a este respecto y fue nombrado alcalde en funciones el 31 de agosto de 1934, cargo que ostentó hasta el nombramiento del nuevo corporativo por orden del gobernador. El 23 de febrero de 1936, con la reinstauración del gobierno electo en 1931, parece ser que decide no volver a participar, por lo que técnicamente no fue destituido y a efectos prácticos abandona su acta de concejal este mismo día.

(4) Emiliano Arbaizar dimitió en 1931, molesto tras el revuelo surgido en Beasain con motivo de la propuesta que realizó para cambiar la denominación de la Plaza de San Martín de Loinaz por Plaza de la República. Falleció antes de febrero de 1936, tal y como se recoge en el acta del pleno de reinstauración del consistorio (pese a que presentó su dimisión en 1931).

(5) Severiano Azpeitia, si bien fue concejal electo en 1931, con ocasión de la reinstauración del consistorio en 1936, fue nombrado teniente de alcalde, debido a que el alcalde Urteaga ya había fallecido y a que el teniente de alcalde Bernedo había asumido el puesto de aquel.

(6) Dionisio Carrascal quiso presentar su dimisión el 9 de junio de 1932 por «motivos de salud», pero el ayuntamiento no la aceptó. Sin embargo, fiel a su decisión, decide no participar en el gobierno municipal, si bien oficialmente pertenecía al él (por este motivo, su dimisión oficial, al igual que la del resto de integrantes, se produce el 7 de septiembre de 1934). Fue encarcelado por motivo de los acontecimientos registrados en octubre de 1934, con ocasión de la rebelión de trabajadores. En 1936, con la reinstauración del gobierno municipal de 1931, asumirá el cargo cuatro días más tarde, el 27 de febrero, dado que el 23 de febrero, el día de la toma de posesión, se encontraba recientemente puesto en libertad. Sin embargo, tan solo participa en el pleno celebrado el 27 de febrero, por una norma «autoimpuesta».

Este ayuntamiento participa en el movimiento a favor de la autonomía en agosto de 1934, y convoca la votación de los representantes para la Comisión de Ayuntamientos de Gipuzkoa, (celebrada el 12 de agosto de 1934), por lo que fue destituido por orden del gobernador civil. La destitución del alcalde Jacinto Urteaga fue oficializado el 13 de agosto por el gobernador civil. Existen dos versiones sobre este hecho. Por una parte, el relato de los historiadores Miren Barandiaran Contreras y de José Gabriel Zurbano Melero. El alcalde fue detenido por la Guardia Civil después de la votación (BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Zarautz, 1995; pp. 84-85; ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección Beasaingo Paperak, número 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, p. 134.) La segunda versión se extrae de la prensa de la época, donde se afirma que la Guardia Civil, después de haber asistido la votación y realizado un informe, convocó al alcalde para tomarle declaración (*La Voz de Guipúzcoa*, 14-08-1934; y *La Constancia*, 14-08-1934). Durante el siguiente pleno, celebrado el 25 de agosto, se ofrece el cargo a los dos tenientes de alcalde, Ibarbia y Bernedo, quienes presentaron su dimisión en solidaridad con el alcalde. Durante los próximos días, se ofrece el cargo de alcalde en funciones a los demás concejales respetando el número de votos obtenidos: Gregorio Lasa Altuna, Severiano Azpeitia Arcelus, Pedro Lasa Segurola y Doroteo Aguado Larriche. Ninguno de ellos aceptó el cargo. El 31 de agosto, el concejal Serafín Arana Gaiztarro (3), próximo en la lista de ediles más votados, aceptó el cargo de alcalde en funciones. Todos los concejales que continuaban en el cargo (ocho en total) presentaron su dimisión el 7 de septiembre, si bien a partir del 25 de agosto no haya constancia de haber ejercido sus funciones. Tan solo Serafín Arana Gaiztarro continúa en el cargo el 31 de octubre de 1934, por orden del gobernador, hasta la formación de la nueva corporación. Este mismo ayuntamiento, que había sido votado en 1931, fue reinstaurado el 23 de febrero de 1936, una vez que el Frente Popular vence los comicios. Este ayuntamiento fue destituido a la fuerza el 28 de julio de 1936 por el teniente coronel Pablo Cayuela, sublevado contra la República.

Después de que el gobernador civil destituyera al alcalde Jacinto Urteaga en agosto de 1934 y una vez producida la dimisión en masa (salvo un solo concejal) del grupo municipal, nombra a un nuevo gobierno municipal en octubre de 1934. Este grupo estaría formado por personas afines a la derecha, debido a que los concejales de izquierda y nacionalistas habían actuado a favor del movimiento autonomista de 1934. Este nuevo gobierno municipal celebra su primera sesión el 31 de octubre de 1934, y del anterior gobierno permanece solamente Serafín Arana Gaiztarro, que, además, ostentó el cargo de alcalde en funciones a partir del 31 de agosto de 1934 hasta el nombramiento del nuevo consistorio. El nuevo grupo municipal se componía de los siguientes miembros:

-Pérez Vázquez, Manuel (alcalde)
-Imaz Nazabal, Constantino (teniente de alcalde)
-Mendia Lasa, José (teniente de alcalde)
-Arana Gaiztarro, Serafín (concejal-síndico)
-Aguirre Pagola, Inocencio
-Amiano Azurmendi, Francisco
-Asla Lapart, Eusebio
-Cerrajería Tiffe, Miguel
-Irizar Viquendi, Juan
-Jauregui Amiano, Juan
-Poignon Martín, Ernesto
-Telleria Ayestaran, Vicente
-Villaluenga Casasempere, Felipe

Durante el pleno celebrado el 27 de diciembre de 1935, el alcalde Manuel Pérez, el teniente de alcalde Constantino Imaz y los concejales Inocencio Aguirre, Miguel Cerrajería, Juan Irizar, Ernesto Poignon y Felipe Villaluenga muestran la voluntad de presentar su dimisión. Sin embargo, a petición del síndico-concejal Serafín Arana, confirman que continuarían en sus puestos hasta la «aceptación de la dimisión por parte del gobernador civil». La inminencia de los nuevos comicios provocó que la dimisión no fuera aceptada. Este ayuntamiento estuvo al poder hasta el 23 de febrero de 1936, hasta que el Frente Popular reinstaura el gobierno electo en 1931.

El 23 de febrero de 1936 el ayuntamiento alza de nuevo el grupo municipal de 1931, con las tres salvedades que ya hemos mencionado: el alcalde Jacinto Urteaga y el concejal Emiliano Arbaizar habían fallecido (este último, además, había presentado su dimisión en 1931), mientras que Serafín Arana Gaiztarro no quiso participar de esta nueva era. Por tanto, estos fueron los componentes del nuevo gobierno municipal:

-Bernedo Zubiaurre, Víctor (alcalde)
-Azpeitia Arcelus, Severiano (teniente de alcalde)
-Lasa Altuna, Gregorio (teniente de alcalde)
-Azarola Gorrochategui, Pedro (concejal-síndico)[1]
-Aguado Larriche, Doroteo (concejal)
-Carrascal Aguado, Dionisio (concejal)[2]
-Ibarbia Urquia, Leoncio (concejal)
-Lasa Segurola, Pedro (concejal)
-Sarriegui Sasiain, José Martín (concejal)
-Urteaga Otegui, Restituto (concejal)

Este grupo municipal fue destituido el 28 de julio de 1936 por el teniente coronel Pablo Cayuela, al día siguiente de la toma de Beasain por las tropas franquistas.

[1] Con ocasión de la reinstauración del ayuntamiento, el 23 de febrero de 1936, Pedro Azarola Gorrochategui consta como concejal. Cuatro días más tarde, el 27 de febrero, fue nombrado concejal-síndico.

[2] Dionisio Carrascal Aguado había sido excarcelado el 23 de febrero de 1936, después de haber cumplido la condena por los sucesos de 1934. El 27 de febrero de 1936, cuatro días más tarde, participa en la sesión plenaria. Sin embargo, el 9 de junio y debido a motivos de salud, quiso presentar su dimisión y, si bien el ayuntamiento no la acepta, decide no participar. Oficialmente, continuó siendo concejal municipal hasta el 9 de septiembre de 1934. Participa de manera simbólica en la sesión plenaria mantenida el 27 de febrero de 1936

GOIERRITARRAS JUZGADOS EN SAN SEBASTIÁN EN 1935

Crónica del diario *EL DIA* (27-07-1935; sábado; p. 5).
Crónica del diario *LA VOZ DE GUIPUZCOA* (27-07-1935; sábado; p. 2).
Crónica del diario *EL DIARIO VASCO* (27-07-1935; sábado; p. 5).
Crónica del diario *EL PUEBLO VASCO* (27-07-1935; sábado; p. 4).
Crónica del diario *LA CONSTANCIA* (27-07-1935; sábado; p. 4).

Juicio: 26-07-1935 Acusación: Tentativa de ayuda a la rebelión militar de Asturias de octubre de 1934, sabotaje, tenencia ilícita de armas, distribución ilícita de armas y amenazas.

N.º	NOMBRE Y APELLIDOS	LUGAR DE RESIDENCIA	PENA SOLICITADA	PENA IMPUESTA	DELITO	IDEOLOGÍA	ABOGADO DE DEFENSA
01	Onésimo Matute, Severiano	Beasain	20 años.	6 años (prisión menor).	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Capitán Lambea.
02	Galarreta Maestre, Ángel	Beasain	20 años.	id. id.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Anarquista.	Teniente Morencos.
03	Menaza Bermúdez, Antonio	Beasain	20 años.	2 años.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Fermín Vega de Seoane.
04	Capa Mendizabal, Gumersindo	Ordizia	20 años.	4 años (prisión menor).	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
05	Carrascal Aguado, Dionisio	Beasain	16 años.	id. id.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Capitán Cuartero.
06	Aguado Antolín, Pablo*	Ordizia	16 años.	6 meses y un día (arresto mayor) // 4 meses.(1)	Posesión ilegal de armas.	Anarquista.	Capitán Lambea.
07	Oronoz Amigot, Faustino	Beasain	16 años.	2 años.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	Capitán Cadena Iraizos.
08	Fernández Fernández, Fidel(1)	Beasain	16 años.	8 meses.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Capitán Cadena Iraizos.
09	Urbina Estadillo, Higinio	Beasain	16 años.	id. id.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Nacionalista.	Capitán Cuartero o Capitán Cadena Iraizos.
10	Noriega García, Agapito	Beasain	12 años.	un año.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
11	Chinchurreta Balerdi, Alejandro	Ordizia	12 años.	8 meses.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
12	Calvillo López, Alvaro	Ordizia	12 años.	Absuelto.	Exculpado.	Socialista.	Capitán Cuartero.
13	Pascual Juarros, Basilio	¿Beasain?	12 años.	8 meses.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	Capitán Lambea.
14	Díez Remiro, Fabriciano	Beasain	12 años.	4 meses (1)	Posesión ilegal de armas.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
15	Hernández Toves, Francisco	Beasain	12 años.	un año.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	Capitán Lambea.
16	Areta Aldasoro, Fidel	Desconocido	12 años.	2 años.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	Capitán Lambea.
17	Ruiz de Apodaca Fernández de Ocariz, Francisco	Beasain	12 años.	6 meses y un día (arresto mayor).	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Anarquista.	Capitán Cuartero.

18	Zabaleta Guerrico, Francisco	Beasain	12 años.	id. id.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Nacionalista.	German Maria Iñurrategui//Capitán Lambea.
19	Rodríguez Picazo, Laureano	Beasain	12 años.	Un año.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
20	Zulaica Carames, Julio	Desconocido	12 años.	6 meses y un día (arresto mayor).	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	Capitán Lambea.
21	Ibarbia Unzueta, José	Beasain	12 años.	id. id.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Nacionalista.	Germán María Iñurrategui.
22	Maiz, José Miguel	¿Ordizia?	12 años.	¿4 meses?[1]	Posesión ilegal de armas.	Desconocida.	Capitán Lambea.
23	Blanco Blanco, Julián	Beasain	12 años.	6 meses y un día (arresto mayor) // 4 meses.[1]	Posesión ilegal de armas.	Socialista.	Capitán Lambea.
24	Garbayo Rodríguez, Miguel	Beasain	12 años.	id. id.//4 meses.[1]	Posesión ilegal de armas.	Socialista.	Capitán Lambea.
25	Polo Carrascal, Rafael	Beasain	12 años.	Un año.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
26	Sarasola Lasa, Rufino	Beasain	12 años.	8 meses	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Nacionalista.	Germán María Iñurrategui.
27	Gómez Arce, Telesforo	Beasain	12 años.	6 meses y un día (arresto mayor) // 4 meses.[1]	Posesión ilegal de armas.	Socialista.	Capitán Lambea.
28	Gómez Arce, Valentín	Beasain	12 años.	8 meses//4 meses.[1]	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
29	López de Arbina Sanz de Ibarra, Juan Bernardo	Beasain	12 años.	6 meses y un día (arresto mayor).	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.
30	Rodríguez Antolín, Francisco	Beasain	--	Un año.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	
31	Rodríguez Picazo, Isidoro	Beasain	12 años.	6 meses y un día (arresto mayor).[1]	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Desconocida.	Capitán Lambea.
32	López Rodríguez, Tiburcio	Beasain	12 años.	id. id.	Tentativa de apoyo a la rebelión militar.	Socialista.	Eustasio Amilibia.

Un total de 25 juzgados recibieron el delito de tenencia ilícita de armas. Tan solo hemos podido analizar seis de ellos (en los periódicos no existe información al respecto). Por otra parte, tuvieron que asumir los daños, incluida la dinamita robada de la cantera de Ataun.

[1] El diario *El Pueblo Vasco* afirma que recibieron una pena de 4 meses, mientras que *El Día* sostiene que la pena fue de 6 meses. En cuanto a Fabriciano Díez, su condena tan solo aparece en el diario *El Pueblo Vasco*, mientras que el resto de periódicos no recoge ninguna mención al respecto. Cabe suponer que José Miguel Maiz recibiera también una condena de cuatro meses, ya que cometió el mismo delito. Sin embargo, esta información no se confirma en ninguna parte.

BEASAINDARRAS O RELACIONADOS CON LA LOCALIDAD FALLECIDOS O DESAPARECIDOS, PERTENECIENTES AL BANDO DE LOS SUBLEVADOS EN LA GUERRA DE 1936

BEASAINDARRAS FALLECIDOS A FAVOR DE LOS SUBLEVADOS EN LA GUERRA DE 1936

N.º	NOMBRE Y APELLIDOS	EDAD	LUGAR DE NACIMIENTO	FECHA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO	MOTIVO DE FALLECIMIENTO	BATALLÓN	SIGNATURA
01	Aguado Baza, Justo	23 (13-09-1913)	Beasain	31-03-1937	Aretxabaleta.	Heridas.	San Martín de Loinaz. Requeté (alférez/jefe de piquetes).	0543-48, 1169-02 y FPEV.
02	Aguirregomezcorta Peñagaricano, Ignacio		Beasain	Probablemente tras septiembre de 1938		Desaparecido		1169-02
03	Aguirrezabal Lizarralde, José María	19 (13-03-1918)	Beasain	04-05-1938	Inmediaciones de Tortosa. Inhumada sin identificación.	Herida de bala en el brazo izquierdo durante el mes de marzo.	Bailén-24 (infantería).	1169-01, 1169-02 y 1170-01.
04	Albisu Aseguinolaza, Juan Blas	21	Beasain	30-06-1938	Teruel		San Martín de Loinaz. Requeté o perteneciente al batallón regular 104 (alférez en ambos).	1169-02 y FPEV.
05	Aramburu Elicegui, José Ramón		Beasain	Antes de 14-07-1937	Bizkaia (inicialmente inhumado en Zalla).		América-23 (infantería).	543-48, 1169-02 y 1170-01.
06	Aramburu Mendizabal, Ignacio		Beasain	04-04-1938	Río Cinca (Huesca).		4. Bandera de la Falange (Navarra).	1169-02.
07	Arámburu Nazábal, Isidro		Beasain	05-01-1939	Hospital militar de Barbastro.	Herida de bala.	Numancia-6 (caballería).	1169-01 y 1169-02.
08	Arana Altolaguirre, Gonzalo[1]		Beasain	28 (o 29) -05-1938			San Martín de Loinaz. Requeté (alférez interino en metralladoras).	1169-02 y FPEV .
09	Arrugaeta Rodríguez, Secundino	21 (09-08-1916)	Beasain	05-10-1937	Hospital militar de Valdecilla.	Herida de bala en el hombro.	Flandes-5 (montaña).	1169-01 y 1169-02.
10	Balerdi Albisu, Simón		Beasain	20-07-1937			Flandes-5 (montaña).	1169-01 y 1169-02.
11	Ceberio Jauregui, Juan Bautista	21 (24-06-1916)	Ataun (Residente en Beasain).	29-12-1937			¿Requeté?	1169-01.
12	Esnaola Arregui, Pedro	20 (24-02-1918)	Beasain	Probablemente, antes del 1938-09.			San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-02 y 1170-01.
13	Garijo Sesma, Enrique	27 (27-09-1910)	Beasain	06-07-1938	¿Frente de Cataluña?.		San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-02 y FPEV
14	Goena Urteaga, José		Beasain	Probablemente tras julio de 1938.			Batallón de trabajadores (médico). Probablemente en el batallón 24 de artillería.	1169-02 y 1170-01.
15	Iraola Jauregui, José Joaquín	29 (08-09-1907)	Beasain	22-04-1937 (u 11).	Hospital de Bergara (herido en Aretxabaleta).	Herido en el cuello (Trasladado al hospital el 31 de marzo o 1 de abril).	San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-01, 1169-02 y FPEV.
16	Lahidalga Lépez de la Calle, José	17 (21-04-1919)	Beasain	28-12-1938	Lleida (Tras haber permanecido en el hospital de Pamplona, debido a la congelación de las dos extremidades inferiores).	Un bala explosiva estallada en su cara.	San Martín de Loinaz. Requeté.	0525-46, 1169-02 y FPEV.

17	Landa Mendia, Francisco		Beasain	Probablemente tras el 21-09-1938 (Ingresado en el hospital de Tolosa el 25-03-1938).		Enfermedad.	Ceuta (artillería).	1169-02 y 1170-01.
18	Lasa Larrea, Vicente [2]	37 (27-05-1899)	Beasain	26-04-1937	Hospital de Oñati (Herido en el frente de Bizkaia el 24-04-1937)	Herida en el estómago.	San Ignacio. Requeté.	0543-48, 1169-02 y FPEV.
19	Lasa Odriozola, Félix		Beasain	Probablemente tras septiembre de 1938.	¿Cartagena?		Ilegible (¿Cartagena?).	1169-02.
20	Margareto Prieto, Juan		Beasain	Probablemente tras septiembre de 1938.			Numancia (caballería) - 7ª exploración.	1169-02 y 1170-01.
21	Mendia Mendia, Alberto	22 (06-05-1915)	Beasain	10-01-1938	Muela (Teruel).	Fallecido en el acto por impacto de bala.	San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-02 y FPEV.
22	Muñoz Novillo, Cándido[3]		Beasain	?			Soldado.	1170-02 y 1170-01.
23	Muñoz Novillo, Emilio		Beasain	28-03-1938	Alcalá La Real (Jaén).		Legión, Tercio 2 Bandera 11.	1169-02.
24	Odriozola Aramburu, Juan		Beasain	Probablemente entre julio y septiembre de 1938.			América-23 (infantería).	1169-02.
25	Oyarbide Rezusta, Benito		Beasain	28-07-1938			Alhucemas/ Al-Hoceyma-5 (Marruecos) o artillería pesada 3.	1169-02.
26	Rezusta Irastorza, Juan Luis		Beasain	06-01-1938	Teruel	Heridas de guerra.	América-23.	1169-02 y 1170-01.
27	Rodríguez Adeba, Ángel		Castromonte (Valladolid) (Residente en Beasain)	1-09-1938 20-09-1938	Javalambre (Teruel).		San Marcial, Batallón 22 Compañía 236.	1169-01 (3547 foto) y 1169-02.
28	Salsamendi Iraola, José	23 (04-04-1915)	Beasain	06-07-1938		Enfermedad (Declarado inútil el 29-09-1938).	San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-02 y FPEV.
29	Sarasola Echave, Damián		Beasain	02-1939		Por enfermedad (presumible).	América-23.	1169-02.
30	Urteaga Elzo, Javier[4]		Beasain	04-05-1937	Amorebieta-Etxano (Bizkaia).		San Martín de Loinaz. Requeté o de la 1ª Bandera de Navarra.	0543-48, 1169-02 y FPEV.
31	Usabiaga Múgica, José	22 (02-01-1915)	Beasain	14-06-1937 (o 13).	Lemoa o Galdakao (Bizkaia).		San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-02 y FPEV.
32	Zabaleta Guerrico, Ramón		Beasain	19-06-1937	Huesca		Galicia-19 (infantería).	1169-02 y 1170-01.
33	Zaldua Urquiola, Pedro	20 (05-02-1918)	Beasain	23-12-1938	Cataluña		San Martín de Loinaz. Requeté (cabo/caporal).	0543-48, 1169-02 y 1170-01 y FPEV.
34	Zufiaurre Jauregui, Rufino		Beasain	16-08-1938			Flandes-5 (montaña).	1169-02.

OBSERVACIONES:
La mayoría de las signaturas corresponden a las carpetas del Archivo Municipal de Beasain, por ejemplo, «1169-02» se refiere a la carpeta 1169, lote 02.
Los miembros con la signatura 0525-46 del Archivo Municipal de Beasain eran funcionarios de la CAF.
Las signaturas FPEV son extraídas de la web de la Fundación Popular de Estudios Vascos, donde se custodian las fichas de los carlistas guipuzcoanos. Se pueden encontrar en los siguientes enlaces: http://www.fpev.es/index.php/fichas-de-la-junta-carlista

(1) La información sobre esta persona ha sido recabada por la FPEV, en la ficha correspondiente a Manuel Sánchez Vázquez.
(2) Pertenecía a la compañía de requetés San Ignacio de Azpeitia, y no a la compañía San Martín de Loinaz de Beasain, ya que era natural de Aratz-Matxinbenta.
(3) No disponemos de más información sobre esta persona. En uno de los documentos de la carpeta 1170 lote 01 consta como «fallecido», pero no sabemos dónde, cómo ni cuándo falleció; puede que fuese en la guerra.
(4) Consta como soldado y como requeté, pero no podemos afirmar a cuál perteneció (puede ser que a ambas formaciones). Esta información ha sido obtenida en la ficha de requeté de su hermano Martín Urteaga Elzo.

BEASAINDARRA DEL BANDO DE LOS SUBLEVADOS DESAPARECIDO EN LA GUERRA DE 1936

N.º	NOMBRE Y APELLIDOS	EDAD	LUGAR DE NACIMIENTO	FECHA DE FALLECIMIENTO PRESUNTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO PRESUNTO	MOTIVO DE FALLECIMIENTO	BATALLÓN	SIGNATURA
01	González Martínez, Bonifacio[1]		Villaldemiro (Burgos)	(en cuyo caso, antes de 01-10-1936).	Oiartzun		Guardia Civil.	1169-01.

OBSERVACIONES:
Las signaturas corresponden a las carpetas del Archivo Municipal de Beasain, por ejemplo, «1169-01» se refiere a la carpeta 1169, lote 01.

[1] Esta persona desapareció y presumiblemente falleció, si bien no hemos podido esclarecer del todo este hecho.

FALLECIDOS EN EL BANDO DE LOS SUBLEVADOS EN LA GUERRA DE 1936, RELACIONADOS CON BEASAIN

N.º	NOMBRE Y APELLIDOS	EDAD	LUGAR DE NACIMIENTO	FECHA DE FALLECIMIENTO	LUGAR DE FALLECIMIENTO	MOTIVO DE FALLECIMIENTO	BATALLÓN	SIGNATURA
01	Amenabar Cortajarena, Joaquín	29 (28-12-1909)	Andoain (Residente en Legorreta)	28-12-1938	Cataluña (Santa Maria Meya-Tremp).		San Martín de Loinaz. Requeté (capitán).	0543-48, 1169-02, Arostegui y FPEV.
02	Apaolaza Eleicegui, José		San Sebastián	05-01-1939	Frente de Cataluña (inmediaciones de Artesa Segre).		San Martín de Loinaz. Requeté (alférez interino).	1169-02 y Arostegui.
03	Aparicio Aldanondo, Miguel		Zumarraga.	31-03-1937	¿Aretxabaleta?		San Martín de Loinaz. Requeté (cabo o caporal).	0543-48 y 1169-02.
04	Arcarazo Areso, Andrés		Lazkao	10-01-1938	Frente de Teruel.		San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-02.
05	Arteaga, Francisco de Borja		¿Lazkao? ¿Madrid?	05-06-1937	Bizkaia	Herida de bala.	Caballería (alférez) (Hijo del duque del Infantado).	Arostegui; 081-23 y 1169-01.
06	Arteaga, Jaime		¿Lazkao? ¿Madrid?	01-1938	Frente de Teruel.		Soldado, regular.	081-22.
07	Ayerbe Zurutuza, Bernardo	28 (28-11-1909)	Ataun	06-01-1938	Teruel		San Martín de Loinaz. Requeté (sargento).	0543-48, 1169-02 y FPEV.
08	César García, Manuel		Cádiz	07-01-1938			San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-02.
09	Elizondo Michelena, Alejandro		Elizondo (Nafarroa).	09-01-1938	Hospital de Cella.		San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-02.
10	Gabilondo Aguirregomezcorta, Antonio		Elgoibar	01-01-1938			San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-02.
11	Garmendia Apalategui, Francisco		Zaldibia	13-01-1939				0525-46.
12	Giménez Porras, Enrique (aparece también como Jiménez)[1]	36 (02-01-1902)	Palma (Mallorca).	11-01-1938	Frente de Teruel.		San Martín de Loinaz. Requeté (capitán de caballería).	0543-48, 1169-02 y FPEV.
13	Ibañez Orcajo (aparece también como Arcajo o Areajo), Jesús[2]	42 (08-07-1894)	Burgos (Residente en San Sebastián).	06-04-1937	Hospital de San Sebastián (herido en Aretxabaleta).	Herida en el perirecto el 31-03-1937.	San Martín de Loinaz. Requeté (capitán).	0543-48, 1169-02 y FPEV.
14	Insausti Usabiaga, José	19 (14-03-1918)	Lazkao	09 (o 3)-01-1938.	Hospital de Zaragoza.	Herido en Teruel el 02-01-1938.	San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-02 y FPEV.
15	Izaguirre, Miguel		Ataun	01-1938	Hospital Santa Eulalia.	Gravemente herido.	San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-01.

16	Izaguirre Alsema, Ezequiel	27-28 (nacido en 1910)	Ataun	12-01-1938	Frente de Teruel.	Herido en 07-01-1938.	San Martín de Loinaz. Requeté.	0543-48, 1169-02 y FPEV.
17	Jaúregui Beguiristain, Tomás		Ataun	12-01-1938	Frente de Teruel.		San Martín de Loinaz. Requeté (cabo o caporal).	0543-48 y 1169-02.
18	Larrañaga Irizar, Sabino		Lazkao	30-12-1938				0525-46.
19	Lépez de Echezarreta Vélez de Mendizabal, Luis	19 o 20 (1908)	Ordizia	08-07-1938			Bailén-24 Regimiento de Infantería.	0525-46 y Ordizia.
20	Murua Aizpurua, Vicente	20 (27-10-1916)	Ordizia	12-05-1937	Frente de Durango (333-A cota).	Fallecido en el acto por impacto de bala.	Requeté Urdaneta.	0525-46 FPEV y Ordizia.
21	Murua Zurutuza, Francisco	20 (10-12-1916)	Lazkao	03-07-1937	Hospital de Vitoria.	Herido en el Frente de Amorebieta.	San Martín de Loinaz. Requeté.	1169-02 y FPEV.
22	Odriozola Munduate, Juan Antonio (también consta como «José Antonio»)		Olaberria	31-12-1937	Frente de Teruel.		San Martín de Loinaz. Requeté (alférez).	0543-48, 1169-02.
23	Olangua Martínez, Auxencio	18 (17 12-1918)	Artazu (Navarra) (Residente en Ordizia).	14-06-1937	Hospital de Berriz.	Herido en el estómago en el frente de Bizkaia el 13-06-1937.	Requeté Urdaneta.	0525-46 FPEV y Ordizia.
24	Olano Iparraguirre, José		¿Lazkao?	04-04-1938				0525-46.
25	Oyarzabal Olano, Ignacio		Olaberria	04-10-1936				0525-46.
26	Prado Álvarez, Manuel[3]		Novalto	11-01-1939	Frente de Cataluña.		San Martín de Loinaz. Requeté (cabo/caporal).	0543-48, 1169-02.
27	Rodríguez Carrajo, Nicanor		Galicia	07-01-1938			Requeté San Martín de Loinaz (participa en el tercio de Bizkaia en diciembre de 1937).	1169-02 y FPEV.
28	Sánchez Vázquez, Manuel	17 (03-09-1920)	Muskiz	28 (o 29)-05-1938			San Martín de Loinaz. Requeté (participa en el Tercio de Bizkaia en diciembre de 1937).	1169-02 y FPEV.
29	Urdangarin Munduate, José Antonio[4]		Ataun	03 (o 4)-06-1937	Hospital de Vitoria.	Sufre una herida en el tórax aquel mismo día en el Frente de Amorebieta.	San Martín de Loinaz. Requeté (cabo).	1169-02 y FPEV.

OBSERVACIONES:

La mayoría de las signaturas corresponden a las carpetas del Archivo Municipal de Beasain, por ejemplo, «1169-02» se refiere a la carpeta 1169, lote 02. Los miembros con la signatura 0525-46 del Archivo Municipal de Beasain eran funcionarios de la CAF.

Los que tienen la signatura «Ordizia» obran en el libro sobre la Memoria Histórica de Ordizia (ASKOREN ARTEAN (varios autores): Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014).

La información de los que tienen la signatura «Arostegui» obra en el libro sobre requetés realizado por el historiador Julio Arostegui (AROSTEGUI, Julio: Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939). La esfera de los libros, Madrid, 2013.)

Las signaturas FPEV son extraídas de la web de la Fundación Popular de Estudios Vascos, donde se custodian las fichas de los carlistas guipuzcoanos. Se pueden encontrar en los siguientes enlaces: http://www.fpev.es/index.php/fichas-de-la-junta-carlista.

[1] Fue sepultado en Beasain, pese a que no era natural de la localidad.
[2] Entrenó a los requetés de Beasain, incluso antes de la guerra.
[3] Fue sepultado en Beasain, pese a que no era natural de la localidad.
[4] En el documento de la signatura 1169-02 se recoge de manera errónea como Juan Francisco en lugar de José Antonio.

MIEMBROS DE LOS GRUPOS MUNICIPALES FRANQUISTAS DE BEASAIN (1936-1945)

PRIMER AYUNTAMIENTO FRANQUISTA DE BEASAIN (29-07-1936)

Este grupo municipal fue nombrado el 29 de julio de 1936 por el comandante militar Alberto Ruiz Moriones (adjunto a Pablo Cayuela). Según consta en la documentación, el grupo municipal franquista celebra su primer pleno el 16 de agosto de 1936, con los siguientes miembros:

-Guridi Aramburu, José Luis (alcalde)
-Cerrajería Tiffe, Miguel (teniente de alcalde)
-Arana Gaiztarro, Pedro[1] (teniente de alcalde)
-Urteaga Otegui, Restituto[2] (concejal-síndico)
-Aramburu Aramburu, José (concejal)
-Artolain Gaztañategui, Rufo (concejal)
-Asla Lapart, Eusebio (concejal)
-Esnaola Elicegui, Martín (concejal)
-Ezquiaga Beracoechea, Francisco[3] (concejal)
-Garin Insausti, José Luis (concejal)
-Mendia Lasa, José (concejal)
-Unzueta Jauregui, Francisco (concejal)
-Zaballos Imaz, Germán (concejal)

Este grupo municipal se mantuvo hasta el 29 de marzo de 1941, cuando fue sustituido por un nuevo corporativo. Cabe mencionar la dimisión del alcalde José Luis Guridi Aramburu el 8 de febrero de 1941, cuyas funciones asume de manera interina Miguel Cerrajería Tiffe, hasta que el gobernador nombra otro gobierno municipal el 29 de marzo. Miguel Cerrajería toma posesión del cargo de alcalde interino en el pleno celebrado el 22 de febrero.

MIEMBROS DEL SEGUNDO GOBIERNO MUNICIPAL DE BEASAIN (29-03-1941)

Este nuevo grupo municipal fue nombrado el 29 de marzo de 1941. Como podemos observar, estaba formado por los mismos miembros del anterior grupo:

-Esnaola Elicegui, Martín (alcalde)
-Aramburu Aramburu, José (concejal)
-Artolain Gaztañategui, Rufo (concejal)
-Asla Lapart, Eusebio (concejal)
-Cerrajería Tiffe, Miguel (concejal)
-Ezquiaga Beracoechea, Francisco (concejal)
-Garin Insausti, José Luis (concejal)
-Unzueta Jauregui, Francisco (concejal)
-Zaballos Imaz, Germán (concejal)

Según las informaciones que obran en nuestro poder, en el periodo limite de nuestra investigación (1945), no se producen más cambios. Este gobierno se mantendría hasta el 1 de mayo de 1949, cuando el alcalde Martín Esnaola es sustituido por Miguel Cerrajería Tiffe.

(1) Pedro Arana Gaiztarro fallece el 12 de febrero de 1940.
(2) Restituto Urteaga Otegui fue concejal del anterior grupo municipal.
(3) Francisco Ezquiaga Beracoechea fue nombrado teniente de alcalde el 6 de abril de 1940, en sustitución de Pedro Arana Gaiztarro, que había fallecido el 12 de octubre de este año.

COMISIÓN PONENTE DEL AYUNTAMIENTO DE BEASAIN

El ayuntamiento elegido por el Comandante militar Alberto Ruiz Moriones el 29 de Julio de 1936 creó una comisión para proporcionar la información solicitada por las autoridades militares y civiles franquistas. La comisión trasladaba los informes redactados al alcalde José Luis Guridi, mientras que este, una vez de haber dado el visto bueno, los remitía a las autoridades correspondientes.

Fueron miembros de este comité los siguientes concejales:

-Francisco Ezquiaga Beracoechea, jefe del comité

-Francisco Unzueta Jauregui, miembro del comité y secretario habitual

-Eusebio Asla Lapart, miembro del comité y secretario ocasional

Tenemos constancia de la participación de estos tres concejales en el comité ponente. En la documentación no se han encontrado más nombres de concejales. Por el momento, además de estos tres miembros, no sabemos si participaron otros concejales.

Los informes redactados y suscritos por ellos se encuentran en el Archivo Municipal de Beasain: carpeta A088, lote 01; carpeta 073, lote 23; y carpeta 1169, lote 02.

Además de los informes suscritos, existen una serie de informes de temática similar no firmados por los miembros del comité, pero a pie de página aparecen las referencias *«el presidente»* y *«el secretario»* en la mayoría de los casos. Entendemos que, pese a que no están suscritos, son informes redactados por los diferentes miembros y trasladados al alcalde.

Nota. Francisco Ezquiaga Beracoechea, además de ser jefe de la comisión ponente, suscribe como responsable de la Falange de Beasain varios informes custodiados en la carpeta A088 lote 01 y en la carpeta 1169 lote 02.

BEASAINDARRAS DE DERECHAS DETENIDOS

RELACIÓN DE LOS SIMPATIZANTES DE LA DERECHA DETENIDOS AL COMIENZO DE LA GUERRA

Cuando se produce el golpe de estado, el Ayuntamiento de Beasain, gobernado por el Frente Popular, y el Comité de Defensa de Beasain, por prevención, deciden detener a una serie de simpatizantes beasaindarras de la derecha (muchos de ellos pertenecían al Círculo Tradicionalista). Estos presos fueron retenidos en la cárcel de la casa consistorial de Beasain, y fueron puestos en libertad días antes[1] de la entrada del Ejército de los sublevados en la localidad, gracias a la intermediación del jefe del Comité de Defensa, Ignacio Cortés Ceballos.

Un documento realizado por el primer gobierno municipal franquista el 25 de mayo de 1940 nos informa de esta lista.

-Aguado Baza, Justo (fallecería más tarde en el frente)
-Aramburu Urteaga, Martín
-Arguiñano Arzoz, Epifanio
-Artolain Gaztañategui, Rufo
-Asla Lapart, Eusebio
-Chinchurreta Amundarain, Pablo (fallece antes del 25 de mayo de 1940)
-Ezquiaga Beracoechea, Francisco
-Gallego Sáez, Florencio
-Gaytan de Ayala Belarroa, Joaquín
-Hernando Villahoz, Antonio
-Inchausti Dorronsoro, Daniel (natural de Ataun y residente en Bilbao, fue detenido en Ataun)
-Jauregui Amiano, Juan
-Martin Olmedo, Germán

[1] Según algunas fuentes estos detenidos fueron liberados algunos días antes de que entrara en Beasain el Ejército sublevado. Según otras fuentes unas horas antes.

-Mateos Navazo, Ismael
-Mendia Lasa, José
-Montejo Zárate, Enrique
-Pérez Martínez, Fermín
-Quintas Fernandez, Miguel (fallece antes del 25 de mayo de 1940)
-Zubiaga Imaz, Luis (natural de Zornotza, detenido en Olaberria)

RELACIÓN DE LOS SIMPATIZANTES DE LA DERECHA EN VIGILANCIA DOMICILIARIA AL COMIENZO DE LA GUERRA

A varios sospechosos de simpatizar el golpe de estado se impuso la pena de vigilancia domiciliaria en lugar de trasladarlos a prisión. A saber:

-Arrieta Ayestaran, Micaela
-Esnaola Gorostidi, Martín
-Iraola Corta, Cándido
-Montejo Zárate, Abundio
-Montejo Zárate, Fermín
-Unzueta Jauregui, Francisco

PRESOS DE LAS CÁRCELES Y BATALLONES DE TRABAJADORES DE LOS REPUBLICANOS

Los simpatizantes de derechas de este listado fueron detenidos por las fuerzas republicanas fuera de Beasain, cuando luchaban a favor de las tropas de Franco.

-Grimalt López, Manuel: miembro de la Falange. Trasladado a la prisión de Alicante después de su detención.

-Grimalt López, Vicente: miembro de la Falange. Guardia Civil. Desarmado y detenido en San Sebastián. Permaneció en el batallón de trabajadores de Bilbao hasta 1937.

Anexo: Testimonios

Aierdi Aldasoro XABIER y Barandiaran Erauskin ANE

(Zumaia, 19-12-1924) (Lazkao, 07-1926)

Sobrinos de *Bernabé Aierdi Beobide* de Beasain. Barandiaran Erauskin, además es Lazkaotarra.
Entrevista en euskara realizada en Getaria el 12 de septiembre del 2014.

Al día siguiente de caer Donostia en manos de los sublevados, tuvimos que marcharnos de Zarautz a Bilbao. El padre había encontrado trabajo allí". **(Xabier Aierdi)**

"Yo pasé el verano en Lazkao. Vi pasar a los soldados por Lazkao. Algún soldado le dijo a nuestra madre cuando estaba en la huerta que lo habían cogido y traído a la fuerza". **(Ane Barandiaran)**

"Los soldados entraron en nuestra casa a registrar la casa". **(Ane Barandiaran)**

"En el mismo Lazkao hubo también algunos tiroteos. Alguno de ellos entre los propios sublevados". **(Ane Barandiaran)**

"A algunas mujeres les cortaron el pelo". **(Ane Barandiaran)**

"Yo fui en el barco "Habana", junto con otros cuatro mil niños a Inglaterra". **(Xabier Aierdi)**

"Luego estuvimos viviendo en una colonia de niños cerca de Burdeos y más tarde vinimos a Angelu (Lapurdi)". **(Xabier Aierdi)**

"Al entrar los alemanes en Hendaia, fuimos a Beasain con el tío Bernabé Aierdi, el 29 de junio de 1940". **(Xabier Aierdi)**

"Al volver, a mi padre lo metieron en la cárcel de Ondarreta para una temporada". **(Xabier Aierdi)**

"Eso sí, cada vez que venía Franco por aquí, al padre lo llevaban a la cárcel". **(Xabier Aierdi)**

"Tuve a dos tíos en la cárcel porque eran nacionalistas vascos". **(Ane Barandiaran)**

"A nuestro tío (Bernabé Aierdi Beobide) alguien lo denunció porque escuchaba la emisora "BBC de Londres"". **(Xabier Aierdi)**

"Nuestro tío solía ir a misa a Lazkao, en vez de ir a Beasain" **(Ane Barandiaran)**

"En Lazkao, después de la guerra, hubo mucho odio entre los favorables al alzamiento y los contrarios". **(Ane Barandiaran)**

"Después de la guerra, pasamos más hambre que en tiempo de guerra". **(Xabier Aierdi)**

"Para no pasar hambre, había que ir en busca de patatas y otras cosas". **(Ane Barandiaran)**

"Cuando nosotras hablábamos en vasco/euskara, siempre aparecía alguno de alguna parte diciendo "¡Habla en cristiano!"". **(Xabier Aierdi)**

"Una vez que veníamos en tren de Donostia, estábamos hablando en vasco/euskara y una mujer nos dijo "que tuviésemos educación"; porque ella no entendía el vasco/euskara. Tenían un orgullo especial". **(Xabier Aierdi)**

"Nosotros en la escuela, antes de la llegada de Franco, hacíamos todo en vasco/euskara. Luego, después de entrar el ejército de Franco, cambiaron los maestros y todo en español". **(Xabier Aierdi)**

"En Lazkao se hablaba en vasco/euskara en la calle, pero en la escuela, todo en español. No sabemos por qué ocurría eso, quizás porque había una gran relación con los benedictinos". **(Ane Barandiaran)**

Aiesta Kristobalena ELEUTERIO
(Beasain, 17-09-1925)

El 27 julio de1936 vivió la entrada de tropas en Beasain.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 11 de junio del 2014.

"Mi tío (Eleuterio Aiesta Mujika) *murió en CAF en un accidente".*

"Mi padre (Juan José Aiesta Mujika) tomó parte en el PNV, fue uno de los que fundó el PNV en Beasain".

"Nosotros, cuando entraron los franquistas, oímos tiros, y subimos al piso del propietario de la casa (Juan Kruz Olanoren). Pusimos colchones en las ventanas".

"A nosotros nos dijeron que fuésemos a la Iglesia, porque bombardearían el pueblo. Allí nos enteramos de que habían detenido a la gente".

"Allí estuvo el médico Román Unanue cuidando los enfermos, y un enfermo estuvo cantando "UHP! UHP!". Tuvieron que hacerlo callar".

"Un militar nos dijo "¿tenéis hambre?" y nosotros que sí y nos dio un coscorrón de pan".

"Dijeron que cayó una bomba en puente de Lazkaibar (Malkaskoko)".

"El colegio de los frailes de Lasalle lo habilitaron como enfermería. Mi madre anduvo ahí como voluntaria".

"Al primo Pedro Aiesta lo detuvieron en Bilbao".

"El primo, Pedro Aiesta, estuvo en la cárcel, en Logroño. José Aranburu nos dio el salvoconducto para poder ir a visitarlo".

"En la época del racionamiento, solía tener que bajar a las seis al economato. Al menos solía tener que ir una vez al mes".

"Recuerdo, cómo el maestro Don Adolfo daba grandes palizas. Había otro maestro, Chueca y era más tranquilo".

"En vasco no se podía hablar ni palabra. Los caseros, por ejemplo, no sabían en español ni decir "si" y los maestros les pegaban. Yo ya le dije una vez al maestro, "¿pero no ve que no sabe en español y que no le va a enseñar a golpes?"".

"En la escuela nos daban correaje y camisa azul".

"Cuando los franquistas tomaban una ciudad, siempre teníamos que salir a desfilar".

"Cuando venía Franco, solíamos tener que estar con la mano levantada. Recuerdo que el que estaba a mi lado no levantó el brazo y que un falangista le dio un gran golpe diciéndole: "¿Y tú por qué no levantas el brazo?"".

"Una vez, Epifanio Arguiñano, tuvo una gran bronca con una familia de Olaberria, con una familia que tenía un bar, sobre todo con Sara Bujanda. Creo que Arguiñano tuvo algo que ver con el fusilamiento del padre de esa familia. ¡Solía tener grandes discusiones! Arguiñano, claro, lo negaba todo: que él no permitía violaciones en su compañía y que trataba de evitar los fusilamientos, etc., pero al final, Arguiñano se suicidó".

"Los padres, cuando iban a hablar de política, hablaban en vasco, para que no pudiéramos entender, dado que nosotros no fuimos criados en vasco".

Aldasoro Ormazabal BERNARDINA
(Mutiloa, 14-06-1923)

Cogió el testimonio de la huida de *Lino Larrea*.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 30 de octubre del 2014.

"Yo nací en Mutiloa, pero luego me fui a vivir a Eitzaga, a Zumárraga. Hace dos años que vine a vivir a Beasain".

"A Lino Larrea ya lo conozco, porque estaba casado con una tía mía, Catalina Larrea".

"Lo detuvieron estando en casa y lo llevaron al cementerio. Allí les condenaron y cuando empezaron a disparar tiros, mataron a su hermano. La tía y yo lo encontramos en casa".

"Se quedó en un rincón, quieto. A él no le dieron el último tiro de gracia. Luego, al terminar los disparos, se movió y escapó por un costado. Creo que no estuvo allí mucho tiempo haciéndose el muerto".

"A Pedro Larrea, hermano de Lino, lo mataron. Nació en Zegama y se casó aquí. Tenía dos hijas".

"A uno de Beasain (el padre de los Igartua) lo llevaron a Mutiloa y lo mataron junto al caserío Sagasti de Mutiloa, en terrenos de Uhalde".

"En nuestra casa de Mutiloa fabricábamos harina y no pasamos hambre pero en la calle si pasaban hambre".

"En Mutiloa podíamos hablar en euskara, pero en la escuela de Zumárraga no".

"Los maestros nos castigaban por hablar en euskara".

Alegria Aierdi EDURNE
(Caracas, Venezuela, 28-10-1949)

Sobrina de *Bernabé Aierdi Beobide*.
Entrevista en euskera realizada en Getaria el 12 de septiembre del 2014.

"Yo nací en Venezuela".

"A decir verdad, el que Bernabé Aierdi vio en la gasolinera a una persona que anduvo enterrando a los muertos, etc., yo no lo sé, eso no lo he oído, más tarde lo he leído".

"Mi madre (Margari Aierdi Aldasoro) estuvo en Angelu (Lapurdi) en un campo del Gobierno Vasco. Cuando volvieron a Zarautz, se dieron cuenta de que les habían quitado todo".

"El tío (Bernabé Aierdi) estuvo bastante vigilado por la policía, porque era nacionalista vasco".

"Después de la guerra íbamos muchas veces a Beasain porque la madre tenía mucha relación con la gente de Beasain. Recuerdo que hablaban en voz baja sobre política".

"Nosotros siempre hemos tenido muy claro en casa que aquí hubo una guerra y que nosotros éramos/somos vascos".

"No obstante, no podemos decir que hemos tenido una relación estrecha con Beasain. Beasain para nosotros era el pueblo donde vivían los tíos".

"En casa, nuestra madre hizo un gran esfuerzo para que nosotros no perdiéramos el euskara. Fuera de casa no se hablaba".

"Recuerdo que tenía que hacer unos exámenes en Madrid, y yo, al escribir el nombre siempre escribía "Miren Edurne". Siempre he sido así porque yo nací en Venezuela. Me suspendieron tres veces por eso".

Apalategi Etxeberria JOXE
(Olaberria, 16-10-1920)

El 27 julio de1936 vivió la entrada de tropas en Beasain.
Entrevista mayormente en castellano con partes en euskera realizada en Beasain el 25 de junio del 2014.

"Aquí los franquistas fueron muy mal recibidos. Ellos creían que Beasain lo tomarían muy fácil".

"Aquí vino gente de fuera a defender Beasain".

"Los franquistas utilizaron un cañón y lanzaron obuses. Los lanzaban desde Olaberria y uno cayó en nuestra casa, en la actual Nafarroa etorbidea".

"Lo navarros fueron cogidos aquí con aversión por la gente. Por supuesto que todos los que vinieron no fueron navarros".

"Había un autobús de Gabiria al lado de la fábrica de tintas. Ese autobús traía gente de Ormaiztegi y Gabiria. Querían quemarlo y uno (Ugarte) que no se podía quemar aquello allí porque iba a explotar. A Ugarte también se lo llevaron para matarlo. Según se decía, el primer intento fue de matarlo en el mismo autobús".

"Beñarán era muy querido en el pueblo, solía andar montado en un caballo blanco. Se decía que el era monárquico pero dado que juró fidelidad a la República, dijo que tenía que defender la República".

"Un hermano suyo fue director de una Caja de Ahorros".

"Dicen que a Beñarán antes de matarlo lo torturaron. Parece ser que le arrancaron los pelos del bigote y las uñas. Le llevaron a Zapatari y le torturaron allí".

"Nosotros escuchamos los tiros de los fusilamientos".

"Se dice que alguno, algún ferroviario o alguien trató de escapar de la casa Zapatari".

"El Tercio Oriamendi reclutaba los soldados en el edificio del Batzoki. Muchos no sabían ni a dónde iban, muchos eran de caserío".

"Allí andaba de jefe un tal Ibañez, que era capitán. Fue uno que vino de Iruñea, uno que ya era militar".

"Ibañez tuvo muy mala fama entre sus soldados. Yo tengo oído que su muerte la originaron sus soldados".

"A Arguiñano lo hicieron teniente en la guerra. Venía muy farruco a Beasain".

"Aquí se formó el grupo de "flechas" de la juventud de la Falange después de la guerra y a los jóvenes (chicos) les daban una camisa azul e instrucción militar".

"Jesús Arguiñano luchó en la División Azul. No se si anduvo allí algún otro beasaindarra. Quizás uno de Salbatore, o quizás un Pariza, creo que también anduvo".

Aranburu Mujika MILAGROS
(Beasain, 10-02-1922)

El 27 julio de1936 vivió la entrada de tropas en Beasain.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 5 de agosto del 2014.

"Recuerdo cuando la República cómo quitaron la bandera monárquica, la quemaron y pusieron la bandera republicana".

"Antes de la guerra, sin excedentes pero vivíamos bastante bien".

"Cuando entraron los franquistas se portaron muy mal".

"Había un guardia civil que era muy querido en el pueblo (Beñaran). Dicen que era monárquico, pero juró defender la República. Al comenzar la guerra tiro que echaba, un enemigo muerto".

"Beñaran era muy elegante, siempre andaba a caballo".

"A Beñaran lo trataron como a "traidor" y lo torturaron".

"A Guillermo Ugarte, padre de "las pepitas", lo mataron y mataron a bastante gente. Recuerdo a uno que vino de Castilla, de nombre "El Farro" (Juan González Farro), que tenía muchos hijos y que vivía al lado del cine viejo (en la calle Iturriotz actual)".

"Cualquiera que salió a la calle lo mataron".

"Mi padre (Máximino Aranburu), tres hermanos y el cuñado fueron detenidos, los tuvieron en las escuelas, en lo que es ahora zona centrtal del Ayuntamiento. A algunos de ellos los llevaron a Iruñea. Al padre y los hermanos teníamos que llevarles la comida. El trato era bastante normal; yo creo que a nuestro padre no lo maltrataron, pero a los que llevaron a Iruñea sí".

"A muchas mujeres les cortaron el pelo y les dieron a beber aceite de ricino. Eran de la calle de atrás. Aquellas ya no viven. A una la llamaban "Migueleta"".

"Algunos que estuvieron encarcelados con mi padre y mis hermanos, Victoriano Oñatibia y Gregorio Begué por ejemplo; luego los llevaron a Iruñea, y allí, que les iban a dar "la libertad" y fusilaron a los dos".

"Los que se pusieron a gobernar después de la guerra, fueron gente bastante mala. El teniente coronel Moriones cortó bastantes cosas. El no podía creer ciertas cosas y solía decir "¿Qué pasa en este pueblo, que la gente buena está toda presa?". Luego se quedó a vivir en Beasain".

"Algunos eran peores que los demás, Asla, o Epifanio Argiñano, eran peores que el propio alcalde Guridi".

"Los militares pasaban muchas veces y decían "¡A la bandera se le saluda!"".

"Después de la guerra todos los puestos fueron ocupados por los franquistas y para los demás no había nada. En este pueblo se sufrió mucho".

"Nuestra madre era de caserío y entre los caseros se ayudaban. Gracias a eso no pasamos hambre"

"El pan del estraperlo era muy caro".

"Los franquistas eran gente muy mala, tenían un rencor de por sí para con los "euskaldunes"".

"Entonces estaba prohibido hablar en vasco en la calle".

Azurmendi Dorrontsoro JOXE MANUEL

(Beasain, 02-01-1922)

El 27 julio de1936 vivió la entrada de tropas en Beasain y recogió muchos testimonios.
Entrevista en castellano realizada en Donostia el 10 de septiembre del 2014.

"Se burlaban de mi padre en CAF porque no sabía hablar en español. Entonces, su deseo principal fue que yo aprendiese a hablar bien en español".

"La muerte de Beñaran fue muy conocida. Era vasco, euskaldun, nacido en Urretxu y solía andar montado en un caballo blanco y nosotros le decíamos "Arratsalde on!" y él nos contestaba "Arratsalde on!" Cuando le ascendieron a capitán lo llevaron a Eibar. Había participado en la guerra de África".

"No obstante conoció muy bien Beasain y al comenzar la guerra vino a Beasain. Sería el dirigente de la fuerzas republicanas".

"A Beñarán la gente le tenía por monárquico y de derechas, pero también por muy buena persona".

"Muchos quisieron mover a Beñarán hacia un lado o hacia el otro. El habló muchas veces con el Gobernador Militar Carrasco".

"Cuando entraron los sublevados, se extendió el rumor de que iban a reclutar en el ejército chavales de 14-16 años. Entonces tuvimos que huir hacia Usurbe. Tuvimos que estar en el caserío Basartegoikoa".

"La fuerzas sublevadas entraron por Olaberria e Ihurre. Los tiroteos duraron desde las seis de la mañana hasta las dos de la tarde".

"Vimos caer un obús en la casa de los Iraola (casa del ex-alcalde José Vicente Iraola)".

"Según parece, los Guardia Civiles (republicanos) se protegieron en las Escuelas".

"El capitán Baeza torturó a Beñarán. Le dio una bofetada a Beñarán llamándole "¡traidor!". Un conocido mío me contó que vio desde una rendija cómo torturaban a Beñarán. Decía que Beñarán se empeñó en besar el tricornio, pero Baeza no le debió dejar hacerlo y entonces le pegó de nuevo".

"Beñarán tuvo el modo de suicidarse, porque a los que iban a fusilarlos les dieron un fusil, pero el dijo que no, que a él tendrían que matarlo".

"Los tuvieron en Matias-enea, pero a alguno también lo mataron en el cementerio. He solido oir que también los mataron en Dolarea y que a Beñarán lo fusilaron al lado de una fuente".

"Le oí a mi madre decir que un primo suyo fue al cementerio y se encontró una zapatilla. Oí decir que los cadáveres estaban apilados en un montón".

"Victoriano Oñatibia era muy amigo mío. Era cobrador de un Banco y representante de una fábrica de Lizarra. Era nacionalista vasco. No sé por qué lo mataron, no he podido leer en ninguna parte. A aquel lo tuvieron preso en las escuelas con otros muchos. Lo mataron en Donostia el 23 de octubre de 1936".

"Yo ví como sacaron al padre de los Igartua, lo llevaron a Liernia, a Mutiloa, y lo mataron allí. A un hijo lo mataron en San Cristóbal. Creo que fue un falangista llamado Zubiaga el que tuvo la responsabilidad de matarlo".

"Al poco tiempo de la noche de los fusilamientos, el Ayuntamiento de Beasain envió una carta al Ayuntamiento de Lizarra agradeciendo "el servicio realizado por Lizarra a Beasain"".

"Yo no quiero hablar contra la Iglesia, pero la Iglesia no tuvo buena disposición".

"Después de la guerra había un miedo atroz".

"Yo trabajaba en el Ayuntamiento y me encargaba de la bolsa de trabajo. Después de la guerra casi no había trabajo y hubo dificultades. Dejaron también a alguno fuera por la política".

"Después de la guerra ocurría que algunos incluso te llamaban la atención por hablar "con tal o cual"".

"Al salir el exalcalde Víctor Bernedo Zubiaurre de la cárcel, yo mismo tomé parte a petición de su yerno e hicimos de intermediarios para que lo sacaran de la cárcel".

"Yo trabajaba en el Ayuntamiento y algunos ya me dijeron "tu eres tonto o qué?" porque no quería aprovecharme de la situación para enriquecer. Hubo otros que enriquecieron, aprovechando la situación. Yo no comí buen pan en aquella época".

"En 1941 hubo que realizar el mapa municipal de abastos, para recoger productos relacionados con los caseríos, etc., desde Aratz-Matxinbenta hasta Mariarats. Yo era el único que sabía hablar en vasco en el Ayuntamiento, por lo tanto, me ordenaron a mí que hiciera el trabajo de confeccionar el mapa".

Begue Sarasola ROBERTO y Begue Redondo YOLANDA

(Beasain, 29-04-1933) **(Ordizia, 23-04-1960)**

Familiares del beasaindarra asesinado *Gregorio Begue Aguado*. Además, Yolanda Begue es también familiar del ordiziarra asesinado Benito Redondo.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 27 de junio del 2014.

"Mi padre era forjador en CAF". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Mi padre y sus compañeros estaban afiliados en un sindicato". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Mi tío Rufino Sarasola Lasa se afilió en el batzoki antes de la guerra". **(Roberto Begué Sarasola)**

"El caserío de mi madre, Ezkiatxiki, fue tomado por los soldados para vigilar CAF. Eso si, aquellos soldados al menos se portaron muy bien con nosotros". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Yo creo que en muchos fusilamientos se interpusieron las envidias". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Mi tío Gregorio Begué Sarasola era maquinista de RENFE. En tiempo de la República a los maquinistas les dieron un arma. Algún franquista lo denunció por tener un arma y le llevaron por eso". **(Roberto Begué Sarasola)**

""Lo llevaron detenido a Iruñea y no volvió". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Debió ser de pensamiento republicano, yo siempre lo he oído así." **(Yolanda Begué Redondo)**

"Tenemos sospechas de que fue un vecino, un Arguiñano, y también de otro, pero no sabemos con certeza". **(Roberto Begué Sarasola)**

"En Iruñea, por lo que parece, lo dejaron "libre" y después de dejarlo "Libre" le aplicaron la "Ley de fugas" y lo mataron allí mismo, como a un conejo". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Su esposa, le enviaba calcetines hechos a mano y comida a Gregorio Begué, hasta que uno que había estado en la cárcel le dijo que no enviara más, porque lo habían matado". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Nuestros familiares lucharon mucho para recuperar los cadáveres de los asesinados de la familia" **(Yolanda Begué Redondo)**

"El padre (Arturo Begué) una vez entró en la sede de la Falange para probar quién había matado a su padre. No se lo que vio allí, pero no volvió. Y no quiso hablar de nuevo sobre el tema, no se qué vio, pero aquello debió de ser algo terrible". **(Yolanda Begué Redondo).**

"El enlace de mi padre (Arturo Begué) y de mi madre (Tomasa Redondo, de Ordizia), creo que al menos en parte al menos se debió a lo que les ocurrió a los dos". **(Yolanda Begué Redondo)**

"A mi abuelo, Benito Redondo, lo mataron por envidia. Lo enterraron en un lugar desconocido. Una vez uno nos dijo que lo vio enterrado en Altsasu junto a otros tres de Ordizia, pero nosotros no lo vimos nunca más" **(Yolanda Begué Redondo)**

"A mi tío Fausto Redondo lo mataron unos requetés en Asturias". **(Yolanda Begué Redondo).**

"Cuando mataron a mi tío Fausto Redondo, le quitaron la sortija. En Ordizia vieron a unos de derechas la sortija y les enseñaron como "trofeo de guerra". Entonces se enteraron en casa de que Fausto estaba muerto. Los que lo mataron fueron gente de Ordizia y de Beasain, no se si Arguiñano estuvo entre ellos". **(Yolanda Begué Redondo).**

"A mi abuela la llamaron del Ayuntamiento. Alguien le dijo que no fuera, que la iban a matar. Por eso se salvó. Tuvo que ir a Donostia a pasar unos meses. De vuelta, encontró saqueada la casa de Ordizia". **(Yolanda Begué Redondo)**

"Francisco Unzueta, el que fue concejal, se llevó el piano del batzoki. Ese Unzueta fue factor de RENFE en Tolosa, y cuando iba a morir, confesó que había robado un vagón completo". **(Roberto Begué Sarasola)**.

"En Beasain, entre los amigos, había una gran separación entre dos grupos. Paco Elzo fue por parte de los de derecha, por medio del fútbol, el que trató de limar distancias entre los dos bandos". **(Roberto Begué Sarasola)**

"A mi madre los de derechas le escupían en Ordizia". **(Yolanda Begué Redondo)**

"Rufino Sarasola tuvo tres penas de muerte; dos en Santoña y una en Cádiz. Fue detenido en Bizkaia y estuvo en un campo de concentración. Le hicieron juicios militares dado que fue teniente de la compañía Amaiur. Para lograr buenos informes tuvimos que pagar, a Ezkiaga, Unzueta y Asla; para que hicieran "informes favorables". No fue una garantía de dinero oficial. Con eso logramos que le conmutaran las penas de muerte y luego salió a la calle. Creo que para eso también hubo que pagar dinero. Cuando salió, se fue a Lakuntza a trabajar". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Rufino Sarasola vivía ya en Lakuntza. Cada vez que venía a Beasain había gente que le seguía por detrás, chivatos y demás daban parte de que había venido al pueblo". **(Roberto Begué Sarasola)**

"A decir verdad, muchos franquistas, tanto los que percibieron dinero para la conmutación de las penas de muerte, como otros, andaban detrás de mi tío, provocándolo, etc..". **(Roberto Begué Sarasola)**

"En las fiestas de Beasain de 1948, mi tío Rufino Sarasola andaba en la noria conmigo y se tiró desde la misma. Yo traté de sostenerlo pero me quedé con la zapatilla. Debajo, vi a una persona, Santiago Muñoz, junto al teniente de la Guardia Civil. Muñoz le dijo: "estaría borracho", y el teniente de la Guardia Civil, que tenía la orden de detener a Rufino Sarasola le respondió: "Tu te callas, tu no has visto nada"". **(Roberto Begué Sarasola)**

"Transcurridos unos años, ese Muñoz me dijo "tu tío entonces era borracho". Cogí una botella y me tuvieron que parar, porque sino le hubiese roto la botella en la cabeza". **(Roberto Begué Sarasola)**

"A mi tía Joaquina Sánchez le cortaron a cero el pelo y le dieron aceite de ricino". **(Roberto Begué Sarasola)**

Mi madre, cuando iba a los comedores sociales de la Falange, iba con un vecino carlista; la madre decía que comió gracias a él. Pero dado que no cantaba el Cara al Sol, no le daban el postre y le insultaban". **(Yolanda Begue Sarasolak)**

"Una vez a mi abuela y mi madre, en Ordizia, les impusieron una multa de 3.000 pesetas, por haberse caído un ticket que ponía el precio. No queríamos pagar, pero metieron a la abuela en la cárcel y al final tuvimos que pagar. Una persona de Ordizia apellidada Etxezarreta nos dio 1.000 pesetas". **(Yolanda Begué Redondo).**

Beola Olaziregi IÑAKO
(Donostia, 24-01-1965)

De la familia de *Jaime Agurruza Martinez,* asesinado en Beasain el 27 de Julio.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 3 de julio del 2014.

"Jaime Agurruza en si era nacionalista vasco. En la familia de nuestro abuelo y abuela, el abuelo, la abuela y el tío Jaime eran nacionalistas vascos, iban al Centro Vasco y admiraban mucho a Arturo Campión. Defendían el proyecto del Estatuto de Lizarra".

"Nuestro abuelo (Serafin Beola) se escondió y perdió el contacto con Jaime Agurruza. Después de unos días, Jaime vino a casa y le dijo: "me han alistado", porque me dijo un primo. El abuelo le dijo que huyera, pero en eso Jaime no siguió su consejo. Ahí hay una incógnita para mi. No se por qué, quizás porque no sabía a dónde huir de Iruñea. Pero a él le alistó la familia".

"En Altsasu hubo una represión tremenda. Algunos requetés se escaparon junto con la población civil. Pero Jaime no huyó. No se por qué".

"¿Cómo huir? Yo creo que de intentar huir lo hubiese hecho de civil".

"Cuando mataron a Jaime, les dijeron a los abuelos "lo han matado los vuestros" "lo han matado vuestras ideas". El abuelo les respondió: "las ideas no matan" Pero la familia carlista-tradicionalista dijo desde el primer momento que a Jaime debían de haberlo matado "los rojos"".

"Al abuelo le ordenó la familia carlista que viniera a Beasain en busca del cadáver de Jaime ya que "le han matado los vuestros".

"Logró el permiso de un juez militar, dado que la familia carlista de Iruñea tenía contactos para ello".

"En el cementerio antiguo, sacó el cadáver de Jaime de una fosa común. Junto con otros dos soldados, estuvieron trabajando toda la noche para sacar el cadáver. Pero el abuelo de ahí en adelante no solía querer seguir contando nada".

"En este momento los restos de Jaime Agurruza están en el cementerio de Iruñea. Jaime Agurruza aparece en el memorial de los "caídos por Dios y por España", como si le hubiesen matado los rojos. Falsificaron la fecha y dijeron y escribieron que había muerto el 27 de julio de 1938 (no el 27 de julio de 1936). Le dieron asimismo una medalla a la familia carlista. Eso es falsear la memoria".

"A mi abuelo (Serafin Beola) le quitaron de todo, también una máquina de escribir, el abuelo no sabía para qué, ya que ni sabían escribir".

Bujanda Olaran SARA y JOSE MARIA

(Lazkao, 30-12-1929) (Lazkao, 15-04-1932)

Su padre olaberritarra, torturado en Beasain y asesinado en Ataun.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 18 de septiembre del 2014.

"Mi padre trabajaba en CAF. Entonces despidieron a mucha gente del trabajo y nosotros tuvimos que ir a Viana (Nafarroa) a vivir. Cuando volvieron a cogerle en CAF, vinimos de nuevo aquí y nos establecimos en Olaberria". **(Sara)**

"El padre era delegado de un sindicato en CAF". **(Los dos)**

"Cuando entraron los navarros (requetés) en Olaberria, nosotros no estábamos en casa, los niños estábamos en el caserío Etxeberrigoikoa, en casa de una hermana de la madre. Pasaron unos ocho fugitivos, nosotros los vimos pasar". **(Los dos)**

"Nosotros no tenemos fotos de la infancia. Todas las fotos fueron quemadas por los militares cuando entraron en nuestra casa". **(Sara)**

"En casa los militares nos robaron muchas cosas". **(Sara)**

"Nuestro padre trabajaba en la "fábrica grande" (en CAF). Era delegado sindical. Alguien le tenía envidia o rencor por ese motivo". **(Los dos)**

"Un tal San Andrés dijo que cuando el padre estaba trabajando en la máquina le vino un pelotón a buscarle. El padre les dijo "Esperad un momento, tengo que coger la chaqueta" y un soldado le respondió: "Para el viaje que vas a hacer no te hace falta chaqueta"". **(Jose Mari)**

"Uno de Ataun nos llevó la chaqueta a casa con el reloj". **(Jose Mari)**

"Lo mataron en Ataun, en la carretera del puerto de Lizarrusti, comenzar el puerto y a un kilómetro o kilómetro y medio; uno de Aia de Ataun estaba trabajando en el bosque, oyó llegar un camión y se extrañó. Vio bajar a dos personas, uno de ellos nuestro padre. Los pusieron mirando hacia Lizarrusti, los mataron, los dejaron al borde de la carretera y se fueron. Entonces aquella persona fue donde el cura de Aia a decirle que había dos cadáveres y el cura y él mismo fueron a enterrarlos en Aia de Ataun, pero no sabemos concretamente dónde. A ese cura luego lo desterraron". **(Jose Mari)**

"La madre fue a CAF a preguntar dónde estaba nuestro padre, y allí preguntó por nuestro padre y uno le respondió: "¡No andes en su busca porque aquel está bien donde está!". Aquel era Arguiñano, entonces trabajaba como guarda en CAF. Luego nunca nos daba la cara. Aquel hombre era malo, eso os dirá cualquier familiar que sea descendiente de los muertos. Tenemos el presentimiento de que fue él el que denunció a nuestro padre". **(Los dos)**

"Una prima nuestra, vino de Viana para ayudar a nuestra madre. Las fuerzas de ocupación le cortaron el pelo a cero por no contestar "¡Arriba España!" con suficiente fuerza. Tenía 19 años. Nuestra madre le decía que cubriera la cabeza con un pañuelo, y ella que no, que era para vergüenza de los que le habían cortado". **(Jose Mari)**

"En una ocasión, nuestra madre y esa prima fueron donde ese Arguiñano a preguntarle sobre nuestro padre, y él les dijo: "para los que los han llevado por ahí, lo mejor es rezar un Padrenuestro"". **(Jose Mari)**

"En Olaberria, a uno que nos vendía leche para el bar le dijeron: "tienes que dejar de vender leche a los de ese bar, sino puede pasarte algo", y el vendedor, que era muy valiente, le contestó: "esta noche yo mismo les llevaré la leche"". **(Jose Mari)**

"Al capitán Beñarán lo mataron junto a la pared de la escuela de Lazkaomendi". **(Jose Mari)**

"En el transcurso de la guerra les quitaban las escopetas a los caseros. Nosotros las guardamos en el desván". **(Jose Mari)**

"Nuestra madre, cuando vino a Beasain, abrió un bar. Pero los del régimen le hacían la vida imposible en Olaberria". **(Sara)**

"Alustiza, el cura de Olaberria, era muy malo, y el "Jefe Local del Movimiento de Olaberria también. Ese le hacía poner la bandera española a nuestra madre y sino tenía que ir al cuartel de la Guardia Civil". **(Los dos)**

"El bar lo teníamos que cerrar a las 11 y si no había multa. Muchas veces, los del otro bar, franquistas, venían a nuestro bar a las once menos diez para demorar y provocar luego la multa". **(Jose Mari)**

"Yo no pude hacer la primera comunión con los demás y tuve que hacer a las siete de la mañana, porque era hija de fusilada". **(Sara)**

"En una ocasión vino aquel Arguiñano, entraba muchas veces a insultarnos y solía decir: "¡Los Bujanda no me quieren!". Nosotros no lo podíamos echar. Esa vez trató de entrar a la cocina, y Jose Mari le dijo: "¡A ti no te podemos echar del bar pero no entrarás en la cocina!". Dijo: "¡Quiero hablar con la madre!", y Jose Mari que no y salió fuera. Fue un día de víspera de las fiestas de Beasain. Esa noche se tiró al tren. Antes de estar con nosotros estuvo en otras dos casas". **(Los dos)**

"Estuvo en otras dos casas y una de ellas, seguramente, sería la casa de Agripina (de los Igartua)". **(Sara)**.

"Después de la guerra, los sermones en español, la misa en español y la doctrina en español". **(Sara)**

"Nosotros teníamos un maestro venido de Segovia, y en vez de decir "¡Buenos días!" solía decir "¡Arriba España!". Si se hablaba en euskara ante él, imponía una multa de diez céntimos, tanto en la escuela como fuera de ella". **(Jose Mari)**

"Nosotros sabíamos algo de español y nos podíamos arreglar, pero había caseros que sabían solamente euskara". **(Jose Mari)**

Gamarra Larrauri AMAIA
(Beasain, 08-09-1956)

Hija de *Eduardo Gamarra* gudari y militante comunista.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 1 de agosto del 2014.

"Cuando entraron los franquistas, mis abuelos si, estaban en Beasain, pero mi madre estaba en Donostia".

"Antes de tomar Donostia, en agosto, por miedo a los moros, se fue a Bizkaia, a Durango".

"Vió el bombardeo de Durango y de allí se fue a Bilbao. De Bilbao se fue a Bretaña como exiliada".

"A mi padre lo llevaron al frente al monte Oriamendi. Era un crío. Mi tía tuvo que ir a donde Jesús Larrañaga a decirle que mi padre era un crío y no lo llevaran al frente. El padre nunca le perdonó eso a la tía, porque él quería ir al frente a combatir".

"Cuando los franquistas tomaron Donostia, el padre huyó de Donostia y por Francia se fueron a Catalunya y estuvieron refugiados allí, valiéndose de un convenio que hubo entre el Gobierno Vasco y la Generalitat; estuvieron en Granollers".

"Mi padre ingresó en el Ejército Republicano como carabinero en un cuerpo de la Generalitat. El cuartel lo tuvieron en Seu d'Urgell".

"Fu hecho prisionero y estuvo en un campo de concentración de los militares. Salió en 1940".

"Lo apresaron junto a otros tres catalanes. Con aquellos tres siempre mantuvo buena amistad".

"Entonces recibimos mucha solidaridad. Los guipuzcoanos recibimos en Bizkaia una buena acogida. Mi madre recibió asimismo en Bretaña una acogida muy buena. Los catalanes también nos recibieron bien y nosotros les debiéramos de agradecer eso mucho a los catalanes. No podemos olvidar nunca la acogida que nos han hecho otros pueblos"."A mi hijo le enseñe los lugares donde anduvo mi padre durante la guerra. Eso no podemos olvidar".

"Mi padre vino en 1945 a Beasain. Trabajó en CAF. Allí había un pequeño grupo del Partido Comunista y en el camino hacia CAF colocaban banderas Republicanas e Ikurriñas. Lo detuvieron en 1948, el día de San Juan. Lo detuvieron en casa, dos guardia civiles. Uno de ellos salió de la Guardia Civil y vivió luego como paisano en el pueblo. También detuvieron a uno de Lazkao. Un amigo logró escapar y se fue a vivir a Capbreton".

"En las primeras Navidades después de la detención, le fue uno de la fábrica con una cantidad de dinero. Aquel dinero lo recogieron en la fábrica para los presos".

"Cuando estuvo preso mi padre, detuvieron y fusilaron a tres guerrilleros de Bilbao. En la cárcel hicieron una huelga de hambre".

"Para salir de la cárcel bajo fianza, tuvo que poner una fianza de 10.000 ptas. Esa fianza la pusieron los hermanos Larrañaga y Ormazabal, dueños de la fábrica Indar".

"Algunas personas le hicieron la vida muy difícil a mi madre. No diré quiénes porque viven sus familiares. Sin embargo, los de la familia Unzueta fueron mejores. Cuando detuvieron a mi padre, Unzueta fue a donde mi madre a decirle que él iría a hablar con la Guardia Civil".

"González sacó una ley para que la gente que anduvo en el Ejército Republicano cobrara una pensión. No obstante, el padre tuvo que estar 18 años sin cobrarla y al final logró cobrarla gracias a sus amigos catalanes de la cárcel".

"Yo, por eso, siempre he mantenido buena amistad con los catalanes".

Garcia Bergara JABIER
(Beasain, 27-02-1941)

Recogió diversos testimonios de gente del pueblo.
Entrevista realizada en castellano en dos partes en Beasain el 3 y 22 de julio del 2014.

"Antes de que entraran los franquistas en Beasain, entraron unas mujeres, tres en concreto y anduvieron tratando de engañar a las autoridades de Beasain diciendo que no entrarían en Beasain. En Beasain no se preparó ninguna defensa".

"Mi tía Dionisia Bergara dijo que los "navarros" bajaron del monte que está tras la empresa Estanda. De ahí bajaron a Antzizar. Luego tomaron el camino de Sorobideeta, camino estratégico. Entonces, mi tía y su familia, dejaron la casa cerrada, con sábanas blancas en los balcones".

"Mis familiares subieron de Sorobideeta para arriba y se encontraron con unos soldados republicanos. Aquellos tenían bombas de mano. Seguramente, aquellos les echarían luego a los requetés desde la estación".

"Del entorno del caserío Altune de Senpere, les dispararon balas a las tropas de Mola. Luego, las tropas de Mola al dueño del caserío, a un Sarriegi, le pidieron que les trajera dos armas, que si no lo iban a fusilar. Le costó mucho encontrar dos armas y entregarlas".

"Los Guardia Civiles disparaban tiros desde la torre del Ayuntamiento en contra de los requetés. Cortés estaba allí".

"Una noche vinieron milicianos eibarreses en un camión".

"Los eibarreses tenían escopetas bastante buenas. Yo ya conozco a alguien que encontró una escopeta de aquellas".

"Unos milicianos disparaban por encima de lo que ha sido hasta hace poco el bar Loinatz. Los requetés desde una casa desvalijada de Kale Nagusia. Fue un tiroteo muy cercano".

"De la casa de la estación los milicianos les tiraron bombas caseras a los requetés y luego se fueron. Los requetés, cuando entraron en esa casa, mataron al matrimonio, ya anciano, que vivía en aquella casa".

"Cuando mataron a Ramón Crespo, su esposa Juana Alustiza no pudo pagar la renta de la casa. Vivía en casa de José Luis Guridi y tuvo que ir de aquella casa. Se pusieron a vivir debajo de nuestra vivienda, en Andre Mari kalea".

"Mi abuela me contó que se escuchaban los gritos de los torturados en Matias-enea.".

"Beñaran estaba en Nafarroa etorbidea (Avda. de Navarra) con un mortero. Cuando reventó el mortero, lo detuvieron en un portal ".

"A Beñaran le cortaron las piernas con una sierra, le sacaron las uñas con alicates y le quemaron el bigote y los genitales. Eso fue en Matias-enea. Yo creo que eso les hicieron a todos los Guardias Civiles. A ellos los quemaron en la parte trasera del cementerio".

"Yo he solido oir que hicieron tres pilas con los muertos, en tres fosas".

"A mi madre le oí que mataron también a otra mujer, en el barrio Ezkiaga, a culatazos".

"A las esposas de los fusilados les cortaron el pelo al cero, les dieron a beber aceite de ricino y con la banda de música las sacaron de kalejira por el pueblo. Esas fueron las viudas de Crespo, Uribe-Etxebarria y Mendia, seguro; pero creo que hicieron eso con las viudas de todos los fusilados".

"En una ocasión, Agapito Oiarbide fue donde Rufo Artolain que era entonces concejal carlista diciendo, a ver qué había que hacer con Bergara y Artolain le dijo: "no tocad a Bergara! ¡En este pueblo hemos derramado mucha sangre!". Luego ese Oiarbide se suicidó".

"Un vecino nuestro, Anastasio Elgea, era obrero de Guridi. El y Guridi estuvieron en el cementerio, cuando fusilaron a la gente. Anastasio decía que, después de haberlos matado, les ataron una cuerda en los pies y los arrastraron a las fosas comunes".

"Una vez, en la Iglesia, después de pasar unos años, nos topamos con José Luis Guridi. Estaba con un gabán azul. Estaba también con él, Muñoz, el de la imprenta. Le preguntamos "¿Qué tal está?" y nos contestó, "aquí dentro (en el pecho) tengo un gran dolor, desde que me obligaron a estar presente en los fusilamientos"".

"El frente todavía se encontraba en Bergara, en el matadero mataron muchos animales para alimentar al ejército franquista".

"De Ordizia hacia Bergara, a 20 metros de altura sobre Beasain, los aviones pasaban muy bajos, solían ir a destruir el frente de Bizkaia".

"En el Goierri unos curas, se contaba que tenían las listas de las personas que había que detener".

"En una ocasión, Pablo Cayuela les echó una bronca a unos beasaindarras porque era "un pueblo de izquierdistas y comunistas". Eso me lo contó Fernando Laborde".

"Una tal Victoriana Gómez me contó una vez, que en 1936, en la Iglesia estuvo un expreso de derechas agarrado a cada santo".

"En las fábricas militarizadas de Beasain, la producción de bombas la gestionaba un tal Aguado, que era del régimen".

"En Beasain cosieron ropa para los soldados de los sublevados que andaban en el frente; esa actividad la dirigían unas mujeres falangistas".

"Una vez hubo una trifulca entre Epifanio Argiñano y Pepi González en el puente de Urbieta (del matadero). González le acusaba a Arguiñano de ser culpable de la muerte de su padre (Teodomiro González que lo mataron en Asturias). Dicen que Arguiñano bajó la cabeza".

"Mi abuelo nunca me contó nada sobre la guerra".

"Mi abuela decía que los franquistas no hicieron la guerra por la religión, sino que la hicieron por la política. No respetaron a los civiles".

"El hijo de uno del régimen me pegaba con normalidad y me aplastaba la cabeza contra los hierros de la plaza".

"Muchos de los que lucharon en la guerra dejaron de ir a la Iglesia después de la guerra por el comportamiento que tuvo la Iglesia. Por ejemplo, mi familia de Ordizia, mi padre y sus hermanos dejaron de ir a la Iglesia".

"Los alemanes anduvieron en Idiazabal, Etzegarate, tomando medidas y haciendo estudios".

"En Beasain, el racionamiento fue dependiente de las influencias de cada uno".

"Con el estraperlo, alguna gente aquí, en Beasain, hizo dinero".

Garmendia Goitia AITOR

(Beasain, 18-06-1934)

Las tropas que entraron en Beasain ocuparon la casa de sus familiares.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 16 de julio del 2014.

"En nuestro barrio, en Antzizar, en el túnel, los carlistas de Beasain andaban en formación, haciendo instrucción militar o entrenamiento. Muchos de ellos luego tuvieron peso en el pueblo".

"El caserío de nuestro padre (Antzizar) fue el primero de los que tomaron ellos. Nos denunciaron con acusaciones muy duras. Yo entonces tenía un año".

"Los requetés que tomaron la casa, la mayoría eran navarros, pero no vascoparlantes. Nuestra casa fue totalmente vaciada; nos llevaron las sábanas y demás. Para entonces ya nos habíamos ido de nuestra casa".

"Cuando entraron en Beasain, la abuela se escapó llevándome a mi en brazos. De Antzizar por Loinatz fuimos al caserío de los abuelos, a Gudugarreta. A la abuela le dispararon unos tiros".

"El trato para con las mujeres fue muy malo. A las mujeres les cortaban el cabello y les hacían beber aceite de ricino. Yo no lo ví pero todos lo comentaban. No obstante, no sé nombres, nunca me los contaron".

"A mi padre lo tuvieron encarcelado en Beasain y un soldado les dijo que por cada soldado franquista que muriera en el frente de Azkoitia, fusilarían a veinte. En la cárcel estuvo unos dos meses".

"Al liberarlo le dijeron: "ponte la chaqueta". Él creyó que lo llevarían a fusilar. Al salir le dijeron amenazándole: "que no te veamos en la calle ni en ningún sitio". Yendo hacia casa, frente a la casa de Carola, una mujer llamada Ángeles, le salió al camino y le dijo: "estás demacrado!". "¿Qué te han dicho?" le preguntó y él le respondió: "que no me quieren ver en la calle". Entonces le dijo que no fuera por allí y que fuera por detrás y le aconsejó que fuera por el lado del ferrocarril hasta el molino de Igartza. Así las cosas, tuvo que huir hacia Olaberria, y el padre solía decir que aquella mujer le salvó la vida".

"Una vez, los requetés le robaron el puchero a la abuela. Mi abuelo les dijo: "deje eso, que con la comida de la familia no juega ni Dios!" Entonces el requeté le apuntó con el arma y el abuelo: "A ver quién tiene más cojones si tú apuntando o yo esperando". El requeté dejó el puchero lentamente en su sitio.

"Asimismo, entre los curas había de todo. Delante de algunos teníamos cierto miedo para hablar".

"Un cura dijo en un sermón: "supongo que aquí no habrá ningún rojo, ningún separatista!". Yo y otro fuimos a decirle algo, pero un maestro de CAF nos paró los pies y nos dijo: "esperad, ahí no ganaremos nada y podemos tener mucho que perder".

"Después de la guerra, a unos 30 años, cuando gobernaba Franco, la Iglesia celebró el Concilio Vaticano II. En el franquismo, hasta entonces, cuando acudía el Ayuntamiento a la Misa Mayor, uno de los que tocaba el órgano, en el momento del Alzamiento solía tocar el himno de España con el órgano. Siendo alcalde Hunolt, un día no fue esa persona y los demás organistas no lo quisieron tocar. Entonces, el alcalde Hunolt, llamó al Párroco Don Segundo Dorronsoro y le preguntó a ver por qué no se había tocado el himno. El Párroco le respondió que hasta entonces se había tocado pero que en adelante no se tocaría, ni el himno ni ninguna otra cosa, pues según las conclusiones del Concilio Vaticano II, el momento del Alzamiento exigía un silencio absoluto y ambiente de meditación y así estaba decretado. El alcalde Hunolt, desde entonces, solía llevar a la iglesia a la banda municipal de Música en el cortejo y la banda se quedaba en el pórtico. Al llegar el Alzamiento, un franquista abría las puertas de la iglesia y la banda interpretaba el himno de España. Una chiquillada. A mí también me invitaron a que tocara el himno de España con el órgano pero yo no toqué nunca".

Ibaibarriaga Usabiaga ARANTZA y PEDRO MARIA

(Beasain, 16-07-1941) (Beasain 27-02-1943)

Hermanos de *Alfontso Ibaibarriaga Usabiaga* gudari y militante abertzale. (En la entrevista se intercala alguna que otra frase de Martin Dorronsoro).
Entrevista en euskera realizada en Donostia el 15 de septiembre del 2015.

"Tanto el padre, Alfontso Ibaibarriaga, como el abuelo, Pedro Usabiaga, eran muy conocidos entre los nacionalistas vascos". **(Los dos)**

"En Beasain los republicanos tenían mucha fuerza. Al PNV le costó mucho su desarrollo. En Beasain los socialistas y los de la CNT eran potentes, aun cuando luego también el PNV vino para arriba". **(Pedro Mari)**

"El padre (Alfontso Ibaibarriaga) tenía muy buenas relaciones con los socialistas y los anarquistas. Decía que los anarquistas eran muy cultos y que con ellos aprendió mucho". **(Pedro Mari Ibaibarriga)**

"En tiempo de la República había competencia entre el Batzoki y la Sociedad de Juego Ferroviaria, para atraer a la juventud. La mayoría de los jóvenes solían ir a la "ferroviaria" porque el baile era más liberal. Nuestra madre (Kristina Usabiaga Mujika) también solía ir allí y el abuelo (Pedro Usabiaga) se quedaba en la puerta, mirando dónde andaba la hija". **(Pedro Mari)**

"Un grupo de carlistas de Beasain estuvo esperando la entrada de los sublevados" **(Arantza)**

"El padre (Alfontso Ibaibarriaga) y el abuelo (Pedro Usabiaga) tuvieron que huir, pues si no los hubieran matado. Fueron a Ondarroa, al pueblo natal del padre". **(Pedro Mari)**

"En Beasain los mataron en el cementerio". **(Arantza)**

"Nuestro caserío, Andramendi, estaba y está detrás del cementerio. Nuestra madre solía decir que los mataron detrás del cementerio, fuera del cementerio, abrió la ventana y vio caer los cuerpos". **(Martin Dorronsorok)**

"Nuestra madre solía decir que, Beñaran, murió gritando "¡Viva la República!"". **(Arantza)**

"José Usabiaga no fue el único que le llevaron los requetés por la fuerza. También llevaron a un cuñado suyo. Pensamos que algunos estuvieron encima para eso". **(Arantza).**

"Nuestro padre (Alfontso Ibaibarriaga) estuvo fabricando armamento durante la guerra. Lo detuvieron entre Cantabria y Asturias". **(Pedro Mari)**

"El padre estuvo preso en Santoña. Estando allí tuvieron un hijo y la madre (Kristina Usabiaga) tuvo que ir allí a enseñarle el niño. Aquel nació en 1937". **(Los dos)**

"Al tío (José Usabiaga Mujika) lo llevaron de requeté por la fuerza. Aquel tenía estudios de magisterio, estudiaba en Donostia, y estuvo a punto de ser fichado por la Real, pero el abuelo (Pedro Usabiaga) no le dejó. Aquel anduvo camuflado en Beasain, en la enfermería de campaña organizada por el médico Cesáreo Ugarte como enfermero, porque Ugarte era amigo suyo. Pero alguien se dio cuenta y lo denunció, y le llevaron de requeté en el tercio Oriamendi. No obstante, él no murió en el frente, sino en el camino del frente a casa". **(Pedro Mari)**

"Cuando el padre volvió a casa, lo detuvieron de nuevo y le llevaron a un Batallón de Trabajadores. Estuvo en Torrubia, construyendo el ferrocarril nuevo entre Cariñena y Zaragoza". **(Los dos)**

"En el Batallón de Trabajadores la comida era muy mala". **(Arantza)**

"En el pórtico de la Iglesia había una placa que ponía "caídos por Dios y por España" y en la misma estaba el nombre del tío (José Usabiaga). Todos los años, los de Falange hacían allí un acto de homenaje. Eso le dolía muchísimo al abuelo. Eso era un gran trauma". **(Arantza)**

"Unos años más tarde, un carlista de Beasain, se puso de rodillas delante de un tío mio y le pidió perdón "por el dolor causado a tu familia". Ese carlista luego se suicidó, era Arguiñano". **(Arantza)**

"Ese hombre (Epifanio Argiñano), los últimos años, anduvo alrededor de nuestros padres y tíos y alrededor de otros pidiendo perdón". **(Pedro Mari)**

"Cuando le liberaron al padre, se fue a Venezuela e hizo allí unos cuantos años". **(Los dos)**

"Cada vez que Franco venía a Donostia los llevaban a la cárcel. Una vez, estando ya en Venezuela, ya tuve un punto de alegría "este año no le llevarán al padre, porque está en Venezuela". Sería por el año 1951". **(Arantza)**

"Uno que era muy malo con nosotros, sabiendo quizás quien era yo, por mala conciencia o por lo que fuera, me ofreció que fuera a su tienda en busca de lo que necesitara. Se decía que aquel también se suicidó". **(Arantza)**

"En la calle, en tiempo de Franco, no se hablada nada en euskara". **(Los dos)**

"La casa era el único modo de defender al euskara. Nuestro padre solía decir: "de puertas adentro en esta casa existe un solo idioma, el euskara" **(Pedro Mari)**

"En las monjas solamente una profesora sabía euskara, las demás no sabían euskara. Los profesores de aquí eran enviados fuera". **(Arantza)**.

"El pan se conseguía en el estraperlo, de los molinos de Ataun o Lazkao". **(Pedro Mari)**

"Un tío nuestro, Iraola, dado que era pastelero, nos solía obtener algo, bollos pequeños, etc.". **(Pedro Mari)**

"El abuelo tenía unas tierras en Olaberria y allí ya obtenía algunos productos para aligerar las necesidades". **(Los dos)**

Ibarbia Sarriegi MARIA KARMEN (Beasain, 25-04-1941) y Ibarbia Alustiza FELIPE (Beasain, 18-03-1932)

Sobrinos del fusilado *José Ibarbia Untzueta*.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 19 de junio del 2014.

"Cuando se instauró la República, algunos tuvieron algún miedo de que perseguirían a los frailes, que quitarían los crucifijos, etc.". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"El capitán Beñaran juró defender a la República. Cuando entraron los franquistas, lo fusilaron en el mismo cuartel (en el barrio de Ezkiaga)". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Quemaron algunas casas". **(Los dos)**

"Creemos que la mayoría de las ejecuciones las hicieron en el cementerio". **(Los dos)**

"Creemos que los enterraron dentro del cementerio". **(Los dos)**

"Los gritos de las torturas se escuchaban desde nuestra casa, desde Usategi" **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"Nuestra familia huyó de aquí a un caserío que estaba de San Martin para arriba. Recuerdo que estábamos comiendo. Y recuerdo que yo tenía arroz con leche para postre". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Mi padre (José Manuel Ibarbia Untzueta) fue movilizado, estaba trabajando en Bernedo y la empresa fue militarizada". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"A mi padre (Eusebio Ibarbia Untzueta) lo tuvieron en la cárcel de Beasain en una temporada. Estuvo cuidando el Batzoki y alguien lo vio y lo denunció. Estuvo alrededor de dos meses. Las mantas y la comida había que llevarlas de casa". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"En el caserío Usategi, en el caserío que nací yo, el abuelo una vez se escondió entre la hierba apilada. Los requetés sospecharon que alguien andaba por allí y el abuelo se metió entre la hierba. Los requetés estuvieron pinchando la pila de hierba con bayonetas pero no lo alcanzaron. Eso sí, se llevaron comida y robaron cosas". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"En nuestra casa, en Nafarroa etorbidea (Avda. de Navarra), rompieron las puertas y se llevaron un colchón". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Los navarros (requetés) entraron muy arrogantes". **(Los dos)**

"En la otra vivienda de nuestro caserío Usategi, sucedieron dos muertes. El tío encontró o en el monte o en el campo una granada y la llevó a casa. Llegó a casa y les dio a las mujeres, madre e hija (Juana Martina Alustiza Goitia y María Ramona Lakarra Alustiza). Ellas, sin saber muy bien lo que era soltaron la espoleta y explotó la granada matando a la madre e hija. El tío se libró porque estaba en la cocina y salió de allí gritando: "¿Qué he hecho? ¿Qué he hecho?". Nuestros abuelos escucharon el estampido y vieron que salía humo". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"Yo y un tío mío estábamos recogiendo uva con una escalera. Aquella explosión nos tiró a los dos al suelo". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Nuestro tío (José Ibarbia Untzueta) era carpintero y trabajaba como delegado de ELA. Cuando entraron las tropas huyó de Beasain. Lo detuvieron en Bizkaia, de allí lo llevaron a Cantabria y allí, con otros trece lo fusilaron en Santoña. Con él fusilaron a comunistas y otras personas de todas las ideologías". **(Los dos)**

"A Ajuriagerra también lo detuvieron allí, pero los del partido (PNV) lo canjearon". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Nuestra abuela se enteró de que el hijo estaba preso y fue a preguntar al Ayuntamiento, dado que su hermano (Francisco Untzueta) era entonces concejal. Y aquel le dijo que Ibarbia no estaba en Santoña, pero al final le contestó: "si hay que empezar a dar vidas por la Patria, empezaremos por la familia". La abuela no le habló más a aquel hermano". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"En las cartas que escribió, el tío (José Ibarbia) dijo que estaba tranquilo, que había comulgado y se despidió de toda la familia. Luego, el capellán también escribió diciendo que había muerto como cristiano, etc.". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"Nuestro padre (Eusebio Ibarbia) habló con el capellán y aquel le dijo al padre, "No entiendo cómo les tachan de rojos a unas personas que han muerto gritando "¡Viva Cristo rey!"". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"El tío Jesús (Ibarbia Untzueta) estuvo preso en Gasteiz, después de detenerlo en Bilbao. A otro tío, hermano de ellos, Ángel Ibarbia Untzueta, lo movilizaron a favor de Franco, obligado. Tuvo que hacer siete años y medio en el ejército". **(Los dos)**

"A nuestro padre le pusieron las cosas difíciles, le dificultaban los permisos para obtener cualquier cosa". **(Mari Karmen Ibarbia Sarriegi)**

"Entre los mandatarios franquistas, una persona que ayudó mucho a la gente fue José Aranburu "el panadero de Santi-enea". Aquel daba salvoconductos y demás". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Los Arguiñano se portaron peor. No todos, pero entre ellos algunos si, Jesús Arguiñano, el que anduvo en la División Azul y Epifanio, teniente de los requetés, y su hermana Felisa… eran muy malos". **(Los dos)**

"Santiago Muñoz, el que trabajaba en la imprenta de Ezkiaga, era muy malo. Aquel decía que al que no iba a los desfiles había que matarlo. Aquel también se suicidó echándose del balcón". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"Había gran miedo con las autoridades. Una vez a una, estando sirviendo café en casa de Francisco Ezkiaga, se le cayó un gota y fue a casa con un miedo atroz". **(Felipe Ibarbia Alustiza)**

"A una mujer llamada Inés Manso le cortaron el pelo al cero y le dieron aceite de ricino y después la anduvieron por las calles de Beasain con toda la diarrea. Pero fue muy valiente y fue con la cabeza bien alta diciendo "conmigo no podéis". A una Lamata de la Portería le hicieron lo mismo". **(Los dos)**

En nuestra época de escolares, en la escuela, si hablábamos en vasco, nos dejaban castigados. A la semana solíamos tener que quedarnos dos o tres veces y en vez de salir a las cinco salíamos a las siete (en La Salle). Todos los días nos obligaban a cantar el Cara al Sol con el brazo en alto". **(Felipe Ibarbia Alustiza).**

Imatz Crespo JOAN RAMON
(Beasain, 25-12-1959)

Nieto de *Ramón Crespo Igartza* fusilado en Beasain el 27 de julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 5 de agosto del 2014.

"A mi abuelo le llamaban "El pajarero" porque le gustaban mucho los pájaros. Era un artista y era capaz de coger cualquier pájaro. No se cual era su oficio. Era oriundo de Santander".

"Cuando entraron los franquistas en Beasain, ordenaron que fuesen todos a la Iglesia. Pero a mi abuelo (Ramón Crespo Igartza) le faltaba su hija, la que trabajaba en casa del secretario. El abuelo le dijo a la abuela que fuese a la Iglesia, que iba en busca de la hija y que luego irían a la iglesia. Entonces fue cuando lo detuvieron".

"Un hombre carlista (Izagirre) salió en su defensa, no sé si porque estaba en el balcón o... Ese carlista debió decirles "esa persona es buena, dejadla en paz. Entonces los fusilaron a los dos".

"A mi otro abuelo (Inaxio Imaz) lo detuvieron en Santoña los italianos. Algunos de Beasain fueron allí con una lista a detenerlos. Entre ellos un cura, un tal Arguiñano, etc., luego este último se suicidó, creo que sí. Sin embargo los italianos dijeron que esos presos eran suyos y no los fusilarían inmediatamente"

"Nuestras abuelas no solían querer contar nada sobre la guerra, no la querían recordar".

"Cada vez que Franco venía a Donostia, a mi abuelo Inaxio Imaz lo solían llevar al cuartel detenido".

"Si no cantabas el Cara al Sol no podías comer en los comedores sociales".

"En la época del estraperlo había que andar por ahí para conseguir comida. Un vecino de mi abuelo Inaxio Imaz era maquinista de tren. Una vez los dos fueron a Agurain (Salvatierra) en busca de patatas en la locomotora. De vuelta, se toparon con dos Guardia Civiles y les pidieron que les llevaran a Altsasu. Los Guardia Civiles vieron el saco de patatas y el abuelo les dijo "¡esto es mío!" pero le confiscaron. Entonces el maquinista le dijo "ya sé dónde han escondido el saco, ahora yo los llevaré a beber vino y tu métete ahí". Entonces el abuelo entró allí después de romper el cristal y se dio cuenta que allí había además chistorra, chorizo, etc. Vació medio saco y lo llenó con chorizo, etc. y lo guardó. El maquinista se extrañó y le dijo: "¡joder, de haberlo sabido no te hubiese dicho nada!". El saco lo descargaron en Beasain en un almacén y el maquinista lo cogió de noche después de romper la cerradura".

Irizar Aranburu IXABEL y TERESA
(Beasain, 03-07-1952) **(Beasain, 17-05-1956)**

Sobrinas de *Antonio Irizar Zurutuza* gudari lazkaotarra muerto.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 9 de julio del 2014.

"Antonio Irizar estaba de capuchino y para celebrar misa pronto, según creemos en Zangoza (Sangüesa). Pero enfermó y tuvieron que traerle a casa a descansar". **(Teresa)**

"Según otra versión, terminó los estudios muy pronto y era demasiado joven para celebrar misa. Quizás por su afición a la música, vino para estudiar música en la academia. Y estando en misa estalló la guerra". **(Ixabel)**

"Otro hermano suyo, Martín Irizar Zurutuza era asimismo capuchino. Nuestro padre (Juan Miguel Irizar) estaba asimismo en Altsasu para eso. El solía decirnos que si no hubiese estallado guerra (tenía 14-15 años) nosotros no hubiésemos nacido, porque el hubiese continuado allí. Pero lo mandaron a casa porque su hermano se fue "con los rojos"". **(Teresa).**

"Antonio Irizar había venido del convento y estaba en casa,cuando estalló la guerra. Él junto con otros de Beasain se fue al monte, a Murumendi. Parece que otro de los que fue con él fue Maximo Aranburu. Y también alguno de los Urangas". **(Ixabel)**

"A Antonio Irizar lo mataron en Olaeta entre el 3 y 4 de abril de 1937. Era miembro del batallón Amaiur. El capitán era un primo suyo, Bonifacio Apalategi, el que luego tuvo el bar Txindoki en Ordizia. Bonifacio fue condenado a muerte". **(Ixabel)**

"La noche que murió tenía guardia. Y estando en ello lo mataron de un tiro. Parece ser que le dispararon de bastante cerca." **(Ixabel)**

"Al tío Nikomedes Irizar Zurutuza lo metieron preso en Santoña y anduvo en un batallón de trabajadores". **(Teresa)**

"Nuestro padre (Juan Miguel Irizar) tuvo que pagar una multa de 25 pesetas porque un chivato le oyó contar que le habían matado a su hermano y lo denunció". **(Teresa)**

"Nuestro padre (Juan Miguel Irizar) fue director de la coral Loinaz. El 12 de octubre lo solía pasar mal porque la Guardia Civil solía querer cantar el himno de España y el no quería". **(Ixabel)**

"Una vez, lo llamaron al cuartel por no haber tomado parte en un referéndum". **(Teresa)**.

"Dado que nuestra familia era muy conocida, las autoridades no solían tener otra opción que respetarla, pero sabiendo dónde estaba cada cual". **(Ixabel)**

"En la familia de nuestro padre no se si pasaron realmente hambre, pero si pasamos aprietos. Quizás no mucha hambre, nuestra abuela era cocinera y fue muy hábil. Nuestro padre solía decir siempre: "¿Hambre? ¡Callaros, vosotros no sabéis qué es pasar hambre!". **(Biek)**

"Nuestro padre se esforzaba mucho para que nosotros habláramos en vasco. Compró la gramática de Umandi, también el libro Xabiertxo y estaba subscrito a la revista Zeruko Argia". **(Ixabel)**

"La presencia absoluta del castellano nos llevó a casi perder el euskara. Cuando tomamos conciencia de ello logramos recuperarlo. Solamente con el ambiente euskaldun de casa era muy difícil mantener el euskara". **(Teresa)**

Alonso Garate AMAIA, Alonso Lamata JOSE MARIA, Alonso Lamata SARA y Lamata Villahoz ANJEL

(Beasain, 18-04-1976) • (Beasain, 31-01-1941) • (Beasain, 06-02-1946) • (Beasain, 21-02-1945)

Miembros de la familia de *Victoria Huergo Tofe* muerto el 27 de julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Donostia el 17 de julio del 2014.

"Mi padre (Francisco Lamata) era socialista, y era uno de los dirigentes del socialismo en Beasain. La sede de los socialistas estaba encima del bar Politena (hoy Basakana). Mi padre me decía que allí pasaba muchas horas". **(Anjel Lamata Villahoz)**

"En la familia hemos escuchado versiones diferentes sobre la muerte de Victoria Huergo. A mi me contaron que le fueron a buscar a la huerta por no haber respetado un "toque de queda"". **(Amaia Alonso Garate)**

"Mi versión la escuché en el pueblo. Estaban quemando un auto al lado de la fábrica de tintas y Victoria les dijo que no quemaran allí el auto, porque podían provocar un incendio. A Victoria se la llevaron presa. Luego un tal Ugarte les dijo a ver dónde llevaban a aquella mujer, y entonces, a Ugarte también lo llevaron preso". **(Anjel Lamata Villahoz).**

"En nuestra casa se hablaba muy poco de eso. Ya sabíamos que habían fusilado a la abuela (Victoria Huergo) y que la encontraron en la huerta". **(Sara Alonso Lamata)**

"Según otra versión, a nuestra abuela, Victoria Huergo, la prendieron en la calle, cuando le llevaba unas cebollas a su hermana. Un tal Uribe-Etxebarria, que tenía una imprenta, les dijo: "¿a dónde vais con esa mujer que es madre de once hijos?" y le llevaron también a él". **(José María Alonso Lamata)**

"A lo mejor, también Victoria Huergo estuvo en Matias-enea, porque otros familiares dicen eso". **(Anjel Lamata Villahoz).**

"Lo que se ve es que mataron a una madre de once hijos y de ahí en adelante, tal y como se ve, hay muchas versiones del suceso". **(Amaia Alonso Garate)**

"No sabemos donde la enterraron, pero hay muchas leyendas negras". **(Amaia Alonso Garate)**

"La descripción del suceso editado en el diario "La Voz" de Madrid no me ha gustado, que Victoria Huergo estaba allí, que desgarraba las ropas a la noche, etc., bueno, quizás tuviese alguna enfermedad, pero no se hasta que punto es verdad eso; pero lo

de que mataron a dos hijos no es cierto, porque anduvieron en la guerra. Por lo tanto, el que dio esa información no estaba muy bien informado de todo. Eso no ha conseguido mas que echar la culpa sobre nosotros". **(Amaia Alonso Garate y Anjel Lamata Villahoz)**

"Dos de los hijos de Victoria Huergo, Francisco Lamata Huergo y Tomás Lamata Huergo, anduvieron en la guerra y luego estuvieron en la cárcel. Mi padre, Francisco Lamata estuvo derribando el puente de Ormaiztegi y fue detenido en Santander o Santoña. Estuvo preso en Santoña, Bilbao y Cádiz. Tomas Lamata y Timoteo Alonso Hernando (yerno de Victoria Huergo), estuvieron también presos. Timoteo Alonso se alistó en Tolosa con los rojos. El decía que durante la guerra no mató a nadie". **(Todos).**

Timoteo Alonso Hernando anduvo en Asturias en un batallón de trabajadores, construyendo el aeropuerto militar. Luego se casó con Lucía Lamata Huergo". **(José María Alonso Lamata y Amaia Alonso Garate)**

"Cuando Timoteo estaba preso en el batallón de trabajadores (en Asturias), nació mi padre (José María Alonso Lamata). Timoteo Alonso aquel día no fue a trabajar y le cortaron el pelo". **(Sara Alonso Lamata).**

"Timoteo Alonso y Lucía Lamata vivieron en San Adrián, Nafarroa, después de la guerra. Allí coincidieron con otros dos que estaban trabajando en el campo, tenían más o menos su edad. Les preguntaron, "Vosotros sois de Beasain, ¿no?". Ellos les respondieron que sí. Entonces les dijeron: "Nosotros allí fusilamos a una mujer". Nuestros padres quedaron de piedra. Eso nos lo contó nuestro padre poco antes de morir. Pero no nos dijo los nombres de aquellos de San Adrián. Creemos que no les dijeron ni que aquella mujer era su madre". **(Sara Alonso Lamata y José María Alonso Lamata).**

"Es verdad que sabíamos quién era "de ellos" o de "derechas" y quién era de "los nuestros" o de "izquierdas", pero al final todos solíamos andar juntos. Yo he jugado con los hijos de "sus familias". A nosotros no nos criaron con esas diferencias. No he visto piques de ese tipo, pero es cierto que yo nací en 1945, y no en la posguerra inminente". **(Anjel Lamata Villahoz).**

"Es cierto que el no hablar nada sobre la guerra, en algún modo facilitó el salir adelante, porque lo que ocurrió fue terrible". **(Sara Alonso Lamata).**

"Una tía mía, Feli Alonso Lamata, dice que, ahora entiende el silencio de la abuela". **(Amaia Alonso Garate)**

"Estamos muy orgullosos del trabajo que ha hecho Amaia Alonso para recordar la historia de la familia". **(Sara Alonso Lamata)**

"Para mi esta es una oportunidad, es necesario recordar la historia de nuestra familia". **(Amaia Alonso Garate)**

Larrañaga Agarrista ROSA y Atxaga Larrañaga MIREN

(Donostia, 26-07-1934) **(Donostia, 12-01-1925)**

Miembros de la familia de *Jesus Larrañaga* muerto el 27 de julio de 1936.
Entrevista realizada en Gasteiz el 26 de mayo del 2015.

"Tengo muy pocos recuerdos de mi padre. Yo, con cuatro años, en 1938, fui de Barcelona a la URSS (Unión Soviética)". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Mi padre era de Orio, pelotari, pero hombre de poco fundamento. Mi madre era de Beasain (María Josefa Larrañaga), pero se separaron. Fuimos a vivir a una casa al lado del Buen Pastor porque la abuela era portera en una casa". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Nosotras no hemos vivido nunca en Beasain, aun cuando el padre de una y la madre de la otra eran de Beasain". **(Las dos)**

"La madre de Jesús era muy religiosa. De cuatro hijos dos eran jesuitas. Y Jesús Larrañaga anduvo muy cerca, estudió para jesuita". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Dolores Ibarruri solía venir muchas veces a nuestra casa y nosotras le dejábamos la cama". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Jesús casi siempre estuvo en la cárcel. Muchas veces lo visitamos allí. Hasta los policías que lo detenían le tenían gran respeto. Eso sí, muchas veces se enteraba y escapaba por la trasera de la casa, por la calle Urbieta". **(Miren Atxaga Larrañaga).**

"El partido Comunista era muy fuerte en Pasaia. Jesús tuvo allí mucha influencia, los pescadores le querían mucho". **(Miren Atxaga Larrañaga).**

"Casi seguro que Jesús Larrañaga tuvo que ver con la huelga de 1934, porque estaba metido en todo". **(Miren Atxaga Larrañaga).**

"Jesús Larrañaga estuvo en Rusia y vino muy a gusto de allí, vino enamorado". **(Las dos)**

"El partido Comunista de Gipuzkoa no era muy fuerte. La mayor fuerza la tenía en la zona de Donostia". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Para Jesús Larrañaga el vasco, el euskara, era muy importante". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"En los mítines, hablaba tanto en euskara como en español, pero más en euskara". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Además de Jesús, Urondo, Astigarribia, Cuenca y los hermanos Zapirain eran los dirigentes comunistas de Gipuzkoa. Agustin Zapirain murió en Bilbao". **(Las dos)**

"En 1936, Jesús creó el batallón Larrañaga en Eibar, compuesto por jóvenes comunistas". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Jesús Larrañaga en Donostia fue Comisario de Guerra. Luego fuimos a Bilbao y vivimos allí hasta que yo fui a la Unión Soviética (hasta 1937)". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Jesús en Gipuzkoa, como Comisario de Guerra, tuvo grandes responsabilidades, fue el máximo responsable de la guerra por la parte republicana". **(Las dos)**

"Estando para fusilar un Comandante (el Gobernador Civil León Carrasco), su esposa fue donde Jesús Larrañaga pidiendo que intercediera por él, pero para cuando llegó donde él ya lo habían fusilado". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Amilibia respetaba mucho a Jesús. Ya tendrían sus diferencias, eso sí. Ese Amilibia se presentó por el Frente Popular en 1936, era socialista. Al volver de Argentina, comenzó a escribir en Punto y Hora, anduvo cerca de HB". **(Las dos).**

"Los del PNV también lo respetaban. El Lehendakari una vez dijo: "¡Vaya chico que dejamos escapar!", pues Larrañaga antes fue del PNV". **(Las dos)**

"Durante la guerra un batallón nacionalista fue confundido con los sublevados por los izquierdistas. Uno del batallón les dijo: "¡llamad a Jesús, yo ya lo conozco, yo soy de Ordizia!" y a raíz de eso los liberaron. Jesús era respetado por gente de todos los partidos". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"A sus mítines acudía mucha gente euskaldun, muchos caseros". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Durante la guerra, Jesús anduvo por todos los frentes y se hizo muy conocido; anduvo en Gipuzkoa, Legutio, Asturias, Otxandio, Cabezón, etc., en ese último lugar fue herido…". **(Las dos).**

"Fue Comisario del Ejército republicano. Los del PNV no querían que Larrañaga tuviese tanta responsabilidad. Pero es cierto que Agirre lo estimaba". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Jesús en un desfile que se hizo en Bilbao dijo: "Gora Euskadi Askatuta!"". **(Miren Atxaga Larrañaga)**.

"Astigarribia no hizo muy bien algunas cosas y, según parece, Larrañaga le llamó la atención". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Cuando terminó la guerra, lo detuvieron en Alacant y lo metieron en el campo de concentración de Albacete, pero él escapó. Los fascistas sabían que lo habían detenido, pero no sabían quién era y enviaban espías a aquel campo. Gracias a Cristóbal Errandonea que conocía muy bien la zona de Nafarroa, pasó la frontera. Estuvo en Bocau/Bokale, allí tenía grandes amigos". **(Las dos)**

"Luego estuvo en Santo Domingo y Cuba. De allí pasó al Estado Español, a reorganizar el Partido. Mucha gente no entendió aquella decisión, siendo tan conocido, cómo podían enviarlo a la clandestinidad. Era incomprensible. Con una infraestructura tan escasa… Mi padre podía haber dicho que no, pero dijo que sí, porque para él las órdenes del Partido eran muy importantes". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Con él lo detuvieron a Imanol Asarta, era muy amigo suyo". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Sí, en opinión de muchos a Jesús Larrañaga lo mandaron a un matadero. Al parecer, Amilibia también opinaba lo mismo. Hicieron lo mismo con Grimau y otros colegas". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"A la URSS no fuimos juntas. Yo fui en 1937, de Sestao a Leningrado (hoy San Petersburgo)". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Allí estábamos muy bien, teníamos muy buenas relaciones con los otros niños. Cuando comenzó la Guerra Mundial la situación empeoró mucho". **(Las dos)**

"Teníamos mucha relación con el resto de niños vascos". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Allí hablábamos sobre todo en ruso y un poco en español. Yo ya sabía hablar en euskara al principio, pero luego lo perdí". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Estuvimos en Leningrado (hoy San Petersburgo), pero cuando los nazis comenzaron la guerra, fuimos a un pueblo llamado Panukhino, cerca del Volga". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Yo fui de Leningrado a Uzbekistan, al lado de Samarkanda, me llevaron a un pueblo llamado Gogan que está cerca de Afganistan". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Yo enfermé de tuberculosis". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"Los asilos de los niños fueron trasladados y nos trataron muy bien, pero en tiempo de guerra el hambre nos llegó a todos… eso sí, siempre tuvieron atención para con nosotras. En el frente murieron millones de personas". **(Las dos)**

"La información que tuvimos nos la dio el Partido Comunista. El partido Comunista de España no nos trató bien. Nos dejó arrinconadas. Cuando mataron a Jesús nos lo comunicaron, pero nada más". **(Las dos)**

"Yo hice dos carreras en Saratov, Medicina y Farmacia". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Yo aprendí Tipografía. Luego trabajé en el diario "Pravda"". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"El sistema educativo de allí fue muy bueno". **(Las dos)**

"Nos educaron en el Marxismo-leninismo y en el ateísmo. Cuando volvimos aquí algunas cosas nos llamaron la atención, por ejemplo, la obligación que había aquí de ir a misa. Pero la educación allí era mucho mejor". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"En 1956 volvimos al Estado Español. La CIA nos interrogó en Madrid. Llegamos a Castelló y de allí vinimos a Soraluze". **(Las dos)**

"En Gasteiz había un policía llamado Apodaka. Nos hacía un seguimiento exacerbado, interrogatorios, etc." **(Las dos)**

"Yo fui médico en la zona rural de Araba. En aquella época no había mujeres médicos aquí. Tenía que atender pacientes en catorce pueblos. Iba andando". **(Miren Atxaga Larrañaga)**

"Yo ya conocí a algunos que anduvieron en la División Azul. Los de niveles bajos no se portaron mal con nosotras y les tomábamos el pelo, que les dimos un varapalo en Leningrad, etc. Eso si, con los de arriba no, con esos nos arreglábamos mal. Por ejemplo, un médico, a mi (Miren Atxaga) no me daba nunca trabajo. Yo les hacía frente". **(Las dos)**

"Aquí no continuamos militando en el Partido Comunista. En Rusia ya teníamos poco trato con ellos, Eso sí, nosotras comunistas siempre". **(Las dos)**

"Nunca hemos vuelto a Rusia. Tenemos nostalgia y algunos de la familia ya han ido, pero nosotras no hemos ido". **(Las dos)**

"En tiempos de Franco no se podía hablar en vasco en Gasteiz. Una vez una margarita me riñó por decirle "amatxo!" a mi madre: "¡Aquí no existe eso, aquí es madre!" me dijo". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

"En una ocasión, mi madre y otras estaban hablando en vasco con unos de Durango y Arrasate y los echaron de la tienda "por no hablar en español". La madre estuvo algunos días encerrada en casa, por no sufrir la represión". **(Rosa Larrañaga Agarrista)**

Larrea Agirre ROSARIO
(Beasain, 13-10-1930)

Hija de *Pedro Larrea Ormazabal* asesinado.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 14 de abril del 2012. Entrevista hecha con Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares.

"Mi padre me llevaba a una sidrería. Ese es el recuerdo que yo tengo de él".

"Vivíamos en (lo que hoy es) la Avenida de Navarra, en la casa de los ferroviarios. Vinieron a casa, se llevaron a mi padre y lo mataron. Mi padre no estaba metido en ningún partido, no se metía en política. Quizá era simpatizante del PNV, pero sin meterse. Se quedó por no dejarnos solas. Si se hubiese ido…".

"Uno de mis tíos fue apresado en la estación y lo enviaron a casa a por un arma. Nosotros no teníamos armas y mi madre le dijo en casa "vete a Zegama, que si no te matarán a ti también". Se libró por eso. Después, ese tío se casó con mi madre".

"Los soldados nos dijeron que nuestra casa estaba en mal sitio, y que nos fuésemos. Cuando nos fuimos, entraron ellos y nos lo robaron todo".

"Después de la guerra mi madre tuvo que trabajar mucho para alimentarnos a nosotros".

"Me acuerdo que con el racionamiento nos daban sebo. Si conseguíamos un poco de aceite de estraperlo, lo mezclábamos con aquello".

"El pan que nos daban no se podía comer".

"A los huérfanos nos daban una botella de leche".

"También íbamos a los comedores sociales, pero allí, según mi madre nos daban muy mal de comer. Ella nos tenía que dar de comer otra vez".

"El hombre que se casó con mi madre, tuvo que ir a Navarra a por patatas".

"Teníamos una huerta, y de ahí sacábamos algo, alubias, por ejemplo".

Lasa Aranburu XANTI
(Beasain, 24-01-1952)

Familiar que ha recogido muchos testimonios.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 5 de agosto del 2014.

"La casa de nuestra madre fue bombardeada y tuvieron que ir a un caserío, al caserío Antxusieta".

"El abuelo era Santiago Aranburu Otamendi, era del PNV".

"El abuelo estuvo preso en Beasain. No obstante lo sacaban todos los día para llevarle a trabajar a CAF. La abuela le llevaba la comida y demás. Hizo bastante tiempo en la cárcel".

"En nuestra familia se mencionaba mucho el caso del padre de Cesáreo Ugarte. Yo creo que cuando iba a trabajar iban a detener a un joven y les dijo a los requetés que no lo detuvieran y entonces le fusilaron a él también".

"El foso común de los fusilados estuvo a la entrada del cementerio a la derecha".

"A muchas mujeres les cortaban el pelo y les daban aceite de ricino para beber. No sé a quiénes les cortaron el pelo pero si sé quién solía andar cortando el pelo. La madre de los Montejo andaba en ese quehacer, era de las margaritas".

"En la familia Aranburu Aranburu, cuatro anduvieron en los batallones vascos: Luis, Martín, Enrique y otro cuyo nombre no recuerdo; pero otro tuvo que ir "voluntario" con los requetés: Ramón Modesto Aranburu "Txanbo"".

"Los que fueron con los nacionalistas vascos, luego tuvieron que andar en los batallones de trabajadores".

"El requeté Ramón Modesto Aranburu Aranburu fue herido en la batalla del Ebro".

"En la familia de mi madre percibían menos racionamiento que las familias de los vencedores".

"Después de la guerra, mi abuelo tuvo que soportar desprecios porque era nacionalista vasco".

"Cuando Franco venía a Donostia, llevaban a alguna gente detenida a la cárcel. A nuestro abuelo no, pero a otros de Beasain sí, ya los llevaban".

"Hay una historia en nuestra familia que hasta ahora ha sabido muy poca gente. Casi no se ha hablado de ello y los que me contaron (los de la otra vivienda del caserío Endrio) están todos muertos. La madre de nuestro padre era carlista. En Beasain anduvieron algunos maquis y la abuela vio a dos de ellos y los delató. Dicen que eran asturianos. A los maquis los pillaron y los fusilaron en Aratz-Matxinbenta. Eso sí, no se dónde exactamente. Por lo tanto hay que decir que en Aratz-Matxinbenta hay dos maquis muertos".

Lasa Imatz PATXI
(Beasain, 15-05-1929)

El 27 de julio de 1936 vivió la entrada de las tropas de Beasain.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 25 de junio del 2014.

"Yo recuerdo que en 1931, cuando se instauró la República, organizaban salidas montañeras e iban con vestimenta especial" (¿Serían los mendigoizales del PNV?)

"Nuestro caserío no era nuestro, ya sacábamos algo pero teníamos que pagar la renta. Nuestro padre (José Luis Lasa Tellería) trabajaba en la forja de CAF. Empezó allí con 13 años".

"Nuestro padre (José Luis Lasa Tellería) era afiliado al PNV y andaba en el batzoki".

"Recuerdo que cuando empezó la guerra, aquí andaban con escopetas para hacer frente a los navarros (requetés). Al lado de la Bodega construyeron una trinchera".

"Cuando empezó la guerra hubo tiros y demás. Tuvimos que poner colchones en las ventanas para protegernos de los tiros".

"Los franquistas se llevaban a todos los que pillaban delante".

"No sé dónde mataron a los fusilados, pero sí dónde los enterraron, eso ya lo sé, los enterraron dentro del cementerio. Allí vi un montón de tierra a la entrada del cementerio hacia la izquierda. Quizás enterrarían a algunos fuera del cementerio, eso no lo sé; lo que sé es que dentro del cementerio enterraron a algunos".

"Una vez, en el caserío que estábamos refugiados, entraron unos y gritaron "¡Arriba España!". Nosotros en voz baja "¡Arriba España!", porque no sabíamos ni qué decir. Ellos "¿No sabéis decir Arriba España o qué?" Teníamos que darles café y ellos "¿No tenéis jamón? ¿Y no tenéis aceite?" y algo más tarde "¡Pues hemos estado a pounto de echar unos cañonazos a esta casa". El cañón lo tenían en Senpere".

"Recuerdo que un día, cuando tenía siete años, estando recogiendo hierba para el ganado, con la carretilla, me dispararon por la parte donde hoy está el Instituto Txindoki".

"Nuestro padre (José Luis Lasa Tellería) cuando volvió a Beasain, tuvo que hacer algo con un cura, no sé si fue a firmar algo o qué. No fue detenido pero sí tuvo algunos problemas."

"No se si el cura le puso alguna pequeña traba, creo que el cura era Don Pedro Garaialde".

"Para los rojos no había puestos de trabajo. Un día, estando trabajando en la pieza, dos que trabajaban en CAF, dos especialistas que eran concejales, uno de ellos Artolain, le vinieron y le dijeron "hemos decidido que los que habéis andado con los rojos no vais a tener trabajo" y mi padre les respondió "yo ya encontraré trabajo". A los ocho días el director o subdirector de CAF, Antonio Sierra, dijo que para poner la fábrica en marcha, iba a coger a la gente que sabía trabajar. "A partir de mañana voy a coger a la gente expulsada y esto se acabó". Entonces mi padre empezó al día siguiente a trabajar. Al poco tiempo les dijo a los que vinieron a verle "¿ya veis, como os dije yo que ya encontraría trabajo?""

"En la época del estraperlo, nuestro padre solía ir en bicicleta a Nafarroa en busca de productos. Yo también comencé a traer productos a los catorce años. Solía ir los fines de semana. De la huerta también sacaba algo para comer".

"Se burlaban de los vascos/euskaldunes diciéndonos "casero burro no vale ni un duro"".

"En euskara/vasco solamente podíamos hablar en casa, nosotros solamente en casa".

Lopez Gallego JESUS
(Beasain, 21-09-1928)

Hermano de dos gudaris muertos en la guerra.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 25 de junio del 2014.

"Antes de la guerra trabajaban en CAF 2.000 ó 3.000 personas. Todos entraban por la "portería" de Ezkiaga".

"Todos mis hermanos eran sindicalistas y todos anduvieron en la guerra. A uno de ellos le llamaban "Comunista". Dos de ellos murieron en Peña Lemoa, y "Comunista" en Bilbao, por enfermedad. Se llamaban Lorenzo y Eutimio".

"Los falangistas robaron mucho, por ejemplo, de la tienda de la fábrica (cooperativa). Una vez a mi hermana, que era modista, le robaron la máquina de coser para coser ropas para los falangistas. Pero el comandante Moriones cortó eso y les ordenó que devolvieran la máquina".

"Yo los fusilamientos, los conozco de oídas. Yo recuerdo a un conocido, cojo él, vecino nuestro que según me dijo mi madre lo bajaron a rastras de casa. Luego mataron también a un hijo suyo (Igartua). Me lo contó mi madre".

"A una mujer, de apellido Sarasola, que era vecina mía, le dieron a beber aceite de ricino y le cortaron el pelo al cero. Según dicen eso se lo hicieron a muchas".

"Yo estuve refugiado, cuando los hermanos andaban en la guerra. Primero fuimos a París, porque allí teníamos familiares. Fuimos los tres, la madre, mi hermana y yo. En París supimos que habían muerto los dos hermanos. Según parece nos lo hizo saber el Partido Comunista".

"Gracias a unos comunistas se consiguieron los papeles para que la madre pudiese cobrar la pensión del Gobierno Republicano. En la frontera quitaban el dinero, pero la madre logró esconderlo".

"Una prima de un cuñado mío estaba muy metida en política y andaba con pistola. Ella me dijo "¡Jesús, tira esta pistola!". Yo la enterré en la playa, cubierta en un trapo, para mi una pistola era algo terrible. Luego, cuando vinieron los fascistas, me dijo "Jesús, ¿qué hiciste con la pistola?" Yo "ésto", y le conté. Me dijo "¡Traémela!". Y con esa pistola requisó un camión y así pudimos ir a la frontera de Francia, ella, yo toda la familia (la madre y dos hermanas). Acabamos en Portbou".

"En la fábrica había un maestro que era muy aficionado a la radio. Aquel escuchaba emisoras clandestinas y nos daba noticias".

"El estraperlo lo practicaba el que podía hacerlo. Yo solía ir en busca de productos en bicicleta, pero no para vender, sino para comer en casa. A Arriaran iba a por leche y a Sakana (Nafarroa) en busca de patata. En Lizarrusti solía estar la Guardia Civil y cogieron a algunos y les quitaron las patatas. A mi no, no me cogieron nunca".

Lozares Sarasketa MARIA PILAR
(Beasain, 25-11-1943)

Familiar de *Marcelo Bergara Lozares* asesinado el 27 de julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 3 de julio del 2014.

"Mis padres eran nacionalistas vascos, pero no puedo decir que estaban afiliados".

"Cuando entraron los franquistas, mi padre andaba cazando entre Olaberria y Lazkao. Al volver al pueblo lo detuvieron porque era el jefe local de ELA. El no sabía ni que le habían nombrado presidente".

"Lo detuvieron y se lo llevaron. Mi madre estaba entonces encinta (mi hermano Manuel nació el 1 de agosto) y el padre conoció a su hijo a los 28 meses".

"Marcelo Bergara Lozares, era primo de mi padre. Su madre (María Lozares Arin) solía decir que, su único delito, al entrar los franquistas, fue huir por la Calle Mayor. Quizás fueron al bar Norte o a La Casa del Pueblo, quizás con otra mujer, con una mujer que fue fusilada (Victoria Huergo Tofé)".

"La hermana de Marcelo Bergara, Pilar Bergara Lozares, era la novia de su amigo íntimo Saturnino San Martín"

"Marcelo Bergara y Saturnino San Martín fueron fusilados en el cementerio"

"A la madre de Marcelo Bergara le dijo un hermano de Marcelo: "Ama, han detenido a Marcelo", y la madre le respondió: "creo que no lo veremos más"".

"La madre de Marcelo, María Lozares, fue al cementerio, y allí vio a dos soldados. Los soldados no le dejaron pasar, pero ella les rogó una y otra vez que la dajaran pasar. Al final, le dejaron pasar, pero en el cementerio había otras dos personas y a aquellas también les tuvo que pedir el paso. Cuando entró, vio una pila de cadáveres y vio también a Cesáreo Ugarte en busca del cadáver de su padre (Guillermo Ugarte). El cadáver de Guillermo Ugarte estaba allí, pero Cesáreo no lo veía. Nuestra tía María Lozares le tuvo que decir que lo tenía allí mismo".

"María Lozares sacó un pañuelo y le limpió la cara ensangrentada al cadáver de su hijo Marcelo. Entonces juró que no volvería al cementerio de Beasain. Y efectivamente, no volvió ni cuando murió su marido. Eso sí, aquella mujer no habló nunca mal de nadie".

"Cuando los navarros (requetés) entraron en Beasain, robaron en casa de mi madre y echaron a la calle a mi madre. La madre con dos hijos en la calle y el padre preso. La madre fue donde la familia del padre y, aun cuando es doloroso para mí, no se portaron como era debido. Entonces, los acogió la familia de un fusilado, la familia del primo de mi padre Marcelo Bergara".

"Mi padre estuvo preso en Iruñea, Burgos y al final en Gasteiz. Lo juzgaron en Iruñea. Los barrotes de la cárcel los tuvo que construir él porque era tornero".

"Mi madre decía que le impusieron la pena de muerte, pero que luego se la conmutaron".

"El suelo de la celda de mi padre estaba más bajo que el nivel de la tierra, la ventana la tenía al ras del suelo exterior".

"En aquella época, mi madre fue también a Gasteiz a trabajar: trabajó en una clínica y luego en el restaurante "La Marina". El dueño de aquel restaurante contrataba a las mujeres de los presos políticos. Además del sueldo, les daba también los excedentes de comida del restaurante".

"En la cárcel, junto con el padre, estuvo también alguno de los Ibarbia (Jesús Ibarbia)".

"El padre en la cárcel tenía que trabajar como parte de la condena. Todos los días le venían a buscar dos soldados, muy jóvenes, le llevaban a la parte vieja de Gasteiz y de vuelta lo dejaban en la cárcel. Todos los soldados querían escoltarlo porque el padre comía poco y lo que le sobraba les daba a ellos".

"Todos los días pasaba por la ventana una persona que el padre nunca lo vio y le echaba un paquete. Probablemente sería alguno del PNV que ayudaba a los presos".

"El tío Antonio Lozares Escolar desapareció durante la guerra".

"Al hermano de mi madre, Víctor Sarasketa Ruiz (de Andoain) lo fusilaron. En la época de la República, mi abuela salvó a una persona porque los de izquierdas venían en su busca. Luego, aquella misma persona denunció a Víctor y después de detenerlo, lo fusilaron en Derio. A Víctor lo torturaron antes de fusilar, dos veces le hicieron el simulacro y a la tercera él le dijo a otro: "tranquilo, que otra vez ya me traerán aquí". No volvió.

"El tío Secundino Sarasketa Ruiz, también anduvo en el frente y resultó gravemente herido. Estuvo hospitalizado en Santander.

"Algunos gritaron "¡los franquistas están entrando en el hospital!" y algunos enfermos, por miedo, saltaron desde las ventanas. Mi tío saltó de la cuarta ventana; pero no murió. Los franquistas lo remataron en el suelo".

"Antonio Sarasketa Ruiz desapareció cuando la guerra. Dejó viuda e hija".

"Pedro Sarasketa Ruiz estuvo en diferentes cárceles. En la cárcel enfermó de tuberculosis y murió por ello en 1964".

"Mi abuela y la tía Juana Sarasketa Ruiz estuvieron en Hendaia y Catalunya".

"A mi padre le ofrecieron ser socio de Indar, pero en casa no había dinero para eso".

"Después de la guerra solíamos tener que cantar el Cara al Sol"

"Cada vez que Franco venía a Donostia, se colocaban dos arcos en Avenida de Navarra".

"En la escuela nos dieron también "Formación política". No sabíamos ni qué era eso".

"Era muy corriente pegar a los alumnos por hablar en vasco; pero más en los tiempos de nuestros padres".

"Mi mayor pena es que mi padre no pudiese ver los cambios políticos posteriores. Yo no he dejado nunca de votar, para mi, dar el voto es muy especial, porque nuestros padres no tuvieron esa oportunidad. Para mí, dar el voto es homenajear a mi padre. Fue igual para mi madre, incluso cuando estuvo inválida".

"Los documentos de la cárcel de mi padre, la madre los guardaba en casa en un sobre blanco y no se los enseñaba a nadie, a mí tampoco me dejó tocarlos. Cuando murió el padre, rompió el sobre. A decir verdad, el poder romper aquel sobre fue una liberación para mi madre, pero aquellos documentos yo no los pude ver".

Martinez Otaegi LOURDES y PELLO

(Beasain, 06-07-1945) **(Ordizia, 09-03-1964)**

Nietos de *Joan Andres Otaegi Berasategi* asesinado en Beasain el 27 de julio de 1936.
Entrevista en euskera realizada en Ordizia el 17 de diciembre del 2014.

"Nuestro abuelo trabajaba en el ferrocarril. Era republicano. La mayoría eran de Zegama". **(Los dos)**

"Los que entraron eran militares. La madres decía que entraron con un cura de gran tripa". **(Lourdes)**

"Entró un herido a casa de nuestro abuelo (a la casa de Carola). Los hicieron salir y mataron a los dos, al abuelo y al herido. Aquel era hijo de Agripina Polo. Nuestro abuelo vivía en casa de los ferroviarios". **(Lourdes)**

"Tocaron la puerta y la abuela dijo que abriría ella. Pero el abuelo, que no, que abriría él. Abrir la puerta y le dispararon un tiro. Igartua Polo estaba en la cocina encima de un colchón. Él les dijo que lo mataran a él también como habían matado a su compañero". **(Pello)**

"Mataron al padre y a dos hijos de los Igartua. A Agripina le ofrecieron ayudas si decía que los asesinos habían sido los rojos. Pero ella les dijo que ella no tenía por qué avergonzarse de nada y que diría claramente quiénes los habían matado". **(Los dos)**

"Todos los que tenían escopetas las debían de entregar y él no la entregó. La abuela decía que amaba más a la escopeta que a su esposa. Luego, cuando lo mataron, los franquistas se llevaron la escopeta". **(Pello)**

"Mi abuela se quedó en Beasain. Alguna gente le ayudó, eso es verdad". **(Lourdes)**

"Eso sí, que no saludaba a las tropas a su paso y le amenazaron con cortar el pelo, pero no le cortaron". **(Lourdes)**

"Con el paso del tiempo perdimos la relación con la familia Igartua". **(Los dos)**

"Había rumores sobre quién podía haber sido el denunciante. A un tío nuestro le decía "yo no tengo nada que ver con tu padre", pero al final se echó al tren". **(Los dos)**

"Nuestra madre y otras, solían tener que ir a comer a lo que se llamaba "Auxilio Social". Ellos iban tarde a comer para no tener que cantar el Cara al Sol. Los responsables los amenazaron diciendo que le iban a decir a su madre (a la abuela) que solían ir tarde, y ellos les contestaron "la madre ya sabe por qué llegamos tarde". **(Lourdes)**

Mendia Aramendi MILA
(Ordizia, 25-04-1950)

Nieta de *Ebaristo Mendia* asesinado en Beasain el 27 de julio de 1936.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 2 de julio del 2014.

"Cuando entraron los franquistas en Beasain, mi familia, que vivía en Barrendain, fue a los caseríos del monte (barrio de Erauskin). Todos menos mi abuelo (Evaristo Mendia) y mi padre (Florencio Mendia Elizegi). ¿Por qué? Porque tenían una vaca que iba a parir. Mi abuelo tenía una vela encendida en la cuadra".

"Los requetés creyeron que estaban haciendo señales. Mi abuelo y mi padre les abrieron la puerta. Los tuvieron presos en Matias-enea, atados a la escalera. A mi abuelo le interrogaron, pero ya estaba condenado de antemano".

"A mi padre y a un empleado de la farmacia Sagarminaga, les dijeron que quedarían libres si les llevaban un arma. Fueron al caserío Barrendain en busca de armas, y decían que allí no había armas, pero parece ser que encontraron una, yo no sé qué tipo de arma sería".

"Decían que nuestro abuelo era carlista, pero no sé si era verdad. Eso sí, si había que ayudar él ayudaba a cualquiera, fuese de la ideología que fuese. No entendemos por qué lo mataron".

"Cuando entraron los requetés en nuestro caserío, encontraron unas tazas con colores de la República y las rompieron".

"La mayoría de los que condenaron a nuestro abuelo eran desconocidos, pero había uno de Enlegama entre ellos, que podía haber testificado a su favor, pero no lo hizo. No sabemos quién fue".

"En algunos textos se dice que a nuestro padre le obligaron a cavar la fosa para enterrar al abuelo, pero sobre eso en casa nunca me han dicho nada parecido, por lo tanto, no estoy segura de que fue así":

"Mi padre, cuando volvió a casa, no podía ni hablar, estaba temblando y cuando lo encontró la tía Lucía, lo tranquilizó abrazándole".

"Una tía mía (Lucía Mendia) fue a reconocer el cadáver de mi abuelo. Trató también de realizar algunas gestiones antes de que lo mataran".

"Al abuelo no lo enterraron en la fosa común. Dado que lo identificó mi tía, pudieron enterrarlo en el panteón familiar".

"Como consecuencia de eso, mi padre, aún después de muchos años, solía sufrir ataques de temblor. Quizás por ese motivo".

"Mi padre (Florencio Mendia) lo llevaron forzado los requetés y fue con un gran disgusto".

"Nuestros padres no percibieron ninguna compensación. Aún más, después de la guerra, tuvieron que cubrir las apariencias ante aquellos que creían ser los asesinos del abuelo".

"Epifanio Arguiñano se metía mucho en contra de mi padre. Francisco Elzo no, este defendía a mi padre, era de otra forma de ser".

"Nosotros luego fuimos a vivir a la calle "Tercio Oriamendi". Yo creía entonces que era un nombre inocente, pero no era tan inocente, luego me dí cuenta de lo que era".

"La falta de libertad la palpábamos por nosotros mismos".

"Cuando llegó la democracia nuestro padre recuperó un poco la esperanza".

Peñagarikano Dorrontsoro FRANTZISKA e ISABEL
(Beasain, 18-12-1927) (Beasain, 01-09-1933)

El 27 de julio de 1936 vivió la entrada de las tropas de Beasain.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 9 de julio del 2014.

"Antes de la guerra nuestro padre trabajaba en el ferrocarril". **(Las dos)**

"Los trabajadores ganaban bastante poco. Sacaban la vida con la huerta y demás". **(Isabel)**

"En nuestra casa no entraban en política. La política, cuanto más lejos mejor". **(Las dos)**

"El capitán Beñarán solía andar en un caballo blanco". **(Frantziska)**

"Beñarán estaba en Beasain y luego lo enviaron a Eibar, para cuando comenzó la guerra volvió a Beasain". **(Frantziska)**

"Una vez que fuimos a misa vimos un aeroplano. Nosotras nos quedamos mirándole y un hombre nos mandó a casa por el riesgo". **(Frantziska)**

"Los franquistas militarizaron todo, los ferrocarriles, las fábricas, todo". **(Isabel)**

"Las tropas entraron al pueblo en tres fracciones". **(Frantziska)**

Nuestra madre vio en Matias-enea una cuadrilla de presos atados, todos eran conocidos. Los tenían atados en hilera. Eso fue a la tarde". **(Frantziska)**

"A la noche se escucharon disparos, fueron en el cementerio. Yo conté hasta 27 disparos". **(Frantziska)**

"Nuestra madre, a la noche, camino al caserío se encontró con una persona y esa persona le contó que tenía que encontrar una escopeta ("Tistone") que si no le iban a matar". **(Frantziska)**

"Los enterraron dentro del cementerio, a la derecha de la entrada, al comienzo, los enterraron allí". **(Isabel).**

"Estando nosotras jugando cerca del riachuelo encontramos una mujer muerta enterrada en una zanja". **(Frantziska)**

"Una vez, yendo por el camino con un pan, escuchamos disparos por detrás". **(Frantziska)**

"A nuestro padre le abrieron un expediente, pero luego lo cogieron de nuevo para trabajar". **(Las dos)**

"Hubo gran represión en torno al trabajo. Luego, para encontrar trabajo, los que anduvieron contra los franquistas lo pasaron muy mal. Muchas veces subvencionaban a las empresas para contratar trabajadores de fuera". **(Isabel)**

"Después de la guerra hubo gran aversión en Beasain, los del régimen creían que ellos eran los buenos y los contrarios malos". **(Isabel)**

"A una tal Vicenta González Gaspar le cortaron el pelo al cero y le dieron aceite de ricino para beber". **(Las dos)**

"Aquí entonces no se podía hablar en vasco/euskara". **(Frantziska)**

"Nuestro tío decía que, "si esos, (los del régimen) comienzan a hablar en vasco/euskara, será para pedirnos algo"". **(Isabel)**

"Hubo mucha hambre después de la guerra". **(Las dos)**

"Hubo diferentes cartillas de racionamiento, de primera categoría, de segunda y de tercera. A los ricos y pudientes les daban más comida y mejor, a nosotros de categoría baja, peor. A aquellos les daban hasta jabón". **(Isabel)**

"A nuestra madre una vez que venía de Nafarroa y traía comida en la cesta, un hombre de Beasain le quitó la cesta". **(Isabel)**

Perez Onesimo RAMON
(Beasain, 03-09-1943)

Sobrino de *Ignacio Onésimo Matute* asesinado el 27 de julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 30 de julio del 2014.

"Mi abuelo entró a trabajar en CAF".

"Mi abuela tuvo dos negocios, una la librería en la actual calle Iturriotz, al lado de la pastelería de Iraola. Ese local lo tenía en arrendamiento y yo creo que era de un Usabiaga. La otra una tienda de comestibles, esa también en la actual calle Iturriotz".

"Mi tío (Ignacio Onésimo Matute) anduvo cerca del monte Usurbe luchando contra los fascistas. Mi abuela no quería que fuese, pero el tenía diecinueve años y ...".

"Mi tío tenía ideas republicanas"

"El núcleo de la resistencia estaba formado por guardias civiles, el grupo del capitán Beñaran, etc. Yo creo que la mayoría de los guardias civiles eran de los que estaban en Beasain, eso es lo que creo".

"Al tío lo fusilaron en el cementerio viejo, yo creo que contra una pared, eso es lo que decía mi abuela".

"No sé si estuvieron en Matias-enea o no".

"En el cementerio, los enterraron en una fosa común, creo que a la entrada a la derecha".

"Mi abuela y demás fueron al cementerio a ver el cadáver del tío".

"Después de matar a mi tío y después de morir el abuelo saquearon la librería. Y creo que también la tienda de comestibles. En la prensa apareció como que habían saqueado la casa, pero yo creo que fue la tienda la que saquearon".

"Por eso le llamaban al tío "el hijo del periodista" por la tienda", dendarengatik".

"Mi abuelo Julián Onésimo murió en la cárcel de Ondarreta. Lo detuvieron porque era republicano".

"Mi tío Aurelio Onésimo Matute, combatió en Durango y Gernika. Resultó herido en Durango y empezó cierta relación con su enfermera, todos los años solía estar quince días con ella. Lo detuvieron y estuvo en un Batallón de Trabajadores".

"En Beasain había un elemento que denunció a mucha gente, no quiero decir su nombre, pero…"

"Cada vez que venía Franco, a uno de mis tíos, Aurelio Onésimo Matute, lo llevaban a la cárcel".

"Cuando yo estuve en el servicio militar, tuve problemas porque mis tíos eran "rojos". Por eso me cambiaron de puesto".

Polo Artze ALIZIA y Apaolatza Polo MIKEL

(Beasain, 25-01-1948) **(Beasain, 05-07-1971)**

Familiares de *Valerio Polo Carrascal* que fue fusilado.
Entrevista en castellano y euskera realizada en Beasain el 30 de julio del 2014.

"Mis padres nacieron en Villanueva del Puente (Zamora) y vinieron a Beasain cuando tenían unos 9 años". **(Alicia Polo)**

"Aparecen ya en el censo de 1930, dicen que llevan 8 años, vinieron en 1922. Vivían en la calle Arana". **(Mikel Apaolaza)**

"Mi padre Rafael Polo y su hermano Valerio Polo, los dos trabajaban en una cestería de Ezkiaga". **(Los dos)**

"Los de nuestra familia eran miembros de la UGT. En 1931 ya tenían carnet del sindicato". **(Mikel Apaolaza)**

"Rafael Polo estaba en el Ayuntamiento, al parecer reunido. Al estar Beasain ya perdido tuvo que escapar corriendo hacia Usurbe". **(Mikel Apaolaza)**

"Valerio dicen que no estaba en Beasain, para entonces estaba alistado. No obstante, en las acusaciones contra él aparecen datos contradictorios, por ejemplo, en algunos sitios que era socialista pero que no tuvo cargos, pero después de fusilarlo aparece que era instructor de las Juventudes Socialistas y directivo de UGT". **(Mikel Apaolaza)**

"Hay más contradicciones, en un informe se dice que trató de impedir con armas la entrada de los franquistas en Beasain, pero él en su declaración dice que el día 22 fue a Eibar y luego a Donostia y tomó parte en la batalla de Donostia. Dice que estuvo enfermo allí y que luego se alistó en el batallón Rusia en Bilbao como fusilero. Anduvo en Bizkaia, Santander y Asturias. El informe dice que fue herido el 4 de abril y detenido el 22 de agosto". **(Mikel Apaolaza)**

"Valerio Polo fue fusilado el 26 de marzo de 1938. El día 24 lo llevaron de Santoña a Santander, era el procedimiento utilizado con los condenados que fusilaron". **(Mikel Apaolaza)**

"Le llevaron a fusilar con otros trece en un camión. El cura del cementerio lo apuntó como "desaparecido", no como "fusilado". Hacía lo mismo con todos. De ese camión los metían en un agujero como sardinas en lata". **(Mikel Apaolaza)**

"Por lo que parece, el cura envió una carta a la familia, pero esa carta yo no la he visto, aun cuando me ha contado mi madre" **(Alizia Polo)**

"Mi padre (Rafael Polo) estuvo en la cárcel. A eso se debe que mi hermana mayor tenga 14 años más que yo". **(Alizia Polo)**

"Mi padre (Rafael Polo) estuvo en bastantes cárceles". **(Alicia Polo)**

"Ni pudimos percibir dinero, pues dado que no aparecía en muchos documentos, no pudimos probar que hizo más de cinco años en la cárcel. Mi madre tuvo un cabreo colosal". **(Alicia Polo)**

"Nosotros no teníamos ninguna relación con el Ayuntamiento. Entonces no era como ahora eso de venir al Ayuntamiento y realizar cualquier solicitud. A mi madre la utilizaron para lavar la ropa de los moros". **(Alicia Polo)**

Ruiz Diez ANTSELMO
(Beasain, 23-03-1923)

Testigo del arresto de varias personas el 27 de julio de 1936 en Beasain.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 25 de marzo del 2013. Entrevista con Alberto Alonso Cacharro y Josu Lopez Castañares.

"Yo vi cómo atacaban las tropas. Nosotros vivíamos en el número 2 de la calle Arana. Desde la ventana, delante, veíamos el campo de fútbol de Senpere. Vimos el combate de la víspera, cuando intentaban entrar por Lazkao"

"El día que entraron, la resistencia duró hasta las cinco, sobre todo, gracias a la columna de Beñaran (…) Estos se colocaron en las escuelas nuevas y cerca de la estación".

"Los milicianos de aquí no tenían nada para defenderse".

"Algunos, mediante cuerdas, consiguieron escapar del edificio del Ayuntamiento".

"Antes de que las tropas entrasen en Beasain, vino mucha gente de Altsasu aquí. Esa gente se alojó en las escuelas. Eran unos cien".

"Esta gente de Altsasu, menos mal que se escapó, si no hubiesen hecho una escabechina con ellos".

"Yo vi como algunos requetés golpeaban a un hombre apellidado Begué".

"Cuando las tropas entraron, algunos de Beasain fueron a abrazarles, entre otros, Epifanio Arguiñano".

"Estando en la tienda de Antolín, cerca del cine, vino Guillermo Ugarte, a decirle a Antolín "hay un autobús allí, y lo van a quemar al lado de la fábrica de tintas, y puede haber peligro de que se quemen las casas. Antolín le contestó: "pues estando cómo están, cualquiera va a decirles nada", y se libró por eso. Entonces este hombre se fue y se juntó con otro, al que llamaban "Farro", le dijo lo mismo y los dos fueron a advertir del peligro a las tropas. Al final los metieron a los dos al autobús, y los llevaron hacia arriba, a la plaza o al cementerio".

"Debido a que iban a quemar la casa donde estaba el bar "Norte", todos bajaron abajo. Se llevaron a San Martín y a Marcelo Bergara, y también al dueño del bar Norte, Pedrotxo. Pero este último, al pasar por al lado de unas casas que se estaban quemando, la casa de Catarain, les dijo "yo soy bombero", y los otros "pues apara ese fuego!". Pedrotxo fue al parque de bomberos, y al conseguir controlar el fuego, lo dejaron libre".

"Yo creo que no eran conscientes sobre a dónde los llevaban".

"Un hombre llamado Isidro Igartua, muy bravo, cayó herido, y otro llamado Otaegi lo vio caer y lo llevó a casa. Cuando las tropas llegaron a su casa, mataron a Otaegi y dejaron morir a Igartua".

"Yo no lo vi, pero según decían, encontraron a dos personas muertas en la cama en una casa de la estación".

"A Beñaran le hicieron de todo, quemarle el bigote y de todo (…) A los Guardias civiles los mataron, pero a alguno no, quizá porque se rindió antes".

"Cuando las tropas entraron gritaban "¡Viva España!" y "¡Arriba España!""

"A los que mataron, según dicen, los enterraron en el cementerio, entrando a la izquierda, al lado de una tapia".

"Yo no vi a Victoria Huergo, pero al parecer, apareció detrás del cementerio, medio enterrada. Seguramente a ella le mataron allí".

"Hilario Igartua y Genaro Sánchez, ambos fueron heridos, de un morterazo, me parece. Sánchez dijo "a mi llevadme a casa", e Igartua "a mi llevadme al hospital". Como Sánchez estaba en casa, tardaron en denunciarlo y solo lo llevaron a Ondarreta. Cuando a Igartua lo curaron, se lo llevaron a Iruñea, y según lo que he oído allí se encontró con Gregorio Begué. Nunca más se supo de ellos".

"Al padre de los Igartua se lo llevaron a Mutiloa. Según dicen mataron a más de uno allí, pero yo eso no lo vi, y no puedo asegurarlo".

"Los franceses se portaron muy mal. El Gobierno de la República tenía contratado un tren lleno de armas, y no lo dejaron pasar".

"En la calle los de las familias de los rojos teníamos que estar callados. Recuerdo una vez, un jueves a la tarde, que teníamos libre en la escuela, que fuimos al campo de fútbol de Senpere y los pelayos nos rodearon para pegarnos".

"Después los hijos de los rojos no podíamos entrar en CAF a aprender el oficio, nos cogían solamente de pinches".

"Una vez, en 1941 o en 1942, nos llamaron al cuartel de la Falange, a ponernos el uniforme. La mayoría de los jóvenes fuimos por miedo. Uno, Ángel Sánchez fue más valiente que los demás y no entró. Después tuvo dificultades para encontrar trabajo".

"Una vez que Franco vino a Beasain, nos pusieron en fila, con fusiles de madera, al par del taller de los hermanos Azpeitia".

"Nuestra madres lo pasaron muy mal. ¡Ellas sí que tuvieron que hacer cuentas y números para alimentarnos!"

"Después de la guerra, por miedo el comunismo, Churchill y compañía mantuvieron a Franco. Si hubiese vivido Roosevelt, Franco desaparece".

"Cuando el Ejército de EE.UU. desembarcó en Francia, yo estaba en Bilbao en la mili. Mi compañero de la mili, al oír aquello se puso a saltar gritando "¡Ya falta poco, ya falta poco!"".

"Después de la guerra, para hacer la primera huelga, tuvimos que echarle mucho valor".

Ruiz de Apodaka Galartza PAKO
(Ordizia, 03-12-1941)

Sobrino de *Francisco Ruiz de Apodaka* asesinado en Beasain el 27 julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 18 de junio de 2014.

"Uno de mis tíos, Francisco Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz, se quedó en el pueblo, para defender al pueblo. Lo mataron aquí mismo. Mi madre me dijo una vez que el tío Francisco Ruiz de Apodaka, salió de una casa con la mano en el pecho; es posible, parece ser que le dieron en el corazón".

"Mi padre (Ángel Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz) y mi tío Luis Ruiz de Apodaka, fueron al frente con el batallón de EAE-ANV Euzko Indarra. Luis murió en Bizkargi".

"El capitán de Euzko Indarra era mi tío Mariano Galartza Berona. Fue condenado a muerte. Otro tío mío, Francisco Galartza Berona anduvo también en un batallón de trabajadores".

"Una tía mía estaba refugiada en Bakio. Era sorda y cuando entraron los franquistas, le ordenaron que levantara el brazo derecho, y ella, dado que era sorda, no les oyó y no levantó el brazo. Estuvieron a punto de fusilarla".

"A mi padre, Ángel Ruiz de Apodaka, lo metieron en la cárcel y anduvo en un batallón de trabajadores, en Calamocha, Teruel. No se dónde lo hicieron preso. Se casó en 1940, por lo tanto, saldría alrededor de ese año".

"Mi abuela tenía un miedo atroz. Tuvo que poner la bandera española en el balcón".

"En nuestra casa y en general en las casas de los perdedores, cuando emitían el himno de España en la radio, apagábamos la radio".

"Después de la guerra, en Ordizia, en la calle se notaba claramente quién era de qué bando. Existía esa distinción".

"En casa no se hablaba de la guerra, era tabú entre los mayores, pero entre los jóvenes no".

"Quiero mencionar el drama de mi abuela. En la guerra se le murieron dos hijos, una hija antes de la guerra y a otro hijo lo metieron preso… ¡Fíjate!"

"En vasco/euskara no dábamos nada en la escuela. Había una gran represión. Por eso, los que no teníamos conocimientos de euskara en casa, no pudimos aprenderlo".

San Martin Osinalde JOSE MARIA
(Beasain, 1959-03-11)

Sobrino de *Saturnino San Martinen* asesinado en Beasain el 27 julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 30 de junio de 2014.

"Mi tío era Saturnino San Martín Gibaja, fue fusilado".

"Lo detuvieron en la calle Iturriotz".

"Mi tío y Marcelo Bergara estaban en un portal. Los dos eran íntimos amigos y la hermana da cada uno era novia del otro".

"Pasó un camión y se los llevaron en él".

"Según otra versión estaban tirando octavillas, pero en la familia no hemos dado nunca credibilidad a eso. Estaban en la calle se los llevaron sin más".

"Cuando estaban en trance de llevarlos, uno que se llamaba Ugarte salió a la ventana y les dijo que no llevaran a aquellos jóvenes porque no habían hecho nada. A Ugarte también se lo llevaron".

"Mi abuela oyó que se los habían llevado al cementerio. El primer día no tuvo ni rastro y en el segundo tampoco. El tercer día supo que los habían fusilado".

"Existía el rumor de que si se les llevaba tres pistolas podrían quedar libres. Un tal García dicen que las logró y fue liberado".

"Otro tío mío, Faustino San Martín, huyó. Hizo siete años y medio fuera de Beasain".

"Mi padre no iba nunca a misa. Yo con doce años le pregunté a ver por qué no iba él a misa y por qué me obligaba a mi a ir. Él me contestó que no perdonaba el haber matado a su hermano (Saturnino San Martin)".

Sarriegi Eskisabel ANDONI
(Beasain, 13-08-1946)

Hijo de *Cecilio Sarriegi Aldanondo* militante abertzale.
Entrevista en euskera realizada en Beasain el 6 de junio de 2014.

"El padre (Cecilio Sarriegi Aldanondo) y el tío (José Sarriegi Aldanondo) tuvieron que huir de Beasain, pero huyeron en días diferentes. El padre tenía algún cargo en el batzoki y el batzoki se inauguró el 18 de julio, así es que después de pasar las celebraciones, huyó en alguno de los días posteriores. Sin embargo el tío, huyó después de la entrada de los franquistas el día 27 de julio y durante los días que permaneció trabajo en la fábrica de Bernedo y en las labores de caserío. Huyó el 31 de julio por la mañana, muy temprano, hacia Aratz-Matxinbenta".

"El tío se enteró en la fábrica que andaban en busca del padre "preguntando por Cecilio". Por lo tanto, tras dormir durante esos días en un caserío de Ugartemendi (en casa de la familia Imatz), huyó de Beasain (el día 27 al entrar los sublevados en Beasain, los requetés ocuparon la vivienda de Txintxurreta donde vivía la familia)".

"Antes de que entraran los sublevados, dado que la casa estaba en la zona central de lucha, el abuelo, Juan Antonio Sarriegi Aldanondo y la, abuela María Josefa Aldanondo Aranburu, y sus dos hijas, mis tías (Martina y Romana Sarriegi Aldanondo) se trasladaron por si acaso al hospital Arangoiti. Para cuando volvieron, los requetés ocuparon su vivienda (1º izda.). Por lo tanto, no pudieron vivir en su vivienda y tuvieron que ir a la vivienda del inquilino José Joaquín Araneta (2º dcha.) para bastantes meses, hasta que se marcharon los requetés. Les saquearon la casa, les echaron los papeles por los balcones y las ventanas, les llevaron, sábanas, y otros enseres de la vivienda, etc.".

"El padre y el tío anduvieron luego por Bizkaia y trabajaron en Asua en la industria militarizada y no tomaron parte en el frente de guerra. Siempre retrocediendo, llegaron hasta Asturias y allí los detuvieron".

"Los acusaron por medio de los informes municipales firmados por el alcalde. El Juez, les pidió los nombres de dos personas de derechas que los avalaran. Ellos habían oído que ejercía de alcalde José Luis Guridi y nombraron a José Luis Guridi y José Aranburu para que los avalaran. El Juez les dijo: "José Luis Guridi, no puede ser", y el padre: "¿Por qué no? Y el Juez: "Guridi es quien firma el atestado". El padre le dijo dos palabras al salir al tío y este repitió la operación y recibió la misma contestación."

"Al padre lo juzgaron con acusaciones falsas. Un firmante de la acusación, Florencio Gallego, en una declaración que tuvo que realizar ante el Juez de Paz de Beasain, declaró: "bueno, no puedo asegurar" y eso es un ejemplo claro de falsedad. Le impusieron la condena de seis años y un día. Hizo 30 meses en la cárcel de Larrinaga y después otros siete meses en Zornotza (Amorebieta) trabajando en la industria sin cobrar como "redención de la pena por el trabajo"".

"El Batzoki se inauguró el 18 de julio; no era un simple centro político. Era un centro cultural amplio de nombre Goierriko Alkartasuna. Tenía frontón, hacían obras de teatro, etc. Le llamaron al párroco Florencio Aspe para que lo bendijera y así lo bendijo el 18 de julio diciendo: "Ahí os entrego vuestro hogar, habéis hecho una gran cosa para la juventud" etc. cuando el 27 de julio entraron los sublevados en Beasain, la Falange se adueñó del edificio y Florencio Aspe fue detenido, aun cuando era de los suyos, y he solido escuchar en casa que lo tuvieron preso en Matias-enea o en la estación. Dado que los franquistas andaban en busca de armas, algún cura, he oído decir que quizás pudo ser Don Pedro Mokoroa, logró alguna escopeta y salvó al párroco".

"Aspe, cuando el batzoki fue tomado por los sublevados, lo llevaron a bendecirlo de nuevo y a aquellos también les dijo: "Ahí os entrego vuestro hogar, etc."".

"En el campo de fútbol de Senpere (donde están los actuales talleres de CAF), los requetés realizaban la instrucción militar".

"Un cura, en una de las alocuciones realizadas allí, les dijo a los requetés: "cuando os muráis, al llegar donde San Pedro, aquel os preguntará si sois rojos o nacionales y vosotros contestadle que sois requetés y os meterá derechos al cielo" Pueda que les dijera Aspe, pero yo he solido oir mas bien que el que les dijo eso fue el cura de Zaldibia".

"Cuando el tío José Sarriegi volvió a casa, algunos de derechas creyeron que obtuvo la libertad demasiado pronto y empezaron a decirse entre ellos: "¿a ese le vais a dejar así?". Alguno de ellos debió decir: "No, ya se le hará justicia!" y prepararon acusaciones nuevas. Lo acusaron, lo detuvieron e hizo seis o siete meses en la cárcel de Ondarreta en espera de juicio, pero en el juicio salió libre. Durante aquéllos meses, sin su trabajo, sus padres y hermanas lo pasaron muy mal en casa cuidando los animales y trabajando las tierras".

"Los que prepararon la acusación contra el tío fueron Eugenio Lasa, Rufo Artolain y Florencio Gallego. Al juicio enviaron a Fermín Pérez. Silverio Oria hizo asimismo una testificación".

"Cuando el tío salió libre del juicio, a los que prepararon la acusación le dio cara en la calle y les preguntó: "¿Qué os he hecho yo a vosotros para que vosotros me hayáis hecho esto?". Ellos, "nosotros nada, nosotros no hemos firmado nada!" y el tío "¡vosotros si, vosotros, yo ya sé quiénes han preparado la acusación y quiénes han puesto las firmas!" y los otros se dieron media vuelta y se fueron". Uno de los guardias civiles que fueron a detenerle, Sacristán, conocido de él, se lo dijo en el mismo cuartel"

"Con todo eso, en nuestra casa estaban marcados. Si ocurría algo en el pueblo o en Gipuzkoa, entre los nacionalistas, Jesús Ibarbia, Alfontso Ibaibarriaga y Cecilio Sarriegi siempre fueron llamados al cuartel de la Guardia Civil, al menos hasta 1966".

"El párroco Aspe se alienó totalmente con el régimen y en los sermones llegó a decir por los que habían huído frases como ésta: "¡ya se fueron, no volverán!" Todos los chicos que huyeron fueron expulsados de los Luises. Los contrarios al Régimen tuvieron también problemas para casarse. Nuestro padre tuvo problemas con Aspe para casarse porque el párroco decía que obligatoriamente los debía de casar él. Al final, el padre recurrió al Obispado y de allí le ofrecieron por escrito la garantía de poder casarse donde quisiera, cuando quisiera y con el cura que quisiera. Al párroco Aspe le llegó asimismo otro comunicado y al final logró que los casara otro cura".

"En una ocasión, la abuela María Josefa Aldanondo, fue a confesarse con Don Pedro Mokoroa, y el cura al final le preguntó si tenía noticias sobre los hijos huídos: "¿Tenéis noticias de los hijos?" y la abuela le contestó que no. Luego le dijo el cura: "Aquellos también la hicieron gorda yendo con los rojos", y la abuela le contestó: "¿Me dice que ir con los rojos? ¡Aquellos vivian aquí en paz, trabajando todos los días, pero otros han venido de fuera con armas con la intención liquidar a todos! ¡Jesucristo también tuvo que huir a Egipto para escapar de Herodes y seguir vivo! Pues aquellos también han tenido que huir como Jesucristo para poder seguir vivos" En adelante no debió de preguntarle más por sus hijos".

"Esta versión sobre Florencio Aspe les escuché tanto a mi padre Cecilio Sarriegi, como al tío José Sarriegi y a la tía Martina Sarriegi. El párroco Florencio Aspe Bustindui era monárquico e integrista. En la época de la República, un día de San Ignacio, estando la iglesia repleta de gente, comenzó el sermón diciendo: "Unos me critican porque hablo en vascuence, otros porque hablo en castellano; de todas formas, voy a hablar en mi lengua materna", y siguió en castellano. Él era euskaldun, hijo de Soraluze y en contra de esa actitud, los jóvenes comenzaron a bajar del coro y salir en grupos numerosos. Cuando vio eso, cambió de idioma y continuó predicando el sermón en euskara".

"La doctrina si, existía la oportunidad de darla en euskara en la parroquia de Beasain y también en el colegio de Lasalle, pero nada más. Yo fui el único beasaindarra que dí la doctrina en euskara aquel año que me tocó entre los que hicimos la primera comunión y, siete años después, mi hermana fue la única beasaindarra que dió la doctrina en euskara entre los que hicieron la primera comunión en su turno".

Ugarte Azkarate ARANTZA y Ugarte Sukia Mª ROSARIO

(Beasain, 25-02-1945) **(Donostia, 08-11-1946)**

Nietas de *Guillermo Ugarte* asesinado en Beasain el 27 julio de 1936.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 5 de agosto de 2014.

"La vida era bastante normal en tiempo de la República, tal y como me contó mi padre (Cesáreo Ugarte Peñagarikano)" **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Mis tías me decían que la llegada de la República fue bastante normal y que se celebró con ambiente de fiesta". **(Maria Rosario Ugarte Sukia)**

"Cuando entraron las tropas sublevadas, al abuelo (Guillermo Ugarte Aeta) le dijeron que no saliera a la calle pero vio que un coche estaba ardiendo desde la ventana. Entonces, salió fuera y fue a advertirles y es cuando lo cogieron y lo metieron en el camión". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"El que trató de ayudar a Guillermo Ugarte dicen que fue el chófer del camión". **(Las dos)**

"Cuando lo detuvieron lo llevaron a la estación y luego a Matias-enea". **(Maria Rosario Ugarte Sukia)**

"Yo siempre he solido oir que a Guillermo Ugarte lo mataron en el cementerio. El padre decía eso". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Mi padre (Cesáreo Ugarte) estaba en las escuelas, en la enfermería que montaron allí. Los Olabarrieta vieron detener a Ugarte, pero no se atrevieron a salir a la calle. A la noche fueron por las calles de atrás y contaron entonces cómo habían visto detener a Ugarte. Cesáreo Ugarte fue al cementerio pero ya vio muerto a su padre". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Beñarán era familiar nuestro, estaba casado con una tía de mi madre. Vivían en el cuartel". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Solía andar montado en un caballo blanco. El caballo era muy bonito y Beñarán muy elegante. Mi padre hablaba muy bien de él. No tenían hijos, pero amaba muchísimo a los niños". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Había un cura navarro que había venido con los requetés y andaba con una pistola. Mi madre solía decir, cómo era posible que un cura anduviese con una pistola" **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"En el restaurante de mi abuelo (fonda de Pako Azkarate) estuvieron los militares. Estuvieron muy bien y no se portaron mal del todo. Recuerdo que llegó una denuncia en contra de mi abuelo diciendo que en esa fonda se hacían reuniones de nacionalistas, y el militar, Moriones, le enseñó al abuelo y le preguntó: "¿Es cierto?" Y el abuelo le respondió: "No". Moriones le dijo: "Lo voy a romper" y rompió la denuncia. Pero esa carta de denuncia vino por segunda vez y Moriones lo volvió a romper, pero dijo: "pero si viene por tercera vez, no podré romperla". Gracias que no llegó una tercera carta. El denunciante era el mismo, pero no podemos decir quién era". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"A mi madre una vez, una persona le dijo que le pondría una multa de 500 pesetas o le cortaría el pelo por no haber levantado el brazo en un funeral. Mi madre le dijo que no le daría 500 pesetas y si quería que le cortara el pelo, pero al final no le cortaron". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Uno de Beasain, cada vez que se encontraba con mi padre, se ponía de rodillas y le pedía perdón. Luego se echó al tren" **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Después de la guerra, entre la gente corriente no hubo mucha intolerancia, pero a mi padre le quitaron la plaza de médico". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"En casa siempre nos hemos esforzado en dejar a un lado los rencores". **(Maria Rosario Ugarte Sukia)**

"Cuando yo era niña en Beasain si hubo mucha miseria". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

"Sí, con el estraperlo que se hizo en Beasain, alguna gente se enriqueció". **(Arantza Ugarte Azkarate)**

Unanua Artolain JOAN
(Beasain, 13-11-1958)

Nieto de *Rufo Artolain* que fué concejal franquista.
Entrevista en castellano realizada en Beasain el 5 de septiembre de 2014.

"Mi abuelo (Rufo Artolain Gaztañategi) era carlista tanto antes de la guerra como después".

"Mi abuelo era del hospicio. Con 13 años empezó a trabajar en CAF".

"Mi abuela era nacionalista, del PNV, y no tuvo malas relaciones con los carlistas".

"Mi abuelo no fue socio de la Sociedad Usurbe".

"Los carlistas, sobre todo, apoyaron el alzamiento por la religión".

"El primer grupo municipal fue el de José Luis Guridi. Mi abuelo fue concejal"

"Los nacionalistas y demás, para salir del pueblo, solían necesitar un salvoconducto. El abuelo tenía facultad para poder firmarlo. Por ejemplo, él le firmó a la recadista Felisa Olano".

"José Aranburu el de "Santinea" o "José el carlista" no se atrevía a firmarlos él solo, pero si firmaba el abuelo (Rufo Artolain) él también solia firmar. Entonces los firmaban entre los dos".

"Pero al abuelo le quitaron esa facultad, porque decían que firmaba también a gente sospechosa. No fue el Ayuntamiento el que le quitó la facultad, sino los del cuartel".

"Mi abuelo entró en el Ayuntamiento un poco por miedo, dado que los militares mataron a mucha gente, entre ellos además muchos de derechas"

"Mi abuelo hizo también de intermediario para que alguna gente entrara en CAF".

"En aquella época en nuestra casa, hambre no pero se pasaron apuros".

Unanue Lobeto SARA
(Beasain, 11-11-1936)

Hija de *Roman Unanue* en julio de 1936 fue el médico de Beasain.
Entrevista en euskera realizada en Donostia el 1 de octubre de 2014.

"El padre era médico y antes fue médico de CAF. Estaba muy integrado en el pueblo".

"El padre era nacionalista vasco".

"El padre decía siempre que Beñarán juró defender la República y de morir moriría defendiendo la República. Decía que era una persona muy justa. Eran muy amigos".

"El padre decía que Beñarán merecía un monumento en Beasain".

"Mi padre no tomó parte en los combates".

"Mi padre tenía miedo cuando la guerra; cada vez que tocaban la puerta decía siempre, "Vienen a buscarme". El creía que siempre venían a buscarle, mi madre entonces estaba embarazada de mí".

"Las tropas "nacionales, navarras" que entraron en Beasain eran requetés. El padre tenía una ikurriña en el cajón y la encontraron. Entonces mi padre dijo "esto es para mi mujer".Entonces los requetés "no, no, no la tocaremos". No sabían lo que era la ikurriña".

"Todos los días oíamos, "han matado a fulano y mengano"".

"Creo que los mataron en el cementerio".

"Recuerdo una vez que tocaron la puerta y que mi padre sintió un miedo atroz. Era un crío el que había tocado la puerta y decía "Ninia jo titi". El padre se tranquilizó muchísimo".

"Al padre lo condenaron a muerte, "Por nacionalista separatista y gran propagandista"".

"Mi padre no cobraba mal pero en aquella época no había nada para comer y se pasó hambre".

"Durante la guerra y después, no había azúcar. Tuvo que pedirle a un amigo navarro, a Eugi. Recuerdo que dijo "si me quitan el azúcar de mis hijos, pegaré un tiro a alguien"".

"Hacia 1942 fuimos a vivir a Gabiria. Allí había más para comer. Era una gente encantadora. Cuando venían a la consulta, le pagaban al padre con comida".

"Había que pedir permiso para tener una radio".

"Nosotros escuchábamos Radio España Independiente (Pirenaica)".

"En Gabiria aprendí a hablar en vasco/euskara".

"Cuando nació mi hermano le pusieron el nombre de "Oskar Aitor". El cura le dijo al padre que no, que no le podía poner "Aitor". Mi padre entonces le dijo "¡pues si no vamos a casa con el crío!". Y entonces el cura, "bueno, Román, no te pongas así, le pondremos como tú quieras". Y así le pusieron Oskar Aitor, pero la primera vez el cura le dijo que no".

Anexo: Monumento

Manifestación de la HISTORIA no escrita

JOKIN TELLERIA TELLERIA

Cuando me propusieron la idea de realizar un monumento para rememorar los fallecidos en Beasain a raíz de los hechos producidos el 27 de julio de 1936, así como para honrar a los beasaindarras fallecidos fuera del término municipal hasta 1942, después de infinidad de ideas, pensé que debía reflejar la historia que no había sido escrita, aquella que hasta entonces había sido escondida bajo tierra.

Con esta premisa me puse manos a la obra, y propuse su representación mediante tres elementos: la piedra, el libro blanco y una campana. Después de haber permanecido años enterrada, en 2012 surge una roca en Beasain, desde donde emana un libro en blanco, cuyas hojas se encuentran aún vírgenes. Sobre la roca, observamos una campana que, con su repique, vuelve a mostrar la capacidad de comunicación que había sido aniquilada y enterrada.

Cuando comencé a materializar esta idea, mi reflexión principal me llevó a representar la campana en tres partes, ya que fueron tres las filas de las fuerzas sublevadas que se adentraron en Beasain. Quise colocar la tercera parte de la campana mirando hacia arriba, como señal de movimiento, para proporcionar una imagen más violenta y una plástica más visual, que dotaría de otra visión al monumento. No obstante, contribuiría a encarecer su coste.

Pensaba que la mayoría de los beasaindarras estarían a favor de mostrar la historia olvidada, pero, ante la diversidad de opiniones y la posibilidad de generar controversia –o tal vez motivado por el elevado coste, o quién sabe por qué–, abandoné la idea de la tercera pieza y pensé que lo más importante era la colocación del monumento, que debería manifestar la idea general de lo sucedido. De ahí su actual composición.

Así pues, con la luz de julio que impregna este monumento desde arriba, podemos leer la historia escrita en la campana destruida sobre el libro durante unas horas al día. Se trata de la manifestación de la historia, la revelación de la verdad dolorosa; una afirmación que se nos presenta 80 años más tarde a los que vivimos en Beasain, en el País Vasco y en el mundo.

S E N T E N C I A

En la Plaza de Bilbao a veinte de Julio de mil novecientos treinta y siete.-Segundo año triunfal. Reunido el Consejo de Guerra Permanente nº 1, para ver y fallar la causa nº 196 que por el procedimiento sumarísimo de urgencia se ha seguido por el supuesto delito de rebelión militar contra JULIAN BERMEJO TORO de 37 años, casado, relojero y natural de Bilbao, JOSE MARIA ANGULO ARROITAJAUREGUI de 35 años casado, propietario y vecino de Abadiano, LAUREANO GIMENEZ GARAY de 42 años, pescador y vecino de Deva, ROMAN AROSTEGUI URAIN de 47 años casado, pintor y vecino de Deva, JOSE RAMON LOIDI ERBITI de 35 años casado, ingeniero y natural de la Havana, NEMESIO ARRIORTUA EREÑO de 49 años, casado, labrador y vecino de Dima, JOSE ALEGRIA PEREZ de 45 años, oficinista y vecino de Bilbao y VICTOR BERNEDO ZUBIAURRE de 67 años, casado, industrial y vecino de Beasain, y en cuyos autos dada cuenta por el Secretario fueron oidos el Ministerio Fiscal y la Defensa.

RESULTANDO que de las actuaciones practicadas en el Sumario así como de la documental que se mandó unir a instancia del Defensor a la causa, se infieren como hechos que este Consejo declara probados los siguientes: El procesado Julian Bermejo Toro aunque [illegible] al partido Socialista en el que desempeñó el cargo de Secreta[illegible] del Comité de Bolueta es individuo de cualidades inmejorables q[illegible] alguna fué [illegible] al ideal est[illegible] sus a[illegible] durante el Movimiento llegando a comprometerse gravemente [illegible] na[illegible]lade actos realizados [illegible] de orden a qui[illegible]rs[illegible]ía tales como falsificar tarjetas de control favorecer a elementos de derechas y evitar detenciones y persecuciones para los mismos. El procesado José Maria Angulo aunque de buena conducta fué nacionalista destacado dirigente del Batzoki o círculo nacionalista de la localidad de su residencia y Secretario del Comité Local rojo-separatista

Iturriak eta Bibliografia
Fuentes y Bibliografía
5.

AHOZKO ITURRIAK/FUENTES ORALES

Egileak egindako elkarrizketak (kronologikoki ordenatuak)/Entrevistas realizadas por el autor (en orden cronológico)

- Andoni Sarriegi Eskisabel (Beasain, 2014-06-06)
- Eleuterio Aiesta Kristobalena (Beasain, 2014-06-11)
- Pako Ruiz de Apodaka Galartza (Beasain, 2014-06-18)
- Felipe Ibarbia Alustiza, Maria Karmen Ibarbia Sarriegi (Beasain, 2014-06-19)
- Joxe Apalategi Etxeberria (Beasain, 2014-06-25)
- Patxi Lasa Imatz (Beasain, 2014-06-25)
- Jesus Lopez Gallego (Beasain, 2014-06-25)
- Roberto Begue Sarasola, Yolanda Begue Redondo (Beasain, 2014-07-27)
- Mila Mendia Aramendi (Beasain, 2014-07-02)
- Iñako Beola Olaziregi (Beasain, 2014-07-03)
- Maria Pilar Lozares Sarasketa (Beasain, 2014-07-03)
- Jabier Garcia Bergara (Beasain, 2014-07-03 eta 2014-07-22)
- Maria Ixabel Irizar Aranburu, Teresa Irizar Aranburu (Beasain, 2014-07-09)
- Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro, Isabel Peñagarikano Dorrontsoro (Beasain, 2014-07-09)
- Aitor Garmendia Goitia (Beasain, 2014-07-16)
- Amaia Alonso Garate, Jose Maria Alonso Lamata, Sara Alono Lamata, Anjel Lamata Villahoz (Donostia, 2014-07-17)
- Ramon Perez Onesimo (2014-07-30)
- Alizia Polo Artze, Mikel Apaolatza Polo (Beasain, 2014-07-30)
- Jose Maria San Martin Osinalde (Beasain, 2014-07-30)
- Amaia Gamarra Larrauri (Beasain, 2014-08-01)
- Milagros Aranburu Mujika (Beaain, 2014-08-05)
- Joan Ramon Crespo Imatz (Beasain, 2014-08-05)
- Xanti Lasa Aranburu (Beasain, 2014-08-05)
- Arantza Ugarte Azkarate, Maria Rosario Ugarte Sukia (Beasain, 2014-08-05)
- Joan Unanua Artolain (Beasain, 2014-09-05)
- Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro (Donostia, 2014-09-10)
- Xabier Aierdi Aldasoro, Ane Barandiaran Erauskin (Getaria, 2014-09-12)
- Edurne Alegria Aierdi (Getaria, 2014-09-12)
- Sara Bujanda Olaran, Jose Maria Bujanda Olaran (Beasain, 2014-09-18)
- Sara Unanue Lobeto (Donostia, 2014-10-01)
- Bernardina Aldasoro Ormazabal (Beasain, 2014-10-30)
- Lourdes Martinez Otaegi, Pello Martinez Otaegi (Ordizia, 2014-12-17)
- Rosa Larrañaga Agarrista, Miren Atxaga Larrañaga (Gasteiz, 2015-05-26)
- Arantza Ibaibarriaga Usabiaga, Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga (Donostia, 2015-09-15)

Hirugarren pertsonek egindako elkarrizketak/Entrevistas realizadas por terceras personas

- Alfontso Ibaibarriaga eta Antonio Zubillagari Markel Olanok egindako elkarrizketa (Beasain, 1990.eko hamarkadako data zehaztugabea). Jose Antonio Imatzek lan honen egileari emandakoa (kasete eta idatzizko formatuan).
- Rosario Larreari Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek egindako elkarrizketa (Beasain, 2012-04-14). Elkarrizketaren egileek lan honen egileari emandakoa (bideo formatuan).
- Antselmo Ruizi Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek egindako elkarrizketa (Beasain, 2013-03-25). Elkarrizketaren egileek lan honen egileari emandakoa (bideo formatuan).

IDATZIZKO ITURRIAK/FUENTES ESCRITAS

Kontsultatutako artxiboak/Archivos consultados

- Beasaingo Udal Artxiboa/Archivo Municipal de Beasain
- Beasaingo Bake Epaitegiko Erregistroa/Registro del Juzgado de Paz de Beasain
- Eibarko Udal Artxiboa/Archivo Municipal de Eibar
- Ordiziako Udal Artxiboa/Archivo Municipal de Ordizia
- Gipuzkoako Artxibo Forala (Tolosa)/Archivo Foral de Gipuzkoa (Tolosa)
- Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati)/Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati)
- Koldo Mitxelena Kulturunearen hemeroteka (Donostia)/Hemeroteca del Centro Koldo Mitxelena (San Sebastián)
- Aranzadi Zientzia Elkartea (Donostia)/Sociedad de Ciencias Aranzadi (San Sebastián)
- Eusko Jaurlaritzaren Irargi Artxiboa (Bilbo)/Archivo Irargi del Gobierno Vasco (Bilbao)
- Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra (Ferrol)/Archivo Español Intermedio Militar Noroeste de Ferrol

Kontsultatutako prentsa/Prensa consultada

- *El Día* (1931-1936)
- *El Diario Vasco* (1935-1936)
- *El Liberal* (1931-1936)
- *El Pueblo Vasco* (1934-1936)
- *Euzkadi* (1931-1936)
- *Euzkadi Roja* (1933-1936)
- *Euzko Deya* (1937)
- *Frente Popular* (1936)
- *La Constancia* (1931-1936)
- *La Voz* (1937)
- *La Voz de Guipúzcoa* (1931-1936)

Bibliografia/Bibliografía

ABELLA, Rafael: *Por el Imperio hacia Dios*. Planeta. Bartzelona, 1978.

AGIRREBEÑA, Aintzane; ALBERDI, Itziar, MENDIGUREN, Xabier eta SARASUA, Asier: *Beasaingo Euskara.* (*Beasaingo paperak* bilduma, 15. zkia). Beasaingo Udala, 2007.

AIZPURU, Mikel (zuz.); APAOLAZA, Urko; GOMEZ, Jesus Mari; eta ODRIOZOLA, Jon: *1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak.* Alberdania eta Hernaniko Udala. Hernani, 2007.

AIZPURU MURUA, Mikel: *El Partido Nacionalista Vasco en Guipúzcoa (1893-1923): orígenes, organización y actuación política.* EHU. Euskal Herria, 2000.

AMBOU, Juan: *Los comunistas en la resistencia nacional republicana*. Hispamerca. Madril, 1987.

ANSEL, Darío: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001.

AOIZ, Floren: *El jarrón roto.* Txalaparta. Tafalla, 2005.

APAOLAZA POLO, Mikel: “Rescatados del olvido” in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2013 (82-85. or.).

AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939)*. La esfera de los libros. Madril, 2013.

ASKOREN ARTEAN: *Beasaingo elkarte herrikoiak.* (*Beasaingo Paperak* bilduma, 1 zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1992.

ASKOREN ARTEAN: *Hizkuntz ordezkapenaren nondik-norakoak Goierrin.* GEE Kultur Elkartea, Gerriko argitaletxea, Lazkao, 1992.

ASKOREN ARTEAN: Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014

AZURMENDI DORRONSORO, José Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días.* Donostiako Aurrezki Kutxa. Donostia, 1970.

BAHAMONDE, Antonio: *Un año con Queipo. Memorias de un nacionalista.* La Espuela de Plata, 2005; in RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008.

BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi.* Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

BARANDIARAN, Pía María: "Informe de Pía María de Barandiarán" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (647-652. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Zarautz, 1995.

BARANDIARAN FUNDAZIOA: *José Miguel Barandiarán. Diario personal. Volumen II (1936-1953). Durante los años de su exilio en el País Vasco continental.* Barandiaran Fundazioa. Ataun, Gipuzkoa, 2009.

BARCIELA, Carlos; LOPEZ, María Inmaculada; MELGAREJO, Joaquín eta MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía.* Sintesis. Madril, 2001.

BARCIELA LOPEZ, Carlos: "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra, 1939-1953" in FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo* (192-205. or.). Critica. Bartzelona, 1986.

BARRUSO BARES, Pedro: *La guerra civil en Guipúzcoa.* Hiria. Donostia, 1984.

BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996.

BARRUSO BARES, Pedro: *Violencia política y represión en Guipúzcoa durante la guerra civil y el primer franquismo (1936-1945).* Hiria. Donostia, 2005.

BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, José Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (69-92 or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991.

BARRUSO BARES, Pedro: "La represión en Guipúzcoa" in URGOITIA, José Antonio: Crónica *de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi peninsular. (La caída de Guipúzcoa* I. lib., II. partea), (315-334. or.). Sendoa. Oiartzun, 1984.

BELAUSTEGI BEDIALAUNETA, Unai: *Errepublikanismoa Gipuzkoan (1868-1923).* EHU. Euskal Herria, 2014.

BELDARRAIN, Pablo: *Historia crítica de la guerra en Euskadi (1936-37).* Intxorta Kultur Elkartea. Oñati, 2012.

BELEDO, Ane: *Gipuzkoa: Udal errepublikarretatik frankistetara.* Aranzadi eta Gipuzkoako Batzar Nagusiak. Donostia, 2010.

BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel: "Primer centenario 1891-1991. Agrupación Socialista de Tolosa" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, José Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (11-20. or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991.

BOX, Zira: *España, año cero. La construcción simbólica del franquismo.* Alianza Editorial. Madril, 2010.

BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (2 lib.). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016.

BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib., *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016.

CABANA IGLESIA, Ana: "Sobrellevar la vida. Memoria de resistencia y resistencias de la memoria al franquismo" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (97-108. or.), Comares. Granada, 2013.

CAÑABATE CABEZUELOS, José; eta MARTINEZ CARRION, José Miguel: "Crisis nutricional y pobreza bajo la dictadura franquista" in *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria* (aktak). Badajoz, 2013.

CASTELLS ARTECHE, Luis*: Los Fueros y los conciertos economicos. La Liga Foral Autonomista de Guipúzcoa (1904-1906).* Haranburu Altuna editorea. Donostia, 1980.

CASTELLS ARTECHE, Luis: *Modernización y dinámica política en la sociedad guipuzcoana de la Restauración. 1876-1915.* Siglo XXI. Madril, 1987.

CASTELLS ARTECHE, Luis: *Los trabajadores en el País Vasco (1876-1923).* Siglo XXI. Madril, 1993.

CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria.* Marcial Pons. Madril, 2000.

CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975.* Alianza. Madril, 2016.

CHUECA, Ricardo*: El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS.* CIS. Madril, 1983.

DE LA GRANJA SAINZ, José Luis: *Nacionalismo y II República en el País Vasco.* CIS. Madril, 1986.

DE RIQUER I PERMANYER, Borja: *La dictadura de Franco.* Crítica eta Marcial Pons argitaletxeak. Sabadell (Bartzelona), 2010.

DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea, 5. zk. (241-258. or.), 2006.

DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977).* Comares. Granada, 2013.

ECHEVARRIA, Toribio: *La Liga de las Naciones y el problema vasco.* Eibarko Elkarte Sozialista. Eibar, 1918.

EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria* (8 liburuki). Aise liburuak. Andoain, 1999.

EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria.* (IV. lib., *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak. Andoain, 1999.

EGAÑA, Iñaki: *La guerra civil en Euskal Herria.* (VIII lib.: *Los protagonistas de la guerra*). Aise liburuak. Andoain, 2000.

EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga.* (*Beasaingo Paperak* bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kulturabatzordea. Beasain, 1993.

EGUIGUREN IMAZ, Jesus: *Historia del socialismo vasco (1886-2009).* Hiria. Donostia, 2009.

ELIZONDO, Mauro: "Beasain: una noche sangrienta (27-28 de julio de 1936)" in *Ikuska* aldizkaria, 4. zk. (43-53. or.), 1993ko urria-abendua.

ELORZA, Antonio eta BIZCARRONDO, Marta: *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España (1919-1939).* Planeta. Bartzelona, 1999.

ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa, 1936-1945* (3 liburuki). Tolosako Udala eta Aranzadi Zientzia Elkartea. Tolosa, 2013.

ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013.

ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel eta SAIZAR AROSTEGI, Joxemi: *1936ko gerrako oroitzapenak Tolosaldean eta Leitzaldean.* Galtzaundi Euskara Taldea eta Tolosaldeko eta Leitzaldeko Hitza. Tolosa, 2008.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José Maria; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950.* Critica. Bartzelona, 2010.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco: *"La represión franquista: un combate por la historia y la memoria"* in ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José Maria; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950* (15-78. or.). Critica. Bartzelona, 2010.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco: *Guerra y represión en el Sur de España. Entre la historia y la memoria.* Valentziako Unibertsitatea. Valentzia, 2012.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco eta GARCIA MARQUEZ, José María: "La desinfección del solar patrio. La represión judicial militar: Huelva (1936-1945)" in NUÑEZ DIAZ-BALART, Mirta: *La gran represión. Los años de plomo del franquismo* (285-429. or.). Flor de Viento argitaletxea. Bartzelona, 2009.

ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: *La construcción de la nacionalidad vasca. El autonomismo de Eusko Ikaskuntza (1918-1931).* Eusko Ikaskuntza. Donostia, 1990.

ETXEBARRIA, Toribio: *Viaje por el país de los recuerdos.* Sociedad guipuzcoana de editores. Donostia, 1990.

FERNANDEZ IRURITA, José: "Testimonio: José Fernández Irurita" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, José María: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (69-92 or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991.

FERNANDEZ DE PINEDO, Emiliano: *Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco. 1100-1850.* Siglo XXI. Madril, 1974.

FERNANDEZ DE PINEDO, Emiliano eta HERNANDEZ MARCO, José Luis: *La industrialización del norte de España.* Critica eta EHU. Bartzelona, 1988.

FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo.* Critica. Bartzelona, 1986.

FUENTES QUINTANA, E.: "Los principios de reparto de la carga tributaria en España" in *Revista de Derecho Financiero y de Hacienda Pública,* 41. zk. (161.-298. or.).

FUERTES MUÑOZ, Carlos: "La representación de las actitudes políticas de los españoles en la prensa extranjera (1960-1975) in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (111.-126. or.), Comares. Granada, 2013

FUSI, Juan Pablo: *Política obrera en el País Vasco 1880-1923.* Turner, Madril, 1975.

GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIERREZ AROSA, Jesús eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014.

GARCIA MARQUEZ, José María: "El triunfo del golpe militar" in ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José María; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950* (79-145. or.). Crítica. Bartzelona, 2010.

GARCIA RUIZ, José Luis: "Los arreglos interbancarios del franquismo" in *Revista de Historia Económica,* 2. zk. (264.-285. or.), 2002.

GARCIA URCELAYETA, Juan José: "Beasain: Una noche sangrienta (27-28 de julio de 1936)", in *Ikuska* aldizkaria, 3. zk. (56-74. or.), 1993ko uztaila-iraila.

GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004

GASCUE, Francisco: *El bizkaitarrismo*. Imprenta y encuadernación de Francisco Jornet. Donostia, 1904.

GOITIA OSTOLAZA, Francisco: *Autonomía Mundial. Concepto moderno de la autonomía y su aplicación a las regiones españolas.* Librería Científico-Literaria de Jose Agusti. Bartzelona, 1907.

GOZALO, J.: "Ekonomia komunikazioak eta merkataritza-jarduera" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain: Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala, Beasain, 1987.

GURRUTXAGA, Ander: *Estructura y progresos sociales en el País Vasco.* EHU. Euskal Herria, 1991.

GUTIERREZ AROSA, Jesús: *La Guerra Civil en Eibar y Elgeta*. Eibarko Udala eta Elgetako Udala. Eibar eta Elgeta, 2007.

HERNANDEZ BURGOS, Claudio: "Mucho más que egoísmo y miedo: Las actitudes de los españoles durante la Guerra Civil (1936-1939)" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura de Franco (1936-1977)* (33-46. or.), Comares. Granada, 2013.

HERNANDEZ MARCO, José Luis eta PIQUERO ZARAUZ, Santiago: "Demografía e industrialización en el País Vasco" in FERNANDEZ DE PINEDO eta HERNANDEZ MARCO, José Luis *La industrialización del norte de España*. Critica eta EHU. Bartzelona, 1988.

IRAOLA, José Vicente: "Informe de José Vicente Iraola" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (351-353. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

IRIGORAS, Ángel: *Herri zapalkuntzaren lekuko batzuk. 1936-2006 Lehen, orain eta beti: Eskubide berdinak pertsona guztientzat.* Erroteta. Bizkaia, 2006.

ITURRALDE, Juan de: *El catolicismo y la cruzada de Franco. Su carácter inicial.* Egi-Indarra. Paris, 1960

ITURRALDE, Juan de: *El catolicismo y la cruzada de Franco. Cómo siguió y triunfó la cruzada.* Egi-Indarra. Paris, 1965.

JACKSON, Gabriel: *La república española y la Guerra Civil 1931-1939.* Critica. Bartzelona, 1967.

JAMAR DOMENECH, Benito: *La Cuestión Vascongada.* Imprenta de La Voz de Guipúzcoa. Donostia, 1891.

JIMENEZ DE ABERASTURI, Juan Carlos: "Protagonistas de la Historia Vasca 1923-1950: Sebastian Zapirain". Eusko Ikaskuntzaren *Cuadernos de Sección de Historia y Geografia* aldizkaria, Donostia, 1984.

JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco.* Punto y Hora. Burlata (Nafarroa).

LANERO TABOAS, Daniel: "Las "Políticas sociales" del franquismo: Las obras sindicales" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (127.-142. or.), Comares. Granada, 2013.

LARRAÑAGA, Policarpo: *Contribución a la historia obrera del País Vasco* (2 lib.). Aranzadi. Donostia, 1976-77.

LEDESMA, José Luis: "Una retaguardia al rojo" in ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José María; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950* (147-247. or.). Crítica. Bartzelona, 2010.

LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia. (Beasaingo paperak* bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala. Beasain, 1987.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel: "Gerra Zibila: Beasainen erorketa" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain, Udalerri gipuzkoar baten historia* (269-277. or.). Beasaingo Udala. Beasain, 1987.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel: "Las crisis decimonónicas en Beasain" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala. Beasain, 1987.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel: "Transición de la sociedad preindustrial a una sociedad industrializada en el Goiherri: La Fábrica de Hierros de Beasain" in *II Congreso Mundial Vasco-Congreso de Historia de Euskal Herria* (Kongresuko aktak) (85-97. or.), Donostia, 1988.

LORENZO ESPINOSA, José María: *Dictadura y dividendo. El discreto negocio de la burguesía vasca. (1937-1950).* Deustuko Unibertsitatea. Bilbo, 1989.

LUENGO, Félix: *Crecimiento económico y cambio social. Guipúzcoa 1917-1923.* EHU. Bilbo, 1990.

MARTI GOMEZ, José: *La España del Estraperlo.* Planeta. Bartzelona, 1995.

MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA: *Aproximación a la historia del PCE.* Templando el Acero. Iruñea, 2012.

MEES, Ludger: *Nacionalismo vasco, movimiento obrero y cuestión social (1900-1923).* Sabino Arana Fundazioa. Bilbo, 1992.

MENDIZABAL, Veremundo: "Informe del P. Veremundo Mendizabal" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (119-120. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

MOYA, Carlos: *El poder económico en España (1939-1970). Un análisis sociológico.* Madril. 1975.

NARBAIZA AZKUE, Antxon: *Akilino Amuategi (1877-1919). XX. mende hasierako mitinlari sozialista.* Eibarko Udala. Astigarraga, 1984.

NUÑEZ DIAZ-BALART, Mirta: *La gran represión. Los años de plomo del franquismo* (285-429. or.). Flor de Viento argitaletxea. Bartzelona, 2009.

NUÑEZ DIAZ-BALART, Mirta: "El porqué y para qué de la represión" in NUÑEZ DIAZ-BALART (zuz.*): La gran represión. Los años de plomo del franquismo* (21-52 or.). Flor de Viento argitaletxea. Bartzelona, 2009.

ONTAÑON, Antonio: *Rescatados del olvido.* Autoedizioa. Santander, 2004.

PELLETIER, Jean: *Seis meses en las prisiones de Franco. Crónica de los hechos vividos.* Madril, 1937.

PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

PONS PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

PRADA RODRIGUEZ, Julio: *La España masacrada. La represión franquista de la guerra y posguerra.* Alianza argitaletxea. Madril, 2010.

QUINTERO LIMA, María Gema: "La Seguridad Social en España. Evolución histórica". Iturri honetan aurki daiteke: http://ocw.uc3m.es/derecho-social-e-internacional-privado/derecho-de-la-seguridad-social/lecturas/evolucionhistorica.pdf

RICHARDS, Michael: *Un tiempo de silencio. La guerra civil y la cultura de la represión en la España de Franco, 1936-1945.* Critica. Bartzelona, 1999.

RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Kutxaren Fundazio Kulturala. Donostia, 1994.

RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Siete Mares Argitaletxea. Madril, 2003.

RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008.

SALAS LARRAZABAL, Ramón: *Pérdidas de la guerra.* Planeta. Bartzelona, 1977.

SALAS LARRAZABAL, Ramón: *Historia general de la guerra de España.* Rialp. Madril, 1986.

SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: *Beasain Jaietan* urtekaria. 1987.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Euskara Beasainen azken mendeetan" in SIADECO: *Euskara Beasainen* (7-18. or.). Beasaingo Udaleko Euskara Zerbitzua. Beasain, 1990.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Beasain" in ASKOREN ARTEAN idatzitako *Hizkuntz ordezkapenaren nondik-norakoak Goierrin,* Gerriko argitaletxea, Lazkao, 1992.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: *Alfabetatzearen hastapenak Goierrin.* Goierriko Euskal Eskola K. E., 2000.

SAZ CAMPOS, Ismael: *Fascismo y franquismo.* Valentziako Unibertsitatea. Valentzia, 2004.

TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera.* Ttarttalo. Donostia, 1998.

TORTELLA, Gabriel: *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX.* Alianza. Madril, 1994.

TUSELL, Javier: *Manual de Historia de España. 6. Siglo XX.* Historia 16. Madril, 1990.

UGARTE, Cesáreo: "Usurbe Elkartea" in ASKOREN ARTEAN: *Beasaingo elkarte herrikoiak.* (*Beasaingo Paperak* bilduma, 1. zk.) (13-19 or.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1992.

UGARTE TELLERIA, Javier: *La nueva Covadonga insurgente.* Biblioteca nueva. Madril, 1998.

URGOITIA, José Antonio: *Cronica de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi penínsular.* (3 liburuki). Sendoa. Oiartzun, 1984.

URGOITIA, José Antonio: *Crónica de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi peninsular.* (*La caída de Guipúzcoa* I lib.,I partea), (193-233. or.). Sendoa. Oiartzun, 1984.

URGOITIA BADIOLA, José Antonio: "La insurrección en Guipúzcoa" in URGOITIA, José Antonio: *Crónica de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi peninsular.* (*La caída de Guipúzcoa* I lib., I partea), (193-233. or.). Sendoa. Oiartzun, 1984.

USOBIAGA, Juan: "Informe del P. Juan Usobiaga" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (233-248. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

VALVERDE, Dolores: *Historia de Guipúzcoa.* Txertoa. Donostia, 1984.

VEGA SOMBRIA, Santiago: *La política del miedo. El papel de la represión en el franquismo.* Critica. Bartzelona, 2011.

VELASCO NUÑEZ, Alfredo: *Euskal Milizia Antifaxistak Espainiar Faxista Altxamenduan Zehar (1936-1939).* DDT Liburuak. Bilbo, 2014.

VINYES, Ricard: *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco.* Temas de Hoy. Madril, 2002.

ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia.* Hiria. Donostia, 2005.

ZUFIAURRE GOYA, José: "Beasaingo etnografia" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala Beasain, 1987.

ZUFIAURRE GOYA, José: *Beasaingo kale-izenen historia* (*Beasaingo paperak* 4. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1995.

ZUFIAURRE GOYA, José: "Alcaldes de Beasain" in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2001 (17-21. or.).

ZUFIAURRE GOYA, José: *Irakaskuntza Beasainen.* (*Beasaingo Paperak* bildumako 23. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 2015.

ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (*Beasaingo paperak* bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993.

ERABILITAKO MATERIAL GRAFIKOA/MATERIAL GRÁFICO UTILIZADO

Liburuan erabili diren argazkiak utzi dituzten pertsonen zerrenda/Lista de personas que han dejado fotografías para los libros

- Alegria Aierdi, Edurne
- Azurmendi Dorrontsoro, Joxe Manuel
- Begue Aliende, Karlos
- Beola Olaziregi, Iñako
- Ibarbia Alustiza, Felipe
- Ibarbia Sarriegi, Maria Karmen
- Irizar Aranburu, Ixabel
- Irizar Aranburu, Teresa
- Lozares Sarasketa, Maria Pilar
- Mendia Aramendi, Mila
- Peñagarikano Dorrontsoro, Frantziska
- Peñagarikano Dorrontsoro, Isabel

- Ruiz de Apodaka Galartza, Pako
- Sarriegi Eskisabel, Andoni
- Unanue Lobeto, Sara

Liburuan erabili diren argazkiak utzi dituzten elkarteen eta artxiboen zerrenda/Lista de agrupaciones y archivos que han dejado fotografías para los libros

- Aranzadiren Bilduma
- Beasaingo Batzokia
- Beasaingo PSOE
- Gure Gipuzkoa/Kutxa Fundazioa

Liburu hauetatik ateratako argazkiak erabili dira/Fotografias utilizadas sacadas de estos libros

LABORDE, Fernando eta GARCIA, Martin: *Beasain 1900-2000: Cien años de Historia en Imágenes*. (*Beasaingo paperak* bilduma, 9. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 2001. (Liburu honetako argazkiak FL/MG laburduraz identifikatu dira).

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia*. Beasaingo Udala. Beasain, 1987. (Liburu honetako argazkiak MALG laburduraz identifikatu dira).

ZUFIAURRE GOYA, Jose: “Alcaldes de Beasain” in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2001 (17-21. or.).

ZUFIAURRE GOYA, Jose: Argazkiak. *Recopilación de fotografías antiguas de Beasain*. Autoedizioa. Beasain, 2000. (Liburu honetako argazkiak JZG laburduraz identifikatu dira)

Beasaingo udala

Memoriaren,
Bizikidetzaren eta
Giza Eskubideen
Institutua

gogora

Instituto de la Memoria
la Convivencia
y los Derechos Humanos

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputatu Nagusia
Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Zuzendaritza Nagusia
Dirección General de Convivencia y Derechos Humanos

EUSKO JAURLARITZA GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktiman eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

aranzadi
zientzia elkartea

SOCIEDAD DE CIENCIAS
SCIENCE SOCIETY
SOCIÉTÉ DE SCIENCES